

APPELTJES
VAN HET
Greetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

JAARBOEK

van het

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP

VAN HET MEETJESLAND

Nr. 36 - 1985

MALDEGEM

1985

Uitgegeven met de steun van het
Ministerie van Nederlandse Cultuur
en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

IGNACE ALEXIS CATTEEU, "FRANSE" SCHOOLMEESTER TE WAARSCHOOT (1786-1823).

In meer dan een opzicht is Ignace Alexis Catteeu ⁽¹⁾ een interessante figuur die het bestuderen waard is. In de eerste plaats strekte zijn werkzaamheid zich uit over drie periodes : het Oostenrijks, het Frans en het Nederlands bewind.

Vervolgens is er een zeer uitgebreid bronnenmateriaal aanwezig dat ons toelaat niet alleen zijn professionele carrière maar ook zijn sociaal en familiaal milieu duidelijk te schetsen.

Deze studie heeft dan ook als voornaamste doelstelling in een breder kader de evolutie en de structuur van de onderwijsproblematiek in onze gewesten exemplarisch te situeren binnen de scharnierperiode 1780-1842 ⁽²⁾ aan de hand van de onderwijzersloopbaan van Ignace Catteeu.

a. De pre-Waarschootse periode (1747-1786).

Ignace Alexis Catteeu werd geboren te Staden, kasselrij Ieper, op 31 juli 1747 als zoon van Alexis en van Anne-Marie Chielens ⁽³⁾. Van zijn vader zegde hij later "*qu'il aimait extrêmement les sciences*" ⁽⁴⁾.

Hij volgde humaniora aan het college van de paters Augustijnen te Roeselare ⁽⁵⁾.

Vanaf 31 maart 1775 treffen wij hem aan als schoolmeester te Izegem waar hij "*tot groot genoegen van supplianten geestelijke ende wereldlijke overheydt de jonckheydt heeft onderwesen in alle 't gonne nut ende proffijlich is*" ⁽⁶⁾.

Hij genoot er een jaarwedde van 36 gulden en moest daarenboven een groot aantal arme kinderen gratis onderwijzen.

Op 17 november 1777 verscheen in de "*Gazette van Gend*" een aankondiging "*dat er bij concours binnen de Prochie van Waesmunster, Land van Waes, als Schoolmeester in pensioen aangesteld is Ignatius Alexis Catteeu, voor dezen als Gepensioneerden binnen het Dorp van Iseghem.*

Hij is ten uytersten bequaem om de Jongheyd te onderwijzen in de Vlaemsche en Fransche Lees- en Schrijfconste" ⁽⁷⁾.

(1) Wij gebruiken bij voorkeur de spelling Catteeu zonder w omdat in alle officiële bescheiden en handtekeningen de eind-w nooit voorkomt.

(2) Dr. MAURITS DE VROEDE. *Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg, van het eind van de 18e eeuw tot omstreeks 1842.* Leuven, 1970.

(3) G. A. W. - Burgerlijke Stand - Huwelijken 1810.

(4) RAG - Hollands Fonds A 204A.

(5) RAG-fonds Oudburg 776.

(6) RAG-fonds Oudburg 776.

(7) J. HUYGHEBAERT. *Meester Catteeu van Izegem, Waesmunster en Waarschoot* Blekorf LXXXV, 1985, p. 94.

Gazette van Gent, 17 november 1777.

Aanvankelijk genoot hij een wedde van 50 gulden maar bij resolutie van 7 september 1779 wordt hem een jaarwedde van 100 gulden toegekend, wedde die dus beduidend hoger lag dan de 36 gulden van Izegem.

Maar Ignace Catteeu is een man boordevol ambitie. Ondanks zijn verhoogde wedde en zijn uitmuntende attesten, die hem zowel door het geestelijk als burgerlijk bestuur van Waasmunster verleend werden, zal hij toch niet aarzelen om in 1786 met hand en tand te postuleren voor de openstaande plaats van Waarschoot.

De schepenen van Waasmunster verklaarden inderdaad dat gedurende zijn 9-jarig verblijf aldaar, hij zich gedragen heeft *"als man met eere de schoolkinders met alle exactitude ende goet exempel tot elcx genoeghen onderwesen, soo in de vlaemsche als fransche Taele, sonder dat contrarie van dies ons is gebleken, waer omme wij den selven Cattheeu aen een Ider sijn recommanderende"* ⁽⁸⁾.

Ook pastoor Daeldorp van Waasmunster spaarde zijn lof niet voor Ignace Catteeu en verklaarde dat hij te Waasmunster zijn ambt had uitgeoefend *"laudabiliter et cum honore"* ⁽⁹⁾.

Wat voor die tijd beslist zeldzaam was, zelfs de ouders deden hun duit in het zakje en verklaarden dat Ignace Catteeu *"hunne kinderen heeft onderwesen niet alleen in de goede Vlaemsche ende Fransche taelen met haere grondregels, maer daer en boven in meer andere nuttige Wetenschappen alles tot hun aldergrootste genoeghen. Voorders attesteren deselve dat sij hunne kinderen noyt en hebben hooren klaegen van sijne tafel ofte reglementen van sijne schole maer ter Contrarie altijd met den grootsten Lof hebben hooren spreken"* ⁽¹⁰⁾.

Het waren hoofdzakelijk Gentse ouders, die hun kinderen op internaat plaatsten te Waasmunster.

Wij mogen dus besluiten dat zowel te Izegem als te Waasmunster Ignace Catteeu als een beproefd en ervaren schoolman werd aanzien.

b. Postulatie, benoeming en eerste jaren te Waarschoot (1786-1794).

Hoewel er na een rondvraag van de kasselrij van de Oudburg in 1777 bleek dat er 7 schoolmeesters actief waren te Waarschoot ⁽¹¹⁾, wat kwantitatief ruim voldoende was voor een bevolking van ongeveer 4800 inwoners ⁽¹²⁾, wilden de toenmalige bewindvoerders een meer prestigieuze onderwijs-politiek voeren, waarbij het zonder meer duidelijk werd dat een elitaire groep

(8) RAG-fonds Oudburg 776.

(9) RAG-fonds Oudburg 776.

(10) RAG-fonds Oudburg 776.

(11) RAG-fonds Oudburg 131 : *"als datter binnen dese prochie van Waarschoot bevonden worden seven scholen de welcke door manspersoonen bedient worden tot het leeren lesen ende schrijven de jonckheyt die daeghelycx thunnen huysen syn komende..."*

(12) A. DE VOS. *De Bevolkingsevolutie van Evergem, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem gedurende de XVIIe en XVIIIe eeuwen*. Appeltjes van het Meetjesland VIII, p. 5, Eeklo 1957.

ook het onderwijs in het Frans wilde ingeschakeld zien binnen de plaatselijke onderwijsstructuur.

De dorpschoolmeesters waren omstreeks 1779 als volgt verspreid over het grondgebied van de gemeente : op en rond de dorpskern waren Pieter Claeys, Francies Poppe en Gerardus de Beir bedrijvig. In de Weststraat hield Johannes van den Bossche een schooltje open, Jan-Baptist Goethals gaf les op de Oostmoer, kort daarop opgevolgd voor een zeer lange periode door Livinus de Bie. In Arisdonk tenslotte was Pier-Martin Bral aan de slag.

Op 23 januari 1786 werd de knoop doorgehakt : men moest en zou een "Franse" schoolmeester aanwerven ⁽¹³⁾.

Op 2 februari 1786 werd in de "Gazette van Gent" een oproep tot de kandidaten gericht, waarbij zij uitgenodigd werden zich op 7 maart 1786 aan een vergelijkend examen te onderwerpen.

Waarschoot vijzelde zijn imago op door te afficheren dat het een parochie was *"gelegen op den Steen-wegh loopende van Gend naer Brugge, en alwaer eene wekelijksche Merkt is"* ⁽¹⁴⁾.

Toch bleef er van een bepaald gedeelte van de bevolking uit, een latent verzet aanwezig tegen de oprichting van dit nieuw onderwijsambt : er waren reeds zoveel schoolmeesters en men vond de lasten ervan onnodig en te hoog ⁽¹⁵⁾. Wij komen daar verder nog op terug.

De kogel was evenwel door de kerk : de "Franse" schoolmeester kwam er !

Het college van de Oudburg gaf formeel zijn toestemming op 17 februari 1786 ⁽¹⁶⁾. De kandidaturen moesten langs dit kanaal om, hun bestemming bereiken.

Wij zouden hierbij lichtjes de stelling van Prof. De Vroede willen nuanceren en voorstaan dat de Centrale Overheid, hier in casu de Kasselrij, toch wel ergens inspeelde en toezicht hield op de plaatselijke onderwijspolitiek en meer bepaald op kandidatuurstellingen en benoemingen ⁽¹⁷⁾.

Waarschoot diende dus inderdaad toestemming te krijgen tot de oprichting van dit nieuw ambt en alle postulaties hiervoor dienden schriftelijk gericht aan het Kasselrijbestuur.

(13) RAG-W 390, 133v, 134 r. Resoluties.
RAG-W 8 : Correspondentie 1780-1789.

(14) RAG-W 8 - Correspondentie 1780-1789.

(15) RAG-W 8 - Correspondentie 1780-1789.

(16) *"Dit naervolghende is het appointement verleent op de requeste gepresenteert bij Bailliu, borgemeester, schepenen ende notabele der prochie ende ambachte van Waerschoot tot het becommen eenen bequaemen ghepensioneerden Scholmeester breeder soo volgt. Bailliu ende mannen van leene gehoort den bailliu ende greffier der prochie van Waerschoot, ende op alles gelet, authoriseren de supplianten ten effecte in desen versocht, ende tot dies t'accorderen ten laste van het domicillair der selve prochie een jaerlyckx pensioen ten hoogsten van twintigh ponden grooten courant tsjaers mits de aerme ende behoefte Kintderen gratis onderwijsende, belasten borgemeester ende schepenen der selve prochie aen het goet order ende regulatie de handt te houden. Actum in het collegie den 17 february 1786".*

RAG-fonds Oudburg 776.

(17) Dr. MAURITS DE VROEDE. *Van schoolmeester tot onderwijzer...* p. 39.

Niet minder dan 18 kandidatuurstellingen kwamen uit de bus, allen voorzien van een postulatibrief. Zij zijn niet alleen individueel belangrijk, maar zij lichten ons eveneens in over de visie die deze mensen hadden op de betere school op het einde van de 18e eeuw. Wij willen daarom de kandidatenlijst even overlopen en een paar van de voornaamste en uitvoerigste postulatibrieven, die in feite een onderwijsprogramma aanbieden van nabij bekijken en ze in bijlage opnemen :

- 1) *Joseph de Coster fs Louis*, geboren te Desselgem, verblijvende te Beveren bij Harelbeke, doet zijn aanvraag in het Frans en Nederlands ⁽¹⁸⁾.
- 2) *L.J. Dulstere*, geboren te Brugge, 19 dienstjaren, tweemaal "*gezworen vrij en gepensioneerd*" ⁽¹⁹⁾ *leermeester*", waarvan 8 jaar te Emelgem en 11 jaar te Izegem ⁽²⁰⁾. Geeft in bijlage schriftmodellen en examenvragen ⁽²¹⁾.
- 3) *J. Goddard*, woonachtig te Gent, postuleert in het Frans : "*c'est pour vous proposer d'enseigner la lecture, l'écriture en françois et en flaman, l'arithmétique, la géographie, la musique, l'histoire et la morale*" ⁽²²⁾.
- 4) *Jean-Jacques Reynaert*, wonende te Emelgem is vooral gespecialiseerd in "*l'extraction de la racine quarée ou cube*". Daarenboven beheerst hij naar eigen zeggen "*parfaitement le haut Allemand au dessus la langue françoise*" ⁽²³⁾.
- 5) *Joseph Verlinden*, huidig schoolmeester te Ingelmunster ⁽²⁴⁾.
- 6) *J.B.J. De Varver*, priester, "*maître des langues et professeur des vrais sciences, jouissant d'une favorable pension à Ostende*" ⁽²⁵⁾.
- 7) *Philippe Jacobus Volbout*, schoolmeester te Middelburg in Vlaanderen, is bevoegd "*niet alleen als leermeester in de vlaemsche en fraensge sprækkonst, maer ook voor de eerste beginnende in de latijnsche en griexche*". Zelfs is hij in staat "*d'instruire le grêque avec l'anglois*" ⁽²⁶⁾.
- 8) Over *Jacobus Vermeulen* wonende te Lokeren bezitten we geen nadere gegevens ⁽²⁷⁾.
- 9) Evenmin als over *Josephus Van de Voorde* ⁽²⁸⁾.

(18) RAG-O 776.

(19) De woorden "pensioen" en "gepensioneerd" betekenen hier steeds bezoldiging en bezoldigd en slaan hoegenaamd niet op de huidige betekenis van het woord "met rust".

(20) RAG-O 776. Zie ook BIJLAGE I.

(21) Zie BIJLAGE II.

(22) RAG-O 776.

(23) RAG-O 776.

(24) RAG-O 776.

(25) RAG-O 776.

(26) RAG-O 776.

(27) RAG-O 776.

(28) RAG-O 776.

10) *Dominicus Backeroodt* wonende "*auprez le grand meirhem à Gand*" was "*voormaels scholmeester binnen de stad Dunkercken ende actueel woonende binnen Gent... synde den presentant hier inne, soo door de studien humaniora als philosophia tot den trap van perfectie gecomen*" (29).

11) *Renier de Wilde* uit Lokeren legt het heel handig aan boord. Nadat hij te Waarschoot een postulatiebezoek had afgelegd bij de afwezig zijnde baljuw was hij toch door diens vrouw hartelijk ontvangen. Heel diplomatisch schrijft hij aan de baljuw een brief om aan zijn bezoek te herinneren "*mais par votre absence, Monsieur, j'ai déclaré mon sentiment à Mademoisele votre épouse laquelle m'a bien satisfaite et contentée par bon espoir de votre part*" (30).

12) *Meester J. Braemt*, schoolmeester te Meulebeke heeft grootse plannen voor Waarschoot maar wil de zaak nog een beetje in petto houden. Hij zoekt een geschikt huis te Waarschoot om 50 pensionairs te kunnen herbergen. In elk geval, zegt hij tot de magistraat van Waarschoot, mag je wat bekwaamheid betreft op je beide oren slapen "*puisque j'ai été ici le premier du concours des 45 aspirants, tant de l'écriture, lecture, composition, traduction que pour l'arithmétique en sa perfection et plusieurs autres éducations*".

Wat meer is, zijn vrouw zou het specifiek onderwijs voor de meisjes behartigen : "*Ma femme enseigne les filles parfaitement à coudre, à tricoter des bas, tricoter de la dentelle, autrement dit dentelle travaillée aux fuseaux. Et quoique nous n'avons point des enfants propres, sa manière et les sciences de traiter les enfants pensionnaires surpassent toutes mères de familles*".

In verband met zijn postulatie dringt hij aan op enige discretie "*en mij van plaetse geirne zoude verbeteren... ende waer toe selve niet geirne en zoude overkomen om het alhier (Meulebeke) rugbaar te maeken*".

Als bemiddelaarsadres geeft hij op de heer De la Ruelle, deurwaarder van de Raad van Vlaanderen, Plottergracht te Gent (31).

13) *P.J. de Jaeger*, is een Frans-Vlaming, afkomstig van Winnezele, vlak over de huidige landsgrens, westelijk van Poperinge. Zijn vader was er koster. Sinds 8 jaar woont hij te Gent. Hij postuleert in het Frans en Nederlands (32).

14) *P.J. Pot*, afkomstig van Sint-Eloois-Vijve is leraar aan het Koninklijk en Keizerlijk college te Oudenaarde (33).

Hij rondt zijn portulatie met volgend dichtwerk af :

"den ijver tot de Konst, van Schrijven ende Lezen

brengt voord, 't geen anders, noyd geleerd, saud' konene wezen

(29) RAG-O 776.

(30) RAG-O 776.

(31) RAG-O 776.

(32) RAG-O 776.

(33) RAG-O 776.

dus hop ik, dat de drift, die u en mij beheerd
sal maken dat 'm hier frans, vlaems en alles leerd...".

- 15) *Jacobus de Net*, geboren Bruggeling, maar thans wonende te Oostende, 50 jaar oud, geeft 8 schrifttypes met de eerste drie letters van het alfabet. Hij onderwijst ook Engels.

Hij verblijft te Oostende in "Het Vliegende Peerd" in de Keernemelkstraat (34).

- 16) *Frans Hanssens*, schoolmeester op de Reep te Gent, stelt bij zijn postulatiebrief eveneens een omstandig programma voor. Nadat hij te Waarschoot zelf tweemaal de griffier opgezocht had, zonder hem thuis te vinden, had hij er zijn pennevruchten achtergelaten, werken van zijn leerlingen, een bewijs van goed gedrag, *'benevens het werck der penne van mijnen zoon die mij begint hulpe te bieden'*.

Daarna zet hij zijn weekprogramma - wij zouden nu zeggen zijn lesrooster - uiteen.

's Maandags onderwijst hij de schoolgaande jeugd in het lezen en de cijferkunst ; op dinsdag en vrijdag onderwijst hij hen in de spelling. Hiervoor hebben zij een handboekje nodig te verkrijgen bij de schoolmeester. Op die twee zelfde dagen dicteert hij hun verder alle soorten brieven, actien, obligaties, wisselbrieven, assignaten, endossementen van wisselbrieven, connossementen, vrachtbrieven enz. Daarenboven onderwijst hij boekhouden zowel in het Vlaams als in het Frans.

Op woensdag en zaterdag krijgen de leerlingen naast hun lessen in lezen en schrijven ook onderricht in de Catechismus. Op donderdag en zondag begeleidt hij de communicanten in de lering.

Meester Hanssens heeft eveneens oog voor de opvoeding : dagelijks worden de leerlingen opgevoed in de wellevendheid.

Het onderricht in het Frans wordt zeker niet uit het oog verloren : dagelijks zijn er oefeningen in verbuiging en vervoeging. Naarmate hun bekwaamheid moet elke leerling dagelijks een thema maken.

Bij meester Hanssens is het onderwijs blijkbaar een familiebedrijf : zijn echtgenote bijgestaan door haar twee dochters onderwijst de meisjes in de vrouwelijke handwerken, maar tevens in de goede zeden en de wellevendheid.

Daarenboven verklaart meester Hanssens dat ze hem in geval van ziekte perfect kan vervangen. Geen gevaar meer voor bevallingsverlof.

"daer en is van haar oock geene beletsel ofte derangement, die de schole souden connen ongelijk aen doen, meer te verwachten naer de mael zij al in haer 50e jaer getreden is" (35).

Ondanks al deze voorgestelde belangrijke initiatieven werd deze kandidaat toch niet benoemd.

(34) RAG-O 776.

(35) RAG-O 776 - Voor verdere details zie BIJLAGE III.

17) *Benedictus Van der Cruyssen fs Jaspaert*, schoolmeester te Merelbeke heeft nog een broer in het vak, schrijft dat hij wegens de grote afstand niet naar Waarschoot kan komen : *"hebbe de jongheyd onderricht soo in het spellen, de grondregels lesen en het schrijven en in alle fountien van het syfferen soo ter kausen van diere de groote distantie is oorsaeke dat ik mijnen toevlucht neeme tot ulieden heeren* (36).

18) *Ignace-Alexis Catteeu*.

De uiteindelijk geslaagde en aangestelde kandidaat stelt zijn postulatatie op in de beide landstalen.

Hij richt zich tot het kasselrijbestuur van de Oudburg en betoogt in zijn schrijven dat hij na het vergelijkend examen van 7 maart 1786 nog moeilijk van een benoeming kan weerhouden worden, nadat hij overtuigende bewijzen van zijn kunde had geleverd.

De benoeming bleef dan ook niet lang uit. Vanaf bovenvermelde datum trad hij effectief in dienst.

Zo zijn postulatatie t.o.v. de andere kandidaten niet zo overheersend mocht lijken, dan moeten wij toch erkennen dat het de enige kandidaat was, die overtuigende attestaties kon voorleggen, zowel van de burgerlijke en geestelijke overheden als van de ouders (37).

Na in revue de 18 kandidaten voor de nieuw gecreëerde plaats van schoolmeester te Waarschoot te hebben overlopen, valt het op dat vrijwel allen reeds een ruime ervaring achter de rug hadden. Het waren dus allerminst nieuwbroekjes, integendeel bijna uitsluitend mensen van middelbare leeftijd.

Vervolgens zijn wij toch geneigd de stelling over de onbekwaamheid van de schoolmeesters op het einde van de 18de eeuw enigszins af te zwakken (38).

Wanneer wij de postulaties van de 18 kandidaten even overlopen valt het ons op dat de meesten onder hen, de parochieschool van toen op een hoger niveau willen tillen.

De oprichting van een "Franse" school te Waarschoot bewijst overduidelijk dat de bezorgdheid van de lokale overheid in dezelfde richting ging.

De plaatselijke gezagdragers hadden dit trouwens reeds zeer nadrukkelijk laten blijken in een verzoekschrift gericht aan de kasselrij waarin zij betoogden *"aen te stellen eenen bequamen Scholmeester tot onderrichtinge der Jonckheyd van aldaer soo in lesen schrijven als cijfferkunde, ende beginnelen der fransche tzele, ghebreek waer over door verscheyde insetenen daeghelyckx groote clachten worden ghedaen te meer omdat sy ghenoodzaeckt sijn hunne kinderen op vremde plaetsen ten swaeren koste, aen vremde oogen toe te betrouwen ist saeken sy de selve niet en willen laeten opwassen in d'onkundigheyd uyt alle welck u edelheden ghemaeckelijck konnen bespeuren hoe ongeluckigh de gemeene ende aerme insetenen moeten wesen die de faculteydt niet en hebben om hunne kinderen uyt den huysse te doen, oorsaecke waeromme sy in eene altheyd durende ignorantie moeten blijven sonder hope*

(36) RAG-O 776.

(37) RAG-O 776 - Zie verder BIJLAGE IV.

(38) Dr. MAURITS DE VROEDE. *Van schoolmeester...* p. 102-103.

van door de natuerelijcke dispositie ende begaeftheyd met de welcke sy gheborren sijn omme het voorseyde gebreck oyt te kunnen kommen tot de kennisse ende bequaemheyd die hun tot beteren staet soude kunnen geleyden ⁽³⁹⁾.

Hoewel bij resolutie van 23 januari 1786, al deze argumenten ten gronde besproken werden ⁽⁴⁰⁾, waren er toch nog tegenstanders, die het liever hielden bij de oude formule : de plaatselijke schoolmeesters verspreid over de diverse woonwijken met het Nederlands als enige voertaal.

Op 9 maart 1787 werd zelfs een rekwest ingediend tot intrekking van de wedde van Ignace-Alexis Catteeu.

Hierop antwoordt de magistraat dat het beter is een behoorlijke wedde uit te betalen aan één bekwaam schoolmeester dan verschillende *kleine* bedragen *"aen 3 à 4 onkundige schoolmeesters die in staet niet en waeren hunne functie... behoorlijck te exerceren"* ⁽⁴¹⁾.

Inderdaad voorheen betaalde men voor de 4 schoolmeesters samen 12 à 14 pond gr. terwijl men nu 19 pond gr. betaalt ⁽⁴²⁾, aan een schoolmeester *"die veel meer bekwaemheyd heeft in de vlaemsche taele en in de schrijfkunde, als al de andere saemen, ende welke bovendien leert de fransche taele en de cijferconste"* ⁽⁴³⁾.

Het surplus van 5 pond *"is een bagatelle voor soo eene talrijk volkige prochie, als is de gone van Waerschoot, waer vooren den selven schoolmeester den last heeft aengenomen van alle de arme kinderen gratis te instrueren zoo in de Vlaemsche als fransche taele"* ⁽⁴⁴⁾.

De school van meester Catteeu kende inderdaad alras een hoge bloei. In 1789 deed hij reeds beroep op een ondermeester, een zekere *Simon Court du Beaumon* met wie hij in elk geval geen te beste ervaringen opdeed. Op 26 juni 1789 werd door baljuw François de Temmerman een onderzoek geopend naar een *"domestique diefte"* gepleegd ten huize van zijn opdrachtgever ⁽⁴⁵⁾.

Later wordt hij bijgestaan door zijn zoon Lucas Catteeu, die op 20 germinal III (9 april 1795) voor verdere beroepsvervolmaking naar de "Ecole normale" te Parijs gestuurd wordt. Deze school werd evenwel het zelfde jaar reeds opgedoekt, zodat de jonge Lucas er waarschijnlijk nooit college gelopen heeft ⁽⁴⁶⁾.

Ignace Catteeu voelde zich tevens geroepen een politieke rol te spelen. Hij was ten nauwste betrokken bij de oprichting van het patriotisch vrijwilligerskorps in 1790 ⁽⁴⁷⁾, waarin hij als adjudant-instructeur bedrijvig was ⁽⁴⁸⁾.

(39) RAG-W 8 - Correspondentie.

(40) RAG-W 390, 133v°, 134r°.

(41) RAG-W 8 - Correspondentie.

(42) RAG-W 390, 133v°, 134r°.

(43) RAG-W 390, 139v°.

(44) RAG-W 390, 139v°.

(45) RAG-O 1713²⁹ - Rekeningsbewijzen.

(46) M. DE VROEDE. *Van schoolmeester...* p. 40.

(47) F. DE POTTER. *Waerschoot...* p. 49.

A. CASSIMAN. *De Fransen te Waerschoot. Appeltjes van het Meetjesland II*, p. 63, Maldegem 1951.

Daar de bevolking van Waarschoot grotendeels conservatieve opvattingen voorstond, zullen de moedwilligheden gepleegd op zijn huis op 3 december 1790, daar rechtstreeks verband mee houden ⁽⁴⁹⁾.

Hij was in 1795 eveneens bedrijvig bij het opstellen van een petitie tot afschaffing van de tienden en aanhechting bij Frankrijk ^(49bis)..

Ondertussen weet hij zijn school op een meer dan lokaal vlak uit te bouwen. Hij richt een kostschool met internaat op met in 1795 26 ingeschreven kostgangers tussen 12 en 17 jaar, wat er op wijst dat hij ook voortgezet onderwijs verstrekt. Dit aantal zou later de 100 benaderen.

Hij woonde toen in de Kerkstraat naast de pastorie met zijn vrouw, twee zonen en een dienstknecht.

Naast enkele leerlingen uit het Land van Waas (Waasmunster, Lokeren, Sinaai en Moerbeke) die hij vermoedelijk recruteerde via zijn vroegere relaties te Waasmunster, had hij vooral leerlingen uit de aangrenzende noordelijke en westelijke gebieden: Middelburg (Zeeland): 5, Vlissingen 1, Sluis 3, Hulst 1, Staden, zijn eigen geboortedorp: 2, Eeklo: 2, Kaprijke: 1, Oostende: 1; verder in de Gentse omgeving: Gent 2, Destelbergen 1, Oostakker 1, Evergem 1. Hij had er zelfs eentje dat uit Westfalen kwam. Dit betekende naast de Waarschootse schooljeugd een zeer zware bezetting met een opdracht, die hij beslist alleen niet aan kon ⁽⁵⁰⁾.

c. Incidenten rond de "Franse" school: (12 frimaire III = 2 december 1794)

Tegen het oprichten van de "Franse" school bleef een latent verzet smeu-
len vanuit de traditionele bevolkingsgroep: de landbouwers. Dit verzet zou
zich manifesteren bij de eerste de beste gelegenheid.

Men nam het de Franse schoolmeester bijzonder kwalijk dat hij had
meegeheuld met de patriotistische beweging en vooral dat hij de nieuwe
meesters, de Franse revolutionairen zo naar de mond praatte, nadat zijn
dochter met een soldaat in Oostenrijkse dienst, was gehuwd.

De aanleiding om hun afkeer tegen Ignace Catteeu te manifesteren, was
de traditionele Sint-Elooisviering.

Op dinsdag 2 december 1794 waren de jeugdige boeren van Waarschoot
goed op gang om hun frustraties dienaangaande af te reageren.

(48) "Den volgenden Zondag 29 9bre (1790) commandeerde Meester Catteeu de exercitie met het overig deel van het corps".

Aantekeningen Poppe, pastorie Waarschoot.

(49) "van moetwilligheden gepleght... ten huysen van de scholmeester Catteeu" en verder "In topnemen de begaen faitelyckheyt begaen ten huysen van scholmeestere Catteeu", RAG-O 1713²⁹.

Volgens DE POTTER, *Waarschoot* p. 50 werd een betoging gehouden tegen de "Franse" schoolmeester, werden al de ruiten van zijn woning aan diggelen gegooid, schoot men met kogels door de vensters en poogde men zelfs met ladders het huis te beklimmen. Uiteindelijk werd de bende door Frans De Beer, lijnwaadkoopman en Pieter Standaert, een oud-soldaat op de vlucht gedreven en enkele uren later door de te Waarschoot liggende huzaren, ingerekend.

(50) GAW-Bevolkingsregister 1795 nrs. 293-323.

(49bis) J.J. VAN DER POORTEN. Merkwaaardigheden over Waarschoot. *Ons Meetjesland* 9e jaargang - 1976, nr. 1, p. 22-23.

Omstreeks 17 uur greep de eerste confrontatie plaats tussen beide partijen : de zoon van Jozef Vermeire, wonende aan Bekebrug, wordt er in de schuur van een herberg door een groep "Franse" scholieren afgetuigd ⁽⁵¹⁾. Voor Vermeire was er geen verhaal tegenover een twaalfstal scholieren gewapend met knuppels en stokken.

Bebloed kwam hij de herberg binnengestrompeld maar zijn metgezellen in de gelagzaal scheidden de twee partijen : de scholieren werden achteraan buitengedreven en Vermeire vooraan.

De boeren trokken weg naar de "Franse" school waar het tot een gevecht in regel kwam tussen beide groepen : alle ruiten van de school werden aan diggelen gegooid en twee scholieren Bernard Ghyzelen, 13 jaar oud, afkomstig van Hoogdele en Joannes-Baptiste Bouchier, oud 16 à 17 jaar, afkomstig van Assenede, werden zwaar aan het hoofd gewond. Vermeire bleef de raddraaier.

Bernardus Vervaeke fs Frans, een 20-jarige scholier uit Lochristi verklaarde dat hij *"aldæer stond te roepen vele injurien... onder andere roepende dat de fransche schooljongens ende meester maer al luysen en waren, dat hij beter gequeeckt was als sij en den franschen meestere"*.

Het was na dit optreden dat welgeteld 26 ruiten van de school sneuvelden. De Franse scholieren hadden zich ondertussen teruggetrokken in de school.

Maar daarmee was de kous nog niet af. Omstreeks acht uur van de avond trok Ignace Catteeu vergezeld van zijn schoonzoon Frederik Hubner, een oud-Oostenrijks soldaat in 1794 gekazerneerd te Waarschoot en naderhand met zijn dochter gehuwd, en van een menigte scholieren, gewapend met stokken naar de herberg van Martin Vervaeke. Zij waren verontwaardigd over de ernstige kwetsuren van twee van hun metgezellen en aanzagen Karel Frans Vermeire als de hoofdschuldige. Catteeu hitste de bende op door te roepen *"al dat boer is, slaet maer dood"*, in de mond van een opvoeder op zijn zachtst gezegd een minder passende uitdrukking.

Een andere stem riep in het tumult *"toe geeft hem maer wat"* en de scholieren riepen : *"hij is daer dien deugniet slaet er maer op"*, zodat Vermeire het wijselijk vond het hazenpad te kiezen achternagezet door Hubner en de gehele groep. Aan het kerkehek werd hij gevat, opnieuw behoorlijk afgetuigd en dan naar huis gestuurd. Hij was er zo erg aan toe dat hij aan Servaas van Vooren verklaarde : *"Ken kan van mijn leven niet meer wercken, denoterende de pijn die hij hadde"*.

Waarschijnlijk had hij aan een toevallige voorbijganger zijn leven te danken. Jan Baptist Van den Berghe fs Jan, een 26-jarige arbeider, die deze scène niet meer kon aanzien, liet zijn afkeuring blijken door te zeggen : *"Hola, haut op van slaen, hier niet dood slaen"*, waarop de bende uiteenging.

Een half kwartier later werden de scholieren, die zich teruggetrokken hadden in de school, op hun beurt opgeschrikt door een groep boerenknecht-

(51) RAG-W 244 - Enkwest 1794.

ten. Zij waren gewapend met stokken, zodat de scholieren het wijselijk achtten zich opnieuw binnen het gebouw te verschansen. Hubner trok naar de zolder van waaruit hij *"een pistool scheute heeft geschoten door de venster in de logt om hun benauwt te maeken maer uyt geen quade intentie"*.

Een overblijvende groep boeren trok toen naar de herberg van Jan Baptist de Greve op het dorp.

Het was ondertussen halfnegen in de avond geworden en de gemoederen waren allerm minst bedaard.

Jan Baptist Van den Berghe komt er binnen met twee hoeden, waaronder die afgenomen van Ignace Catteeu. De boeren waren vooral geërgerd door de republikeinse cocarde, die er op prijkte en beten in razernij de hoed aan stukken.

Het wordt laat in de avond. Tussen tien en elf uur gaan de meeste jonge boeren naar huis. Frans van Hecke uit de Weststraat en Pieter-Frans Willems, gewapend met een schei (stuk hout) lopen evenwel opnieuw naar de "Franse" school om nogmaals hun woede op de ruiten bot te vieren. Het bekomt hen slecht. Onder de kreet: *Slæet maer dood*" worden zij meegesleept binnen de school. Pieter-Frans van Hecke verklaart dat hij samen met Pieter-Frans Willems vastgenomen is *"alwaer hij geheel den nacht continuellyck slaegen heeft gekregen ende rond den vloer gesleept is gheworden, emmers menigvuldige injurien heeft onderstaen en voor geen vijftig croonen sulckx meer wild uyt staen"*.

's Anderendaagsochtends om halfacht werden de twee spitsbroeders gelost. Pieternelle-Thérèse Standaert hoort hen als vroege misgangster en toevallige ooggetuige ondereen zeggen: *"hadde hij geen hulpe gekregen wij hadden hem dood geslegen ende immediaet sprekende van Mr Catteeu heeft sy daer uyt vastgesteld dat het was op Mr Catheeu"*.

Andere getuigen verklaarden onomwonden dat het hun speet dat zij de Franse schoolmeester, zijn schoonzoon en dochter Thérèse niet hadden *"omverre gesteken"*.

In heel deze zaak, die Waarschoot in rep en roer stelde, werden door een commissie bestaande uit de schepenen J. Mattheeus en H. Censen, bijgestaan door griffier Fl. Dusong niet minder dan 19 mensen onderhoord.

Een nieuwe golf van agressie, ditmaal uitdrukkelijk gericht tegen de schoonzoon van Ignace Catteeu, greep plaats op 2 germinal III (23 maart 1795). Bij zijn afwezigheid werden in zijn huis 11 ruiten stukgeslagen en een houten kolom verbrijzeld. Zijn echtgenote, Thérèse Catteeu, heeft een rode tichel, gegooid door het venster, in haar onmiddellijke nabijheid zien vallen. Daarboven heeft zij gevonden *"eenen grooten fasceel klippel ter dikte van een been, waarmede men apparentelyk deze colomme heeft geëcrasseert ende de voorgenomde ruyten, heeft in stukken geslagen"*.

Van de daders overigens geen enkel spoor !

Besluit : De zeer heftige reactie van een deel der bevolking stelt ons vragen over het beleid, de politieke gezindheid en de mentaliteit van de "Franse" schoolmeester. Een volgend feit zal ons nog meer tot nadenken stemmen.

d. Betrokkenheid bij de inbeslagname van een gersttransport (6 brumaire IV = 28 oktober 1795).

Enkele maanden tevoren om precies te zijn op 28 juli 1795 was er te Waarschoot een aanval gepleegd op een graantransport ⁽⁵²⁾, wat duidelijk wees op een malaise en allicht voedseltekort bij de laagste klasse van de bevolking.

Hierin speelde Ignace Catteeu ogenschijnlijk geen beduidende rol. Wel plaatste hij zich enkele maanden daarna opnieuw in het volle licht der schijnwerpers.

Op 6 brumaire IV (28 oktober 1795) was er wekelijkse graanmarkt te Waarschoot. Er was nog maar pas een verordening afgekondigd, die graanvervoer zonder geschreven toelating, buiten de grenzen der municipaliteit, verbod. Deze verordening had maar kracht van uitwerking, nadat ze plaatselijk afgekondigd werd.

Citoyen Catteeu, zoals hij toen veelal genoemd werd, was heel bedrijvig op de markt. Hij was o.a. omringd door Frans Dhont, Pier Dyserinck, Frans Leuntjes en Pieter Blanckaert, waarvan een getuige beweert *"dat het een hoop slegt volck"* was.

De eerste vraag die we ons vanzelfsprekend stellen : moest meester Catteeu die ochtend op zijn school niet zijn om de kinderen te onderwijzen ? Het was beslist geen verlofdag.

De zaak kwam pas goed op gang toen op de kasseiweg langs de markt, uit de richting Eeklo een wagen kwam aangedokkerd geladen met 17 zakken gerst, bestemd voor het verbruik van Gentse brouwers.

Catteeu en zijn groep - de getuigen noemen het een bende - hielden ostentatief de wagen tegen en wilden op grond van bovenvermelde verordening de inhoud ervan aanslaan omdat de geleider geen vervoerbewijs bij zich had. Baljuw, burgemeester en griffier die ook op de markt aanwezig waren om te kijken of alles zijn gewoon verloop had en tevens om de bevolking in te lichten over de draagwijdte van de nieuwste verordening, waren onaangenaam verrast door dit eigengereid en eigenmachtig optreden. Zij wezen Catteeu er voorzichtig op dat het besluit te Eeklo vermoedelijk nog niet afgekondigd was - dit gebeurde inderdaad pas de volgende dag - wat inhield dat de voerman nog helemaal geen geschreven bewijs bij zich kon hebben. Vervolgens sloeg de verordening alleen op broodgranen : tarwe, rogge en bloem. Er bestond dus allerminst reden om die gerst te confisqueren.

Dat was helemaal niet naar de zin van onze schoolmeester. Overluid riep hij tot de overheidspersonen : *"Al dat gij doet ende dat er vandaegge gebuerd daer vooren repondeer ik"*.

Een poging van Catteeu om de plaatselijke officier Pieter Heems fs Iudocus op te vorderen om de wagen te arresteren mislukte. Daarop is hij *"in colère weg gegaen ende eenige minuten daer naer nog in meerdere colère is wedergekomen met drij getuygen"*, maar ook deze dreiging mislukte.

(52) RAG-WM 4.

Na heel wat heen en weer gepraat besloot de magistraat uiteindelijk de volgeladen wagen naar Eeklo terug te sturen, niet nadat de *"voorn. Catteeu aldaer alle extravagante uytbraekende (was) iegens de members municipael"*.

Dit gebeurde omstreeks 10 uur 's ochtends. Na de middag, omstreeks half-drie was de wagen daar terug, steeds nog zonder vervoerbewijs. Catteeu en zijn aanhang hadden nu de weg vrij en aarzelden geen ogenblik om de gerst wederrechtelijk te confisqueren en op te slaan ten huize van de weduwe Van Doorselaere.

Voor bewezen hand- en spandiensten had Catteeu aan drie van zijn kornuiten elk een halve Franse kroon beloofd plus de helft van de gesekwesteerde goederen en hun strikt voorgehouden : *"en doet niet sonder mijn orders"*.

De magistraat van Waarschoot kon uit ingewonnen inlichtingen te Eeklo vaststellen dat de publicatie van de verordening op de politie van granen op het ogenblik van de feiten nog niet gebeurd was, zodat de confiscatie van de gerst volkomen onwettelijk was. Aan de werkelijke eigenaar, werd reeds 's anderen daags na de feiten een slaking van de gerst voorgesteld.

De municipaliteit van Waarschoot kwam hierdoor in nauwe schoentjes te zitten. Men vraagt van hogerhand zonder meer het transport van de gerst naar Gent. Catteeu wordt geroepen en protesteert tegen een voorgenomen transport. Hij noemt dit een overtreding van de wet. Ondertussen drongen de drie handlangers van Catteeu aan, op de hun beloofde helft van de aan- geslagen partij gerst, die nu al een drietal weken opgeslagen lag.

Vermoedelijk had de magistraat lucht gekregen van deze intenties. Op 29 brumaire IV (20 nov. 1795), 23 dagen na de feiten bevelen zij aan hun drie officieren Pieter Heems fs Judocus, Carel Poppe fs Pieter en Jan Baptist Aers fs Carel de wacht te houden bij de opgeslagen gerst.

De drie kloeke verdedigers van de wet *"hebben gewaekt den sabel in de vuyst"* tot middernacht zonder iemand gehoord of gezien te hebben.

's Anderen daags werden zij opnieuw in allerijl opgetrommeld om de bewaking van de gerst te verzekeren. Zij komen er aan op het ogenblik dat Pier Dyserinck, Frans Leuntjens, Pier Verheeken en Frans Dhont het hun toegezegd deel, de helft van de 17 zakken gerst aan het weghalen zijn. Wanneer bedoelde officieren hun dit verbieden *"uyt den naeme van de municipaliteyt en de wetten"* worden zij op hoongelach onthaald, *"hebben beginnen te spotten en te sweiren jegens de fransche wetten ende de municipaliteyt, dat Pier Dysserinck daer op temerairick heeft gezeyt, ziet wagt een momentje gij zult het gaen zien weg draegen en dat de wette ende den bailleu oock maer en komt zien, dat er aldaer geenen middel zijnde om zulckx te verbieden"*.

De zakken gerst werden gedragen naar het huis van Pieter Dyserinck. In hun overmoed klopten de plundersaars aan ten huize van Augustin Roegiers op de Leest, pachter van de graanmaat van de markt van Waarschoot. Die graanmaat hadden zij nodig om hun buit onderling nauwkeurig te kunnen verdelen.

In afwezigheid van zijn vader gaf de 20-jarige zoon Judocus de graanmaat aan de plundersaars, maar na een toevallige ontmoeting met de burgemees-

ter, kwam hij op zijn overhaast besluit terug en haalde de graanmaat opnieuw naar het huis van zijn vader.

De plundering en de wederrechtelijke sekwestratie van de gerst gaf trouwens een dag later aanleiding tot het houden van een uitgebreide "information préparatoire" betreffende de wanordelikheden van 6 brumaire IV.

Het begeleidend schrijven van 3 frimaire IV, naar aanleiding van de uitgebreide enquête gehouden op 1 frimaire IV, is dan ook vernietigend voor Ignace Catteeu.

Griffier Dusong schrijft letterlijk : de ontvreemding van de gesekwesteerde gerst door Pieter Dyserynck, Frans Dhont, Frans Leuntjens en Pieter Verheeken is duidelijk geïnspireerd door "*le citoyen Catteeu qui est cause mobile et auteur de ces excès*". Aangezien de sekwestratie volkomen onwettelijk gebeurde is het aan hem om de eigenaar van de gerst volledig te vergoeden. De griffier schrijft namens de magistratuur dat zij zich belaagd voelen "*puisque maître Catteeu a soutenue cette affaire non fondée à tort et à travers contre nous pour nous rendre odieux vis à vis une classe d'individus très pernicieux*" (53).

Het was een striemende veroordeling en depreciatie van de wettelijke overheid tegenover de arrogantie van hun aangeworven gemeentelijke schoolmeester.

e. Moeilijkheden met de overheid betreffende de uitbetaling van zijn wedde en woonstvergoeding (1798-1801).

Op 15 messidor VI (3 juli 1798) wordt een overzicht gevraagd van de bestaande plaatselijke onderwijsstructuur (54).

Waarschoot antwoordt dat er geen privéschool bestaat, tenzij de kostschool van citoyen Catteeu, maar wegens de niet-toepassing van art. 6 van de wet van 3 brumaire IV, is de school niet actief. Toch krijgt hij bij de steeds maar wisselende gezagsdragers nu een goede pers van de overheid. Zo op 24 floréal V (13 mei 1797). Citoyen Catteeu "*est capable et digne de remplir la place d'instituteur de l'école primaire dans le Canton de Waerschoot*" (55).

Evenzo getuigt de departementale commissaris over onderwijzer Catteeu, die hij afschildert als een man boordevol talenten en ervaring. Daarenboven staat hij bekend als een man toegewijd aan de republikeinse zaak (56).

De plaatselijke bevolking vertoont een afkeer tegen de Franse school ; slechts weinigen zenden er hun kinderen heen.

(53) RAG-WM 7 - Correspondentie.

(54) RAG-Scheldedepartement 889.

(55) RAG-Scheldedepartement 888, 24 floréal V.

(56) "*Le Citoyen Catteeu est plein de talens et d'expérience pour cet article d'apprendre la langue française comme prouve aussi son examen et acte d'admission comme Instituteur de l'Ecole primaire à lui délivré le 24 floréal an V ; il est d'ailleurs plein de civisme et reconnu pour républicain non équivoque*", RAG-SD 889.

De notabelen zouden er moeten verplicht in bijdragen, ongeacht of ze hun kinderen al dan niet naar de school sturen, aldus de commissaris.

Er wordt bij de hogere overheid nogmaals aangedrongen op de toepassing van art. 6 van de wet van 3 brumaire IV, betreffende de uitkering van een woonstvergoeding, want de inrichting van betrokkene is "*agréablement situé au coeur du canton*" (57).

Op 15 thermidor VI (2 augustus 1798) volgt zijn definitieve herbenoeming als onderwijzer.

Zich steunend op een schrijven vanwege het Schelvedepartement gericht aan het gemeentebestuur gedateerd van 15 thermidor VI en op de bovenvermelde enquête van 15 messidor VI, vraagt Ignace Catteeu een woonstvergoeding aan ten belope van 200 F. Hij beklemtoont dat hij dit bedrag dringend nodig heeft tot onderhoud van zijn familie (58).

De municipaliteit in zitting van 9 fructidor VI (26 augustus 1798) verklaart evenwel dat krachtens artikel 6 van de wet van 3 brumaire IV (25 oktober 1795) de Staat zelf moet zorgen voor een convenabel huis en tuin voor de schoolmeester en zo dit niet het geval is, moet hij een woonstvergoeding betalen, die echter geenszins ten laste valt van de gemeente.

Op de volgende zitting van 14 fructidor VI (31 augustus 1798) wil men beraadslagen over de huurwaarde van de onderwijzerswoonst. Dit besluit werd ondertekend door Judocus Francies Waldack, voorzitter van Raad, na de incidenten met de school en de wederrechtelijke inbeslagname van de gerst, nu niet bepaald de beste vriend van de schoolmeester. De tenuitvoerlegging laat op zich wachten, maar andere minder expansieve artikelen komen er vlugger door. Opnieuw zal hij zich bij de bevolking hatelijk maken door de actieve rol die hij speelde bij de mislukte boerenopstand van 1 en 2 brumaire VII (oktober 1798).

Op 14 ventôse VII (14 maart 1799) wordt citoyen Catteeu verzocht aan volgende voorschriften streng de hand te houden :

Art. 5. De onderwijzer moet op elke decade of feestdag zijn leerlingen naar de tempel van de wet begeleiden. Voor Waarschoot is dat de voormalige pastorie (59).

Art. 8. Op school mag alleen de benaming "citoyen" of "citoyenne" gebruikt worden.

Op de schooldeur moet volgende tekst aangebracht worden :
"*Ici on s'honore du titre de Citoyen*".

Art. 9. Boven de schoolpoort dient met grote lettertekens het opschrift aangebracht te worden : "*Liberté - Egalité, institution primaire de la Commune de Waarschoot, Canton de Waarschoot*".

Boven dit opschrift moet de Franse driekleur aangebracht worden.

Met niet mis te verstane bewoordingen wordt de onderwijzer er aan herinnerd deze voorschriften punctueel uit te voeren op straffe van veroordeling.

(57) RAG-Schelvedepartement 888, 20 thermidor VI.

(58) RAG-WM 4^e Correspondentie.

(59) GAW - Register Correspondentie 1799-1801.

Ondertussen was Catteeu niet bij de pakken blijven zitten. Hij had de hogere overheid over zijn desiderata en moeilijkheden ingelicht.

Hoger hebben wij reeds gezien dat op 9 frimaire VI (29 november 1797) de municipaliteit had gemeend, de woonstvergoeding ten laste van de Republiek te leggen.

Aan de hand van een reeks uitgevaardigde wetten, wordt Waarschoot een tweede maal nadrukkelijk gewezen op zijn plicht de woonstvergoeding voor de onderwijzer ten zijnen laste te nemen.

De onkosten ervan moeten verhaald worden op de opcentiemen van de personele belasting.

Voorzitter Graham, woordvoerder van de Prefectuur, vindt dat deze zaak nu haar definitief beslag moet krijgen ⁽⁶⁰⁾.

Op de gemeenteraad van 19 thermidor VII (6 augustus 1799) omzeilt men dít verzoek door er op te wijzen dat voor de jaren V en VI de centrale overheid deze vergoedingen niet ingeschreven heeft op het borderel der uitgaven. Bijgvolg wordt de betaling opnieuw uitgesteld ⁽⁶¹⁾.

Het wordt duidelijk een spel van kat en muis.

Ignace Catteeu zal nu de grote middelen aanwenden om voldoening te bekomen.

Per brief van 29 thermidor VII (16 augustus 1799) richt hij zich rechtstreeks tot de administratie van het Scheludedepartement. Hij kan zijn wrevel tegen het lokaal bestuur nauwelijks verhelen: *"D'Autant plus que cette municipalité savait que je me suis trouvé par ce retard de payement dans l'urgente nécessité de vendre le plupart de mes effets pour avoir un morceau de pain dans ce malheureux Canton, où je me trouve entouré d'une foule de Royalistes et d'Aristocrates qui, depuis ma dite nomination à la place d'instituteur, ont fait tout ce que leur a été possible, pour me faire crever de faim, tant en éloignant les élèves de mon Ecole autrefois si célèbre, qu'en substituant des instituteurs et institutrices à leur fantaisie sans lumière, sans civisme et sans soumission aux lois, où ils envoient leurs Enfants pour être instruits dans le fanatisme et principes anti-Républicains"* ⁽⁶²⁾.

Het is duidelijk dat hij zijn brieven kwistig kruidt met de vruchten van zijn politieke overtuiging als achtergrond voor zijn argumentatie.

Het zat hem vooral dwars dat sinds oktober 1798, naast de bestaande schoolmeester Lieven de Bie op de Oostmoer ⁽⁶³⁾, waarvan hij nauwelijks enige concurrentie kon ondervinden, zich op de Keere, veel dichterbij het Dorp, Pieter Criel fs Gillis, tevoren onderwijzer op Stoktevijver, kwam vestigen ⁽⁶⁴⁾.

Ook Marie-Thérèse Olliviers, afkomstig van Veurne mag op 29 vendémiaire VII (20 oktober 1798) een school openen voor meisjes ⁽⁶⁵⁾.

(60) RAG-HF B 39. HF = Hollands Fonds.

(61) RAG-HF B 39.

(62) RAG-HF B 39.

(63) GAW-Telling 1795-96, nr. 2467.

(64) RAG-WM 4. Toegestaan 29 pluviôse VII.

(65) RAG-WM 42. Toegestaan 29 vendémiaire VII.

Op 15 januari 1799 wordt een Vlaamse school geopend door Jeanne Wambach, weduwe van kleermaker Thienpont ⁽⁶⁶⁾.

In zijn schrijven had Catteeu het ook gemunt op 2 ex-religieusen, die zich wederrechtelijk te Waarschoot hadden gevestigd en er onderricht verstrekten. Het was niet de eerste maal dat hij deze onregelmatigheid had aangeklaagd ⁽⁶⁷⁾.

Negen dagen later klimt Catteeu opnieuw in de pen om zijn geval voor te leggen aan citoyen Gréban, secretaris-generaal bij de Centrale Administratie van het Scheldedepartement ⁽⁶⁸⁾.

Hij betoogt dat er te zijnen voordele nog niets uit de bus is gekomen en dat hij zeer ontgoocheld is over het onderwijzersambt *"et que l'Emploi d'instituteur qui me parut si honorable et avantageux dans son origine, bien loin de me procurer un morceau de pain, ne sert qu'à me reduire dans la plus grande misère"* ⁽⁶⁹⁾.

Hierop volgt een drukke briefwisseling tussen Departement en municipaliteit. Op 1 complémentaire VII (17 september 1799) vindt het Departement na een derde reclamatie van onderwijzer Catteeu het al welletjes. De argumentatie tot niet-uitbetaling vindt het Departement zonder grond. De vergoeding van 200 F mag in geen geval overschreden worden, maar daar was geen gevaar voor.

Het Departement verwacht dat er in geen geval een vierde verwittiging zal moeten gestuurd worden ⁽⁷⁰⁾.

De municipaliteit geeft daarop volgende repliek. De weigering tot niet-uitbetaling van de achterstallen en de woonstvergoeding spruit voort uit volgende feiten :

1) Reeds meer dan twee jaar verschijnt Sieur Catteeu niet meer op de school. Hij laat zich vervangen door zijn zoon, die meer heeft van een kapitein der galeien dan van iemand die onderwijs moet verstrekken. Overigens heeft hij geen leerlingen en de moraliteit van Ignace Catteeu verwekt een algemene afkeer bij alle inwoners.

2) Hij, de grote republikein, is niet verschenen op het feest van de Stichting van de Republiek om zijn eed af te leggen. Zelden verschijnt hij op de decadedagen in de tempel der wet, erger nog het gering aantal leerlingen dat bij hem school loopt voedt hij allermint op in republikeinse ijver, integendeel hij raadt ze af de nationale feesten bij te wonen. Op kritische momenten stelt hij zich aristocratisch op en is alleen maar waard weggejaagd te worden.

Zijn privégedrag, waarop wij hier niet willen ingaan, geeft allermint blijk van wat kan geëist worden van een voorbeeldig onderwijzer.

(66) Zie hierover ook G. P. BAERT. *Meester Catteeuw en zijn kostschool te Waarschoot 1795-1825*. Blekorf, LXV, 1964, p. 220.

(67) RAG-HF B 39.

(68) RAG-HF B 39. Brief van 8 fructidor VII.

(69) RAG-HF B 39.

(70) RAG-WM 6 Correspondentie.

Welnu aan zulke persoon kan geen bijkomende vergoeding toegekend worden. Wij denken niet dat het in de bedoeling ligt van de auteurs van de wet van 3 brumaire IV een vergoeding toe te kennen, aan iemand die het helemaal niet verdient ⁽⁷¹⁾.

Opnieuw is dit een vernietigende evaluatie van Ignace Catteeu, al moeten wij er eerlijksheidshalve aan toevoegen dat dit de argumenten zijn van zijn politieke aartsvijand Floris Dusong.

Ondanks dit alles verschijnt op 3 fructidor VII (20 augustus 1799) een nieuwe noot van het secretariaat-generaal met aandrang tot betaling ⁽⁷²⁾.

De toon tussen de twee openbare besturen wordt al maar bitser. Op 4 brumaire VIII komt een brief aan bij de Municipaliteit, die ronduit eist dat de vergoeding aan Catteeu moet uitbetaald worden omdat zij uitgaat van de hogere overheid ⁽⁷³⁾.

Uiteindelijk wordt er beslist bij brief van 12 frimaire VIII (3 december 1799) de klachten van Waarschoot te bundelen en voor advies over te maken aan de tweede onderwijsjury ⁽⁷⁴⁾.

Toch werd hem tevoren op 24 vendémiaire VIII (16 oktober 1799) zijn gewone jaarlijkse wedde van 100 F uitbetaald, hoewel daar reserve werd gemaakt over "*syn moraliteyt ende politique gedrag*" ⁽⁷⁵⁾.

Uiteindelijk verschijnt hij toch op 30 frimaire VIII (21 december 1799) om de vereiste eed af te leggen, als volgt geformuleerd: "*Ik sweere van getrouw te zijn aen de republique eene ende onverdeelbaer, gegrondvest op de gelijkheid, de vrijheid en het systeem representatif ten welcken effecte ik dese hebbe getekent*" ⁽⁷⁶⁾.

Te dien tijde fungeerden als particuliere onderwijzers de We Thienpont, Pieter Criel, Charles Philippe van Hulle en Martin Bral.

Op 7 pluviôse VIII (26 januari 1800) kwam daar nog bij François Gyse-lyncx.

Op 24 ventôse VIII (15 maart 1800) werd Ignace Catteeu herbenoemd als onderwijzer ⁽⁷⁷⁾.

Met een ongehoorde arrogantie richt hij zich nu tot Faipoult, de prefect van het Departement.

Bij brief van 15 messidor VIII (4 juli 1800) herinnert hij de prefect eraan dat hij via diens bediende op 3 messidor een memorie had gestuurd, waarop hij nog geen antwoord heeft gekregen. Op 18 messidor komt hij naar de stad om de prefect te begroeten en hij wenst dat tegen die tijd een gunstige beslissing te zijnen opzichte zal getroffen worden. Met enige zwier tekent hij: *Salut et respect. I. Catteeu, instituteur primaire* ⁽⁷⁸⁾.

(71) GAW - Corr. 1799-1801, brief 4 brumaire VIII.

(72) RAG-HF B 39 - 3 fructidor VII.

(73) RAG-WM 6.

(74) RAG-WM 42.

(75) GAW-Reg. Schepencollege 1799-1807.

(76) GAW-Reg. Schepencollege 1799-1807, f° 6r°.

(77) GAW-Reg. Schepencollege 1799-1807, f° 18r°.

(78) RAG-HF B 38.

De moeilijkheden blijven zich opstapelen. Het blijkt nu, dat hij huis en tuin, waarvoor hij vergoeding vraagt, helemaal niet ten dienste stelt van de school. Hij verhuurt een belangrijk gedeelte van zijn schoolgebouw aan derden en de tuin wordt helemaal niet aangewend tot schoolgebruik ⁽⁷⁹⁾.

Op 21 messidor VIII (10 juli 1800) beklaagt hij zich voor de zoveelste maal geen vergoedingen te krijgen. De municipaliteit antwoordt dat hij uitbetaald is tot 1 vendémiaire VIII (23 september 1799) en dat hij zijn uitbetalingen wil anticiperen ⁽⁸⁰⁾.

Bij brief van 8 thermidor VIII (27 juli 1800) komt het tot een heftige confrontatie tussen burgemeester en onderwijzer : Dusong en Catteeu twee nieuwlichters en toch twee antipoden, twee figuren die Waarschoot domineerden tijdens de Franse periode.

Floris Dusong was onder het ancien Regime, griffier van het Ambacht, week tijdens de patriottentijd uit naar Frankrijk en kwam daarna zijn functie terug opnemen. Hij werd secretaris onder het Frans bestuur. Bij de hervorming van het jaar 1800, waarbij de gemeenten opnieuw tot bestuurlijke eenheden werden ingericht, werd hij tot burgemeester benoemd op 27 prairial VIII (16 juni 1800) ⁽⁸¹⁾ en oefende tevens tot bij zijn overlijden in 1815 het ambt van notaris uit.

Ook Ignace Catteeu ambieerde dit ambt en kon het een jaar waar maken. Toch moest hij uiteindelijk de duimen leggen voor Dusong.

Omdat zijn wensen i.v.m. zijn vergoeding nog niet ingewilligd zijn, en dat hij via de hogere besturen, duidelijk kan vaststellen dat het schoentje op plaatselijk vlak nijpt, gaat hij bij brief van 8 thermidor VIII (27 juli 1800) een open confrontatie aan met de burgemeester.

Hij vangt zijn brief aan met de betiteling "*Citoyen Maire*" en zet zijn grieven duidelijk op een rijtje : het zal u niet onbekend zijn, schrijft hij naar de burgemeester dat ik als particulier onderwijzer te Waarschoot aangeworven werd tegen een jaarlijkse vergoeding van 19 lb. gr. Vlaams. Dit bedrag werd mij door het voormalig oud-bestuur, per semester, zonder enige moeilijkheid, regelmatig uitbetaald ⁽⁸²⁾. Vervolgens werd deze wedde bevestigd door het Frans Bestuur bij besluit van 27 vendémiaire V (18 oktober 1796). Catteeu zegt betaald te zijn tot 10 brumaire VI (31 oktober 1797).

Het zal u ook niet onbekend zijn dat de Hogere Overheid aangedrongen heeft op de schatting van mijn lokaal, opdat u zo vlug mogelijk mijn woonst-vergoeding zoudt kunnen uitbetalen.

Ondanks alle aandringen en mijn herhaalde tussenkomsten kwam daar nog niets van in huis, hoewel men beloofd had hiervoor een jaarlijkse vergoeding van 25 lb. gr. te betalen, aldus de dorpsonderwijzer. Volgens eigen berekeningen heeft hij samen met zijn achterstallen en rekening houdend met reeds gedane betalingen, in totaal nog een achterstand tegoed van 370,25 F.

(79) GAW-Reg. Schepencollege 1799-1807.

(80) GAW-Reg. Correspondentie 1797-1801.

(81) GAW-Schepencollege 1799-1807, f° 21r°.

(82) RAG-HF B 38.

Teneinde raad, schrijft hij verder, heb ik mij rechtstreeks tot prefect Faipoult gericht. Op de voorgelegde stukken zou hij onmiddellijk mijn achterstallen betaald hebben, maar hij wilde u voorafgaand toch naar de motieven vragen van die steeds maar uitgestelde betaling. Sinds de brief van de prefect had hij vruchteloos gewacht naar een reactie van de gemeente.

Tot overmaat van ramp wordt Catteeu door de gemeenteontvanger, Dominique Van de Walle, gesommeerd binnen de 24 u, 84 F achterstallige belasting te betalen voor de jaren V, VI en VII en nog eens 30 F voor het jaar VIII. Daarom doet hij in extremis beroep op de burgemeester.

In margine antwoordt de burgemeester op dit rekwest. Hij vindt het redelijk dat de rekwestant zou betaald worden, maar aangezien de gemeentelijke schuld reeds oploopt tot 16.000 F kan dit niet gebeuren op de onderwijsbegroting. Er moeten andere middelen voorzien worden. Wat de achterstallen betreft, Catteeu beweert slechts betaald te zijn tot 10 brumaire VI terwijl alle betaalstaten - dus ook de zijne - afgewerkt zijn tot germinal VIII.

Wat het akkoord woonstvergoeding met de ex-municipaliteit betreft, is het inderdaad zo dat er na een zeker decadefees in de tempel van de wet, een mondelinge belofte betreffende de woonstvergoeding werd gedaan door Joos Waldack, toen voorzitter van de municipaliteit en P.A. Wttenhove, gemeenteraadslid, in aanwezigheid van de secretaris en van de Commissaris van het Directoire, maar dit is nooit op papier gezet en druiste in tegen de bestaande wetgeving.

Wat er ook van zij, de dag nadien werd het hele bundel doorgestuurd naar de prefect ⁽⁸³⁾.

Drie weken later op 29 thermidor VIII (17 augustus 1800) volgt een nieuwe brief van Catteeu, ditmaal gericht aan citoyen Lehodey, secretaris van de prefectuur te Gent. Het gaat opnieuw om zijn vermeend achterstal van 158,02 F dat hij nog steeds niet uitbetaald werd en over de huurwaarde van zijn lokaal dat nog steeds niet geschat werd. Hij slaat de vertrouwelijke toon aan door te suggereren dat hij het slachtoffer is van een partijdigheid "*dont je vous parlerai plus tard*". Hij doet een beroep op de persoonlijke vriendschap, die hij een paar maand geleden van deze ambtenaar, de rechterhand van Faipoult, mocht ervaren, om deze onrechtvaardigheid, zoals hij ze zelf noemt, uit de wereld te helpen.

Dat Catteeu zich graag als martelaar en verongelijkte wil verheffen, blijkt duidelijk uit de toon van zijn brieven.

De brief van 5 fructidor VIII (23 augustus 1800) door burgemeester Dusong gericht aan prefect Faipoult, nuanceert deze stelling in ruime mate ⁽⁸⁴⁾. Zo werd o.a. ter plaatse geen enkel expert gevonden, die de waarde van zijn pand, als schoolgebouw ingericht, wilde schatten.

Citoyen De Viegheer, adjunct van de burgemeester, "*refuse absolument de remplir cette besogne d'office*" omdat hij bij voorbaat weet, dat citoyen Catteeu hem als een partijdige tegenstander beschouwt. De tweede plaatselijke

(83) RAG-HF B 38.

(84) RAG-HF B 38.

expert, citoyen Wttenhove, is nog formeler gekant tegen deze schatting. Onder geen enkel beding wil hij deze expertise, die hij vroeger reeds heeft geweigerd, uitvoeren. Het een en het ander stemt ons natuurlijk tot nadenken. In zijn schrijven suggereert de burgemeester aan de prefect zijn toevlucht te nemen tot twee experten van Gent ofwel tot de burgemeesters van de naburige gemeenten Zomergem en Sleidinge die van beroep meetkundig schatter zijn.

Uit dit alles moge blijken, schrijft de burgemeester, dat citoyen Catteeu er goed zou aan doen te zwijgen over de woonstvergoeding van 25 lb. gr. en wijselijk de jaarlijkse vergoeding van 200 F voor wedde en indemniteit te aanvaarden.

Overigens staat de tuin geenszins ten dienste van de school, maar dienen groenten en fruit tot zijn eigen voordeel. Daarenboven verhuurt hij een gedeelte van zijn huis aan derden, die niets met de school te maken hebben.

Dat is de pure waarheid, zegt de burgemeester, die door iedereen van Waarschoot zal onderschreven worden.

Voorlopig wil de burgemeester geen enkel initiatief in deze zaak nemen. Als reactie hierop volgt opnieuw een uitgebreide brief van Catteeu aan prefect Faipoult ⁽⁸⁵⁾.

Uiteindelijk wil hij zijn politieke gezindheid uitspelen om zijn materiële revendicaties te realiseren.

De teneur van zijn brief is op zijn zachtst gezegd, sterk emotioneel geladen. Hij begint ermee te onderstrepen dat het nu al de derde maal is, dat hij bij de prefect om een tussenkomst vraagt. Indien er nu niets uit de bus komt, beschouwt hij zich "*à jamais la victime de mon attachement à la République et de mon courage avec lequel j'ai pris les armes conjointement avec la Colonne Mobile contre les brigands aux premiers jours de Brumaire an VII*".

Verder herhaalt hij de inhoud van zijn twee voorgaande petitie's, die beide betrekking hadden op zijn vermeende achterstallen. Hij doet de waarheid wel eventjes geweld aan, wanneer hij beweert een geschreven belofte tot schatting van zijn school gekregen te hebben van het plaatselijk bestuur. Dit was hem slechts mondeling beloofd.

Wij kennen ondertussen uitvoerig de zienswijze van de burgemeester op dat stuk. Niemand wil de schatting uitvoeren !

Nu er een deficit is in de gemeentekas van meer dan 16.000 F wordt het allicht nog moeilijker. Catteeu wijt dit deficit hoofdzakelijk aan wanbeheer. Zonder enige noodzaak, schrijft hij verder, vraagt men de Colonne Mobile, die steeds moet betaald worden op kosten van de gemeente. Daarenboven zitten wij opgescheept met een stel bestuurders "*sans lumière, sans connaissance et sans la moindre capacité, nommés à la fantaisie d'un Commissaire égoïste et de quelques uns de ses amis*" ⁽⁸⁶⁾.

(85) RAG-HF B 38. Brief 17 fructidor VIII. Zie BIJLAGE V.

(86) RAG-HF B 38.

Voorwaar een vernietigend oordeel over zijn rechtstreekse oversten Via een bevriend tussenpersoon kent hij ondertussen reeds de inhoud van het schrijven van de burgemeester : de weigering om experten aan te stellen, de uitsluiting van zijn tuin en een betwist gedeelte van zijn huis dat hij verhuurt. Dit laatste argument weerlegt hij als volgt : het is waar dat ik een kamer verhuurd had voor enkele maanden, maar ik gebruik ze nu opnieuw om de meisjes van mijn school te scheiden van de jongens.

Hij vraagt uiteindelijk aan de prefect twee concrete zaken :

- 1) Aanstelling van twee expert-schatters door de centrale overheid te benoemen, omdat men dit plaatselijk boycot
- 2) Een aanvullende som van 75 F om de wedde van twee jaar rond te krijgen, waarvan hij reeds 325 F ontvangen had.

Hij eindigt in zijn gewone stijl : *"C'est la justice que je vous demande. Salut et Respect"*.

Ondertussen loopt een week later op 27 fructidor VIII (14 september 1800) op het gemeentehuis van Waarschoot het antwoord binnen van het Departement.

Men is het spelletje meer dan beu. De burgemeester krijgt opdracht aangezien het hier om geen echte juridisch verplichting gaat, de huurwaarde van het huis niet te laten schatten door een beëdigd ambtenaar, maar wel door een geschikte ambachtsman, die verstand heeft van de waarde van huizen, bv. een timmerman. Dit mag zelfs gebeuren op voorstel van citoyen Catteeu. Laatstgenoemde vraagt gerechtigheid. Men vraagt hem dit in alle onpartijdigheid te willen waarborgen. De brief eindigt met een niet mis te verstane zinsnede : *"J'ose me flatter que cette lettre sera la dernière que je vous écrirai sur cet objet, qui depuis très longtemps devrait être terminé"* ⁽⁸⁷⁾.

Terzelfdertijd krijgt Catteeu eveneens antwoord en meteen ook een veeg uit de pan.

"Het is niet waar dat er op al uw menigvuldige brieven niet zou geantwoord zijn. Ik heb uw briefwisseling laten nagaan en het tegenovergestelde vastgesteld. Vandaar heb ik aan d burgemeester opgedragen in nauwe samenwerking met uzelf een bekwame timmerman, metselaar of aannemer van bouwwerken aan te duiden om de huurwaarde van uw pand te bepalen. Ik hoop dat uw klachten dienaangaande nu eindelijk zullen ophouden".

Burgemeester Dusong is dan ook bijzonder opgelucht wanneer hij de opgemaakte schatting van 29 fructidor VIII (16 september 1800) ⁽⁸⁸⁾, reeds drie dagen later kan doorsturen ⁽⁸⁹⁾.

Hieruit blijkt dat door schrijnwerker Jacques Meiresonne, in aanwezigheid van burgemeester Dusong, het huis met internaat voor de leerlingen en speelplaats geschat werd op een huurwaarde van 217,68 F en de tuin met een oppervlakte van 200 roeden (3000 m²) beplant met fruitbomen en groenten, een waarde vertegenwoordigde van 87,07 F ⁽⁹⁰⁾.

(87) RAG-HF B 38.

(88) RAG-HF B 39.

(89) RAG-HF B 39 - Brief 2 complémentaire VIII (19 september 1800).

(90) RAG-HF B 39.

Wie dacht dat het daarbij zou blijven heeft het verkeerd voor. Catteeu is waarlijk onverbeterlijk. Enkele dagen later op 5 complémentaire VIII (22 september 1800) waagt hij het opnieuw een brief te schrijven en dan maar liefst naar de prefect in hoogsteigen persoon.

Hij bekvecht nu met de prefect betreffende het beantwoorden van zijn voorgaande petities. *"Et comme il n'y rien de plus sensible à un vrai Républicain que de se voir démentir, je m'exprime à vous faire la présente, pour vous dire, que, si vous pouvez me convaincre soit par le Bureau des postes à Gand, soit par celui d'Eecloo, ou par qui que ce puisse être, d'avoir jamais reçu d'autre Réponse de votre part, sur ces deux pétitions, que votre lettre du 17 messidor dernier dont je vous ai fait mention dans ma dite lettre, je mérite d'être destitué de ma place, exclu de mon droit de citoyen français et banni du territoire de la République"* ⁽⁹¹⁾.

Voorwaar opnieuw emotioneel-gekruide geëngageerde taal !

Hij gaat op een betweterige manier nog verder met de prefect aan te zetten andermaal de nalatigheid van zijn diensten dienaangaande te willen onderzoeken.

De mededeling betreffende de vaststelling van de huurwaarde van zijn lokalen is opnieuw een aanleiding om verachterde bedragen te kunnen innen. Volgens eigen berekeningen heeft hij opnieuw 442,54 F te goed en dringt hij aan op prompte betaling ervan, zoniet wordt hij voor de niet-betaling van zijn verachterde belastingen, blootgesteld aan "militaire executie".

Alsof dat nog niet genoeg is richt hij op 3 vendémiaire IX (25 september 1800) een nieuwe brief aan zijn oude kennis citoyen Lehodey, secretaris-generaal bij de Prefectuur ⁽⁹²⁾.

Deze brief blijft beslist onder de maat : hij beschuldigt de prefect ervan onjuistheden te hebben gezegd in verband met zijn antwoorden op de hem toegestuurde petities en wil dat deze ambtenaar de gangen van zijn superieur controleert. Hij maakt eenzijdig een afspraak met de secretaris-generaal met het enige doel hem een mandaat voor zijn zoveelste achterstallen afhandig te maken.

Wat meer is, hij doet andermaal aan lasterpraat t.o.v. zijn onmiddellijke overheid. Wanneer hij het heeft over burgemeester Dusong voegt hij er in voetnota giftig aan toe : *"Cet homme n'a jamais voulu s'honorer du titre de Citoyen ni voter pour la Constitution"*.

Wanneer Catteeu het heeft over het feest van de stichting van de Republiek, spreekt hij zijn correspondent nog meer naar de mond : *"La fête de la fondation de la République a été célébrée ici d'une manière la plus lugubre, ni le Maire, ni ses adjoints ne se sont présentés au temple de la loi."*

Je n'ai rencontré que le juge de paix qui m'a témoigné son indignation sur la conduite de ces gens. Nous nous sommes divertis ensemble d'une manière républicaine au dépit de tous nos ennemis" ⁽⁹³⁾.

(91) RAG-HF B 39.

(92) RAG-HF B 38. Zie BIJLAGE VI.

(93) RAG-HF B 38.

Dusong had vroeger ongeveer hetzelfde gezegd over Catteeu of de herhaling van het oude liedje : de pot verwijt de ketel dat hij zwart is !

In elk geval versagen staat niet in het woordenboek van Catteeu. Nauwelijks een week later neemt hij een bediende van de prefectuur onder de arm, nl. c̄itoyen Bardot, die hij in een brief van 11 vendémiaire IX (3 oktober 1800) nog eens aanmaant, bij afwezigheid van Faipoult, hem de achterstallen te bezorgen, die hem moeten redden van militaire "executie" ⁽⁹⁴⁾ wegens het niet betalen van zijn verschuldigde belasting.

Catteeu kende rust noch duur : 2 dagen later, op 13 vendémiaire IX, vertrekt andermaal een brief naar secretaris-generaal Lehodey met bede tot oplossing van zijn problemen. De aanhef ervan krijgt opnieuw een pathetisch tintje : *"Persuadé, que les lettres de vos amis les vrais Républicains, notamment de ceux qui -comme moi - par leur dévouement à la bonne cause, ont gémi depuis le commencement de la Révolution sous les persécutions des Ennemis de la Liberté, sont incapables de vous importuner"* ⁽⁹⁵⁾.

De inhoud daarentegen blijft steeds dezelfde : uitbetaling van zijn achterstallen.

Op 21 vendémiaire IX (13 oktober 1800) wordt hem een vergoeding van 500 F uitbetaald. Hij stuurt hiervoor een bedankingsbrief aan de prefect ⁽⁹⁶⁾.

Nadat hij opnieuw krachtig heeft uitgehaald naar zijn lokaal bestuur en zichzelf eens te meer als slachtoffer voorstelt *"pour me sacrifier à leur haine en me faisant crever de faim"* kan hij toch niet nalaten opnieuw te hengelen naar zijn achterstallen tot en met 1 vendémiaire IX.

Op 30 vendémiaire IX (22 oktober 1800) ⁽⁹⁷⁾ stelt hij eigenmachtig een vorderingsstaat op, die er als volgt uitziet :

a) Jaarlijkse wedde van 19£ gr., hem nog niet uitbetaald voor 9 maand en 5 dagen over de periode 10 brumaire VI - 15 thermidor VI = 158,02 F

b) Een woonstvergoeding gaande over een periode van 25 1/2 maand vanaf 15 thermidor VI tot 1 vendémiaire IX = 648,68 F

Totale som	842,70 F
------------	----------

Hiervan is reeds gekweten	325 F
---------------------------	-------

Blijft	517,70 F
--------	----------

Deze staat stuurt hij door naar secretaris-generaal Hodey, met een begeleidende brief ⁽⁹⁸⁾.

Nogmaals beveelt hij zich aan in de goede zorgen van de secretaris-generaal en vraagt in bescherming genomen te worden tegen de royalisten en

(94) RAG-HF B 39. Met "executie" wordt hier alleen bedoeld tenuitvoerlegging van een vonnis door de Colonne Mobile. Brief 11 vend. IX.

(95) RAG-HF B 39 - Brief 12 vendémiaire IX.

(96) RAG HF B 39 - Brief 21 vend. IX.

(97) RAG-HF B 39 - Staat 30 vend. IX.

(98) RAG-HF B 39 - Brief 30 vend. IX.

aristocraten opdat hij zich niet zou moeten terugtrekken uit Waarschoot, nadat hij reeds vijfmaal bij de prefect aangeklopt heeft.

Twee dagen later op 2 brumaire IX (24 oktober 1800) stuurt hij een aanvullende brief aan Le Hodey met de vermelding dat zijn woonstvergoeding 27 maand achterop is geraakt i.p.v. de opgegeven 25 1/2 maand bij voorgaande brief ⁽⁹⁹⁾.

Blijkbaar is het toch zo dat de aanhouder wint want op 23 brumaire IX (14 november 1800) wordt hem een bedrag van 448,44 F uitbetaald ⁽¹⁰⁰⁾.

Nadat hij virtueel uitbetaald werd tot en met het jaar VIII, begeeft hij zich enkele maanden later opnieuw op het oorlogspad.

Bij brief van 6 floréal IX (26 april 1801) richt hij een schrijven aan citoyens Gréban, secretaris-generaal van de prefectuur om de eerste zes maanden wedde van het jaar IX op te vorderen. De uitgaven van de school vallen ten laste van de gemeente, maar aangezien de burgemeester verklaart, dat er geen fondsen beschikbaar zijn, zit hij opnieuw in hetzelfde straatje verzeild ⁽¹⁰¹⁾.

Op 3 prairial IX (23 mei 1801) wordt door de prefect een nieuwe nota gestuurd aan de burgemeester met de mededeling dat de prefectuur begrip heeft voor de berooide toestand van de gemeentekas, maar dat de onderwijderswedde in elk geval ten laste blijft van de gemeente. Daar kan hij niets aan veranderen, want het is een regeringsbeslissing ⁽¹⁰²⁾. Tenslotte heeft het geen nut Catteeu als loopjongen voor de gemeente te gebruiken, daar hij met geen enkel mandaat bekleed is.

In niet mis te verstane bewoordingen wordt aan Catteeu geantwoord dat hij op dat stuk, volledig aangewezen is op de burgemeester, die de gepaste voorzieningen moet treffen en het is met hem alleen dat hij dient te onderhandelen.

Hiermee schijnt voorlopig een eind te komen aan drie jaar bekvechten met zijn overheid. De inhoud ervan konden wij nagaan in 16 eigenhandig geschreven en bewaarde brieven.

f) Sociale en familiale achtergronden (1786-1818).

Nadat wij reeds uitgebreid kennis maakten met geschriften van meester Catteeu, is het nuttig ook eens zijn familiale en sociale achtergronden te onderzoeken.

Zelf schreef hij dikwijls over zijn benarde financiële toestand en over de belastingsdruk die hij ondervond.

Laten wij eens nagaan hoe hij gekwoteerd werd op de belastingsrollen: in de rol van 1790 werd hij aangeslagen op 65 roeden ⁽¹⁰³⁾, een normale be-

(99) RAG-HF B 39 - Brief 2 brumaire IX.

(100) RAG-HF B 39 - Staat 23 brumaire IX.

(101) RAG-Scheldedepartement 1877.

(102) RAG-Scheldedepartement 1877 - Nota 3 prairial IX.

(103) RAG-W 52 - Ommestellingen wijk Kerkstraat - Ignatius Alexius Catteeu 65r.

lastig voor iemand die alleen huis en tuin bezat. In de kadastrale legger van het jaar V (1796-1797) vinden wij de juiste omschrijving van zijn goederen : hij bezit een huis van 8 roeden (120 m²) en een tuin van 256 roeden (3840 m²) met een geschatte jaarlijkse opbrengstwaarde van respectievelijk 69 en 15 F ⁽¹⁰⁴⁾.

In de belastingsrollen van het jaar V en VI vinden we alleen zijn tuin getaxeerd voor respectievelijk 6 £ 6 s. 6 g. en 6 £ 3 g. ⁽¹⁰⁵⁾ aangezien zijn huis beschouwd werd als openbaar gebouw en derhalve vrijgesteld werd van belasting, waarover hij in zijn talloze rekwesten nooit met een woord repte.

Op de belastingsrol van het jaar VII bedraagt zijn geschat inkomen voor de grondbelasting 38 F. Hiervoor betaalt hij als hoofdsom 14,84 F en als opcentiemen 3,71 F, samen 18,55 F ⁽¹⁰⁶⁾.

Zijn gezwaai met de enorme belastingsdruk mogen we dus wel enigszins relativiseren.

Hoe stond het met zijn gezinslast ?

Wanneer hij in 1786 te Waarschoot aankwam, bestond zijn gezin uit hemzelf, zijn echtgenote Joanne Theresia de Bouck fa Godefroi, geboren te Staden en die te Waarschoot zal overlijden op 26 december 1808, verder zijn dochter Theresia en zijn zonen Lucas en Gregorius allen te Staden geboren.

Te Waarschoot werden uit dit huwelijk nog twee kinderen geboren, die beiden korte tijd na hun geboorte overleden ⁽¹⁰⁷⁾.

Hoewel Ignace Catteeu tijdens de Brabantse Omwenteling een actieve rol speelde - hij was adjudant van het vrijwilligerskorps ⁽¹⁰⁸⁾ - moet hij toch op welwillende voet gestaan hebben met de terugkerende Oostenrijkers. Nadat in december 1793, 200 Hannoverse soldaten in Oostenrijkse dienst te Waarschoot ingekwartierd lagen, knoopte zijn dochter Theresia verking aan met korporaal Frederik Hubner. Omdat laatstgenoemde protestant was, besluiten beide jongelui op 2 februari 1794 te Brugge een clandestien huwelijk aan te gaan voor een protestantse minister ⁽¹⁰⁹⁾ 's Anderen daags kwamen de jonggehuwden terug naar Waarschoot en namen hun intrek aanvankelijk bij Joannes Buysse en vanaf 22 februari 1794 in de herberg "Het Hof van Brussel" bij Karel Van Wassenhove. Aangezien Hubner in Oostenrijkse dienst was, betaalde de gemeente hiervoor de verblijfkosten ⁽¹¹⁰⁾.

Vader Catteeu was hierover aanvankelijk verbitterd, maar werd toch al vlug goede maatjes met zijn schoonzoon.

(104) RAG-WM 26.

(105) RAG-WM 27.

(106) RAG-WM 27.

(107) RAG-Parochieregisters nr. 25 en 26.

(108) DE POTTER. Waarschoot... p. 49.

(109) J.J. VAN DER POORTEN. *Versameling van de merkwaardigste zaken betreffende de prochie van Waarschoot*. 2 handschriften bewaard in RAG-Kerkarchief Waarschoot nrs. 1 en 69. Uitgave door A. RYSERHOVE in "Ons Meetjesland", 8e Jg. nr. 1, pag. 30 en volgende nummers.

(110) RAG-WM 21.

Voorzichtig werd de pastoor benaderd om deze zaak recht te trekken, te meer daar Hubner veinsde zich te willen bekeren tot het katholicisme. Van der Poorten schrijft hierover dat veel mensen verwonderd waren over het uitblijven van zijn doopsel.

Nadat er pauselijke dispensatie werd verkregen, schreef pastoor Pauwels op 30 mei 1794 het huwelijk in, dat plaats greep buiten de kerk en zonder enige plechtigheid ⁽¹¹¹⁾.

Van der Poorten schreef dat de belofte om zich te bekeren, in 1799 na meer dan vijf jaar verblijf te Waarschoot, nog niet gerealiseerd was.

Het is dezelfde Frederik Hubner, die zijn schoonvader door het afvuren van een gewerschot, vlijtig bijstond toen de school op 2 december 1794 bestormd werd door mistevreden boeren.

Het echtpaar Hubner had minstens vijf kinderen, waarvan er verschillende kort na hun geboorte overleden ⁽¹¹²⁾.

Later werd hij herbergier en bouwde nabij de Kerkemolen een nieuw huis. In de kadastrale legger van het jaar V ⁽¹¹³⁾ wordt hij genoteerd als eigenaar van een huis en herberg groot 8 roeden (120 m²), geschat op 78 F en een moestuin ter grootte van 104 r (1580 m²) geschat op een jaarlijks inkomen van 8 F ⁽¹¹⁴⁾.

Voor het jaar V betaalt hij 32 £ 17 s. 6 gr + 2 £ 10 s. gr., voor het jaar VI, 31 £ 4 s. 8 gr. + 2 £ 8 s. 3 g. en voor het jaar VII, in de nieuwe munteenheid uitgedrukt 15,68 F ⁽¹¹⁵⁾.

Door het kohier van belastingen op deuren en vensters van het jaar X, weten wij dat het aantal bij hem oploopt tot 11 ⁽¹¹⁶⁾.

Toch zou Hubner steeds maar op een lager niveau terechtkomen.

Voor notaris Dusong heeft op 27 germinal XII (17 april 1804) een eigenaardige transactie plaats tussen schoonvader en schoonzoon.

Ignatius Alexius Catteeu koopt de gehele inboedel van zijn schoonzoon, Frederik Hubner, voor 600 F. Dit bedrag dient uitsluitend om Hubners schulden af te lossen. Schoonvader betaalde vroeger reeds 400 F en heeft nu andermaal 200 F overhandigd aan deurwaarder de la Ruelle.

Aangezien Hubner evenwel deze huisraad nodig had om in zijn levensonderhoud te voorzien, mag hij hem twee jaar gebruiken tegen een jaarlijkse pacht-

(111) "Die 30 maji obtenta dispensatione a sede apostolica, super impedimento cultus disparitate matrimonium juncti sunt Fredricus Hubner ex Hanovrie miles inter copias Hectoris Hanoviriae, religionis Lutheranae et Theresia Catteeu ex Staden in diocesi gandensi residens coram me delegata ab illustrissimo gandensi episcopo et testibus Ignatio Catteeu et Luca Catteeu. P.F. Pauwels, pastor, RAG-PW 23 p. 2082.

(112) GAW-Burgerstand.

(113) RAG-WM 29. Grondbelasting VI, art. 238.

(114) RAG-WM 26. Kadastrale legger V-VI.

(115) RAG-WM 27, art. 236 en 988, VI : art. 239, 989 ; VII : art. 487.

(116) RAG-WM 31. Rol jaar X, art. 417.

som van 60 F. Na die twee jaar moet hij volledige restitutie doen aan zijn schoonvader ⁽¹¹⁷⁾.

Met Hubner gaat het steeds maar bergaf. Hij wordt vermoedelijk wegens zijn schulden opgepakt, belandt in de gevangenis te Gent, waar hij op 3 januari 1810 overlijdt in de ouderdom van 47 jaar ⁽¹¹⁸⁾. Daarmee viel het doek over dit soldatenhuwelijk.

Maar Ignace Catteeu had nog andere pijlen op zijn boog. Zijn oudste zoon Lucas, die hem bijstond in de school, was geselecteerd om zijn opleiding te voltooien in de op 20 germinal III, gestichte "Ecole Normale" te Parijs. Wegens het opdoeken van deze school, nog voor ze goed en wel van de grond kwam, verviel dit project ⁽¹¹⁹⁾.

Met zijn tweede zoon, Gregorius, mikt hij nog hoger. Slechts twee jongeren tussen 16 en 25 jaar van het Scheldedepartement, konden gratis een opleiding tot veearts volgen in de beroemde veeartsenijschool op het kasteel Alfort, nabij Charenton (Seine). Gregorius Catteeu was een van de uitverkorenen.

Voor notaris Dusong werd op 27 vendémiaire X (19 oktober 1801) een akte verleden, waarbij schoonbroer Frederik Hubner zich borg stelde voor een bedrag van 600 F om de 18-jarige Gregorius naar het kasteel Alfort te sturen ⁽¹²⁰⁾.

Wij kunnen ons niet ontdoen van het feit dat bij de uitverkiezing van zijn beide zonen, voor dergelijk geprevilgieerd statuut, hem een machtige hand boven het hoofd werd gehouden en dat hij alles "en petit comité" binnen zijn familie tracht te regelen.

Hijzelf plukt nu de volle vruchten van zijn politieke gezindheid. Bij het begin van 1797 wordt hij notaris benoemd. Een bundel minuten van zijn hand is bewaard, gaande van 26 ventose V (16 maart 1797) tot 16 prairial VI (4 juni 1798) ⁽¹²¹⁾.

Wij vermoeden dat Ignace Catteeu hier het loodje heeft moeten leggen voor zijn machtiger tegenhanger griffier, later burgemeester Floris Dusong, die vanaf het jaar VII zijn opvolger werd in het notariaat tot bij zijn overlijden in 1815.

Nauwelijks heeft hij zijn ambt als notaris neergelegd of er volgen opnieuw betwistingen over zijn belastingskwote.

Bij brief van 3 prairial VII (22 mei 1799) protesteert hij vooreerst dat hij een patentbelasting dient te betalen voor zijn ambt van notaris voor het jaar VII hoewel hij er definitief mee opgehouden heeft tijdens het jaar VI, maar daarenboven dat hij op zijn huis een belasting moet betalen ten belope van 1/10 van de huurwaarde hoewel het ten dienste staat van de gemeenschap en normaal van vrijstelling geniet ⁽¹²²⁾.

(117) RAG-Dep. Not. Huyghe, 5 nr. 45 - 27 germinal XII. Zie BIJLAGE VII.

(118) GAW-Burg. Stand Waarschoot - Overlijdens Document 17 januari 1810.

(119) M. DE VROEDE. *Van schoolmeester...* p. 79.

(120) RAG-Dep. Not. Huyghe 3, nr. 1 - 27 vendémiaire X.

(121) RAG-Dep. Not. Huyghe 1, jaren V en VI.

(122) RAG-WM 42. Briefwisseling 3 prairial VII.

Hierop antwoordt G. Bouckaert, voorzitter van de municipaliteit, twee dagen later als volgt : op het eerste punt vrijstelling van patentrecht is de klacht onontvankelijk omdat ze te laat ingediend werd ; op het tweede punt vrijstelling van grondbelasting voor zijn huis, kan wel ingegaan worden omdat zijn huis (school) beschouwd wordt als een openbaar gebouw.

Op de belastingsrollen van het jaar V, VI en VII komt dan ook alleen nog maar een bedrag voor, voor de waarde van zijn tuin ⁽¹²³⁾.

Van nu af raakt hij verstrikt in een homerische strijd met de overheid, wat betreft zijn wedderegeling (zie voorgaand hoofdstuk).

Maar hij zal niet gespaard worden van verdere tegenslagen !

Op 26 december 1808 sterft zijn echtgenote Joanne Theresia de Bouck in het huis van haar dochter Theresia op het Hoeksken ⁽¹²⁴⁾.

Wij weten reeds dat de echtgenoot van laatstgenoemde op 3 januari 1810 in de gevangenis te Gent overleed.

Middelerwijl, wordt op 4 maart 1809 de inboedel van Joanna de Bouck openbaar geveild ⁽¹²⁵⁾.

Niet minder dan 185 voorwerpen werden te koop aangeboden voor een totaal bedrag van 985,93 F. Ignace Catteeu kocht als onmiddellijke erfgenaam niet minder dan 126 loten opnieuw in, waaronder bijna alle huisraad, enkele boeken, uitrusting voor de slaapkamers, houtvoorraad, zelfs een koe, hennen, de aardappelen en de groenten in de tuin. De overige familieleden Gregorius en Theresia, waren nog eens goed voor 32 artikelen zodat uiteindelijk slechts 27 loten in vreemde hand overgingen.

Een ietwat vreemde bedoening, maar misschien meer begrijpelijk wanneer wij kort daarop vernemen dat de 61-jarige onvermoeibare schoolmeester opnieuw trouwplannen heeft.

Wat meer voorkwam in die tijd, hij zou met zijn dienstmeid huwen, die toen reeds een natuurlijk kind had, dat in 1808 te Ledeberg geboren werd. Tevens had hij zijn kleinzoon Christiaan Hubner in dienst als hulpje ⁽¹²⁶⁾. Op 14 november 1812 vertrok laatstgenoemde naar Gent ⁽¹²⁷⁾.

Ruim een jaar na het overlijden van zijn eerste vrouw, op 15 februari 1810 werd door notaris Pieter-Antoon Wttenhove het huwelijkscontract afgesloten tussen de toekomstige bruidegom Ignace Alexis Catteeu, 63 jaar en de toekomstige bruid Thérèse Marie de Coninck, 34 jaar. Beide partijen komen als volgt overeen : indien de bruidegom eerst overlijdt, zal de bruid beschikken over zijn klederen en juwelen en daarenboven over een som van 1200 F vooraf te nemen op de achtergelaten goederen. Zij zal haar gehele leven lang recht hebben op de helft van de inkomsten.

Bij overlijden van de bruid zal de bruidegom in volle eigendom beschikken over alle roerend en onroerend goed. Binnen 6 maand na het overlijden

(123) RAG-WM 27 - jaren V en VI art. 1136 ; jaar VII art. 637.

(124) GAW-Burgerlijke Stand Overlijdens 1808.

(125) RAG-Dep. Not. De Raedt 3 (notaris P.A. Wttenhove, akte 4 maart 1809).

(126) GAW-Bevolkingsregister 1808 nr. 2896. - Bevolkingsregister 1818, nr. 739.

(127) GAW-Bevolkingsregister 1808 nr. 2895.

moet hij eenmalig 300 F betalen aan de erfgenamen ⁽¹²⁸⁾. Pikant detail : de bruid kan noch lezen noch schrijven. Bij voorbaat reeds werk op de winkel voor de bruidegom !

Het huwelijk werd te Waarschoot ingezegend op 28 februari 1810 ⁽¹²⁹⁾.

Uit deze echtverbinding sproten nog vier kinderen :

- 1) Josephine Catteeu, geboren op 12 januari 1811.
- 2) Gisleen Marie Gregoire Catteeu, geboren op 24 juli 1812.
- 3) Mathilde Catteeu, geboren op 3 juni 1814.
- 4) Seraphien Catteeu, geboren op 24 februari 1816, overleden op 2 december 1820 ⁽¹³⁰⁾.

Zo moest een bijna 70-jarige zich nog ontfermen over zijn pasgeboren kinderen met daarenboven nog de zorg over het natuurlijk kind van zijn echtgenote, de 10-jarige Pauline de Coninck.

g) Rustige tussenperiode (1803-1818).

Na al het geharrewar met zijn overheden, volgde nu een rustige periode voor zijn onderwijsactiviteit maar wel een zeer turbulente voor zijn familiaal leven, zoals we daarstraks gezien hebben.

Op 12 messidor XI (1 juli 1803) geeft burgemeester Dusong aan prefect Faipoult verslag van de onderwijssituatie te Waarschoot ⁽¹³¹⁾.

Er is te Waarschoot slechts één onderwijzer (bedoeld wordt hier gemeentelijk) nl. citoyen Ignace Alexis Catteeu, die sinds 5 jaar een examen heeft afgelegd voor een erkende jury.

Onder het Ancien Regime verdiende hij 207 F jaarlijks, daarenboven krijgt hij nu nog 300 F als woonstvergoeding, omdat hij in zijn huis ook de arme kinderen gratis onderwijst. Tijdens de winter 1802-03 telde de school van Catteeu 40 internen in pension en 50 externen, waaronder het merendeel jongens en enkele meisjes.

We zijn wel enigszins verwonderd wanneer wij nu uit de mond van de burgemeester - na zijn vroegere verklaringen - vernemen dat citoyen Catteeu boordevol talenten en bekwaamheden steekt en dat hij "*par les principes les plus purs et les plus faciles*" zowel het Frans, als het Nederlands en het Latijn, aan degenen die er om vragen, onderricht en dat hij daarenboven zowel de wiskunde als de poëzie doceert.

Wat betreft het nieuw stelsel van maten en gewichten (metriek stelsel), nog niet doorgedrongen op het platteland, dat zal te gelegener tijd door de gemeentelijke onderwijzer aangeleerd worden. Het is nutteloos dit te willen opleggen aan de particuliere onderwijzers verspreid over de uithoeken van de gemeente omdat zij de draagwijdte en de structuur van het nieuw systeem niet kunnen omvatten.

(128) RAG-Depot Not. De Raedt 3, repertoriumnummer 11.

(129) GAW-Burgerlijke Stand - Huwelijken 1810.

(130) GAW-Reg. Burgerlijke Stand - Geboorten 1811, 1812, 1814, 1816. Al deze genealogische gegevens werden mij bezorgd door de heer Firmin De Clercq, waarvoor mijn hartelijke dank.

(131) RAG-Scheldedepartement 1879.

Op 20 april 1807 bezorgt burgemeester Dusong andermaal een situatieschets van het plaatselijk onderwijs ⁽¹³²⁾. Ignace Catteeu is nog steeds de enige wettelijk erkende gemeentelijke onderwijzer. Daarnaast zijn er nog vier bijzondere onderwijzers en een bijzondere onderwijzeres.

De gemeentelijke onderwijzer heeft tijdens de winter 36 interne leerlingen en 40 externen, waarvan de helft jongens en meisjes. De onderwijzeres ontfermt zich over een 25-tal meisjes, die leren breien en naaien en noties krijgen van de Franse taal.

De andere bijzondere scholen hebben een leerlingenbestand van 80 jongens en meisjes, wat het totale aantal brengt op 396 jongens en meisjes. De gemeentelijke onderwijzer geniet boven zijn woonstvergoeding een gemeentelijke wedde van 200 F per jaar.

Het lot van de bijzondere onderwijzers is overigens beklagenswaardig, aldus de burgemeester.

Wat de bekwaamheidsgraad betreft, de gemeentelijke onderwijzer "*instruit avec de bonnes principes la langue française selon les meilleurs auteurs*", verder de grondregels van de latijnse en vlaamse taal, terwijl de bijzondere onderwijzers vooral oog hebben voor de schrijfwijze van het Vlaams, dat noodzakelijk is om later behoorlijk de Franse taal te onderwijzen.

De burgemeester hecht verder veel belang aan de invoering van het metriek (decimaal) stelsel.

Op zijn beurt geeft op 22 april 1809 de nieuwe burgemeester Pieter-Antoon Wttenhove een overzicht van de onderwijssituatie te Waarschoot ⁽¹³³⁾.

Naast Ignace Catteeu, die nu een retributie krijgt van 400 F en daarenboven 200 F woonstvergoeding, zijn er nog 4 particuliere onderwijzers die nu met name genoemd worden : Jan-Frans de Rycke, 24 jaar met een retributie van 68 F, Lieven de Bie, 55 jaar met een retributie van 90 F, François Geeraert, 40 jaar met een retributie van 80 F, Charles Crappé, 27 jaar met een retributie van 68 F terwijl Jacques Bernard Moens toen ondermeester was in het Frans pensionaat ⁽¹³⁴⁾.

Vanuit parochiale zijde werden eveneens pogingen ondernomen om ook specifiek onderricht voor de meisjes te verstrekken.

Onderpastoor de Nieuwelaere huurde in 1811 met dit doel het huis van Mevrouw Wttenhove, in de onmiddellijke buurt van de kerk en haalde er vier Bernardinessen bij van Sint-Laureins, die aan onderwijs en ziekenverpleging deden ⁽¹³⁵⁾.

(132) RAG-Scheldedepartement 1890.

(133) RAG-Scheldedepartement 1879 en 1891.

(134) RAG-Scheldedepartement 1881. Kwote : "*conduite régulière et irréprochable*".

(135) Aantekeningen Libert, naar J.J. Van der Poorten, p. 124, pastorie Waarschoot. "*In 1811 ondernam den heer Nieuwelaere eene school op te regten voor de kinderen. Hij huurde hier toe het huys van de We Wttenhove zijnde het tweede gebouw nevens de Kerk. Hij plaetste er vier meesteressen, in gewaad van Bernardinen die hij geroepen had van Ste Laureyns, waer zij ook hadden school gehouden. In het begin aenveerde men ook arme zieken. Dit heeft niet lang geduurd. Men ging voort in het leeren der kinderen*".

In 1813 waren er nog slechts drie onderwijzers : Ignace Catteeu, J.Fr. de Rycke en Frans Albert Dysserincx ⁽¹³⁶⁾.

In 1816 vindt burgemeester Judocus Bernardus Wttenhove, neef van de voorgaande burgemeester, dat er niets hoeft veranderd te worden aan de onderwijssituatie te Waarschoot. Naast Ignace Catteeu, die over een zeer geschikt lokaal beschikt en die op een behoorlijke manier het Nederlands en het Frans onderwijst, zijn er nog 5 onderwijzers verspreid over de diverse gehuchten, die aan de jonge kinderen het onderwijs in de moedertaal aanleren. Het onderwijzersbestand dient geenszins verhoogd te worden ⁽¹³⁷⁾.

Op 22 januari 1817 wordt door burgemeester Wttenhove andermaal gewezen op de uitstekende kwaliteiten van de toen 69-jarige gemeente-onderwijzer. Hij wordt omschreven als *"un homme de probité, très bien instruit, et possède toutes les qualités requises pour enseigner d'une manière très facile les langues flamande et française, par principe l'arithmétique etc., ce qu'il a fait avec succès l'espace de 40 ans"* ⁽¹³⁸⁾.

Op 25 januari 1817 wordt Ignace Catteeu samen met meester Disbecq van Evergem en J.B. Muylaert van Zomergem opgegeven als meest in aanmerking komend om van Rijksweg gesubsidieerd te worden. Zij werden als de meest bekwame van het district aanzien ⁽¹³⁹⁾.

Dat men het overigens ernstig meende met de uitbouw van het lager onderwijs moge blijken uit een betoog van de rechten en plichten van de onderwijzers, dat in het Administratief Memoriaal van 1817 verscheen en dat wij hier in bijlage weergeven ⁽¹⁴⁰⁾.

Daarenboven verschenen er telkenjare uitgebreide vragenlijsten gericht aan de openbare besturen om de hogere overheid in te lichten over de toestand van het onderwijs binnen hun provincie.

Op 18 december 1817 werd aan het gemeentebestuur van Waarschoot een vragenlijst gestuurd, die door burgemeester Wttenhove op 13 januari 1818 zeer plichtsgetrouw beantwoord werd ⁽¹⁴¹⁾.

Op dat ogenblik zijn er naast Ignace Catteeu, de enige gemeentelijke onderwijzer, nog 3 particuliere leerkrachten werkzaam : Lieven de Bie, 64 jaar sinds 35 jaar werkzaam op de Oostmoer, Jan Francies Geirnaert, 50 jaar sinds 17 jaar onderwijzer en tenslotte Marie-Thérèse de Decker, 35 jaar afkomstig van Vracene, met een dienststaat van 2 jaar. Over de school van religieusen wordt met geen woord meer gerept.

Catteeu heeft reeds blijk gegeven van meerdere bekwaamheidsproeven en De Bie heeft destijds in 1782, een examen afgelegd voor de plaatselijke magistraat, maar de akte ervan is verloren gegaan.

(136) RAG-HF B 38.

(137) RAG-HF A 230.

(138) RAG-HF A 232 -

RAG-WM 3, nr. 562

RAG-HF A 201 "bon instituteur, il suffit seul".

(139) RAG-HF A 2108.

(140) Zie BIJLAGE VIII.

(141) RAG-HF A 232.

32 arme kinderen krijgen gratis onderwijs.

Alleen Catteeu bezit een behoorlijk uitgerust lokaal, met speelplaats en tuin. Wij vernemen nu voor het eerst iets over de interne regeling van de scholen.

Bij Catteeu wordt er 's ochtends les gegeven van 9 tot 11 u, na de middag van 2 tot 4 u en 's avonds van 6 tot 8 u. Men onderwijst er de Franse grammatica en de rekenkunde en men trekt nog een uur uit voor Franse lectuur.

Bij de andere onderwijzers wordt er les gegeven van 9 tot 11 u en van 14 tot 16 u. De moedertaal, de rekenkunde en het schrift worden er aangeleerd. 's Winters kan men bij de Bie 's avonds nog lessen volgen in ortografie, rekenkunde en schrift.

In alle scholen wordt met behulp van de geestelijkheid de catechismus van buiten geleerd.

Het totaal aantal betalende kinderen beliep toen voor de gehele gemeente 125.

Alleen Catteeu had ook een internaat, maar wij vinden in het bevolkingsregister van 1818 nog maar slechts één inwonende leerling ingeschreven ⁽¹⁴²⁾, een gevoelige achteruitgang t.o.v. 1795 toen er nog 26 kostgangers ingeschreven waren. Wel had hij nog 25 à 30 externen 's winters en 8 à 15 's zomers. Hiervoor had hij een 22-jarige ondermeester uit Eindhoven te zijner beschikking ⁽¹⁴³⁾.

De 72-jarige onderwijzer had overigens nog een ongemeen zware familiale last te dragen. Zoals we reeds hoger gezien hebben bestond zijn gezin toen nog uit vier minderjarige kinderen plus het natuurlijk kind van zijn vrouw, eveneens slechts 10 jaar oud ⁽¹⁴⁴⁾.

De burgemeester besluit zijn antwoorden met de geruststellende verklaring dat zijn bestuur geen enkele reden heeft om zich te beklagen over de onderwijzers ⁽¹⁴⁵⁾. Maar dit zal niet blijven duren !

h) Verzet tegen de benoeming van een tweede gemeentelijke onderwijzer (1819-1820).

Nog eenmaal zou de oude leeuw uit zijn hol te voorschijn komen om zijn rechtmatige eisen kracht bij te zetten, wanneer een jonge "onverlaat" het aandurft zich als onderwijzer te Waarschoot te komen vestigen.

(142) GAW-Bevolkingsregister 1818, nr. 735 : De Neve Joan, 16 j., Evergem.

(143) GAW-Bevolkingsregister 1818, nr. 736.

"Van Rysingen Marcel, 22 j., sous-maitre, Eyndhoven."

(144) GAW-Bevolkingsregister 1818 : nrs. 731 - Catteeu Gisleen, 6 p.

732 - Catteeu Seraphien 3 j.

733 - Catteeu Josephine 7 j.

734 - Catteeu Mathilde 4 j.

739 - De Coninck Pauline, 10 j.

(145) "L'administration n'a aucun motif de se plaindre des instituteurs, ils remplissent leurs devoirs à la satisfaction des autorités et à celle de ses administrés.", RAG-HF A 232 - 13 januari 1818.

Het begint met een schrijven van 20 april 1819 gericht aan "*les Membres composant le Jury temporaire établi pour l'examen des instituteurs et maîtres d'Ecole de la province de Flandre-Orientale à Gand*" ⁽¹⁴⁶⁾.

Hierin drukt hij zijn wil uit bevestigd te worden als gemeentelijke onderwijzer, ondanks zijn erbarmelijke lichamelijke toestand. Nog maar zeer onlangs werd hij getroffen door twee opeenvolgende beroerten. Daardoor kan hij niet eens meer lopen en kan hij slechts één hand gebruiken. Hij is gekluisterd aan zijn huis en kan nergens naartoe, temeer daar hij sinds 3 jaar aan urineverlies lijdt en daarenboven nog belast is met het onderhoud van vier minderjarige kinderen. Ondanks deze miserabele lichamelijke toestand zijn wij keer op keer nog verrast door zijn geestelijke slagvaardigheid.

In een nog steeds sierlijk handschrift, geeft hij vervolgens een uitgebreid curriculum vitae, waarin hij vooral de nadruk legt op zijn beroepsbekwaamheid. M. Van Hulthem, destijds voorzitter van de "*université française*" te Gent had hem zelfs tot lid verheven van deze eerbiedwaardige instelling.

Gezien zijn 71-jarige leeftijd en zijn 45-jarige onderwijs carrière vraagt hij een bevestiging in zijn ambt en een behoud van zijn verworven toestand. Verder schrijft hij: "*Ik kan me tot de meest verdienstelijke onderwijzers rekenen. De huidige onderwijzers van Ronsele, Oostwinkel, Ursel, Adegem, Watervliet, Kaprijke, Eeklo en Lembeke hebben allen bij mij school gelopen. Ik denk dat dit voldoende aanbevelingsargumenten mogen zijn*".

Gewoontegetrouw richt hij zich enkele dagen later tot de gouverneur van de provincie, Baron de Keverberg ⁽¹⁴⁷⁾.

Na de loftrompet gestoken te hebben over de kwaliteiten van de gouverneur en zijn belangstelling voor de Letteren en de Schone Kunsten en meer in het bijzonder nog de belangstelling voor het lager onderwijs, komt hij eens te meer met zijn problematiek en desiderata over de brug. Hij beschrijft nog eens uitvoerig zijn benarde familiale en sociale toestand.

Hij eindigt zijn brief met volgende emotionele passus: "*Tout ce que je peux faire dans ma triste et déplorable situation, étant sur le bord de mon tombeau, c'est de me mettre devant vos pieds et de vous prier instamment, de vouloir me maintenir dans ma place d'instituteur primaire, que j'occupe ici depuis le 7 mars 1786, et de m'accorder pour le reste de ma vie, qui sera bien courte, quelque traitement ou gratification, en considération de mon âge, de mon infirmité, et de mes services rendus à l'état, pendant mon cours de 45 ans d'instruction publique, afin que je puisse procurer le pain à mes enfants, et payer honnêtement les honoraires de mon sous-maître*" ⁽¹⁴⁸⁾.

Op 5 mei 1819 komt vanuit Gent een korte nota gericht aan het Gemeentebestuur om hierover te delibereren ⁽¹⁴⁹⁾.

Dit gebeurt inderdaad op 29 mei 1819 ⁽¹⁵⁰⁾.

(146) RAG-HF A 204A, 20 april 1819.

(147) RAG-HF A 203 - Brief van 28 april 1819.

(148) RAG-HF A 203.

(149) RAG - HF A 203 - Nota 5 mei 1819.

(150) GAW-Register Gemeenteraad 1805-1834, zitting van 29 mei 1819.

RAG-HF A 203. Catteeu spreekt er over zijn beroep als "*fonction pénible et en même temps estimable*."

De gemeenteraad erkent zijn verdiensten en besluit als volgt :

- 1) Sieur Catteeu blijft bevestigd in zijn ambt van onderwijzer.
- 2) Hij wordt betaald als onderwijzer eerste klas.
- 3) Ook zijn woonstvergoeding blijft behouden.

Op 7 juni 1819 werd de petitie van Catteeu samen met de gemeenteraadsbeslissing aan de gouverneur doorgestuurd ⁽¹⁵¹⁾.

Dit was evenwel slechts één aspect van de zaak, de oorzaak lag veel dieper.

In de loop van het jaar 1819 was zich een jong onderwijzer komen vestigen in de gemeente en dan nog op het dorp, vlak tegenover de school van Catteeu ⁽¹⁵²⁾.

Hij dringt ten sterkste aan op indringende maatregelen, wat in zijn ogen betekent, onmiddellijke sluiting van de concurrerende school ⁽¹⁵³⁾.

Wat hem nog het meest ergerde was dat de neofiet, Ferdinand Ceriez, zich 's zondags na de hoogmis in een proclamatie tot de bevolking richtte. Hij beseftte meteen dat hij gezien zijn infirmité en zijn ouderdom, zich hier in een inferieure positie bevond.

De gemeenteraad van Waarschoot zat eens te meer verveeld met dit schrijven en vraagt advies aan de provinciale jury van het openbaar onderwijs, wat zij eigenlijk moeten doen met deze nieuwopgerichte school ⁽¹⁵⁴⁾.

De Provinciale Jury antwoordt dat dit eigenlijk een zaak is van de gedeputeerde staten maar dat deze kwestie ten gunste van onderwijzer Catteeu zal beslist worden ⁽¹⁵⁵⁾.

In deze zin brengt de provinciale jury advies uit bij de Gedeputeerde Staten. Zij betoogt "*que le Sieur Ferdinand Ceriez s'est placé en cette qualité dans la prédite Commune sans titre*" ⁽¹⁵⁶⁾.

Of al deze adviezen door het gemeentebestuur van Waarschoot effectief zijn opgevolgd, is erg twijfelachtig want op 28 juli 1820 richt Ignace Catteeu zich andermaal met zijn beden tot de gouverneur van Oost-Vlaanderen. Hij bespeelt hier alle registers om zijn doel te bereiken.

In dit schrijven legt hij eens te meer de nadruk op zijn vroegere prestaties en verdiensten en vraagt hij een tussenkomst van het Gouvernement ⁽¹⁵⁷⁾. Hij legt vooral de nadruk op het feit dat een woonstvergoeding ten belope

(151) RAG-HF A 203 - Brief 7 juni 1819.

(152) "certain jeune homme envieux et inquiet étranger, vient d'ouvrir une école particulière de son propre chef et sans l'autorisation de qui que ce soit, au centre de cette commune, et par conséquent vis à vis de ma maison", RAG-HF A 203 - 10 november 1819.

(153) "Je vous prie instamment en considération des raisons susdites, de vouloir agir en conséquence de votre autorité, contre ce jeune homme téméraire et de fermer son école immédiatement."
RAG-HF 203 - 10 november 1819.

(154) RAG-HF A 203, 204 B - Brief 11 november 1819.

(155) RAG-HF A 204B - Brief 24 november 1809.

(156) RAG-HF A 203 - Brief 25 november 1819.

(157) RAG-HF A 204B - 28 juli 1820. Zie BIJLAGE IX.

van 200 F duidelijk aan de lage kant ligt. Zij zou gemakkelijk tot 500 F kunnen opgevoerd worden, indien zij zou herschat worden door bekwame experts.

Nadat hij een pathetische oproep doet tot beveiliging van het lot van zijn 5 minderjarige kinderen, trekt hij hard van leer tegen zijn jonge collega "*qui continue son école audacieusement au mépris de la loi*".

Op 23 augustus 1820 vraagt onderwijzer Catteeu aan het Gemeentebestuur uitleg over "*het openen van een nieuw etablissement eender Schole, die sonder autorisatie sedert eenen tijd binnen dese Commune gedaen is*" (158).

Het gemeentebestuur laat evenwel de zaken op hun beloop en neemt geen beslissing dienaangaande.

Op diezelfde dag schrijft het Gemeentebestuur van Waarschoot een nieuwe brief naar de Koninklijke Commissaris van het district Gent om het betoog van Catteeu, gericht aan de gouverneur, in ruime mate af te zwakken (159).

De eerste vijf paragrafen van de petitie zijn waarheidsgetrouw weergegeven meent de burgemeester. Maar het is zeker niet waar, dat zijn lichamelijke toestand de oorzaak is van zijn benarde financiële positie.

Wat betreft de woonstvergoeding die is ruim voldoende voor de accommodaties die zij biedt. Het is evenmin juist, te beweren, betoogt de burgemeester, dat het gebrek aan belangstelling voor Kunsten en Wetenschappen, noch het aantal scholen ter plaatse, de reden zou zijn van de achteruigang van zijn school. Veel ouders hebben zich zelfs genoodzaakt gevoeld hun kinderen te sturen naar scholen in de stad of in de naburige gemeenten.

In afwachting van een definitieve beslissing van de gedeputeerde staten, op advies van de provinciale jury, besloot het gemeentebestuur de gewraakte school van Ferdinand Ceriez voorlopig te laten voortbestaan.

De Koninklijke Commissaris adviseert ondertussen aan de gouverneur dat in de petitie van Catteeu alleen kan rekening gehouden worden met een eventuele weddeverhoging op grond van zijn leeftijd en vroegere prestaties. De andere argumenten kunnen niet in overweging genomen worden, dus geen sluiting van de school van een tegenstander (160).

Van zijn kant vraagt Ceriez op 21 februari 1821 bij het schepencollege een vergoeding aan als onderwijzer (161).

In zitting van 12 mei 1821 wijst de gemeenteraad deze vraag af. Wel mag hij vrijelijk zijn beroep uitoefenen maar zonder wettelijke vergoeding (162).

Nog op 29 augustus 1822 maakte Catteeu aanspraak op weddeverhoging. Hij roemt er zich op dat hij steeds de franse spraakkunst heeft onderwezen en dat er geen 15 kinderen zijn die geen Frans leren (163).

(158) GAW-Register Schepencollege 1819-1839, f° 21r°.

(159) RAG-HF A 204B - Brief van 23 augustus 1838.

(160) RAG-HF A 204B - Brief 29 augustus 1820.

(161) GAW-Schepencollege 1819-1839, f° 37v°.

(162) GAW-Gemeenteraadszitting 12 mei 1821.

(163) P. BAERT. Biekorf LXVIII, 1966, p. 315. *Meester Catteeu en zijn Kostschool*.

i) *De Teloorgang (1821-1823).*

Vanaf 1819 waren er reeds onmiskenbare tekenen van achteruitgang aanwezig.

Op enkele jaren was het aantal internen - het kruim van zijn kostschool - gevoelig teruggelopen.

Zijn ouderdom en lichamelijke conditie maakte het hem vrijwel onmogelijk nog zelf les te geven. Hij moest van langsom meer vrijwel uitsluitend beroep doen op een steeds maar wisselende rij ondermeesters.

Daarenboven bleef hij als 70-jarige onvoorstelbaar belast met een trits minderjarige kinderen van 3 tot 10 jaar, waarvan de begeleiding duidelijk zijn krachten te boven ging.

Materieel manifesteerde zijn neergang zich in een reeks voor hem nadelige transacties.

In 1819 leent hij bij meester Charles Bruggeman, notaris, een bedrag van 300 gulden tegen een jaarlijkse intrest van 5% ⁽¹⁶⁴⁾. Het jaar nadien verkoopt hij een perceel grond, nabij het Vennegoed, voor 780 gulden ⁽¹⁶⁵⁾. Hij hypothekeert zijn huis met een bedrag van 200 F ten voordele van advocaat Van Toers te Gent, grondbezitter te Waarschoot ⁽¹⁶⁶⁾.

Nadat er in de loop van het jaar 1822 bij het gemeentebestuur verscheidene klachten binnenliepen *"dat menigvuldige insetenen hun beklagen dat hunne kinders zo slechte onderwijzing binnen dees gemeente konden bekomen dat Sieur Catteeu, Primaire schoolmeester zoo danig zijn school laat ten onderen gaen dat zij als nul moeten aensien worden"* ⁽¹⁶⁷⁾, besluit het schepencollege een brief aan de nalatige onderwijzer te richten om hem op zijn plichten te wijzen: *"Op de menigvuldige klagten die ons van wegens verscheide insetene gedaen syn dat Ue teenemael veronnagtsaemd de onderwijzinghe die Ue ingevolge U pligten gehauden zijt te geven aen de kinderen die Ue school bijwoonen in zoodanigen voegen dat Ue school als nul moet aenzien worden, dient dezen om Ue te noodigen van voor het toekomende U onderwijzinge meer te behartigen tzi door Ue zelven of door een bekwaemen ondermeesterr, dat bij gebreke van sulcx te doen, wij ons in het geval sullen bevinden van het pensioen toegestaen voor de school onderwijzers of Ue te onttrekken of ten minsten met andere te verdijlen.*

In het betrouwen dat Ue om dezen maatregel zult voorkomen.

*De Secretaris,
P.B. De Vliegheer*

*Den burgemeester,
J.B. Wttenhove* ⁽¹⁶⁸⁾

Waarschijnlijk heeft dit dwangbevel de 75-jarige onderwijzer nog nauwelijks beroerd. Zoals hij zelf ettelijke malen schreef, stond hij toen reeds aan de rand van het graf, geestelijk en lichamelijk totaal leeggestreden. Inderdaad

⁽¹⁶⁴⁾ RAG-Dep. Not. De Raedt 1819, 14.

⁽¹⁶⁵⁾ RAG-Dep. Not. De Raedt 1820, nr. 15 - 8 april 1820.

⁽¹⁶⁶⁾ RAG-HF A 203.

⁽¹⁶⁷⁾ GAW-Schepencollege 1819-1839 f° 69r° - 27 november 1822.

⁽¹⁶⁸⁾ GAW-Correspondentie - 27 nov. 1822.

nauwelijks enkele maanden later, om precies te zijn op 20 augustus 1823 legde Ignace Catteeu zijn moede hoofd voor altijd te ruste ⁽¹⁶⁹⁾.

Weer enkele maanden later, op 17 juni 1824 stelde Theresia De Coninck, We van Ignatius Alexis Catteeu samen met haar kinderen te koop *"een remarquabel woonhuys, weezende alsnu eene drij woonstede wanof der zelve altijd gediend heeft en wort nog gebruyk voor fransch en vlaemsch Pensionnat met steene schuere, stallinge en gloriëtte of speelhuys onlangs nieuw gebauwt, hebbende eenen grooten hof omring met schoone levende haegen en beplant met wel wassende fruyt boomen"* hebbende een oppervlakte van 40 a 53 ca ⁽¹⁷⁰⁾.

De drie woonsten werden onderscheidelijk bewoond door zijn opvolger Jan-Baptist De Simpel, door zijn weduwe en door de heer Amey, chirurgijn te Waarschoot.

Het geheel werd aangekocht door Joannes Braeckman voor 2856 gulden ⁽¹⁷¹⁾.

Theresia De Coninck verliet met haar kinderen op 27 april 1825 Waarschoot en trok opnieuw naar haar geboortedorp Oostakker, wijk Sint-Amandsberg ⁽¹⁷²⁾. Daar overleed zij op haar beurt op 3 november 1837 ⁽¹⁷³⁾.

Hiermee was het doek over Ignace Catteeu en zijn familie voorgoed gevallen.

BESLUIT

Door een waaier van opzoekingen over een totaalgebied van de meest verscheiden bronnen, zijn we er in geslaagd als het ware een net te leggen over de Waarschootse activiteiten van de "Franse" schoolmeester Ignace Alexis Catteeu.

Geboren te Staden op 31 juli 1747, zien wij hem na zijn opleidingsperiode te Roeselare achtereenvolgens aan het werk te Izegem (3 jaar) en te Waasmunster (9 jaar) om vanaf 7 maart 1786 onafgebroken tot bij zijn overlijden op 20 augustus 1823 zijn functie van "Franse" schoolmeester te Waarschoot op te nemen.

Het is deze laatste periode, die wij in onderhavige studie hoofdzakelijk belicht hebben.

Uit 18 kandidaten komt hij in 1786 als de meest gekwalificeerde te voorschijn.

Alras ontpopt hij zich als een vinnig en op zijn rechten staande onderwijzer. Zijn politieke belangstelling steekt hij onder stoelen noch banken.

(169) GAW-Burgerlijke Stand, Overlijdens 1823, nr. 102. Zie BIJLAGE X.

(170) RAG-Dep. Not. De Raedt nr. 19, 65.

(171) RAG-Dep. Notaris De Raedt, nr. 19.

(172) GAW-Bevolkingsregister 1818, nr. 730 - randnota.

(173) Burgerlijke Stand Oostakker - Overlijdens 1837, nr. 126.

Hij speelt een actieve rol in de Patriottenopstand, waar hij als adjudant van het plaatselijk korps opleiding verstrekt aan de jonge aspirant-recruten. Zijn latere politieke tegenspeler griffier Dusong, zal tijdens deze periode uitwijken naar Frankrijk.

Het komt dan ook enigszins bevreemdend voor dat Catteeu een paar jaren later, goede maatjes blijkt te zijn met de teruggekeerde Oostenrijkers. Zijn dochter huwt zelfs met een Hannover in Oostenrijkse dienst.

Vanaf die tijd moet er ook een gespannen verhouding zijn ontstaan met de autochtone bevolking. Op 2 december 1794 wordt zijn school door jonge boeren belegerd en beschadigd.

Hij compromitteert zich heel sterk door zijn arrogant optreden bij de inbeslagneming van het gersttransport op de markt te Waarschoot in oktober 1795.

Pas hierna wordt Ignace Catteeu een verwoed republikein, in de eerste plaats evenwel om zijn eigen belangen te dienen. Door zijn plaatselijke politieke tegenstanders wordt hij ervan beschuldigd naar buiten uit het republikeins erfgoed te verdedigen, maar ter plaatse de reactionair uit te hangen.

We moeten inderdaad vaststellen dat zijn brieven naar de overheid van een vleierige kruiperigheid getuigen. Toch kan een zekere zwierigheid van stijl en ervaring in het briefschrijven hem niet ontzegd worden.

Zeker mogen we stellen dat hij zowel in zijn professioneel als familiaal leven een hoogtepunt bereikte onder het Frans regime : zijn kostschool kende een nooit geëvenaarde bloei ; hijzelf kon meer dan een jaar lang, het beroep van notaris cumuleren en voor zijn beide zonen kon hij het klaar spelen dat zij voorzien van een studiebeurs naar Franse elitescholen gestuurd werden.

In een meer dan twee jaar durende homerische pennestrijd met de overheid haalt hij uiteindelijk toch zijn slag thuis. Zijn jaarwedde wordt opgetrokken en hij bekomt een behoorlijke woonstvergoeding. Dat hij een bekwaam onderwijzer was staat overigens buiten kijf.

Plaatselijk verloor hij door zijn wispelturige politieke overtuiging en zijn politiek opportunisme alle krediet en hij moest duidelijk de duimen leggen voor zijn politieke rivaal : griffier, secretaris, later burgemeester-notaris Floris Dusong, overigens ook een onderwijzerszoon.

Ondertussen wordt Catteeu door zware persoonlijke en familiale tegenslagen overstelpd.

Zijn tweede huwelijk wordt duidelijk een te zware belasting. Toch zal hij met onverminderde hardnekkigheid zijn strijd voor eigen lotsverbetering verder zetten. Dit zal hij, naar eigen woorden, blijven voortzetten tot aan de rand van zijn graf. Hij duldt niemand naast zich ook al is hij reeds 72 jaar.

Bij zijn overlijden in 1823 op 76-jarige leeftijd was hij geestelijk en lichamelijk een totaal gebroken man.

In feite sterft hij arm en verlaten. Ondoordachte politieke impulsen hebben mede zijn ondergang bewerkstelligd.

Achiel DE VOS

BIJLAGEN

I

1786, februari 17 - Postulatie van L.J. Dulstere, schoolmeester te Izegem voor de openstaande plaats van "Franse" schoolmeester te Waarschoot

"avec presse -

Iseghem den 17 febr. 1786

Naer bewijs van mijn zeer nedrig respect tot Uedele zoo diend dezen, om uE. te adverteeren als dat ik vernomen hebbe, door de gazette, dat Ue. van noode hebt, eenen schoolmeester ende g'informeerd zijnde de zaek wel te zijn, tot subsistentie van het dagelijcx brood, en om (naer devoiren) als een eerlyk man te leeven souffisanter als de plaetse die ik ben besittende, zoo ist dat ik L.J. Dulstere fs Petri (: geboortig der stad van Brugge), en als nu op het 19e jaer, 2 mael gezworren, vry en gepensioneerden Leermester, eerst mael acht jaeren op de prochie van Emelghem, Bisdom Gend, alwaer ik volgens bewijs van commissie den eed en examen hebbe gerequireerd voor den gewezen heer Land=deken tot Bellebrugge, ende jegenwoordig op het elfste jaer actuëlen Schoolmeester binnen den prinsdomme van Iseghem, bisdom Doornijk, welkers gezeyde prochie van Emelghem onder 't prinsdom van Iseghem is resorterende, mij op heden schriftelijk come te presenteren aen Ue heeren om naer hope van te genieten (geadmitteerd wordende) de gestelde baeten pensioen etc. de jongheyd van alhier te onderwijzen en ook al andere daertoe verzorgt zijnde, in de lees- schrijf- cijffer- zang- en dicteerkonst etc.

Je ne veut(sic) pas me donner, le nom d'un parfait françois, j'enseigne suivant l'étude avant-midi la langue flamende et après-midi la langue françoise, je donne fondamentel instruction sur les sortes de verbes, régulier et irrégulier, aussi la bien connoissance du plurier et singulier, masculin et féminin etc.

Immers jnt goone hun geestelijk en tijdelijk kan behaegen, ofte voordeelg wezen, even ende gelijk ik de gepasseerde jaeren, de kinderen hebbe geïnstrueerd. Mijnheeren, den tijd, mijne affaires, en om geene stooringen te maeken op mijne prochie niet aenveerd zijnde, hebben mij beletsels gesteld tot de comparitie publiek van den 7 maerte, Ue siet hier mijn geschrifte benevens 't comportement, gedrag uyt de copie van eene attestatie, die Ue origenelijk kont zien, en zal mede brengen dies noodig zijnde.

Ik ben nog maar jn mijn 40-tig-te jaer, liefd Ue mij te admitteren, par Commissie, ik zal eens overkomen, op den dag ure ende plaetse, zoo en gelijk Ue mij zuld ordineren, ende medebrengen al het gone van testimoniums etc. Ue zoude believe ende van mijnen cant, al het gone tot goed ordre van mijn affaires kan strekken, om in cas van aenveerdinge hebbende eene tamelijke wooninge etc. alhier te komen wonen, zoo haest den tijd, plaetse en gelegenheid hem zoude presenteren, alles nogtans volgens schikking van den alderhoogsten, ende Ue heerens begeerte, hebbe d'eer te wezen, oprecht ende nedrig Ue d.w. nedrigen dienaar,

L.J. Dulstere.

P.S. Deze opgestelde vraegen (volgen in BIJLAGE II) zal ik par memoire beandwoorden als Ue zal believe.

P.S. Waer het saeken Mijnheeren Ue mijne presentatie aenveirde hebt de goedheyd eenen expressen te zenden in alle secretigheyd die selfs geen licht en heeft waerom hij comt, om reden ik nog vele geld moet hebben, en waerd 't saeke, de zaeke publiek wierde, zoo licht ik zoude groote ruysen hebben om mijn geld te effeninge te krijgen, besonderlijk als jemand vertrekt, en ook mijne pensionairen soudens seffens vertrekken, de welke ik misschien eenige zoude alhier mede brengen, ik zal den Expressen voldoen en ik betrouwe van Ue (: aenveerd of niet aenveerd) Ue secretigheyd.

P.S. Ma fille, qui a resté dans un couvent pour apprendre la langue françoise, elle sera avec moi dans l'école après-midi pour enseigner les enfans ou filles, aussi elle enseignera coudre etc.

Ik zal betrouwen waer het saeke, mijnheeren Ue mij aenveerde, ofte om mij zoude, het geluk te zien van Ue commissie etc. met verzekeringe (naer personele dankzegginge) te volkomen aen alle Ue heyschen ende te mogen ontgaen, alle onnoodige Eeden, examen etc. om reden voorzeyd, en met bereydzameijheid nogtans, van voor Ue te requireren den eed van te zullen continueren (met de gratie van den almogenden) jn alle de eeden, pligten etc. die ik onder dit bisdom en Doornijk hebbe gerequireerd.

Alles volgens den wille van den almogenden en Ue gratie".

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr 776.

II

1786, februari 17 - Examenvragen ingestuurd als bijlage bij de postulatie van L.J. Dulstere.

Examen bestaende in vragen, die eenen meester moet van buyten weten, om te dochteren de fransche taele, oock de latijnsche etc.

- 1) Wat is eene declinatie ?
- 2) Hoeveel soorten van declinatieën zijnder ?
- 3) Hoe moet men declineeren, die de welke masculin zijn ?
- 4) Die zijn feminin ?
- 5) Zegt eens het teeken van den nominativus, genitivus, dativus, accusativus, vocativus, ablativus. Welke woorden zijn daarvan het teeken ?
- 6) Hoeveel soorten van substantiva zijnder ? Laquelle qu'on appelle mots certains.
- 7) Welk woord is teeken van het substantiva masculin ?
- 8) En welk woord is teeken van het substantiva féminin
- 9) Noemt eenige woorden adjectiva, ou mots en certain.
- 10) Met welk woord moet het adjectivum accordeeren of overeenkomen ?
- 11) Als het substantif is masculin, waer in moet het adjectif gesteld worden ?
- 12) en als het subst. is féminin, waer jn moet het adj. gesteld worden ?
- 13) Noemd de letters die 't singulier connen veranderen in 't plurier.
- 14) Noemd eenige woorden die het artykel van het geslagte of genus niet en volgen.
- 15) Hoeveel soorten van verba vind men ?
- 16) Waeraen cont gij weten of een verbe is regulier of irregulier ?
- 17) Hoeveel verba regularia vind men ?

- 18) Noemd buyten de reguliere verba nogte eenige andere verben.
- 19) Waeraen bekend men de verba in personalia ?
- 20) Hoeveel verba auxiliaire zinder ?
- 21) Noemd de woorden, waeraen men kend in wat tijd of plaetse de verba moeten gesteld worden.
- 22) Hoeveel personen heeft jeder tijd van eene conjugatie ?
- 23) Noemd de dry persoonen singulier en de drij persoonen plurier.
- 24) Waer aen kend gij, dat een woord moet zijn gesteld (en masculin).
- 25) Welke woorden zijn het teeken van het féminin ?
- 26) Noemd eens de tijden, ou temps van eene conjugatie.
- 27) In wat tijd plaetse of persoon moet men conjugeeren (gijlieden zult eten)
- 28) In welke tijd of plaetse en persoon conjugeerd gij (wij zullen gaen) ?
- 29) In wat tijd of persoon conjugeert men (dat gijlieden loopt) ?
- 30) Zegt alle de telletters van den a b c.
- 31) En hoeveel zij bedragen in 't particulier.
- 32) Noemd alle de teekens van de ortographe en wat zij bedieden.
- 33) Noemd alle de abreviatien, zoo in letters als woorden, en wat zij bedieden.
- 34) Hoeveel soorten van quittantien vind men ?
- 35) Maekt volgens ordre, voor alle soorten van ambagten, eenige specificatien, rekeningen.
- 36) Noemt de vocaelen en consonanten en jder letter van den a b c.
- 37) Spreekt eens uyt 21 differente nombres of getallen.
- 38) in het lettergetal of cijfer getal segt hoeveel doet IX, XL, LIX, XIII, XIX, XC, XXIV etc.
- 39) Noemd de vier schoonigheden van de schrijfkunst.
- 40) Welk zijn de cieraeten van de leesconst ?
- 41) Wat remedie om te genieten een goede spel const ?
- 42) Buyten de geleerdheyd, schoonheyd, kloekte, rijkdommen etc., welke is het schoonste cieraet van eenen mensch, zonder welk eenen mensch met alle de bovengemelde gaven, geen luyster en can besitten ?
- 43) Can eenen schoolmeester zonder de hulpe van den alderhoogsten, de ondersteuninge van geestelijke en weireldlijke hoverheyd, de medehulpe van d'ouders, goede scholieren aenqueeken, om van de zelve te winnen, kinders van respect, geleerdheyd etc. dewelke eens utyl zouden zijn aen den geestelijken of weireldlijken staet ?

Welk ik door de gratie gods ul. zal beandwoorden dies noodig zijnde.

L.J. Dulstere "

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr 776.

III

1786, februari 27 - Postulatie van Frans Hanssens, schoolmeester te Gent voor de openstaande plaats van "Franse" schoolmeester te Waarschoot.

Frans Hanssens, Scholmeester aldernaest d'heer Spruyt op den Reep à Ghendt.

Mijn Heer... Greffier van
ende tot Waerschot.

Ghend, den 27 febr. 1786.

Mijn Heer,

hebbe d'Eere gehadt van tweemaal aen ul. huys geweest te hebben sonder het geluck te connen hebben van Ul. huys gevonden te hebben, het welke mij de vrijheyd doet nemen van Ul. door dezen kenbaer te maeken, het gonne ick mondelinge te wege geweest hebbe. Naer de mal dat Mijn heeren wethouderen van Waerschot door de gazette hebben laeten bekend maeken dat zij aen soud'en stellen met den 7en maerte eenen scholmeester tot welcken eynde ick mij d'Eere geve van daer toe te presenteren.

'k Hebbe het geluck gehadt van in ul. afwezen voor den eersten mael aen Ul. huys te laeten het werck van mijne penne en voor de tweede mael hebbe ick oock soo geluckigh geweest van t'uwen huyze te laeten de werken waer in jck de jonckheyd leere, een getuygh schrift van mijn ghedragh benevens het werk der penne van mijnen zoon die mij begint hulpe te bieden.

Ick en kan oock niet naerlaeten van Ul. met d'omstandigheden te laeten sien de maniere van mijn Leeren. Beghinnende met den maendagh boven het dagelijcx leeren lezen en schrijven, onderwijse jck de jonckheyd in het leeren kennen de cijffers en de nature der zelve, den dyssendagh en vrijdagh leere ick hun spellen in de spelkonste ofte grondregels der zelve beginnende van het 25. bladt en vervolghende tot dat zij volleerd't zijn, waarvan elck een exemplair moet hebben die ick hun kan besorgen, de zelve twee daghen leere ick hun oock, dicterende alle soorten van brieven, actien, obligatien, wisselbrieven, assignatien, endossementen van wisselbrieven, connoissemmenten, vrachtbrieven, en meer andere het g'honne hun aldermeest noodigh is elck naer zijnen staet. Boven al leere ick de maniere van boekhouden, alles soo wel in het fransch als in het Vlaemsch; den woensdagh en den saterdagh naer hunne lessen van schrijven, onderwijse ick hun in den Catechismus, den donderdagh en zondagh laete ick mij vinden in de leeringe om aldaer de jonckheyd in goet order te houden. Alle de daghen van de weke voor den middagh legge ick uyt en trachte hun in te boesemen de Regels van de welgemaniertheydt, ende ick doen hun oock eenige pointen van buyten leeren te zien het 94e bladt soo dat daer mede alle de daghen der weke besedt zijn sonder nochtans eenighe de minste alteratie aen alkanderen kan veroorsaekt worden.

Wat betreft het leeren van het fransch beginne ick oock als door grond regels der declinatien en censugation het 38e en 63e bladt het welke de jonckheydt dagelijcx moeten van buyten leeren benevens eenige woorden te beginnen van het 170e bladt elck moet oock dagelijcx eenen thema maeken naer hunne bequamigheydt.

De belangen van mijne vrouwe bestaen in de jonckheyd van haer geslachte te leeren naeyen, breyen, festonneren, teecken en vlammen en meer andere wetenschappen meest aen de selve jonckheyd noodigh zijnde het gonne zij konnen leeren sonder uyt hunne plaetsen te moeten gaen. Mijne Vrouwe heeft tot haere hulpe twee dochters die de zelve bequaemheyd hebben. Boven al leerd't zij de goede zeden en de welgemaniertheyd soo dat de jonckheden van beyderley geslachte inde uytterste volmaektheyd konnen volleerd't worden. Mijne Vrouwe is oock bequaem om de schole door eenige onpasselijkheyd aen mij overcommende daer in voorts te gaen, daer en is van haer oock geene beletsels ofte derangemente die de schole soud'en connen ongelijk aen

doen meer te verwachtene, naer de mael zij al in haer 50e jaer getreden is, mijne vrouwe is soo wel in swank of in de gewoonte van schole te houden als ick. Mijne kinderen en hebben oock anders in veeltijds niet gesien waer in men hun tracht te oefnen tot wel zijn van het gemeene best. Blijvende ondertusschen met een zeer oodtmoedigh Respeckt ons recommanderende in ul. protectie benevens in de zelve van alle d'Heeren die het aengaet.

Mijn heere

Ul. d.w. Diender,
F. Hanssens."

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr 776.

IV

1786, maart - Postulatie van Ignace Alexis Catteeu, schoolmeester te Waasmunster voor de openstaande plaats van "Franse" schoolmeester te Waarschoot bij het College van de Oudburg te Gent.

A Messire Charles Constantin François van der Straeten,
Seigneur de ten Aerden, Stavele, Kemps, Bouvry, Scheppers e.a.
Bailli du Chateau de sa Majesté et
Châtellenie du Vieux-bourg de Gand.

Remontre très humblement Ignace Alexi Catteeu, maître d'école françoise et Flamande, pensionné à Waesmunster, Pays de Waes, natif de la paroisse et Comité de Staden, Chatellenie d'Ipre, agé de trente huit ans, ayant fait ses humanités au Collège des R.R.P.P. Augustins dans la ville de Roulers, faisant connoitre que le Suppl. ayant vu par une annonce dans la gazette du Gand du second février dernier que les Messieurs Bailli, Bourguemaitre et échevins de la Paroisse de Waerschoot, désiroient d'avoir une personne experte et bien versée dans les langues françoise et flamande pour l'instruction de la jeunesse de la dite paroisse, pour quel effet ils avaient fait prescrire un concours général au sept du mois de Mars, auquel Concours le suppléant a eu l'honneur d'assister et de donner des preuves évidentes de sa capacité au du Ministère, par où il espère d'avoir mérité l'applaudissement des dits Messieurs, qui lui ont ordonné de se présenter devant votre seigneurie, afin qu'elle daigne accorder au suppléant la susdite place avec la pension y annexée. Raison pourquoi il prend son humble checours à l'autorité supérieure de votre Seigneurie.

Priant très humblement d'être servi considéré les raisons susdites de conférer au suppléant la susdite place avec les émolumens y annexés, quoi faisant,

C'est la grâce,
I. Catteeu

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg nr. 776.

V

VIII, fructidor 17 - Ignace Catteeu richt zich tot de prefect van het Schelde-departement om zijn achterstallen en de schatting van zijn lokaal te bekomen teneinde een behoorlijke woonst-vergoeding te kunnen genieten.

Waerschoot ce 17 fructidor an 8 de la république française.

Le Citoyen I.A. Catteu instituteur primaire dans la commune de Waerschoot,

Au Citoyen Faipoult, préfet du Département de L'Escaut.

Citoyen Préfet,

C'est pour la 3me fois que je prends la respectueuse liberté de vous présenter quelques lignes au sujet de mes justes prétentions que j'ai à la charge de cette commune, et c'est dans la ferme persuasion que vous daignerez les examiner tant soit peu, et que vous me rendrez la justice que je vous ai demandée par mes deux précédentes pétitions, si non, je me croirai à jamais la victime de mon attachement à la République et de mon courage avec lequel j'ai pris les armes conjointement avec la colonne mobile contre les brigands au premiers jours de Brumaire an 7.

Par ma première pétition sous la date du 29 prairial dernier, je vous ai démontré et prouvé clairement citoyen préfet, que cette commune me doit légalement une somme de cent cinquante huit francs et deux centimes pour neuf mois et cinq jours de mes appointements arriérés, depuis le 10 brumaire an 6, jusqu'au 16 thermidor de la même année ; et je vous ai prié instamment de vouloir me faire payer cette somme et de statuer en même tems sur la transaction qu'a fait avec moi l'ex-administration de ce canton dans le mois de germinal an 7, par laquelle elle m'a accordé une indemnité de vingt cinq livres de gros argent de flandre par an pour mon local, dont elle avait été chargée de faire l'estimation par l'arrêté de l'administration centrale du 15 thermidor an 6.

A cette pétition Citoyen Préfet, vous m'avez répondu par votre lettre du 17 messidor dernier, que vous avez prescrit à notre maire, de vous rendre compte des motifs qui avaient dû déterminer l'ex-administration de me refuser le paiement de ce qui m'était dû, et de vous indiquer quels étaient les moyens pour parvenir à la liquidation de cette dette.

Comme je ne doutai pas Citoyen Préfet que la réponse du maire à cette invitation, n'eût été défavorable pour moi, vu la partialité et l'injustice avec lesquelles on m'a traité ici depuis que je me suis déclaré le premier de la Commune pour la Révolution et le système français, et principalement depuis ma nomination à la place d'instituteur primaire ; et me voyant d'un autre côté menacé d'une exécution militaire de la part du Citoyen Dominique Van de Walle, percepteur des contributions foncières e.a. pour les années 5, 6 et 7, qui m'avait fait notifier à lui payer dans les deux fois 24 heures, une somme de 84 francs pour mes contributions arriérées des mêmes années. Je me suis adressé au dit maire par pétition du 7 thermidor dernier, laquelle je vous ai transmise, pour que vous connaissiez que son apointment ne répondait nullement à ma demande, et qu'il fut tout à fait contraire à sa propre déclaration qu'il m'avait donnée par écrit conjointement avec les citoyens Jorise Waldack ex-président et Pierre Antoine Wttenhove ex-membre de la dite administration relativement à la transaction dont il est question.

N'ayant reçu d'autres dispositions sur ma première pétition, que votre lettre du 17 messidor prédit et désirant ardamment terminer cette affaire,

je me suis itérativement adressé à Vous Citoyen Préfet, par une seconde pétition, sous la date du 15 thermidor dernier, tendante à ce qu'il aurait plu m'accorder jour et heure de comparition, soit devant vous, soit devant tels commissaires qu'il vous aurait plu dénommer à l'effet d'examiner mes pièces, m'entendre et de prononcer définitivement sur les deux objets.

N'ayant reçu aucune réponse ni aucune disposition non plus sur cette pétition' je me suis rendu à Gand le 8 du courant, à l'effet de vous parler en personne et de vous faire connaître la triste situation où je me trouve par ce retard de paiement.

Etant entré au secrétariat de la préfecture le Citoyen Barbot à qui je m'adressai, pour lui dire le sujet de mon voyage, me fit voir une lettre, par laquelle je vis, que vous aviez chargé notre maire de nommer lui-même deux experts de cette commune, à l'effet de faire l'estimation locative de mon local, et cet homme me promit de faire tout son possible pour en accélérer l'expédition.

Je fus satisfait de cette lettre et de la promesse de Barbot et me retournai sur mes pas, sans vouloir vous détourner un seul instant de vos occupations précieuses et nécessaires à la chose publique dans les circonstances où nous sommes, en faisant demander l'audience nécessaire pour vous parler.

Mais comme ce sont les mêmes maire et adjoints, citoyen préfet, qui ont été chargés autrefois de la même exécution de la part de l'administration centrale, et qui ont fait ensuite avec moi l'accord dont je vous ai demandé la décision par mes deux pétitions précédentes, il est fort à craindre, que vos ordres ne soient jamais mieux exécutés à cet égard, que ceux de l'administration centrale, car ce serait vraiment pour eux une très grande confusion de devoir obéir aujourd'hui à un seul membre, ce qu'ils ont refusé autrefois à tout un corps.

Vous avez vu sans doute aussi citoyen préfet, tant par la Rescription de notre maire à votre première invitation sur cet objet, que par l'appointement suivi sur ma pétition à lui présentée le 7 thermidor dernier ; qu'il existe dans la caisse de cette commune, un déficit de 16.000 francs et que c'est le motif pourquoi je ne peux pas être payé.

Cela est vrai citoyen préfet, et ce n'est pas étonnant. Je suis moi-même surpris que ce déficit ne soit pas plus considérable, quand on considère les circonstances où nous nous sommes trouvés depuis deux à trois ans, à tous momens des Colonnes Mobiles invitées sans la moindre nécessité par quelques uns de nos fonctionnaires publics aux dépens de la commune et le malheur d'avoir continuellement des administrations sans lumières, sans connaissance et sans la moindre capacité, nommés à la fantaisie d'un commissaire égoïste et de quelques uns de ses amis.

Si vous vouliez prendre la peine citoyen préfet, de vous faire produire les registres ds mandats de paiement de ce canton, des années 5, 6 et 7 et me permettre de vous donner quelques éclaircissemens sur cet objet, vous seriez d'abord convaincu, que le retard de paiement à mon égard, ne provienne que d'une pure partialité de la part de nos administrateurs, car je vous prouverais qu'ils ont fait une infinité de payemens moins nécessaires et plus illégaux que celui que je réclame, et qu'ils se sont mandatés eux-mêmes quel-

ques jours avant la nouvelle organisation des fonctionnaires publics dans ce canton pour des sommes considérables.

Je suis donc bien persuadé citoyen préfet et j'ose vous dire d'avance que le maire et ses adjoints, vont travailler de concert pour différer cette estimation, et qu'ils emploieront toutes sortes de moyens pour qu'elle ne se fasse jamais.

Voici à peu près ce qu'un de mes amis m'a rapporté ces jours derniers, que le maire vous doit avoir écrit ou qu'il vous écrira, pour trainer cette affaire à mon préjudice.

- 1) qu'il n'y a pas d'experts dans cette commune ou s'il y en a, qu'ils refuseront de faire cette estimation.
- 2) il vous proposera d'autres et vous demandera par qui leurs salaires seront payés.
- 3) que mon jardin tenant à ma maison et consistant en 180 verges de terre ancienne mesure de Gand, ne peut pas être compris dans cette estimation.
- 4) que je loue une chambre de ma maison, cela est vrai, mais je ne l'avais louée que pour quelques mois. Je l'occupe à présent pour y placer les petits enfans femelles qui fréquentent mon école séparément des mâles.

Enfin citoyen préfet, si vous voulez me maintenir dans cette honorable place, je vous prie de vouloir nommer vous même les experts nécessaires et de leur prescrire le mode d'après lequel vous désirez que cette estimation se fasse.

En attendant, je vous prie de vouloir me faire mandater pour une somme de 75 francs pour servir de supplément de 400 francs pour les deux années que j'occupe la place d'instituteur primaire échus le 15 thermidor dernier, n'ayant reçu jusqu'ici que 325 francs. Je vous prie aussi instamment de vouloir faire suspendre les poursuites de l'exécution dont je me vois menacé jusqu'à ce que mon affaire soit décidée définitivement.

C'est la justice que je vous demande.

Salut et Respect.
I. Catteeu, inst. prim.

Rijksarchief Gent, Hollands Fonds B 38.

VI

IX, vendémiaire 3 - Ignace Catteeu dringt bij secretaris-generaal Lehodey nog eens aan op het uitbetalen van al zijn achterstallen.

Liberté

Egalité

Waerschoot ce 3 vendémiaire an 9 de la République Française.

Le Citoyen I.A. Catteeu Instituteur primaire à Waerschoot

Au Citoyen Lehodey secrétaire général de la Préfecture du Département de l'Escaut.

Citoyen,

N'ayant pu trouver jusqu'ici le loisir de me rendre à Gand, à l'effet de remplir la promesse que je vous ai faite par ma précédente, et devous dénoncer

des faits qui, comme je vous ai dit, méritent absolument l'attention du préfet, je prends la respectueuse liberté de vous faire la présente pour vous informer que je viens de lui écrire une lettre sous la date du 5me complémentaire pour lui témoigner ma surprise et pour me justifier en même tems sur ce qu'il m'a dit par sa dernière du 25 fructidor dernier, en réponse à la mienne du 17 du même mois ; savoir : que je me suis plaint à tort de n'avoir reçu d'autre réponse ni d'autre décision de sa part, sur mes deux pétitions à lui présentées sous les dates des 29 prairial et 12 thermidor derniers, que sa lettre du 17 messidor qu'il a fait parcourir ma correspondance et qu'il s'est assuré qu'il m'a toujours été écrit de réponse sur toutes les demandes que je lui ai formées. J'espère que cette lettre vous sera communiquée, conjointement avec l'expédition du procès verbal dressé par MONSIEUR DUSONG notre maire - cet homme n'a jamais voulu s'honorer du titre de citoyen ni voter pour la constitution - sur l'estimation de la valeur locative de mon local, et que vous voudrez bien prendre la peine de l'examiner tant soi peu, pour que vous soyez convaincu aussi bien que le préfet, de la justice avec laquelle j'ai si souvent réclamé mes indemnités, et de l'injustice avec laquelle l'ex-administration de cette commune m'a traité depuis le premier moment de ma nomination à cet honorable emploi.

J'espère aussi que le préfet ne trouvera plus la moindre difficulté pour me faire payer incessamment les sommes qui me sont dues. Vu la nécessité où je me trouve de payer aussi mes contributions arriérées et autres dettes causées par ce retard de paiement, en attendant je vous prie citoyen, de vouloir vous intéresser pour moi et de faire en sorte, que je puisse obtenir le mandat de paiement pour le 8 du courant, lorsque j'aurai l'honneur de vous venir voir, vers les 8 heures du matin.

Salut et Respect,
I. Catteeu, inst. prim.

La fête de la fondation de la République a été célébrée ici d'une manière la plus lugubre, ni le Maire, ni ses adjoints ne se sont présentés au temple de la loi. Je n'ai rencontré que le juge de paix qui m'a témoigné son indignation sur la conduite de ces gens. Nous nous sommes divertis ensemble d'une manière républicaine au dépit de tous nos ennemis.

Salut.

Rijksarchief Gent, Hollands Fonds B 38.

VII

XII, germinal 27 - Frederik Hubner, herbergier, verkoopt aan zijn schoonvader Ignace Catteeu zijn inboedel voor een bedrag van 600 F om hiermee zijn schulden te kunnen delgen.

Compareerde voor mij, Florus Dusong, notaris public ter exercitie van dien aengesteld door het Departement van de Schelde voor de residentie der commune ende canton van Waerschoot, g'assisteert van de naergenoemde getuygen in persoonen Fredericq Hubbener, herbergier binnen dese commune, welcken comparant bij desen verclaerde te verkoopen, cederen ende abandonneren aen ende ter acceptatie van sijnen schoonvader Ignatius Alexius Catteeu, instituteur primaire binnen dese voornoemde Commune, den wel-

ken alhier present ende mede gecompareert sijnde, van den gemelden sijnen schoonzone, verclaerd gekogt ende aenveerd te hebben de naervolgende meubelen breeder expliceert als volgt te weten : een buffet van notelaeren haut, twintig tinne tailloiren, acht tinne kannen, vier tinne pinten, eenen tinnen thépot, een koper horlogie met kasse geverft in bois d'acajou, eene kopere vaese ofte bouloir, thien tinne dobbelmaetjens, drij tinnen alf pinten, twaelf tinne schotels, twee hauten taefels overtrokken met toileciré, dertig stoelen, vier pluymen bedden, een buffet met glaesen van kerselaeren haut, eenen commode van Bois d'acajou, twee caraffen van effen glas, een bois de lit van Eeken haut, eene kleerkasse, eenen canapez van Valencijns haut, vijf lange taefels, vier banken, zes kleyne taefelkens, twee kleine canapez sonder behangsel, twee matrassen, twee caf bedden, acht wolfe sergien, zes oorkussen, acht hoofd pulms, acht paer laekens, zes flauwijn, een kasken, eenen tinnen stoop, twee tinne kandelaers, twee tinne limonade kommen, acht tinnen taillioiren, nog twee tinne pinten, twee alve dito, nog vier dobbel maetjens, vier tinne kommekens, een bruyne kopere chocala kanne, acht honderd flesschen, drij kopere ketels, eene keirne, thien silvere caffélepels, vier en twintigh bier- en wijnglaesen ende voordere muniteyten ende prondelingen, dit voor en omme de somme van zes honderd francs eens, ende gemerct den tweeden comparant als kooper ende acceptant aen sijnen schoon zone, in differente stonden heeft geleend en voor hem betaeld een somme van vier honderd francs ende hedent volgens quittance andermael voor hem Hubbener heeft betaeld aen den deurwaerder de la Ruelle junior tot twee honderd francs sullen dese betaelingen ofte avancen dienen voor volle en absolute quittantie sonder namaels van andere te moeten doceren met renonciatie selfs aen d'exceptie van non getelden gelde mits dese penningen als voor seyd door sijnen gemelden schoonvader in klinkende penningen sijn verschooten en verleyd.

Daer alsoo den eersten comparant hem in het geval vind van tot alsnu dese g'enumereerde meubelen noodig te hebben vor sijn daegelijckx gebruyck is hij overeen gekomen met den tweeden comparant als kooper ende acceptant, van de selve te sullen mogen gebruycken den tijd van twee consecutieve jaeren in te gaen met den daete van hedent seven en twintigsten germinal twaelfste jaer, dit voor ende omme de somme van tsestig francs tjaers alle jaeren telken valdag te betaelen in handen van den tweeden comparant oppene als naer regte ende t'eynden de twee jaeren alle de selve te sullen moeten restitueren van stuck tot stuck volgens en conforme den hier vooren g'enumereerden inventaris tot stercker realiteyt vant gone voorschreven hebbe beide de comparanten verkooper ende acceptant in handen van mij notaris ontloken den eed dat dese verkooping is geschied sonder argelist ende ter goeder trauwen uyt noodsaekelijckheyd om te kunnen betaelen 's verkooopers schulden ; sullende tot beteren effecte hier van gebeuren naer prealabel enregistrement publicatie en forma ter plaetse en ure gecostumeert in het onderhouden ende volkomen aen alle het gone voorschreven, verclaeren beede de contractanten hier inne te verbinden hunne personen en goedere alsmede de gonne van hunne future We hoirs ende naerkomers, elk van dien in solidum.

Van alle welke ik notaris voornoemd hebbe opgesteld den tegenwoordigen contracte, ende danof aende contractanten voorlesinge gedaen, alles ter presentie van Jacobus de Craene, oudt ontrent de seven en veertig jaeren, her-

bergier in de Croone op de plaetse tot Waerschoot ende Jan Baptiste de Neve, oud sesenveertig jaeren, garde Champêtre tot Waerschoot die de minute deser benevens mij notaris hebben onderteeckent binnen Waerschoot den sevenentwintigsten germinal twaelfste jaer der republique. De Comparanten ende getuygen gevraegd hebbende of zij konnen schrijven hebben alle g'antwoord van jae.

Fr. Hubner, J. De Craene, I.A. Catteeu, J.B. de Neve, F. Dusong, notaire.
Rijksarchief Gent-Depot Not. Huyghe, nr 5, repertoriumnummer 45.

VIII

1817, juli 23. - Vergoeding en plichten van de onderwijzers.

Vergelding en pligten der onderwyzers.

I. Vergelding.

12. De vergelding der onderwyzers zal bestaan :

1. in de huyzing die hun door de gemeynten zal worden bezorgt.
2. in eene belooning wegens de ouders die door de plaatselyke bestiering zal worden vastgesteld en by de gedeputeerde Staeten zal worden goe-gekeurt of verandert.

13. De huyzing zal noodzaekelyk bevatten eene behoorlyke wooning voor den onderwyzer en zijn huysgezin en eene behoorlyke en genoegzaeme plaats tot het houden der school ; er zal altyd eenen hof aen gehecht zijn, en, indien het mogelyk is, zal er bygevoegt worden een deel land, meer of min groot, voor eene plantery : zyne wooning zal vry zyn van inkwartiering van krygslieden, uytgenomen wanneer hy eenig ander ampt uyt-oeffent, en dat uyt dezen hoofde de plaatselyke overheyd billyk oordeelt hem in het last der inkwartiering te doen draegen.

14. De vergelding zal ten geheele of ten deele konnen volmaekt worden 't zy uyt de inkomsten der gemeynten 't zij by middel eener vermeerdering in het octroy, 't zy by alle andere wettige middelen. Er zal aen de plaetselyke bestueringen eene bijzondere onderrigting worden toegezonden raekende de gronden op welke de belooning zal konnen vastgesteld worden, welverstaende dat by gevolge der wet van floréal, een vyfde van het geheel beloop der belooningen zal mogen kwytscholden wezen ten behoeve van kinderen aen de minst begoede klasse behoorende.

15. Het beloop der vergelding in gelde van den onderwyzer, welkdaenig zy den middel op welken die verzorgt word, zal in de begrooting der gemeynte worden gebragt, en door den plaatselyken ontvanger worden ingekast, overeenkomstig de regelen vastgesteld of naerderhand vast te stellen wegens de rekenschap der gemeynten.

16. De jaerwedde zal noodzakelyk ten minsten zijn van dry honderd gulden voor de onderwyzers van den derden rang.

Vier honderd vyftig guldens voor de gene van den tweeden rang.

En zeshonderd guldens voor de gene van den eersten rang.

Niet te min eeniglyk de twee derde dier sommen zullen als vaststaende jaerwedden kunnen aenschouwt worden, het overig derde deel zal betaelt worden naer evenredigheyd van het getal der kinderen, de gene de school daedelyk zullen bijwoonen, en zal gevolgentlyk voor het meer of min aen verandering vatbaer zyn.

17. De gemeeynten welkers middelen niet vergenoegen tot vergelding van eenen onderwyzer van den derden rang zullen voor het lager onderwys aen een naestgelegen gemeeynte worden vervoegt en indien het hoogst noodzakelyk is, zullen zy gemagtigt worden eene hulp-school opteregten overeenkomstig den voorgaenden 7 artikel.

18. De vergeldingen der hulp-onderwyzers zullen in de begrooting dier gemeeynten naer evenredigheyd hunner plaetselyke middelen worden vastgesteld.

II. Pligten der onderwyzers.

19. De onderwyzers zullen gehouden zyn de kinderen te leeren :

- 1) De kunst van lezen en schryven de vlaemsche of hollandse tael ;
- 2) De eerste beginselen van het cijfferen volgens de oude en decimale wyze ;
- 3) Het wettig stelsel van gewigten, maeten en geld-specien ;
- 4) Indien den Pastoor of Desservitor der plaets zulks verlangt, zy zullen de kinderen doen van buyten leeren de lessen van den Catechismus, welke dezen Godsdienaer heeft uytgeleyd of zig voorstelt uyt te leggen.
- 5) In die gemeeynten in welke eene plantery aen de wooning van den onderwyzer is gevoegt, zal hy gehouden zyn zyne leerlingen op zekere te bepaelen dagen en uren te leeren de kunst van fruytboomen te kweeken door kweekerey, griffie of inenting.

20. De onderwyzers des tweeden rang zullen daer en boven leeren den regel van dry en de toepassing der regelen der cijffer-kunst aen de onderhandelingen der samenleving.

21. De onderwyzers van den eersten rang zullen zig poogen tot het leeren alle het gene voorschreven, met alle de uytbreyding van welk het vatbaer is.

Zy zullen daer en boven leeren de eerste beginselen des aerdryks- en natuerkunde, namentlyk dezer provincie en van het Koningryk.

22. De onderwyzers der lagere classen zyn bemagtigt te leeren al het gene die van de eerste classe is opgeleyd, wanneer zy naer voorafgaende examen er bekwaem toe bevonden zyn.

23. De onderwyzers van den eersten en tweeden rang zullen tweemaal in de week leeren de beginselen der fransche tael.

24. Alle de onderwyzers zullen met byzondere oplettendheyd agt namen op de reynigheyd, heelefdheyd en goed gedrag hunner leerlingen.

25. De gedeputeerde Staeten zullen, naer alvorens te hebben gehoord den tydelyken jury, beslissen ten opzichte der onderwyzers, welke zonder wet-tigen titel school houden, welke tot voortduering hunner school eene

reguliere benoeming zullen benoodigen ; zy zullen insgelijks beslissen op de behouding bij provisie of verwydering der onderwyzers, welke, alhoewel wettig genoemd, nogtans onbekwaam erkent zyn om behoorlyk de hun opgelegde pligten te vervullen.

III. Titel. Algemeyne bepaelingen.

26. De gedeputeerde Staeten, naer alvooren te hebben ingenomen het gedagt van den tydelyken jury, zullen opstellen een algemeen reglement van order en tucht voor de lagere scholen dezer provincie, het welke zal ter goedkeuring van Z. Exc. den Commissaris-generaal van het onderwijs gezonden worden.
27. Het staet vry aen de plaetselijke overheden der onderscheydene gemeyn-ten bijzondere plaetselyke verordeningen te maeken voor hunne scholen, behoudens dat de zelve niet zullen mogen behelzen eenige schikkingen tegenstrydig aen het algemeyn reglement en dat die aen de goedkeuring der gedeputeerde Staeten worden overgeleverd.
28. By deze reglementen zal voorzien worden in het gene raekt,
 - 1) Den tyd der cursen voor het lager onderwijs ;
 - 2) De dagen en uren die de onderwyzing zullen worden toegeëygent ;
 - 3) Het stelsel van belooning en straffen voor de leerlingen ;
 - 4) De pryzen van aenmoeding van tyd tot stond uyt te reyken aen leerlingen en onderwyzers.
 - 5) De boeken die voor de beginnende en tot verdere oeffening zullen aangewezen worden ;
 - 6) De middelen om de kinderen, durende de vacantiën, in de plaetsen alwaer die zullen toegelaeten zyn, te onderhouden in de kennissen die zij reeds bekomen hebben, door een of twee wekelijksche oeffeningen.
29. De gedeputeerde Staeten zullen boven al agt nemen ten eynde de dagen en uren der lessen dusdaenig worden geregelt dat zy geenzints hinderen aen den akkerbouw.

Met dit opzigt zullen de vacantien, alwaer zy noodig geoordeelt worden, gestelt wezen op jaertyden binnen welke de werken van den landbouw het meest erlangen de hulpe welke de ouders van hunne kindren gewoon zyn te ontvangen.

In de andere jaertyden binnen welke het werk, alhoewel min menigvuldig en dringende, nogtans veelvuldig genoeg is om de hulp der kinderen hoogst nuttig te maeken, de uren der lessen zullen mogen verandert worden, dusdaenig dat de leerlingen van iedere classe de een naer de andere vroeg voor het overig van den dag vry zyn.
30. De gedeputeerde Staeten der provincie zyn gelast met de uytvoering dezer ordonnantie, en ten zelven tyde bemagtigt om er de uytbreidingen en verbeteringen aen toe te brengen, welke de ondervinding noodig of nuttig zal bewyzen.

Aldus besloten in de zitting der Staeten van Oost-Vlaenderen den 23 july 1817.

Baron De KEVERBERG, President.

Memoriael Administratif Oost-Vlaenderen, 1817, p. 18.

IX

1820, juli 28. - Ignace Catteeu vraagt aan de gouverneur van Oost-Vlaanderen een hogere woonstvergoeding, een gratificatie bij zijn wedde omwille van zijn hoog aantal dienstjaren en de opheffing van de school van zijn concurrent.

Waerschoot, ce 28 Juillet 1820.

Ignace Alexis Catteeu, instituteur primaire et ancien maitre de pension à Waerschoot,

A son Excellence le Comte de Lens, Gouverneur de la province de la Flandre Orientale,

Monseigneur,

Je vous expose avec la plus haute vénération et le plus profond respect, que je suis âgé de 73 ans, et par conséquent sur le bord de mon tombeau.

Je suis instituteur primaire depuis l'année 1775, dont trois ans dans la commune et principauté d'Isengien, neuf ans à Waesmunster ci-devant pays de Waes, et 34 ans à Waerschoot.

Je me suis toujours dignement acquitté de mon devoir, par où je me suis concilié l'estime publique, comme conste du certificat délivré par nos administrateurs aux Etats députés de la province, il y a plus de dixhuit mois.

Je me crois le plus ancien, et si j'osois le dire sans me flatter, un des plus méritans instituteurs de toute la province, c'est pourquoi j'espère avoir bien mérité l'attention du gouvernement.

D'autant plus, que presque tous les Maires avec leurs secrétaires, les instituteurs primaires et particuliers de ces contrées, sont sortis de mon école et par conséquent de mes élèves.

Entre autres Mr B. Wttenhove maire et C. Joos secrétaire à Waerschoot, Mr F. Gaeles maire, N. Van de Wege, secrétaire à Somergem, Mr d'Huyvetter maire et F. Verbiest, instituteur primaire à Eecloo, Mr F. Vereecke, maire, J. d'Hondt instituteur à Lembeke, Mr J. Vercraeye, maire, P. Van Damme, instituteur à St Laurent, Mr d'Olieslaeger, maire à Calloo, J. Stoens, instituteur à Sleydinge, Pr de Boerdere instituteur à Ronsel, N. Verzele instituteur à Watervliet, A. De Baets, instituteur à Adegem, B. Joos, instituteur à Ursel, C. Daninck secrétaire à Knesselaer, B. Vercraeye instituteur à Montille (a).

Je pourrais citer encore une infinité de mes élèves actuellement employés au service de l'Etat.

Mr Ph. Piers de Raveschoot, aujourd'hui Bourguemaitre de la ville de Gand, voudroit sans doute bien avouer, d'avoir reçu de moi, ses premiers instructions d'orthographe. Conjointement, avec son frère Charles et Melle Désirée, sa soeur, à la Campagne de leurs chers Parens à Waesmunster, il y a plus de 35 ans.

J'ai vécu jusqu'ici économiquement de ma pénible fonction, et tout ce que j'ai eu de superflu, a été employé au soulagement des pauvres indigens.

Deux différentes attaques d'apoplexie dont j'ai été frappé misérablement il y a peu d'années, m'ont tellement affaibli et épuisé mes finances, que je me trouve maintenant dans l'impossibilité absolue de pouvoir subsister avec ma femme et cinq enfans mineurs dont je suis père de famille, sans le secours du gouvernement.

N'ayant plus d'autre ressource dans le monde, qu'un local, qui sert d'école communale, depuis environ vingt-cinq ans, dont la commune me paye annuellement une maigre indemnité de 200 francs, ce qui ne suffit pas à payer la moitié des honoraires de mon sous-maitre.

Tandis que mes jeunes collègues dans les communes voisines, jouissent d'un traitement considérable et d'un local superbe.

Cependant je suis bien persuadé, que, si le mien étoit estimé en valeur locative, par des hommes experts, il me rendroit au moins 4 à 500 frs par an, comme étant le seul local dans cette commune, convenable à une école primaire.

C'est pourquoi je supplie,

Votre Excellence, instamment, de vouloir ordonner, que cette estimation se fasse le plutôt possible, soit par des gens experts de la ville, soit de la campagne et qu'il m'en soit payé une augmentation en conséquence.

Je vous conjure aussi, Monseigneur, au nom de l'humanité souffrante, de m'accorder votre protection, et d'intercéder pour moi près le gouvernement pour que je puisse obtenir quelque traitement ou gratification, en considération de mes services rendus à l'Etat pendant 45 ans consécutifs et que je fais mes classes grammaticales encore tous les jours, avec un zèle et un courage infatigables à l'aide d'un bon sous-maitre ; ou qu'il daigne ratifier l'arrêté pris par les Bourguemaitre et Membres du conseil communal en ma faveur, et les autoriser à me payer une bonne portion de la somme qu'ils ont eu la bonté de m'allouer par le dit arrêté, en récompense de 34 ans de service à la commune.

Sans quoi, je me trouverai bientôt obligé de vendre tout ce que je possède encore dans le monde pour acheter du pain à mes pauvres enfans mineurs.

Car le peu d'émulation qu'il y ait ici depuis quelques années, pour les arts et les sciences, et le nombre d'Ecoles particulières que nous avons, me font prévoir l'impossibilité de pouvoir gagner ma vie et d'entretenir honnêtement ma famille plus longtemps.

Parmi toutes ces écoles, il y a une particulièrement, qui me porte le plus grand préjudice, et qui me doit ruiner de fond en comble.

C'est celle d'un jeune étourdi, envieux étranger, qui après avoir abandonné lâchement le collège, où des personnes pieuses et charitables l'avoient placé à leurs dépens et pour l'amour de dieu, dans l'espoir d'en faire par la suite un bon ecclésiastique, ayant parcouru le plat pays, sans pouvoir tenir poste, et ne sachant plus de quel bois faire flèches, s'est avisé enfin de louer ici une maison inhabitée, bien proche de la mienne, où il a ouvert de son propre chef, une école française et flamande comme la mienne, où il enseigne les enfans des deux sexes à une rétribution si modique, qu'il m'ait déjà retiré la

plupart de mes élèves, prétextant au public, que j'exigois trop pour l'enseignement de mes élèves, quoique ma rétribution n'ait jamais excédé le florin ancienne monnaie.

Je me suis opposé vigoureusement à cet institut illégal, en ma qualité d'instituteur primaire établi d'après la loi, par pétition du ...9bre dernier.

Mais n'ayant reçu jusqu'ici aucune décision sur cette pétition, et voyant que cet homme envieux, continue son école audacieusement au mépris de la loi, j'ai cru de mon devoir, d'en faire rapport à Votre Excellence, dans la ferme espérance qu'elle voudra bien prendre les mesures nécessaires pour la faire supprimer immédiatement, et qu'elle ne refusera pas sa protection, à un pauvre vieillard de 73 ans qui sera toujours

de Votre Excellence
le plus obéissant serviteur,

I.A. Catteeu.

Rijksarchief Gent, Hollands Fonds A 204B.

(a) Montille is de plaatselijke en volkse benaming voor Bentille.

X

1823, augustus 20 - Overlijdensakte Ignatius Alexius Catteeu.

In den jaere achteen hondert drijen twintig den twintigsten augusty ten elf uren voor middag, zijn voor ons Judocus Bernardus Wttenhove, Borgemeester en Officier van den Borgerlijken Staet van de gemeente van Waerschoot, district van Gent, provincie van Oostvlaenderen, gekomen Joannes Baptista de Simpel, oud vijfenveertig jaeren schoolonderwijser ende Constantinus Antonius Joos, oud vierendertig jaeren, Koninglijken Notaris, Kennissen van den overledenen beyde woonende binnen deeze gemeente, de gone ons verklaert hebben dat op heden ten twaelf uren en half 's nagts, *Ignatius Alexius Catteeu* oud sesentseventig jaeren, schoolonderwijser, geboren tot Staden, provincie Westvlaenderen en woonende binnen deeze gemeente ten dorpe, zoon van wijlent Alexius en van wijlent Anne Marie Chielens, weduwaer in eersten huwelijke van Joanne Theresia de Bouck, ende egtgenoot van Theresia Maria de Coninck, is overleden in zijn woonste staende als boven is geseyd, en de comparanten hebben deezen tegenwoordigen act met ons onderteekent, naer dat den zelve act hun was voorgelezen.

J.B. de Simpel

C. Joos

J.B. Wttenhove.

Gemeentelijk Archief Waerschoot, Register Overlijdens 1823, nr 102.

HERSTELLING VAN EEN STENEN WINDMOLEN TE AARDENBURG OMSTREEKS 1446

In een handboek van inkomsten en uitgaven van de Sint-Baafsabdij te Gent betreffende haar bezittingen in de ambachten Aardenburg, Oostburg en IJzendijke over de periode 1 okt. 1446 tot 1 okt. 1447 (waarschijnlijk opge-maakt door de ontvanger Jacop Baderau) bevindt zich - aangehecht aan folio 49 verso - een rekening van herstellingen aan een stenen windmolen ⁽¹⁾.

Deze folio 49 v° begint bovenaan met twee notities betreffende de tienden-pacht te Zedelgem die telkens voor drie jaar toegewezen wordt : vanaf 1445 (n.s.) aan Baselius Mane en vanaf 1448 (n.s.) aan Luuc Lammine en Hein-ric Pecsteen.

Onmiddellijk daarop volgt de verpachting van de stenen molen. Met in-gang van 1 maart 1445 (n.s.) wordt hij voor één jaar verpacht aan Pier Buuc voor 5 £ 15 sch. gr. en vervolgens voor drie jaar nogmaals aan dezelf-de, ditmaal voor een jaarlijkse pachtsom van slechts 4 £ gr. Volgt dan een notitie over twee uitbetalingen aan dezelfde Pier Buuc van een bedrag van 25 sch. 2 den. gr. "in ghelde" en item van 14 sch. 10 den. gr. "in refecxcien" (= voor herstellingen). Ten bewijze van deze laatste uitgave is aan de folio een los papiertje gehecht (geschreven door twee verschillende handen), met gedetailleerde opgave van "de kosten die Pier Buuc gedaan heeft aan de stenen molen sedert dat hij daar op kwam". Deze kosten, verdeeld over een twaalfstal posten, bedragen in totaal, zoals reeds vermeld, 14 sch. 10 den. gr. Tot zover dan de gegevens, vermeld op folio 49 v°.

De desbetreffende folio behoort tot een hoofdstuk dat enkele folio's eerder aanvangt en dat getiteld is : "Hier naer volchet tlant ende huuskine twelke gheleghen es binder stede van Aardenburgh, metghaders de thinden van Ze-delgheem *ende de steenen mole*, beghinnende den eersten pacht int jaer 45" (n.s. 1446).

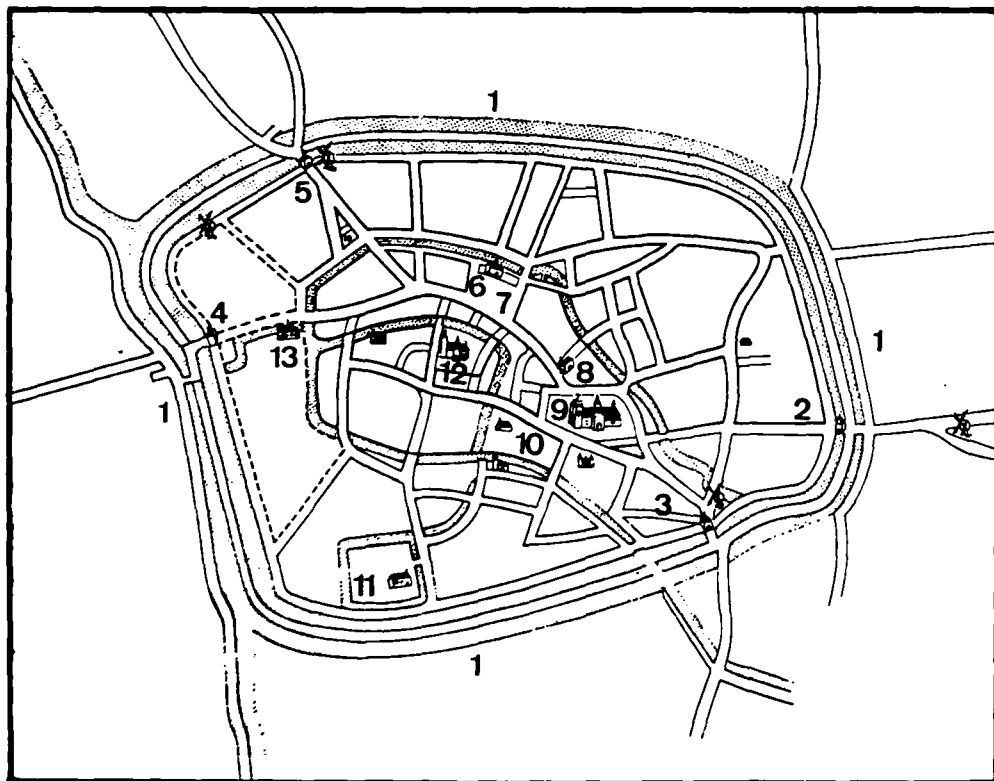
Het is niet zonder meer duidelijk (althans niet voor een hedendaagse le-zer) of die molenvermelding naar Zedelgem verwijst of naar Aardenburg. De domein-ontvanger van toen wist natuurlijk perfect over welke molen hij het daar had, ook zonder precisering van een plaatsnaam. Bij het lezen van de tekst nu, is men eigenlijk op het eerste gezicht geneigd te denken aan een stenen molen te Zedelgem ⁽²⁾, omdat op f° 49 v° de tienden van Zedelgem worden vermeld en onmiddellijk daarna (zonder aanduiding van een - even-tueel andere - plaatsnaam) de molen ter sprake komt. Hierover kan noch-tans gegronde twijfel worden uitgesproken. Op f° 49 v° zelf staat immers dui-delijk te lezen : "Pier Buuc, vander steender muele *bider zuutporte*". Welnu, zowel de familienaam Buuc als de vermelding van een zgn. Zuidpoort ver-wijzen allebei naar de stad Aardenburg !

(1) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Baafsabdij, register K 2303, f° 49 v°.

(2) B. Augustijn & E. Palmboom, "Bronnen voor de agrarische geschiedenis van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen", dl. I, Gent, Belgisch Centrum voor lande-lijke geschiedenis, nr. 72, 1983, blz. 93. Deze auteurs situeren, o.l. ten onrechte, deze stenen molen te Zedelgem.

Immers, een poort veronderstelt normaal toch een zekere vorm van omwalling of vesten, m.a.w. een versterkte plaats. En bovendien suggereert een naam als "de zootporte" dat er ter plaatse ook nog (een) andere poort(en) bestond(en), b.v. een noord- of een oost- of een westpoort.

Deze veronderstelling kan nu toch maar moeilijk volgehouden worden voor een klein landelijk dorpje als Zedelgem ⁽³⁾ dat nooit poorten heeft gehad. Bovendien waren de bezittingen van de Gentse Sint-Baafsabdij te Zedelgem uiterst miniem ⁽⁴⁾. Van een molen van de Sint-Baafsabdij aldaar is nooit sprake geweest.

Plattegrond van Aardenburg omstreeks 1550 met de oude stadswallen.

1. Oude wallen	8. Sint-Joriskapel
2. Oostpoort	9. Mariakerk
3. Zuidpoort	10. Schuttershof
4. Westpoort	11. Begijnhof
5. Noordpoort	12. Sint-Baafskerk
6. Stadhuis	13. Sint-Janshuis
7. Markt	

(3) Gelegen in het Ambacht Aartrijke, ongeveer halweg tussen Brugge en Torhout, in bosrijk gebied.

(4) Zie A.E. Verhulst, "De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de middeleeuwen", Brussel, 1958 (Verh. Kon. Vl. Acad., Klasse der Lett., nr. 30). - Over de bezittingen van de Abdi in het Ambacht Aardenburg zie vooral blz. 461-470.

De situatie blijkt daarentegen heel precies toepasselijk te zijn op het versterkte stadje Aardenburg dat wél poorten bezat. Volgens de stadsplattegrond van Jacob van Deventer ⁽⁵⁾ had Aardenburg vier stadspoorten, elk genoemd naar een der vier windstreken : de Westpoort, de Oostpoort, de Noordpoort en de Zuidpoort. Dezelfde plattegrond geeft bovendien vier windmolens te zien, waarvan drie gelegen binnen het stadsgebied : een vlakbij de Zuidpoort, een vlakbij de Noordpoort (de zgn. Oostmolen) en een derde (de zgn. Westmolen) ongeveer halfweg tussen de Noordpoort en de Westpoort ⁽⁶⁾ ; een vierde molen lag buiten het stadsgebied, in oostelijke richting, op de weg naar Sint-Kruis. De situatie, door Jacob van Deventer weergegeven, is die van omstreeks 1550, dit is dus vóór de grondige verandering van het stadspatroon door Maurits van Nassau na de verovering in 1604.

Maar bezat de Gentse Sint-Baafsabdij reeds een eeuw vóór 1550 een molen "bider zuutporte", zoals onze archieftekst van ca. 1446 vermeld ? Het bewijs daarvan vinden we in een paar archiefteksten uit de tweede helft van de vijftiende eeuw.

Er is immers in de rekeningen van de ontvanger Pieter de Coppelare uit het begin van de jaren '70 van de vijftiende eeuw herhaaldelijk sprake van herstellingen "*an mins heere muele staende tardenburgh buter zuudt poorte*" ⁽⁷⁾. En anderzijds is er, in of omstreeks 1488, een lijst bewaard van molens die de Sint-Baafsabdij bezat, w.o. een te Aardenburg, en die op dat moment verbrand waren ⁽⁸⁾. Er bestond dus zeker een molen van de Sint-Baafsabdij te Aardenburg.

Maar er is méér. De molenaar Pier Buuc, vermeld in onze tekst van 1446, komt ook voor in de reeds vermelde rekening van Pieter de Coppelare over het jaar 1471 en wel degelijk als molenaar van "de muele tardenburgh buter zuudt poorte". Een der rekeningposten luidt immers letterlijk : "Eerst Pieter Buuc bethaelt omme stille stae(ne) vanden muele van 15 daghen ende dat toten 16sten dach van octobre anno lxxj te 6 den. gr. 2 ester sdaeghs, comt 8 sch. 4 den. gr." ⁽⁹⁾. Ook de rekeningen van dezelfde ontvanger over

(5) De stadsplattegrond van Jacob van Deventer is ontleend aan G.A.C. van Vooren, "Op verkenning door Aardenburg", Maldegem, 1984, blz. 10. Mijn oprechte dank aan dhr. Van Vooren voor de mededeling van deze gegevens, alsmede de informatie over Pieter Buuc (cfr. noot 12). - De plattegrond van Aardenburg in Joan Blaeu, "Toonneel der steden van 's Konings Nederlanden", dl. I, "De steden van Vlaenderen...", 1649 (anastatische herdruk, Handzame, Familla et Patria, 1972) toont alleen nog de West- of Waterpoort en de Zuid- of Landpoort.

(6) De Westmolen en de Oostmolen (resp. ten westen en ten oosten van de Noordpoort gelegen) waren allebei houten windmolens : zie o.m. Rijksarchief Gent, Kaarten en plans, nr. 1510 (Kaart van de haven van Aardenburg op 15 okt. 1705 door Adr. Zutterman). Beide molens bestonden nog in het begin van deze eeuw. De Westmolen werd in 1912 afgebroken, de Oostmolen in 1926 : zie G.A.C. van Vooren, "Aardenburg in oude ansichten", dl. 2, Zaltbommel, 1975.

(7) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Baafsabdij, nr. R 88 (Rekeningen van Pieter de Coppelare over de jaren okt. 1461 tot okt. 1478 : 14 jaarlijkse rekeningen, met enkele hiaten). Het citaat komt voor in de rekening over het jaar 1471, f° 35 v°. - Zie ook B. Augustijn & E. Palmboom, o.c. blz. 93-94.

(8) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Baafsabdij, R 961, losliggend blad met als titel "Molendina combusta". Zie daarover Paul Huys, "De verbrande molens van de Sint-Baafsabdij (1488)" in Molenecho's, jrg. 1985, blz. 139-140.

(9) Zie noot 7, eveneens f° 35. Een ester of esterline heeft een waarde van 1/3 denier.

de jaren 1472 en 1473 maken telkens melding van "mins heere muele staende tardenburch upde veste" ⁽¹⁰⁾. En in de rekening over 1476 staat te lezen : "Item 13 in maerte anno 1475 betaelt Ghijs Buuc van 9 daghen dat di muelne stille ghestaen heeft tote daghe van hedent" ⁽¹¹⁾. Telkens dus de naam Buuc (Pier resp. Ghijs) in verband met de abdij-windmolen te Aardenburg !

Het voorkomen van de naam Buuc ⁽¹²⁾ in dit verband laat er geen enkele twijfel over bestaan dat onze archieftekst van 1446 wel degelijk over een molen te Aardenburg gaat.

Maar nu is er nog een ander probleem. In de tekst van 1446 is er tot drie-maal toe ondubbelzinnig sprake van een *stenen molen*. Over de betekenis van deze term zelf kan geen twijfel bestaan. Maar in de rekeningen van de jaren '70, d.i. zowat een kwarteeuw later, zijn herhaaldelijk herstellingen aan de abdijmolen genoteerd, waarbij de aard van de herstellingen blijkt te wijzen in de richting van een *houten molen* ! Er is b.v. in de rekening van 1471 vermeld : "Item bethaelt Jan Kempe omme bij hem 1 standaert, 1 steenbalke ende 9 andre houde hout te vellene te roeden ende pestelen", en even verder alweer : "Item de zelve (= Heinric vanden Damme) bethaelt omme noch 1 nieuwe lasch, 1 standaert, eene steenbalke ende noch een ander hout te hauwene ende te makene..." ⁽¹³⁾. De rekening over het jaar 1473 vermeldt : "Item betaelt P^e f. Jans Bouts ende Jan zinen broedere omme bij hemlieden eene meulestake, een steenbalcke van Papingloo tArdenburch anden wal te bringhene" ⁽¹⁴⁾. En in die over het jaar 1476 lezen we : "ome de stake ande zuutporte te beslane... ende ne was oorboorlic noch groot ghenouch ome een stake te zine..." ⁽¹⁵⁾. Het ligt voor de hand : standaard, meulestake, stake zijn termen die duidelijk verwijzen naar een houten standaardmolen...

Deze ogenschijnlijk tegenstrijdige gegevens leiden tot twee mogelijke veronderstellingen ter verklaring :

- Ofwel bezat de Gentse Sint-Baafsabdij, tegelijkertijd, twee verschillende windmolens te Aardenburg : een stenen én een houten, wat echter nog uit

(10) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Baafsabdij, R 88, rekeningen over 1472 en 1473, telkens op f° 37°.

(11) Ibidem, rekening over 1476, f° 38 v°.

(12) De familienaam Buuc wordt reeds in de 15e eeuw te Aardenburg aangetroffen. B.v. in het Register van Weesakten 1448-1560 van Aardenburg (tevens poortersboek 1458-1537) komt de naam Buuc of Buuck veelvuldig voor. Pieter Buuc wordt er tussen 1458 en 1470 enkele keren vermeld als schepen, als "burgemeester van den courpse" in 1460-62 en 1475 en als "burgemeester van schepenen" in 1474 (Rijksarchief in Zeeland te Middelburg, Rechterlijke archieven Zeeuws-Vlaanderen, nr. 412a, f° 7 v° - 19 v°). Pieter Buuc wordt eveneens in 1459 vermeld als grondbezitter : cfr. G.A.C. van Vooren, "Grondbezitters en inwoners van Aardenburg in 1459...", in : Vlaamse Stam, V, 1 (febr. 1969), blz. 73. - In de ledenlijsten van het Sint-Sebastiaansgilde aldaar worden tussen 1472 en 1505 18 leden vermeld met de naam Buuc(k). Pieter Buuc was gildebroeder volgens de lijst van 1472 en overleden gildebroeder volgens de lijst van 1493 ; Ghijs Buuc wordt als gildebroeder vermeld in de lijsten van 1472, 1493 en 1504 : cfr. G.A.C. van Vooren, "Gildebroeders... van het Sint-Sebastiaansgilde te Aardenburg 1472-1505", in : Vlaamse Stam, IV, 1 (febr. 1968), blz. 24.

(13) Rijksarchief Gent, Fonds Sint-Baafsabdij, R 88, rekening over 1471, f° 35 v° en 36 r°.

(14) Ibidem, rekening over 1473, f° 37 v°. Papinglo, te Maldegem-Kleit, was een proosdij, omstreeks 1170 gesticht door de Gentse Sint-Baafsabdij.

(15) Ibidem, rekening over 1476, f° 39.

geen enkele archieftekst is gebleken, al is het uiteraard niet onmogelijk. Verder archiefonderzoek, o.a. van de volledige ontvangstrekeningen van 1461-1478 ⁽¹⁶⁾ kan hierover misschien uitsluitsel bezorgen.

- Ofwel was er maar één enkele abdijmolen, nl. eerst een stenen molen (vermeld in 1446), die daarna - een kwarteeuw later - al vervangen was door een houten windmolen. Ook dit lijkt op het eerste gezicht minder waarschijnlijk, aangezien we (veel later !) meestal het omgekeerde zien gebeuren, nl. dat een houten molen door een stenen molen wordt vervangen. Maar Aardenburg was in de loop van de vijftiende eeuw een snel wegwijgend stadje met een slinkende bevolking, zodat de vervanging van een (duurdere) stenen molen door een (goedkopere) houten molen een plausibele veronderstelling zou kunnen vormen.

De tegenstrijdige konklusies uit de teksten van resp. 1446 en 1471 e.v. blijven dus voorlopig een onopgeloste moeilijkheid.

Maar, hoe dan ook, als we lezen wat er staat in de aangehaalde teksten van 1446 (zie Bijlage), dan vinden we er een onweerlegbaar bewijs voor het bestaan van een stenen windmolen in het middeleeuwse graafschap Vlaanderen vóór het midden van de vijftiende eeuw. Dit is dan wel een zeer vroege attestatie !

Tot nog toe wordt immers aanvaard ⁽¹⁷⁾ dat de vroegste archivalisch geattesteerde stenen windmolen in onze gewesten een cilindrische of zgn. "torenmolen" te Betekom in Brabant zou zijn ; hij wordt vermeld in 1597, d.i. precies anderhalve eeuw later dan onze Aardenburgse abdijmolen.

Nog in 1978 schreef Dr. Paul Bauters : "Vrij algemeen wordt aangenomen dat de *eerste stenen molens* bij ons werden *gebouwd omstreeks 1700*" ⁽¹⁸⁾. En anderzijds schrijft Dr. Luc Devliegheer in zijn recent verschenen Westvlaamse moleninventaris ⁽¹⁹⁾ dat "de cilindrische torenmolens reeds op het einde van de veertiende eeuw bestonden, maar in ons land zeldzaam gebleven zijn. De konische molen kwam in de noordelijke Nederlanden waarschijnlijk op het einde van de zestiende eeuw tot stand, in de zuidelijke Nederlanden eerst een eeuw later."

Een en ander van deze opvattingen zal nu allicht moeten gekorrigeerd worden. De archieftekst van 1446 kan alvast diegenen in hun overtuiging sterken die de mening toegedaan zijn, dat de stenen molens in onze streken zeer

(16) Zie noot 7. - Met erkentelijke dank aan Dr. Luc Goeminne, die ons op deze bron opmerkzaam maakte ; hij bereidt een publikatie voor over de diverse molenherstellingen die in deze rekeningen voorkomen.

(17) Aldus Lieve Denewet in Molenecho's. jrg. 1982, nr. 5, blz. 207-211. Anderzijds maakt Dr. Paul Bauters in "De vroegste windmolenvermeldingen in Vlaanderen", 2e herz. uitg., Brussel, Vlaamse Molenstichting, 1978, blz. 13-14, gewag van een vroeg vijftiende-eeuwse miniatuur waarop drie cilindrische stenen bovenkruiers staan afgebeeld.

(18) Dr. Paul Bauters, "Vlaamse molens", Antwerpen, Kon. Vlaamse Vereniging voor Natuur- en Stedschoon, 1978, blz. 22.

(19) Dr. Luc Devliegheer, "De molens in West-Vlaanderen" (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen", dl. 9), Tielt, Lannoo, 1984, blz. 73.

oude adelbrieven hebben en dat de vijftiende-eeuwse miniaturen met stenen windmolens in Vlaanderen geen fantasierijke verzenselen zijn !

Is derhalve de Aardenburgse stenen windmolen van 1446 tot nader bewijs van het tegendeel alsnog het vroegst gekende specimen van een stenen windmolen in middeleeuws Vlaanderen, dan geeft de kwestieuze archiefttekst bovendien nog een tweede interessante bijzonderheid prijs, nl. in bouwtechnisch opzicht.

De eerste uitgavepost betreffende de uitgevoerde herstellingen luidt immers als volgt :

"Item van j. hasse daer men de muele mede te winde wint", d.w.z. een as waarmee men de molen naar de wind keert. Het gaat dus m.a.w. om een wind-as of kruihaspel om de molen te kunnen kruien. Hieruit kan men dan bezwaarlijk een andere konklusie halen dan dat deze stenen molen een *bovenkruier*, en zelfs meer bepaald een *buitenkruier* of *staartkruier* moet geweest/zijn : daar kan men niet onderuit !... Het belang van een dergelijk gegeven, medio vijftiende eeuw dus, is voor de bouwtechnische geschiedenis van de Vlaamse windmolens onmiddellijk evident.

Bijlage

(R.A.G., Sint-Baafs, K 2303 : pachtboek anno 1445, f° 49 v°).

H(ier) n(aer) vernomde Pier Buuc drie jaer inghaende den eersten dach in merte a° (14)45 elcx 'sjrs. omme 4 £ grooten
Pier Buuc vander steender muele bider zuutporte en dit jaer inghaende vanden eersten daghe van marte a° (14)44 tote den eersten daghe van merte a° (14)45 elcx sjaers omme 5 £ 15 sch. gr.
Item Pier Buuc in ghelde 25 sch. 2 den. gr. Item in refecxcien 14 sch. 10 den. gr.

(Met een speld hieraan vastgehecht : een apart papiertje waarop de volgende tekst staat)

Dit zijn de kosten die Pier Buuc ghedaen heeft an die steene muele sint dat hij daer up cam :

Item van j. hasse daer men de muele mede te winde wint : van den houte	12 gr.
Item van muelesceen	14 gr.
Item van 8 muelecammen	16 gr.
Item van den houte daer die roede mede te sleghen es	4 gr.
Item van de roen te beslane ende vanden hekken te maken ende vanden hasse te maken ende vanden cammen te maken ende over al van werckene	5 sch. gr.
Item van ij. jare van houte ende van werck	8 gr.
Item betaelt van deckene	12 gr.
Item betaelt van gleij	12 gr.
Item betaelt van ij. handen daer scijfloop mede ghebonden es	2 sch. gr.
Item van ij. heekhijsers	6 gr.
Item van slotelen ende van vingherlinghen	6 gr.
Item van teen ende van roere ende van lette	4 gr.
(Totaal : 14 sch. 10 gr.)	

Glossarium

gleij : glei, dekstro; (voor de molenkap)

heekhijsers : hekijzers, ijzernagels voor de hekken, heknagels (a)

hekken : het hekwerk aan de roeden

muelesceen : scheden of dwarslatten aan de roeden

muelecammen : houten tanden in het kamwiel

scijfloop : het kam- of spillewiel dat door het vangwiel aangedreven wordt en zelf het groot ijzer (naar de molensteen) aandrijft.

scotelen ende vingherlinghen (b) : ijzerwerk aan de roeden

van teen ende van roere (c) ende van lette : gaan en keren en verlet (teen = tiegen ; roeren = bewegen, onderweg zijn)

- (a) Het aantal heknagels, vermeld in de rekeningen, bedraagt meestal 100 à 200 stuks. Aldus b.v. in de bovenvermelde abdijrekeningen van Pieter de Coppelare (Rijksarchief Gent, Sint-Baafs, nr. R 88) :
jaar 1471 : item C hecijsers ... Item CL ecijsers... (f° 36 r°)
jaar 1476 : item ij^c hecijsers ende een C luucijsers... (f° 38 v°)
- (b) De term "sleutelen en vingerlingen" komt vaak in die vaste combinatie voor. Aldus b.v. tot driemaal toe in een molenschatting van de windmolen te Zaffelare anno 1609 (Molenecho's, jrg. 13, nr. 1, jan.-febr. 1985, blz. 43-46). De term "vingerlingen" alleen treffen we o.m. aan in de reeds vermelde abdijrekeningen van Pieter de Coppelare over het jaar 1473 : "de vingherlinghen ande roeden" (Ibidem, nr. R 88, rekening 1473, f° 37 °).
- (c) Te vergelijken met "van gaende en keerde" in dezelfde abdijrekening van Pieter van Coppelare (ibidem, rekening 1471, f° 36 r°).

Dr. Paul HUYS,

Drongen, febr. 1985.

STRUKTUUR EN TERMINOLOGIE VAN DE WINDMOLENS TE EEKLO, KAPRIJKE EN WAARSCHOOT OP HET EINDE VAN DE 14e EEUW

Luc Goeminne

De studie van de maalindustrie in de zuidelijke Nederlanden tijdens het ancien régime is bij de beroepshistorici nog steeds een verwaarloosd studie-object.

Het is pas sinds enkele jaren dat er belangstelling ontstond voor een van onze oudste nijverheidstakken.

Het sociaal-economisch belang van de industrie van het gemaal is nochtans onmiskenbaar.

Het brood was een uiterst belangrijk verbruiksgoed vooral voor de lagere bevolkingslagen die zich weinig dure voedingsstoffen zoals vlees en kaas konden veroorloven.

In de hiernavoorliggende tekst geven we een nauwgezette analyse van 3 rolrekeningen in verband met windmolenherstellingen in de 14e eeuw ⁽¹⁾.

We trachten de problemen zoveel mogelijk te benaderen op een technologische, metrologische en micro-economische basis.

Inleiding tot de oudste geschiedenis van Eeklo en Kaprijke

Omstreeks 1230 begint gravin Johanna van Constantinopel haar grafelijk bos Aalschoot te vercijsen. De kern van dit grafelijk domein omvatte het noorderlijk deel van Feklo, geheel het grondgebied van Kaprijke, het westelijk deel van Oost-Eeklo en het noorderlijk van Lembeke ⁽²⁾. Door die vercijsingen werden heel wat kolonisten aangelokt die bovendien door gravin Johanna werden bevestigd door het verlenen van een stadskeure in 1240 aan Eeklo en Kaprijke. In die snel groeiende nederzettingen werden al vlug parochies opgericht. In 1241 wordt de *parrochia Sancti Vincentii de Eclo* vermeld en in 1248 de *parrochia de Caprica* ⁽³⁾.

EEKLO

De oudste vermelding van Eeklo dateert van 1220. Twee andere toponiemen aldaar worden echter reeds veel vroeger vermeld nl. Raverschoot in 1127 en Aalschoot in 1240 ⁽⁴⁾. De heerlijkheid Feklo heeft tot in de zeventiende eeuw aan de graven van Vlaanderen toebehoord.

Vroeger was deze plaats sterk bebost.

Oppervlakte 2.830 ha.

In 1469 telde men hier 448 haarden, wat overeenkomt met ongeveer 2.240 inwoners.

Bevolkingsdichtheid : 79 per km².

We schatten de bevolking van Eeklo rond 1370 op 2.000, wat overeenkomt met een bevolkingsdichtheid van 40 per km².

Men had toen reeds 4 windmolens te Eeklo, wat overeenkomt met 1 windmolen per 500 inwoners. In landelijke gebieden van Vlaanderen schijnt 1 windmolen per 500 inwoners in de 14e eeuw een gemiddelde verhouding weer te geven.

Te Eeklo blijkt nooit een watermolen te hebben gestaan.

Het graan areaal te Eeklo in de 14e eeuw is onbekend. In 1834 was een achtste van de gemeente nog bebost.

We schatten het graan areaal te Eeklo in de 14e eeuw op 800 ha. Doch dit cijfer is enkel een estimatie.

Een windmolen zou aldus een graanareaal hebben gehad van 200 ha. De verhouding tussen het aantal windmolens en het graanareaal in de late middeleeuwen werd echter nog nooit systematisch bestudeerd.

KAPRIJKE.

De naam Kaprijke komt pas voor het eerst voor in 1233 als Caperic en in 1241 als Capric (⁴).

In de 14e eeuw behoorde dit domein ook toe aan de graven van Vlaanderen. In het Noorden was er veel bos. Oppervlakte 1.469 ha. In 1469 telde men hier 370 haarden, wat overeenkwam met een bevolking van ongeveer 1.850 personen. De bevolkingsdichtheid bedroeg 126 inwoners per km².

We schatten de bevolking te Kaprijke rond 1370 op 1.500, wat overeenkomt met een bevolkingsdichtheid van 100 per km².

Men had toen 2 windmolens te Kaprijke, wat ongeveer overeenkomt met 1 windmolen per 750 inwoners. Een watermolen is er te Kaprijke nooit aangetoond.

In 1846 waren er hier nog 261 ha. bos en 144 ha. heide. Het graanareaal bedroeg toen 83 ha. tarwe, 333 ha. rogge, 7 ha. gerst, 258 ha. boekweit : in totaal dus 681 ha. Men had toen ook 175 ha. weiden.

We schatten derhalve het graanareaal in de 14e eeuw op 500 ha.

Elke molen zou een graanareaal van 250 ha. hebben gehad.

Inleiding tot de oudste geschiedenis van Waarschoot

De parochia de Warscoth werd tussen 1244 en 1254 gesticht (³).

Oppervlakte : 2.190 ha.

In 1469 telde men hier 75 haarden of slechts 380 inwoners.

Bevolkingsdichtheid : 17 per km².

We schatten de bevolking te Waarschoot rond 1370 op slechts 300 inwoners, wat overeenkomt met een geringe bevolkingsdichtheid van 14 per km². Waarschoot had slechts één windmolen in de 14e eeuw. Een watermolen werd er nooit aangetoond.

In 1834 bedroeg de graanopbrengst er als volgt : 1.300 hl. tarwe, 7.635 hl. rogge, 1.435 hl. gerst, 2.870 hl. haver en 2.867 hl. boekweit.

Anno 1469	Opp. ha.	Bevolking	Bevolkingsdichtheid per km ²
Eeklo	2.830	2.240	79
Kaprijke	1.469	1.850	126
Waarschoot	2.190	380	17

Fig. 1 : Oppervlakte, bevolking en bevolkingsdichtheid te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot in 1469.

De grafelijke molens te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot rond 1370.

In 1357 schenkt graaf Lodewijk van Male "te Eecloe, te Capric ende Waerscout de helt van acht moelnen" aan de heer van Gruuthuuse. Deze molens maakten deel uit van de gekonfiskeerde goederen van Arnout van Rommene. Ze kwamen in zijn bezit door zijn huwelijk met Isabella van Lierde, de weduwe van Simon de Mirabello. Deze Isabella was een bastaardzuster van graaf Lodewijk van Nevers (¹).

Arnout van Rommene had in de Vlaams-Branbantse oorlog partij gekozen voor Wenceslas en Johanna van Brabant en tegen graaf Lodewijk van Male.

Die molens waren voor de helft in het bezit van de graaf en de andere helft behoorde aan een begunstigde van de graaf. Simon de Mirabello is de eerst gekende bezitter van de helft van die molens. Na zijn dood erfde zijn vrouw Isabella die molens en door haar huwelijk met Arnout van Rommene kwamen ze in het bezit van haar man. Die toestand van verdeling zou nog geruime tijd duren.

Uit rekeningen over de herstellingen en reparaties aan die molens uitgevoerd tijdens de jaren 1371-1375, blijkt die verdeling. De graaf moet inderdaad voor de helft bijdragen in de totale herstellingskosten. Deze rekeningen lichten ons tevens uitvoerig in over de grafelijke molens te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot in de 14de eeuw.

Lokalisatie.

Te Eeklo staan er vier molens : "de zuudmoelne oost, de zuudmoelne west, de hoghe moelne west en de oostmoelne oost".

De "hoghemoelne west" noemt ook in de rekeningen hier en daar de noordmolen west of nieuwe molen west.

Deze laatste molen was dus blijkbaar van grotere afmetingen dan de drie andere. Wellicht werd hij ook later gebouwd ? Dit blijkt ook uit een van zijn benamingen.

Misschien bestond toen reeds de neiging het molenkot wat groter te maken en het gevlucht wat langer.

Een zelfde aanduiding vonden we ook in de stad Hulst in Zeeuws-Vlaanderen rond 1372 ⁽⁵⁾.

In 1351 wordt een perceel land "an de strate die gaet van Eclo te Ravenscootwaert bider zuutmoelne" gesitueerd. We kunnen daaruit afleiden dat onze beide "zuudmoelne" aan de zuidzijde van de Molenstraat gelegen waren. De Molenstraat heette trouwens vroeger de Zuidstraat of ook soms wel eens de Weststraat.

De oostmolen lag voledig aan de andere zijde van de stad. Waarschijnlijk moeten we die situeren in het begin van de Oude Gentweg te Eeklo.

Het landboek van 1638 vermeldt een "cheyns daer Hendrycks De Croicgs meulen op staet". Die cijns was gelegen tussen de Oude Gentweg en de Lekestraat.

De hoge molen kan gestaan hebben op de molenberg naast het kerkhof, waar in latere tijden een hoge stenen molen gebouwd werd.

In het landboek van 1638 vinden we een molenwal in die omgeving (26e beloop) vermeld.

Voor Kaprijke vinden we twee molens vermeld in de rekeningen : "de westmoelne en de moelne te Capric upt velt". De westmolen stond in de (kleine) Molenstraat te Kaprijke op de grens tussen Kaprijke en Eeklo niet ver van het Aalstgoed.

Een fragment van een oud renteboek (vermoedelijk begin 14de eeuw) vermeldt een stuk land te Kaprijke "ligghende ande muelne comende an den watreganc". Die molen is waarschijnlijk de westmolen van Kaprijke.

De andere molen "op het veld" is niet met zekerheid te situeren, maar kan misschien vereenzelvigd worden met de molen die langs de (grote) Molenstraat te Kaprijke stond.

Meer waarschijnlijk stond deze molen "op het veld", op een molenberg, midden op een plein dat nu de markt is geworden.

Te Waarschoot vermelden de rekeningen van 1371-1375 slechts één molen, alhoewel wij er twee verwachten, vermits er in 1357 sprake is van acht molens : vier te Eeklo, twee te Kaprijke en twee te Waarschoot. De gegevens van de rekeningen zijn te vaag om die molen juist te kunnen situeren. In 1394 zou te Waarschoot een derde molen gebouwd zijn. In 1417 waren er alleszins reeds 3 korenwindmolens in deze weinig bevolkte gemeente.

De molen van de heer van Aveschoot komt ook voor in die rekening : in 1372 haalt men schoren te Lembeke om de molen van Waarschoot te ondersteunen. De molen van Lembeke was in het bezit van de heren van Aveschoot. In de rolrekening wordt hij Eustaes Auweels molene genoemd. Eustaes Auweel was toen heer van Aveschoot.

Bouwjaar van de molens.

Het oudste onrechtstreeks historisch gegeven van het bestaan van een windmolen te Eeklo dateert van 1240 ⁽⁶⁾.

Misschien was het de Noordmolen-west, die later herbouwd werd en nieuwe molen west werd genoemd ?

Frans de Potter en Jan Broeckaert vermelden zonder bronvermelding een Molenwech te Kaprijke in 1264. Dit is later misschien de (grote) Molenstraat, in het noord-westen van het dorp.

De oudste ons bekende vermelding van molens te Waarschoot is 1357. Daar dit dorp in de middeleeuwen veel minder bevolkt was dan Eeklo en Kaprijke, is de windmolen er wellicht misschien later gebouwd (circa 1290 ?).

Wijze van bewerking en uitgave.

De rolrekening n°2068, loopt van Sint-Jan (24 juni) 1371 tot Aller apostelen dag (15 juni) 1372. Ze werd opgesteld te Gent, en omvat willekeurig door elkaar herstellingen, aan de molens te Eeklo, Waarschoot en aan de 2 molens te Kaprijke. In totaal dus 7 staakmolens. De prijzen zijn hoofdzakelijk aangeduid in ponden gr.

De rolrekening n° 2069 loopt van 28 juli (hooimaand) 1372 tot 28 juli 1373.

Ze omvat willekeurig door elkaar de herstellingen aan de molens van Eeklo en Kaprijke. De prijzen zijn meestal aangeduid in ponden gr. en soms ook in ponden par. Deze rekening werd reeds uitgegeven door Luc Stockman ⁽¹⁾.

De rolrekening n° 2070 loopt van de Redeninge van 1374 tot deze van 1375. Ze werd opgesteld te Male. Ze omvat herstellingen aan de molens te Eeklo en te Kaprijke. Deze laatste rekening is opgesteld in ponden par.

Vaak worden smeedwerken, ijzerwerken en bestelling van nagels samengevoegd. De herstellingen van meerdere molens staan vaak willekeurig door elkaar, zodat het vaak niet duidelijk is, wat er juist met elke molen afzonderlijk is gebeurd. Niet zelden worden onderdelen van de ene molen naar de andere vervoerd om aangewend te worden.

Het is dus uit deze 3 rekeningen niet duidelijk op te maken hoeveel elke molen tussen 1371 en 1375 aan herstellingen heeft gekost. Vergoedingen aan molenaars voor werkverlet tijdens herstellingen, komen in de rekeningen niet voor.

De verschillende molentermen die we aantreffen in de Vlaamse rolrekeningen zijn niet gegroepeerd per molenonderdeel. Aldus is het soms moeilijk de juiste betekenis van sommige termen te achterhalen. Eén enkele zinsnede uit de rolrekening bevat soms werken voor totaal verschillende molenonderdelen. De plaats in de zin verklaart dus niet steeds de betekenis en de plaats van het molenonderdeel in de molen.

De prijs van veel molenonderdelen kan niet afzonderlijk berekend worden, omdat uitgaven van onderdelen en werkuren vaak vermengd zijn. Hier en daar werd tussen zinsneden door ons een komma aangebracht, om de leesbaarheid van de tekst te vergroten.

Schrijffouten komen vaak voor en werden door ons onverbeterd overgenomen vb. Ecke i.p.v. Heckte t.t.z. hekwerk.

De volledige tekst van de rolrekeningen (n° 2068 en 2070) volgt in extenso in bijlage 1.

De transcripties van Luc Stockman en Paul De Ridder werden zorgvuldig met elkaar vergeleken.

Enkele toponiemen zijn reeds genoeg bekend en worden in de volgende hoofdstukken vermeld.

In bijlage 2 komt een woordglossarium voor van 99 Vlaamse molentermen uit de 3 rekeningen (n° 2068, 2069 en 2070).

Franse molentermen komen niet voor in de tekst.

Uitbatingsregime van de molens.

De rekening over het jaar 1371-'72 wordt door Pieter Vromout te Gent op-gemaakt. Pieter Vromout was geen pachter maar wel een dienaar van de graaf. Hij was eerst schepen en later baljuw te Eeklo in 1367-68 en 1385-90. Hij betaalde als zaakgelastigde van de graaf verschillende personen voor reparaties die ze aan de molens uitgevoerd hadden.

Nijs Bomghaert, timmerman, wordt vergoed voor het leveren van hout en voor het herstellen van het houtwerk en Jan Drieghe voor het herstellen van het ijzerwerk.

Het volgend jaar 1372-1373 treedt er een wijziging op in het uitbatingsregime van de molens. De molens te Eeklo en te Kaprijke worden nu samen verpacht aan Jan Hoverghars, die nu zelf moet instaan voor alle reparaties.

Deze Jan Hoverghars was een inwoner van de stad Aardenburg zoals blijkt uit de baljuwsrekening van Aardenburg van rond 1375. Hij komt in die rekening voor.

De pachtvoorwaarden zijn niet bekend, maar we stellen vast dat de pachter die in de rekeningen de titel van meester krijgt vergoed wordt voor zijn onderhoudswerk. Hij werd in die taak bijgestaan door knechten of helpers.

De manier waarop "de meester" de molens uitbaatte is niet met zekerheid te achterhalen. Waarschijnlijk verpachtte hij die verder aan molenaars die de molens dan in bedrijf hielden. Het is immers onmogelijk dat hij zes molens terzelfdertijd aan het draaien zou gehouden hebben. We zien in Jan Hoverghars meer een ondernemer en vooral een molenbouwer, want hij voert verscheidene reparaties alleen uit. Bovendien wijst zijn titel van meester op een speciale bevoegdheid in het molenvak, zoals hij een geschikte tussenpersoon was tussen de graaf en de molenaars.

Alhoewel er slechts drie rekeningen bewaard zijn uit die periode lichten ze ons toch in over een wijziging in het uitbatingsregime van de molens. Tot 1372 gebeurt dit rechtstreeks door de administratie van de graaf terwijl men daarna een beroep doet op een pachter die de last van het onderhoud op zich neemt. De helft van de herstellingskosten blijft de graaf echter zelf betalen. De andere helft valt ten laste van de eigenaars van de tweede heft.

Kostprijs en pachtprijs van de molens.

Hierover komt in de rekening geen enkel gegeven voor.

ONDERHOUDS LAST.

- Timmerwerken en Smeedwerken.

Uit onderstaande tabel blijkt dat de aankopen van hout en de timmerwerken

duidelijk viermaal méér kosten dan het ijzer en smeedwerk. Het totaal van de uitgegeven sommen is per jaar ook duidelijk verschillend.

- Jaarlijkse kostprijs voor herstellingen.

Te Aalter kostten de jaarlijkse herstellingen rond 1375 gemiddeld iets meer dan 4 pond gr. per staakmolen. Doch er kwamen grote verschillen voor door toevallige zeer dure reparaties of vervanging van zware dure onderdelen. Te Eeklo vonden we een gemiddelde kostprijs voor herstellingen van bijna 3 pond gr. per staakmolen en per jaar.

	Houtwerken en timmerwerken	IJzerwerken en smeedwerken	Totaal
1371-1372. Eeklo, Kaprijke en Waarschoot 7 molens	22 p.gr.	6 p.gr.	28
1372-1373. Eeklo, Kaprijke. 6 molens	10 p.gr.	2 p.gr.	12
1374-1375. Eeklo, Kaprijke. 6 molens.	8 p.gr.	2 p.gr.	10
Totaal	40 p.gr.	10 p.gr.	50

Vergelijking van de uitgaven van hout- en timmerwerken, met deze van ijzer- en smeedwerken. Omgerekend in ponden gr. Benaderende waarden.

Prijs van sommige molenonderdelen.

- Kruisplaat : 11 S gr.
- Roedebalk of pestel : 14 S gr.
- roede-einde of las : 3 S gr.
- 100 roede-scheden : 3 S gr.
- Molenas : XXI schilden - (3 x 11 S gr.) = 41 S gr. of 2 lb gr 1 S.
- Baansteen : 4 S gr.
- Molensteen : 4 1/2 lb gr. of 25 schilden.
- Houten bosse in de ligger : 4 d gr.
- Loopstaak : 2 d gr. of 2 S par.
- Tienvoethout : 2 d gr. of 2 S par.
- Windeband van 23 voet (6,3 m) 5 d gr.
- 6 kammen : 4 d gr.
- 12 lasnagels : 2 engelsen of 2/3 d gr.

Houtsoorten.

Meestal werd in de molenbouw eik aangewend, doch dit blijkt niet rechtstreeks uit de rolrekeningen. Men spreekt in de tekst vaak van planken, bart, sparre, tienvoethout, enz... Soms ook wel van "eenen eekien stic houts", "van eener eek".

De zolderingen van het molenkot waren zeker met eiken planken gemaakt. Andere houtsoorten werden ook gebruikt, doch het is niet steeds duidelijk voor welk onderdeel het moest dienen.

Timmerlieden, ambachtslieden en molenaars rond 1370.

Blake Pieter : voerman (te Kaprijke ?)

Boghaert Wies : timmerman.

de Eerde Boydin : handlanger-delver.

Drieghe Jan : smid (te Waarschoot ?)

Gheerboude Jan : houthandelaar.

Hoverghars Jan : Molenbouwer uit Aardenburg.

Van den Haute Willem : houthandelaar te Oedelem.

Van Massemeyne Filip (Heer) : handelaar te Gent.

Vromoude Laurens (Heer) : handelaar te Gent.

Vroumoude Pieter : beheerder-toezichter van de molens te Eeklo, Waarschoot en Kaprijke. In 1366 en 1379 ook hoogbaljuw van Kaprijke.

Daglonen van ambachtslieden.

Daglonen staan in de tekst als dachuren (= daguren) vermeld. Dit is nog steeds de huidige gebruikte Zuid-Nederlandse term.

- Timmerman : 7 d gr. per dag.

- Meester-molenmaker : 14 d. gr. per dag.

Overzicht en aard van de herstellingen.

Aan de molens is geen groot onheil overkomen tussen 1371 en 1375. Soms werden er belangrijke werken uitgevoerd aan het gebinte en de molenvoet, met vervanging van kruisplaten, blokken en steekbanden. De molen werd hiervoor opgevijzeld en ondersteund met houten schoren. Ook de staart van de molen werd een paarmaal vervangen. Soms ook werden verstevigingswerken aan de staak en de steenbalk uitgevoerd.

Van enkele molens werden de zolderingen van de molens hersteld. Van reparaties aan de wegen of wanden, alsook aan de kap, is echter nergens sprake. Soms wordt ook aan de buitentrap genageld. Herhaalde malen werden roeden vervangen en het hekwerk vernieuwd. Opvallend is het groot aantal in rekening gebrachte nagels. Werden geen nagels ook voor andere (persoonlijke) doeleinden aangewend ?

Aanpassingen aan de molenas, vangwiel en rondsel kwamen ook herhaaldelijk voor.

Van herstellingen aan het staakijzer en de rijen is eigenaardig genoeg nergens sprake.

Soms worden werken uitgevoerd aan de molenstenen en het steenhout of ringhout.

Opvallend zijn de herhaalde smeedwerken aan een versleten onderijzer of kleine spil.

Aan het schaargewant (pasbrug of lichte) waren herhaalde aanpassingen nodig, evenals aan de perseboom of vangbalk.

Een vervanging van de eigenlijke vangplank wordt nergens vermeld. Werken aan de windas, waarbij hier enkel het luiwerk bedoeld wordt, komen ook soms voor.

Vervangingen van repen worden nergens vermeld.

Misschien waren de repen eigendom van de molenaars en zorgden deze zelf voor hun vervanging.

Brugge en Gent, centra voor molenbouw.

Sommige zware onderdelen werden bij handelaars in de stad aangekocht en door voermannen met wagens ter plaatse aangebracht.

Kruisplaten werden aldus te Brugge aangekocht.

Molenstenen en baanstenen werden te Gent gehaald. Ze werden daar uit schepen geladen. Vermoedelijk waren ze dus afkomstig uit Noord-Frankrijk en naar Gent langs de Schelde aangevoerd. Doch de oorsprong van de molenstenen wordt spijtig genoeg niet vermeld.

Andere zware eiken onderdelen werden in sommige dorpen rechtstreeks uit de bossen gehaald.

In Oedelem, op 16 km ten westen van Eeklo, kocht men een zware houten molenas en drie kruisplaten. Een dergelijke molenas had een diameter van ongeveer 65 cm, en vergde het vellen van één volwassen eikeboom.

Een eik werd ook te Balgerhoeke (op 4 km ten N.-W. van Eeklo) gehaald.

Een andere eik was afkomstig uit het Goed Wullescoot te Eeklo zelf.

De plaatsnaam Wulfshoot treft men aan tussen Balgerhoeke en de Sint-Jansdreef te Eeklo. Het toponiem Vulfsoet komt reeds voor in 1315, samen met de Moerwegheline, die vermoedelijk met het huidige Vrouwestraatje mag vereenzelvigd worden.

Het goed Wullescoot lag dus ongeveer op 3,5 km ten N.-W. van de kerk van Eeklo. In de omgeving komt nu nog veel bos voor.

Struktuur van de staakmolens in de 14e eeuw.

Molenwal

Molenwal is de West-Vlaamse middelnederlandse benaming voor molenberg. De term "molenwal" is niet geattesteerd vóór 1300. Het woord "molenberg" is het eerst geattesteerd te Mechelen in 1289 (7).

Een ander synoniem is molendam.

De middeleeuwse woordgeografie van molenwal, versus molenberg, molendam en molenmotte werd nog niet systematisch bestudeerd.

Gebinte of Molenvoet

De kruisplaten lagen op houten blokken die zelf nog rechtstreeks op of in de grond lagen. De molen had waarschijnlijk nog geen gemetste teerlingen.

Dit blijkt onrechtstreeks uit de volgende zinsnede :

"1 stic hauts daer of dat ghemaect zijn blocke onder de moelne te Capric" en "Boydiin de Eerde hevet ghewrocht ende gheolpen de blocke ute ende in doen ende ghedolven II S gr. van IIII daghen".

De Staart

De staart was opgehangen in een ijzeren beugel, zonder eigenlijke staartbalk in de voorweeg : "den steegher te verhanghene".

Wellicht hadden de molens toen nog een eenvoudige steekstaart zonder wind-as of kruiwiel.

Stuktuur van de roeden

De roede bestond uit een pestel en twee roede-einden of lassen. Wanneer een nieuwe las aan de pestel werd gelegd, diende ook het hekwerk volledig vernieuwd te worden. Een las is dus geen gewoon verlengings- of versterkingsstuk aan de roede.

Soms was de roedebalk niet stevig genoeg en werd ter versteviging een plank van ongeveer 2,7 m. (tienvoethout) ertegen aangeklemd met ijzeren banden.

Uit de volgende zin blijkt duidelijk het onderscheid tussen een las als roede-einde en een plank als versterking : "om eenen lasch te legghene an de roeden ende om de roeden te verstivne met tienvoet houten, ghebonden met windebanden".

Vermoedelijk werden de scheden nog niet doorheen de roedebalk gestoken bij middel van geboorde openingen, doch wel erop genageld, wat minder stevig is en inderdaad vaak tot herstellingen aanleiding moest geven. Vgl. : "III roeden beslegghen, om de roede te beslane" (Dwarse optuiging).

Pestel en roede waren aan elkaar bevestigd op meerdere wijzen : door zware scheersbouten, vingerlingen (beugels) en zware nagels.

Struktuur van het hekwerk

Het hekwerk bestaat uit de scheden met de zomen. Het aantal zomen per roede-einde is niet duidelijk af te leiden uit de rolrekening.

Aan één molen worden soms ineens 250 heknagels aangewend, d.i. minimum 60 nagels per roede-einde.

Met een dwarse optuiging en slechts twee zomen (één vóór en één achter de roedebalk) zou dit 31 scheden per roede-einde doen veronderstellen.

Voor de Westmolen te Kaprijke en ook voor de Zuidmolen-West te Ecklo worden echter 500 hekijzers besteld, d.i. 125 per roede-einde. Veronderstelt men 30 scheden, dan komt dit overeen met 4 nagels per schede. Aldus kan dit roede-einde ook 4 zomen hebben gehad ; 2 vóór de roedebalk en 2 achter deze balk.

Voor de molen van Kaprijke worden in 1372, 175 scheden gekocht. Dit zou moeten overeenkomen met 43 scheden per roede einde, wat een buitengewoon hoog getal voorstelt. Werden derhalve geen scheden in reserve gehouden ? Of voor een andere molen aangewend ?

Molenstenen

Gebroken stenen werden aan elkaar verbonden met ijzeren krammen en aan elkaar gekit met kalkmortel.

De diameter van de molenstenen blijkt niet uit deze rolrekening. Over de eigenlijke maalstoel, het harnas of aandrijfwerk (vangwiel en vang) komen in de rekeningen geen preciese gegevens voor. Ook over de molenrepen en luiwerk vernemen we weinig of niets.

Vang.

De molen had toen nog een plankvang, zonder sabelijzer.

IJzerwerk aan de molens te Eeklo en te Kaprijke rond 1370.

Aan een windmolen kwam in de 14e eeuw reeds veel ijzer te pas : nagels, bouten, ijzeren windbanden, spangen, krammen, beugels, schenen, enz...

Verder had men nog de ijzeren handboom, het klauwijzer, de rij, de spil, de spoorpot, de heinsel, de scherphamers, enz...

a. Nagels en bouten.

De aard en grootte van de nagels kan men enigszins afleiden uit hun benaming, het gebruikte aantal en vooral uit hun prijs. De prijs staat wel in een rechtstreeks verband met het gewicht en dus de lengte van een nagel.

Hun vermelding op een bepaalde plaats in een zinsnede laat meestal geen bepaalde conclusies toe.

De prijzen van de verschillende soorten nagels is soms moeilijk uit de rolrekening af te leiden, omdat één enkele uitgavepost meestal meerdere soorten nagels omvat. We berekenen de prijs van zware nagels per 1 of 5 stuks, omdat dit een betere vergelijking toelaat.

De prijs van kleine nagels geven we weer per 100 stuks.

We bespreken de soorten nagels van groot naar klein. In totaal worden niet minder dan 9 soorten nagels vermeld. Alle prijzen zijn uitgedrukt in denieren groten.

- Grote nagels waren eigenlijke zware scheersbouten van ongeveer 30 cm. lang. Ze werden gebruikt om pestels en roede-einden te verbinden, om lijsten en stijlen van het molenkot te verenigen, enz... Ze werden per 10 stuks ineens gekocht.

Ze kostten ongeveer 1/2 tot 1 denier gr. per stuk.

- Steeghernagels waren zware lange nagels om de treden van de buitentrapp aan de dikke schalieren te nagelen. We schatten hun lengte op 15 cm. Kostprijs : 3 voor 1 d gr. Elke uitgavepost bevat 5 tot 12 nagels.

- Dobbelmiddelnagels kostten 1 d gr. voor 6. Middelnagels kostten juist de helft, 12 voor 1 d gr. Tot wat ze gebruikt werden is niet duidelijk. Er wonden er 5 tot 10 ineens aangekocht.

- Nagels hadden een uiteenlopende prijs. Van 1/2 tot 1 d gr. per stuk. Hun lengte is niet te achterhalen. Nagels staat hier misschien voor lange bouten.
- Van de leestnagels konden we de prijs niet achterhalen. Tot wat ze dienden blijkt niet uit de rekeningen. Hun lengte is ons ook onbekend.

- Lasnagels werden in groter aantal aangekocht, 50 tot 100 ineens.

De kostprijs bedroeg ongeveer 20 voor 1 denier gr.

Het waren dus duidelijk kleinere nagels, misschien van 10 cm lang. De betekenis van hun naam is ons onduidelijk. Deze nagels waren zeker te klein om de lassen of roede-einden aan de pestels te slaan. In de 3 rolrekeningen samen werden er ongeveer 500 van aangekocht.

- Bandennagels kostten evenveel als lasnagels, nl. 20 voor 1 denier gr. Er werden er slechts 100 aangekocht voor 5 molens.

Het waren nagels van ongeveer 10 cm lengte, doch met patte grote koppen. Ze dienden om de ijzeren banden rond de molenas en pestels te helpen bevestigen.

- Heknagels en hekijzers zijn zeker synoniem voor eenzelfde kleinere nagel. Ze werden in groten getale aangekocht, vaak 100 tot 300 ineens. Kostprijs ongeveer 100 tot 150 voor 3-4 denieren gr.

In totaal werden er voor de 3 molens ongeveer 1200 aangekocht. Ze dienden ongetwijfeld voor de timmering van het hekwerk. Huidige scheden zijn 3 cm. dik en zomen 2 cm. We schatten hun lengte derhalve op 5 cm.

- Lattennagels waren iets korter dan heknagels. Ze werden ook in groot getal ineens aangekocht. Kostprijs ongeveer 100 voor 1-2 d gr.

- Luucnagels en de zeer kleine mitenagels komen in deze 3 rekeningen niet voor.

b. Krammen en Klinken.

In de rekeningen vonden we aankoop van één enkele cramme en een zestal clincken. Dit zijn U-vormige nagels. Hun betekenis en functie blijkt niet uit de teksten. Ze kunnen zeer groot zijn zoals beugels, doch ook klein, volgens de prijs.

c. Beugels, stropen, spangen en vingerlingen.

- Boghels zijn zware U-vormige of ronde gesloten ijzers. Kostprijs : 1 voor 5 d gr. De betekenis blijkt niet uit deze rekeningen. Een beugel kan o.a. dienen voor de staartophanging of als ijzeren windband rond de pestels en roede-einden.

- Een strop is ook een kleine ijzeren gesloten beugel.

- Een spange is eveneens een metalen beugel. Deze hoeft niet volledig gesloten te zijn. Een steegherspanghe kostte 8 S par. of 2/3 denier gr.

Sommige spangen waren vermoedelijk enkel U-vormige krammen. Ze kostten slechts 1 tot 8 inghelsen t.t.z. 1/3 denier tot 2 2/3 denieren.

- Vingerlingen zijn ijzeren vierkantige roedebanden, om de pestels en roede-einden stevig aan elkaar te verbinden. Hun prijs bedroeg 1/2 tot 3/4 denier gr. (zie verder windbanden).

d. Ijzeren windbanden.

Men onderscheidt banden rond de staak (staakbanden), rond de pestels (roedebanden), rond de molenas (asbanden), rond de maalstenen (steenbanden), rond de bosse en rond het rondsels of klein wiel.

De soort banden blijkt uit hun prijs en vooral uit hun lengte.

De roedebanden zijn vierkantig, de andere rond. Ze werden vastgeslagen met bandenagels door kleine geboorde openingen.

De prijs van ijzeren banden wordt hier uitgedrukt in denieren par. per lopende voet. Gewoonlijk bedroeg de prijs 14 denieren par. per voet of ongeveer 1 denier gr. per lopende voet.

Nergens komen uitdrukkelijk maatgegevens voor; wel wordt hier en daar de lengte van sommige ijzeren windbanden medegedeeld. Hieruit kunnen we met een redelijke grote zekerheid enkele maten afleiden van sommige molenonderdelen.

In de rekening komen windbanden voor van 23 voet (6,21 m.), 18 voet (4,95 m.), 7 voet (193 cm) en 6 voet (165 cm).

Deze van 6,21 meter lengte zijn vermoedelijk banden rond molenstenen van 190 cm diameter. De banden van 4,95 m. zijn wellicht eveneens geslagen rond molenstenen van 159 cm. diameter.

Banden van 193 cm. zijn misschien versterkingsbanden rond de staak met ongeveer 61 cm. diameter.

Banden van 165 cm. lagen misschien rond een molenas van ongeveer 52 cm. diameter ofwel waren het roedebanden. Banden van 82,5 cm. kunnen rond de bosse hebben gelegen, of ook als roedebanden hebben gediend.

De rekeningen zijn soms moeilijk te interpreteren. We geven hieronder een paar typische voorbeelden:

- Item VIII windbanden van XLII lanc elkes voet van XIII maken XLIX S par.

Deze zin moet als volgt worden gelezen:

Acht windebanden met een totale lengte van 42 voet, waarbij elke voet 14 d par kosten, kosten in totaal 49 s par. D.w.z. elke windband heeft een lengte van ruim 5 voet of 143 cm., indien windebanden van dezelfde lengte bedoeld worden.

Wellicht waren deze windebanden rond de molenas geslagen ter versteviging.

Deze as zou dan een diameter van 46 cm. gehad hebben.

- Een andere windeband van 7 voeten (193 cm.) kost 14 d. par per lopende voet. In totaal 8 S 2 d par.

Deze staakband diende wellicht om rond de standaard of staak te worden geslagen ter versterking. De standaard of staak had dus een diameter van ruim 61 cm.

- Aan de Zuidmolen West te Eeklo werden 5 ijzeren banden gebruikt die elk 18 voeten (4,95 m.) lang waren. Deze banden kostten ook 14 d par per lopende voet. Deze waren wellicht geslagen rond een molensteen met 159 cm. diameter.

- Soms werd ook rond het rondsel of 't cleen wiel een ijzeren band geslagen ter versteviging : "twiel te bindene met yserine banden". De lengte van deze band wordt spijtig genoeg niet medegedeeld in de rolrekening.

e. Schenen of ijzeren lemmers.

Deze ijzeren platen lagen longitudinaal op de hals van de molenas tegen slijtage. In deze rolrekeningen worden er geen vermeld.

Bibliografie en nota's.

- (1) Stockman Luc : De grafelijke molens te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot (1357-1456) in Appeltjes van het Meetjesland, 18, 1967.
Bron : Algemeen Rijksarchief Brussel. Rolrekening nr. 2068 over 1371-72, nr. 2069 over 1372-73 en nr. 2070 over 1374-75.
Alleen rolrekening nr. 2069 werd reeds uitgegeven door Luc Stockman op. cit.
Stockman heeft in zijn artikel meerdere molenonderdelen verkeerd geïnterpreteerd : ghebint, lasch, sceeden, harnasch, perseboom, windebande, enz...
- (2) Stockman Luc : De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 23, 1972, blz. 7-9.
- (3) Stockman Luc : Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland vóór 1600, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 33, 1982, blz. 15.
- (4) De Vos Achiel en Stockman Luc : Meetjeslandse plaatsnamen van vóór 1625, in handschrift.
- (5) Goeminne Luc en Weemaes Frans : Structuur en terminologie van de grafelijke windmolens te Hulst in de 14de eeuw. Zulte. 1981. 26 blz.
- (6) Neelemans E. : Geschiedenis der stad Eeclo. passim.
- (7) Gysseling M. : Corpus van Middelnederlandse teksten I Ambachtelijke bescheiden. 9 delen. 1977. I, 2, 1369.

Bijlage 1

- a. Tekstuitgave van rolrekening nr. 2068. ARA Brussel, Rekenkamer. Rolrekeningen.

Herstellingen aan de grafelijke windmolens te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot in 1371-1372.

Dit es de rekeninghe van Pieter Vromoude van den molenen van Eclo, somers int jaér LXXI ghedurende totten aller apostelen daghe int jaer LXXII Waerscot ende Caprick beghinnende tsondaghes naer sinte Janstach middelghedaen te Ghent.

Int eerste

- Omme twee plaeten die ghecoght waren te Brugghe ende die costen XXII s gr. Ende die eene die ghinc an die molene te Waerschoot ende die es noch voor oghene.
- Item XII gr. verteert doe die platen waren ghecoght
- Item van den scoren van der molen daermede dat soe was gheschoort als men de plate indede. Dat si costen te vaerene van Eustaes Auweels molene tote Waerschoet molene XII gr.
- Item van der tween platen van Brugghe totten Eclo te bringhene VI s gr.

- Item ghegheven Willeme Vanden Houte van eenre asse ende van drien platen die noch ligghen onverwrocht ghegheven XXI scilde endie waren ghecocht te Odelem.
- Item van den IIII sticken houts van Odelem toter Eclo te bringhene XXIII s gr. Item IIII s gr. vertert van die thout loeden.
- Item ghegheven te Ghent omme twee steenen IX lb gr. bi minen heere Philippe van Mascemeyne ende de heere Laurens Vromaude.
- Item van den tween steenen van Ghent te Eclo te bringhene VIII s gr.
- Item den molenare die van Eclo te Ghent ghinc omme de steene te besiene verteert VIII gr.
- Item omme die steene te doen ladene ende den molenare die der mede was ende vermaende coste II s gr.
- Item IIII sparren IIII tremment thoute ende eene plancke daermede de molen was ghesteerte te Waerscoot XXVIII gr.
- Item van eenre else, van eener wolghen ende van eenen kerseborne XII gr.
- Item een lichte ende een ellemstoc V gr.
- Item XXV sceeden IX gr.
- Item een steenhout, een gheryde, eene nieuwe busse III s gr.
- Item van den molenwalle te Waerscoot te slechtene X gr.
- Item van houte daer mede dat men molenen pleghet te scorene van Waerscoot te Eclo te bringhene coste XII gr.
- Item IIII bert die waren ghedaen an de molene te capric die costen XII gr.
- Item een sparre daer mede was ghemaect eene lene ande molene te Capric uptvelt coste IIII gr.
- Item van drien assen steenen die waren ghecoght te Gent XXX s gr.
- Item VI gr. van bringhene.
- Item van eener molensteene van Eclo te Capric te voerene III s gr.
- Item ande nieuwe molen te Eclo III bert ende een sparre X gr.
- Item ande westmolene zuyt twee drye cammen, eener ellemstoc IIII gr.
- Item ande oostmolene zuyt een nieuwe windaes, een nieuwe perseboom, een nieuwe cuppe ende een sparre III s gr.
- Item an de oostmolen oost een nieuwe busse, II cammen VI gr.
- Item an de molen te Waerscoot drie nieuwe cammen, eenen ellemstoc X gr.
- Item een eekiin stic houts daermede de steen gheplanct XXX gr ende van saghene XII gr.
- Item een scarrewant stijl, een cuppe, een hinghele, eene steenlede, een nieuwe busse, eener neuen steecstaert, een pootbloc XXVI gr.
- Item an de westmolen te Capric II sparren, een bart VIII gr.
- Item van eenen voerdere houts te voerene te Capric dat Pieter Blake voerde VIII gr.
- Item van den barden daer mede de westmolen te Capric was ghesollert IIII s gr.
- Item Pieter den wevere van eener eeke V s gr.
- Item Jan gheerhoude van drien barden IX gr.
- Item van XXV sceeden, van eenre busse ande molen te Waerscoot XIII gr.
- Item ande oostmolen oost teeclo XXV sceeden een stijl ende een steegher trappe XVII gr.
- Item an de oostmolen zuyt L sceeden XVIII gr.
- Item IIII some VIII gr.

- Item eene nieuwe pote, eene yser hinghe an den steecstaert, eene steenlene XVI gr.
- Item een lasch an een roede XVI gr.
- Item an de nieuwe molene west XXV sceeden IX gr.
- Item IX cammen VI gr.
- Item an de Westmolen te Capric XXV sceeden IX gr.
- Item an de molen te Capric uptvelt L sceeden XVIII gr.
- Item III somen IIII roede leeste XII gr.
- Item een tienvoethout VIII inghelsche.
- Item omme twee loghen mortele VI s gr.

Somme XVII lb IX s VII d gr. II Inghelsche.

Dat es dat Wies Bomghaert ghewrocht hevet an de molenen te Eclo, te Capric ende te Waerscoot beghonnen also als vorscreven es waer of hi hevet van elken daghe als hi werket VII gr.

Int eerste an de molene te Waerscoot eene nieuwe plate te reedene ende in te doene ende te verbindene, de loghen mortel te settene, de molen up te waghene. Hier over hevet hi ghewrocht hem andren VII daghen.

Somme VIII s II d gr.

- Item Boydiin de Eerde hevet ghewrocht ende gheolpen de blocke ute ende in doen ende ghedolven II s gr. van IIII daghen.
- Item den steegher te vermakene, III nieuwe cammen te versettene XIII gr. van twee daghen.
- Item eenen dach omme die ecken te vermakene VII gr.
- Item an de oostmolene oost omme de roede te beslane ende tgrote wiel eene nieuwe busse ende twee cammen in ghedaen eenen dach VII gr.
- Item scarrewant ende de ecke te vermakene eenen dach VII gr.
- Item omme tgrote wiel te verscuttene tcleen wiel te beslane ende twindaes te vermakene den cleynen steegher te vermakene eene nieuwe busse in ghedaen twee daghen hem andren draghen XXVIII gr.
- Item an de oostmolen zuyt eene tremie ende eenen graenbac ghemaect eenen dach VII gr.
- Item een nieuwe windaes, een nieuwe perseboom een nieuwe lippe te makene ende de perse te verhanghene, den cleynen steegher te vermakene grote wiel te beslane, cleyne wiel te bescuttene, tscarrewant te versettene VII daghe draghen IIII s 1 d gr.
- Item eene roede ute ende in te doene ende van nieuwes te ghreedene. De molen te ghanghe weder te bringhene V daghe hem andren draghen V s 10 d gr.
- Item eene pote verset, tscarrewant te vermakene eenen dach VII gr.
- Item an de selve molene an de asse te verlegghene, eenen steecstaert te makene, beede de roeden te beslane, twiel te passene ende te beslane eenen dach hem andren XIII gr.
- Item an de zuyt molen west omme de ecke te vermakene VII gr.
- Item omme de leeststeene te verlegghene ende de roeden te beslane twee daghen XIII gr.
- Item omme tgrote wiel te beslane tclene wiel te verscuttene dassen beter up te legghene den steegher te vermakene IIII daghen draghen XXVIII gr.
- Item an de nieuwe molene west eenen nieuwer steen te reedene ende up te

doene een nieuwe steenhout te makene daer de steen inne leghet, tarnasch te keerene, twiel te bindene met yserine banden, dassen bachten wel up te legghene ende de molen weder te ghanghe te bringhene VI daghen hem andren draghen VII s gr.

- Item omme den loghen morte te versettene ende de ecke te vermakenen twee daghen XIII gr.

- Item om de nieuwe cammen te versettene ende twiel te verlesene eenen dach VII gr.

- Item om beede de roeden te beslane, tscarrewent te vermakenen grote wiel te verslane, met twee staven de steene te verpassen twee daghen XIII gr.

- Item an de westmolen te Capric omme de ecke te vermakenen eenen nieuwe lene te makene, de roede te beslane eenen dach VII gr.

- Item eenen nieuwen vloer gheleyt van eekinen plancken, den steegher te vermakenen, den loghen mortel te versettene, dassen verlegghene, III cammen te versettene, grote wiel verpast, cleene wiel te verscuttene, eenen nieuwe scarrewant te makene, een steenhout te makene, den steenbalke verstuyt voren ende bachten met twee eekinen planken, de lyste vermaect, eenen nieuwe grote ghemaect, eenen nieuwe cuppe in ghedaen, eenen nieuwe steen lene ghemaect, den standaert ghebonden met ysernen banden, den molenbac vermaect ende de cleenen solre verleyt VII daghen hem andren draghen VIII S II d gr.

- Item eenen nieuwen steen te reedene van nieuwen ende te kervene ende up te doene ende den eenen te redene naerden andren ende de molen up te luekene ende weder te lukene ende te ghanghe te bringhene hier over was gewrocht VI daghen hem andren VII s gr.

- Item omme den perseboom te vermakenen ende den anghelboom te makene eenen dach VII gr.

- Item eenen busse in ghedaen, an den wintpuel ghewrocht ende de lichte te vermakenen, den steegher te vermakenen, den steegher te vermakenen, den pinbalke betvoort gheleyt eenen dach hem andren XIII gr.

- Item an de molene te Capric uptvelt eenen nieuwen vloer gheleyt van eekinen plancken, tscarrewant te vermakenen, grote wiel te passen, cleene wiel te beslane VII daghen III s 1 d gr.

- Item omme dassen verlegghene ende beede de steene te verlegghene ende te verpassen, den pinbalke te vermakenen, de roeden te beslane ende te verleetene ende de ecke te vermakenen III daghen hem andren III s VI d gr.

- Item III daghen omme thout te beslane dat van Odelem quam datter noch te voren leghet XXVIII gr.

Somme III lb IX s 1 d.

Dit es thout dat Wies Bomghert ande molen gheleyt hevet teerst hondert ende vichtig sceeden III s VI d gr.

- Item twee bussen VIII gr. Item VIII cammen VI g. Item eenen scarrewant stijl III gr. Item eenen loopstake III gr. Item eenen trementhout II gr. Item III some VIII gr.

Dat es dat Jan Drieghe ghewrocht hevet an de molenen van Waerscoot vors. van yserwercke.

Teerst ande molene te Waerscoot XX grote naghelen XVI dobbel middele naghelen XVI gr.

- Item XIIIIII grote naghele VII gr.
 - Item XXXVII lassche naghele XII middelnaghele III gr.
 - Item hondert ende vichtich hecysers V gr.
 - Item VIII steegher naghele III gr.
 - Item VII steegher nagele XIII middelnaghele L. hecysers V gr. eenen inghelsen.
 - Item an de oostmolen van Eclo oost een voetkiin verstaelt VI gr.
 - Item VI steegher naghele, een hondert hecysers V gr. ende eener scilde.
 - Item eenen persnaghele I gr. Item een hondert hecysers III s gr. Somme IIII lb., IX s., I. d.
 - Item an de oostmolen zuyt twee hondert hecysers een vichtich lassche naghele, lXXXV middelnaghele XVI g.
 - Item twee crammen, eene scancke ende lichte II s. gr.
 - Item een voetkiin verstaelt VI gr.
 - Item vingherlinc XX. Item XV clincken XIII gr.
 - Item XIII steeghernaghele vichtich bandenaghele VI gr.
 - Item XII leestnaghele V gr.
 - Item VI boutte III crammen eenen loopstake IIII s II d gr.
 - Item hondert ende vichtich hec naghele XXV lassche naghele VI g. ende eenen scilde.
 - Item een voetkiin verstaelt VI gr.
 - Item an de zuytmolene west twee hondert ende XXV hecysers VII s. gr.
 - Item van eenen loopstake II gr.
 - Item een voetkiin verstaelt VI gr.
 - Item XII middelnaghele een vichtich hecysers VIII inghelsche.
 - Item an de noortmolene west twee hondert ende XXV hecysers VII s. gr.
 - Item L lasschenaghele XVII middelnaghele XXV lattenaghele XIIIIII hingelssche.
 - Item van eener bicke daermede dat de steene gheghaert waren X gr.
 - Item van den billen te verstalene daermede de steene ghereet waren IIII gr.
 - Item twee windebande VI gr.
 - Item een voetkiin verstaelt VI gr.
 - Item IIII vingherlinc IIII inghelsche
 - Item hondert ende VII hecysers XIII middelnaghele XIIIIII lassche naghele V s. gr.
 - Item twee voetkiin verstaelt XII gr.
 - Item an de westmolene te Capric V hondert hecysers XVI s. gr.
 - Item hondert lasschenaghele hondert ende XXV middelnaghele XVI s. gr.
 - Item L VII naghele daer mede de plancken waren ghenaghelt an den steenbalke beede voren ende bachten XXII gr.
 - Item V windebande XXIII voete lanc XXV gr.
 - Item VI vingherlinc IIII clincken ende een lichte V gr.
 - Item een cramme ende een pannekin IIII gr.
 - Item XVIII grote naghele XIII gr.
 - Item an de molene te Capric uptvelt L middelnaghele VII steeghernaghele XXV lassche naghele hondert ende vichtich hecysers XII gr. ende eenen inghelschen.
 - Item XIX dobbelmiddelnaghele XII middelnaghele VII steegher naghele VI gr. ende eenen alven.
- Somme XXXIX s IIII d gr. II ingl.

Somme van al XXII lb. XVIII s 1 d gr. 1 ingl.
Val. in paretis II C L XXIIII lb. XVII s IIII d.

- b. Tekstuitgave van rolrekening nr. 2070. ARA. Brussel. Rolrekeningen.
Herstellingen aan de grafelijke windmolens te Eeklo en te Kaprijke van 1374-1375.

Dit zijn de costen die ghedaen zijn an de molnen van Eclo ende van Capric zinds de redeninghe int Jaer MCCC ende LXXIIII toter Redeninghe LXXV ghedaen te Male.

Int eerste I ecke daer of was ghemaect een hooftmertel ende I Lueghen merter V lb. II s. par.

Item I stic hauts daer of dat ghemaect zijn blocke onder de molne te Capric II lb. II s. par.

Item ccc sceeden ghebesicht an alle de molner costen V b. VIII s. par.

Item I nieuwe roede ghebesicht an de zuut molne west te Eclo VIII lb. VIII s. par.

Item I ecke daer of dat ghemaect zijn mertele te Capric onder de molne VII lb. III s. par.

Item VIII tienvoethoute ghebesicht an alle de molne II g. stic maken XVI s. par.

Item ghevoert VIII daghe lanc ghedurende aerde met waghene ende paerde van der straten up den wal van der hogher molen te Eclo elx daghes XXIIII s. par. maken IX lb. XII s. par.

Item ghevoert III voeder houts te Capric XII gr. van elken voedre maken XXXVI s. par.

Item costen te haelne I ecke te Balgherouke VIII s. par.

Item costen een ecke te haelne int goed te Wullescoot VIII s. par.

Item VIII daghe aerde gheladen die up der molen wal ghevoert was costen te ladene elx daghe V s. par. maken II lb. par.

Summa XLIII lb. IIII s. par.

Dit es dat ghewrocht es an de molnen als dachhueren te Capric ende te Eclo.

Int eerste ghewrocht an de zuudmolne - west te Eclo om eenen steen te verlegghene den steegher te verhanghene ende tshijfloop te verpassene ende te beslane ende de hecke te vermaken III daghe de meester alleene elx daghes VII s. par. maken XXI s. par.

Item om twee nieuwe roeden in te doene ende doude ute te doene ende die te beslane ende te ghereedene ghewrocht X daghe de meester hem andere maken VII lb. par.

An de hoghe molne west te Eclo.

Int eerste ghewrocht om eenen steen te verlegghene de roeden te beslane de hecke te vermaken ende twiel te verlesen III daghe elx daghes VII s. par. maken XXI s. par.

An de oest molne oest te Eclo.

Int eerste ghewrocht om de hecke te vermaken de meester alleene I dach VII s. par.

Item om eenen nieuwe roede te reedene ende in te doene ende doude ute te doene V daghe de meester hem andere maken III lb. X s. par.

An de zuud molne west te Eclo.

Int eerste om eenen lasch te legghene an de roeden ende om de roeden te verstivene met tienvoet houten ghebonden met windebanden II daghe ghewrocht XIII s. par.

An de moelne te Capric upt Velt.

Int eerste om I neuen steert in te doene ende den steegher te vermakene ende lueghen mertele te zettene de meester hem anderen IIII daghe ghewrocht II lb. XXVI s. par.

An de west moelne te Capric.

Int eerste ghewrocht om den steegher te verhanghene ende de merseman te verhanghene I dach de meester alleene VII s. par.

Dit ziin de coste van der houte te ghereedene, te beslane ende te velne dat ghebesicht es an de moelnen te Eclo ende te Capric.

Int eerste III roeden beslegghen ende ghereet daerover ghewrocht was IIII daghe van der meester hem andere II lb. XVI s. par.

Item IIII eeken beslegghen ende ghereet daer of dat mertele ende blocke ende eenen staert ziin ghemaect an de moelne te Capric upt velt daer over waren ghewrocht IIII daghe de meester hem ander maken II lb. XVI s. par.

Item om te zagghene ekin hout dat ter molen te Capric upt velt ghebesicht was de standaert mede ghescoeyt was ende blocke ghemaect daer de moelne meede ghescoort was III daghe de zagghere hem andere elx daghes XII gr. maken XXXVI s. par.

Somma XXIII lb. IIII s. par.

Dit es dat verdient es an de moelnen te Eclo ende te Capric van smedene. Int eerste CCCC hecnaghele elc C III s. iiii d.

par ghebesicht an de zuut moelne west te Eclo maken

XVI s. VIII d. par
II s. VI d. par

Item XXX middelnaghele I d. stic maken

Item CXXXVI laschnaghele elc C V s. IIII d. par maken

VII s. IIII d. par

Item XXV lattenaghele elc ondert II s. IIII d. par maken

VII d. par

Item van III naghelen

III s. par

Item van eenen windebande

IIII s. par

Item van der naghelen der toe

VIII d. par

Item van III naghelen

XII d. par

Item XXXVI dobbel middelnaghele II d. stic maken

VI s. par

Item van XVIII voeten windebanden

XXII s. par.

Item van II windebanden te vermakene

III s. par.

Item van II sluetelkine

VI s. par

Item van II stroppen te vermakene

II s. par.

An de hoghe moelne west te Eclo.

Int eerste LXXV hecnaghele elc C III s. IIII d. maken

II s. VI d. par

Item XXV laschnaghele elc C V s. IIII d. maken

XVI s. par.

Item van eene loopstake

II s. par.

Item van eenen bueghele te vermakene

XVIII d. par.

An de oest moelne oest

Int eerste CCCC XXV hecnaghele elc C van III s.
IIII d. par. maken
Item L middelnaghele elc C van VIII s. maken
Item van III naghelen
Item van I crammen en van III bouten doer de
molen roede
Item van den sluetelen ende van den vingerlinc
daer de roede mede ghesloten es
Item XLVII dobbel middelnaghele II d. tstic
maken
Item van IX steeghernaghele
Item L latnaghele elc C II s. IIII d.

XIIII s. II d. par.
IIII s. par.
XVIII d. par.
XXVI s. par.
VI s. par.
VII d. X d. par.
III s. par.
XIIII d. par.

An de zuutmoelne oest

Int eerste XII middelnaghele elc C VIII gr.
Item LXIII laschnaghele
Item XXXVII hecnaghele elc C III s. IIII d.
Item VIII windebanden van XLII lanc elkes
voet van XIIII maken
Item van naghelen der toe
Item CCC Hecnaghele elc C III s. IIII d. maken
Item van II bouten doer de molen roede

XII d. par.
IIII s. IIII d. par.
XV d. par.
XLIX s. par.
II s. VIII d. par.
X s. par.
XI s. par.

An de moelne te Capric upt velt.

Int eerste C XXV hecnaghele elc C III s. IIII d.
par maken
Item van VIII naghelen VIII d. stic
Item L middelnaghele elc C VIII s. maken
Item XVI steeghernaghele IIII d. tstic
Item van IX naghelen

IIII s. II d. par.
V s. IIII d. par.
IIII s. par.
V s. IIII d. par.
IIII s. par.

Item van I bueghele
Item van I steegherspanghe
Item van I spanghe an de perse

III s. par
VIII s. par.
II s. par.

De west moelne te Capric.

Int eerste CCLXXV hecnaghele c III s. IIII d.
Item XXV middelnaghele VIII gr. C
Item VI steeghernaghele
Item VIII dobbel middelnaghele II d. tstic
Item LVI aschnaghele elc C V s. IIII d.

IX s. II d. par.
II s. par.
II s. par.
XVI d. par.
III s. par.

Summa van ysere XIII lb. XI s. VIII d. par

Int eerste ghecocht een nieuwe roede ende ghedaen
in de hoghe moelne te Eclo coste

IX lb. XIII s. par

Item van voerne toter moelnen	XXIIII s. par.
Item ghecocht eenen nieuwen pestel ende ghedaen in de zuud moelne oest coste	VI lb. par.
Item van voerne toter moelnen	XX s. par.
Item I stic houts ghevoert te Capric daer van de moelne mede minder zal coste	XII s. par.
Item C sceeden ghebesicht an al de moelnen kosten	XXXVI s. par.
Item XXIII tienvoethouten ghebesicht an de moelnen II s. stic maken	II lb. VI s. par.

Summa XXII lb. X s. par.

Dit es ghewrocht an de moelnen vors. als van dach huren

Int eerste ghewrocht van den meester hem anderen V daghe om een roede te velne te beslane ende in te doene XIIII gr. sdaechs maect	III lb. X s. par.
Item ghewrocht eenen dach van den meester alleen an de zuud moelne west om den steenbalke te bindene VII gr. sdaechs maect	VII s. par.
Item ghewrocht IIII daghe van den meester hem andere an de zuudmoelne oest om een nieuwe roede in te doene maken	II lb. XVI s. par.
Item ghewrocht an de oest moelne oest eenen dach van den meester alleene om de roede te beslane ende de hecke te vermakene	VII s. par.

Summa VII lb. par.

Dit es verdient an de vors. moelne met smedene.

Int eerste an de hoghe moelne west van II bouten te vermakene	III s. par.
Item an de zelve moelne van II steeghernaghelen	VIII d. par.
Item an de zelve moelne van L laschnaghelen	II s. VIII d. par.
Item an de zelve moelne van VI clinken	II s. par.
Item an de zelve moelne CCC hecnaghele elc C X ingh. maken	X s. par.
Item an de zelve moelne van eenen voetkine te verstaelne	VI s. par.
Item an de zelve moelne van XXV middel-naghelen elc C VIII s. maken	II s. par.
Item an de zelve moelne XX dobbel middel-naghele II d. stic maken	III s. VIII d. par.
Item an de zelve moelne eenen windeband van VII voeten lanc elken voet XIIII d. maect	VIII s. II d. par.
Item van den naghelen der toe	XII d. par.
Item an de zelve moelne van L hecnaghelen	XX d. par.
Item an de zuudmoelne west van V banden XVIII voeten lanc elken voet XIIII d. maect	XXI s. par.

Item van der naghelen der toe	III s. par.
Item van eenen voetkine te verstaelne	VI s. par.
Item van IIII spanghen an tcleene wiel	VIII s. par.
Item van XXVIII middelnaghele	II s. IIII d. par.
Item van IIII spanghen up den steenbalke	X s. par.
Item van VI laschnaghelen	IIII d. par.
Item van XXV hecnaghelen	X d. par.
Item an oest moelne oest van L hecnaghelen	XX d. par.
Item van III middelnaghelen	III d. par.
Item an de zuudmoelne oest van L hecnaghelen	XX d. par.
Item van eenen voetkine te verstaelne	VI s. par.
Item van XXV dobbel middelnaghelen	IIII s. II d. par.
Item van eene cramme die doer de roede gaet	XII d. par.
Item van I bout	XII d. par.
Item III sleutelkine	XVI d. par.
Item CCXXV hecnaghele elc C III s. IIII d. maken	VII s. VI d. par.
Item an de west moelne te Capric L hecnaghele	XX d. par.
Item an de moelne te Capric upt velt L. hecnaghele	XX d. par.
Summa VI lb. III d. par.	
Summa van beeden deser rollen gadre ghecoppelt C XV lb. IX s. XI d. par. loopt miens heeren deel LVIII lb. IIII s. XI d.	

Bijlage 2

Woordglossarium met 99 Middelnederlandse molentermen te Eeklo en te Kaprijke omstreeks 1370.

1. Anghelboom : hangelboom, hangboom, hangelhout, hangers, papen.
Elk van de vertikaal opstaande balken, waarmede het onderende van de buitentrapp aan het onderende van de staart is opgehangen "den anghelboom te makene".
2. Asse : as, molenas. Zwarte horizontale eikenhouten boom van 60 cm diameter. Doorheen de assekop steekt het gevluht. Op de molenas zit ook het vangwiel, dat de molenstenen aandrijft.
3. Assesteen : baansteen. Harde, licht uitgeholde arduinstein waarin de hals van de molenas draait.
De baansteen ligt op de windpeluw.
4. Banden : "yserine banden". Hier ronde ijzeren windbanden. Yzeren hoepels. Deze kunnen geslagen zijn rond de molenas of rond de maalstenen.
Ook vierkante ijzeren beugels rond de pestel en roede-einden geslagen, om deze stevig tegen elkaar aan te klemmen.
Zie ook windbanden en windeling.
5. Bandenaghele : bandennagels, ijzeren nagels met platte kop waarmede de ijzeren banden vastgenageld worden.
6. Bart : burt, plank, paneel, bord. Vooral de planken van de wegen of wanden van het molenkot.

7. Bicke : zware ijzeren kram, die een gebroken molensteen samenhoudt (?).
"eener bicke daermede dat de steene ghegaert waren".
8. Billen : bilhamers, scherphamers. Om het scherpsel in de molenstenen aan te brengen.
"van den billen te verstaelene daermede de steene ghereet waren".
9. Blocke : blok, houten dwarsbalk onder de uiteinden van de kruisplaten. Deze blokken lagen nog rechtstreeks op de grond, zonder gemetste teerlingen.
"... ende gheolpen de blocke ute ende in doen ende ghedolven...".
"1 stic houts daer of dat ghemaect zijn blocke onder de moelne te Capric".
Zie ook pootbloc.
10. Boghel : ijzeren beugel, ijzeren band. Soms synoniem van windband of windeling. Ook springbeugel boven de pin van de molenas, om het opwippen te beletten. Later ook kenewe of kelf genoemd.
11. Bouten : zware lange scheersbouten, die de pestel en roede-einde aan elkaar verbonden.
"III bouten doer de molenroede".
12. Busse : bosse, bus, lagering. Houten ronde koker in het midden van de ligger of onderste molensteen. In de bosse draait de spil of klein molenijzer. De bosse verhindert het doorglijden van het graan onder de molenstenen.
13. Dobbelmiddelnaghele : nagels die dubbel zo lang zijn als de middelnagels. Zie de paragraaf over de nagels.
14. Ecken : hecke, hekkens, hekwerk van de roeden. Geheel van scheden en zomen. Latwerk.
15. Ellemstoc : helmstoc, helmstok, lichtboom, lichtevlegel. Om de afstand tussen de molenstenen te regelen.
Vgl. te Wervik in 1465 "... den ezele ende den helmstocq met gaders de scaerghewande".
Vgl. te Landegem in 1594 "Item het pas metter swaerlichte ende den hellemstocke...".
Te Astene in 1682 : "Item het pas met den hellemstocke, licht-rieme...".
Zie ook lichte en scarregewant.
De term helmstok komt niet voor bij Ronse.
Vgl. met helmroder, in de betekenis van ijzeren roerstok met roerblad voor kleine schepen. Reeds vermeld in een tolreglement van 1185 te Ninove.
16. Ghebint : gebinte, molenvoet. Geheel van kruisplaten, steekbanden, zetel en staak.
17. Ghereyde : tuig, uitrusting ; hier gereihout.
Zie ook trementhout.
18. Gote : meelgoot, houten vierkante koker, waardoor het meel van tussen de maalstenen naar beneden glijdt om in de zakken te worden opgevangen.
19. Graenbac : hier graanbak, gewone graankist. Te onderscheiden van de tremie of kaar.
"eene tremie ende eenen graenbac ghemaect".

20. Grote naghelen : zeer grote nagels, zware scheersbouden met een spie gesloten.
21. Groot wiel : vangwiel, kamwiel rond de molenas. De kammen van het vangwiel drijven het rondsel aan, dat met het klauwijzer de lopende steen doet draaien.
22. Hecnaghels : heknagels, hekijzers, nagels aan het hekwerk van de roeden. Zie ook lattennaghele.
23. Hecysers : synoniem van heknagels. Zie aldaar.
24. Harnasch : harnas, uitrusting, aandrijfwerk van de molensteen. Geheel van vangwiel, rondsel en staakijzer.
Een koppel kamwielen die in elkaar werken, vooral het vangwiel en rondsel (Fr. harnais d'engrenage).
De uitdrukking "tarnasch te keerene", betekent het rondsel omkeren, opdat de kammen van het vangwiel zouden ingrijpen op die plaatsen van de staven van het rondsel, waar deze nog niet uitgesleten zijn.
25. Hinghe(le) : hengsel, hangel, haak, beugel.
"een yser hinghe an den steecstaert". Yzeren staartbeugel waarmee de staart is opgehangen onder aan de voorweeg (staartzijde).
26. Hoofmortal : meesterband, buitenste steekband.
"I eecke daer of was ghemaect een hoofmortal ende 1 luegher mortal V lb. II S. par."
Zie ook loghermortal, lueghermortal, okselband of binnenste steekband.
27. Yserwerck : ijzerwerk, geheel van ijzer- en smeedwerken in een windmolen, zoals nagels, banden, staakijzer, enz...
28. Cammen : kammen, houten tanden in een kamwiel. Dit kan een kroon- of sterrewiel zijn.
29. Cleen wiel : klein wiel, rondsel, spilrad, schijfloop, lantaarn.
Dit wiel zit op het staakijzer en drijft de molensteen aan.
30. Cleenen solre : steenzolder bij een staakmolen, die nog een halfzolder of zg. éenzolder is.
Vanop de onderste zolder of meelzolder bereikte men de steenzolder of kleine zolder langs de "cleyne steegher", of korte kleine binnen trap.
De kleine zolder had dus een kleiner oppervlak dan de meelzolder.
31. Cleyne steegher : binnentrap in een staakmolen van meelzolder naar steenzolder.
32. Clincke : hier onduidelijke term. Hoekijzer ? Haakvormig ijzer ? Kram ? U-vormige beugel.
Hier zeker geen ijzeren handvat of grendel voor de molendeur.
33. Crammen : kram, U-vormige zware nagel.
"eene cramme die doer de roede gaet XII d par."
34. Cuppe : hier kuip, ton, bak, meelkuip, meelbak, vermoedelijk synoniem met molenbac. Zie aldaar.
Soms ook steenkuip, steenkist, ronde houten kist rond de molenstenen.
Te onderscheiden van de tremie, kaar, ook coerenstande genoemd.

35. Lasch : las, roede-einde. Zware houten balk in verlenging van de pestel of borst.
 "eene roede ute te doene die te broken was ende een nieuwen upgaenden lasch der an gheleit".
 "de waghene die ... enen lasch te Capric haelde".
36. Lasschenaghele : lange zware ijzeren nagels of eerder zware ijzeren scheersbouten, die pestel en roede-einde stevig aan elkaar verbinden.
37. Lattennaghele : heknagels, hekijzers, nagels aan het hekwerk van de roeden. Nagels om de planken van de wegen van het molenkot vast te spijkeren.
38. Leestnaghele : letterlijk lijstnagels.
 Onduidelijke betekenis. Zware lange nagels ?
 Lijsten zijn pasliggende balken in de wanden of wegen van het molenkot, in tegenstelling tot de stijlen die altijd vertikale balken zijn.
39. Leeststeene : onduidelijke term.
 "Omme de leeststene te verlegghene".
 Wellicht schrijffout voor steenleeste of steenlijsten. Deze zijn ieder van de twee horizontale zware balken die in de zijwegen van het molenkot op de uiteinden van d steenbalk rusten.
40. Lene : hier trapleuning aan de buitentrap van een molen : " ... een sparre daer mede ghemaect was eene lene an de molen...".
 Hier zeker niet in de betekenis van ijzeren scharnier aan de moulendeur.
41. Lichte : lichte, pas, paswerk. Scharnierend heftuig om de lopende molensteen hoger of lager te brengen om grover of fijner te malen. Het geheel van pasbalk, vondel, lichtijzer, lichtboom (of lichtevlegel) en lichtriem.
 Zie scarrewant.
42. Lijste : hier wellicht steenlijst in de zijwand van het molenkot. Een lijst is steeds een horizontale balk.
 Men onderscheidt van boven naar onder daklijsten, steenlijsten en waterlijsten.
43. Lippe : luppe, lip, blok of klomp waarop de vangbalk kan rusten tijdens het malen.
 "een nieuwe perseboom een nieuwe lippe te maken ende de perse te verhanghene...".
 Zie de paragraaf over de vang.
44. Loghen mortele : loghen mortel, lueghen mertel. Hier okselband, binnenste steekband.
 Uit mortel, moortel, mortier, stamper, stok (Fr. pilon de mortier). Vgl. schore en pote.
 "eene nieuwe plate te reedene ende in te doene ende te verbinden, de loghen mortel te settene, de molen up te waghene".
 "der logher mortel te versettene".
 "ende de lueghen mortele te zettene...".
 Zie ook hooftmortel, meesterband of buitenste steekband.

45. Loopstake : loopstaak, loopschoor.
Elk van de twee balken die schuin van het staarteinde naar beneden lopen en in de grond steunen om het verlopen van de molen tijdens het malen te verhinderen.
Een loopstaak is met een bout of kram aan het onderende van de staart bevestigd.
46. Merseman : onduidelijke molenterm.
Wellicht borstnaald ?
"om den steegher te verhanghene ende de merseman te verhanghene".
47. Mertele : steekbanden. Meesterband of okselband.
"1 Ecke daer of dat ghemaect zijn mertele te Capric onder de moelne".
"III (e)ecken beslegghen ende ghereet daer of dat mertele ende blocke ende eenen staert, zijn ghemaect...".
Zie hooftmortel en loghermortel.
48. Middelnaghele : bepaalde soort nagels.
Zie de paragraaf over de nagels.
49. Molenbac : vermoedelijk meelbak of graanbak.
Te vergelijken met cupe, dat waarschijnlijk ook meelbak betekent.
Zie aldaar.
50. Molensteen : liggende of lopende molensteen.
51. Molenwalle : West-Vlaamse middelnederlandse benaming voor molenberg. Verhevenheid waarop de molen staat.
52. Naghele : nagels. Ook scheersbouten.
53. Panne(kin) : panne, spoorpot.
Hierin steunt en draait de onderste pin of voetkin van het onderijzer of kleine spil. Zie voetkin.
54. Perse : hier vangvlegel, later vangbalk genoemd.
"I spanghe van de perse".
Zie ook perseboom.
55. Perseboom : vangbalk, vangvlegel.
"den perseboom te vermakene".
(In Mnl. ook perzikboom).
56. Persnaghele : vangbalknagel.
57. Pestel : roedebalk, borst, twee zware balken die kruisgewijs door de kop van de molenas steken, en waaraan de roede-einden of lassen bevestigd zijn.
58. Pinbalke : pinnebalk.
Zware horizontale eiken balk aan de staartzijde van de molen.
Hierop ligt de arduinen pinsteen, waarin de achterpin van de molenas draait.
59. Plancke : zware dikke planken, hier ter versteviging van de steenbalk.
60. Platen : kruisplaten. Ieder van de zware horizontale balken die kruisgewijs op de grond of de blokken liggen.
Men onderscheidt de boven- en onderplaat.
Vgl. met de huidige term in de bouwkunde : muurplaten.

61. Pootbloc : blok, blok onder de molenvoet. Dwarsbalkje onder het uiteinde van de kruisplaten.
Zie ook blocken.
62. Pote : poot, steekband. Bijna zeker logenpote of scoor, in de betekenis van steekband.
Zie Verwijs en Verdam, IV, 728.
"eene poote verset".
63. Roede : roedebalk of pestel alleen, borst. Deze wordt verlengd aan beide uiteinden door een las of roede-einde.
"de nieuwe roede costē 14 S gr"
"omme eene roede ute te doene ende 2 nieuwe lassche daer an te legghene".
Ook geheel van roedebalk en roede-einde, molenroede.
Men heeft een buiten- en binnenroede.
Beide vormen het kruis of gevlucht.
64. Roedeleesten : onduidelijke term. Te onderscheiden van de scheden en zomen van het hekwerk.
"4 oude leeste XII gr".
Vgl. "de roeden te beslane ende te verleesten ende de (h)ecke te vermakene".
Of toch synoniem met zomen ?
65. Scarrewant : schaergewant, lichte, paswerk.
Zie onder lichte.
66. Scarrewantstijl : onduidelijke term.
In het algemeen is een stijl in de wandstructuur van de molen, een vertikale balk, in tegenstelling tot lijsten, die horizontale balken zijn.
67. Sceden : molenscheden van het hekwerk, dwarslatten, loodrecht op de roedebalk genageld. Later werden ze er doorheen gestoken. Op de scheden werden de zomen genageld, die evenwijdig met de roedebalk verlopen.
68. Scoren : lange steun- en stutbalken, aangewend bij het opvijzelen van het molenkot, bij grote werken aan de molenvoet of gebinte.
Ook soms steekbanden.
Zie logher mortele en hooftmortele.
69. Schijfloop : rondsel, spilgeloop, spilrad.
Stavenrad dat boven op het staakijzer vastzit en door het vangwiel in beweging wordt gebracht.
Het rondsel drijft de lopende molensteen aan.
70. Scrancke : schranc, hier vermoedelijk berrie waar de tremie opstaat.
Eigenlijk schraag, onderstel.
71. Slotelkine : sluetelkine, sleutels.
Hier sleutel van het slot in de molendeur.
72. Somen : zomen. Elk van de lange latten die op de scheden genageld zijn, evenwijdig aan de roedebalk.
73. Spanghe : zware ijzeren kram of U-vormige beugel.
Ook metalen spanring of metalen beslag.
"I spanghe an de perse".

"III spanghen an tcleene wiel".
 III spanghen up den steenbalke".
 "I steegherspanghe".

74. Standaard : standaard, staak.
 De vertikaal opstaande eiken boom, waarop het molenkot rust, en waarrond het draaien kan. Vaak bevestigd met ijzeren banden.
 "den standaard ghebonden met yserien banden...".
75. Stave : hier waarschijnlijk ijzeren handboom, hefboom of koevoet.
 "met twee staven de steene te verpassene".
76. Steegher : trap aan de molen.
 Men onderscheidt een buitentrapp en een binnentrapp.
77. Steegher naghele : trapnagels.
78. Steegher panghe : zie ook spanghe.
 Zware ijzeren beugel onderaan de voorweeg of trapzijde, waarin de steegher of staart is opgehangen.
79. Steeghertrappe : trede aan de (buiten)trap.
80. Steecstaart : steekstaart.
 Staart van de molen, die nog met mankracht naar de wind wordt gestoken of gekruid.
81. Steenbalke : steenbalk. Zeer zware horizontale balk waarmede het molenkot op het bovineinde van de staak rust.
82. Steenen : molenstenen.
83. Steenhout : steenkist, steenkuip. Ronde houten kist waarin de molenstenen liggen.
84. Steenlede : onduidelijke term. Zeker houten onderdeel.
 Misschien steenbed ? Zware houten balkenroostering waarop de molenstenen liggen ?
 "eene steenlede".
85. Steenlene : onduidelijke term. IJzeren band rond de steen of rond de houten steenkist.
 Zeker geen steenhout, dat in éénzelfde zinsnede voorkomt.
 "Eene nieuwe steenlene ghemaect".
 "eene steenhout te makene... een nieuwe steenlene ghemaect...".
 Ofwel schrijffout voor steenlede, dat misschien steenbed betekent.
 Zie aldaar.
86. Stijl : elke rechtstaande balk in de wegen of wanden van het molenkot.
87. Stroppe : hier ijzeren beugel, ijzeren ring.
88. Tienvoethout : planken van ongeveer 2,75 m lengte.
89. Trappen : treden van een steiger of trap. De trap zelf noemt steeger.
 "ende ande steegher trappen te makene".
90. Tremie : kaar. Vierkante bak boven de molenstenen, waarin men het te malen graan giet, later grote graanbak genoemd.
 Niet hetzelfde als graanbak.
 "eene tremie ende eenen graenbac ghemaect".
91. Trementhout : tremiehout, treemhout, gereihout, kaarboom.
 Ieder der twee balkjes die over de steenkuip liggen, om de tremie te ondersteunen.

92. Vingherlinc : vingerling, ijzeren band rond de pestel en roede-einde.
 Zie ook windeband, boghel en stroppe.
 "van den vingerlinc daer de roede mede ghesloten es".
93. Vloer : zoldering.
 "eener nieuwen vloer gheleyt van eekniën plancken".
94. Voetkin : onderste pin van het onderijzer of kleine spil.
 Deze spil draait en steunt in de spoorpot of panne.
95. Wal : molendam, molenberg.
 Zie molenwalle.
96. Windaes : windas.
 Hier vermoedelijk nog luias, om de zakken op te trekken, en niet
 windas onderaan de staart van de molen, aangezien er nog sprake
 is van een steekstaart, waarbij de molen nog rechtstreeks door
 mankracht in de wind wordt gestoken.
97. Windeband : ijzeren windband of hoepels, ijzeren band rond de molen-
 as, rond een pestel, roede-einde of bosse enz.
 Zie ook vingerling.
98. Wintpuel : windpulm, uit windpeluw.
 Zeer zware horizontale eiken balk die de baansteen of halssteen
 draagt, waarop de hals van de molenas rust.
99. Zetel : zwaar houten balkenraam, dat rond de standaard sluit. Hierop
 steunen mede de twee zetelbalken van het molenkot.
 De zetel belet het slingeren van het molenkot.

Bijlage 3

HANDELINGEN BIJ MOLENHERSTELLINGEN.

Hieronder worden een reeks handelingen of middelnederlandse werkwoorden in molentechnische betekenis samengevoegd. De meeste werkwoorden worden steeds met hetzelfde onderdeel vernoemd.

1. Bescuttene : het cleyne wiel te bescuttene. Scuttene, opsluiten, opspannen met ijzeren banden.
2. Beslane : de roede beclane, het hekwerk vastspijkeren.
3. Bindene : van den steenbalke te bindene : de steenbalk bevestigen.
4. Heckene : de roede te heckene : de roeden van hekwerk voorzien.
5. Heidene : den steenbalke heidene.
6. Keerne : t harnas te keerne : het rondsel omkeren.
7. Kervene : eenen steen kervene : een molensteen scherpen of van kerven voorzien.
8. Passene : t grote wiel te passene : het vangwiel regelen.
9. Scoeyen : de standart mede ghescoeyt was.
10. Scoren : ondersteunen, opschoren, opvijzelen.
11. Slechten : den wal slechtene, effen maken.
12. Solleren : met zolderplanken beslaan.
13. Steerten : van een staart voorzien.
14. Uplukene : de molen up te luckene.
15. Up waghen : omhoog vijzelen.

16. Up scoren : de moelne up te scoren : de molen omhoog vijzelen.
17. Verleesten : de roede te beslane en te verleesten.
18. Verlesen : twiel te verlesen : het vangwiel nazien en herstellen.
19. Verpassene : de steene verpassene, de molensteen juist leggen en aanpassen. t schaergewant te verpassene, t grote wiel te verpassene, t schijfloop te verpassene.
20. Verscuttene : t grote wiel te verscuttene.
21. Versetten : Nieuwe cammen te versettene, kammen herslaan.
22. Verstalen : een voetkin verstaelen : de onderste pin van de kleine spil hersmeden, harden, verstalen.
23. Verstuyten : steunen, verstevigen.
24. Waghene : de moelne. ute aerde te waghene : opschoren, omhoog vijzelen.
25. Wederlukene : de molen wederlukene, de molen opnieuw sluiten.

Bijlage 4

MIDDELNEDERLANDSE MOLENTERMEN IN WORDING.

- Steenhout daer de steen inne legghet : steenkuip, steenkist.

Bijlage 5

METROLOGISCHE GEGEVENS

1. Geldwaarden.

- 1 pond = 20 schellingen = 6 guldens.
- 1 schelling = 12 denieren of groten.
- 1 denier = 3 engelsen
- 1 denier = 24 miten
- schild : oorspronkelijke naam van een gouden munt. Het muntstuk werd ingevoerd in 1337 door Filips VI van Frankrijk. Later een rekenmunt met verschillende waarden.
Hier in onze rekeningen vinden we voor het schild een waarde van 3 3/5 S gr.,
Het schild (*écu d'or*) als geldmunt werd hier te lande in de 14e en 15e eeuw veelvuldig gebruikt.
- 1 inghelse of engelse = 8 miten.
- Ponden en schellingen zijn enkel rekeneenheden.
- Een denier is de gangbare klinkende munt.

2. Lengtematen.

Eeklo en Kaprijke volgden de maten van Gent.

- Duim : 2,75 cm of 1/10 van de voet in de Kasselrij Oudburg te Gent.
- Palm : 4 duimen. Volgens de Gentse maat dus 11 cm.
- Voet : 27.53 cm in de Kasselrij te Oudburg te Gent. 1 voet is 10 duimen.
- El : voor nieuwe stoffen, zoals canevas voor zeildoek : 76,5 cm.

3. *Inhoudsmaten voor granen.*

- Mud = 463 liter = 320 kg rogge (Gentse Maat).

4. *Gewichten*

- Pond : 0,433 kg in de Kasselrij Oudburg te Gent.

5. *Hectolitergewichten.*

- 1 hl rogge = 68-70 kg
- 1 hl tarwe = 74-76 kg
- 1 hl haver = 50-51 kg

6. *Densiteiten.*

- Eik : 0,9 tot 1,2
- Molensteen : 2,5
- Aarde : 1,4 tot 2,0.

7. *Koren.*

Met coeren (d.w.z. koren) wordt hier bijna zeker steeds rogge bedoeld.

8. *Foutrekening.*

Lengte- en gewichtsmeting in de late middeleeuwen geschiedde zeker veel minder nauwkeurig dan in de 19e eeuw. Voor maatgegevens is een gemiddelde fout van 1% zeker aan te nemen.

Bij berekeningen over afmetingen van windmolenonderdelen in de middeleeuwen is een foutrekening van 5 cm reeds ruim voldoende.

DE PAROCHIE ADEGEM IN HET MIDDEN VAN DE 16e EEUW

I. INLEIDING

De vrij toevallige ontdekking van een Adegemse kerkrekening uit 1544-1545 laat ons toe enig licht te werpen op de parochiale toestand van Adegem in die jaren.

De bewuste rekening bevindt zich in het Rijksarchief te Gent, Kerkarchief Eeklo, nr. 22 en werd er verkeerdelijk gedateerd als zijnde uit het jaar 1644⁽¹⁾. Iedereen zal licht onze verbazing begrijpen toen we bij inzage van de rekening bemerkten dat ze een eeuw ouder was. Tot nu toe is het de enige en zal het waarschijnlijk een unieke rekening van de parochie Adegem uit de 16e eeuw blijven.

In 1544 behoorde Adegem tot de dekenij Aardenburg die deel uitmaakte van de aartsdiakenij Brugge, op zijn beurt ressorterende onder het bisdom Doornik. Het bisdom Brugge werd pas op 12 mei 1559 opgericht⁽²⁾.

De tijd waarin de rekening werd opgesteld was zeer verward en onzeker, vooral dan op religieus gebied. In 1520 verbrandde Luther de hem veroorzakende pauselijke bul, Keizer Karel nam de verdediging van het katholieke geloof op zich doch 'le luthéranisme ne jeta pas de profondes racines dans le pays'⁽³⁾. Het anabaptisme daarentegen werd méér als een bedreiging aanzien dan de Lutherse leer : in 1538 werd met de anabaptistenkernen in Vlaanderen dan ook kordaat komaf gemaakt⁽⁴⁾. Het aantal 'victimes anabaptistes' bedroeg in België ruim 600⁽⁵⁾. In 1544-1545 kwam een hevige repressie op gang tegenover de reformatische beweging ; de hervormden werkten in het geheim verder. Het voorlopig eindpunt van de hervormingsbeweging was het jaar 1545, jaar waarin ook het Concilie van Trente een aanvang nam⁽⁶⁾. In de kerkrekening, die op 16 februari 1546 door de kerkmeesters aan de *binnen Burgms en Schepenen* van het Ambacht Maldegem werd gepresenteerd is er van al deze religieuze heibel helemaal niets te merken : Adegem lag toen ook al - zij het voorlopig - buiten de wereld !

II. PERSONALIA

1. Pastoor

Uit de rekening is op te maken dat pastoor Petrus Neyt nog maar onlangs overleden is. Inderdaad : in 1545 werd hij nog vergoed om met Pinksteren

(1) Voor zover het niet anders wordt vermeld haalden we alle gegevens uit deze rekening. Eigen foliëring.

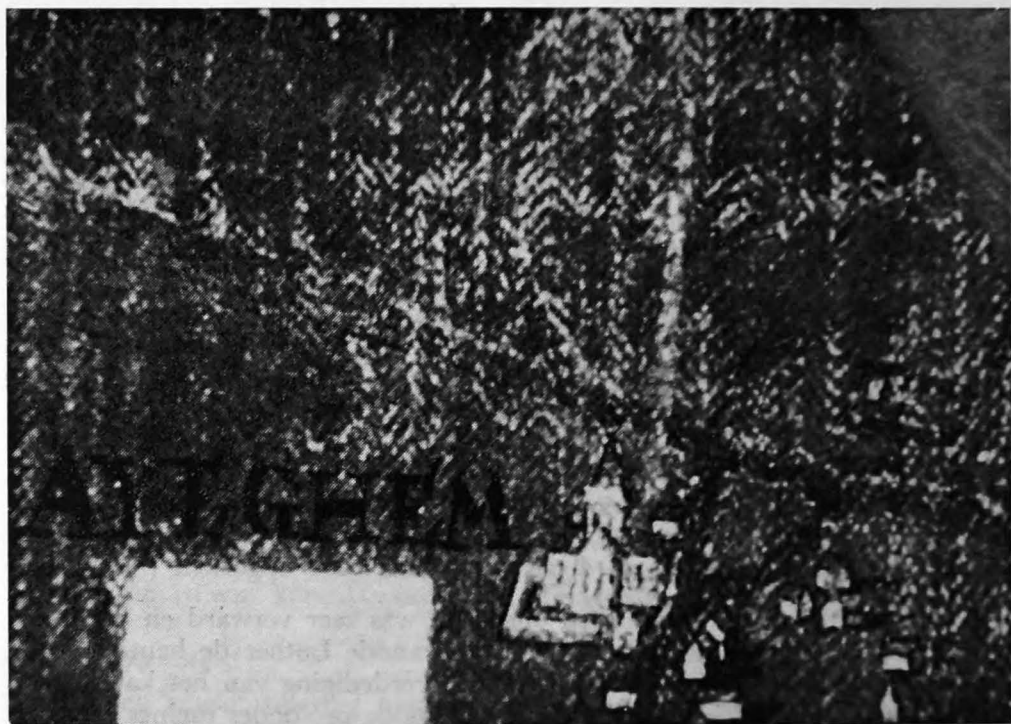
(2) VAN MINGROOT ERIK, *Oprichting en omschrijving van het bisdom*, Het bisdom Brugge, blz. 17-21, Brugge, 1984.

(3) E. de MOREAU, *L'Eglise en Belgique des origines au début du XXe siècle*, Brussel, 1945, blz. 147.

(4) J. DECAVELE, *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, Brussel, 1975, blz 637.

(5) E. de MOREAU, a.w., blz. 148.

(6) J. DECAVELE, a.w., blz. 637-638.

Het kerkje van Adegem zoals het op de kaart van Pourbus wordt afgebeeld. Duidelijk is te zien dat de torenspits er vandaag helemaal anders uitziet. Opvallend is het eerder kleinere kerkship waartegen het zuidelijk transept omwille van zijn afmetingen bijzonder opvalt. Een intacte muur sluit het kerkhof af.

de *ommeganc* gedaan te hebben. Verder noteert de ontvanger nog dat hij heeft *ontfaen van meester Pieter neynt prochiepape in testamente V sch gr*, alsook nog de som van 20 sch. gr. *van thabijt daer hij ingecleet was bij zijn teraardebestelling* (7 v°).

Petrus Neyt droeg zijn eerste mis op te Eeklo. Hij verbleef er enkele jaren als *scholaster*, om in 1516 *vice-curatus* te worden van Adegem (7). Hij verving hier pastoor Johannes De Corte die deken van Aardenburg was en dus *non-resident* voor wat Adegem betrof. Dit cumuleren van het ambt van parochieherder en deken was helemaal niet verwonderlijk en kwam vrij courant voor (8). Pastoor-deken De Corte voorzag zich dan ook in een vervanger.

Petrus Neyt was gedurende 8 jaar *mercenarius* en, zo schrijft hij in 1527, reeds sedert 3 jaar *verus pastor* van Adegem (9). Een jaar na zijn aanstelling als pastoor werd hij op zijn beurt deken van Aardenburg.

(7) L. STOCKMAN, *Kerkelijk en parochiaal leven in het Meetjesland voor 1600*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 33, 1982, blz. 24, 27, 32.

(8) M. ENGLISH, *Het voormalig dekenaat Aardenburg*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 12, 1961, blz. 149.

(9) RAB, *Nieuw Kerkarchief*, nr. 371, f° 9 r°.

Bij *testamente* schonk meester Pieter Neyt 2 pond gr. cour. *ter reparatie vander kercke*. Naast het reeds vernoemde habijt schonk hij ook nog 2 sch. gr. *ten dienste vanden heligen sacramente* (7 v°). De jaarlijkse priesteragierente die hij ontving bedroeg 8 gr. 6 mijten (19 v°).

In de tweede helft van 1545 werd Philippus Dhoyere Adegems nieuwe herder : *item betaelt meester pieter neijnt ende nu meester phus dhoyere...* (17 r°). Pastoor Dhoyere bleef in Adegem tot in 1552 ; hij overleed als kannik van Sint-Baafs in 1571 ⁽¹⁰⁾.

2. Kerkmeesters.

Jan de Vuldere, Matthijs Nijssens en Pieter van Praet fungeerden als kerkmeesters terwijl Joos Lambrecht het ambt van ontvanger waarnam. Hij was het die de *bewijsen ende minuten dienende op dese rekeninghe* (1 r°) zorgvuldig diende te bewaren in een nieuwe *lessenaer upde zuijdzijde vande kercke* (2 r°). Voor zijn werk werd de ontvanger *jaerlijckx* een bedrag van 10 sch. gr. *toegeleyt* (19 v°). Hij leverde tevens papier en *hint omme dese rekeninghe te schreivene met eene cofie* (20 r°).

De drie kerkmeesters behoorden tot de bezittende klasse van Adegem. Matthijs Nijssens bezat 16 gemeten *lant, busch en velt* ⁽¹¹⁾ en verpachtte een hofstede aan Lambrecht van Landschoot, Andries Danckaert, Pieter Dyserinck, Jan Dyserinck en Cornelis Van Loo ⁽¹²⁾. Jan De Vuldere bezat ook verschillende partijen land en bos ⁽¹³⁾, terwijl Pieter van Praet zich tevreden moest houden met 4 gemeten land ⁽¹⁴⁾.

De hoogste top scheerde toch wel meester-ontvanger Pieter Lambrecht : hij bezat verschillende hofsteden en een kleine honderd gemeten land, bos en veld ⁽¹⁵⁾. Leden van de familie begiftigden de kerk van Adegem meer dan eens met waardevolle schenkingen zoals verder zal blijken. Het ambt van burgemeester en/of schepen van het Ambacht Maldegem was de familie ook niet vreemd.

3. Koster, klokkluiders.

Alhoewel niet direct met de naam koster aangeduid menen we uit verschillende posten van uitgaven te mogen afleiden dat Symoen de Swaef het ambt van koster uitoefende, bijgestaan door zijn broer Jan. Symoen krijgt de titel van *presbyter* ⁽¹⁶⁾ wat er op wijst dat het kosterschap in die tijd een meer geestelijke dimensie had dan dat vandaag de dag het geval is ⁽¹⁷⁾. In 1544

⁽¹⁰⁾ F. MICHEM, *De Parochiegeestelijkheid in het Meetjesland tijdens het oud Regiem*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 31, 1980, blz. 247.

⁽¹¹⁾ SAG, Penningcohier 1580, reeks 28, doos 2, bundel 8, f° 12 °.

⁽¹²⁾ SAG, idem, f° 15 r° - 15 v°.

⁽¹³⁾ SAG, idem, f° 11 r°, 11 v°, 18 r°, 22 v°.

⁽¹⁴⁾ SAG, idem, 11 v°.

⁽¹⁵⁾ SAG, 13 r° en volgende.

⁽¹⁶⁾ J. VERBESSELT, *Het Parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. *Presbyter* was tot het midden van de 13e eeuw een vrij algemene uitdrukking om een geestelijke aan te duiden.

⁽¹⁷⁾ LAENEN J., *Eenige bladzijden uit de geschiedenis van het Parochiewezen*. Sinds de 16e eeuw was de koster geen geestelijke meer, maar een gehuwd man.

en 1545 wordt de Swaef vergoed *vanden passie te zinghen up den palmen sondach ende goeden vrydach* waarvoor hij telkens 12 grooten kreeg. (16 v°). Ook leverde de koster het *messe brood* (16 v°), ging hij de *apulle wyn* halen (16 v°) en werd hij natuurlijk vergoed *voort singhene ende dienen* van verschillende missen en jaargetijden, o.a. de wekelijkse Sint-Annamis, een fundatie van meester Jan Hijman (19 v°) - een vroeger pastoor van Adegem?

De gebroeders De Swaef inden verder jaarlijks 4 sch. 4 gr. omdat *sij alle sondage en alle hooghtijden ende krestelicke daghen anghedaen hebben*. Dit gebeurde volgens de *accordatie vande kerckmrs ende ander prochianen* (20 r°). Natuurlijk 'decoerden' beiden ook de ommegang.

Presbyter Symoen de Swaef genoot blijkbaar het vertrouwen van sommige van zijn medeparochianen : tweemaal werd hem een bedrag ter hand gesteld van een *personege huut denocije...* (8 v°).

Vincent Mens en Adriaen van der Cruce waren de Adegemse klokluiders. Hun vergoeding van 10 sch. gr. wordt in een 'marginale apostille' betwist : ze hadden namelijk ook geluid *ter cause van onse vrouwe messe en dat gaet de kercke niet aen* (18 r°). In het vervolg dienden de beheerders van het O.-L.-Vrouwgilde de klokluiders - althans voor het luiden van de wekelijkse O.-L.-Vrouwmis - zelf te vergoeden ! Vermeden we nog dat Pieter en Joos Lambrecht in het testament van hun vader vonden dat *et Reepgelt voor etnoen luien den termijn van tien jaeren lanck* door hem zou vergoed worden (3 v°).

In de kerkrekening troffen we ook nog de naam van Jan Calseer aan die *ontfanghere vanden heiligen geest was* (18 v°).

4. Kerkelijke gebruiken.

Aan de *ommeganc* welke ter gelegenheid van Pinksteren doorheen het dorp trok werd heel wat aandacht besteed. Er werden *twee trompers en eenen claeroender* aangeworven om de processie enige luister bij te zetten. De drie muzikanten ontvingen elk 5 sch. gr. voor (17 v°). Een broeder *vander Sluus* kwam tijdens de ommegang preken (17 v°), pastoor Neyt ontving voor *tdecoeren vanden ommeganc* twee stopen wijn, Symoen en Jan de Swaef kregen *elck eenen stoop wyns* die 8 gr. kostte. Bij een volgende gelegenheid werden de priesters vergoed voor vier *stoopen wyns hemlieden toegeleijt* (17 v°). Nog ter gelegenheid van het Pinksterfeest werden er in de kerk *hoolkins georboort* (18 r°). De Goede Week ging ook niet zomaar voorbij. Zoals we reeds vermeldde zong de koster op Palmzondag en Goede Vrijdag het passieverhaal. Nog op Goede vrijdag kwam *eenen van Onser Vrouwen broers* uut Brugge de passie prediken (17 r°). Op Witte Donderdag werden de gelovigen krakelingen en bier aangeboden in de kerk (10 v°).

Op Pasen, Pinksteren en Kerstmis werden de gelovigen in de gelegenheid gesteld de communie te ontvangen onder de twee gedaanten : *wyne te paesch en georboort inde kercke* (10 r°), *van wyne up den tynckx dagh georboort in de kercke* (18 v°), *van wyne te kersmesse* (17 r°). Op Pasen haalde de pastoor ook de H. Olie (16 r°).

Ter gelegenheid van het Kerstfeest werd er stro in de kerk gelegd : *VIII bonden gley n te kersmesse (17 r°), hout en gley n georboort inden kersnacht (18 r°)*. Ook voor Allerzielennacht werd hout gebruikt in de kerk : Vincent Mens leverde voor een *XXV muerwe hout georboort up alderzielennacht*.

Vermelden we ook de aankoop van een *vuur stoop*, aangekocht *ome mede te gaen metten sacramente (17 r)*.

Wijzen we tenslotte nog op het duidelijk onderscheid dat werd gemaakt tussen wijn om *messe mede te doene* en wijn *ome mede te muene* (communie ?) *te ghaen*. Bij de miswijn wordt duidelijk geschreven dat hij dient *ome daer daegelijckx messe mede te celebreren (19 v°, 11 v°)*.

III. KERKELIJKE INKOMSTEN.

1. Pachten.

De kerk van Adegem bezat één enkele hoeve, gelegen in het Westeindeken. Ze was voor 9 jaar verpacht aan Pieter Staes voor de som van 4-14-0 p. gr. (1 r°). Deze hoeve bleef kerkelijk bezit tot na de tweede wereldoorlog. De gebouwen werden toen gesloopt, de grond is nog steeds eigendom van de kerkfabriek.

De stukken land die door de kerk werden verpacht lagen zowat over de hele parochie verspreid :

byder muelen (1 r°)
inde cleen pittebrouck (1 v°)
inde diercost (1 v°)
int brouckelken (1 v°)
te dabrugghen (1 v°) (in Eeklo)
byden bueterhouck (1 v°)
te muerckele (2 r°)

Daarenboven waren er nog inkomsten van 2 cheinspachten : Michiel Claeyskens *betallde chins daer zyn huus op staet aende oostzyde vande kerckhove (2 r°)* en de voogden van de kinderen van Joos Beijlaert betaalden eveneens *cheins omwille van grond daer syn huus upstaet (1 v°)*.

Vincent Mens tenslotte betaalde 4 grooten van *pachte aen den steenpijt (3 r°)*. Deze steenput lag op de oostkant van het kerkhof, dus aan de kant van het huidige dorp. In 1631 was hij verdwenen : *'daer den steenpit placht te staene (18)*.

In 1545 werden alle stenen *die lagen upet kerckhof en allen die waeren inden steenput* verkocht aan Jan Geeraert die er 0-0-6 p. gr. voor betaalde. De inkomsten van al deze onroerende goederen bedroegen jaarlijks 7-14-4 p. gr.

(18) PAA, 19, Kerkrekening 1633.

2. Jaargetijden.

De *principale letteren* van de gefondeerde jaargetijden dienden door de ontvanger gedeponeerd te worden in de nieuwe archiefkist. Deze jaargetijden waren de volgende : (2 r°, v° en 3 r°)

Pieter De Corte <i>ende Clare zynen wijve</i>	0-20- 0
Lamsin Saeije	0- 3- 0
Pieter de Swaef <i>ende mabelys syn wijf</i>	0- 5- 0
Maeye, de weduwe van Jan de Swaef	0- 2- 6
Meten van Praet	0- 3- 6
Matheus <i>ende aeplone syn wijf</i>	0- 2- 6
Jan fs. Antheunis Brant	0- 2- 6
Matthijs Lauwens	0- 5- 3
Allaert van Westvoorde <i>ende lysbette syn wijf</i>	0- 2- 8
Pieter Nelius	0- 5- 3
Jan Stantens	0- 0-15
Marten Francois de Swaef <i>ende mari syn wijf</i>	0- 3- 6
Cornelis Puerberch	0- 5- 0

Totale inkomsten : 3-2-5 p. gr.

3. Appoorten.

Op de voornaamste kerkelijke feestdagen schonken de gelovigen een vrijwillige bijdrage aan de kerk.

Deze feestdagen waren : (3v°, 4r°, 4v°)

<i>palmezondach</i>	0-20- 0
<i>paesedach</i>	0-30- 0
<i>assenswoensdach</i>	0-16- 0
<i>syncxendach</i>	0-20- 0
<i>sacramensdach</i>	0-16- 0
<i>ste jansdach midsomers</i>	0-16- 0
<i>onser vrouwen dach halfoost</i>	0-20- 0
<i>kersmesdach</i>	0-18- 0
<i>alder heijligendach</i>	0-15- 0
<i>kersdach</i>	0-26- 0
<i>derthiendach</i>	0-18- 0
<i>onser vrouwendach lichtmisse</i>	0-30- 0

Volgens de ontvangen bedragen zouden Pasen en Lichtmis de 'populairste' feestdagen zijn, gevolgd door Kerstmis. Naast deze appoorten waren de dan nog de *incommende aelmoessen sulcx als de goetwillige gegeven hebben alle sondage sichtent den II sondach van meije*. Deze bedragen komen nooit boven de 4 sch. gr.

Giften in natura werden op *ons vrouwen dach in maerte* naar de kerk gebracht : ze bestonden uit tarwe, rogge, boter, vlas, *eijeren ende andersz.* Deze giften werden op 7-9-6 p. gr. graamid, een niet onaanzienlijk bedrag, overigens weinig minder dan de inkomsten van de pachten !

4. Testamenten en was. (5 r° + v°, 6 r° + v°)

Bij een begrafenis was het niet ongebruikelijk dat aan de kerk een bepaald bedrag *by testamente* werd geschonken. Deze bedragen varieerden van minimum 2 sch. tot maximum 18 sch. Het bedrag dat gegeven werd voor verbruik van was lag gewoonlijk rond de drie sch., voor de uitvaart van de weduwe van Matthijs Speecx werd dat 0-5-3 p. gr.

De verering voor O.-L.-Vrouw moet bepaald bloeiend zijn geweest : niet minder dan 10 personen schonken een bedrag - van 2 tot 10 sch. gr. *ten autare van onse vrouwe*. Zeven personen schonken daarbij nog geld *ten dienste vanden heligen Sacramente*. Enkel de overleden pastoor Pieter Neyt gaf geld voor de herstelling van de kerk : de 2 p. gr. die hij gaf konden ongetwijfeld goed worden besteed.

5. Renten (f° 1 r°)

De ontvangsten van *penninrenten en wasrenten* - gerekend van *bamesse* 1544 tot *bamesse* 1545 - bedroegen 2-7-8 p. gr. Jammer genoeg worden deze rentjes niet nominatief, doch 'en masse' ingeschreven. De eerste kerkrekening uit de 17e eeuw geeft die renten wel : het zijn er 172 ! De ontvanger die ze allemaal opzocht noteert dat veel van die renten verachterd zijn sedert het jaar 1600.

6. Andere ontvangsten (f° 8 r° - 8 v° - 9 r°).

Naast voorgaande - eerder klassieke inkomsten - komen er in de rubriek *anderen ontfanck* een paar posten voor die aantonen dat sommige parochianen erg begaan waren met leven in en rond de kerk. Diverse personen schonken geld om er was, wijn, *messe broot* en *torchen vuer* mee te kopen. Anderen schonken een *vichtich coorens*. Om de bouw van een nieuw portaal te bekostigen (zie verder) schoten ook heel wat mensen in hun zak. Sommige schenkers of schenksters wensten zelfs anonim te blijven : een *personege huut de pchie* maakt ons inderdaad niet veel wijzer.

Wat echter Joos Lambrecht voor had met de aankoop van een *jonc calf* voor de kerk is ons een volslagen raadsel. Of was het een geschenk voor de pastoor ?

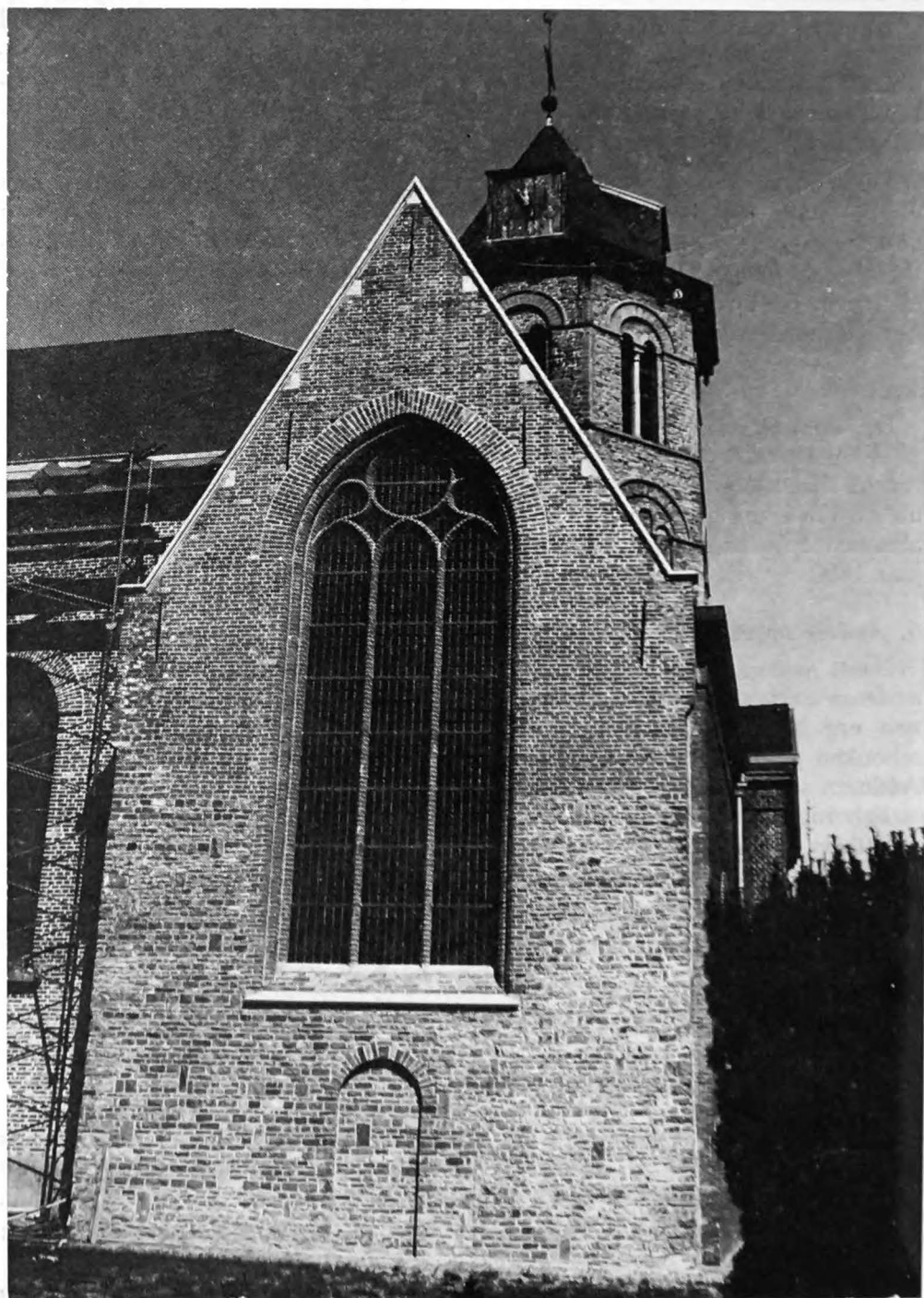
De totale ontvangsten bedroegen 85-4-2 p. gr.

IV. HET KERKGEBOUW.

Parochialis ecclesie beate Marie de Adeghem ⁽¹⁹⁾ : de kerk van Adegem was dus toegewijd aan O.-L.-Vrouw. Zoals we reeds eerder opmerkten blijkt uit giften en appoorten dat er een levendige verering voor de H. Maria bestond. Pas in de loop van de 17e eeuw kreeg Adegem een nieuwe patroonheilige : de H. Adrianus die o.a. vereerd werd tegen de pest.

Het spreekt bijna vanzelf dat er in Adegem een O.-L.-Vrouwgilde bestond dat instond voor het onderhoud van het altaar van deze heilige. Er bestond ook een Broederschap van het H. Sacrament : *'ontfaen vande guldemeesters vanden h. Sacramente voor was wyn broot ende torchen* (3 r°).

(19) RAB, Nieuw Kerkarchief, nr. 371, f° 9 r° - 12 v°.

Vóór de restauratie van deze zuidelijke transeptgevel waren er duidelijke sporen van metselwerk te zien uit de 12de eeuw (oorspronkelijk), 16de eeuw en latere herstellingen. Het is niet onmogelijk dat de hele gevel in de 16de eeuw volledig vernieuwd werd: de ruimte tussen binnen- en buitenmuur was volledig gevuld met puin, waaronder resten van bakstenen, lelen, schallën e.d.m.

1. Uitrusting.

a. Altaren.

In de kerkrekening is er sprake van 5 altaren.

- O.-L.-Vrouwaltaar.

Dit altaar was tevens het hoofdaltaar. Het bevond zich in het koor op het oosteinde van de oude kerk, op de plaats waar voor enkele jaren het H. Hartbeeld stond.

- Sint-Pieter, Sint-Jan en Sint-Jacobsaltaar.

Pieter en Joos Lambrecht schonken *over testamente gegeven by heurlieder vaders* de som van 10 sch. gr. *ter reparatie staende vander tafele staende voor ste pieters autar* (3 v°).

Het was Joos van Sconackere die voor den *coop ende leveren vander tafele staende ten autare van ste Pr. ste Jan ende ste Jacob* 8 p. gr. ontving. Er werd ook een nieuw *cuevelet* aangebracht. Jan Dyserinck werd betaald *voor dat hij gehaelt heeft et cuevelet te bruge dat staet ten autare van ste pr ste jan en ste jacob* (19 v°). Jan Coppins leverde *twee yseren roeykins georboort ant cuevelet*. Een *slot en leykins*, eveneens gebruikt aan het *cuevelet*, werden geleverd door Vincent Jeronimus (18 r°).

- Sint-Sebastiaan.

Dezelfde Joos van Sconackere kocht *twee houde cueseletten die stonden ten autare van ste Pre ende ten autare van ste sebastian* (9 r°).

- Sint-Elooi.

Vincent de Pape leverde *twee leykins anden muur staende voor ste Loijs autare* (11 r°).

- Sint-Anna.

Pastoor Neyt, en later pastoor Dhoyere celebreeerden een *messe de weke alle dysendage ten autare van ste anna*. Het betrof een fundatie van meester Jan Hijman (18 r°).

b. Doopvont.

Joos van Sconackere, een man die blijkbaar veel mocht leveren aan de kerk, zorgde voor een 23 voeten metende afsluiting dienstig voor *den tuyn ande vonte*, wat 3-1-4 p. gr. kostte (9 v°). *Eenen smet* uit Brugge maakte het slot aan voornoemde tuin en Joos van Putsaete legde een nieuwe vloer *ande h. vonte* (10 r°). De 300 daartoe benodigde tegels werden aangeschaft bij Pieter de Pottebakker (9 v°).

c. Diversen.

Een tabernakel zoals wij dat nu kennen bestond in die tijd nog niet : wel hing of stond tegen een muur een sanctuarium waarin de H. Vaten werden bewaard. Vincent de Pape maakte *een nieu sloot ande duere vande sanctuarie* (12 v°).

In *den scippe* van de kerk stonden banken (11 r°), terwijl tegen een pilaar de predikstoel stond : Roeland Vocke leverde trouwens *et werck boven de*

preecstoel (11 r°). Ook hing in de kerk een grote kruislieveheer : Hanskin, *de glaesemaekere van ghendt kwam het veinster by thelich cruse tooppen en alle ander daer van noode was* (10 r°).

De godslamp werd brandende gehouden dank zij een gift van Symoen Ryckaert : *gegeven ten lichte vanden h Sacramente VI gr. tsjaers* (3 r°). Meestal was het Symoen de Rycke die de tonnetjes *hoelye georboort inde lampe* leverde (17 r°).

In de toren hingen zeker twee klokken want er is sprake van een grote klok, dus zal er logischerwijze ook wel een kleine klok hebben gehangen. De grote klok was aan herstelling toe. Matthijs Puerbergh had er *et hooft afgesleghen en weder daeraen gedaen* (19 r°) Jan Coppins zorgde voor twee ijzeren *roeijkins*, acht *sceersen* en nagels, en met een *reepkin en VIII vamen cordeel* hielpen Vincent Mens en Adriaen vander Cruce de *clocke uphangen* (19 r°).

De liturgische gewaden werden aangevuld met een damasten *colette* (9 v°), twee damasten *mauwen* en een *hoof cleet* (10 r°). Pauwel D'Heerde leverde blauwe *abyten* afgebiesd met *rode viijpe* (12 v°).

Een Brugs edelsmid reinigde de *canghelare* en soldeerde twee *tacken daer inne* (17 v°), Zymoen, *de boeckbindere* van Brugge repareerde twee kerkboeken, er werd een nieuwe bare gemaakt uit twee sparren, en tenslotte vonden we nog dat er twee nieuwe kwispels werden aangekocht (17 r°, 19 v°).

2. Het kerkhof.

Het kerkhof was omheind met een muur waartegen bomen stonden die af en toe voor enige inkomsten zorgden (8 v°). Met de kerkhofmuur was het maar zus en zo gesteld want de Eeklonaar Jan Poppe metselde een nieuwe *ommeganckmuur*. Hij brak de oude muur gedeeltelijk af en ontving voor elke *streckende* roede 16 gr. De muur zelf was 45 roeden lang : Poppe ontving dus 3 p. gr. (11 v°). Matthijs Dielbeke en Willem Dielbeke leverden en plaatsten een *nieu hekken up de noordseijde vanden kerckhove* (12 v°).

3. Bouw van portalen

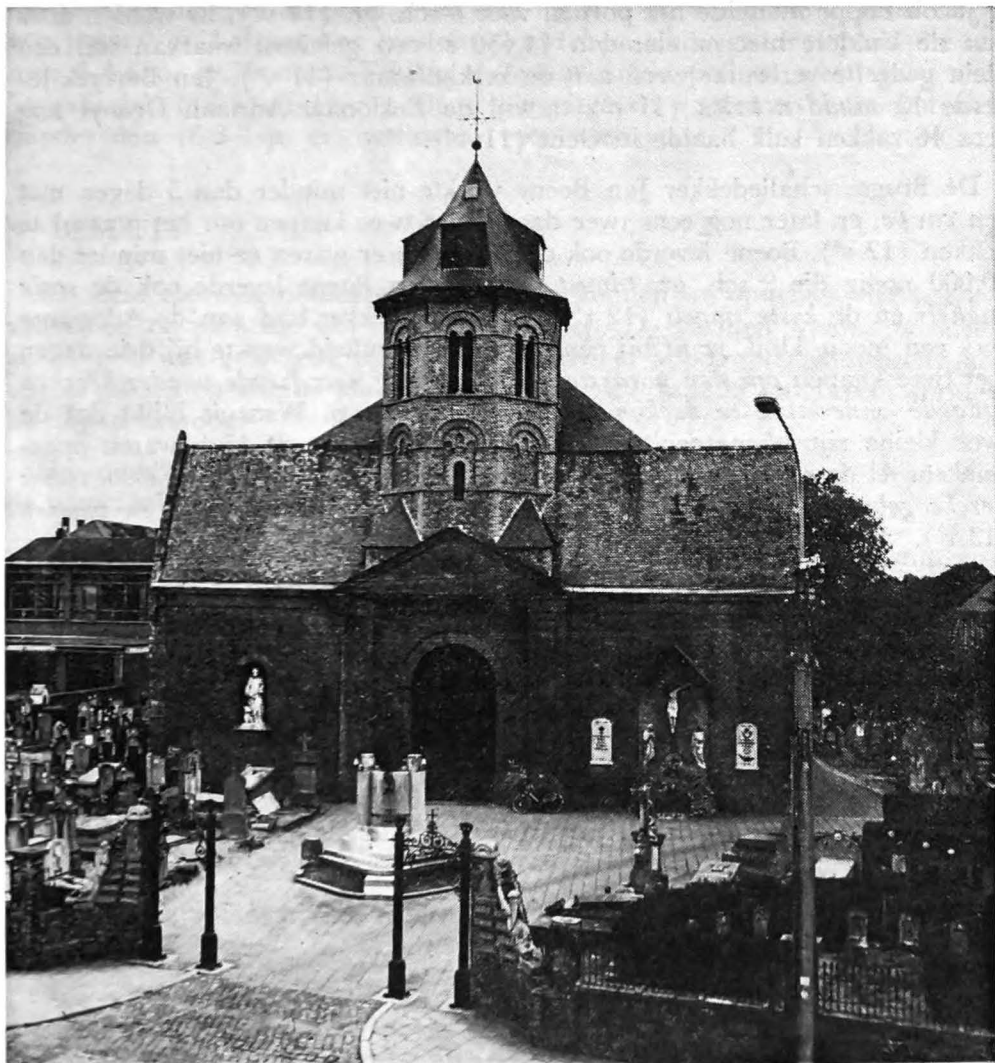
Apart behandelen we hier de bouw van twee portalen. Uit de hoeveelheid geleverde materialen en uit de omvang en de belangrijkheid van de werken menen we te moeten opmaken dat met 'portalen' hier wat anders bedoeld wordt dan de klassieke betekenis van het woord. Het is niet onmogelijk dat met deze portalen (ook wordt wel *poortack* geschreven) eigenlijk de bouw wordt bedoeld van het noordelijk en zuidelijk transept. Vóór de restauratie van het zuidelijk transept waren er in de gevel duidelijk sporen te zien van 16e eeuws metselwerk ⁽²⁰⁾.

De aanbesteding van het zuidelijk portaal geschiedde in de herberg van Pieter Lambrecht in aanwezigheid van de deken en van de kerkmeesters.

(20) Over de kerk van Adegem :

M. ENGLISH, *De kerk te Adegem in 1600-1700*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 9, 1958, blz. 65-80.

DE Vlieghe J., *De Romaanse kerk van Adogem*, Appeltjes van het Meetjesland, nr. 9, 1958, blz. 57-64.

Het koor van de oorspronkelijke Romaanse kerk kwam tot aan het H. Hartbeeld. Van dit kerkje resten alleen nog de toren, het zuidelijk transept en de torenopeningen binnenin. De oorspronkelijke gevels (waar het Sint-Lucasbeeld in een nis staat en waar zich de Calvarie bevindt) bevinden zich nog achter de bakstenen muur. Ondertussen is ook al het kerkhof, de kerkhofmuur met het monument voor de gesneuvelden en het H. Hartbeeld verdwenen.

Het was (opnieuw) Joos van Sconackere die beloofde *te maeckene ende werckelyck te stellene het portael vander kercke* en dit voor 0-20-0 p. gr. Ter gelegenheid van deze aanbesteding werd menig glaasje achterovergedrukt want *twyff van Pieter Lambrecht inde van gelage 0-5-4 p. gr. (10 v°)*.

De van Sconackere's - ongetwijfeld timmerlui - leverden *et wageschot (10 v°)*, 211 voeten *baert ten II sch VIII gr den voet et hondert (11 r°)* en ook nog *eender casse (10 v°)*.

Jacob Poppe metselde het portaal voor 8 sch. gr. (11 v°). Er werden door Jan de Vuldere niet minder dan 11.450 stenen geleverd waarvan wel een klein gedeelte verbruikt werd aan de kerkhofmuur (11 v°). Jan Burryck leverde 12 *mudden kälck* (11 r°) terwijl de Eeklonaar Adriaan Druuyt nog eens 46 zakken kalk haalde in Gent (11 v°).

De Brugse schaliedekker Jan Boene werkte niet minder dan 5 dagen met een *cnrpe*, en later nog eens twee dagen met twee knapen om het portaal te dekken (12 r°). Boene leverde ook de schaliën : er waren er niet minder dan 10.000 nodig die 2 sch. gr. *tduust* kostten. Jan Boene leverde ook de *scale naghels* en de *kyste nagels* (12 r°). De schaliedekker had aan de Adegemse kerk een mooie kluif, want bij een andere gelegenheid werkte hij drie dagen met twee knapen *om den pordesse staende up de noordzeyde vander kercken ende de onderlaten te decken die verhegent* waren. Waaruit blijkt dat de twee kleine zijbeuken toen reeds tegen het schip van de kerk waren opgetrokken. Al de schaliën werden door Jan Ysebrant, voerman uit Eeklo, *totter kercke gebracht mits datter geen ander waegens ten dien daghe en waeren* (13 r°).

Jan Wouters, loodgieter - ook al uit Brugge - leverde het lood en Gillis de Smet kreeg 0-2-8 p. gr. om het portaal *gegroot en geverwet* te hebben (19 v°). Niet alleen op de zuidzijde, maar ook op de noordzijde van de kerk werd een portaal opgetrokken. Het was Matthijs Puerberch die dit werk opknapte (16 v°). Pauwels Roelof leverde een *heecken* boom die 2 sch. gr. kostte.

Bij al deze werklieden vermelden we tenslotte ook nog smid Vincent de Paepe die de *coorte* nagels, de *myte* nagels, de *solder ijseren* en het *latysere* leverde (19 v°).

Met de aankoop en het plaatsen van 9 *voeten vuer teghelen* en 1200 *pa-veerstenen* (12 v°) werden de portalen afgewerkt.

IV. UITGAVEN

We vermeldden reeds de inkomsten van 13 gefundeerde jaargetijden. Het spreekt vanzelf dat er nog wel meer jaargetijden werden opgedragen. In de door ons behandelde periode worden er niet minder dan 32 genoteerd. Voor het celebreren van het jaargetijde van Jan de Coorte, *prochiepape*, ontving de pastoor 0-0-14 (het maximum), de koster 0-0-4 en *den Capellaen* 0-0-1. Het is het enige jaargetijde waar voor de kapelaan ook iets te rapen valt ! De armen daarentegen vallen bij pastoor Jan de Coorte uit de boot : er staat niets *te broode* vermeld. Bij alle andere daarentegen zijn de bedragen *te broode* soms vrij hoog : het hoogst scoren Cornelis Puerberch en Pieter Ntins die beiden 0-3-3 aan de armen gaven (14 v° tot en met 16 r°).

Een andere serieuze uitgavenpost waren de betalingen van *wasse*. Algemeen leverancier was Jacob de Mackere. De afrekening met de kerkmeesters geschiedde telkens voor een periode gelegen tussen twee kerkelijke feesten : van *paesschen te synxen*, van *alfoust tot de kermesse* enz. Nemen we als voorbeeld de afrekening van was geleverd *vande kermesse tot kersmese*.

De Mackere leverde 30 pond *groot was* tegen 8 gr. het pond, 2 *pond cleen* was tegen 7 gr. het pond en tenslotte 2 *tortchen*, elk wegende 4 pond die samen 0-3-4 p. gr. kostten. Tijdens de aangehaalde periode werd geen was 'vermaeckt'. (13 r°-v°, 14 r°). De totale uitgaven voor was bedroegen niet minder dan 16-3-2 p. gr., weliswaar voor twee jaar.

V. BESLUIT

Uit deze toevallig ontdekte kerkrekening kunnen we opmaken dat het leven in op de parochie vrij rimpelloos verliep. De pachten werden normaal geïnd, heel wat gelovigen waren vrij royaal met appoorten, aalmoezen, giften in natura en allerlei andere schenkingen. De familie Lambrecht springt hierbij in het oog.

Het overlijden van pastoor Neyt zorgde slechts voor een korte hiaat die de parochiale rust nauwelijks verstoorde.

Het kerkgebouw werd vergroot met twee portalen, terwijl binnenin enkel aanpassings- en verfraaiingswerken - o.a. aan de doopvont en de altaren - werden uitgevoerd.

In tijden van onzekerheid zou beslist niet worden gedacht aan het plannen en uitvoeren van zulke werken. Aan Adegem lijkt de eerste hervormingsgolf om zo te zeggen onopgemerkt voorbijgegaan te zijn.

Hugo Notteboom

DE HEERLIJKHEID WULFSBERGE TE OEDELEM EN URSÉL

I Inleiding

Rijgend langs de rijksweg Knesselare-Oedelem, eens over de legendarische duiker van de Flabbaertbeek, die de grens tussen Oost- en West-Vlaanderen vormt, kruist men over een paar honderd meter de bijzonderste enclave van de Heerlijkheid Wulfsberge, waarvan het grootste gedeelte links van de weg ligt. Ietwat verder aan je linkerhand tussen het lover van twee hoogstammige bospercelen ligt een langgerekte groenende weide, waarover je een uitkijk hebt op een mote met 18e eeuwse witgekalkte hoogbouw : het Goed te Wulfsberge. Het fraaie landschapskader is wel niemand ontgaan.

Dit is het foncierhof van een heerlijkheid in de vroegste tijden behorend aan de Brugse poortersfamilie Van Wulfsberge die we reeds aantreffen in het begin van de 13e eeuw.

Of de naam van de heerlijkheid hier gegeven werd naar haar bezitters dan wel omgekeerd deze laatsten er naar genoemd werden, blijft een open vraag. Wolven kwamen in onze streek stellig voor. Zelfs nog in de 17e eeuw !

Zo zijn op 5 februari 1646 de weiknechten van de Rijngraaf, gouverneur van Sluis te Ursel op jacht. Ze schoten ondermeer een wolf. Dit curiosum gingen ze toen aan de inwoners tonen en werden bij die gelegenheid door de wethouders met een ton bier beschonken.

Het is dus misschien niet zo denkbeeldig dat de Van Wulfsbergen in origine van dit gebied afkomstig zouden zijn.

Voor de beide enclaves van Wulfsberge te Ursel, links van de weg naar Eeklo, ietwat buiten de dorpskom, ligt de zaak anders. Hier is ongetwijfeld het toponiem naar de familienaam toegekend.

Even voorbij het hoger aangehaald foncierhof zie je aan je rechterhand een bosrijke heuvel (+ 24 m.). Hier lag de Heerlijkheid van het Knesselaarse in Oedelem, grosso-modo haar bestrekkende tussen de Tinhoutstraat en de Flabbaertbeek, doch waarvan ook een klein gedeelte links van de rijksweg nabij De Hoorn lag. De oude herberg De Hoorn, in tegenstelling met de huidige, toen in de zuidhoek van het kruispunt gelegen, was het wethuis van laatstgenoemde heerlijkheid. Je ziet, het Knesselaarse en Wulfsberge zitten hier in elkaar gehaakt. Niet te verwonderen dat we geregeld een samenwerking tussen beide heerlijkheden vaststellen. Ambtenaars waren voor beide heerlijkheden soms dezelfde. Zo was dit het geval met de laatste griffier Jan Frans de Grave. Deze was tevens griffier van Ursel en Wessegem. Het zijn de bundels en registers uit deze griffie bij hem berustende die kort na het beëindigen van het Oud Regiem in het provinciaal depot te Gent zijn terechtgekomen die het Fonds URSEL vormen. Dit omvangrijk fonds (912 nummers) is globaal geïnventariseerd. De nummers 774-843 betreffen in hoofdzaak de Heerlijkheid Wulfsberge, zo te Oedelem als te Ursel, doch soms ook

de Heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem. Ze werden voor deze studie gebruikt.

Ons aanvankelijk doel, een kijk op de geschiedenis van beide enclaves van Wulfsberge/Ursel, dienden we alras te laten varen. De verstrengeling van de geschriften Wu/O en Wu/U bleek onoverkomelijk behalve voor wat de rekeningen betreft en dan nog. Daar een accurate klassering van dit fonds nog wel enige tijd op zich zal laten wachten, hebben we als paragraaf 6 een overzicht van het archief aangehecht, waarbij we de stukken naar soort hebben samengebracht.

Het landbouw- en bosareaal zijn zowel te Ursel als te Oedelem nog grotendeels aanwezig. Enkel zijn te Ursel de Molenstraat en de Hullestraat praktisch volledig bebouwd.

Vermelden we nog dat te Wulfsberge-Oedelem in de namiddag van 27 mei '40 het hoofdkwartier van de Groepering Morel de Westgaever werd onderbracht. Van hier uit werd de Slag van Knesselare gecommandeerd.

II De vorming van de heerlijkheid Wulfsberge (¹).

A BEGRIPPEN.

De *heerlijkheden* - praktisch in bijna alle gevallen lenen - worden van de vorst gehouden middels zijn grafelijke leenhoven. In casu de heerlijkheid Wulfsberge van het grafelijk leenhof van de Burg van Brugge.

Een *leen* is een goed (= land, meers, bos, rente, tiend, ambt, enz...) dat gehouden wordt voor persoonlijk gebruik en waarvan de bezitter wegens de leenroerige band met zijn leenheer aan bepaalde verplichtingen dient te voldoen. Uiteraard heeft hij dan ook speciale rechten. Een essentiële verplichting is zo de wapendienst (of een bijdrage er toe). Zo krijgen de leenhoudsters en ook de minderjarigen steeds een '*bedienelijk man*' toegewezen, een persoon die zich borg stelt om eventueel aan de militaire noodzakelijkheden te voldoen (²).

Lenen kunnen, in jongere tijden althans, op allerlei wijzen in een andere hand overgaan.

Veertig dagen na dit gebeuren dient de leenhouder het leen te *verheffen* en *manschap* te doen : d.w.z. hij zegt dat hij leenman wil worden, en wordt door zijn suzerain aanvaard.. Hierbij legt hij de eed van *fraultheidschap* (van *féauté* = feautheit), van "trouw" af. De akte van *verhef of verlief*, Mnl coop, wordt opgemaakt (van het Frans relief, naar het latijn relivium). Bij deze gelegenheid geeft de nieuwe vassal ook een kleine fooi aan de kamerdienaar van de leenheer (*kamerlinggeld of cambellaige*) (³).

(1) Wulfsberge te Lissewege is een achterleen van Resinge te Maldegem. Zie ook *Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au 16e siècle d'après Gaillard et autres auteurs* par de Bethune J. Baptiste ; Brugge, 1900.

(2) Ganshof F.F. : *Qu'est-ce que la féodalité ?* Brussel 1944, Collection Lebegue, 5e série, N° 53.

(3) Bij vol verhef geldt 20 sch. par. kamerlinggeld ; bij half verhef is dit maar 10 sch. Tevens wordt ook nog 20 sch. bienvenue of tafelgeld aangeboden !

Opnieuw veertig dagen na deze laatste handeling - de vorige investituur ging weleer met symbolische handelingen gepaard - moet de leenman zijn *denombrement* voorbrengen. Dit is een akte waarbij nauwkeurig het leen wordt beschreven, de grootte, de aard van de begroeiing, de eventuele achterlenen die ervan afhangen worden aangegeven, enz... De leenheer overhandigt hierbij ook een akte van ontvangst of *recipisse*.

De slotformule van een *denombrement* luidt nogal veel : 'staet ter dienste (= hup aan de heer), ter trauwen (= de wederzijdse trouw is beloofd), ende ter waarheden (= de leenman zal zijn leenheer in enquêtes bijstaan)'.

Het *verheffingsgeld*, bij het reliëf betaald, is eigenlijk het enige praktisch voordeel van de leenheer, toch in latere jaren. Het is dan ook steeds nauwkeurig aangeduid en betreft ofwel :

- de *volle koop*, d.w.z. 10 ponden parisis.
- de *halve koop*, d.w.z. 5 ponden parisis.
- het *beste vrome*, wat aangeeft dat de leenman de opbrengst (= het vrome/ de vruchten van het beste jaar van de drie eerstkomende, naar keuze van de leenheer, dient af te staan).

Verder zal de *10e penning* dienen betaald door de verwerver wanneer een leen 'verwandelt by coope'. Dit is wanneer het overgaat door koop of gift.

Een leen is geen heerlijkheid ! "Fief, ressort et justice n'ont rien de commun ensemble" zegden de oude juristen. Enkel de feodale justitie is op een leen toepasselijk. Het volgt het leenrecht.

Men heeft slechts een *heerlijkheid* wanneer justitierechten, door de vorst, aan een heer werden afgestaan, over een bepaald gebied, en dit is meestal over een leen. Er kunnen dus heerlijkheden zijn zonder bodem als medebepalend element, denken we bijvoorbeeld aan de heerlijkheid van Den Oudsen, een in de lucht hangende of vliegende heerlijkheid, waarover verder.

De heer bezit dus deze welbepaalde rechten en kan ze in eigen naam uitoefenen onder het hooggezag van de vorst. Hij kan trouwens nooit *alle* rechten bezitten (zie verder).

Deze justitiële of overheidsrechten, te onderscheiden van de domaniale (als eigenaar van de gronden) en de feodale (over leenroerige zaken) worden in drie niet zo nauwkeurig afgebakende groepen verdeeld.

De lage justitierechten :

ook genoemd fonchiere justitie omdat ze in hoofdzaak slechts berecht had over geschillen nopens gronden, over het plaatsen van grenspalen tussen eigendommen, het noteren in de willige rechtspraak van de transakties tussen de bewoners van de heerlijkheid bij erven en onterven (= kopen en verkopen). Hierbij inde men de wandelkoop en de sterfkoop (zie verder). Bij lage justitie oefenden de officieren ook toezicht uit op de velden, weiden, bossen. Men kon overgaan tot de in beslagname van dieren bevonden op niet geoorloofde plaatsen (schutten), tot de eigenaar schade en boete had vereffend. Straat- en rivierschouwingen. In strafzaken kwamen allerlei kleine overtre-

dingen voor : het slaan van iemand zonder bloedvergieten, of zonder gebruik van voorwerpen ; het toesturen van verwijten ; wanbetaling.
De boeten waren beperkt tot maximum 3 ponden parisis.

De hoge justitierechten :

betrof alle civiele en alle criminele zaken op enkele zeer schaarse uitzonderingen na. Men berechtte met zwaard, galg, rad, stok (= gevang), schandpaal (= pilorijn) ; men kon de verbanning uitspreken, had recht op confiscatie van goederen, mocht waarheden houden.
Hier waren de boeten tot 60 ponden beperkt.

De middelen justitierechten :

hield wat het midden tussen hoog en laag en was zeker niet nauwkeurig afgebakend. Het komt in onze studie trouwens niet van pas.

Inzake *waarheden* moeten we goed onderscheid maken tussen de waarheden in eigenlijke zin en de zittingen van de vierschaar. Eerstgenoemde zijn opsporingen van getuigen en ondervragingen binnenskamers, in het geheim, (stille waarheden) of openbaar (doorgaande waarheden). Ze gebeuren in de heerlijkheden door ambtenaren van de hogere besturen. Als doel hebben ze het opsporen van delicten en het nagaan van de toepassing van verordeningen en wetten. Er zijn periodieke (jaarwaarheden, triënen, zevenjaarlijkse, enz...) en gelegenheidswaarheden bv. de dagwaarheden voor een speciaal delict. Op die doorgaande waarheden is niet iedereen verplicht aanwezig zoals op de drie *lokale rechtszittingen* aanvankelijk wel het geval was : de lokale dingdagen. Men had de meikeur, de oogstkeur en de bamiskeur.

Gewoonlijk is er één jaarwaarheid van hogerhand, met voor de heer nog bijkomende, en sinds het plakkaat van 1672 zetelt de vierschaar verplichtend om de veertien dagen te tien uur.

Voor de heerlijke schepenbank wordt in feite op *drie wijzen berecht* :

- onder vorm van een *compositie* met de baljuw. Men sluit vóór de rechtszitting tegen een bepaalde boete een overeenkomst af. Men koopt zich dus in feite vrij.
- men laat de zaak als *gewone rechtsbehandeling* voor de schepenen passeren.
- volgens de oude *verzoeningsprocedure* ; er worden van beide partijen borgen genomen (gijzelaars) en men komt zo tot een verzoening (= of par-doen).

B OPBOUWENDE ELEMENTEN VAN DE HEERLIJKHEID WULFSBERGE.

Tot op het einde van het oud regiem dienen we voor Wulfsberge rekening te houden met twee entiteiten : *Wulfsberge op Oedelem* en *Wulfsberge op Ursel*.

a) Wulfsberge op Oedelem.

In 1237 komt een *Soikini de VVlfsberghe* en zijn echtgenote Margriet voor

ter gelegenheid van de tiendeoverdracht van Radulphus de Hilla (re) leenhouder van Soikini ⁽⁴⁾.

Deze Zeger was op zijn beurt leenman van Filip van de Woestijne, toen Radolf zijn tiend verkocht aan het Kapittel van de Onze-Lieve-Vrouw kathedraal te Doornik. Het ging hem over de tiend Hillare, op de grens van Knesselare en Aalter, in de omgeving van Buntelare/Hulhoek (= Hilhoek). Naast deze Hilhoek moet er voortijds dus ook een Hil-laar hebben bestaan naast het Bunte-laar. Radolf krijgt dus zijn toenaam naar dit laar !

De vermoedelijke *ridderwoonst* van deze Zeger van Wulfsberge is enkele jaren later precies in 1242, de vertrekbasis voor Walter van Marvis, de toenmalige bisschop van Doornik, als hij de parochie van Sint-Joris-ten-Distel kwam stichten en verdere afpalingen in de omgeving van het Bulskampveld uitvoerde ⁽⁵⁾.

i GRONDEN VAN HET FONCIER.

Het eerste leenboek van Vlaanderen vermeldt de anno 1325 : ⁽⁶⁾ *Willame de Wulfberghe tient en fief le mannoir de Wulfbreghe (er staat niet 'berge') terres, pres, bos.*

Een manoir mogen we als een ridderwoonst aanzien, alleszins toch als een feodaal domein.

Het leenboek van 1365 zegt : *LI ymete linde, metgaders der stede diere toebehoord... licghende inde prochie van Oedelem dat men heet goed te Wulfsberge...* ⁽⁷⁾.

In 1435 blijkt de omgeving ook reeds zo te noemen : *in een ieghenooode die men heet Wulfsberge.*

In 1501 spreekt men van *'t hof metten walle, groot 8 gemeten 218 roeden* en van *tupperhof* en in 1642 over *'t hof metten walle, singelen ende nederhove*, de dreef van de Gentse Heerweg voorbij 't hof naar de Zeldonkstraat,

(4) Archief kathedraal Doornik, cartularium D, fol 203.

SOIKINI van SOYER = ZEGER. Een HIL is een heuvel ; een LAAR een min of meer open terrein.

(5) Verhoustraete A. : *De rondreis van Walter van Marvis in 1242* in A.M. 12 (1961) p 228.

Moelaert, R. : *Een eerste verkenning inzake vroegkerkelijke geschiedenis te Knesselare* in A.M. 35 (1985), p 218.

(6) ARAB Rekenkamer 45925 : leenboek 1325 fol 5 & 6.

(7) ARAB Rekenkamer 1072 : leenboek 1365.

1059/60 : leenboek 1365, copie dd. 1770.

1073 : leenboek 1381 (onder de poorters van Brugge).

1074 : leenboek 1384.

SAB 518 : leenboek 1435 fol. 199 & 201.

RAB, Burg 1 : leenboek 1468 fol. 248.

Burg 2 : leenboek 1501, fol. 214.

SAB 519 : leenboek 1501, eigentijds dubbel.

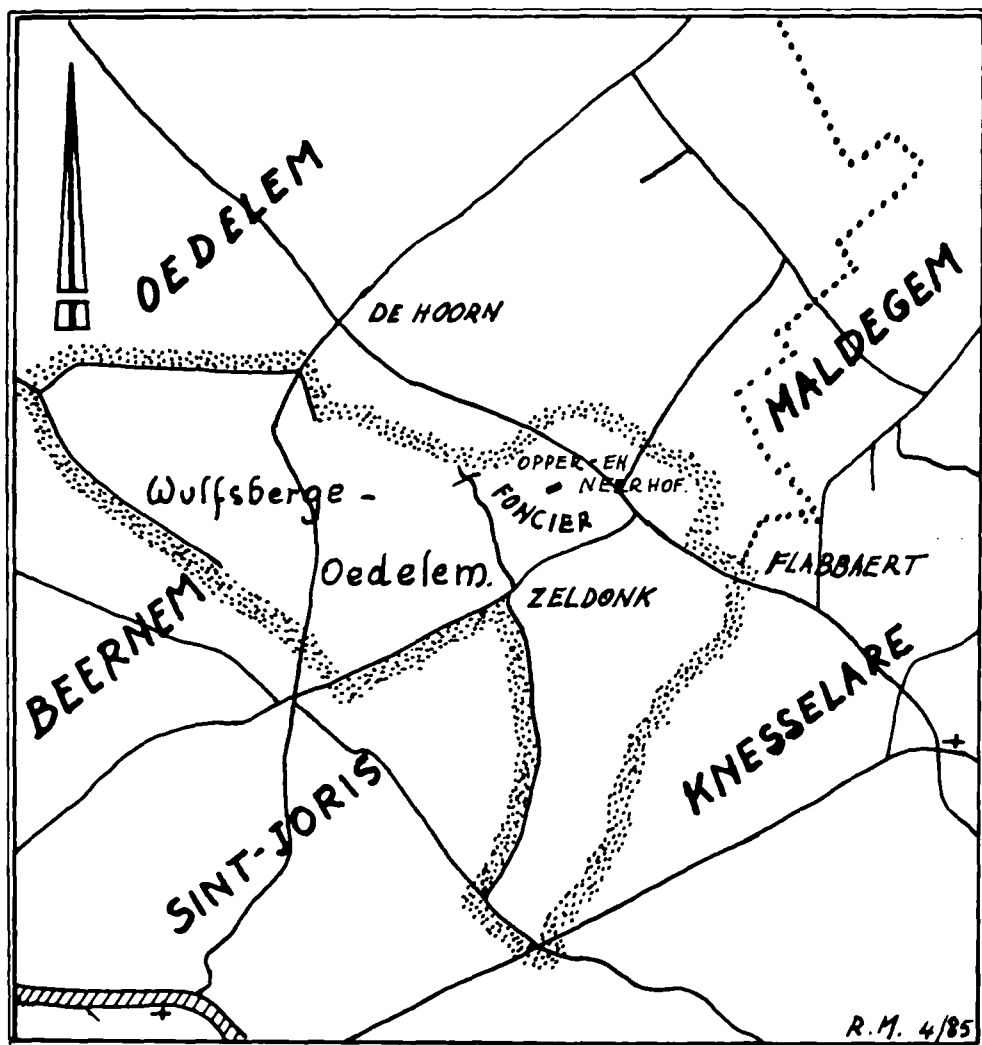
ARAB Rekenkamer 1075 : leenboek 1501 ; eigentijds dubbel.

RAB, Burg 5 : leenboek 1642, tweede band fol. 172.

Burg 3 : verhoofdingsboek XVIIe eeuw, fol. 93.

Burg 4 : verhoofdingsboek XVIIIe eeuw, fol. 151.

Burg 7 : index lenen 1659.

het Plantsoenbosselken, de Varenbilk, de Witte Driesen, het Meulestik en nog 13 gemeten zonder speciale naam.

De totalisatie van al deze genoemde percelen geeft de 51 gemeten en wordt het foncier genoemd.

ii DE ACHTERLENEN.

Van het Leenhof van Wulfsberge werden een aantal achterlenen (= Manschappen) gehouden, in de loop der eeuwen nogal variërend qua aantal. Ze stonden alle *ter trauwen, ter waerhede ende ter beste vrome* ⁽⁸⁾.

In 1325 zijn er zo tien manschappen ; in 1365 slechts nog de helft.

(8) RAB, Burg 8 : leenboek, tweede band, fol. 456.

In 1435 worden het er dan opnieuw zeven waarvan er wel drie verduisterd zijn. Zo ook nog in 1468. In 1501 schijnen er reeds vier verduisterd. De drie resterende worden ons in 1515 in een afzonderlijk stuk bij het denombrement medegedeeld : (9)

- J. De Brabander met de *derde schoof in de tiend Koolskamp te Knesselare*
- Jan vanden Eede met *twee lijnen land*, nu bos, in Oedelem, oost van de kerk op de Heerlijkheid Wulfsberge. West is de Smetstraat.
- Hendricx fs. Hendericx Frans, op Wulfsberge in de parochie Knesselare zegt men, in een *ieghenooode Epberchswech, geheten Bastaardleen en 3 gemeten 1 lijn groot (land)*.

In 1642 is nog één leen bekend : NO v.d. kerk, een tiend in Eentveld gehouden van Joos Eckaert. Baljuw Adriaan Beghijn daagt op 26/1/1656 Christiaan Van Daele, gehuwd met Tanneken De Vreese, weduwe van Joos Eckaert houder van deze novaaltiede voor de ferie (10).

iii DE SAMENVOEGING MET HET LEEN SCOTERS.

Op 29 januari 1351 (= 52 NS) wordt door Lodewijk van Male octrooi verleend om het leen Scoters bij het leen Wulfsberge te voegen, *houdende van ons teenen leene ende teenen coope*.

Alleen de rechte principale rente Scoters zal bloot in leen gehouden worden van de graaf (renteleen).

De laten van Scoters moeten nu voor alle zaken naar Wulfsberge trekken waaruit we dan weer besluiten dat dit met de heerlijkheid één complex moet vormen.

Met de benaming van het originele leen bedoelt men hoogstwaarschijnlijk Ser of des heren Coters ; deze familienaam komt trouwens later in de omgeving nog sporadisch voor (11).

iv DE HEERLIJKE RENTEN OP WULFSBERGE.

Naast de feodale gronden moeten er nog heel wat andere gronden van domaniale aard, tot de heerlijkheid hebben behoord : de cijns- of rentegronden..

In 1325 zien we zo dat jaarlijks 25 ponden parisis wordt samengebracht. In 1365 is dit maar 3 ponden 10 schellingen alsmede 12 kapuinen, (= gelubde hanen of vethanen) en 25 hoenderen.

In de toelating door Lodewijk van Male aan Willem II van Wulfsberge verleend op 9 april 1352, spreekt men van 5 ponden parisis.

Zoals de toestand in 1365 opgegeven, blijft hij ongewijzigd, of nagenoeg toch, tot in 1501 men 11 ponden 14 schellingen, alsmede ook 14 kapuinen en 25 hoenderen noteert.

(9) ARAB, Fonds denombrementen van de Wetachtige Kamer v. Vl. 9017.

(10) RAG, Fonds Ursel, 836, ferieboek.

(11) de L'imborg-Stirum : *Cartulaire de Louis de Male*, Brugge 1901, 2^e bd, fol. 396, 331 en 410.

Het origineel renteboek en ontvangstboek van Frans van Haveskerke uit 1619 door bemiddeling van Karel Frans Legillon in 1702 verkregen is niet meer voorhanden in het archief en ook geen latere kopieën.

We weten dus enkel dat de *renten te Tinhout en te Zeldonk* werden geïnd (12).

Renten of cijnzen zijn geen pachtprizen voor een lap grond, wel een jaarlijks te betalen herkenningrecht van een eigendom van de heer dat men erfelijk in bezit heeft.

Daar het hier om samengestelde cijnzen gaat, iets in natura en wat in speciën, mogen we een redelijke ouderdom inzake ontginning veronderstellen.

De voornoemde renten vormen hier nu precies één van de opbouwende elementen van het leen, naast de éénenvijftig gemeten foncier en de achterlenen. Hun bodems waarop ze geïnd worden volgen dus ook, zoals de rente het leen Wulfsberge.

Ze vormen samen een aaneengevoegd gebied, en met de justitierechten er aan toegevoegd, vormen ze de Heerlijkheid Wulfsberge, deel Oedelem.

Misschien zijn er nog allodiale gronden op de heerlijkheid te vinden, doch dit zou eerder uitzonderlijk zijn.

b) Wulfsberge op Ursel.

Sinds we in 1325 de eerste gegevens doorkrijgen betreft het hier een *erfelijke rente* die in leen wordt gehouden.

Ze bestaat uit 54 *hoed ruwe evene*. Er zijn twee soorten haver, de echte *Avena Sativa* en de *Avena Strigosa* of evie (= evene). Deze laatste was ruw behaard (kafnaalden) en kleiner, dus lichter; dus ook genoemd *avoine molle* ou *légère* (13).

De lokalisatie in de leenboeken gaat van '*gisant en le proche de Oedelem*' (1325) over '*Oedelem en Ursel*' in de 14e eeuw, tot '*inde prochie van Ursele, oost vander kerken in eene ieghenooode ende onder theerscip van Wulfsberge*' in 1435. Ook het charter van 1352 geeft Ursele op.

Deze rente vinden we per perceel omstreeks 1642 genoteerd in Burg 6, tweede volume fol. 458-465 en er is een copie van het Wulfsbergs renteboek op Ursel van 1760 (14).

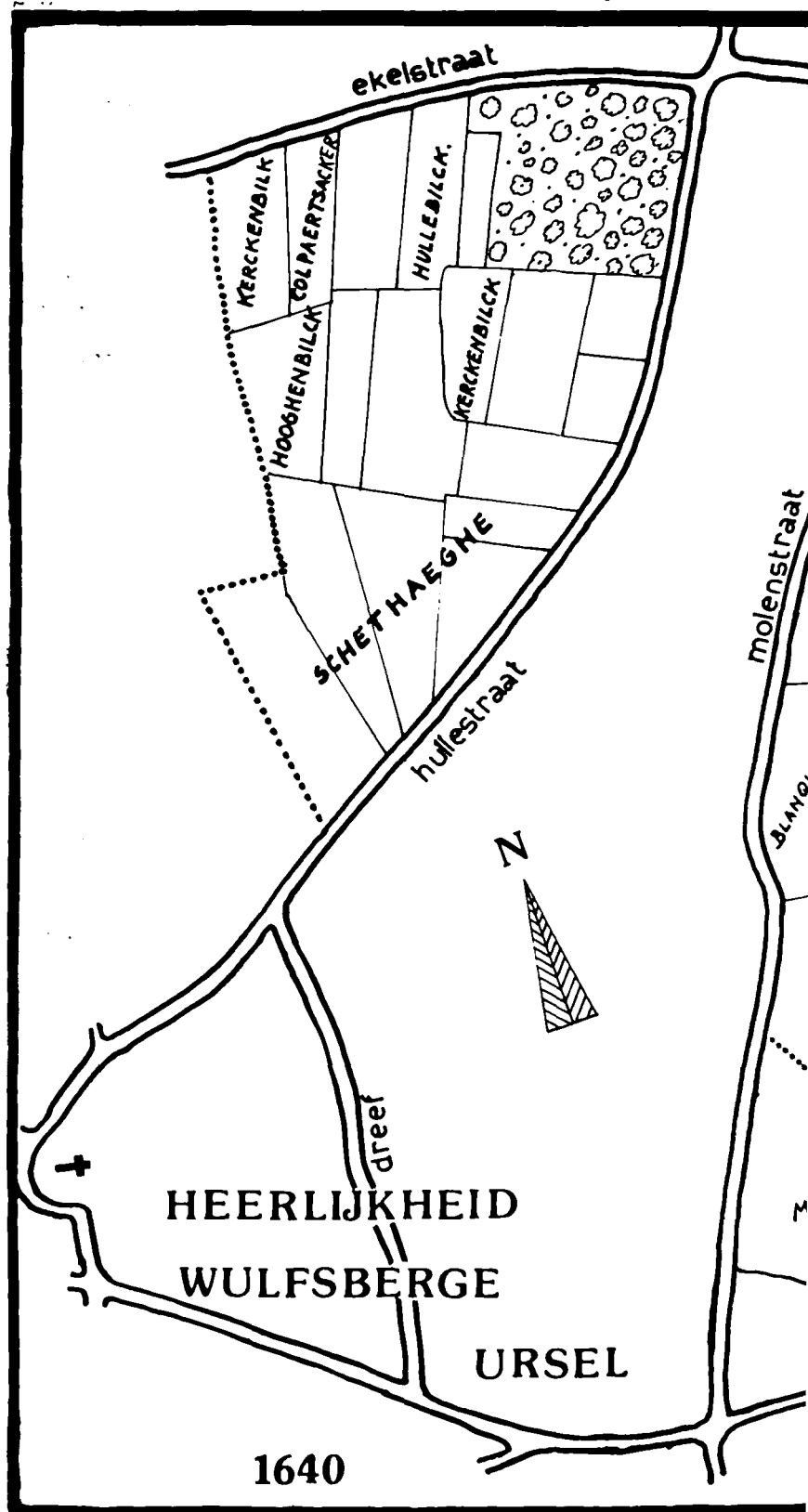
Daarbij behoren nog 7 ponden parisis renten jaarlijks (1325). Vanaf 1435 komen daar nog 8 penningen of deniers bij, elders schellingen genoemd. Bij de overdracht in 1352 spreekt men slechts van 40 schellingen naast de 54 hoed evene die jaarlijks dienden geleverd.

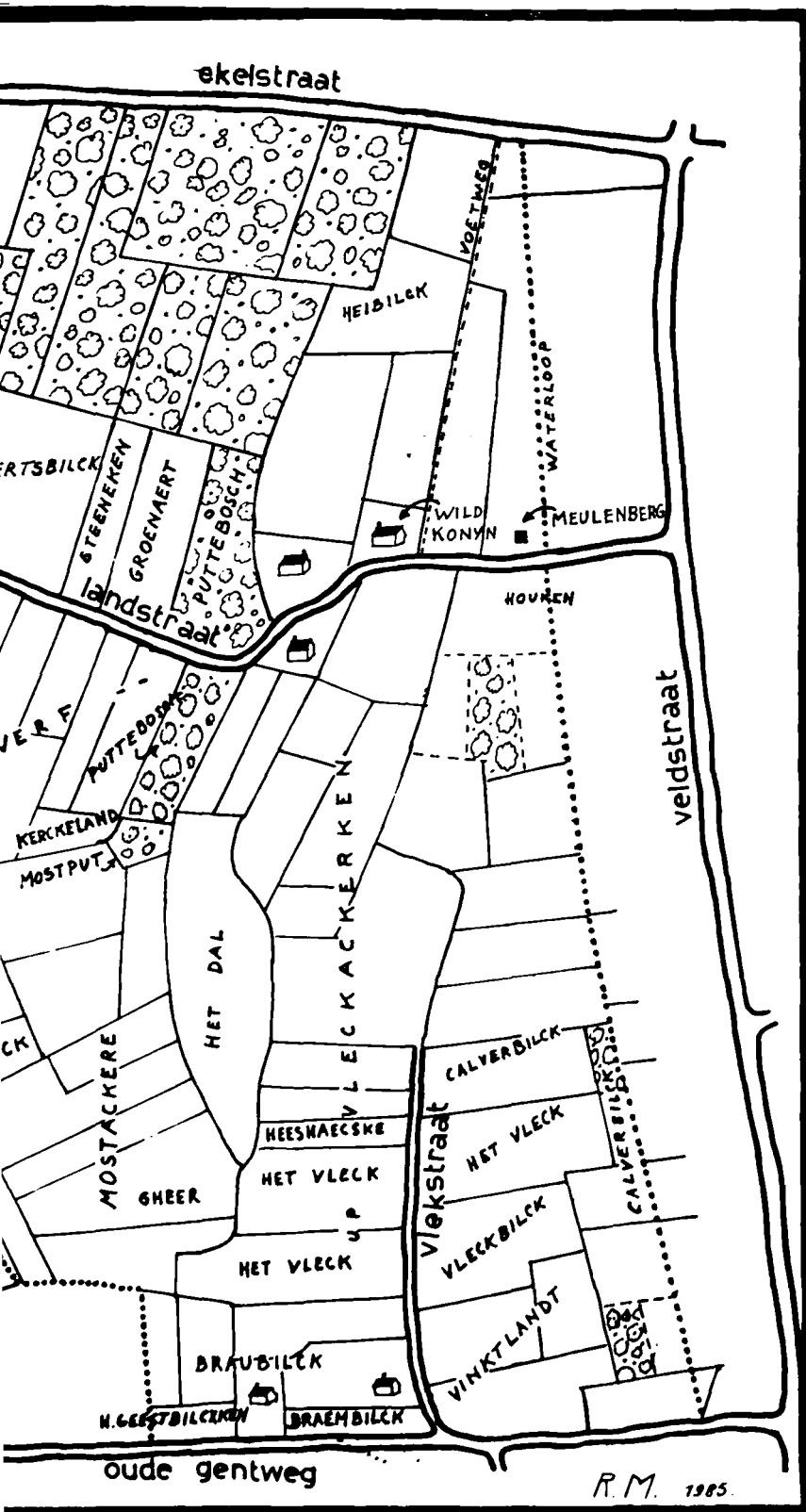
Wegens het samengesteld karakter, wat in natura en wat in speciën, mogen we veronderstellen dat het een oude cijns betreft.

(12) RAB, Burg 5, 2° volume. Allodiale gronden hangen van niemand af. Men zegt "van God en de zon".

(13) Lindemans : *Geschiedenis van de Landbouw in België*.

(14) RAG, Fonds Ursel 833.

Eigenlijk vormt hier de renteopbrengst het leen ; doch de bodem waarop deze rente ligt, en dit zijn de beide enclaves van Wulfsberge in Ursel 't Vrije, volgt steeds met de rente mee. Dit volgens het oud gewoonterecht (zie de costuimen van de Burg van Brugge). In praktijk mag hij dus als een leenbodem worden aangezien.

In 1352 was deze rente in bezit van Willem II van Wulfsberge, zoals ook de reeds samengevoegde leenbodems van Wulfsberge-Oedelem. Op zijn verzoek stond Lodewijk van Male, deze Brugse poorter toe, om het gebied te Ursel in 'meersinghe' (= meerdering) te voegen bij zijn leen op Oedelem, dat 5 pond parisis gold. Dit gebeurde te Male op 9 april 1352. Wulfsberge-Oedelem en Wulfsberge-Ursel vormen vanaf dit ogenblik dus één samengevoegd geheel dat nu wordt opgegeven als V ponden 40 schellingen parisis, naast de 54 hoed evene, groot.

"Staende tselve leengoet ten dienste van trauwen ende waerhede, ter re-lieve ende camerlyncghelde van vollen coope telcker veranderynghe ende laste van thiende pennynck" ⁽¹⁵⁾.

III De justitierechten op Wulfsberge

A HET VERMOGEN VAN DE HEERLIJKHEID

De lokale heer oefent zijn overheidsrechten uit door middel van zijn vierschaar (schepenbank of wet) aangevuld door ambtenaars.

De heerlijkheid Wulfsberge vinden we sinds onheuglijke tijden als een *appendante heerlijkheid* van de Kasselrij van het Brugse Vrije, wat wil zeggen dat ze in haar rechterlijke en bestuurlijke functies het gewoonterecht van de Kasselrij van het Vrije volgt. Ze dus geen aparte costuimen had, zoals de contribuante heerlijkheden die wel bezaten. Het Brugse Vrije bestaat pas sinds 15/4/1310 ; het werd opgericht als een vierde lid naast Brugge, Gent en Ieper ⁽¹⁶⁾.

Op 29/1/1351 (= 52 NS) vernemen we dat Willem II van Wulfsberge houdt : ⁽¹⁷⁾

1) *tgoet te Wulfsberghe, hersceep...*

2) *een heerscip... dat men noemt Scoters... ende ene vierschare van wette...*

De graaf heeft... *gheconsenteert...*, dat de twee vierscharen vorseid ziiñ vergadert..., nemende die vierschare ende wethouders diere toebehorende ten goede ende heerscepe van Wulfsberghe..., zal hebben ende heffen alle de vervalle, baten ende proffite die up therscip ende leen Scoters (vallen) zullen, ute ghesteken de rechte principale rente Scoters. Deze blijft een leen van de Burg.

1365 : ... *met allen den laten, diere toe behoren..., ende boeten totē 3 lb. par. ende daer beneden, den vors. leengoet toe behorende.*

(15) RAB, Burg 6, tweede band, rapport dd. 1665 p. 458.

(16) Prevenier, W. : *Het Brugse Vrije* in *Ann. de la Soc. d'Emul. de Bruges*, 1859.

(17) de Limburg-Stirum : o.c. deel 2, p. 396.

1435 : *eene vierschare daer de aervachtighe (= heer) van desen voors. leene, mach maken eenen baillu ende hem doen dynghen of selve dynghen met zinen (later heeft men hier 'zeven' gelezen) laten ; ende heist daer de heerlicheide van drie ponden parisise ende der ondere.*

1501 : *... of selve dinghen met eenen burchmeestre ende zeven gecoren laeten.*

Uit deze excerpten blijkt overduidelijk dat men slechts de lage justitierechten bezat, vermits een *laathof* enkel daarvoor bevoegd is. Ook 'boeten' beneden de drie ponden' wijst dit ten dele uit !

Tot op het einde van de 17e eeuw is er dan ook steeds een schepenbank van zeven laten aan te tonen ; hierover handelen we straks verder.

Er was één baljuw, één griffier en vanaf 1702 ook één ontvanger voor de beide deelgebieden samen bevoegd.

Anders was het gesteld met de officieren : Wulfsberge-Oedelem en Wulfsberge-Ursel hadden er elk één. Dit was ook met de ontvangers het geval tot 1702. Ze brachten elk één rekening voor. Dit laatste bleef na 1702 voortduren.

Sinds 1435, wanneer we de eerste keer de gegevens wat uitvoeriger genoteerd vinden, zien we dat men recht heeft op "steerfcoop ende wandelcoop".

Doodkoop of sterfkoop is het recht dat de heer laat innen wanneer een onroerend goed (behalve leen) na sterfgeval overgaat aan een nieuwe bezitter. *Wandelkoop* is men zo verschuldigd wanneer deze overgang gebeurt bij koop of gift (ook bij lenen = 10e penning of 1/10e verwerver).

Onder Lodewijk van Haveskerke, heer van Wulfsberge (1642-1663), ontstond er een twist met de heer van St-Joris-ten-Distel over de '*calange*' (= in bezitname) en het *schutten* (= opsluiten) van paarden, koeien, varkens, enz... door zijn baljuw omdat hij er overheer was en de hoge justitierechten er mocht uitoefenen. Hierbij wordt gezegd dat Wulfsberge altijd deze rechten had bezeten evenals deze van *straat- en rivierschouwingen*. Steeds had men er onder leiding van de baljuw door burgemeester en schepenen deze rechten uitgeoefend en dit is ook zo gebleven ! ⁽¹⁸⁾.

B DE MIDDELE EN HOGERE JUSTITIE OVER DE HEERLIJKHEID.

Wanneer een heerlijkheid slechts de lagere rechtsmacht bezit, zoals hier Wulfsberge, dan zijn de andere hogere vermogens in bezit van de vorst, of door hem in leen uitgegeven aan anderen.

Dit laatste is voor Wulfsberge sinds de vroegste tijden het geval. Hier is het de Heerlijkheid van Den Oudsen, eveneens van de Burg van Brugge gehouden, die deze rechten uitoefent.

i KORTE HISTORIEK VAN DEN OUDSEN.

Den Oudsen is een ietwat aparte heerlijkheid. Ze heeft namelijk geen leenbodem of foncier, en bestaat enkel uit de uitoefening van de heerlijke rechten, over veelal woeste heidegebieden, gelegen te St-Joris, Wulfsberge, Loppem, Ruddervoorde, Oostkamp, Maldegem, St.-Laureins, Adegem, en nog meer andere.

(18) RAG, Fonds Ursel 776 (dd september 1689).

Deze heerlijkheid vormt in feite reeds een conglomeraat van drie verschillende heerlijkheden : De Nieuwen, Jonkersambacht en Busschersambacht.

De gegevens in de literatuur voorhanden zijn zeer verward en ⁽¹⁹⁾ een studie van deze heerlijkheid zou een moeilijk en omvangrijk werk betekenen. Daarom beperken we ons hier tot enkele gegevens voor Wulfsberge van belang.

Op 19/12/1559 verkreeg Cornelis Vander Eyken, heer van Sint-Joris van Filips II octrooi tot verwerven van de Heerlijkheid van Den Oudsen ⁽²⁰⁾. In feite was hij er reeds van in het bezit gekomen op Kerstdag 1557. En zo werd de heer van St-Joris overheer op Wulfsberge ⁽²¹⁾.

Hij mocht van Den Oudsen delen afsplitsen en ze hechten aan heerlijkheden (als reeds justitierechten bestonden) of aan gebieden/domeinen (indien daar geen justitierechten over waren).

Dit is op verschillende plaatsen en tijdstippen gebeurd.

Zo werd te Beernem een afsplitsing gedaan op 11/7/1617 : justitierechten werden er o.m. bij De Nieuwen gevoegd.

Hierdoor ontstond dus uiteraard een geografisch *geïsoleerd gebied* ⁽²²⁾ van Den Oudsen (een rechtsgebied), in globo bestaande uit rechten over de parochie van St-Joris en de Heerlijkheid Wulfsberge. Dit noemde men alras 'De Splete van Den Oudsen in St-Joris'.

Op 19/3/1635 heeft Antoon Vander Eyken, kleinzoon van Cornelis, een splete west van de Zuidleie in St-Joris en ten dele Beernem, alsmede andere delen o.m. op Ruddervoorde verkocht aan een andere heer binnen St-Joris : Marius Vanden Berghe, gezegd Van Praat.

Deze akte is geregistreerd in het Ferieboek van de Burg 1634-49, fol 99 op 25/6/1636 ⁽²³⁾.

Marius vormde, door deze afsplitsing, met zijn kasteel en wat omliggende goederen de Heerlijkheid Waterland, alias Vanden Berghe op St-Joris. Dit bij octrooi van 20/5/1636 ⁽²⁴⁾.

Op 15/2/1650 is de resterende justitie van de Splete van Sint-Joris (waaronder dus nog Wulfsberge) afgespleten van de rest van Den Oudsen en bij de Heerlijkheid van St-Joris gevoegd. St-Joris verkreeg toen m.a.w. de hogere justitierechten als heerlijkheid en kon over Wulfsberge deze rechten uitoefenen ⁽²⁵⁾.

(19) Gilliodts-Van Severen : *Coutumes du Bourg de Bruges* (3 dln)

Zie ook Ryserhove, A. : *Mengelingen over St-Joris in Bos- en Beverveld* 11 (1978) en *Geschiedenis van Beernem*, Handzame 1979.

(20) RAB, Aanwinsten 2000.

(21) RAB, Burg 5, 2° bd, fol. 183.

(22) RAB, Aanwinsten 2000.

(23) RAB, Aanwinsten 2000.

(24) RAB, Burg 6, 2° bd, fol. 485.

(25) RAB, Burg 5, 2° bd, fol. 183.

Uiteindelijk heeft Jozef Vanden Berghe, een opvolgend heer van Waterland, op 15/6/1675 de Heerlijkheid St-Joris ook kunnen verwerven wegens niet afbetaalde schuld, en ze bij zijn Waterland gevoegd.

Zo werd deze heer nu overheer op Wulfsberge.

Herhalen we dus in het kort. Overheer te Wulfsberge was :

- heer van Den Oudsen tot 1558
- heer van St-Joris tot 1650 als koper van Den Oudsen
- heer van St-Joris uit hoofde van zijn heerlijkheid (hoge justitie verkregen) tot 1675
- heer van Waterland tot Franse Revolutie, uit hoofde van bezit van de Heerlijkheid van St-Joris.

ii HET VERMOGEN VAN DE HEERLIJKHEID VAN DEN OUDSEN TE SINT-JORIS EN WULFSBERGE ⁽²⁶⁾.

Deze heerlijkheid oefent slechts de rechten uit over Wulfsberge in zover ze niet aan de lage justitie eigen zijn. Doch iedereen weet wel dat de overheidsrechten, met hun drie categoriën, zomaar niet als drie wel gescheiden vakjes overal en altijd dezelfde zijn.

Ver doorgedreven onderzoek, indien de bronnen daartoe dan nog wel voorhanden zijn, kan dit slechts uitwijzen.

Kwestie boeten kwamen haar enkel deze boven drie ponden toe. Het denombrement spreekt ook over de boeten *'vallend in de grote vacantiën van ougst'*. *Hoe groot ofte hoe cleen ze zijn*, ze komen aan de heer van Den Oudsen toe. Zie bij de waarheden.

Verder spreken de teksten over :

vrije windt : het recht van de heer om binnen zijn heerlijkheid wind- en watermolens op te richten, zowel vrije als banmolens.

Met toestemming van de heer van Wulfsberge hadden twee vennoten in 1668 te Ursel en op Wulfsberge, een windmolen opgericht. Aangemaand door de heer van het Land van de Woestijne die molen te sluiten (binnen zijn vijf-mijlsgrens), gingen ze in beroep en kregen van hogerhand de toelating deze te heropenen. Wellicht onrenderend, te dicht nabij de molen van Ursel, braken ze hem in 1685 reeds af en brachten hem over naar Knesselare, waar hij de afgebrande Plaatsmolen verving.

thol : is het recht geheven bij verkoop van dieren op de heerlijkheid, naar soort, enkele penningen per verhandeling.

vont : recht van de heer op verdwaald en verloren goed dat niet binnen een bepaalde tijd door de rechtmatige eigenaar werd opgevorderd.

bastaardgoed : recht van de heer op het goed van bastaards gestorven zonder "lichamelijke" erfgenamen !

stragiersgoed : goed van vreemdelingen die op de heerlijkheid overlijden (en wier erfgenamen niet bekend zijn).

(26) RAB, Burg 5, 2° bd, fol. 182 ; Burg 6, 2° bd, fol. 483.

Verhoustraete, A. : Leenroerig Aalter, A.M. 15 (1904) p. 187.

lagaen : strandgoed, aangespoeld goed, schatten.

geconfisceerd goed : de bij rechterlijke beslissing aangeslagen goederen.

vrije jacht op roodt, swart ende alderande wilde beesten ende voghelrie, uytghesteken de visscherie in de Zuydleie. Deze laatste, uiteraard voor St-Joris alleen bedoeld gezien Wulfsberge niet aan de Zuidleie kwam, was verkocht door Antoon van Dycke en geannexeerd aan de Heerlijkheid Waterland. Van de *'wiltvanck'* was de helft voor de vanger en ook bij de *honingbijen* kwam de helft de houder te goede.

schauwen van dode lichaemen, wegghen, maten en ghewichten, beken en waeterloopen : de boeten komen aan Den Oudsen.

Onder Lodewijk van Haveskerke, heer van Wulfsberge (1642-1663), ontstond reeds twist met de heer van St-Joris over de straatschouwing.

De baljuw mag *composeren van alle criminele saken*. Hiermede wordt bedoeld dat men vóór een dergelijke rechtzitting, met de baljuw een overeenkomst kan bewerkstelligen, waarbij men zich dan voor en overeengekomen som kan vrijkopen en zo de veroordeling ontwijken.

collatië : dit is voor Wulfsberge van geen belang. Het betekent in feite dat de heer te St-Joris de kerk- en dismeesters (= armmeesters) mag aanstellen : hij is trouwens ook *temporeel heer van de parochiekerk*. Zo heeft hij er ook het *auditieright* over hun rekeningen.

En ten slotte zegt de tekst : *en generalick heeft de heer al de voorseyde hooghyt, heerlykheyt ende preminentien (= onder meer andere het recht op een speciale zitbank in de kerk, de eerste op te stappen in de processies, enz...) die onze gheduchte here van alle tyden aldaer ghehadt heeft*.

Hierop zijn slechts drie zaken uitgezonderd die steeds en overal aan de vorst blijven toebehoren :

- *de souveraine ayden ofte beden* : wat betekent het recht belastingen te laten innen
- *kennisse van misdæet gecommitteerd jehghens de goddel. ofte wereldlijke Majesteyt*
- *clockslaghen* : dit betekent het recht tot het oproepen voor de heerban.

Verder vonden we nog dat de heer toelating of octrooi verleende tot het oprichten of openen van een herberg of taveerne ⁽²⁷⁾.

Volgens Gilliodts-Van Severen in de Coutumes wanneer hij over Den Oudsen handelt moeten we nog toevoegen :

recht van grute : dit is een oud recht dat volgt uit het vroege bannum zoals het molenrecht (banmolen). Grute is eigenlijk de gedroogde gagel, een tot twee meter hoog groeiende struik, welke veel op woeste gronden voor komt.

Ze werd gebruikt, zoals de hoppe nu, om het bier te kruiden. Het valt echter sterk te betwijfelen of Den Oudsen dit recht wel bezat, vermits het gruitrecht over gans het Vrije aan de heer van Gruuthuse toekwam ⁽²⁸⁾.

(27) RAG, Fonds Ursel 843 ; octrooi verleend.

(28) De Smet J. : *Het Gruutrecht te Brugge in West-Vlaanderen*, deel 6 (1957).

plantrecht langs sheren straten ; recht van een griffier te stellen en een trompenier en weiknecht (= jager) te hebben.

In het Register van Namptissementen wordt melding gemaakt van het denombrement van de heerlijkheid van date 16/5/1696 (verhef van Karel Frans Legillon dus) bestaande uit *44 parquementen blaederen met eenen zeghel daer onder uythanghende ghedruckt in roode hostie* dat werd geschreven door F. Willaëys. Het is ons niet onder handen gekomen ⁽²⁹⁾.

iii RECHT VAN DE HEERLIJKHEID ZOTSCHORE.

Wulfsberge was ook samen met het Knesselaarse, Oedelem, Walsen in Beernem, Nieuwen in Beernem, enz... belast in de Veldschatting van Zotschore. Deze bedroeg in haar geheel 40 ponden 15 schellingen per jaar.

Hierin moest Wulfsberge zijn deel van 5 schellingen 4 deniers bijdragen. Dit was een oud recht dat aan Zotschore behoorde voor het delven van turf, het opdoen van houtgewas, het laten grazen van dieren, enz... Enkel Wulfsberge-Oedelem droeg hiertoe bij. In de rekeningen van dit deel van de heerlijkheid zien we de officier regelmatig dit bedrag aan de heer van genoemde heerlijkheid overmaken, evenzo is dit voor het Knesselaarse het geval. Deze rente verschijnt te Sint-Jansmis.

iv DE WAARHEDEN EN DINGDAGEN.

St-Joris mag na 1650, gezien het feit dat de rechten van de Splete van Den Oudsen aan de heerlijkheid werden geannexeerd, op zijn heerlijkheid en op Wulfsberge, zo te Ursel als te Oedelem, volgende waarheden houden, die voordien door Den Oudsen er werden ingericht.

a) *De Bellewaerhede ofte Sotschoorsche waerhede :*

Deze waarheid die vroeger gehouden werd door de baljuw van Den Oudsen en twee leenmannen van de Burg, wordt om de drie jaar gehouden (triennale). Het profijt kwam aan de heer van St-Joris-ten-Distel.

b) *Een doorgaande waarheid ieder jaar* indien het nodig blijkt met boeten voor de heer.

c) *Eveneens ieder jaar in geval van noodzaak een dagwaarheid.*

Een dagwaarheid is een waarheid gehouden met een bepaald doel voor oog. Vermits hier gesproken wordt van 'boeten' hebben we te doen niet met waarheden in de echte zin van het woord maar met gerechtszittingen. De zin *"... ende oock alle de boeten, hoe groot ofte cleene die syn, ghevallende inde groote vacantiën van ougst..."* behoren aan de heer, wijst duidelijk op de oostkeur, één van de vroegere placita generalia. Vacantiën is immers naar het Franse vacation = vakantie of rechtszitting gevormd ⁽³⁰⁾.

(29) RAG, Fonds Ursel 834. Het recht beste hoofd bestaat hier niet, vermits het Brugse Vrije daarvan werd vrijgesteld op 20-8-1232, door Ferrand en Johanna, graaf en gravin van Vlaanderen en Henegouwen en dit ten eeuwige dage (RAB Charters Vrije, n° 5).

(30) RAB, Burg 6, 2° bd, fol. 483 en Gilliodts, *Coutumes du Brg, Introduction I.* alsmede verwijs pag. 473.

IV De heren van Wulfsberge.

Aan het hoofd van de heerlijkheid stond de heer. Hij was de bezitter ervan en uit dien hoofde kwamen hem dus heel wat rechten toe. Zo had hij ook zijn verplichtingen. Hiervoor had hij zijn ambtenaren die functioneerden in het kader van de werkzaamheden binnen de vierschaar.

A) De rechten die de heer in zijn heerlijkheid kon innen waren van verschillende aard :

- van feodale aard :

Als leenheer genoot hij het verheffingsrecht van de lenen door zijn leenhof van Wulfsberge uitgegeven, naast de militaire bijstand in de vroegste jaren natuurlijk.

Van tien tot één geslonken had dit financieel niet veel om het lijf. Al de lenen werden gehouden tegen het 'beste vrome' d.w.z. de heer genoot bij de overgang steeds een jaaropbrengst. Dit was dan toch niet te versmaden !

- van domaniale aard :

Als domeinheer genoot hij de renten/cijnzen op de percelen van de heerlijkheid. Dit waren :

- *renten in natura* : een twaalfstal gelubde hanen, een vijftwintigtal hoenderen (Oedelem), maar voornamelijk de 54 hoed ruwe evene of haver te Ursel. Een Brugse hoed had 172 liter inhoud. Daar een hectoliter haver ongeveer 51 kg weegt komen we tot 4737 kg. De renten in natura werden na de vroege middeleeuwen verrekend aan de marktprijs van de dag.

- *penningrenten* : meer dan 7 ponden parisis te Ursel en meer dan 11 ponden te Oedelem.

- *rechten van sterfkoop en wandelkoop* : werden per schelling/gemet, aangerekend aan de koper of verwerver. Bij de lenen is dit de 10e penning.

- van private aard :

Ten persoonlijke titel had de heer ook zijn 51 gemeten leen op Oedelem met opperhof en neerhof, naast nog andere percelen op de heerlijkheid gelegen, die door een pachter werden uitgebaat en hem dus ook heel wat opbrachten. Dit foncier kan gezien worden als de rest van het vroege vroondomein ⁽³¹⁾.

- van justitiële aard :

Hier betreft het de inkomsten van boeten ter ferie uitgesproken (gevallen van twisten, wanbetalingen, schutten van dieren, enz.) alsook de jaarlijkse straat- en beekschauwingen waar heel wat boeten werden geïnd ten voordele van de heer.

Boeten boven de drie ponden had de heer van Wulfsberge dus, zoals hoger reeds gezegd niet, gezien deze aan de overheer toekwamen.

- van administratieve aard :

Bij de auditie van de jaarlijkse rekeningen kreeg hij zo zijn recht van 1 pond.

B) Zelf diende hij het verhef van zijn heerlijkheid te doen bij zijn aankomen, dan als leenman van de Burg. Hiervoor diende hij de 'volle koop' te

(31) RAB, Burg 5, 2^e bd, fol. 172 waar een volledige beschrijving te vinden is van al de percelen van het foncier.

betalen of X ponden parisis. Tevens een kamerlinggeld of hoofdschede (= cambellaige), een fooi dus aan de kamerling van de Burg. Tevens was hij verantwoordelijk voor de betalingen van de diverse soorten belastingen die geheven werden via het kasselrij hoofdbestuur. Daar bij de stichting van een heerlijkheid in principe de heer rentegronten van de graaf heeft verworven, dient hij jaarlijks een bijdrage te storten via bepaalde 'brieven'. Dit is voor Wulfsberge een ononderzocht gebied.

Heel wat leden van de familie Van Wulfsberge komen in de oorkonden van de 13e eeuw, die met de besproken omgeving in verband kunnen worden gebracht, voor ⁽³²⁾.

In 1237 treffen we zo voor het eerst, zoals reeds hoger werd uiteengezet, *Zeger van Wulfsberge* aan. Hij is de leenman van Filip van de Woestijne, heer van de grootste delen van Aalter en Knesselare die later het Land van Woestijne zullen vormen. Het betreft de tiend Hillare.

In 1242 vertrekt Walter van Marvis, bisschop van Doornik te Wulfsberge wanneer hij St-Joris-ten-Distel als parochie afbakent. De grens verloopt ten dele tussen Wulfsberge en de goederen van Walter van Eine. *Jan van Wulfsberge* koopt in 1275 één gemet land te Oedelem van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge ⁽³³⁾.

Op 23/7/1288 treffen we *Gillis* en zijn moeder jonkvrouw Margriet aan in een charter van Bouden van Praat wanneer hij zijn tienden o.a. te Tinhout-Oedelem verkoopt aan het kapittel van O.-L.-Vrouw te Brugge. Tinhout is de onmiddellijke omgeving van Wulfsberge ⁽³⁴⁾.

Verder kennen we nog in deze eeuw een *Filip van Wulfsberge*, als leenman van de graaf binnen het Vrije.

In 1297 vinden we hem zo vermeld in het gevolg van Geraard de Moor, heer van Wessegem te Ursel, wanneer deze vóór het beleg van Rijsel zijn paarden door Robrecht van Bethune laat schatten.

In 1318 wordt hij nog als leenman vernoemd. Hij draagt als wapen een ingestulpte schuinbalk vergezeld in boord van zes wolfskoppen. De legende luidt : + S' PHILIPS VAN WILFSBERGHE ⁽³⁵⁾.

Een laatste die we hier nog vernoemen is *Geraard van Wulfsberge* ⁽³⁶⁾ de dader, zo blijkt uit het 1e register van charters (1142-1393), van de moord op Willem de Meyer. Hij mag door Lodewijk van Male uit de ban terugkeren. In het 5e cartularium van Vlaanderen vinden we dan nog de tekst

(32) Aan het leen te Lissewege werd ook de naam Wulfsberge gegeven.

(33) RAB, Charters O.-L.-Vrouwekerk.

(34) *Description historique de l'église Notre-Dame à Bruges par Beaucourt de Noortvelde*, Bruges 1773, fol. 177. Jan van Praat had aan de proost van dezelfde kerk de tiend in St-Gillis-Brugge, Syssele, Oedelem en Koolkerke in 1258 afgestaan. Joos van Wulfsberge geeft twee delen van de tiend van Tinhout te Oedelem die hij wederrechtelijk in bezit houdt van Bouden van Praat op 9-3-1348 (= NS 49) terug. In 1350 amortiseert de graaf deze twee delen door Bouden gehouden.

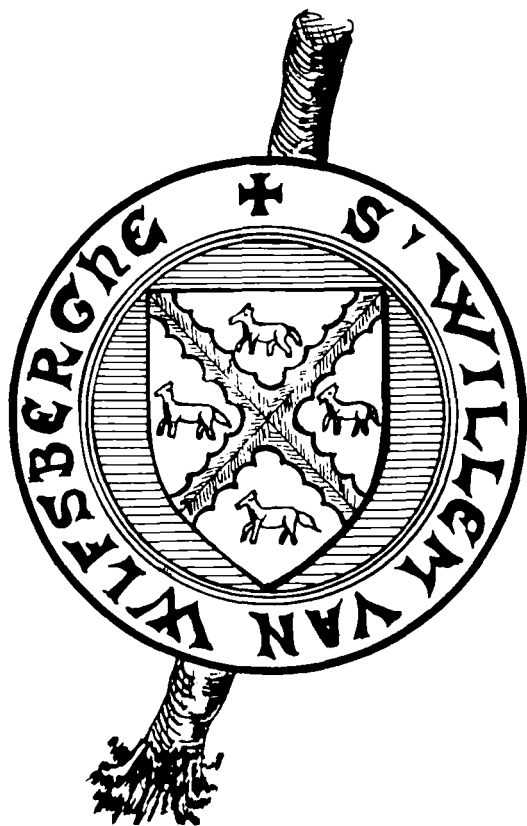
(35) RAG, Fonds charters van de Graven van Vlaanderen, inv. de Saint-Genois 902 ; 1318 : zie De Raadt : *Sceaux armoriés...* en Morel de Boucle de Saint-Denis, pl. 41, fig. 1196 ; 1326 : vernoemd in charter van de officiaal van Doornik als vertegenwoordiger voor Brugge, SAB, cart. Groenenboek C fol. 69 (uitgeg. de Limburg-Stirum : *Codex diplomaticus*) ; 1329 : RAG, de Saint-Genois 1560.

over hem, waarin de vrede wordt gesloten op aandringen van de graaf, tussen de ouders van Geraard en zijn vrienden, met Boudewijn van Praat, door wie hij zou zijn om het leven gebracht.

Misschien kunnen we nog terloops melding maken van een gegeven uit het leenboek van 1365 waarin *Beele van Wulfsberge* (= Isabella) met 20 g. leen in het Brugs Ambacht, binnen de prochie Knesselare, te vinden is. Met Knesselare wordt hier wellicht het Knesselaarse bedoeld.

Van vorige zijn wij dus zo blijkt niet voldoende ingelicht om enig genealogisch verband te leggen, noch om ze als bezitters van de heerlijkheid te aanzien.

Vanaf Willem I liggen de zaken enigszins anders ; deze wordt expliciet in het oudste leenboek van Vlaanderen ca 1325 als vader van Willem II aan-gegeven, die effectief leenhouder van Wulfsberge was.

Zegel Willem I

Deze Willem I komt het eerst voor in 1293 in een oorkonde waarbij hij samen met Katharina, echtgenote van Cono van Marke, beide erfgenamen van Geertrui, de weduwe van Pieter van Wulfsberge, in de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge een jaargetijde stichten voor Geertrui ⁽³⁷⁾.

We vinden hem, Guillames de Wulfsberghe, tussen een massa andere oorkonders, waarbij deze een reglement o.m. nopens de vernieuwing van de Brugse schepenbank op 19 december 1298 bezegelen. Aan dit enig mooi charter, 3/4 m2 groot, hangt ook zijn volledig gaaf zegel welke wij hierbij reproduceren ⁽³⁸⁾. (ca 20 mm).

Nog later komt hij voor in een lijst waarbij een groot aantal personen geld geven aan de stads- magistraat te Brugge. Zo verleent hij hier ook 1 pond. Eveneens nog ver- noemd op 20/3/1304, de vrijdag voor Pasen, (= NS 1305) en ca. 1309 wanneer we hem tot de Han- ze zien toetreden ⁽³⁹⁾.

WILLEM I mogen we dus wel met enige zekerheid als heer van Wulfsberge aannemen.

(36) ADN, Rijsel, B 1596 en B 1565.

(37) RAB, Charters O.-L.-Vrouwekerk.

(38) SAB, Politieke charters, 1^e reeks 113, (uitgeg. door Warnkoenig : *Histoire de Fl.* IV, p. 304 en Gilliodts-Van Severen : *Inv. arch. villa Bruges I*, 59).

(39) Gill. : *Inv I*, fol. 111 en IV, fol. 274.

Pas met het leenboek van 1325 hebben we de stellige zekerheid dat de van Wulfsbergen werkelijk heren van Wulfsberge zijn geweest ! Als heer én voor Wulfsberge-Oedelem, én voor Wulfsberge-Ursel wordt daar ⁽⁴⁰⁾

WILLEM II VAN WULFSBERGE aangeduid. Hoger zegden we reeds dat deze in april 1352 zijn beide leengoederen overliet aan zijn zoon WOUTER VAN WULFSBERGE.

Het leenboek van 1365 geeft nu voor Wulfsberge-Oedelem dezelfde Willem II op, doch voor Wulfsberge-Ursel Wouter. Beide lenen waren echter toen al jaren tot één leen verenigd. Schijnbaar is hier dus een tegenspraak !

Deze verscheidenheid en schijnbare tegenstelling dienen we te verklaren aan de hand van de paragraaf uit de schenkingsakte, waarin gezegd wordt : *behoudende den vorseyden Willeme den bladen siin leven lanc, ende ghebrake siins, vor siins wiifs, behouden sinen wive de helt in de bladinghe.*

M.a.w. Willem behoudt voor zichzelf het vruchtgebruik, eventueel voor zijn echtgenote de helft ervan, en dit het leven lang.

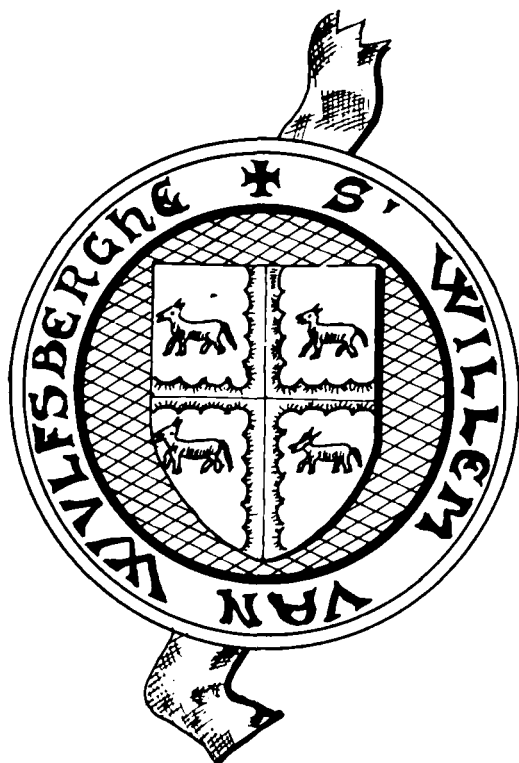
In gezegd jaar is Willem II nog in leven en heeft dus nog het vruchtgebruik.

Enkel te Oedelem is er een opbrengst van 'bladinghe' daarom is hier Willem door de Burg genoteerd gebleven als leenhouder. Te Ursel betrof het enkel renten.

Willem II vonden we als zoon van Willem I aangegeven en gehuwd met Katelijne Vilaen (onzekere spelling). Ze hadden een dochter Clara gehuwd met Willem de Wale fs Jans, gezegd Berdela ⁽⁴¹⁾.

We vinden hem herhaaldelijk geciteerd in charters, cartularia en andere documenten te Brugge tussen 1329 en 1363, waar hij tijdens deze periode 'n schepenambt waarnam ⁽⁴²⁾.

Er zijn van hem verscheidene zegels bewaard gebleven. Steeds betreft het een rond zegel, ca 20 mm met legende + ' S WILLEM VAN WULFSBERGHE. Het is een zegel van het heraldisch type met een ingestulpt kruis, gekantonneerd met vier gaande wolven : een sprekend wapen dus, zoals andere van deze familie.

Zegel Willem II van Wulfsberge

(40) Willem II bezat ook een leen van 2 gemeten te Uitkerke en één van de vier 'erfelijke wisselen' te Brugge (leenboek 1365).

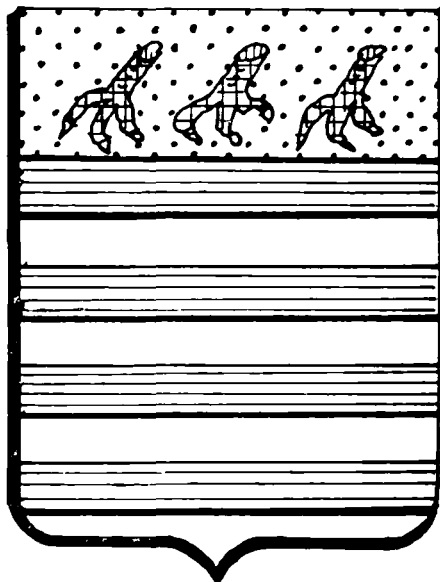
(41) SAB, Politieke charters, 1° reeks, 447. Kathelijne Vilaen was de dochter van Wouter Vilaen.

(42) Zie Schauteet : *Regesten op de charters van het stadsarchief te Brugge* (13 keren vernoemd). De eerste maal in 1329, als schepen vernoemd in RAG, fonds charters van de graven van Vlaanderen, de Saint-Genois 1562 en de laatste maal in voetnoot bij de Limburg-Stirum, *Cartulaire de Louis de Male* in 1363.

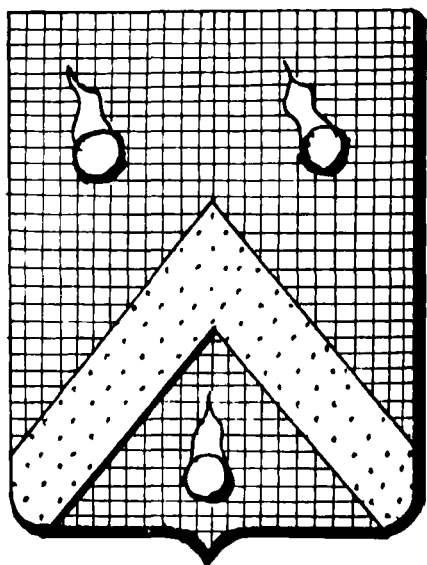
Kort vóór 1384 moet Wouter reeds overleden zijn, want dan vinden we : KATHELYNE, WOUTERS DOCHTER VAN WULFSBERGE die er aan kwam bij koop. Ze was gehuwd met een Van den Hecke. De volgende mutatie in het leenboek is dan

JOOSKEN VANDEN HECKEN, haar zoon, bij haar dood. Zo vinden we het in 1435 aangegeven. De leenhouder in 1468 vermeld als Joos vander Hecken betreft dus naar alle vermoeden nog dezelfde persoon.

JAN LOSSCHAERT is de eerste opvolger ⁽⁴³⁾.

Schild vander Straten

Schild De Witte

JAN DE WITTE, gehuwd met Lysbette Vander Strate fa Hendricx bij afwinning. Dit wil zeggen dat de leenhouder-opvolger slechts in bezit van zijn feodaal goed is gekomen na een rechterlijke beslissing.

ADRIAAN DE WITTE, zijn zoon, volgt op bij de dood van zijn vader in 1506.

LYSBETTE VANDER STRATE koopt kort daarna het leen. Verhef gebeurt op 25 hooimaand 1515 door Cornelis Hondermaert. Deze is haar bedienelijk man, gezien vrouwen aan de essentiële voorwaarde van leenhoudster - de militaire bijstand - niet kunnen voldoen. In dit denombrement dat ze voor de leenmannen van de Burg brengt lezen we dat ze de weduwe is van Lieven van Lathem en te voren van Jan De Witte.

ADRIAAN DE WITTE fs Jan, haar zoon, bij haar dood.

MARIA DE WITTE, jonkvrouw, eveneens fa Jan, gehuwd met Lyoen van Ghendt. Er rees een proces nopens deze in bezitneming met Jan De Visch (en niet De Torsch, zoals verkeerdelijk in de gepubliceerde teksten steeds wordt vermeld).

Joff. Marie, dochter van Jan de Wutte, bescuttende (= naasten van een leen) tlecn gheheeten de heerlicheide van Wulfsberghe werd betrokken door De Visch, oudsten naasten klaerblyckende hojr van wylen Charles van Wulfsberghe.

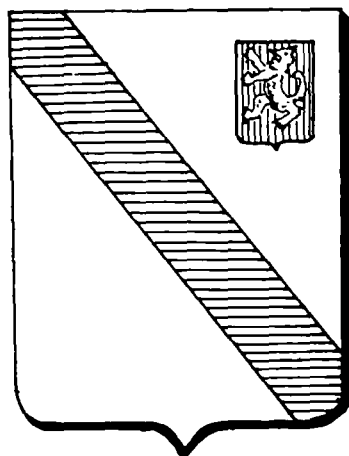
Dit proces was reeds aanhangig zeker van 1528, doch kreeg slechts zijn beslag bij de toewijzing op 14/7/1534 door de Wetachtige Kamer van Vlaanderen aan Jan de Visch.

(43) Over de heren van Wulfsberge is de basis van wat reeds gepubliceerd werd gelegd door Gilliodts-Van Severen in *Coutumes du Bourg de Bruges*.

Zie ook Raes, J. : *Wat de kerkvensters van Oedolem ons leren in Bos- en Beverveld* jg. 6 (1972) + sprokkeling, en id : *De Heren van Wulfsberge* in id. jg. 7 (1973) p. 16-18.

De leenmannen van de Burg, *de sake niet wys, hadden* dit overgemaakt aan deze kamer, hun *wettig hoofd*.

JAN DE VISCH

Wapen Gramez

HUGO VAN GRAMEZ, ridder, heer van Gramez onder Dudzele en van Wingene kwam in bezit van de heerlijkheid door koop (18/7/15?..). Hij was raadsheer van Keizer Karel, hoofd van zijn financiën, en schepen van het Vrije. Was door huwelijksband verbonden met Johanna Cant die overleed in november 1549, en te Wingene werd ter aarde besteld. Zijn bijzetting gebeurde ook aldaar († Brugge 10/9/1553).

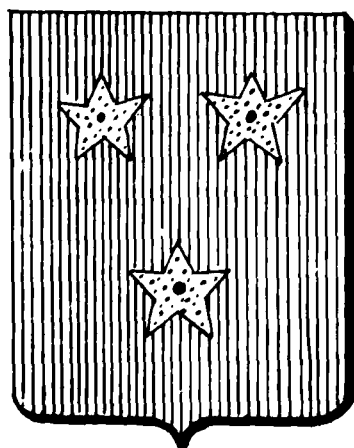
Zij droeg van keel met drie wassenaars van zilver. Van hun vijf kinderen was het de oudste zoon die van zijn vader de heerlijkheid Wulfsberge verkreeg bij gift in 1546, nl.

CORNELIS VAN GRAMEZ

Deze jonkheer streed aan de zijde van Keizer Karel tegen de Turken in Noord-Afrika, werd ridder, en als infanteriekapitein nam hij met zijn eenheid deel aan de belegering van Terwaan in 1513. Adriana van Berquin was zijn echtgenote : ze hadden geen kinderen en werden ter aarde besteld te Wingene.

JACQUELINE VAN GRAMEZ

ontving het leengoed bij de dood van haar broeder jonkheer Cornelis in 1572. Ze was toen reeds weduwe van Louis Mestdach (x 16/5/1525). Deze Lodewijk was raadsheer van Vlaanderen en overleed te Gent op 18/5/1558 waar hij in het klooster Galilea werd begraven.

Wapen Mestdach

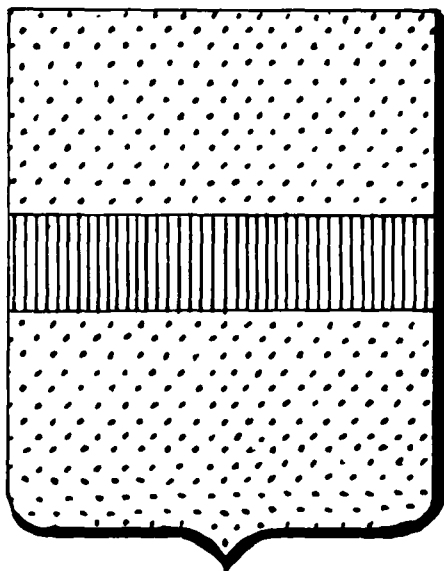
LODEWIJK MESTDACH fs Lodewijk ⁽⁴⁴⁾, was de oudste zoon van bovenstaande. Hij was de erfgenaam bij de dood van zijn moeder die erfdame was van Wingene, Gramez, Wulfsberge, enz... (1582)). Hij was gehuwd met Pieryne Blomme de Cuvillon fa Nicolas. Bij zijn dood in 1586 ging Wulfsberge, en andere lenen, over aan zijn zuster

LOYSEKEN MESTDACH.

Zij was gehuwd met Jan van Haveskerke, heer van Zedelgem. Haveskerke ligt op de Leie in Frans-Vlaanderen. Zo kwamen Wulfsberge, Gramez, Wingene, enz... aan dit geslacht, waar ze tot de verkoop in 1691 aan bleven.

(44) Voor de familie Mestdach zie SAG, *Archiefgids, deel I, Oud Archief*, 528.

Jan deed verhef van de heerlijkheid Wulfsberge op 13/10/1586. In 1611 was hij schepen van het Land van het Vrije van Brugge. Zo werd hij ook burgemeester van de stad in 1614, 1617, 1622 en 1630. Zijn praalgraf te Wingene vermeldt : *Ici gist Jean van Haveskercke, chevalier, baron de Winghene, seigneur de Zedelghem, Wulfsberghe, etc... qui mourut 22 septembre 1638*. In 1615 was hij in de adelstand opgenomen en zijn heerlijkheid Wingene in 1632 tot baronie verheven.

Wapen Haveskerke

EVERAERT VAN HAVESKERKE, zoon van Jan, jonkheer, verkreeg de heerlijkheid Wulfsberge bij verderding jegens zijn oudste broeder Lodewijk, de rechtmatige opvolger dus, ten sterfhuize van Louise Mestdach, vrouw van Wingene, enz... ⁽⁴⁵⁾.

Verderding, tierchement of trientation beduidt in het leenrecht dat de tweede zoon een derde kan krijgen van de oudste, zo kan ook de derde zoon, een derde uit een derde vererven of één negende. Hier gebeurde dit bij sententie (= besluit) van de Wet van het land van het Vrije van december 1640 met uitleg in november 1641.

Everaert was gehuwd met Maria Schenck en kwam om het leven in 1642. Hij was dus maar korte tijd heer van Wulfsberge.

LODEWIJK VAN HAVESKERKE er in gerecht bij de dood van zijn broeder Everaert in 1642, baron van Wingene, heer van Zedelgem, burgemeester van het Vrije in 1649. Hij was in de echt verbonden met zijn nicht Livyne van Haveskerke, dochter van Jakob, heer van Zwevezele, en Adriana Luucx. Hij overleed op 30/11/1663 en zij op 6/10/1658.

FRANS VAN HAVESKERKE, tweede zoon van bovenstaande, jonkheer en burggraaf van Zeeland, was gehuwd met Anna-Marie Vander Meulen, dochter van de baljuw van Wingene. Hij verkreeg Wulfsberge bij verderding jegens zijn oudste broeder en verhiel de heerlijkheid op 22/6/1666. Hij was er door rapport van 1665 in gerecht (= 1/3 van alle lenen door de baron van Wingene zijn vader nagelaten). Hij was ook heer van Mediepe.

Marie Vander Meulen, douairière van baron Frans van Haveskerke, verkocht op 21/8/1691 Wulfsberge aan

KAREL LEGILLON

heer van Snellegem, Goemaringe onder Meulebeke, enz... Hij was raadspensionaris van Brugge en afgevaardigde bij de Staten van Vlaanderen. Achtereenvolgens was hij in de echt getreden met Jeanne De Pachter († Gent) en in 1684 met Claudine de Vicq, dochter van de opperbaljuw van Vlaanderen. Hij overleed op 11/9/1695 en werd begraven bij zijn eerste echtgenote in het dominicanessenklooster te Brugge.

(45) Voor Van Haveskerke zie *Ann. ac. royale archeolog. de Belgique* IV (1846) en ook *Bruges et Le Franc* van Galliard.

Alliantiewapen Legillon Vande Kerckhove :

Legillon : veld van keel waarop twee klimmende leeuwen van goud, rug aan rug, de staarten gevlochten.

Van de Kerckhove : gevierendeeld :

1 en 4 : van de Kerckhove : geschaakt van azuur en zilver met hoofd van goud, beladen met een opvliegende duif van azuur een olijftak van sinopel in de bek.

2 en 3 : Wapen Legillon met omgewisselde kleuren !

Helm : tornooihelm van zilver naar rechts gewend, gevoerd van keel, afgeboord van goud : medaillon in keel.

Helmteken : naar rechts gewende zittende leeuw, geheven staart.

Wrong : van goud en keel.

Helmkleden : goud gevoerd van keel.

Schildhouders : twee griffioenen van goud, getongd van zilver.

Grasmat : van sinopel.

KAREL FRANS LEGILLON

zoon uit het eerste huwelijk, volgde op bij de dood van zijn vader (verhef 10/4/1696). Zijn huwelijk had plaats te Gent met Anna Carolina Van de Kerckhove, dochter van Karel en Florence de Waudripont ($\times$ 1699). Zij was vrouw van Zwanenburg onder Eggewaartskapelle, van Bassegem te Slijpe, Rijmslede onder Zulte en St-Elooisvijve, Walencourt, Medele en Lozere te Zwevegem. Ook was hij proost van de Confrerie van het H. Bloed en schepen van Brugge in 1713 ; raadsheer van de stad in 1717. Hij overleed op 2/10/1720. Zij hertrouwde in 1721 met Paul Frans Spronckholf uit Brugge,

een oud officier en diplomaat bij de gouverneur van de Nederlanden Maximiliaan Emmanuel van Beieren.

Wegens discussie inzake erfopvolging is het leen pas verheven in 1724 op haar oudste zoon. Zij overleed in 1741.

KAREL HENDRIK LEGILLON († 1744)

was raadslid en viermaal schepen van de stad Brugge, lid van de kamer van retorica, de H. Geest, en proost van de Confrerie van het H. Bloed. In 1728 was hij in het huwelijk getreden met Maria Fernanda Lasso Y Vega. Hij werd begraven bij de Dominicanen te Brugge en had geen nakomelingen. Zijn feodale bezittingen gingen over op zijn broer

LODEWIJK EMMANUEL LEGILLON († 7/7/1775)

Deze deed verhef van zijn heerlijkheden op 25/8/1744. Hij was baron van Bassegem, heer van Goemaringe, Medele, Lozere, Rijmslede, Ter Mote enz... Hij was ook algemeen ontvanger van de Kasselrij van het Vrije en in 1742 in de echt getreden met Catharina Winkelman. Zijn laatste rustplaats vond hij in de kapel van de H. Naam Jezus in de voormalige St-Donaaskerk op de Burg te Brugge.

EMMANUEL LEGILLON (9/1745-)

erfde als oudste zoon van de vijf kinderen de feodale goederen. Hij deed er verhef van op 12/9/1774. Op 12 september 1774 was hij gehuwd met Isabella Vander Beke, dochter van Albert en Maria Isabella Auchemant. Meteen de laatste feodale heer van Wulfsberge.

V Functionarissen binnen de heerlijkheid

A DE BALJUW

Iedere heerlijkheid heeft haar baljuw als vertegenwoordiger van de heer. Hierop zijn geen uitzonderingen. Soms hebben kleinere heerlijkheden samen één baljuw of combineert de baljuw zijn ambt met een ander. Zo was Adriaan Beghijn te zelfder tijd ook ontvanger van de renten van de heer, en was de baljuw veelal dezelfde voor het Knechtselaarse. Meestal hebben de baljuws hun ambt in pacht voor driejaarlijkse perioden ; dit hebben we tijdens ons zoekwerk slechts éénmaal opgemerkt. Livinus Johannes Parapet (onduidelijke lezing) verkrijgt in november 1711 de baillieage tot ze in november 1714 terug aan Filip Antoon Beelaert komt.

Zoals alle functionarissen binnen de heerlijkheid legt hij de eed af. Het archief van Wulfsberge bevat een boek met de eedformules van de bijzonderste ervan :

Ick..., bailiu vande seer edelen ende weerden heere joncheere Charles François Legillon, heere van Snelleghem, Goemaringhe ende deser heerlichede van Wulfsberghe, sweere dat ick de alghemeine heylighe kercke kloeckmoedighe sal beschermen, dat ick de weduwen ende weesen in hunlieden recht sal voorenstaen, dat ick de gherechtigheden vrydommen ende privilegien deser heerlichede wel ende ghetrouwelyc sal onderhouden ende besorgen wel te onderhouden, dat ick alle ghevanghenen sal overleveren in handen van die het behoort, dat ick daervan boven alle schikken ende doen sal, twelcke eenen

goeden ende ghetrauwen balliu naer syn macht ende cracht schuldich ende gherecht is te doene. Soo helpt my Godt ende alle Godts heilighen,

In deze formulering vinden we de bijzonderste werkzaamheden van de baljuw reeds samengevat. Hij werd aangesteld en gekozen door de heer zoals ook het ander bestuurselément, het schepencollege.

De baljuw werd, en dit geldt voor alle functionarissen, vergoed voor elke verrichting die hij deed. Hij kreeg daarenboven een vaste wedde.

De baljuw maande de wet. De formulering bij het bannen vinden wij onder het Knesselaarse in Oedelem vermeld. Deze tekst zal wezenlijk in niets van deze van Wulfsberge verschillen :

BALJUW : Seght my, burgemeester en schepenen of den dagh op hedent is geleyt, ende ure niet te verre verloopē, om by my als bailliu deser heerlicheyt, uyt den naeme van zyn hoogheyt den Hertoch van Ursel en Hobocken (= de lokale heer van het Knesselaarse in Oedelem op dit ogenblik) heere deser heerel., vierschaere te bannen om een ieghelyck weth ende recht t' administreren die het versoecken ofte sullen doen versoecken, in behoorelycke tyden ende vóór slackynghe (opheffen v.d. zitting) Andtwort my burgemeestre uyt de name vande collegie, ick mane u.

DEN BURGEMEESTRE ANTWOORT :

Tis my als burgemeestre ende schepene, kennelyck dat den daeghe op hedent is gheleyt ende ure niet te verre verloopē, om by u als bailliu deser heerl. uyt de naeme van syne hoogheyt den hert. van Ursel, heere deser poors. heerel., vierschaere te bannen, en om een ieghelick recht ende weth t' administreren die het versoucken sullen ofte doen versoucken te behoorelicke tyde, ende vóór slackynghe, soo partye ieghens partye, als partye ieghens den heere, waer in ick als burgemeestre consentere, indien schepenen my volghen.

De schepenen elck in syn particuliere gemaent synde segghen :

Ick consentere.

DEN BAILLIU : Inghevolge ul. burgemeestre en schepenen consent, soo ist dat ick als bailliu banne vierschaere om aen en ider recht ende weth te doen, ende administreren soo partye ieghens partye, als partye ieghens den heere, interdicerende den eenen den anderen te injurieëren ofte spreken buyten toer ende tydt, gaet voort ende doet recht.

De baljuw gevraagd zijnde om de vierschaar te sluiten zegt :

Burgemeestre. schepenen ick slacke dese vierschaere tot dies andermael recht ende weth sal gerequireert worden.

Eertijds werden de gerechtszittingen buiten gehouden op de vier banken : één voor de baljuw, daar tegenover voor de rechters (= schepenen) ; rechts voor de beschuldigde (= verweerders) en links voor de aanklagers (heeschers).

De baljuw, slechts een vervolgingsambtenaar wezende, trok zich bij de uitspraak terug.

Een baljuw maakt ieder jaar voor zijn heer een rekening op. Baljuwsrekeningen komen dus uiteraard niet in het griffiearchief voor (familiefondsen !).

De inkomsten betreffen de geïnde rechten van :

feodale aard : het verheffingsgeld (relief) door de nieuwe bezitter van een leen betaald en bij verkoop nog de 10e penning op de koopsom door de verkoper vereffend. Verder eventueel inkomsten uit andere feodale rechten als tol, vond, enz... doch bij lage justitie niet aanwezig ; ook het beste hoofd is in het Vrije niet van toepassing.

justitiële aard : de inkomsten van sterfkoop en wandelkoop en de met hem afgesloten composities.

domaniale aard : de inkomsten van sterfkoop en wandelkoop bij de cijnsverhandeling van gronden op de heerlijkheid gegeven.

private aard : de inkomsten van het verhuren van zijn foncier en eventueel andere gronden.

Bij de uitgaven komen zijn noodzakelijke kosten bij reizen voor onderzoek, gerechtskosten, voor vierschaarbanken, enz...

Ook zijn gage (= loon) wordt aangegeven en soms nog een of ander emolument (= voordeel) als een livrei of zo.

De baljuw dient ook volgens het plakkaat van 1672 zijn eed af te leggen voor de Kasselrijoverheid.

Lijst van de reeds gekende baljuws.

Beghyn Adriaan	1615-
Beghyn Adriaan fs Adriaan	1640-1656
Beghyn Adriaan J	1665-1671
Stockmans Frans	1674-1682
De Busschere Pieter	1688-1689
Beelaert Filip Antoon	1690-1716
Van de Wiele Johannes	1717-1718
Bruggeman Pieter	1719-1736
Martens Karel Livinus	1737-1757
Martens Judocus Francies	1758-1783
Martens Johannes Francies	1783-1794

B DE SCHEPENEN.

Volgens het *Reglement voor d'onbesloten steden van Vlaenderen ende plat landt van 30 julii 1672* (Plakaten van Vlaenderen, deel III, p 353) diende ieder jaar een schepenbank gekozen te worden. Dit wil zeggen de heer diende telkenjare de schepenen aan te duiden, en dit op een vaste dag. Doch volgens art. 8 van dezelfde wet mochten ze evenwel *continueren* wanneer de heerlijkheid *luttel bewoond* was of er geen voldoende personen te vinden waren met een voldoende bekwaamheid. In dit geval mocht de schepenbank tot drie jaar aanblijven. Op- en afgaande schepenen werden bij de wetswisseling vergoed met 4 sch. par. elk. Voor de rest werden ze vergoed volgens hun ambtsverrichtingen.

Sinds 1671 kennen we ongeveer een 22-tal volledige schepenbanken waaruit we volgende kunnen besluiten:

geheel de 17e eeuw tellen we zeven schepenen in verhouding vijf voor Wulfsberge-Oedelem, waaronder de burgemeester, en twee voor Wulfsberge-Ursel.

Met de eeuwwisseling wordt ook de verhouding anders : Oedelem behoudt er slechts vier, waaronder nog steeds de burgemeester, tegen Ursel nu drie. Rond 1724 wordt de verhouding weer anders : Oedelem vijf, burgemeester inbegrepen, en Ursel blijft zijn drie behouden. Er is dus één mandaat bij gekomen. In 1759 vinden we ook voor het eerst een burgemeester voor Ursel genoteerd. Zo wordt de schepen komend na de burgemeester te Oedelem ook wel voorschepen genoemd.

Bij de eerste komst van de Fransen worden op 16 en 17 december 1792 respectievelijk te Wu/U en Wu/O drie representanten van het volk gekozen.

De formulering van de eedaflegging van burgemeester en schepenen is ons bekend. Dit gebeurde in handen van de heer of van zijn afgevaardigde, de baljuw.

Gelijkend op deze van de baljuw, geven we hier enkel volgende specificatie :

... dat ick naer gherechtigkeit recht oordeel gheven sal daertoe behoorlick versocht synde, dat ick de raeden der scepenen niet openbaeren sal, ende dat ick alomme sal doen wat gherechtigkeit is, ende wat eenen goeden ende ghetrauwen scepene betaemt te doen, dat ick oock dese nootsaeckelicke dighen niet achterlaeten en sal om eenighe saecke, dewelcke het menschelick verstandt soudt comen bedrucken...

De schepenen onder het oud regiem hadden een dubbele bevoegdheid : een rechterlijke en een administratieve.

Hun JUSTITIELE BEVOEGDHEID oefenden ze uit, gemaand door de baljuw, met assistentie van de officier, die de beklaagden steeds vooraf diende te dagen, en van de griffier die de notulen van de zitting bijhield. Voor erge zaken dienen de archieven van St-Joris en Den Oudsen geraadpleegd. Verder brachten ze ook zelf de processen van de heerlijkheid voor de Raad van Vlaanderen of eventueel de Grote Raad te Mechelen (respectievelijk in 1695 en 1709).

a) De willige rechtspraak.

Enerzijds hebben we hier alle verkopen op de heerlijkheid gebeurd van onroerend goed en rentekwesties. Veelal werd de koop tussen partijen in een of andere herberg afgesloten en op papier gezet. De schepenen dienden achteraf slechts alles te noteren en de wandelkoop voor de heer te innen. Talrijke voorbeelden vinden we in de registers van gebonden minuten. In de vroegste registers staan ook de verkopen op het Knesselaarse gebeurd genoteerd.

Anderzijds treffen we hier ook de boedelbeschrijvingen aan in de sterfhuizen waar minderjarigen (-24 j.) voorkwamen, opgemaakt. Voogdijstellingen hoorden hier uiteraard ook bij.

b) De gedingbeslissende rechtspraak.

Vermits de heerlijkheid slechts de lage justitie bezat vinden we hier maar enkele kleine zaken vermeld.

Enkle excerpten ter stoffering : boeten om,

heurlieden coybeesten te wachten inde hautscheuten van Jan Huyghevelt coorenschooven te pakken

in de nacht van 6 februari 1663 hem heeft vervoordert ruyse ende crackel te maecken ieghens Passchier Vermacht ende syn huysvrauwe ; voorts dat hy aen den voorn. Vermacht en syne huysvrauwe heeft gegheven diversche slaeghen.

Matthys Serlippens ... binnen heerl. gearresteert ende gecallengiert (= aangeklaagd) ter causen hem vervoordert heeft op de 10 juny 1669 ten huysse van Pieter van Obstaele ruyse ende ghevecht te maecken ieghens Jan Rotsaert ende voorts dat hy anden voorn. Rotsaert heeft ghegheven diversche slaeghen.

... 25 july 1669 t' Ursel op de Plaetse oock ruyse ende ghevecht te maecken ieghens Pieter van Kerrebrouck ende Arent Pollet...

Slaecken van arreste (loslaten) midtsgaeters hem alhier te rechte te stellen ende toutties quoties (= totiens quotiens : zo dikwijls... als) weder omme in arrest te commen (27/7/1669).

Zo vinden we nog heel wat boeten uitgesproken voor het ongeregeld kappen van 'tailhout', het ongeoorloofd beweiden van een of andere bilk door een kudde schapen, maar voornamelijk veel betwistingen nopens pacht en over niet betaalde renten !

Aan dit pittig detail zien we dat de schepenen met zich niet lieten lachen. *Adriaen Beghyn causa officii contra Jacques Maertens :*

te commen in ghebannen vierschaar... in syn lynwaet (= hemd) met een taorts in syn handt, bloedtshoofd, vallende up beede syn knien, biddende Godt ende justitie verghiffenisse, ter causen van injuriën die syn tot laste van scepenen deser heerl. uytghesproken, inde vergaedinghe ende ten aenhoeren van diversche persooone, up den pardoen deser loopende maent july 1654, naer de noene, segghende dat scepenen maer coewachters gewaeren, ende dat sy up sulcke scepenen zouden schyten...

Hun ADMINISTRATIEVE TAAK bestond erin te maken dat alles op de heerlijkheid reilde en zeilde naar behoren. Deze goede gang van zaken binnen de deelgebieden gebeurde noodzakelijkerwijze in coördinatie met het Maandagse en het Knesselaarse, maar voornamelijk met de dorpsheerlijkheid van Praat te Oedelem. Evenzo te Ursel met Wessegem, maar ook hier voornamelijk met de dorpsheerlijkheid van Ursel 't Vrije.

Telkenjare, na de winter, werden burgemeester en schepenen door de baljuw gemaand om de schouwing te verrichten van wegen en beken. Hier-toe deed de officier respectievelijk te Ursel en te Oedelem de kerkgeboden doen. Bewuste dag kwam dan een deel van de magistraat, samen met de baljuw en de griffier, zijn rondgang houden, en duidde de uit te voeren werken aan, waarvan het een lijst aanlegde (de voorschouwing) : *straete te maecken met grof hout ende aerde, midtsgaeters gracht te delven... op hunne breedte brenghen... haeghen verdunnen ofte weiren... enz...*

Na verloop van tijd, in de zomermaanden juli of augustus gewoonlijk, liet de officier opnieuw een kerkgebod doen en ging men over tot de con-

trole van de uitgevoerde werken. De eventuele boeten werden in marge genoteerd met de aanduiding van de te korten en eventueel niet uitgevoerde werken. Binnen de 14 dagen dienden ze in orde gebracht op 'pryse van dobbelen tweeschut'.

Soms, zoals in 1764, vinden we nog een nacontrole door een commissaris-landmeter van het Land van het Vrije.

Burgemeester, schepenen en griffier, naast de baljuw werden voor dit alles vergoed. Boeten kwamen aan de heer ⁽⁴⁶⁾.

Naast de straatschouwingen was een andere jaarlijkse beslommering, en wel de grootste, het opmaken van rekeningen van de heerlijkheid! Het vorderen van de jaarlijkse belastingen! ⁽⁴⁷⁾.

Het belastingstelsel tijdens het oud regiem was zeer omslachtig. We spreken hier niet over de 100e, 20e en 10e penning, het hoofdgeld, noch over de onrechtstreekse belastingen als aksijnzen en imposten die er natuurlijk ook waren.

Aan de basis van de berekening van de individuele quote ligt eigenlijk het *transport*, benaming sinds het Verdrag van Pontoise in voege gekomen, en waarbij de later courant gangbare reparatietabellen werden opgemaakt. Zo zijn er 14e eeuwse tabellen, van 1408, 1517 en van 1631, telkens aangepast aan de gewijzigde omstandigheden. Deze laatste verdeelsleutel die ons het meest interesseert bleef in voege tot het eind van het oud regiem.

Men spreekt van het *Algemeen Transport*, een verdeelsleutel per stad en kasselrij voor gans het graafschap opgesteld, en een *Particulier Transport* waarbij binnen de Kasselrij van het Vrije die ons speciaal aanbelangt, per heerlijkheid de *quote* werd vastgesteld. Over de financiën hierna.

Verder ontving de wet de eed van de ambtenaars op de heerlijkheid en van andere personen waar dit vereist werd: van officieren, griffiers, klerken of procureurs, pointers en zettters, tiendestekers, voogden, enz... Schepenen samen met de baljuw verpachtten ambtshalve onder leiding van de 'costumier' (= de prijer van o.a. het kanthout) de vaagliggende of aan insolvable personen toebehorende landerijen ten voordele van de heerlijkheid. Ze voerden ook besprekingen met andere naburen en met het bestuur van het Vrije inzake contributies, te leveren pioniers, enz... Ze namen deel aan - en ze richtten ze ook in - de verkiezing voor afgevaardigde van de groot-grondbezitters (= de gecommiteerden van de grote gelanden) alsook van de notabelen. Uiteindelijk zien we herhaaldelijk beslissingen nemen bij het toekennen van het vrijlaatschap (vrijlaat, vrijlates of appendantlaat binnen een appendante heerlijkheid).

Karel Frans Legillon verbleef rond de wisseling 17e/18e eeuw op zijn kasteel te Wulfsberge. Vele malen was hij persoonlijk op de zittingen van

⁽⁴⁶⁾ Men schouwde de westkant van de Molenstraat, de oostkant van de Hullestraat, de weg voorbij Het Wild Konijn en het Vlekstraatje. Van de eerste beide werd de andere straathelft telkens door het Vrije geschouwd.

⁽⁴⁷⁾ Zie verder bij 'Ontvangers en het financieewezen'.

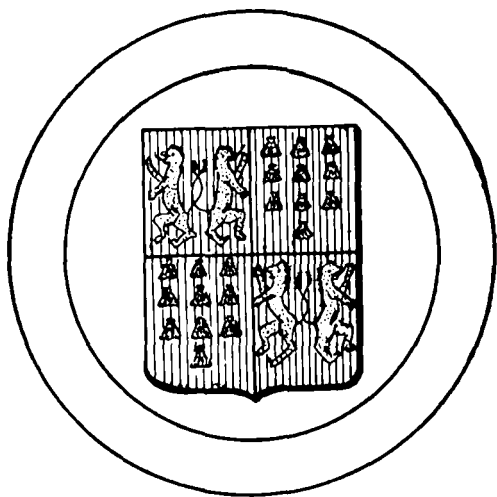
de vierschaar aanwezig. Het is dus ongetwijfeld aan hem te danken dat de schepenbank in deze periode werd uitgebreid en dat de ontvangerij aan een erfachtig ontvanger werd toevertrouwd. Het archief verraad trouwens op verscheidene plaatsen het begaan zijn met zijn heerlijkheid door zijn mooi handschrift.

Ook de voornaamste registers : Wettelijke Passeringen, Resolutieboek, Ordonnantiën, Ferieboek, allen toen aangelegd of kort in gebruik, zijn gekartonneerde banden met perkament overtrokken, waarop vooraan het alliantiewapen Legillon/Van de Kerckhove prijkt.

Achteraan komt telkens het heerlijkheidswapen binnen een ovalen cartouche : van keel met tien schelpen van goud. Dit is het 16e eeuws wapen van de Van Wulfsbergen te Brugge zoals ons Gaillard mededeelt. Rietstap zegt zelfs schelpen van zilver !

Slechts onwetendheid nopens de oude Van Wulfsbergen, bezitters van de heerlijkheid tot omstreeks 1400, kan dit verklaren. Nooit droeg één van hen de schelpen ; wel steeds kruisen vergezeld van gaande wolven, een sprekend wapen dus.

Ambtelijke stukken omstreeks die tijd werden bezegeld met het zakenzegel, het sigillum ad causas, van de heerlijkheid.

zegel ad causas

In februari 1702 treffen we zo een tot nu toe enig exemplaar aan :

rond, ongeveer 35 mm, onleesbaar randschrift en onduidelijke bijversierselen. Gevierendeeld schild :

- 1 en 4 : Legillon
- 2 en 3 : Wulfsberge.

Dit alles zorgde alleszins voor heel wat standing !

We geven hier de tabel van de grootte in hemelse breedte van enkele naburige heerlijkheden, teneinde u een gedacht bij te brengen van de belangrijkheid van Wulfsberge, kaderend in zijn omgeving.

OEDELEM

Knesselaarse	559 g	22 r
Wulfsberge	322 g	146 r
Maandagse	121 g	31 r
Praat	6266 g	210 r
Totaal	7269 g	57 r

URSEL

't Vrije	2005 g	236 r
Wulfsberge	163 g	286 r
Wessegem	1120 g	79 r
Totaal	3290 g	1 r

Wulfsberge heeft dus een totale grootte van 486 gemeten 132 roeden.

Een ander gegeven ter vergelijking van de belangrijkheid van de naburige heerlijkheden halen we uit de transporttabellen :

In het *Algemeen transport van 1517* vinden we dat voor ieder 100 ponden parisis in Vlaanderen, de Kasselrij van het Brugse Vrije voor 10 ponden 2 schellingen bijdraagt, terwijl dit voor de Kasselrij van de Oudburg van Gent 11 ponden 48 schellingen 6 deniers bedraagt.

Gesmaldeeld over zijn verschillende ondergeschikte gebieden vinden we het volgende in het *Particulier Transport : 1408 en 1517* ⁽⁴⁸⁾.

Ursele twelke te gheldene plach 10 s. 6 d. ob. up thondert es ghehoocht bide redene voors. 12 d. ; aldus zalt ghelden 11 s. 6 d. obool.

Laten van Wulfsberghe diete gheldene plaghen 10 d. obool poiteviijn, up thondert es ghehoocht biden redene voors. 2 deniers ; aldus zullen sy ghelden 12 d. obool poiteviijn.

De reden is dat ze 'ter betere neeringhe' gekomen zijn na Pontoise ! Daarom is bij deze twee hun quote verhoogd. De andere bleven ongewijzigd.

VRIJE :	14e e.	1408	1517
Ursel 'Vrije	10 s. 6 d.ob.	11 s. 6 d.ob.	10 s. 7 d.pv. 1/2 pv.
Wulfsberge	10 d.ob.pv	12 d.ob.pv.	1 s. 6 d. 1/2 pv.
Laten v. Knesselare	2 d.	2 d.	6 d.ob.1/2 pv.
't Nieuwe in Oedelem	10 d.ob.pv	10 d.ob.p.v.	4 d.ob. 1/2 pv 1/4 pv.
Laten van Praat/Oedelem	5 s. 8 d.pv.	5 s. 8 d.pv.	6 s. 2 d.pv.
Adegem/ambacht Mald.	—		19 s. 5 d.ob.pv 1/2 pv 1/4 pv.

(49)

OUDBURG :

Ursel/'t Gentse of Wessegem	3 s. 8 d.
Knesselare	12 s. 6 d.
Aalter	18 s. 6 d.
Bellem	5 s. 6 d.
Oostwinkel	7 s. 6 d.
Zomergem	30 s. 6 d.

(50)

(48) RAB Vrije-registers 587 dd 1408 en 588 dd 1517.

(49) Voor Het Vrije betreft het hier deelgebieden of heerlijkheden. Het Maandagse komt in deze lijsten nog niet voor ; met Het Nieuwe in Oedelem bedoelt men natuurlijk het nieuwe deel van Praat afgescheiden van Sysele, naast de laten van Praat, het oorspronkelijke of Oude Praat.

Zie D. Verstraete : *Het Oude Praatse in 1630 in Bos- en Beverveld 3 (1968)*. Het pond parisis is 20 schellingen ; de schelling geldt 12 deniers ; de denier telt twee oboelen ; de obool is een halve poiteviijn of 1/4 denier.

Vb. van omrekening van deze kleine muntjes voor Adegem :

19 s. 5 d. obool, poiteviijn, 1/2 poiteviijn, 1/4 poiteviijn : = 19 s. 5 d. 1/2 d. 1/8 d. 1/16 d. of 19 s. 5 d. 15/16 d.

(50) Voor De Oudburg betreffen de gegevens wel degelijk de ganse parochie voor zover ze althans binnen de kasselrij ligt. Voor Ursel is hier dus enkel Wessegem bedoeld.

C DE ONTVANGERS EN HET FINANCIEWEEZEN

Telkenjare stuurde het Hoofdcollege van het Brugse Vrije een *Brief van Uytzendinghe* (soms meerdere !) waarbij dit bestuur verklaarde te moeten instaan voor enkele duizende *rations daegs* (tussen 9000 en 25000 gewoonlijk ; 'rations' omdat de inbreng vnl dienen moest voor ondersteunen van de troepen in voeding/rantsoenen), voor subsidies aan de vorst toegestaan, voor betaling in een deel kosten van de Gedeputeerde Staten van Vlaanderen en uiteindelijk ook voor zijn eigen binnenkosten. Hierbij bepaalde het de "uytsend" op... schellingen groot (gewoonlijk tussen 10 en 16 schellingen gelegen). Dergelijke gedrukte, zelfs mooie, uitzendbrieven zijn in het archief op verschillende plaatsen voorhanden.

Transportgewijs, d.w.z. volgens de gangbare repartitietabel van 1631, werd hierop steeds de som voor Wulfsberge als appendante heerlijkheid van het Vrije aangevuld (tussen 45 en 126 ponden groot courant).

Daar de heerlijkheid met haar foncier en grootste deel op Oedelem lag, maar ook twee enclaves onder Ursel 't Vrije ressorteerden, werd ook hier een *verdeelsleutel* toegepast. Wulfsberge-Oedelem betaalde twee delen tegen Wulfsberge-Ursel één deel. Zelfs in de contributierekening van 1707 is dit zo bv. 24 ponden waarvan 16 voor Oedelem en 8 voor Ursel.

Eens zover kan men met de werkzaamheden voor het innen van start in de deelgebieden.

De baljuw publiceert de brief van uitzend samen met het kerkgebod door de griffier gesteld tot "solliciteren als pointer en setter".

Uit de kandidaten worden er én voor Wu/O én voor Wu/U telkens twee door de wethouders aangeduid. Veelal zijn het dezelfde namen die herhaaldelijk uit het archief naar voor komen. Het PV van deze aanstelling noemt men de akte van omstelling.

De pointers en setters worden daarop door de baljuw gedaagd om voor de wet hun eed af te leggen. Zij zullen samen met de ontvanger de *aanslag* bepalen, dit is het aantal schellingen per gemet dat dit jaar van de gebruikers op de heerlijkheid zal gevergd worden tot dekken van nagenoeg alle kosten.

Om deze aanslag te kunnen bepalen worden ze door de griffier van bepaalde documenten voorzien : een *cohier van onkosten en ommestelling* ⁽⁵¹⁾ alsook een *ontvangboek* in zakformaat.

Dit cohier van onkosten bevat : de *uitzend* (= som te storten aan het Hoofdcollege van het Vrije) en de *binnenkosten* van de heerlijkheid. Deze laatste samengesteld uit : 1/18 deel van de binnenkosten van de dorpsheerlijkheid te Ursel. Voor Wu/O wordt een ander systeem gevolgd waarover hierna. Verder bevat het alle kosten voor het doen van de omstelling, van de straat- en beekschouwingen, alsmede de huur van de schepenkamer en het

(51) Voor de meeste heerlijkheden heeft men een cohier onkosten alsmede een omstelling. Voor Wulfsbrg is dit steeds als één geheel voorhanden.

verbruikte brandhout bij de zittingen van de wethouders tijdens het winterseizoen.

Nemen wij bijvoorbeeld eens de rekening over het jaar 1724. Het college van het Vrije vraagt aan Wulfsberge voor dit jaar 60 ponden 3 schellingen 4 deniers. Het derde deel voor Wulfsberge/Ursel bedraagt hierin dus 20 ponden 1 schelling 8 mijten.

Er werd dit jaar overeengekomen tussen ontvanger en pointers en zetters van om te stellen aan 6 schellingen 6 deniers per gemet.

De landerijen, 122 g. 258 roeden brachten zo 39 ponden 18 s. 7 deniers op.

De bossen/velden, 18 g. 21 roeden zorgden voor 5 ponden 17 s. 5 d, 10 mijters.

De 'ontbloot van de thiende' 5 g. gaf 1 pond 12 s. 6 d. Hiermede bedoelt men de inkomens van de tiendeheffers wanneer zij dus de schoven van het land wegnemen (ontbloten). Een verstarde terminologie, want reeds lang werden de tienden in speciën geïnd. Men kende hier dus een fictieve grootte aan toe.

De schaapsdift : (de schaapskudde) wordt eveneens op een fictieve bodemgrootte van 200 roeden getaxeerd : 4 schellingen 4 deniers.

Negocianten (de neiringhe/handelaars) en de *cortsitters* (zij die een cortweunste bewonen, d.w.z. die geen lap grond bezitten) worden gewoonlijk op 100 roeden aangeslagen : dit jaar komen er evenwel geen voor. De opbrengst van de omstelling bedraagt voor bewust jaar 1724 47 ponden 13 sch. 3 deniers.

De deelname in de betaling van de binnenkosten van de heerlijkheid Praat te Oedelem, door Wulfsberge aldaar, werd op een andere manier berekend dan te Ursel althans in jongere periode het geval was.

De dorpsheerlijkheid hield te Oedelem telkenjare een aparte omstelling over de gehele gemeente om haar onkosten te dekken waarin de geëncleaverde heerlijkheden op gelijke voet werden aangeslagen.

In maart 1709 ontstond daarover een fikse rel, samen met het Knesselaarse. Ze werd arbitrair door het hoofdcollege van het Vrije beslecht.

"gesien er syn eenighe posten in cohier binnencosten Praet, daerin sy sustineren (= verklaren) niet te moeten contribueren als wesende last vande herl. Praet in haer particulier, sulcx dat sy ghestaen mits betaelende als vorseit in advenante van één schelling grooten per gemet" zegt men nog in de rekening binnenkosten/Praat van 1761.

Zo werd bv. in dat jaar Wulfsberge (en evenredig ook Het Knesselaarse) getaxeerd aan 1 schelling of 12 deniers groten. Het Maandagse en Praat aan 1 s. 4 g. De bossen werden aan halve grootte aangerekend, dus 6 deniers per gemet.

Landerijen	236 g. 245 r = 11 ponden 16 sch. 10 g.
Bossen	12 g. 146 r = 6 sch. 3 g.

De tiend in Wulfsberge-Oedelem werd geschat op 9 g. 100 r.

Ze was te vergoeden door het kapittel van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge.

De rendant van deze bij steekproef uitgekozen rekening van 1761 werd vergoed aan de penning 34 (= 3%). Hier wordt de burgemeester van de commune ook met een vast recht van 4 sch. bedacht.

Dit systeem van vergoeden van de binnenkosten van een geënclaveerde heerlijkheid aan de dorpsheerlijkheid, was ook vroeger te Ursel in voege. In 1662 werd daar speciaal omgesteld aan 4 schellingen het gemet en het jaar voordien was dit aan 5 sch. Beide jaren werden ontvangen door Jakob van Damme fs Frans.

Vermelden we terloops dat deze enige rekening "binnenkosten" van Praat die we consulteerden, de vele mooie namen bevat van de verschillende dorpsheerlijken, melding maakt van het opvoeren van een Sint-Lambertusspel en ook van het neerschieten van niet minder dan drie wilde zwijnen dit jaar.

Enkele jaren nadien kan je lezen in de rekening van Wulfsberge-Ursel dat men 6 sch. 8 gr. uitgif voor het vangen van een moervos, door de kasselrij overigens terugbetaald (1773).

Onze dorpen (en heerlijkheden) van vroeger waren integraal op de landbouw afgesteld. Personen vreemd aan deze tak waren zeldzaam als de witte raven. De belasting was dan ook gericht op de gebruikers van de landbouwgronden. Hiertoe was dus een nauwkeurige beschrijving nodig van alle percelen van de heerlijkheid : onze *landboeken of ommelopers*.

Het zal de lezer wellicht niet ontgaan zijn dat bv. de gebundelde grootte van landerijen (ca 123 g) en bossen/velden (ca 18 g.), ongeveer 141 g. in totaal, heel wat lager ligt dan de opgegeven oppervlakte van de heerlijkheid te Ursel zelf : ca 163 gemeten.

De reden daarvan is de volgende : het betreft hier de intrinsieke oppervlakte, vastgesteld volgens de kwaliteit van de grond ; men noemt dit gewoonlijk *grootte in prijs* (tegenover grootte in hemelse breedte).

Een bos van 5 g. zullen we bv. aangegeven vinden als 3 g. in prijs ; een slechte akker van 300 r. misschien als 250 r. in prijs.

Een ommeloper of landboek (terrier) geeft steeds de eigenaar, de gebruiker, de aard van de begroeiing, de grootte in hemelse breedte, de grootte in prijs, soms het toponiem en andere bijzonderheden als behorend bij het foncier, is leen, is grensperceel met volgend verloop van de grens, enz...

Naast de eigenlijke landboeken zijn er nog een paar andere fiskale documenten in het archief voorhanden als tussenschakels, nodig bij het bepalen van de jaarlijkse omstelling, gezien de landboeken over vele jaren in gebruik bleven. Het zijn de volgende :

Gaarboeken : hierin staan de percelen al dan niet beschreven, steeds gegroepeerd per gebruiker (boerderij) ; al of niet komen er mutaties voor. Soms staan ook de bossen afzonderlijk per gebruiker gegaard omdat in bepaalde systemen van aanslag men voor bosgronden de helft van de aanslag neemt.

Op- en afstel, land- en bosboeken : hier noteerde de griffier de wijzigingen inzake gebruikers (pachters) in de loop van een jaar gebeurd, teneinde

zijn omstellingslijst en ontvangboek voor het aanslagjaar op punt te houden. *Uittreksels van landboeken* : de landerijen van een groot-grondbezitter staan hier vergaard.

Merken we terloops op dat de belasting geheven werd op de gebruikers op de heerlijkheid wonend (de insetenen) maar evengoed op deze die de heerlijkheid niet bewoonden doch er grond bedreven (de afdrijvers of afsetenen).

Het kohier van binnenkosten/omstelling kan in sommige jaren nog worden gespijsd met *bonussen van een vorig boekhoudingsjaar*, met *inkomsten* uit verpachting ambtshalve van *vaag liggende landen of bossen en velden* (verkoop van houtgewas, meershooi,...) en met het geïnde *recht issue*.

Hiermede waren pointers en zettters, samen met de ontvanger bekwaam om de schatting van de aanslag te bepalen op schellingen per gemet. De omstelling is de lijst van insetenen en afsetenen die de verschuldigde persoonlijke bedragen aangeeft.

Tot 1702, toen wellicht Karel Frans Legillon, die nogal wat hervormingen op zijn heerlijkheid doorvoerde, een erfachtig ontvanger aanstelde (de ontvangerij dus in feite verkocht), hebben we voor de beide deelgebieden een afzonderlijk ontvanger.

De ontvangerij werd voordien telkenjare ter kerkstichel aan de *minst biedende de naaste verpacht*. We kennen zo een kontrakt, wel is waar voor het Knesselaarse, van november 1678 (bij kerkgebod gedaan) ⁽⁵²⁾.

- de ontvanger moet een borg stellen binnen 8 dagen
- moet alle betalingen doen 't synen koste, ook de contributie.
- moet met de pointingrol rondgaan (dit is de gelden omhalen ter plaatse).
- alles degelijk bekend maken bij kerkgeboden.
- na één jaar zijn rekening aan burgemeester en schepenen voorleggen.
- zijn loon is hier de 10e penning : dit is 10% van de opgehaalde gelden.

De pointers en zettters krijgen een klein % in de omstelling.

De latere erfachtige ontvanger heeft 25% tantièmes op zijn ontvang. Doch deze, in Brugge wonend, gaat zeker zelf niet rond en stuurt zijn pointers met het ontvangboek uit, die hij dan naar vermoeden ook bijkomstig vergoed ⁽⁵³⁾. Later houdt hij op bepaalde dagen een zitdag om te komen betalen.

Elke rekening bestaat uit twee grote delen : inkomsten en uitgaven.

De *inkomsten* komen in hoofdzaak uit de omstelling met eventueel bijkomstig een bonus van vorig boekhoudingsjaar, van ambtshalve verpachting van vaagliggende landerijen, van inning van recht issue.

De *uitgaven* zijn meer gespecificeerd. Ten dele stonden deze reeds in het Cohier van onkosten/omstelling aangegeven.

(52) RAG, fonds Ursel 851.

(53) *Het Vlaemsch Settingh-boecxken inhoudende d'oprechte practycke vande Vlaemsche Pointinghen ende Settinghen*, Ghendt 1694.

De grootste post was zeker de uitzend aan de kasselrij van het Vrije plus een klein % daarop voor de beambte die de som aanvaardde. Verder de deelname in de binnenkosten van de respectievelijke dorpsheerlijkheden van Ursel 't Vrije en Praat te Oedelem. Het tantième voor de rendant (= de ontvanger). Een kleine vergoeding, percentsgewijs op de ontvangst aan pointers en zetters. Aan de griffier voor het schrijven van "laet weten" voor sollicitatie tot pointer en zetter, voor verzetten landen, voor schrijven van de akte van omstelling, voor opmaken van cohier binnenkosten/omstelling, voor aanleggen van ontvangboek voor redant, zegelkosten.

Aan de baljuw (normaal is dit het werk van de aman als er een is!) voor publiceren van al de kerkgeboden; voor het dagen voor de eed van pointers en zetters; voor zijn hofrecht bij het afnemen van de eed.

Aan burgemeester en schepenen voor het afnemen van de eed van pointers en zetters; aan de officier als kamerbode, ook bij liquidatie. Voor Wulfsberge-Oedelem komt daar nog de Zotschoorse Veldschatting bij. Verder hebben we dan de remisen voor vaagliggende landerijen (in aftrok van wat voorzien was in de omstelling) of van landerijen behorend aan insolvable personen (eveneens aftrok voorziene omstelling).

Een eventuele negatieve balans van een vorig boekhoudingsjaar en croy-sen (interesten aan de penning 16 of 6,25% gewoonlijk) op geleende sommen komen eveneens in aanmerking, naast sporadisch ook steekpenningen. Voor contributies zijn veelal afzonderlijke omstellingen gedaan, zo ook voor het bekostigen van logement van regimenten vreemde of eigen troepen o.a. in 1677 voor de Hollanders waaruit de onkosten dan vergoed worden aan de betreffende personen. Meestal gebeurt dit met de dorpsheerlijkheden samen. Kamerverhuur en brandhout voor de zittingen van de vierschaar bij wintertijd; onkosten bij de straatschouwingen.

Met deze gegevens maakt de ontvanger de originele rekening van de heerlijkheid op en legt die het jaar nadien aan de wethouders ter *auditie* voor waarbij de burgemeester een vast recht van 5 sch. en de aanwezige schepenen elk 4 sch. krijgen. De heer krijgt 1 pond naast de baljuw 5 sch; en de griffier eveneens 5 sch. voor 't presenteren ervan. Dit gebeurt ter presentie van pointers en zetters, notabelen, grote gelanden en een commissaris afgevaardigd van het hoofdcollege van het Vrije, die voor zijn deffroy (= effort) een klein % krijgt. Ook de ontvanger, aanwezig, wordt zijn journée vergoed (= dagreis). De vergadering is openbaar en de aanwezigen worden getraceerd. Soms is de sluiting niet het volgende jaar en worden er ook wel meerdere rekeningen samen geliquideerd. Het uur, de dag en de plaats van de liquidatie worden in afspraak met de commissaris van het Vrije bepaald en bij kerkgebod kond gemaakt.

Het geheel brengt ook weer heel wat kosten mee welke in de rekening worden bijgeboekt (kerkgeboden en "laet weten" + zegels, apostilleren van de rekening door griffier (van randwijzingen voorzien).

Van de goedgekeurde rekening maakt de griffier twee dubbels, één voor de ontvanger en één welke hij laat inbinden voor het hoofdcollege waar hij het deponeert.

Lijst van de ontvangers.

Tot 1702 waren er op de beide deelgemen ten afzonderlijke ontvangers. Iedere ontvangst werd telkens ter kerkstichel, door de aman van de plaats of zijn vervanger aan de minstbiedende in pacht uitgegeven. Later werd dit een jaarpacht. Alle omstellingen van één jaar (voor uitzend, contributie, fourage, ...of wat al voor kwam) werden door éénzelfde ontvanger verricht. De gegadigden waren uiteraard beperkt, zodat in feite herhaaldelijk dezelfde ontvangers voor kwamen of continueerden. De heerlijkheid Wulfsberge in haar geheel kreeg dan een erfachtige ontvanger in 1702.

Oedelem

Landuyt Nicolaas
1687-1688 De Lansfusere Joseph
1689-1690 Bonte Laureins
1691-1692 Sercu Christiaan
1693-1696 Van Hulle Frans
1697-1700 Millecam Laureins
1701-1702 Sercu Christiaan

Ursel

1662- Van Damme Jakob
1676-1677 Van de Voorde Jan fs
Jan
1682-1693 Leganck Frans fs Willem
1694-1700 Van de Voorde Jan fs
Laureins
-1702 Martens Karel. -

1702-1720 Hoorens Pieter
1721-1735 Dhont Christiaan Filip
1736-177 Beyts Frans Ignaas
1778-1794 Beyts Frans Antoon.

D DE GRIFFIERS.

De griffier was zowat de sekretaris op de heerlijkheid. Hij noteerde dus nagenoeg alle akten die voor de vierschaar passeerden en werd per stuk voor alle afgelegd werk vergoed : bijhouden van de notulen van de vergaderingen van de wet in het resolutieboek, opmaken van de staten van goed in de sterfhuizen waar minderjarigen waren, de akten van rentecreaties en verkopen registreren, akten van voogdijstellingen opmaken, eden registreren, bijhouden van de mutaties inzake landerijen en bossen bij koop of erfenis, verschieten van zegelgeld... Ook bij alle financiële betrekkingen was hij nauw verbonden. Zo maakte hij alle kerkgeboden op, de akte van omstelling, het cohier van de binnenkosten, de omstelling, het ontvangboek voor de rendant. Bij de auditie van de rekeningen was hij present, hij bracht de rekening door de ontvanger opgemaakt voor de vergadering, apostilleerde deze eventueel, maakte van het origineel de beide dubbels, liet één ervan inbinden en bracht het over aan het college van het Vrije.

De notities bij de straat- en beekschouwingen werden eveneens door hem genoteerd en hij was ook meestal de aangewezen persoon voor de vendities te doen. Voor bepaalde zaken hield de griffier een zitdag in herbergen. Zo zien we dit gebeuren in 1773 in Het Wildt Conyn op Wulfsberge-Ursel en in de herberg De Vrede in de nabijheid voor het verzetten van de landerijen en de bossen. In deze laatste herberg riep hij de bewoners van de heerlijkheid op Ursel samen in 1792 om over te gaan tot de verkiezing van de representanten door de Fransen in dat jaar bevolen.

De eed van griffier was gelijkend aan deze van de baljuw. Hij mocht echter *"de versekertheden van de weth niet openbaren"* en *"niets teghen zyn ambt ondernemen"*.

Lijst van de gekende griffiers :

...1653-1670 Catthoir Nicolaas fs Nic. (Ook Knesselaarse)
1671-1689 Van de Velde Jan (ook Knesselaarse)
1689-1706 Stockmans Frans
1707-1719 Van der Essen Louis Ignaas (advokaat in Brugge)
1720-1742 Beelaert Jan
1743-1770 Van Acker Judocus Guillelmus
1771-1795 De Grave Jan Frans

De griffie te Wulfsberge-Oedelem was gevestigd op de heerlijkheid te Zeldonk. Het wethuis stond dus denkelijk langsheen de Bruggeweg in de tegenhoek van Zeldonkkruis. De Herberg Zeldonk is het ordinair wethuis van Wulfsberge in 1778.

Als waard vonden we er :

...1687-1689 Lambrecht Andries
1690-1736 Accoe Pieter
1737-1761 Accoe Frans
1762-1768 De Zutter Pieter, die gehuwd was met de weduwe van Frans Accoe, brouwer.

Wulfsberge-Ursel had geen eigen wethuis. De zaken werden afgehandeld in het schepenhuis van Ursel op De Plaats (of in De Engel, eveneens op De Plaats, maar in de oosthoek met de Vrekemstraat gelegen).

E DE OFFICIEREN.

Deze hebben qua functie iets met onze latere veldwachters gemeen. Van het dragen van een livrei vonden we nergens een spoor, hoewel deze ordehandhavers er zeker een zullen gedragen hebben, zoals ook elders het geval was.

De eedformule was ongeveer deze van de baljuw, toch vinden we er specifiek nog wel het volgende in :

"... wetten, privilegiën, statuten, algemeene ghesteltenissen naer syn macht ende cracht neerstelick sal onderhouden en doen onderhouden...", "... ver wysinghen, arresten, boeten, dagvaarden, pandinghen, vaststellinghen", doen, "... geen overeenkominghe..." maken en *"...het geheim"* bewaren.

Hij daagde steeds deze die moesten verschijnen ter ferie en was kamerbode tijdens alle zittingen van de vierschaar en ook bij het sluiten van de rekening. Voor dit laatste "ayeren" van de kamerdeur kreeg hij een vast recht van 5 schellingen hem bij de liquidatie toegewezen.

Wanneer de baljuw afwezig was hield hij de ferie en was evenzo locobaljuw bij de straatschouwingen. De convocatiebrieven - voor de verkiezing van notabelen, grote gelanden, dag van de auditie, bracht hij over. Zo ook de kerkgeboden aan de aman van Oedelem/Praat en de aman van Ursel/'t Vrije.

Steevast zien we ook dat hij de Zotschoorse Veldschatting aan de ontvanger van deze laatste heerlijkheid overbrengt, dit dan voor wat het Oedelemse deel van Wulfsberge betreft.

Elk deelgebied had zijn officier :

Wu/Ursel

...1656- ... Verstraete (°)
 ...1662-1667... Vercruysse Pieter
 ...1682-1699... Meganck Christiaan
 ...1702-1706... Cocquel Lambrecht
 ...1708- ... Martens Cornelis
 ...1711- ... Roelants Jan
 ...1713-1718... De Buysschere Frans
 ...1718-1734... Roelants Daneel
 ...1737-1741... Van Paemele Pieter
 ...1749- ... Van Paemele Lucas
 ...1756- ... Slock Jan Frans
 ...1760- ... Van Poucke Frans
 ...1779-1783... Bruggeman Jakob
 ...1787-1795... Bruggeman Pieter

Wu/Oedelem

...1656-1658 De Smet Pieter
 ...1661-1668 De Vooght Passchier
 1668-1670 Wittevrongel
 1684-1692 Catthelijn Michiel
 (Kn.)
 1693-1704 Van Peteghem Jan
 1705-1724 Sercu Christiaan (°)
 1725-1747 Wittevrongel Jan
 1748-1785 Vervynckt Guillaume
 1786-1795 Goegebuer Emmanuel

* NB : op 23/12/1709 werd Jan De Nie gesteld

op 7/11/1712 Jakob Van Damme (ook Knesselaarse)

In de rekeningen zien we echter Sercu verder genoteerd.

Zo is Pieter Landuyt ook effectief officier in de tachtiger jaren van de 18e eeuw.

°° Maryn Steenwerpere in 1658 en Laureins Guillemijn in 1658 en 1668 genoteerd !

F NOTABELEN, GROTE GELANDEN EN PROCUREURS OF KLERKEN.

Notabelen :

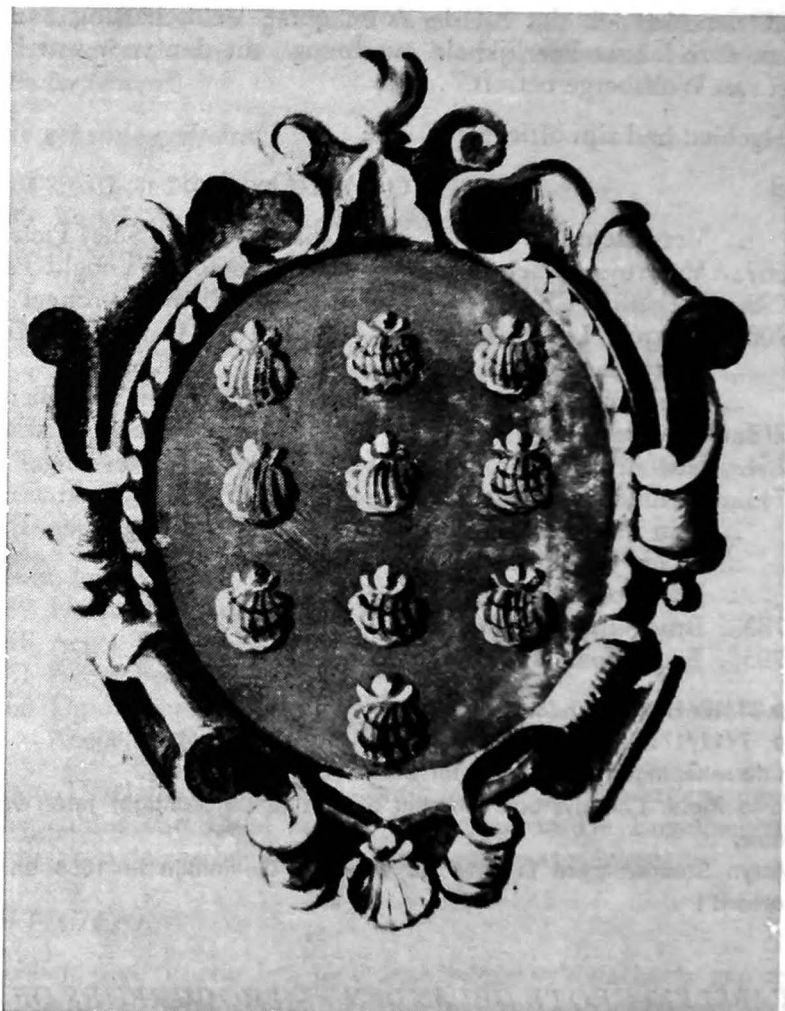
In 1691 lezen we voor het eerst dat bij het sluiten van de rekening er naast de gewone presenten er ook twee 'insetenen' aanwezig zijn.

Eigenlijke notabelen vonden we voor Wulfsberge slechts in 1751 vermeld. Verder geeft het resolutieboek ons een verslag hoe de notabelen gekozen werden op 30 januari 1783 :

De officier Pieter Landuyt moest twaalf personen vermanen om te '*comparereren in het wethuys... één ure namiddag*'. De twaalf personen kiezen onder elkaar elk iemand uit. Ook de burgemeester en zijn vier schepenen kiezen dan elk één kandidaat uit dezelfde lijst. De drie met de meeste stemmen achter hun naam zijn verkozen.

Zo kwam bewuste dag Lenard Daveloose, Jacobus Hallaert en Adriaen Ryckaert op de lijst van notabelen voor Wulfsbrge-Oedelem.

Samen met de grote gelanden zullen ze telker liquidatie van de rekeningen bij kerkgebod opgeroepen worden voor de auditie. Ze worden ook ge-

Wapen Heerlijkheid Wulfsberge

raadpleegd wanneer een belangrijke beslissing dient genomen, inzake het aangaan van leningen, het aanwerven van pioniers, belangrijke processen die de heerlijkheid dient te voeren, enz... Zo beslisten ze diezelfde dag reeds of een proces al dan niet voor de Raad van Vlaanderen zou gebracht worden.

Grote gelanden :

De gecommiteerden van de grote gelanden of verkozenen als afgevaardigden van de groot-grondbezitters op de heerlijkheid kennen we voor Wulfsberge niet.

Enkel wordt terloops eens gezegd op 2/12/1710 dat ze beroep zullen doen op de president van de Grote Raad te Mechelen, Stalins, die alhier grote gelande blijkt te zijn.

Sinds 1751 vinden we ze wel regelmatig uitgenodigd voor het sluiten van de rekening.

Procureurs of klerken :

Het zijn personen welke de zaken van de heerlijkheid bij de rechtbanken ter hand nemen. Ze legden ook de eed voor de vierschaar af.

Specifiek in de eedformule lezen we dat ze moeten :

- aan baljuw en wet onderdanig zijn
- rechten, wetten en statuten doen naleven
- personen bijstand verlenen
- geheim bewaren

Op 13/4/1701 wordt zo Pieter Alex Beelaert na eed door de wet aangenomen. Kort daarna, op 11 mei, is dit het geval voor Guillelmus van Houtte; hij ook wordt na de eed '*procureur ende clercq*'.

Advocaat Van Essen uit Brugge geeft zo ook advies inzake binnenkosten bij een betwisting met de heerlijkheid Praat. Hij was de broer van de griffier op dat ogenblik.

Pieter van Can had een notariaat te Ursel in 1668 waar hij ook verbleef.

Vermelden we terloops dat het steeds dezelfde commissaris was die door het Hoofdcollege van het Vrije voor Wulfsberge werd afgevaardigd. Dit bracht mee dat het een persoon werd met de geploegdheden van de heerlijkheid al vlug vertrouwd.

VI Het archief van Wulfsberge

Het archief van de griffie berust in het Rijksarchief te Gent.

Archieven van de heer.

833 Wulfsberge's renteboek (Ursel), copie 1760.

Archieven van de vierschaar.

1) Wetgeving en bestuur.

774 Resolutieboek 1701-1792, met veel lacunes (alliantie- en heerl. wapen).

776 Een stuk over schutten van vee, straatschouwingen, enz. in dit register.

787 Straatschouwingen op Wulfsberge-Ursel en Oedelem, 1716-1793.

848 Straatschouwingen op Wulfsberge-Oedelem, 1784, 1789, 1794.

810 Straatschouwing Wulfsberge-Ursel 1794.

834 Reg. van Namp:issemerten, 1703, 3 akten en verwijs naar renteboeken.

835 Reg. v. klachten, pandingen, arresten, enz. ; 1712-1724, dan 1748, 1750 en 1754 (alliantiewapen + heerlijkheidswapen op kaft geschilderd).

843 Boek van politieke ordonnanties, formulieren, wetsvernieuwingen, aanstellingen functionarissen ; st. v. goed Pr. van Pamele, off. (wapen).

883 Naamlijst jan. 1747 van alle mann. inw. van Ursel, Wulfsberge inbegrepen opgemaakt tot het vinden van drie vrijwilligers-soldaat.

836 Stukken betreffende aanvraag laatschap van het Vrije.

939 Idem.

- 851 Kondities voor verpachting ontvangerij dd. 1678 Knesselaarse.
 880 Formulier tot bannen vierschaar Knesselaarse.
 (beide laatste onrechtstreeks voor Wulfsberge van belang).

2) Willige rechtspraak.

- 827 Wettelijke passeringen, rentecreaties, schuldbrieven, enz.
 ingebonden minuten, 1615-1663 : bevat ook Knesselaarse.
 828 Wettelijke passeringen, idem, 1663-1672 ; ook Knesselaarse.
 829 Wettelijke passeringen, idem, 1672-1684, + losse stukken.
 831 Wettelijke passeringen, register 1709-1754 ; met alliantiewapen.
 832 Wettelijke passeringen, register 1754-1781 ; o.a. verkoop goed. dode
 hand.
 830 Wettelijke passeringen, register 1781-1795.

3) Rechtspraak in geschillen.

- 836 Ferieboek 1653-1669.
 837 Ferieboek 1671-1700 : bevat veel wetsvernieuwingen en aanstellingen.
 838 Ferieboek 1701-1795 : met alliantiewapen.
 829 Procesbundel Van Haverbeke c. Dhondt 1685 ; zegel ad causas dd.
 1702.
 839 Procesbundel - Van Hecke Carel c. Lippens J. Fr., beide Oedelem.
 1786.
 - landmeter De Vreese c. griffier de Grave en griffier
 Van Wambeke, Zomergem, 1789.
 - proces Bruggeman Pr. Frans, 1783.
 - Hoste Jud. c. Verborgt Gillis, 1781.
 - Van de Walle Matthias c. Verhulst Pieter, 1780.
 - Van Hulle Martinus c. De Clercq Johannes.
 807 Proces Pieter Plasschaert, voogd en kinderen c. Jacobus Verstraete.

4) Wezenkamer.

- 811 Register van staten van goed, 1781-1789, + losse stukken 1698-1785.
 812 Register van staten van goed, 1790-1794.
 813 Staten van goed, liasse 1635-1699.
 814 " " " " 1700-1717.
 815 " " " " 1721-1729.
 816 " " " " 1730-1740.
 817 " " " " 1740-1748.
 818 " " " " 1750-1753.
 819 " " " " 1753-1756.
 820 " " " " 1757-1769.
 821 " " " " 1760-1763.
 822 " " " " 1764-1768.
 823 " " " " 1770-1779.
 824 " " " " 1781-1789.
 825 " " " " 1790-1794.
 826 Wezenboek, aanstellen van voogden, enz... (Ook Knesselaarse) 1653-
 1682.

Zie analyses bij M. Smessaert
 in *Vlaamse Stam*, jg 7 (1971)

5) Familie-archief.

840 Bundel met staten, verkopeningen, o.a. van het wethuis De Hoorn op het Knesselaarse, van de familie Landuyt (Oedelem) 1793.

6) Financienwezen.

a) *Landboeken of ommelopers.*

Wulfsberge/Ursel : 776 1642, Jakob Goossens, geen bossen !

779 1737, geen mutaties

781 1774, Frans Luytens (Gent) en Petrus Livinus
Messiaen (Oostkamp) ; geen mutaties ; was voor-
zien van kaart.

Wulfsb./Oedelem : 784 1758, bewerking naar Karel de Lansfusere van 1661.

785 1731, van Jan Beelaert.

780 1758, door P.J. Rabaut, soms mutaties tot 1792.

Verder RAB Fonds ommelopers Mestdach

968 1700, naar Karel de Lansfusere 1657-59 door
Lobberechts).

973 1785, idem, door J.F. Mabesoone ; telkens 13e begin.

RAB Fonds ommelopers Peper

379 naar De Lansfusere, na 1697.

383 opgen. vóór 1677 ; copie 1e helft 18e e ; mut. tot
1735.

381 bevat kaart ca 1780 omgeving Zeldonkmolen.

Het landboek van Oedelem van De Lansfusere in RAB,
fonds Baronnie van Praat, n° 9 (1657-59).

b) *Gaarboeken :*

Wulfsberge/Ursel : 775 1642 naar Goossens ; mutaties tot 1689.

777 vóór 1706 ; mutaties tot ca. 1746.

782 1721.

903 1774 ; mutaties tot 1798.

Wulfsb./Oedelem : 783 ca 1663 ; mutaties tot ca 1697.

786 ca 1680, bossen op Knesselaarse (veel) en op Wulfs-
berge (7 percelen) met mutaties tot ca 1697.

c) *Ontvangboeken van pointers en zettters :*

Wulfsberge/Ursel : 904 1794

905 1795

d) *Op- en afstel, land- en bosboeken :*

Wulfsberge/Ursel : 778 -1723 Jan Beelaert

Wulfsb./Oedelem : 785 1731 Jan Beelaert

e) *Private :*

781 1774 goederen Jan de Grave, griffier.

f) Rekeningen van de heerlijkheid-deelgebied Ursel.

In de bundels steken de rekeningen en gewoonlijk ook de cohieren binnenkosten/omstelling, alsmede eventueel andere stukken als acquits, uitzendbrieven, laat weten, enz...

Indien anders is dit aangegeven.

Heel wat 17e e. omst. maken een integrerend deel uit van deze van het Vrije of zijn als los fassikel toegevoegd.

RAG Fonds Ursel.

790 1700-1709 (+ 800) ; bevat ook contributierek. 1703-04.

791 1710-1719 (omst. 788 ; 1716 ontbreekt R).

792 1720-1729 (omst. in 788).

793 1730-1739 (omst. in 788).

794 1740-1749 (omst. ook in 793, 800, 804).

795 1750-1759 (omst. ook in 796).

796 1760-1769 (omst. ook 795, 806).

797 1770-1779 (omst. 807).

798 1780-1789 (omst. 810 ; 1780-83 R ontbreken ?).

799 1790-1796 (+ 906-910 ; omst. ook 911, 810, 148).

Oudere 17e eeuwse omstellingen/binnenkosten in :

789 (1658, 1660, 1666, 1679, 1693).

800 (1638, 1661, 1662, 1671, 1672).

804 (1641).

800 rek. + omst. voor de schade door de Hollandse troepen in 1677 te Ursel verricht te vergoeden aan de getroffenen (geheel Ursel).

849 Briefwisseling F.T. over financiën, o.a. Wulfsberge.

148 Bundel uitzendbrieven en laat weten tussen 1771-1794.

RAB Fonds Vrije-dubbels (Inventaris De Busschere).

10319 1702-1711 (1707 ontbreekt)

10320-10337 1717-1735 (1734 ontbreekt) Nooit bijhorende stukken.

10338-10379 1736-1777

10380-10390 1778-1792 (88 tot en met 91 ontbreken).

Fonds Vrije-Sanders.

1029 1676, (fouragerekening), 1682 (contributierekening)

1687-1699, (waaronder verschillende contributierekeningen)

1703 en 1704.

g) Rekeningen van de heerlijkheid-deelgebied Oedelem.

RAG Fonds Ursel.

800 1700-1709 (omst. ook 794 ; ook fouragerek. 1706 en contrib. rek. 1706)

801 1710-1719.

802 1720-1729 (+ 801).

803 1730-1739 (+ 804).

804 1740-1749 (+ 794, 805).

805 1750-1759 (+ 796, 803 ; omst. ook 795, 804).

806 1760-1769 (+ 796 ; omst. ook 796).

807 1770-1779 (+ 797 ; omst. ook 810).

808 1780-1789 (omst. ook 810).

809 1790-1797 (omst. ook 810).

Oudere 17e eeuwse omstellingen/ binnenkosten in :

804 (1640, 1641).

RAB Fonds Vrije-inventaris De Busschere

10240 1687-1706 (-1699, 1701, 1702).

Bevat ook de contributierek. voor Staten Generaal v.d. Verenigde Nederlanden (Roussel/Sluis) 1703-1705.

Contributierekeningen aan de Fransen (Bagnol/Rijsel) 1689-1696.

10241-10266 1707-1735 (-1715, 1716, 1734).

10267-10308 1736-1777.

10309-10318 1778-1787.

Fonds Vrije-inventaris Sanders.

1029 1702.

In voorgaande bladzijden hebben we in grote trekken de wording en de geschiedenis van de heerlijkheid in haar geheel naar best vermogen behandeld zodat verdere detailstudies gemakkelijker zullen kunnen gebeuren. Hierbij hebben we stellig geen volledigheid beoogd. Aanvullingen door studie van de hoeve-uitbatingen, de bevolkingsevolutie, de veestapel kunnen zeker verhelderend werken. Ten slotte zouden ook de voornaamste families en het bedrijf van neringdoenden nog aan bod kunnen komen. Het geheel biedt naar onze mening toch een ruim verhelderend beeld nopens wat de Heerlijkheid van Wulfsberge vroeger is geweest.

MOELAERT Roger
april '85.

INHOUD

I Inleiding

II Vorming van de Heerlijkheid Wulfsberge

A BEGRIPPEN

B OPBOUWENDE ELEMENTEN VAN DE HEERLIJKHEID WULFSBERGE

a) *Wulfsberge op Oedelem.*

1 GRONDEN VAN HET FONCIER

2 ACHTERLENEN

3 SAMENVOEGING

4 DE HEERLIJKE RENTEN OP WULFSBERGE

b) *Wulfsberge op Ursel.*

III Justitierechten op Wulfsberge

A VERMOGEN VAN DE HEERLIJKHEID.

B DE MIDDELE EN HOGE JUSTITIE.

- i KORTE HISTORIEK VAN DEN OUDSEN
- ii HET VERMOGEN VAN DE HEERLIJKHEID VAN DEN OUDSEN
- iii RECHT VAN DE HEERLIJKHEID ZOTSCHORE
- iiii DE WAARHEDEN EN DINGDAGEN

IV De heren van Wulfsberge

V Functionarissen binnen de heerlijkheid

A BALJUW

B SCHEPENEN - justieële bevoegdheid

- a) *willige rechtspraak*
- b) *gedingbeslissende rechtspraak*
 - *administratieve bevoegdheid*

C DE ONTVANGERS EN HET FINANCIEWEEZEN

D DE GRIFFIERS

E DE OFFICIEREN

F DE NOTABELEN, GROTE GELANDEN...

VI Het archief van Wulfsberge

Archieven van de heer

Archieven van de vierschaar

- 1 Wetgeving en bestuur
- 2 Willige rechtspraak
- 3 Rechtspraak in geschillen
- 4 Wezenkamer
- 5 Familie-archief
- 6 Financiewezen
 - a) *landboeken*
 - b) *gaarboeken*
 - c) *ontvangboeken*
 - d) *op- en afstelboeken*
 - e) *Private*
 - f) *Rekeningen van de heerlijkheid-Ursel*
 - g) *Rekeningen van de heerlijkheid-Oedelem*

HET BEDRIJFSLEVEN TE ZOMERGEM

Een historisch overzicht

Hoewel Zomergem in de loop van zijn geschiedenis een aantal bedrijven heeft gekend, waarvan er zelfs een paar tot een vermeldenswaardige graad van ontwikkeling kwamen, mogen wij het woord nijverheid in deze landelijke gemeente niet met een majeurtoon uitspreken. Zomergem was en is nog steeds een agrarisch dorp met een uitgesproken landelijke bevolking die van over eeuwen heen altijd zijn broodwinning in de landbouw en aanverwante bedrijfstakken heeft gevonden.

Het feit dat de negotie in de belastingen van 1704 slechts met 12 pond werd aangelegd, tegen 80 pond voor de tiendebelasting en 14 pond voor het gemaal, bewijst dat de landbouw veruit primeerde ⁽¹⁾.

De bedrijfsstructuur te Zomergem tijdens het Ancien Régime wordt nog het best weergegeven door een analyse van de eigentijdse ommestellingen, die de vroegere rollen van belastingen weergeven die de inwoners moesten betalen op hun "ghestaethede" of bezittingen en hun bedrijf of "negotie".

De kleine bedrijven die hier tot vóór de negentiende eeuw bestonden, waren kleine familiebedrijven, die op de plaatselijke behoeften waren afgestemd en deze nog niet altijd konden dekken. Wat de bedrijven betreft kunnen wij slechts spreken over de brouwerijen, de oliepletterijen, het maalbedrijf en de huisweverij. De drie eerstgenoemden behoorden meestal tot het feodaal patrimonium van de dorpsheer en hadden dan ook eerder een feodaal dan een nijverheidskarakter, terwijl de huisweverij alhoewel zeer bedrijvig te Zomergem, voor het grootste gedeelte werd beoefend op de grote boerenhoven om de winteravonden en de stille seizoenen te vullen. Slechts in de 19de eeuw zou deze bezigheid tot een eigenlijke nijverheid uitgroeien.

Van eigenlijke nijverheid is er te Zomergem tot medio 19de eeuw nog maar weinig te bespeuren. Volgens een verklaring van het gemeentebestuur van Zomergem in date 17 mei 1809, bezat deze gemeente nog geen enkele fabriek noch enig werkhuis van belang.

Eerst omstreeks 1814 komt zekere Lieven Bouchier zich hier als fabrikant van linnen vestigen. Hij bezat een klein atelier met een paar getouwen die met de hand werden aangedreven en waarop zes wevers hun dagelijkse bezigheid vonden ⁽²⁾.

Vanzelfsprekend rijst ons de vraag, welke de oorzaken kunnen geweest zijn waarom Zomergem geen nijverheidsgemeente geworden is, niettegenstaande de vele factoren die haar in die richting konden stuwten. Behalve nog andere wellicht van secundaire aard en die ons dan ook minder zijn opgevallen, moeten wij twee oorzaken voorop stellen, nl. de structuur van de Zomergemse bevolking en haar vrees voor spekulatieve investeringen.

(1) R.A.G. Zomergem n° 144.

(2) R.A.G. Zomergem n° 355.

De Zomergemse bevolking is er altijd een geweest van landbouwers, ondanks het feit dat men er altijd veel huiswevers heeft gekend, maar ook deze laatsten behoorden tot de mens die aan de grond was gebonden. Verankerd aan hun bedrijf, dat sedert eeuwen soms van vader op zoon was overgegaan en aan vele geslachten naeen brood en weleens welstand had bezorgd, had hen niet toegelaten hiervan los te komen, zelfs niet lichtelijk van het reeds lang getrokken spoor af te wijken. Zij waren grondvast gebleven en vergroeid met hun bedrijf en al zijn gebruiken en geplogenheden, die zij blindelings en instinktief volgden, zonder om te zien naar het verleden en zeker zonder naar de toekomst te kijken. Hun bedrijfskapitaal en de winsten waren nooit groot geweest en werden meestal in hun geheel door de geleidelijke aangroei van de exploitatie opgeslorpt.

Kapitaalkrachtige handelaars, fabrikanten, grondbezitters en renteniers, zowel van de gemeente als daarbuiten, voelden er niets voor om hun gelden in de industrie te beleggen, omdat de ervaring hen had geleerd, hoe onzeker en spekulatief deze geldplaatsingen waren. Daarom kochten zij met hun geld gronden en pachthoeven, die misschien minder winstgevend waren, maar een belegging zonder risico.

Te Waarschoot bijvoorbeeld was de toestand enigszins anders. In 1848 bezat deze gemeente nog slechts een handschoenmakerij, maar weinige jaren later zouden de bedrijven er als paddestoelen uit de grond opschieten. De bevolking, daadwerkelijk gestimuleerd en geholpen door een vooruitziend gemeentebestuur, werkte met verenigde krachten aan de ontplooiing van het industrieel patrimonium, dat met sukses werd bekroond. In 1858 werd daar een mekanische weverij opgericht door de familie De Schepper en het jaar daarop volgde een bedrijf dat een weverij, een blekerij en een ververij verenigde en opgericht werd door firma Lejour Vande Capelle. De heren de Hemptinne stichtten ten jare 1881 op de wijk Beke een mekanische weverij, waar 320 getouwen aan ruim 300 mensen werk en een bestaan verschaften. In 1887 werd de N.V. van Waarschoot uit de grond gestampt met meer dan 200 mekanische getouwen voor een honderdtal wevers. Twee jaar daarna, in 1889, kreeg zekere Johan De Vreese toelating van het gemeentebestuur om een katoenweverij op te richten in de Stationsstraat. In 1890 startte nabij het station de mekanische weverij van Kamiel d'Hevere en rond 1900 gaven deze vijf bedrijven werk en brood aan meer dan 1300 wevers, die welیکیs een duizendtal stukken afleverden.

In 1883 telde men te Waarschoot reeds 16 werkhuizen voor het vervaardigen van textielprodukten.

Zelfs het kleine Merendree, dat toen godverlaten en ver van elke verkeersader gelegen was, telde rond dit tijdstip vier ateliers die 19 van onze Zomergemse wevers aantrokken.

De beste illustratie geeft ons het aantal werkboekjes die onze Zomergemse wevers aanvroegen tussen 1850 en 1856. Van de 326 arbeiders die een boekje aanvroegen waren er 298 in de textiel werkzaam. 92 vonden hun werk in 4 plaatselijke werkhuizen, terwijl er 52 naar Waarschoot gingen waar toen reeds 12 werkhuizen bestonden.

Dit wil niet zeggen dat ook te Zomergem geen pogingen werden aangewend om plaatselijke belangstelling voor de opkomende textielnijverheid aan

te wakkeren, maar men zou hier nog moeten wachten tot op het einde van de XIXe eeuw om daarvan een tastbaar resultaat te merken.

Wanneer van dan af te Zomergem een schuchtere poging werd aangewend om een nijverheidsinplanting op gang te brengen, zien wij hier en daar kleine familiebedrijven geboren worden, zoals ammeldonkmakerijen, koperslagerijen, roet- en vetmelterijen, chicoreidrogerijen.

De oudste bedrijven te Zomergem waren zoals eerder genoemd, de brouwerijen met de daaraan verbonden geneverstokerijen, de oliepletterijen, het maalbedrijf, de huisweverij en de steenbakkerijen.

De brouwerijen en de linnenweverij zijn ontegensprekelijk de oudste, omdat de geschiedenis ons heeft geleerd dat onze voorouders reeds van vóór het begin van onze jaartelling het brouwen van bier en het weven van linnen onder de knie hadden.

Laten wij de verschillende bedrijven die te Zomergem bestaan hebben even onder het vergrootglas nemen.

De brouwerijen

Hoewel hun aantal te Zomergem nooit groot is geweest ; normaal twee of hoogstens drie, was het bierbrouwen, naast het gemaal, een belangrijk onderdeel van het bedrijfsleven in ons dorp.

Het brouwerijbedrijf schijnt oorspronkelijk een voorrecht van de dorpsheer te zijn geweest, die een brouwerij bezat op zijn kasteel, op het neerhof, of ten hove van de baljuw. Later zag men ook op sommige grote pachthoven, die veelal eigendom waren van stedelijke patriciersfamilies of van geestelijke stichten, brouwerijen verschijnen, waar bier werd gebrouwen ten behoeve van de eigenaars. Zo bezat het Goed van Rapenburg op den Bos rond 1669 en brouwerij. Het Goed ter Meers in Meilare bezat er een in 1642 en rond 1681 werd bier gebrouwen op de hoeve van Arent De Vliegheer in Meilare, die eigendom was van het Sint Elisabethbegijnhof te Gent ⁽³⁾.

De brouwerijen waren hoofdzakelijk familiebedrijven, die, wanneer ze niet door de eigenaar zelf werden uitgebaat, door deze, samen met de hoeve waarop ze zich bevond, in cijnsrecht werd gegeven.

Reeds zeer vroeg worden brouwerijen te Zomergem aangeduid. In 1600 vinden wij een tekst in een renteboek van de Heerlijkheid van Nekke, die luidt als volgt : "beset up de heelft vande stede te Necke, daer de brouwerie up ghestaen heeft". Aangezien ze toen reeds verdwenen was, moet men aannemen dat het bedrijfje reeds tijdens de 16de eeuw moet gefloreerd hebben ⁽⁴⁾.

In 1639 is er sprake van de brouwerij van Pauwel Standaert ⁽⁵⁾, en in 1647 werd bier gebrouwen op een hoeve in de Daelmenstraete ⁽⁶⁾.

(3) M. Ryckaert : Het Goed te Meerlare te Zomergem, in Appeltjes n° 32, 19811.

(4) R.A.G. Zomergem n° 230.

(5) R.A.G. Zomergem n° 107 f° 143.

(6) R.A.G. Zomergem n° 60 f° 75.

In 1684 vindt men een brouwerij in de nabijheid van de Lievebrug te Beke, die eigendom was van Charles Versluys, die ze zelf uitbaatte ⁽⁷⁾.

Op het dorp bestond in 1690 de brouwerij van Cormelius Van Der Waerhede en verder worden nog vermeld : de brouwerij van de weduwe Schoep op het dorp in 1730, de brouwerij De Dry Conynghen in 1778 eveneens op het dorp en de brouwerij van Pieter Vereecken in hetzelfde jaar op de Kerkwijk ⁽⁸⁾.

Hoewel reeds vroeg enkele brouwerijen in partikuliere handen kwamen, gebeurde dit toch in grote mate na de opschorting van het Ancien Régime en werden ze het monopolie van de gegoede burgerij. De bierbrouwers waren doorgaans van gefortuneerde huize en behoorden vaak tot de dorpsnotabelen, wat duidelijk bleek uit hun sociale status en door hun opvallend luxueuse woningen die ze lieten optrekken. Ze bezaten trouwens een grote plaatselijke afzet want het aantal herbergiers was te Zomergem in die periode zeer groot, zowel in de buitenwijken als op en rond het dorp. Vooral tijdens de 18de eeuw steeg hun aantal enorm. In 1719 telde men te Zomergem slechts 13 herbergen, waarvan er vier op de kerkwijk en slechts één op ieder van de negen buitenwijken ⁽⁹⁾. Maar in 1887 werden hier 112 herbergen geteld, waarvan 51 op en rond het dorp en 61 in de omliggende volksbuurten ⁽¹⁰⁾. Deze toestand bleef zich handhaven tot ver in de 20ste eeuw. Zo telde men er in 1900 en in 1905 nog tussen de 95 en de 100 ⁽¹¹⁾.

Het ligt dan ook voor de hand, dat de Zomergemse brouwerijen de plaatselijke behoeften aan bier niet konden produceren, maar in plaats van hun bedrijven uit te breiden, werd de produktie niet opgedreven, zodat een grettige plaats werd vrijgemaakt voor de stedelijke brouwerijen die hoe langer hoe meer hun betere bieren naar de plattelandsgemeenten brachten en zodanig de kleine familiebedrijfjes afschuimden en beknotten en uiteindelijk dood konkurreerden.

In 1818 trof men te Zomergem twee brouwerijen aan, deze van Martin Van Hauwermeiren en deze van Joos Bultinck, beiden op het dorp ⁽¹²⁾.

In 1835 bestonden hier de brouwerij van Jan Faut, die in 1818 nog herbergier was, en deze van Jan Baptist Claudon op het Hoekje, aan het einde van de huidige Dekenijstraat en ten slotte de brouwerij van Francies Galens, burgemeester te Zomergem, gelegen vooraan in genoemde Dekenijstraat ⁽¹³⁾.

Alleen de twee laatstgenoemde zouden de eeuwwisseling halen en zelfs tot een heel eind in de 20ste eeuw stand houden.

De brouwerij van Martin Van Hauwermeiren kwam reeds omstreeks 1825 in handen van Jan Baptist Claudon, bekend als gemeente-ontvanger van Zomergem en azijnbrouwer, die gehuwd was met Jacoba Thérésia Van Hauwermeiren, zuster van Martin, van wie hij het bedrijf overnam.

(7) R.A.G. Zomergem n° 75.

(8) R.A.G. Zomergem n° 135 f° 58 en 63 n° 137 f° 263 en 244 n° 65 f° 74.

(9) R.A.G. Oudburg n° 102.

(10) Gemeentearchief Zomergem, Briefwisseling.

(11) Gemeentearchief Zomergem, Briefwisseling.

(12) Gemeentearchief Zomergem, Volkstelling 1818.

(13) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

Nadat ze in 1850 aan de weduwe en de kinderen was gekomen, werd ze in 1851 verkocht aan Henri Verlinden, die ze in 1864 van de hand deed aan Desiré Joos, advocaat te Waarschoot, waarna ze in handen kwam van diens zoon Emiel, die ze op zijn beurt in 1876 verkocht aan Richard Lampaert. Rond 1900 werd de brouwerij geërfd door diens zoon Raymond Lampaert en na zijn dood in 1922 aan zijn kinderen die het bedrijf staakten.

De brouwerij van Francies Galens, bierbrouwer en burgemeester te Zomergem, die mogelijks reeds bestond in 1818, bevond zich, zoals reeds gezegd, vooraan in de huidige Dekenijstraat ⁽¹⁴⁾. Wanneer Francies Galens in 1849 overleed, was hij burgemeester geweest te Zomergem van 1818 tot 1830 en van 1848 tot aan zijn dood. De brouwerij was in 1835 reeds in gebruik genomen door zijn zoon Gustaaf Galens, maar door de erfenis kwam de eigendom aan Gustaaf en zijn zuster Eulalie, die de brouwerij en de bijgaande woning in 1851 verhuurden aan Jan Barnard Standaert, zoon van een groot en welstellend landbouwersgezin, die op het Goed van Rapenburg woonde op den Bos te Zomergem ⁽¹⁵⁾.

Het echtpaar Standaert-Boelens kocht in 1866 de brouwerij van de erven Galens. Wanneer Jan Bernard in 1891 te Zomergem overleed, werd hij in het bedrijf opgevolgd door zijn zoon Jules, die het bestuurde tot aan de eerste wereldoorlog, waarna het volledig stilviel.

Naast de Brouwerij stond nog een vrij ruime stalling, waar het gezin Standaert enkele koeien hield, die gevoederd werden met de afvalprodukten van de brouwerij.

De Zomergemse brouwerijen brouwden twee soorten bier ; het "klein bier", wat licht betekende en de "goede bieren" die een hogere gisting hadden gekregen.

Wij hebben twee inventarissen van een brouwerij ontdekt en voor U opgeschreven. In deze van Jan Schoep van het jaar 1730 vonden wij als brouwersalaam : een ketel, kuipen, bakken, gaffels, vlotten, bierbomen, 35 lege tonnen, graanmeukens, een schop en een doofpot ⁽¹⁶⁾.

Hierin lezen wij dat een vat bier toen 1 pond 3 schel. 4 gr. kostte.

Grote hoogten hebben de Zomergemse brouwerijen nooit bereikt al werden de brouwers er toch rijk van. Het was de tijd dat men de herbergen nog kon verplichten van bij de plaatselijke brouwers te kopen. Maar de steeds groter wordende konkurrentie van de stedelijke brouwerijen die beter en goedkoper bier leverden, deden de landelijke brouwerijen doodbloeden. De brouwers werden representanten van deze grote brouwerijen wiens bieren ze in depot namen en aan hun cliënten leverden.

Nochtans zien wij dat reeds van in de 18de eeuw gegoede families hun bieren van Leuven en Brussel lieten komen.

(14) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(15) M Ryckaert : Her Goed van Rapenburg, in Appeltjes n° 30, 1979.

(16) R.A.G. Zomergem n° 65 f° 76.

De jeneverstokerijen

Als nevenbedrijf maar tevens grote konkurrenten van de bierbrouwerijen, waren de jeneverstokerijen of brandewijndistillaties, die pas in de 17de eeuw een nijverheid werden. De 18de eeuw was voor onze graanstokers een gulden tijd, maar te Zomergem wordt dan nog slechts één stokerij vermeld, nl. die van zekere Jan De Bruyckere. Voordien vindt men hier geen bedrijven van die aard, want volgens een verklaring van de wethouders in date 13 oktober 1698, kwamen ze in hun gemeente niet voor ⁽¹⁷⁾. Door een decreet van 5 juni 1789 werd door de Oostenrijkers het stoken van brandewijn verboden, maar ook voordien hadden de opeenvolgende regeringen zich trouwens altijd tegen het distilleren van sterke dranken verzet ⁽¹⁸⁾. Zo zien wij dat in de jaren 1608, 1622, 1663, 1671 en 1675 plakaten met deze verbodsbepalingen werden uitgevaardigd ⁽¹⁹⁾. Dit verbod had voornamelijk twee redenen, ten eerste het tekort aan konsumptiegranen tegen te gaan en ten tweede het veelvuldig gebruik van sterke dranken in te tomen.

In 1831 richt Jan Van Wambeke een petitie aan het gemeentebestuur om op zijn eigendom op Zomergem-Boven een jeneverstokerij te mogen oprichten, wat hem wordt toegestaan ⁽²⁰⁾. Kort nadien vinden wij het bedrijf in handen van vrederechter M. Bogaert die het verkoopt aan Van De Weghe die het opdoekt en aan de gebouwen een andere bestemming geeft ⁽²¹⁾..

In 1835 wordt op de wijk Beke door Pieter De Vliegheer een brandewijndistillerie opgericht.

Zekere Charles Loontjens begint in 1848 op het dorp met het stoken van jenever, tot grote ontevredenheid van de omwoners.

In 1864 bouwt Jan Baptist De Neve op een stuk grond in de toenmalige Kloefkappersstraat een jeneverstokerij, die in 1866 een nieuw stoomtuig krijgt maar toch in 1872 reeds wordt stil gelegd en ontmanteld ⁽²²⁾.

Tot grote bedrijvigheid hebben de Zomergemse jeneverstokerijen het niet gebracht maar bleven een onderneming van de plattelandsburgerij. Ze verdwenen voorgoed door een wettelijk besluit. De opkomst en de snelle evolutie van de stedelijke stokerijen zetten al spoedig de landelijke bedrijven schakmat, zodat er op het einde van de 19de eeuw bijna geen meer overbleven. Ook te Zomergem is er na 1880 geen sprake meer van.

De oliepletterijen

Het winnen van olie uit lijnzaad is te Zomergem een zeer oud ambacht. Tot vóór het begin van de 19de eeuw was er hier nog slechts één of twee stampkoten, die eigendom waren van de dorpsheer en gesitueerd werden op het gehucht Uitgem, waar later ook een korenwindmolen zou oprijzen.

(17) R.A.G. Oudburg n° 740.

(18) R.A.G. Oudburg n° 779.

(19) R.A.G. Oudburg n° 779.

(20) R.A.G. Zomergem n° 345.

(21) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(22) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

Deze oliemolen die met paarden werd aangedreven en daarom meestal "rosmolen" werd genoemd, wordt reeds vermeld in de verkoopakte van de heerlijkheid van Zomergem door Filips II aan Maarten Snouckaert, gref-fier van Brugge, van het jaar 1559. Hij moest dus tot een zeer hoge ouder-dom opklimmen. Hij bleef bestaan tot een eind in de 19de eeuw, maar was in 1796, door het opschorten van het Oud Bewind en door de verkaveling van de goederen door de latere erfgenamen, in partikuliere handen geko-men ⁽²³⁾.

De heer baatte meestal zelf zijn molen niet uit maar verpachtte het maal-bedrijf. Zo zien wij hem in 1577 in pacht door Jan van Cathem en een jaar later door Joris Vandersluys. Tussen 1663 en 1693 werd hij verpacht aan Estasius Ronse voor 10 pond groten per jaar ⁽²⁴⁾. Voordien wordt zekere Guillaume De Neve als pachter vermeld, die 9 pond groten sjaars huurgeld betaalde ⁽²⁵⁾.

Kort na 1559 zien wij te Zomergem ook één of twee korenwindmolens verschijnen, die eveneens aan de dorpsheer toebehoorden, uit hoofde van zijn "Maalrecht" of "vrye moulagie", en ook door hem verpacht werd. Daar-over zullen wij het in een andere bijdrage hebben.

Vanaf omstreeks 1790 zien wij partikuliere olieslagerijen tot stand komen. Zo zien wij dat in 1792 Jan Baptist De Weirdt, inwoner van Zomergem, van de wethouders de toelating bekomt tot het oprichten van een windmolen voor het pletten van lijnolie op de wijk Beke. Volgens deze aanvraag ging het eerder om een vernieuwing, want volgens de aanvrager bezat hij daar reeds een "stampkot" sedert 1759 ⁽²⁶⁾. Vermelden wij terloops dat de fami-lie De Weirdt te Zomergem van ouds een muldersfamilie was en dit geble-ven is tot ver in de 20ste eeuw.

De Zomergemse olieslagerijen werden eerst volwaardige en winstgevende bedrijven vanaf het begin van de 19de eeuw.

In 1800 is er sprake van de clieslagerij van Paul Vlaeminck op het dorp en in 1818 worden reeds drie gelijkaardige bedrijven vermeld, die van Frans Boonaert op Zomergem-Boven dichtbij de korenwindmolen, waar twee knechten werkten, die van Joseph De Smet, eveneens op het dorp, met twee knechten en die van Jacques Pacquet op het gehucht Beke, die aan vier arbeiders werk verschafte ⁽²⁷⁾. De oliemolen van Pacquet werd in 1810 op-gericht, kwam nadien in handen van de familie Grenier, eigenaars te Gent, viel in 1907 volledig stil en werd nadien ontmanteld ⁽²⁸⁾.

In 1829 richtte Karel Bonne op het dorp een nieuwe olieslagerij op, die met paarden werd aangedreven. Deze oprichting stuitte op veel tegenkan-tingen vanwege de omwonenden, die vreesden voor de grote stank en het lawaai dat het produceren van lijnolie met zich bracht. Maar het bedrijf kwam toch op gang ⁽²⁹⁾.

(23) M. Ryckaert : Zomergem, zijn Heerlijkheden en zijn Heren, in Appeltjes n° 6. 1954.

(24) R.A.G. Zomergem n° 122 f° 143.

(25) R.A.G. Zomergem n° 122 f° 143.

(26) R.A.G. Archief v.d. Wett. Kamer.

(27) Gemeentearchief Zomergem, Volkstelling 1818.

(28) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(29) R.A.G. Zomergem n° 345.

Kort daarop, in 1831 was het de beurt aan Jan Van Haerde, die op een stuk land tussen de Zandstraat en Overdam een oliepletterij op gang bracht, die eveneens door paarden werd aangedreven. Dezelfde Jan Van Haerde bezat op de wijk Beke een tweede oliemolen, die in 1846 in vervallen toestand verkeerde en het jaar daarop verkocht werd aan Françies De Moer-Loose, olieslager te Zomergem, die hem herstelde en uitbaatte maar hem in 1884 te gelde maakte aan Henri Joos. Deze liet het gebouw slopen en heropbouwen voor een andere bestemming ⁽³⁰⁾.

Van 1829 tot 1871, werkten normaal te Zomergem drie oliepletterijen die allen door paarden werden aangedreven. In 1875 vinden wij nog slechts één oliemolen met paardenaandrijving. De andere waren op windkracht overgeschakeld.

De oliepletterij van Jan De Smet op het dorp (huidige Dekenijstraat), was in 1871 zozeer vervallen, dat de uitbater in hetzelfde jaar tot het gemeentebestuur een aanvraag richt om het gebouw te mogen slopen en nieuw herop te bouwen, dienstig voor een olieslagerij met stoomaandrijving. Dit wordt hem toegestaan en de nieuwe oliepletterij komt nog hetzelfde jaar op gang. In 1905 werd in het bedrijf een nieuwe stoommachine geplaatst met een vermogen van 54 pk. Het gebouw bestaat nu nog en draagt nog in ankervorm, het jaartal van de oprichting. De woning met de voorgevel aan de straat dagtekent van 1908 ⁽³¹⁾. Na het overlijden van Jan De Smet in 1893, zetten de kinderen het bedrijf voort tot in 1913, jaar waarin het bedrijf volledig stilviel.

Dezelfde familie De Smet, richtte in 1928 aan het einde van de Kloefkappersstraat een nieuwe olieslagerij op met stoomaandrijving, waar een drietal werklieden hun brood verdienden. Het bedrijf kende slechts een korte levensduur en had aan zes mensen werk gegeven ⁽³²⁾.

Jan Van Vlaanderen, koopman te Zomergem, bouwde in 1843 op een stuk cijnsground die toebehoorde aan het Armbestuur en gelegen was op het dorp, een nieuwe olieslagerij. Ook deze oprichting stuitte op heel wat verzet vanwege de omwonenden, maar het bedrijf kwam er toch, mits voorwaarde dat de uitlaatschouw minstens 17 meter hoog moest zijn om de vuile rook hoog genoeg boven de woningen te spuwen ⁽³³⁾. Enkele jaren later, nl. in 1852 werden nieuwe gebouwen opgetrokken en het bedrijf merkkelijk uitgebreid. Bij het overlijden van Jan in 1863 werd het bedrijf overgenomen door de zoon Karel, die het bestuurd tot aan zijn dood in 1879. Zijn zuster verhuurde het bedrijf en de gebouwen aan Henri Van Laere, nijveraars te Zomergem, voor een termijn van 9 jaar tegen 1000 f. sjaars. Deze termijn werd in mei 1888 opnieuw voor 9 jaar verlengd.

Na enkele jaren als pachter de olieslagerij te hebben bestuurd besloot het armbestuur op 30 januari 1897 ze aan dezelfde Henri Van Laere uit de hand te verkopen voor de som van 35000 f. Hierin was ook de grond begrepen. De gemeenteraad keurde dit besluit goed in zijn zitting van 17 februari van

(30) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(31) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(32) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(33) Gemeentearchief Zomergem, Register van Beraadslagingen.

hetzelfde jaar en stelde als voorwaarde dat de opbrengst moest omgezet worden in obligaties van de Belgische Staat en ingeschreven in het Grootboek, tegen een intrest van 3% s' jaars ⁽³⁴⁾.

Op 6 maart 1897 werd hierover opnieuw in de gemeenteraad gedebateerd. Tenslotte werd de verkoopakte gepasseerd op 10 augustus 1897 ten overstaan van notaris Verstraete te Zomergem ⁽³⁵⁾.

In 1905 liet de nieuwe eigenaar een stoomtuig plaatsen, met een vermogen van 50 pk.

In 1913 begon het bedrijf reeds tekenen van verzwakking te vertonen als gevolg van de stedelijke concurrentie en tijdens de jaren 1914-1918 ging de werking steeds verder achteruit. Na de oorlog werden nieuwe pogingen aangewend op het bedrijf opnieuw op gang te brengen door het plaatsen van een nieuwe en modernere pers, maar de concurrentie had reeds haar wurgende greep vaster aangeknepen met als gevolg dat in 1915 in de oliepletterij van Henri Van Laere alle bedrijvigheid stil viel.

De oliepletmolens werden op drie verschillende manieren aangedreven; de oudste waren de rosmolens die door paarden werden bewogen, daarnaast had men de oliewindmolens en later de stoommachines en de benzinemotoren. De twee eerste konden zowel op de ene als op de andere manier op gang worden gebracht. Zomergem bezat twee windmolens die uitsluitelijk de olieslagerijen aandreven, nl. die van Pacquet-De Bal op Berlare-Beke en deze van De Seyn in de Zandstraat. Naar het einde van de 19de eeuw waren bijna alle bedrijven op stoomkracht overgeschakeld en even later deed ook de benzinemotor zijn intrede.

Het maalbedrijf

De rol van de molenbouwer en de mulder in het economisch en sociaal bestaan van onze dorpingen mag zeker niet onderschat worden en was van zeer groot belang. De bouw van een nieuwe molen was een belangrijke economische gebeurtenis in onze dorpen.

Het gemaal is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van de oudste industriën in een dorp, naast de oliepletterijen, de stokerijen, de steenovens en de bierbrouwerijen. Trouwens is de industrialisatie van onze Vlaamse dorpen in de Middeleeuwen begonnen met de bouw van korenwindmolens. Nochtans had het gemaal oorspronkelijk een streng feodaal karakter aangezien de molens aanvankelijk eigendom waren van de dorpsheer, die alleen het maalrecht of de "vrije moulage" bezat, dat deel uitmaakte van zijn prioriteitsrechten. Dit maalrecht kende aan de dorpsheer het recht toe om binnen zijn heerlijkheid wind- en rosmolens op te richten, elke inwoner kon verplichten van zijn graan op deze molens te doen malen en hun tevens het verbod kon opleggen van hun graan naar molens buiten het ressort te brengen. De molens, waarop de dorpsheer zijn overheidsrechten kon laten gelden, noemde men "banmolens" of "banale molens".

(34) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

(35) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

In de 14de eeuw haalden veel dorpsheren een overwegend deel van hun inkom uit de opbrengst van hun wind- en rosmolens.

Het maalrecht was een prioriteit waarop de heer zeer waakzaam was en het gebeurde vaak dat er geschillen ontstonden tussen de heren van aanpalende heerlijkheden nopens dit voorrecht. Zo zien wij dat er in 1651 een proces rees tussen de heer van het Land van de Woestyne te Aalter en de heer van Zomergem, Maarten Snouckaert, met als inzet, het maalrecht op de molen van Hoetsel te Zomergem.

De dorpsheer baatte het maalbedrijf van zijn molens zelf niet uit maar hij verpachtte veelal de molen en het gemaal, samen met het hof waarop de molen stond.

De molen van Beke werd in 1692 verpacht voor 25 pond groten per jaar aan Lieven Goethals ⁽³⁶⁾.

In 1680 werd de molen van Kruisstrate verpacht door Nicolas Snouckaert aan Guillaume Braet voor 37 pond groten 's jaars ⁽³⁷⁾.

Jooris Dobbelaere pachtte de molen van Zomergem-Boven in 1613 pond per jaar ⁽³⁸⁾ en in 1693 was hij in pacht door Eustasius Ronse voor 27 pond ⁽³⁹⁾.

In 1693 vinden wij Jacques Thienpont als pachter van de molen van Daalmen samen met het molenhuis, waarvoor hij jaarlijks 20 pond groten betaalde. ⁽⁴⁰⁾.

De molen van Hoetsel werd in 1706 verpacht aan Joos Mazeen tegen 32 pond groten 's jaars, samen met het hof ⁽⁴¹⁾.

Reeds zeer vroeg worden korenwindmolens te Zomergem vermeld. In 1584 spreekt men reeds van de molen van Hoetsel, in 1600 van de molen van Zomergem-Boven, terwijl in 1615 de molens van Kruisstrate en Stoktevijver in de dokumenten verschijnen.

Samen met de molen van Berlare te Beke, die zich in 1642 meldt, bezat de dorpsheer van Zomergem in genoemd jaar reeds zeven molens, die hij waarschijnlijk zelf had laten oprichten. Na het opschorten van het Ancien Régime, waardoor het maalrecht van de dorpsheer verviel en het oprichten van windmolens aan het privé-initiatief werd overgelaten, zien wij nog een paar molens te Zomergem verschijnen, o.a. in Korteboeken, in de Zandstraat, in het Westelinck en twee te Beke. Op het einde van de 19de eeuw werkten hier II windmolens, waarvan er 5 in steen en 6 in hout waren opgetrokken. Over hun geschiedenis kunnen wij hier niet uitwijden en sparen dit voor een volgende studie.

(36) R.A.G. Zomergem n° 62 f° 75.

(37) R.A.G. Zomergem n° 272 f° 271.

(38) R.A.G. Zomergem n° 122 f° 143.

(39) R.A.G. n° 423.

(40) R.A.G. Zomergem n° 62 f° 197.

(41) R.A.G. Zomergem n° 123 f° 53.

De steenbakkerijen

Hoewel reeds zeer vroeg te Zomergem sporen van het bestaan van steenovens zijn aan te wijzen mogen wij deze bedrijfstak niet te hoog schatten.

Ik geloof niet dat wij deze steenovens als echte bedrijven mogen betitelen, aangezien het hier zeker ging om plaatsen waar de dorpsheer of grote eigenaars van pachthoeven enkele duizenden bakstenen vervaardigden om in hun eigen bouwkonstrukties te voorzien. Trouwens zien wij dat bij herstellingen of nieuwbouw van grote hoeven of andere gebouwen, zoals bijvoorbeeld het buitenverblijfje van de eigenaar dat meestal naast het pachthof gelegen was, de bakstenen en vloertegels van elders kwamen.

Het bakken van bouwstenen in onze gewesten gaat zeer ver terug en doet bij ons zijn intrede wanneer in de 17de eeuw de vakwerkkonstruktie geleidelijk door baksteenkonstruktie werd vervangen.

Plaatsnamen die de tijd hebben overleefd en als "steenoven" tot ons zijn gekomen, wijzen nog de plaatsen aan waar vroeger een steenoven of steenbakkerij heeft gestaan of waar men de grondstof haalde voor het vervaardigen van bouwstenen.

De grond in vele plaatsen binnen Zomergem leende zich bijzonder goed voor het vervaardigen van bouwstenen. Vooral de wijken Meerlare, Overdam, Ro en vooral Rijvisch bezitten een kleiachtige onderlaag.

Wij mogen De Potter gerust geloven wanneer hij schrijft dat reeds in de verste tijden op de Steenberg te Ronsele, die eveneens een gedeelte op Zomergem ligt, families huisden die de beste aarden potten van het land bakten.

In 1650 spreekt men van het "Steenoventje" langs de Korteboekenstraat, plaatsnaam die nu nog bestaat. Ook in Bauwerwaan op Rijvers, in Meerlare en in Overdam worden steenovens vermeld ⁽⁴²⁾.

De steenbakkerijen waren veeleer familiebedrijven met een kleine produktie die niet boven de eigen behoeften reikte. Zo bezat het Goed te Meerlare te Zomergem waarschijnlijk zijn eigen steenoven, waar de eigenaar, het St Elisabethbegijnhof, stenen liet bakken voor de herhaalde herstellingen en verbouwingen van zijn pachthof.

In 1794 wordt zekere Jozef Vande Weghe te Zomergem als steenbakker vermeld ⁽⁴³⁾. In 1839 doet Jan Baptist De Baere-Vandoorne, toenmalige bewoner van het vroeger feodaal kasteel van Zomergem, aan het gemeentebestuur een aanvraag om op zijn eigendom ter wijk Meerlare, thans Kerkhoek genoemd, ten hove van Ignaas Willems, een steenbakkerij te mogen oprichten. Deze aanvraag werd later ingewilligd ⁽⁴⁴⁾.

Rond hetzelfde tijdstip bezat ook baron de Draeck, afstammeling van de feodale heren van Ronsele en bewoner van het kasteel, op de Steenberg

(42) R.A.G. Zomergem n° 241.

(43) R.A.G. Oudburg n° 1383.

(44) R.A.G. Zomergem n° 350. Reg. Beraadslagingen.
Zomergem n° 101 Staten v. Goed.

eveneens een steenbakkerij, die tijdens de tweede helft van de 19de eeuw tamelijk bedrijvig was. Men vervaardigde er volgens het zeggen van het schepenkollege "boerenstenen".

Al deze bedrijven hebben geen lang leven gekend want in 1890 verklaart het gemeentebestuur van Zomergem dat in deze gemeente geen steenbakkerijen bestaan ⁽⁴⁵⁾.

In 1923 zien wij nog een aanvraag door Oscar Quatacker om een steenbakkerij te mogen oprichten op de eigendom van de Wwe J.B. De Greve in de Bauwerwaanstraat. Deze aanvraag werd toegestaan, maar wij hebben over de oprichting of over het bestaan van deze steenoven later niets meer vernomen ⁽⁴⁶⁾.

Het oprichten van meer gespecialiseerde bedrijven die massaproductie maakten, waartegen de kleine familiebedrijven niet konden optornen, was er mede de oorzaak van dat er vanaf 1900 eigenlijk geen steenbakkerijen meer werden opgericht.

De suikerijdrogerijen

De bedrijven die te Zomergem ooit het grootst in aantal zijn geweest, waren de suikerijdrogerijen, die hier vooral tot stand kwamen nadat rond 1860 het Kanaal van Schipdonk door Zomergem werd getrokken en langs wiens oevers zij zich meestal gevestigd hebben. Door het graven van deze waterweg werd de aanvoer van suikerijwortels met grote hoeveelheden vergemakkelijkt.

Nochtans treffen wij hier voordien reeds een paar suikerijdrogerijen aan.

In 1849 vinden wij de oprichting van een suikerijbranderij op het gehucht het Lindeken, door Jan Coppejans, een landbouwer uit Ussel, die het bedrijf verkoopt in 1856 aan Eugene Gernier, rentenier te Gent, die ze kort daarop te gelde maakt aan Jan Geirnaert, een handelaar uit Zomergem die ze op zijn beurt verkoopt in 1870 aan Edmond Dobbelaere, eveneens een handelaar van ter plaatse. De weduwe die na het overlijden van haar echtgenoot enige tijd het bedrijf op gang hield, bracht er zelfs in 1889 grote veranderingen aan. In 1891 ging ze echter over tot de verdeling van haar goederen zodat het bedrijf in handen kwam van haar zoon Jules, gemeente-ontvanger en zaakwaarnemer te Zomergem, die alle productie staakte in 1900 ⁽⁴⁷⁾.

In 1840 verschijnt op het dorp de suikerijbranderij van Karel Loontjens, die in 1856 wordt opgedoekt ⁽⁴⁸⁾.

In 1850 vinden wij een suikerijfabriek in Overdam, aldaar kort voordien opgericht door Henri Joos en die stand hield tot 1904 ⁽⁴⁹⁾.

(45) Gemeentearchief Zomergem, Briefwisseling.

(46) Gemeentearchief Zomergem, Reg. Beraadslagingen.

(47) Gemeentearchief Zomergem, Reg. Beraadslagingen.

(48) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(49) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

Zekere Pieter Cuyl bezat een suikerijdrogerij op het dorp in 1845, die in 1869 in handen komt van Jan Baptist Haerens, die ze in 1880 nog uitbreidt en in 1883 een stoomaandrijving plaatst. In 1896 gaat het bedrijf over aan de kinderen die het gebouw in 1900 verkopen aan Henri Joos, bakker te Zomergem, die ze in 1904 ontmantelt en van het gebouw een kolenmagazijn maakt.

Pieter Putman-Planquaert, bezat rond 1850 op het dorp een suikerijfabriekje, dat in 1886 overgaat aan zijn weduwe en kinderen, die het in 1891 nog uitbreiden en aansluiten op stoomaandrijving. In 1920 wordt het bedrijf gestaakt en de gebouwen in gebruik genomen door de familie Standaert, die er een koffiebranderij stichten ⁽⁵⁰⁾.

Langsheen het Schipdonkkanaal op Stoktevijver had Petrus Wille in 1860 een suikerijdrogerij opgericht, die in 1886 nog uitbreiding nam. Het bedrijf werd in 1913, na het overlijden van Petrus overgenomen door zijn zoon Adolf, die het leidde tot wanneer de gebouwen in 1918 door de oorlog werden verwoest. In 1920 gedeeltelijk heropgebouwd, werd de produktie niet meer op gang gebracht en schakelde de familie over op een kolenhandel ⁽⁵¹⁾.

Langsheen genoemd kanaal op de wijk Motje, richtte August Wille-Musschoot in 1882 een suikerijfabriekje op, dat zeer snel uitbreiding nam en in 1885 werd vergroot. In 1913 viel het bedrijf in de erfenis door het overlijden van August en kwam het in handen van zijn zoon Raymond Wille-De Smet, die er geen brood meer in zag, het bedrijf stop zette en de gebouwen te gelde maakte ⁽⁵²⁾.

In april 1882 kreeg Jan Baptist Haerens van het gemeentebestuur de toelating om een suikerijdrogerij op te richten in de nabijheid van Motjebrug, eveneens aan de oever van het Schipdonkkanaal, die echter van weinig belang bleef en korte tijd nadien reeds stil viel ⁽⁵³⁾.

Nochtans had het gemeentebestuur in september 1891 aan de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen gevraagd om een aftakking te leggen van de buurtsporlijn Gent-Zomergem op het gehucht Kruisstrate, om het verhandelen van suikerijwortels te vergemakkelijken ⁽⁵⁴⁾.

Een laatste poging om het drogen van suikerijen te Zomergem in stand te houden werd gedaan door Alfons Dobbelaere, die in 1901 een fabriekje oprichtte langsheen het Schipdonkkanaal op het Motje. Hiervoor werden vanwege het gemeentebestuur hoge eisen gesteld. Zo moest het gebouw voorzien zijn van een schoorsteen van minstens 13 meter hoog in sterke baksteen en de muren voorzien van een voldoende aantal verluchtingsgaten. Ook dit bedrijf kwam niet hoog van de grond ⁽⁵⁵⁾.

(50) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(51) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(52) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(53) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(54) Gemeentearchief Zomergem. Reg. v. Beraadslagingen.

(55) Gemeentebestuur Zomergem ; Reg. v. Beraadslagingen.

Tot kort vóór de eerste wereldoorlog werkten te Zomergem nog drie suikerijdrogerijen, deze van August Wille op Stoktevijver, deze van Jules Dobelaere en van Jan Wille, beiden langsheen het Schipdonkkanaal op het Motje.

Alle drogerijen te Zomergem vielen volledig stil tijdens de eerste wereldoorlog, om reden dat de Duitsers de transport van suikerijwortels verboden en de ovens opeisten voor hun eigen noodwendigheden. Hierin werden grote hoeveelheden appels gedroogd. Een fruitbewerkersfirma met name Pomona, vestigde zich in een van de gebouwen, waar een twintigtal jongens en meisjes de ganse dag appels kuisten, die dan in de vroegere suikerijovens gedroogd werden en doorgestuurd naar andere bedrijven voor verdere bewerking.

Ook deels door de verwoesting van de gebouwen tijdens de bombardementen in 1918, maar vooral door de opkomende konkurrentie van de stedelijke bedrijven, verdwenen de suikerijfabriekjes te Zomergem omstreeks 1920 voorgoed van het grondgebied.

De suikerijdrogerijen waren strikt seizoengebonden bedrijven die slechts in werking traden na de oogst van de suikerijwortels, die voor een gedeelte door de plaatselijke landbouwers werden geteeld en voor een gedeelte uit andere streken werden ingevoerd. Alleen tussen augustus en half oktober waren de fabriekjes in werking en verschaften werk aan een twintigtal werklieden, die na de campagne werden afgedankt.

De bloementeel

Een bedrijf dat te Zomergem reeds enkele jaren voordien als liefhebberij beoefend werd, maar eerst in 1890 een schuchtere poging deed om als winstgevend bedrijf van de grond te komen en later tot een van de gekendste van Zomergem uitgroeide, was de bloementeel. Dit bedrijf was voor Zomergem zo belangrijk, dat wij de evolutie ervan tot op heden willen volgen.

De azalea, want het is voornamelijk deze plant die te Zomergem werd geteeld en veredeld, is van Indische oorsprong, waar ze in het wilde bloeide. Daarom noemt men ze ook de "Azalea Indica". In 1678, door een predikant uit Indië naar onze gewesten meegebracht, werd zij eerst in Holland geteeld en kreeg zij pas in het begin van de 19de eeuw burgerrecht rond het Gentse, waar men ze begon te kweken en te veredelen. In 1819 werd de azalea voor het eerst te Gent getoond door de Koninklijke Maatschappij voor Landbouw en Kruidkunde. De azaleakultuur greep snel om zich heen en overspoelde een deel gemeenten rondom het Gentse en vooral te Lochristi, te Melle, te Zaffelare, te Merelbeke, te Evergem en te Zomergem. Thans wordt het getal van de zuivere en gemengde bedrijven in onze kontreien op ongeveer 600 geschat met een exploitatie-oppervlakte van meer dan 250 ha.

In 1856 vindt men te Zomergem een aantal broeikassen, waarvan wij niet zeker weten of ze voor de bloementeel of voor het kweken van allerlei groenten werden aangewend. Op het dorp bezat zekere Karel Joos broeikassen, in 1880 vinden wij er vermeld bij Marie Aerens, winkelierster en in 1885 stonden "serren" op de eigendom van Cesar De Buysser.

Als wij willen spreken over de bloementeelt te Zomergem, zijn er twee begrippen die meteen en duidelijk op het voorplan treden, nl. de Azalea-kultuur en de families Haerens en Wille. Ten eerste omdat de Azalea bijna als unieke plant te Zomergem werd geteeld, veredeld en tot nieuwe en wereldberoemde variëteiten werd opgetild en ten tweede, omdat de familie Haerens hier de grondlegger is geweest en de pionier van deze bedrijfstak in Zomergem, waarvan de eerste, Jan Haerens, de aanloop heeft genomen en als rusteloze zoeker, tal van nieuwe en prachtige variëteiten de wereld heeft ingezonden en uiteraard een groot deel veroverd.

In 1890 startten de gebroeders Jan Baptist en August Haerens, geboortig van Merendree, met een zeer bescheiden en bijna onopgemerkte teelt van de Azaleaplant, in de Bauwerwaan te Zomergem, waar ze op een klein perceel grond, een tweetal broeikassen optrokken op fundamente van graszoden. Het waren keiharde werkers, Jan Baptist en August en overtuigd van hun welslagen, begonnen zij met het kweken en vertroetelen van enkele tientallen azaleaplanten. Weldra bleek dat het bedrijf renderend zou worden en werd uitgezien naar andere terreinen. Zo kwamen zij zich in 1895 vestigen op de Duivekouter, gelegen tussen de Kruisdreef en de Doschweg, thans Azaleastraat, een terrein dat zij afkochten van de edele familie Cambeleyn d'Amougies en waar hun bedrijf in een relatief korte tijdspanne tot een grote bloemisterij uitgroeide.

In 1898 besloeg de uitgebate oppervlakte, 13 a 90 ca. In 1902 reeds 22 a 40 ca en bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog in augustus 1914, 2 ha 56 a 10 ca, waarvan 47 a 50 ca met broeikassen waren bebouwd.

Het kadaster vertelt ons hoe snel de uitbreiding van het serre-oppervlak aangroeide. In 1901 waren er 7 a 20 ca serren, in 1905 7 a 20 ca, in 1906 21 a, in 1907 24 a en in 1914 tenslotte 47 a 50 ca.

Bij het hernemen van het bedrijf na de wereldoorlog in 1920, werden 17 a 80 ca broeikassen bijgebouwd voor het bewaren van exotische planten, waaraan men de naam gaf van "orangerie".

Ondertussen was in 1896 de coalitie Haerens-Wilde tot stand gekomen en nam het bedrijf een hoge vlucht, dat aan tientallen werklieden brood verschafte. De familie Haerens, nam de zorg op zich van de teelt en de veredeling, terwijl de familie Wille de uitvoer voor haar rekening neemt en steeds op zoek gaat naar nieuwe afzetgebieden. De familie Wile had zich te Zomergem reeds lang doen opmerken als zijnde zeer commercieel aangelegd. In die periode bezaten leden van deze voorname familie, een katoenweverij en een suikerijdrogerij op de wijk Motje, maar ook een suikerijdrogerij op Stoktevijver en beheerden zij de windmolen van Daalmen. Op hun firmastempel lezen wij : August en Henri Wille gebroeders, Koopmans in granen, Hollandsche Assche, Gazhouille, Kolen en Bouwstoffen".

De gebroeders Haerens van hun kant steken in het begin van de 20ste eeuw de oceaan over naar Engeland en Amerika, niet alleen om hun kwekerijen en hun variëteiten aldaar te doen kennen, maar om nieuwe technieken te verwerven en na te gaan wat de overzeese mensen van hun producten verlangden. Zij liepen zelfs een periode school bij de befaamde Azaleakenner, Gabriel Marc.

Van 1904 af tot 1928 verschenen voortdurend nieuwe variëteiten op de markt, die door de gebroeders Haerens werden voortgebracht.

De veredeling inderdaad. Van meet af aan was het de droom geweest van de gebroeders Haerens en in het bijzonder van "Baas Jan", zoals men hem in de wandeling noemde, een nieuwe variëteit boven de doopvont te kunnen houden. Maanden lang heeft hij éénenkele, wel uitgekozen plant afgezonderd in een daartoe speciaal ingericht broeikastje ; het bestoven, bespied en vertroeteld... erbij geslapen, in de hoop uiteindelijk iets aan de bloemenwereld te kunnen aanbieden dat grote verbazing en waardering zou wekken.

En in 1904 was het dan zover en werd de eerste variëteit geboren ; de J.M. Kellr. Het jaar daarop werd de Virginity getoond en nadien volgde een hele reeks nieuwigheden, o.a. : in 1906 de Rosea Rubra, in 1907 de Hexe Rosea, de John Crimson, de American Beauty, de Orchiphilla, de Haerens-Wille, Madame John Haerens, Madame Suzanne Haerens, Erpérance, Etoile de Somerghem, Daisy Bell's, Uncle Sam, La Charmante en New Yorks Pearl.

In 1908 verschijnt de Christmas Cheer en in 1909 opnieuw een ganze reeks nieuwigheden, zoals : Mr August Haerens, de Brillanta, Belgica, Souvenir Williem Edgard, Easter Grutinger, Haerens Laurraine, Etoile friséc, Blanche Superbe, Etoile de Belgique, Rubrae Mocolata, Miss White, John Haerens, Délicata, Purissima, Rosa Multiflora, Perfecta, Rigoletto, Ami Universel, Brillante, La Coquette en Rose d'Amour.

Ook in 1910, 1911 en 1912 vonden nieuwe variëteiten hun weg op de wereldmarkten.

In de floraliën van 1913 behaalden de gebroeders Haerens de grote prijs Seidek met hun variëteiten Haerens-Wille, Pink Pearl en Madame John Haerens.

Reeds in 1912 waren de gebroeders Jan Baptist en August Haerens aanzocht om het voorzitterschap te aanvaarden van meerdere binnen- en buitenlandse bloementelersverenigingen, waarvan zij er ook enkele aanvaarden. Het was ook tijdens de Gentse Floralien van 1913 dat Jan Baptist Haerens vol trots zijn Albert-Elisabeth toonde, een nieuwe variëteit die de wereld verbaasde en nadien een ongekennde waardering zou tegemoet gaan.

Nu nog vinden wij deze uitzonderlijk mooie plant op de ereplaatsen in verscheidene bloemententoonstellingen. Tussen de jaren 1910 en 1925 werd de familie Haerens onder de grootste Begische telers gerekend.

De oorlogsjaren 1914-18 waren voor de Zomergemse bloementeel zeer rampspoedig. De firma Haerens-Wille moest aan het krijgsgedoe een zware tol betalen. De hofbouwinstellingen werden door de bombardementen van oktober 1918 bijna totaal verwoest, terwijl de hofbouwvoortbrengst gedurende de oorlogsjaren een ernstige crisis had dorgemaakt door het verlies van de afzetgebieden in het buitenland en door het verbod van de teelt van sierplanten in het binnenland. Ook de wapenstilstand bracht niet direct de verhoopde heropleving.

Ondertussen had Jan Baptist Haerens het zoeken naar nieuwe variëteiten niet opgegeven en in 1928 bood hij zijn grote nieuwigheid aan : Etoile de

Belgique, onmiddellijk gevolgd door Triumph, Wilfried Haerens, Haerens Laureine en Souvenir de William Edgard. De nieuwgeboren Eclairer kende te Boston, te Londen, te Amsterdam, te Brussel en te Gent grote triumpfen.

In 1930 ging de coalitie Haerens-Wille uiteen en zette ieder zijn bedrijf verder op hun respektievelijke eigendommen. Elke firma zocht naar nieuwe afzetgebieden en de bloementeelte steeg opnieuw naar een ongekenne bloei, gestimuleerd door de aangroeiende jonge generaties van beide families, die de liefde en de kunde voor het vak van hun ouders hadden meegekregen.

De tweede wereldoorlog kwam in de bloementeelte te Zomergem andermaal roet in het eten strooien en na de oorlog zou deze bedrijfstak nooit meer tot zijn vroeger niveau komen. In 1965 werd de zaak van de familie Wille van de hand gedaan aan Sencoma, (Société d'Entreprise commerciales agricoles), die gespecialiseerd was in de teelt en de uitvoer van Azalea's en 16 werklieden gebruikte. Ook deze firma bleef zich niet handhaven en in 1975 werden de gronden verkocht en de broeikassen ontmanteld. Het bedrijf Wille werd voorgoed opgedoekt.

De in 1895 gestichte bloemisterij Haerens, heeft nochtans tot op heden stand gehouden. Voortgezet door Armand Haerens en nadien door zijn zonen Jan en Antoine, die het bedrijf thans nog in stand houden, beslaat het nog een areaal van ongeveer een 20-tal broeikassen.

In 1896 kocht reeds genoemde August Haerens, samen met een andere broer van hem, Henri, een terrein van 29 a 70 ca van de Zomergemse textiel-fabrikant Theodoor Siffer, gelegen aan de overkant van de Dosweg, recht over de reeds gestarte bloemisterij, waarvan hiervoor sprake is en bouwde er 2 a 10 ca broeikasseeën. Een nieuwe azaleateelt ging van start. In 1931 werd het bedrijf aanzienlijk uitgebreid tot ruim 1 ha en specialiseerde zich in de afzet naar het buitenland. Na het overlijden van August in 1939 werd het bedrijf voortgezet door zijn erfgenamen, waarvan zijn zoon Wilfried de grootste beheerder was. Het bedrijf begon enkele jaren vóór de tweede wereldoorlog reeds sporen van achteruitgang te vertonen en door de oorlog grotendeels lam gelegd, kwam het nadien nooit meer op zijn volle toeren, maar ging stelselmatig achteruit, tot het in 1950 werd opgegeven. De serren werden afgebroken en het terrein als bouwgrond verkaveld en vrij spoedig door partikuliere woningen ingenomen.

In 1911 startte Achiël Rots, afkomstig van Merendree, waar hij een brouwerij had uitgebaat, met een bloemisterij in de Diepestraat te Zomergem, op een perceel land van 1 ha 20 a, waarop hij veertien serren liet bouwen, met een oppervlakte van 1200 m². Zijn teelt bestond voornamelijk uit azalea's en rododendron's.

Het bedrijf kwam snel van de grond en kende spoedig een hoge bloei, voornamelijk tussen de jaren 1920-1939, onder het beheer van Jozef, de zoon van Achiël, die na de dood van zijn vader in 1932, het bedrijf stevig in handen had genomen.

Door de bombardementen tijdens de tweede wereldoorlog grotendeels verwoest, en mede door het teruglopen van de buitenlandse afzet nadien kwam het bedrijf niet meer tot volle heropleving, met het gevolg, dat het

stilaan achteruit ging en uiteindelijk werd opgeheven. De woning en de broeikassen werden verkocht en gesloopt.

Op 18 april 1913 kwam zekere Prosper Ghysels zich uit Gent te Zomergem vestigen en richtte er een bloemisterij op in de Zandstraat, naast het kerkhof, met een oppervlakte van 52 aren, waarvan 45 aren perken en 5 aren serren. De teelt bestond vooral uit azalea's.

Kort na de volledige start, brak in 1914 de eerste wereldoorlog uit, die de opbloei van het bedrijf remde, zodat het eigenlijk nooit voorgeed van de grond kwam. Na gedurende de oorlogsjaren, tijdens dewelke het zich wankel wist te handhaven, verkocht Prosper Ghysels de bloemisterij en vertrok naar Amerika, waar hij zich opnieuw als bloemist ging vestigen. De bloemisterij te Zomergem werd niet meer uitgebaat, verviel tot een ware ruïne en werd op 25 juni 1929 door de heer Ghysels verkocht en nadien volledig ontmanteld.

Jan Vermeirsch, geboortig van Zeveneken, waar hij op 22 februari 1882 was gehuwd met zijn dorpsgenote Philomena Veldeman, kwam op 24 oktober 1889 naar Zomergem wonen in de Kloefkappersstraat en vond werk in de weverij van James Storme op het Motje.

In 1913 kocht hij in de Zandstraat een braakliggend stuk grond, met een oppervlakte van 66 a 80 ca. Ondertussen was de oudste zoon, August, die de liefde voor de bloementeel had opgedaan in zijn geboortestreek, in de leer gegaan op de reeds besproken bloemisterij van de gebroeders Haerens, waar hij de knepen van het vak onder de knie kreeg. In 1914 liet zijn vader, op zijn grond in de Zandstraat, een bloemisterij oprichten met 8 aren serren. Een andere zoon van Jan, Arthur, had het beroep van beenhouwer gekozen, maar liet dit in 1920 varen, om zich, samen met zijn broer August, op de azaleateelt toe te leggen. Samen brachten zij het bedrijf letterlijk en figuurlijk tot grote bloei.

Later gingen de gebroeders Vermeirsch uiteen, omdat hun zoons ondertussen flink uit de kluiten waren geschoten en samen met hun ouders hun eigen bedrijf wilden besturen. De vroegere eigendom van Jan werd gesplitst in twee afzonderlijke bloemisterijen van elk 33 aren. Naast de azalea werd ook de rododendron geteeld.

Na het overlijden van August in 1951, werd het bedrijf voortgezet door zijn zoon Romain, die zelf overleed in 1982. Zijn weduwe zet thans, samen met haar kinderen de bloemisterij voort, waaronder een van hen, Dirk, op de wijk Nekke een eigen bloemisterij heeft opgericht, op een stuk grond van 70 aren, waarop 17 aren serren zijn gebouwd.

De bloemisterij van Arthur Vermeirsch, werd na zijn dood in 1942, voortgezet door zijn zoon Lucien die ze in 1971 verliet en ontmantelde, om in Maldegem-Kleit met een nieuwe bloemisterij te beginnen.

Hoewel de bloementeel te Zomergem sedert de tweede wereldoorlog nooit meer tot zijn vroegere bloei is geraakt, is hij nog lang niet ten dode opgeschreven.

De textielnijverheid

Vermits wij over de geschiedenis van de huisweverij te Zomergem reeds een uitgebreide studie publiceerden, zullen wij daar nu niet diep meer op ingaan maar ons beperken tot een kort overzicht van haar evolutie ⁽⁵⁶⁾.

Het laken- en linnenweven is ongetwijfeld een van de oudste beroepen te Zomergem, na de landbouw. Er wordt betoogd dat de lijnwaadindustrie zijn geboorte heeft gekend in de eerste eeuw vóór Christus en men mag aannemen dat ook dan te Zomergem het handweven zijn intrede heeft gedaan. Gallo-Romeinse voorwerpen, die op de Steenberg werden opgedolven en ontegensprekelijk tot het alaam van de handwever hebben behoord, mogen hiervan getuigen.

Tijdens de 18e en 19e eeuwen was de huisweefnijverheid te Zomergem zeer intensief. Zij was de belangrijkste tak van de toenmalige dorpseconomie en elk huisgezin vormde een kleine lijnwaadfabriek, waarin elk lid van het gezin werd opgenomen volgens zijn ouderdom en geschiktheid. Deze bedrijfstak was hier alleen zo belangrijk als al de andere bedrijven tesamen.

Door de versnippering van het areaal te Zomergem in kleine boerenbedrijfjes, die op zichzelf geen broodwinning verzekerden, zagen ook de landbouwers zich genoodzaakt van achter het weefgetouw te gaan staan samen met gans zijn gezin.

Op bijna alle boerenhoven klopte het weefgetouw en snorden de spinnewielen en werd het vlas bewerkt van 4 uur 's morgens tot een stuk in de nacht.

Reeds zeer vroeg bezochten de Zomergemse huiswevers de lijnwaadmarkten van Eeklo en Aalter.

Rond 1818 had de huisweverij reeds tal van nevenberoepen doen ontstaan, waarin sommige inwoners zich gespecialiseerd hadden en er hun bijzondere broodwinning in vonden ; zoals : bleker, wasser, blouwverver, kamslager, vlaszwingelaar en enkele timmerlieden die bijna uitsluitend spinnewielen en weefgetouwen vervaardigden.

In 1850 had zekere Karel Vermeire een klein weefatelier in de Zandstraat waar hoogstens 3 à 4 personen werkten, maar die wij twee jaar nadien niet meer vermeld vinden.

Was het aantal huiswevers in 1890 nog betrekkelijk groot in de buitenwijken, nadien zien wij hun getal snel afnemen omdat ze werk vonden in de textiel fabrieken die te Zomergem en in de buurgemeenten werden ingeplant.

Sedert 1853 worden de wevers in de fabriek van Theo Siffer in de Kloefkapperstraat "mechanisch wever" genoemd wat er moet op wijzen dat in dit jaar mechanische weefgetouwen in dienst werden gesteld.

(56) M. Ryckaert : De Huisweverij te Zomergem, in Appeltjes n° 24, 1973.

In 1853 zien wij dat 11 spinsters een werkboekje aanvragen om als kantwerkster in dienst te gaan bij zekere Rosalie Faut, handelaarster op het dorp te Zomergem (G.A. Reg. aanvragen werkboekje 1850-1856).

Bij het uitkammen van de bevolkingsregisters vanaf 1846 valt ons vooral het zeer groot aantal weversgezinnen op, waar de mannen het weefgetouw hanteerden en de vrouwen achter het spinnewiel of het kantkussen zaten of de spoelen vulden voor de getouwen.

De tijden waren voor onze Zomergemse huiswevers niet altijd voorspoedig en in sommige perioden zelfs uiterst rampzalig. Reeds in de 13e en 14e eeuwen werden de stedelijke lakenweverijen door de landvorsten fel begunstigd te nadele van de linnenwevers op het platteland, die gesaboteerd, geëlimineerd en vaak bij vorstelijk decreet verboden werden. Geregeld zonden de stedelijke magistraten strafexpedities naar de dorpen om er de handweefgetouwen en de spinnewielen te gaan verbrijzelen.

De huisweefnijverheid heeft ongetwijfeld haar beste jaren gekend onder de Franse Révolutie, tijdens welke periode zij een ongeziene hoge vlucht nam. Van 1790 tot 1798 werkten te Zomergem 900 getouwen, of minstens één getouw per gezin, die aan om en bij de 5400 personen werk en een bestaan verschaften of circa de 2/3 van de bevolking. In deze periode hadden veel landbouwers een groot gedeelte van hun bedrijf aan de linnenweverij opgeofferd en enkelen hadden zelfs de ploeg voor het weefgetouw geruild.

De stagnatie van het huisweven dat zich kort na de Franse nederlaag in 1815 had aangemeld, nam sterker vormen aan tijdens het Holland Bewind en mondde eindelijk uit in een ware crisis. De val van de Fransen deed ook aan onze wevers een afzetgebied verliezen van ruim 40 miljoen inwoners of 90% van onze nationale lijnwaadproductie.

De Zomergemse huiswever werd meegesleurd naar een ellendig levenspeil. Een wever en een spinster verdienden soms veel minder dan een dagloner of een boerenmeid die boven hun loon nog genoten van kost en inwoon en alle goddelijke bijval. Een dagloner kon zelfs 10 à 12 stuivers per dag naar huis brengen, terwijl het dagloon van een wever nog niet eens de 5 stuivers bereikte. De stagnatie en de achteruitgang van de huisweverij bracht vanzelfsprekend een harde klap toe aan de weversgezinnen. Vooral de opkomst van de mechanisatie van het bedrijf, dat zich vanaf 1810 in de steden had opgeworpen, was niet meer te stuiten, alhoewel daartegen een hardnekkige strijd werd gevoerd. De landelijke weverij scheen ten dode opgeschreven.

Het was in deze periode dat bijna al onze vrouwen en meisjes het spinnewiel ruilden voor het kantkussen en er in Zomergem ook kantwerkstersscholen werden opgericht. Een bedreven kantwerkster kon een à anderhalve frank per dag verdienen, terwijl een spinster het nog steeds met 0,30 f à 0,40 f moest stellen. De wevers werden opnieuw dagloners of gingen zich bij een landbouwer verhuren voor de kost en een paar stuivers daags.

Na 1820 werkten te Zomergem nog amper 300 getouwen van de 900 die men in 1798 nog had geteld. Ruim een derde was stil gevallen en 3000 inwoners waren zonder werk.

In 1825 kreeg de huisweverij andermaal een zware klap door het verlies van de markten in de Spaanse koloniën en door allerlei andere factoren, o.a. door de steeds aanzwellende mekanisatie van het bedrijf dat zich meer en meer naar de steden verplaatste en zich daar het monopolie opbouwde. Het aantal inwoners van Zomergem dat van de armenzorg moest leven steeg tot 12% van de werkende bevolking. De weverij werd het meest armzalig bestaan. De armoede was zo groot dat honderden wevers en spinsters 's zaterdags in de lange rij gingen aanschuiven wanneer de armmeesters brood of klederen en aalmoesen uitdeelden.

De huisweefnijverheid was te Zomergem tot omstreeks 1845 een onafhankelijk beroep gebleven, dat uitsluitelijk werd beoefend door de buitenwijkse bevolking bij middel van handweefgetouwen. De grondstof was gemakkelijk bij de plaatselijke landbouwers te verkrijgen of kon worden aangeschaft op de markten waar de wevers hun afgewerkte stukken aan de man brachten.

Nadien zou de huisweverij stilaan maar tevens zeker, haar monopolie kwijtraken ten behoeve van de gemekaniseerde bedrijven die reeds enkele jaren tevoren in de steden schuchter hun kop hadden opgestoken maar zich hoe langer hoe heviger opdrongen en de landelijke weefnijverheid ovespoelden en wurgden.

In 1846 werd de lijnwaadkrisis nog noodlottiger. De vlasteelt ging met 29% achteruit en de huiswevers moesten voor nog een groter hongerloon werken. De levensstandaard van de wever, die nog achter het getouw wilde staan voor rekening van een baas, was niet hoger dan het aalmoes en de materiële steun die zijn werkloze makker kreeg, of die van de bedelarij moest leven.

Kwam daar nog bij, als klap op de vuurpijl, de vreselijke pestepidemie die van 1847 tot 1848 een waarachtige ravage aanrichtte onder de bevolking en vooral vreselijk maaide in de rangen van deze die het minst weerstand konden bieden, de arme en gedegenerende weversfamilies.

In 1848 schrijft Brnard De Neve, die te Zomergem op het dorp woonde, in zijn memorieboekje het volgende : "De weefnyverheid is alhier geweldig vervallen en de aermoede is zeer groot. Gansche benden bedelaars loopen uytgehongerd rond, ook van Gent en elders. Er zijn menschen di dood vallen langs de straeten van den honger want de eetwaeren zijn niet koopelyck van den gemeenen man. De boeren moeten alles goed bewaeken, omdat er overal zoo-veele gestolen wordt. Men zegt dat er in Ruyssede en in Wynghene heele menagiën uytgestorven zyn van den honger en van den typhus. Ook in Kneselaere zyn er al boven de vyfhonderd dood, meestal aarme menschen en kinderen, in een jaer of twee drie tyds. Daer wordt veel te weynig uytgedeelt, maer de aarmbesturen konnen het niet volgen. De aarme kinderen gaen al lange naer schole niet meer, maer zy raepen eekels, of trecken speurrie en ander kruid op het veld. Er wordt soep gekookt van raepkolen en beeten, ja zelfs van pelle van de boomen. Daar is al eenen dag geweest, dat er elf doodkisten in de Kerke van Somergem stonden, achter malkanderen, tot aen het portaal. Men hoort van niets anders meer als van dood en diefstal overal.

Wy moeten God loven en danken dat wy hier nog zoo goed voorzien zyn in huys, want er is nog geenen tynd te zien aen al die ellenden. Een man

van Ursel heeft laetst nog al de ruyten uytgeslaegen by den veldwachter aldaer, om toch maer in het prison te geraken, alwaer hy hoopte wat voedsel te zullen krygen en te kunnen leven op water en brood ; het was eenen van de Brugstraete. Ook in het Westvlaemsche is er zeer veel honger en miserie, rond Thielt en Meulebeke. Zoodat het nieuwe jaer overal maer slegt opzet”⁽⁵⁷⁾.

De Zomergemse wever heeft lang en verbeterd gevochten tegen de steeds sterker wordende greep van de mekanisatie van het oud bedrijf van handweverij. Ondanks de moeilijke toestand hoorde men tot in 1845 nog in sommige woningen het monotoon geklop van het weefgetouw, maar het aantal slonk van maand tot maand, want wanneer het hart van een wever stil viel, bleef ook het weefgetouw zwijgen, want er was geen andere hand meer om het opniew op gang te brengen.

Vanaf 1880 zien wij het aantal huiswevers en spinsters te Zomergem snel afnemen terwijl het aantal spinsters toeneemt, evenals het aantal fabriekswerkers, die in de nieuw opgerichte werkhuizen van Eeklo, Waarschoot, Merendree, Lovendegem en op eigen dorp werk vinden. Als gevolg van de lijnwaadkrisis en de mekanisatie van het bedrijf slonk het aantal huiswevers als sneeuw voor de zon. In 1900 werden te Zomergem nog geen drie getouwen per 1000 inwoners geteld of nog geen vijftien in totaal op een bevolking van 5008 zielen. In 1913 viel hier het laatste handweefgetouw voorgoed stil.

In 1900 werden de wevers niet meer in de belastingskohieren ingeschreven, omdat zij het laagste niveau van 400 f per jaar niet meer bereikten.

Te Zomergem werden waarschijnlijk weinig pogingen gedaan om de gemeente te laten opnemen in de stroom die in de tweede helft van de 19e eeuw naar de industrie voerde, noch vanwege het gemeentebestuur, noch vanwege het privaat initiatief. Zomergem zou nooit een industriegemeente worden gelijk Waarschoot, met een uitgesproken werkliedenbevolking, waar de bedrijven snel de een na de andere uit de grond opschoten en werk en welstand brachten aan gans de bevolking.

Had Waarschoot reeds vroeg tekenen vertoond die zijn voorbestemdheid tot industriegemeente kenmerkten, Zomergem bezat daarom niet minder troeven in de hand om in de rij van de gemeenten, waar de nijverheid zich kon vestigen en ontwikkelen, een vooraanstaande plaats te bemachtigen. Zijn geografische ligging tussen Gent en Brugge en in de onmiddellijke nabijheid van de grote industriestad Eeklo, moest voor de industrialisatie van Zomergem zeker gunstig zijn en al waren de Zomergemnaren vanouds een volk geweest van landbouwers, toch had de huisweefnijverheid hier reeds een zeer grote aktiviteit gekend en het ontbrak er zeker niet aan de nodige werkkrachten om meerdere bedrijven op gang te houden.

En desondanks werd Zomergem geen nijverheidsgemeente. Slechts een paar bedrijven konden hier wortel schieten, maar hun groei kwam moeizaam op gang en geraakte nooit tot de verwachte ontplooiing.

(57) B. De Neve : Familleboeken, in Appeltjes n° 21, 1970.

In 1815 kreeg zekere Lievin Bouchez de prestigieuze naam mee van lijnwaadfabrikant. In hoever de naam de belangrijkheid van het bedrijf dekte is moeilijk uit te maken. Ging het hier niet eerder om een lijnwaadhandelaar die een aantal huiswevers voor zijn rekening liet werken, of bezat hij een werkhuis met enkele getouwen ? ⁽⁵⁸⁾.

Op 30 december werd hier een werkhuis van wollen handschoenen opgericht waarvan de omvang ons evenmin bekend is, maar die volgens het gemeentebestuur al de wol van de schapen die in de gemeente gehouden werden, verwerkte.

In hetzelfde jaar bouwde zekere Theodoor Siffer in de Kloefkapperstraat een katoenweverij met 5 à 7 getouwen die aan 25 wevers dagelijks werk verschaften. Dit bedrijf dat eigenlijk het begin was van de industrialisatie van de weefnijverheid te Zomergem, nam snel uitbreiding want in 1855 werkten er reeds 80 à 90 personen op ongeveer 20 getouwen.

In 1853-1855 wordt het Kanaal van Schipdonk vanaf de wijk Durmen, ter hoogte van de Brugse Vaart, doorgestoken tot Eeklo, over het grondgebied van Zomergem. Aanvankelijk had het gemeentebestuur, aangespoord door de grote gelanden, zich fel tegen het graven van dit traject verzet, omdat dit gedeelte nu juist dwarsdoor de beste landbouwgronden van de gemeente, nl. deze van Meirlare en Stoktevijver, werd getrokken, waardoor veel renderende landbouwgronden verloren zouden gaan. Dit gebied echter was reeds vanouds geklasseerd onder de eerste klasse van de gronden, met een waarde van om en bij de 600 f per ha. Anderzijds wierp het gemeentebestuur op, dat belangrijke buurtschappen zoals Meirlare, Beke, Stoktevijver en Kruisrate door dit kanaal van het centrum zouden worden afgesneden.

De medaille had echter ook een gunstige zijde, nl. dat door het graven van het kanaal in deze zone, het bedrijfsleven een grote stimulans zou krijgen, aangezien meerdere bedrijven zich langsheen dit kanaal zouden komen vestigen, want, aldus het gemeentebestuur; de scheepvaart was toen het transportmiddel bij uitstek voor de transport van goederen in overvloed. De verwachtingen liepen echter op een bittere ontgoocheling uit want er was geen enkel bedrijf van enige omvang dat zich langsheen het kanaal kwam vestigen. Men zou nog moeten wachten tot in 1885, wanneer zekere August Wille, goede handelaar van Zomergem het in zijn hoofd krijgt van langsheen het kanaal op het Motje een katoenweverij te richten. Dit bedrijfje zou later worden overgenomen door de firma Storme-De Smet, die het tot een volwaardig bedrijf uitbouwde.

Van een intensieve weefindustrie kon te Zomergem vooralsnog geen sprake zijn. Van de 326 werkboekjes die te Zomergem tussen 1850 en 1856 aan de werklieden werden afgeleverd, zien wij, dat er 298 van de aanvragers in de textielnijverheid werkzaam waren, waarvan 92 in vier werkhuisen in de gemeente zelf, terwijl het overgroot gedeelte in de weverijen van Eeklo, - 43 in 12 werkhuisen, te Waarschoot, - 52 in 12 werkhuisen, te Lovendegem, - 24 in 4 werkhuisen en tenslotte te Gent - 36 in 13 werkhuisen. Tussen 1850

(58) R.A.G. Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

en 1856 vertrokken 45 wevers naar Frankrijk. Vooral het jaar 1853 was een jaar van grote emigratie ⁽⁵⁹⁾.

In 1885 werd een project ter tafel gelegd om een buurtspoorweg aan te leggen tussen Gent en Zomergem, die later tot Ursel en zelfs tot Brugge zou uitgebreid worden. Zomergem was de eerste gemeente om zich achter het project te scharen, vóór Mariakerke, Vinderhoute en Lovendegem, wiens grondgebied de nieuwe lijn zou aandoen. De gemeente bood zelfs aan van een vierde te betalen in de exploitatiekosten, onder vorm van aandelen. Het gemeentebestuur zag in deze tramlijn een uitstekende gelegenheid om de industrialisatie van verschillende bedrijven aan te moedigen en de bestaande uit te breiden. Maar ook deze verwachtingen werden niet beloond.

Een flinke sprong brengt ons naar 1864, bij de oprichting door Theodoor Siffer van een spinnerij in zijn vroeger opgerichte werkplaatsen in de Kloefkappersstraat.

Volgens de statistiek van dit jaar telde men te Zomergem 2 katoenweverijen, 1 vlaspinnerij met 24 werknemers en 1 blouwververij.

Juist vóór het aanleggen van de spoorlijn werkten te Zomergem 175 mensen in de textielnijverheid. Slechts 22 vonden werk in eigen gemeente, terwijl er 19 te Merendree werkten, 70 in Waarschoot, 54 in Eeklo en 10 te Gent. Onze wevers gaven er kennelijk de voorkeur aan om elders te gaan werken.

Zomergem heeft tijdens de tweede helft van de 19e eeuw slechts twee textielfabrieken gehad die enige bedrijvigheid aan de dag legden : de fabriek Siffer in de Kloefkappersstraat en deze van de familie Storme-De Smet langsheen het Schipdonkkanaal op het Motje. Een paar andere, o.a. deze van de familie Siffer in het Klein Amerika, deze van August Wille op het Motje en die van Jan De Smet op het dorp kenden maar een kort bestaan en kwamen eigenlijk nooit voorgoed van de grond.

In 1885 richtte August Wille op de wijk Motje, langsheen het Schipdonkkanaal een katoenweverijtje op, maar liet een paar jaar nadien het bedrijf varen omdat het niet rendeerde en op een aanpalend stuk grond zekere Alfred Storme, een Gents nijveraar, aan het gemeentebestuur een aanvraag had ingediend om aldaar een mekanische katoenweverij op te richten. August Wille liet de getouwen uit zijn werkhuis weghalen en begon een handel in kolen en landbouwvetten ⁽⁶⁰⁾.

Op 10 mei 1884 diende Alfred Storme, nijveraar te Gent, op het gemeentebestuur van Zomergem een aanvraag in om op een stuk land, dat gelegen was langsheen het Schipdonkkanaal te Zomergem, Stie B 826 g. een Katoenweverij te mogen oprichten. Dit werd hem op 20 mei daarop toegestaan en bekrachtigd door de Bestendige Deputatie op 13 september 1884. Men begon met het bouwen van een kleine fabriek en nam zes werklieden in dienst die elk een getouw bedienden. Vijftien jaar later, in 1899 was dit

(59) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

(60) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

aantal werklieden nog maar tot 32 opgeklommen, maar niemand had het werk verlaten. Ondertussen was er in 1886 reeds een stoommachine geplaatst die vier jaar later door een krachtiger tuig werd vervangen. Er werd dit jaar ook bijgebouwd. In 1893 werd de fabriek op het buurtspoorwegnet aangesloten en nam het bedrijf uitbreiding ⁽⁶¹⁾.

Nochtans kon het bedrijf nooit een hoog industrieel produktiepeil bereiken omdat het de modernisering niet op de voet heeft gevolgd en de directie te konservatief bleef. Stilaan maar onafwendbaar geraakte de fabriek in de wurgende konkurrentegreep van de fabrieken van Waarschoot, Eeklo en Gent. In 1900 was de stagnatie al merkkelijk voelbaar en de teloorgang zou er op volgen.

Rond 1895 richtte Jan De Smet in de gebouwen van zijn tanende olieslagerij op het dorp Stie D 331a een katoenbreiwerkatelier in die kort daarop, na zijn dood door de kinderen werd ontmanteld.

De familie Siffer, oorspronkelijk van Duitse afkomst, hebben te Zomergem meerdere pogingen aangewend om txtielbedrijven op gang te brengen, maar zijn daar maar gedeeltelijk in geslaagd.

Rond 1820 kwam zekere Pieter Theodoor Siffer, geboren te Ludzenkirche in Pruisen op 24 februari 1791 naar onze streek afgezakt en huwde te Zomergem op 28 juli 1824 met Melanie D'Huygelaere, geboortig van Harelbeke. Hij vestigde zich te Zomergem als handelaar en winkelier en richtte kort nadien een atelier op waar regenschermen werden vervaardigd en die rond 1846 reeds 23 werklieden in dienst had. Waar precies dit werkhuis stond weten wij vooralsnog niet, maar vermoedelijk stond het in de Kloefkappersstraat, waar de heer Siffer reeds zeer vroeg enkele eigendommen verwierf. Hij kreeg een groot gezin van 12 kinderen en overleed te Zomergem op 25 oktober 1870. In 1850 moet hij daar reeds een weefatelier hebben gehad met een drietal getouwen, waar 8 à 10 mensen werkten. In 1835 bezat Pieter Theodoor Siffer rond het dorp verscheidene eigendommen, bestaande in huizen en landerijen met een totale oppervlakte van meer dan 2 ha.

In 1835 bezat Charles Bogaert, vrederechter te Zomergem in de Kloefkappersstraat twee woningen met tuin ⁽⁶²⁾ die zijn erfgenamen na zijn dood in 1836 te gelde maakten aan Jan Baptist Van Dinter, eigenaar te Gent. In 1850 huwde Pieter Theodoor Siffer, zoon van Pieter Theodoor en Melanie D'Huygelaere met Barbara Van Dinter, dochter van Jan Baptist en richtte in 1864 op de eigendom van deze laatste een katoenweverij op.

Dit bedrijf loste de gestelde verwachtingen niet in.

Behalve de weverij van Theodoor Siffer bestonden in Zomergem nog drie weverijtjes van kleine omvang. Deze van Ange De Vriend op het dorp en deze van Constant Vermeire in de Zandstraat die elk 6 à 7 wevers tewerk stelden met 4 à 5 getouwen. Een paar jaar nadien vinden wij geen aanvragen meer van werklieden die een werkboekje aanvragen om in een van deze fa-

(61) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

(62) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

briekjes te werken, wat ons doet veronderstellen dat ze niet meer bestonden ⁽⁶³⁾.

Op 1 december 1906 richtte René Siffer-Van Den Reeck, fabrikant te Zomergem en zoon van Pieter Theodoor en van Barbara Van Dinter, tot het gemeentebestuur een aanvraag tot het oprichten van een fabriek op de plek Het Klein Amerika die onmiddellijk wordt toegestaan en waarvan de bouw onmiddellijk wordt aangevangen ⁽⁶⁴⁾. Met een aantal getouwen die door een 150 pk stoomtuig werden aangedreven ging het bedrijf voorzeker een mooie toekomst tegemoet aangezien in 1909 een samenwerking tot stand kwam tussen de heer Siffer en zekere W. De Mulder die mits toestemming van het gemeentebestuur de bestaande gebouwen uitbreidden ⁽⁶⁵⁾.

Het bedrijf was echter geen gunstig lot beschoren want in 1911 brandde het totaal uit en bleven er nog slechts een paar muren overeind. Het bedrijf werd een Naamloze Vennootschap en vestigde zich in een oude timmerwinkel in de Zandstraat waar het bij gebrek aan bevoegde leiding teloorving.

De andere bedrijven

Behalve de hogergenoemde bestonden te Zomergem nog tal van andere familiebedrijven, die altijd veel moeite hebben gehad om zich boven water te houden, laat staan zich tot een noemenswaardige graad van ontwikkeling op te werken.

Toch willen wij ze even aan U voorstellen.

In 1824 richt Pieter Van Hulle in de huidige Dekenijstraat een ameldonkmakerij op en in 1839 doet Louis Vanoverwalle hetzelfde op de wijk Nekke ⁽⁶⁶⁾.

Wij ontmoeten in de archieven een drietal kaarsemakers ; August Van den Kerckhove in de Kloefkappersstraat in 1839, Louis Berlaer op het dorp eveneens in 1839 en Bernard Joos in 1851 eveneens op het dorp. Na het overlijden van Louis Berlaer, staakten de erfgenamen het bedrijf, terwijl van de andere reeds lang geen sprake meer was ⁽⁶⁷⁾.

Vogens De Potter en Broeckaert bestond hier omstreeks 1864 een drukkerij waar de gekende "Almanak van Meester Lievens" werd gedrukt en eigendom was van zekere Loontjes aan de kerk ⁽⁶⁸⁾.

Drie koperslagers komen van uit het archief tot ons, deze van Alfons Van Renterghem, opgericht in 1891 in de eigendom van de Wwe Vander Reeck ⁽⁶⁹⁾, deze van Jan Frans Van Den Kerckhove, tevens hoefsmid in 1891 en

(63) Gemeentearchief Zomergem, Register v. aflevering v. Werkboekjes.

(64) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(65) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(66) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

(67) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(68) Gemeentearchief Zomergem, Volkstelling 1864.

(69) De BPotter en Broeckaert, Zomergem.

(70) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beradslagingen.

deze van Ysebaert Charles, die ook herbergier was op het dorp en zich speciaal bezig hield met het vervaardigen van koperen en tinnen huisraad ⁽⁷¹⁾.

Er waren twee leerlooierijen of huidevetterijen die een zekere bedrijvigheid aan de dag legden. De eerste behoorde toe aan Emiel De Smet, zoon van Jan, handelaar, opgericht in augustus 1919, waar ook de oliepletterij gevestigd was ⁽⁷²⁾. De andere, meer bekend, was deze van Victoor Van Poucke, afkomstig van Knesselare, die zijn bedrijf op gang bracht in december 1901, vooraan in de Zandstraat. Dit bedrijf hield stand tot in 1935 ⁽⁷³⁾.

In 1920 startte René Leybaert, afkomstig van Sleidinge, te Zomergem op de wijk Motje, met een houtzagerij, die vooral tussen de jaren 1925-1935 zeer bedrijvig was maar in 1950 zijn deuren sloot, wegens de hoge ouderdom van de uitbater en stichter, wiens kinderen voor het bedrijf geen belangstelling voelden.

De mechanisatie

De uitvinding van de stoommachine, de explosiemotor en de elektrische drijfkracht en hun toepassing in bijna alle bedrijven vanaf de tweede helft van de 19de eeuw, zou in het fabricageproces een grote omwenteling te weeg brengen. Te Zomergem zien wij de bestaande bedrijven op stoomaandrijving overschakelen en nieuwe bedrijven tot stand komen. In 1843 doet de stoommachine haar intrede te Zomergem in de oliepletterij van Jan Van Vlaenderen maar spoedig volgen bijna alle bedrijven zijn voorbeeld na.

- 1843 : een stoomtuig in de olieslagerij Van Vlaenderen.
- 1864 : een benzinemotor in de spinnerij Theodoor Siffer.
- 1871 : een stoomtuig in de olieslagerij J. De Smet.
- 1873 : een stoomtuig in de weverij Van Dinter.
- 1881 : een stoomtuig in de suikerijfabriek J.B. Aerens. Motje.
- 1884 : een stoomtuig in de spinnerij Storme-De Smet.
- 1890 : een tweede tuig in dezelfde fabriek.
- 1890 : een stoommachiene in de maalderij H. Vanden Berghe.
- 1890 : een stoomtuig in de molen van Aug. Verschae.
- 1891 : een stoomtuig in de suikerijbranderij P. Putman.
- 1892 : een stoomtuig in de molen van Daalmen J. Wille.
- 1903 : een stoomtuig in de katoenspinnerij R. Siffer.
- 1904 : een stoomtuig in de molen van Hoetsel Kren De Vliegheer.
- 1905 : een stoomtuig in de olieslagerij J. De Smet.
- 1905 : een stoomtuig in de olieslagerij Van Laere.
- 1907 : een stoomtuig in de weverij Th. Siffer.
- 1909 : een benzinemotor in de molen te Beke. De Ruyter H.
- 1911 : een benzinemotor in de maalderij. P. De Coninck.
- 1911 : een stoomtuig in de molen van Korteboeken. P. Van Hecke.
- 1914 : een stoomtuig in de molen te Beke. H. De Ruyter.
- 1922 : een stoomtuig in de spinnerij L. Spaliers.

(71) Gemeentearchief Zomergem, Reg. v. Beraadslagingen.

(72) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

(73) Gemeentearchief Zomergem, Kadaster.

Eigenaardig misschien maar waar, heeft de periode dat het bedrijfsleven te Zomergem een zeker niveau bereikte, toch de bevolkingsevolutie niet het minst beïnvloed. De grote schommelingen die wij te Zomergem aantreffen dagtekenen van de 16de en 17de eeuwen en zijn het gevolg van de militaire operaties, waardoor veel inwoners, wegens de overlasten door de soldaten aangedaan, naar de steden uitweken om er een bestaan en bescherming te vinden. De godsdienstoorlogen van het einde van de 16de eeuw en het begin van de 17de eeuw zijn hiervoor ongetwijfeld het meest kenmerkend.

Steeg het aantal inwoners te Zomergem geenszins als gevolg van de inplanting van menig bedrijf, geheel anders was het gesteld met het aantal woningen, die gedurende die periode tamelijk sterk in aantal toenamen en vooral de welstand van hun inwoners kenmerkten. Nu nog kunnen wij al deze woningen van de andere onderscheiden door hun bouwtrant en omvang. De meeste waren versierd met kantgevels, met arduinen raamomlijstingen, droegen een sterkhellend dak of een Franse dakbedekking.

De ambachtslieden

Veruit het grootst in aantal waren de ambachtslieden. Wij hebben ze allemaal opgepikt uit de voorhanden dokumenten en op een overzichtelijke tabel geplaatst, zodat ons een duidelijk beeld werd getoond van hun belangrijkheid en de periode waarin zij het meest of zelfs uitsluitelijk voorkwamen. Hieruit kon een en ander worden afgeleid.

Vooreerst zijn er de beroepen van alle tijden die wij aantreffen vanaf de vroegste periode en die zich door hun noodzaak tot in het begin van de 20e eeuw en sommigen zelfs nog lange tijd nadien hebben gehandhaafd. Noemen wij : de wagenmakers en timmerlieden, de smeden, de kleermakers, de klompenmakers, de schoenlappers, de bakkers, de zwijnslachters, de metsers, de huisschilders, de uurwerkmakers, de mandenvlechters, de barbiers, de voermans, de kamslagers, de gareelmakers, de kuipers, de koperslagers en tinnepotgieters, de strodekkers, de herders en de mutsenmakers. Het talrijkst waren zij die rechtstreeks bij de gang van het dagelijks leven betrokken waren : de timmermans, de smeden, de kleermakers, de klompenmakers, de bakkers, de slagers en de barbiers. Het waren vooral deze ambachtslui die door hun beroep de bestaanszekerheid voor hun gezin konden waarborgen, hoewel velen van hen, en dit zullen wij later zien, hun beroep met dat van winkelier en herbergier kumuleerden.

Andere beroepen kunnen wij moeilijk de naam "beroep" meegeven alhoewel zij toch onder die naam geregistreerd werden, zoals, mestrapers, zandleurders, houtrapers, klosdraaiers, pakjesdragers en beervoerders.

Sommige beroepen waren nauw met elkaar verbonden, zoals spoelders, spoeldraaiers, vlaswingelaars, kamslagers, blauwververs, wassers, roters en zij die zich specialiseerden in het vervaardigen van weefgetouwen, lieden die wij vooral aantreffen tijdens de bloeiperiode van het huisweven, van 1846 tot 1880. Vooral het aantal vlaswingelaars was in deze periode zeer groot : 30 in 1866, 50 in 1876 en 35 in 1886.

Het is dan ook vanzelfsprekend dat deze stielmannen verdwenen met het uitsterven van de huisweverij, die een aanvang nam omstreeks 1890 en voor goed de laatste adem uitblies in 1913.

Enkele beroepen deden een poging om de kop boven water te steken maar slaagden daar niet of nauwelijks in. Noemen wij : borstelmakers, matrassenslagers, schouwvegers, sigarenmaaksters, tabaksnijders, rijtuigmakers, mostaardmakers, zeeldraaiers, molenmakers, kraanmakers, sleepaardevlechters, zeefmakers en andere. Ze verdwenen meestal omdat ze geen opvolger hadden of werden simpelweg door de opdringerige mekanisering van hun bedrijf gekortwiekt.

Merkwaardig is de verschijning van een groot aantal bezembinders rond 1855 die er voordien niet waren. Met een 25-tal staan ze in de registers ingeschreven, maar hun aantal was merkkelijk veel hoger, aangezien al de leden van het gezin bij het vervaardigen van deze bezems betrokken waren. Ze leurdten met hun produkten van deur tot deur, van hoeve tot hoeve, leverden in de winkels en gingen op de markten staan. Maar het merkwaardigste is wel dat zij verdwenen zoals zij gekomen waren, plotseling als ééndagsvliegen want in de telling van 1866 wordt geen enkele bezembinder meer vermeld.

Wanneer tussen 1855 en 1860 het Kanaal van Schipdonk door Zomergem's grondgebied werd getrokken, zien wij in de telling van 1856 een groot aantal "aardewerkers" verschijnen, die bij het delven van het kanaal betrokken waren, maar daarna ook weer verdwenen.

Naarmate de tijden evolueerden, beter of slechter werden, zien wij een aantal beroepen verdwijnen, verminderen en andere opkomen. Zo vinden wij na 1860 geen schouwvagers meer, geen bezembinders, geen houtrapers, geen regenschermmakers, geen tabaksnijders, geen mosterdmakers, geen houtzagers, snijfrasers, borstelmakers, hoepelmakers.

Rond de eeuwwisseling ontstaan nieuwe bedrijven en beroepen zoals pastebakkers, sigarenmaaksters, velomakers, jeneverstokers, drukkers en gespecialiseerde winkels, zoals ellegoedwinkels, winkels van geleierd aardewerk, tabakswinkels, suikerbakkers, modisten, juweliers, elektrikers, kasseileggers, glazeniers, rijtuigmakers, molenmakers, peperkoekbakkers.

De algemene volkstelling van 1818 en de daaropvolgende tienjaarlijkse bevolkingsregisters, die bij iedere opeenvolgende telling werden gemaakt, geven ons een duidelijk en zeer benaderend beeld van de spreiding van de diverse beroepen en ambachten over het grondgebied van de gemeente.

Het eerste wat ons opvalt is, dat de meeste beroepsmensen zich op de kerkwijk hadden gevestigd, terwijl men op de buitenwijken vooral de landbouwers met hun dienstvolk, de wevers, de spinsters, de dagloners, de houtkokers en de herders aantrof.

Onder de "kerkwijk" verstond men het dorp en de aanpalende straten zoals : de Kerkstraat, de Kleitstraat, de Zandstraat, de Kerkhofstraat, de Dreef, de Kruisdreef, de huidige Dekenijstraat - toen nog onbenaamd - de Blouwerstraat, de huidige H. Claeysstraat, toen nog onbekend, Boyen, De

Kapelstraat, De Kloefkapperstraat - thans Alfons Sifferstraat - en de Diepe straat.

Bij de volkstelling van 1818 werden voor Zomergem 112 beroepsmensen opgegeven, de herbergen en winkeliers niet meegerekend, waarvan er 59 op de kerkwijk en 53 op de 10 buitenwijken woonden. De toestand van de daaropvolgende tienjaarlijkse tellingen ziet er als volgt uit.

1846	Dorp	111	wijken	68	samen	179
1856	—	149	—	78	—	227
1866	—	115	—	86	—	201
1876	—	145	—	131	—	276
1886	—	124	—	113	—	237
1900	—	108	—	125	—	233
1910	—	94	—	100	—	194

De grote verschillen tijdens de periode 1866-1886 ligt hieraan dat er toen een groot aantal vlaszwingelaars werden geteld als gevolg van de toenemende weefnijverheid.

Volgens dezelfde volkstelling van 1818 hadden er 175 inwoners een beroep : de landbouwers, de huiswevers, de spinsters, het dienstpersoneel, de dagloners en de houthakkers niet meegerekend. Hiervan woonden er 115 op de kerkwijk en 60 in de negen buitenwijken.

Sommige wijken die zeer bevolkt waren zoals Nekke, Beke, Stoktevijver, Durmen, Langeboeken-Kruisstrate telden meer stielmannen dan de dunbevolkte buurtschappen, waar meestal de landbouwersgezinnen met hun dienstvolk woonden, zoals Ro, Daalmen, Meirlare, Korteboeken, Rijvers.

Zo had men te Durmen slechts 1 herbergier, 1 kleermaker en 1 timmerman. In Hoetsel vond men 2 kleermakers, in Korteboeken 1 kleermaker en 1 metsers, in Meerlare 1 schoenmaker, 1 bakker, 1 klompenmaker en 3 herders. Ro bezat 2 herbergiers en 2 herders.

De beroepen die men op de buitenwijken vond hadden ook een minder professioneel karakter : zoals mestrapers, houthakkers, zandleurders, herders, mandevlechters, houtrapers.

In 1856 woonden in Meerlare alleen een strodekker en een varkensslachter, in Hoetsel een houthakker en een boomvelder, in Korteboeken een varkensslachter, 3 timmerlieden uit hetzelfde gezin, 2 bakkers en in Ro had men toen geen enkele ambachtsman.

In 1866 woonde in Hoetsel geen enkele stielman.

In 1880 noteerden wij voor de wijk Hoetsel 1 varkensslachter en 4 vlaszwingelaars. Voor Korteboeken 2 slachters, 8 vlaszwingelaars en 1 bakker. In Meerlare werkten 1 klompenmaker, 3 vlaszwingelaars en 1 stoelvrechter. In Ro woonden 1 houtkapper, 1 kleermaker en 3 zwingelaars.

Van 1880 af zien wij het aantal ambachtlieden op de buitenwijken aangroeien.

Zo vinden wij in 1890 te Meerlare reeds 1 boomkweker, 2 zwingelaars, 1 schoenmaker en 1 timmerman. In Rijvers woonden 1 slachter, 4 zwingelaars, 4 timmerlieden, 4 houtzagers, 1 metser en 1 bloementeler. Op Stoktevijver, een uitgesproken agrarisch gebied, vond men 1 slachter, 3 klompenmakers, 1 zwingelaar, 1 zeeldraaier, 1 kuiper, 1 kasseilegger, 1 timmerman, 3 zwingelaars, 1 metser en 1 herder.

Op Durmen werkten 3 houtzagers, 3 zwingelaars, 1 schoenmaker, 1 metser, 1 timmerman en 2 schippers.

In Hoetsel vond men 1 houthakker, 9 zwingelaars en 1 houtzager.

In Korteboeken : 1 timmerman, 1 strodekker, 2 slachters, 4 zwingelaars, 1 bakker en 1 wagenmaker.

Voor de buurtschap Langeboeken-Kruisstrate was met ambachtslieden fel aangegroeid. Men telde er in 1890 reeds 1 bakker, 1 schoenmaker, 1 zwingelaar, 1 metser, 1 smid, 1 wagenmaker-timmerman, 1 kleermaker, 1 slachter, 1 kasseilegger, 3 houtzagers, 3 klompenmakers, 4 timmerlieden, 1 modiste en 2 bakkers.

De daaropvolgende jaren kenmerkten zich door een aangroei van het aantal ambachtslieden in de buitenwijken.

De handelaars

De handelaars en kooplieden hebben in het bedrijfsleven te Zomergem nooit een sterke schakel gevormd en ze duiken zelfs vrij laat op.

In de algemene volkstelling van 1818 werden slechts een zwijnskoopman en een vlashandelaar ingeschreven. Nadien ontbreken ons de gegevens tot aan de volkstelling van 1846, wanneer ook de eerste bevolkingsregisters worden aangelegd, waarin elke inwoner met zijn beroep wordt geregistreerd. Ook daarin komt slechts één handelaar voor, nl. een poeldenier op het dorp. Het is echter best mogelijk en zelfs zeer waarschijnlijk dat men wel eens vergat van iemands beroep aan te duiden, maar wij mogen het toch stellen dat er in die periode zeker niet meer dan drie à vier handelaars te Zomergem woonden. De toestand was kennelijk gedurende bijna een halve eeuw ongewijzigd gebleven.

Nadien komt er een kentering en zien wij het aantal handeldrijvende mensen toenemen, alhoewel wij nog niet van een sterke aangroei mogen spreken.

In 1866 werden te Zomergem 11 handelaars geteld, in 1876 waren er 31, in 1886 26, in 1900 42 en in 1910 37. Zij woonden bijna allemaal op het dorp. In 1876 woonden er 20 op het dorp en 10 in de buitenbuurten. In 1886 was de verhouding 17 op 9, in 1900 17 op 25 en in 1910 26 op 11.

Vanaf het midden van de 19de eeuw zien wij te Zomergem het aantal kooplieden toenemen. Zo noteerden wij in 1856, een kolenhandelaar, een koopman in granen, een houthandelaar, een vleeshandelaar, een opkoper van lompjes, een boterhandelaar, een mosselman, een koopman in chicorei, een varkenskoopman, een poeldenier en een handelaar in bouwmaterialen.

Van dan af groeit het aantal kooplieden gestaag aan en verschijnen voor het eerst de marktkramers op het toneel.

Hierna volgen de handelaars zoals wij ze uit de tienjaarlijkse bevolkingsregisters oppikten.

In 1866 :

- 1 kolenhandelaar
- 1 graankoopman
- 1 vlaskoopman
- 2 poeldeniers
- 1 boterhandelaar
- 1 veehandelaar

In 1880 :

- 5 fruithandelaars
- 3 vlashandelaars
- 2 graanhandelaars
- 1 handelsreiziger in textiel
- 1 handelaar in boter
- 5 veehandelaars
- 2 paardenkoopmans
- 2 vleeshandelaars
- 1 groothandel in kruidenierswaren
- 1 lijnwaadkoopman
- 3 poeldeniers
- 4 kolenhandelaars
- 2 kramers-leurder
- 1 petroleumverkoper

In 1890 :

- 9 fruithandelaars
- 3 vlashandelaars
- 3 handelaars in granen
- 1 handelsreiziger in textiel
- 2 handelaars in boter
- 9 kolenhandelaars
- 8 veekooplieden
- 2 koopmans in paarden
- 1 poeldenier
- 9 kramers-leurder
- 1 koopman in lompen

In 1900 :

- 9 fruithandelaars
- 1 handelsreiziger in textiel
- 2 handelaars in boter
- 9 kolenhandelaars
- 10 veekooplieden
- 1 paardenkoopman
- 2 groothandelaars in kruidenierswaren
- 1 slijter van buskruid en wapenhandel

- 2 lijnwaadhandelaars
- 1 wijnhandelaar
- 1 handelaar in bouwmaterialen
- 9 bloemisten-boomkwekers
- 6 kramers-leurder
- 2 poeldeniers
- 2 koopmans in lompen
- 5 vlashandelaars
- 1 groetenteler-venter
- 2 graanhandelaars

In 1910 :

- 5 fruithandelaars
- 1 handelsreiziger in textiel
- 3 koopmans in boter
- 6 kolenhandelaars
- 8 veekoopmans
- 4 paardenkoopmans
- 2 groothandelaars in kruidenierswaren
- 2 lijnwaadhandelaars
- 1 handelaar in bouwmaterialen
- 7 bloementelers-boomkwekers
- 4 kramers-leurder
- 1 poeldenier
- 1 lompenkoopman

De winkels

De winkeliers hebben in het bedrijfsleven van ons dorp ook hun belang gehad. Hoewel de meeste plattelandslieden van eigen gekweekte produkten leefden, waren de winkels er nodig voor het aanschaffen van allerlei produkten en gebruiksvoorwerpen. Daarom waren onze dorpswinkels echte miniatuurbazaars, waar men naast specerijen, vlees, oliën, smeersel en andere eetwaren ook velerlei gebruiksvoorwerpen als veldalaam, keukengerei en poetsartikelen kon krijgen.

De 21 winkels die in 1818 volgens de volkstelling in Zomergem bestonden, bevonden zich allemaal op de kerkwijk d.i. het dorp en de naastbijgelegen straten. In de buitenwijken bestonden geen winkels en het is eerst in 1856 dat men in de meest bevolkte wijken als Beke, Daalmen, Nekke en Korteboeken een winkelier vindt. Toen werden te Zomergem reeds 60 winkeliers ingeschreven waarvan er 53 alleen reeds op het dorp woonden. Onze buitensen waren dus op de dorpswinkels aangewezen. Eenmaal per week deden de huismoeders hun proviand op en dit gebeurde meestal de zondag na de hoogmis. Groot waren deze inkopen trouwens niet.

Verscheidene boedelstaten vertellen ons wat er in een dorpswinkel zoal te krijgen was.

In de winkel van Jacques Carlé werden in januari 1669 de volgende artikelen opgenomen : 100 pond kaas, 1 vat vis, een ton haring, olijfolie, stroop,

honing, zout, bloem, een vat lijnzaadolie, een vatje zeep, stopen azijn, kaarsen, teilen, trechters, buskruidbussen met buskruid, pruim- en pijptabak, pijpen, rijgkoorden, solferprijmen, noten, netzakken (gevlochten boodschappassen), speelkaarten, schrijfpennen, pezen, zeien, amidonk, stijfsel, zwartsel, lijnwaad, mutsen, kragen, kindermutsen, linten, zijden roklinten, kinderkousen, schotels, zoutvatten, krammen, lepels, messen, boeken, paternosters, emmers, klompen, hoeden, linnen, hemden en lijvekens ⁽⁷⁴⁾.

In de winkel van Adriaan De Neckere op het dorp noteerde men in 1703 : Zwingelberden, zeep, 16 pond kaarsen, twee en half potten siroop, maten en gewichten, schalen, bezems, kaas, rijst, krenten, peper, buskruid, zout, blouwsel, 17 pond smout, garen, spelden, fruit, krammen, suiker, azijn, 16 stopen olie, ammidonk en allerlei "prondelinghe" ⁽⁷⁵⁾.

Bij Janneken Ryckbosch, eveneens op het dorp vond men in haar winkel in 1707 : aardewerk, kaarsen, kaas, varkensvlees, boter, stopen, lijnolie, smeer en smout, schoenlappersgaren, rijgkoorden, veters, papier, tinnen maten en schalen, suiker, nagels, weegschaal, beeken, boekweitbloem, zeep in kuipjes, spelden, schilderijtjes, azijn en siroop ⁽⁷⁶⁾.

De winkel van Jooris Joos op het dorp in 1742, getuigde zeker van zijn reputatie. Men inventariseerde er : 18 paar slaaplakens, vier dozijn servietten, vijf tafellakens, 13 paar fluwijnen, Hollandse damast, zes dozijnen geweven kanten, zakneusdoeken, kousen, 75 ellen gebleekt lijnwaad, geblouwde damast, leibanden, koorden en repen, stopwol, klakken, katoen, voor wat linnengoed en klederen betreft.

Als eetwaar en specerijen : mostard, broodsuiker, krenten, vijgen, graan, meel, bloem, zout, kandisuiker, meelsuiker, siroop, olie, koffiebonen, hollandse kaas, aberdaan, 162 pond rijst, franse jenever, wijn, anijs, gewone kaas.

Een grote verscheidenheid aan gebruiksvoorwerpen zoals : kuipen, strijkijzers, aarden pullen en kruiken, teemsen, 280 flessen, schotels, eetborden, teilen, potten, pinten, geleierd aardewerk, glazen, theepotten, geleierde testen, leibanden, koorden en repen, buskruid, spelden, vliegers (kinderspeelgoed), nagels, grouwsel voor het grouwen van muurplinten, bezems, solferstekjes, boterkarn, koperen pannen, kastjes, wafelijzers, stoppels, stopgaren en kaarsen.

Het is dus geenszins overdreven als wij zegden dat de dorpswinkels in de 18de eeuw voor hun tijd echte bazaars waren, al stonden en lagen de gebruiksvoorwerpen en de eetwaren zorgeloos en alles behalve hygiënisch door een uitgestald of opgehangen.

Het beroep van winkelier leverde, voor de meeste althans, geen voldoende broodwinning op en werd dan ook veelal gekumuleerd met een hoofdberoep zoals, timmerman-wagenmaker, smid, klompmaker, barbier, mulder en zelfs met landbouwer.

In 1900 telde men te Zomergem 51 winkeliers, waarvan 43 op het dorp en slechts 8 in de buitenwijken. Dit aantal was in 1910 teruggelopen tot 43.

(74) R.A.G. Zomergem n° 61 f° 209, Staten v. Goed.

(75) R.A.G. Zomergem n° 64 f° 14, Staten v. Goed.

(76) R.A.G. Zomergem n° 64 f° 164, Staten v. Goed.

met dit grote verschil dat er toen 22 in de wijken waren tegen 21 op het dorp. Een enorme aangroei dus in de buurten, te nadele van het dorp, waar wij echter een nieuwe verschijning vaststellen, namelijk het opkomen van winkels die alleen een bepaald artikel aanboden. Zo vond men in 1865 melding van een kruidenierswinkel, een ellegoedwinkel, een tabakswinkel, een winkel van ijzerwaren waar allerlei keukengerief in deze materie werd verkocht, een porceleinwinkel, waar men bijna uitsluitend aardewerk kon krijgen.

De herbergen

Ook de herbergen moeten wij in het bedrijfsleven te Zomergem een zekere plaats geven, alhoewel het beroep van herbergier alleen, nog minder dan dat van winkelier een bestaanszekerheid verzekerde en derhalve ook met een ander beroep gekumuleerd werd, o.a. met dat van smid, timmerman, handelaar, winkelier, barbier, slachter, bakker e.a.

De herbergen zijn doorgaans veel ouder dan de winkels en men vindt ze vanouds zowel op de buitenwijken als op en rond het dorp. Reeds in 1583 kende men te Zomergem de herberg "De dry conynghen" en "Het Wit huys". Kennelijk waren dit twee "afspanningen", waar de voerlieden hun paarden konden afspannen om wat op adem te komen en zelf een verfrissing of wat voedsel konden gebruiken of wat uitrusten.

Het aantal herbergen is te Zomergem altijd zeer groot geweest. Van 13 in 1719 liep het op tot 112 in 1887. Het is ook begrijpelijk als wij weten dat de enigste ontspanning bijna voor onze voorouders het herbergbezoek was, waar men zich kon verlusten op een lekkere pint bier of een glaasje jenever of brandewijn en in gezellige kring een gezelschapsspel doen. Ongelukkig genoeg waren de herbergen ook bronnen van veel ellende en armoede. Toch bleef het herbergbezoek een aangename verpozing in het harde levensritme van onze voorouders.

In de 17e en 18e eeuwen waren er veel minder herbergen dan in de eeuwen die daarop volgden en dat komt hierdoor, omdat tijdens de eerste periode het aantal herbergen van hogerhand beperkt en gereguleerd was. Volgens een decreet van 18 november 1595 was het verboden van herberg te houden aan personen die niet "catholicq ende van eereyck leven" waren en dit verbod gold eveneens voor de wethouders in elke parochie. Het toegelaten aantal herbergen en "dranckcoten" werd ook bepaald volgens het aantal inwoners of ook wel volgens de "negocie", t.t.z. volgens de belangrijkheid van het plaatselijk bedrijfsleven. Te Zomergem schommelde het toegelaten aantal tussen 6 en 10. In 1781 inventariseerde men in een herberg te Zomergem, 5 stopen Franse wijn, 24 flessen gewone wijn, 21 kruiken jenever, 2 tonnen bruin en 4 vaten blond bier. Sommige herbergen waren "geprivilegieerd", d.w.z. dat zij alle soorten dranken mochten schenken.

Van de 13 herbergen die in 1719 te Zomergem bestonden vonden wij er 4 rond de kerk, 1 op Zomergem-Boven, 2 te Nekke, 1 op Stoktevijver, 1 te Beke, 1 op het Veldeken, 1 te Kruisstrate, 1 op Durmen en 1 op Schipdonk-

Ro ⁽⁷⁷⁾. Buiten de herbergen bestonden te Zomergem in 1719 nog een twintigtal brandewijnkoten, waar in het geniep en oogluikend sterke dranken werden geschonken.

In 1818 telde men te Zomergem 23 herbergen, waarvan er 10 op het dorp en een of twee in de verschillende wijken. Dit getal liep geleidelijk op tot 112 in 1887, waarvan 51 op de kerkwijk, 14 te Nekke, 8 op Rijvers, 5 te Stoktevijver, 4 in Meerlare, 5 in Korteboeken, 11 op Beke en 5 te Durmen ⁽⁷⁸⁾.

Dit getal bleef slinken tot in 1910.

Maurice RYCKAERT

(77) R.A.G. Oudburg, n° 102.

(78) Gemeentearchief Zomergem, Briefwisseling.

DE BEZITTINGEN VAN DE FAMILIES VAN LAKE, WIJTS EN RIJM TE BELLEM EN OMGEVING

Het hele gebied ten zuiden van de Mariahovelaan (= weg van Bellem naar Hansbeke) bestond vóór de 19de eeuw bijna volledig uit heide en vijvers. Enkel rond Kromeke en het goed te Schuurvelde te Lotenhulle lag wat landbouwland. Dit heidecomplex ressorteerde voor het grootste gedeelte onder de heerlijkheid van Bellem en Schuurvelde. Verschillende stukken van dit gebied waren trouwens lenen van het leenhof van deze heerlijkheid. Met behulp van de leenboeken, leenverheffingen en andere documenten zijn we in staat iets te achterhalen over de eigenaars van deze woeste vlakke vol plassen, poelen en vijvers. Vooral de families Van Lake, Wijts en Rijn bezaten veel gronden in dit zuidelijk deel van Bellem.

1. De familie Van Lake

Volgens het leenboek van de Oudburg, opgesteld in 1474, bezat Jan van Lake volgende lenen te Bellem ⁽¹⁾ :

- *ung viver appelle en thiois Gansplach vivre ensemble et ung viver appelle Strijt et trois aultres viviers et servours*
- *ung vivre appelle den Langendam ensemble trois petis viviers et une quantité de heye cont. 11 bonniers*
- *ung viver appelle Wonterghems viver*

De oppervlakte van de eerste en laatste vijver wordt niet vermeld in dit leenboek.

Zijn zoon Willem van Lake staat in het leenboek van 1504 als eigenaar van deze drie lenen die dan op volgende wijze worden beschreven ⁽²⁾ :

- *vier viverkins ... up Haeltervelt ... westwaert den Zasseviviere*
- *eenen vivre ende heet Langhen Dam groot 9 bundren*
- *Wonterghem viverkin 5 b.*

De Langendamvijver blijkt nu maar 9 hunder groot te zijn terwijl de Wontergem 5 hunder beslaat. De oppervlakte van de Ganzeplass, die gesitueerd wordt op het Aalterveld ⁽³⁾ ten oosten van de Sassenvijver, wordt nog steeds niet gegeven.

Willem van Lake, was in 1504 al overleden, want op 29 juli 1502 werd zijn staat van goed opgemaakt, waarin uiteraard opnieuw de drie lenen opgenomen zijn ⁽⁴⁾ :

(1) Algemeen Rijksarchief Brussel, Rekenkamer, nr. 1090, f° 60 r° en f° 60 v°.

(2) ARA, RK, nr. 1091, f° 75 r° en f° 75 v°.

(3) De Ganzeplassvijver lag op het Aalterveld en dus eigenlijk te Aalter. Dit Aalterveld strekte zich aan beide zijden van de autosnelweg uit. Het gedeelte ten noorden van de autosnelweg werd ten onrechte Loveld genoemd. Het Loveld lag uiteraard op het grondgebied van Lotenhulle !

(4) Stadsarchief Gent, reeks 330, nr. 42, f° 202 r°.

- *leen te Bellem Ghansplech ... viver metten velde*
- *leen den Langhen Dam viver met noch drie ander viviers met huerl. velde*
- *leen te Bellem ... es eenen vivere, groot twee bunderen also verre als hij vloeijt binnen dijcke gheheeten Wonterghems vivere.*

De oppervlakte wordt hier al evenmin vermeld. We zijn alleen zeker dat Willem van Lake de Ganzeplassvijver, de Langendamvijver, de Wontergemvijver en enkele andere kleine vijvers in 1502 in het bezit heeft.

2. De familie Wijts

In het begin van de 16de eeuw verschijnt Jan Wijts, watergraaf en grafelijk moormeester als baljuw-ontvanger van de heerlijkheid van Bellem en Schuurvelde ⁽⁵⁾. Hij heeft waarschijnlijk de eigendommen van Willem van Lake gekocht want op 30 januari 1554 verheft Jan Wijts fs. Jans deze drie lenen bij de dood van zijn vader. Deze lenen worden als volgt beschreven ⁽⁶⁾

- *Eerst den Wonterghem groot vijf bunderen ende half*
- *Item den Langhen Dam groot neghen bunderen*
- *Item den Strijtvivre, den Hulstvivre, den vivre onder Ghansplas, den Ghansplas, den Cleenen Ghansplach ... tzamen groot 82tich bundren 31 roede.*

Te samen geeft dit een oppervlakte van meer dan 96 bunder. Daarnaast bezat Jan Wijts senior nog de Holenplas, 4 gemet groot, de Ganzepoelvijver en nog 5 bunder heide.

In 1557 kocht Geraard Rijm de heerlijkheid van Ekenbeke, die ontstaan was uit de samenvoeging van de heerlijkheden van ter Eken en ter Beken. De heerlijkheid van ter Beken, die een oppervlakte van 15 bunder besloeg, werd ten oosten begrensd door de Kranepoel, ten zuiden door de Walsberg en ten noorden door de Kestelstraat. De heerlijkheid van ter Eken, die een oppervlakte van 10 bunder besloeg, kwam ten westen tot aan de Lostraat en ten oosten tot aan de heerlijkheid van ter Beken. Ook de Ekenakker maakte deel uit van de heerlijkheid van ter Eken ⁽⁷⁾.

De eigendommen van beide grote heren lagen dus naast elkaar. In 1565 lieten Geraard Rijm en zijn zoon Karel en jonkvrouw Jehanne de la Sanch, weduwe van Jan Wijts, de jonge, hun bezittingen afpalen die op Bellem en Aalter lagen ⁽⁸⁾. Deze grensafbakening werd geregistreerd in de Raad van Vlaanderen. In deze akte worden volgende vijvers vermeld: de Kranepoelvijver, de Gheeraerdtwoestijnevijver, de Tien Gemeten, de Langendamvijver, de Mayevijver of Voghelaere Gote, de Sassenvijver en de Platte Margermanvijver. Geen gegevens over de oppervlakte van die vijvers komen echter in die akte voor.

(5) L. STOCKMAN, *Het Domein Bellem-Schuurvelde te Lotenhulle*, in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 29, 1978, blz. 87.

(6) ARA, Wetachtige Kamer, nr. 10825.

(7) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, blz. 68.

(8) RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 977, f° 75 r° tot 76 v°. Dit stuk werd mij gesignaleerd door Achiel De Vos, waarvoor hartelijk dank.

In het penningkohier van 1571 vinden we wel iets over de grootte van de goederen van Jehanne de le Sanch, weduwe van Jan Wijts ⁽⁹⁾ :

- Pieter Van den Berghe pachtte 28 bunder land, bos, heide en vijvers
- Pieter Van Selegheem pachtte een pachtgoed met de huizen daarop en met 11 bunder land, meers en heide
- Laureins Eeckman pachtte het pachtgoed ter Lucht met 18 bunder land en en heide
- Jehanne de le Sanch gebruikte zelf een huis op een mote van 50 r. en de visserij van haar vijvers die 6 à 7 bunder groot waren.

In totaal bezat zij dus minstens 64 bunder land, meers, bos, vijver en bos.

De werkelijke oppervlakte moet echter veel groter geweest zijn, zoals mag blijken uit een drietal verkoopakten van gronden toebehorend aan de familie Wijts.

Op 27 oktober 1617 verkoopt jonkheer Lowijs Wijts *den Grooten Bellemvijver* met *twee servooeren*, te samen 42 bunder groot en gelegen *ontrent de kercke*, aan het trio Jan Bauwens, Jan De Vrient en Pieter Cent voor 384 p. gr. ⁽¹⁰⁾.

Op 23 mei 1628 verkoopt dan jonkheer Lowijs Wijts fs Lowijs de volgende partijen weide, heide en vijvers aan Oratio Bertellij ⁽¹¹⁾ :

- de Wontergem vijver die 7 bunder groot is
- een stuk heide waarin de Grote en Kleine Langendamvijver, de Strijtvijver, de Gerostijnevijver, een stuk land de Tien Gemeten en een ander stuk van 12 g. 200 r. zijn gelegen, die te samen een oppervlakte van 29 bunder beslaan.
- een stuk heide van bijna 6 bunder, het Hulstken geheten, dat ten zuiden paalde aan de Kleine Ganzeplas en ten noorden aan de Gerostijnevijver
- een stuk heide waarin de Grote en de Kleine Ganzeplavijver zijn gelegen, die te samen 38 bunder, 2 gemet en 100 r. groot zijn
- tenslotte nog een vierde stuk heide, geheten het Bedelf, waarin de Holenplavijver is gelegen, dat 19 bunder 1 gemet groot is. Dit stuk heide paalde ten zuiden *an sHeerenstraete die naer Brugghe loopt*

Deze vijf partijen, die een oppervlakte van ongeveer 100 bunder besloegen, werden verkocht voor 2100 gulden en 3 *dobbel ducaten voor een hooftcleet an svercoopers dochtere*.

Het volgend jaar op 23 april 1629, verkocht jonkvrouw Jacqueline Wijts, een zuster van Lowijs Wijts, bijna 77 bunder land, meers, weide, bos, heide en vijvers aan diezelfde Oratio Bertellij voor 7000 gulden ⁽¹²⁾. Daarin waren volgende belangrijke stukken begrepen :

- een hoevetje gelegen ten westen van de Bellemvijver
- een vijver van 10 1/2 gmet, het Smalle Moerken geheten

(9) Stadsarchief Gent, reeks 28/7/31, penningkohier van 1571, f° 17 r°, f° 18 r°, f° 53 v°, f° 70 v°.

(10) RAG, Bellem, nr. 11, f° 280 v°.

(11) RAG, Bellem, nr. 11, f° 116 v° tot f° 117 r°.

(12) RAG, Bellem, nr. 11, f° 123 r° tot f° 124 f° v°.

- het goed ter Lucht alias het Pannegoed met omliggende landerijen
- een groot stuk heide met de Grote en de Kleine Kranepoel, het Paddevijverken, het Mayevijverken en de Voghelaerevijver. Dit heidecomplex van 39 bunder paalde ten oosten aan de Wontergemvijver en het Nereveldbos en strekte zich verder uit tot aan de Wagenweg van Bellem naar Lotenhulle
- het Nereveld, dat ten westen paalde aan de Bellemvijver, had een oppervlakte van 7 bunder 100 roede
- een ander stuk heide van 11 bunder, waarin het Steenvijverken en het jonkheer Gillisvijverken was gelegen
- het goed te Waggebrugge en de Heybey die samen 11 bunder groot zijn
- de Bosvijver die 5 bunder besloeg
- tenslotte een stuk heide met het Hulstkenvijverken dat ten oosten paalde aan het Bedelf en ten zuiden aan de Kleine Ganzeplas

Wanneer we de balans van al die grondverkopen maken, komen we op $42 + 100 + 77 = 219$ bunder uit. Dat is bijna 300 ha. land, meers, weide, bos, heide en vijvers gelegen deels op Aalter en deels op Bellem.

3. De familie Rijm

Boven schreven we al dat de familie Rijm in 1557 in onze streek verscheen als heer van Ekenbeke, een heerlijkheid die op Aalter lag. Van daaruit trachtte hij zijn gebied uit te breiden. In 1577 wist Karel Rijm de heerlijkheid Bellem-Schuurvelde van de Spaanse koning te verwerven voor 11.000 pond ⁽¹³⁾. Door die transactie kwam het goed te Schuurvelde te Lotenhulle te samen, met een hele reeks heerlijke rechten in zijn bezit zoals het maaltrecht, het recht op een marktschip tussen Bellem en Gent en tussen Bellem en Brugge, het veer aan de herberg 'De Roze' te Bellem en het veer te Hansbeke, het visserijrecht en het jachtrecht ⁽¹⁴⁾.

Omstreeks 1635 bezat de familie Rijm te Bellem slechts een hofstede, het latere neerhof van het kasteel, met $5 \frac{1}{2}$ bunder land en bos en ongeveer 17 bunder vijver, nl. de Capellekens en de Wulputvijver in het grensgebied met Lotenhulle ⁽¹⁵⁾.

Op 29 juli 1652 verkochten Lieven, Joos en Jan Cendt een derde van de Bellemvijver aan Karel Rijm voor 1500 gulden, twee goudstukken *Zetelaers* genoemd en een *Hongerschen Ducaet* ⁽¹⁶⁾. Dit stuk vijver paalde ten noorden aan *sHeerenstraete*, ten oosten aan het goed van de familie Bertellij en ten westen aan *den heere coopere met zijn casteel*. Het is de oudst bekende tekst die over het kasteel van Bellem spreekt !

Op dezelfde dag verkocht ook Jan De Vriendt fs Gillis zijn derde deel van de Bellemvijver aan Karel Rijm voor 1500 gulden, twee goudstukken en

(13) RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 539, f° 167 v°.

(14) ARA, Fonds de Lalaing, nr. 279. Dit stuk werd mij gesignaleerd door Dirk De Reuck uit Bellem, waarvoor hartelijk dank.

(15) Volgens het landboek van Bellem, RAG, Bellem, nr. 3.

(16) RAG, Bellem, nr. 14, f° 1 r° tot f° 1 v°.

een gouden *pistolle* ⁽¹⁷⁾. Tenslotte wist Karel Rijm op 9 november 1652 van Joos Bauwens fs Jans het resterende derde deel van de Bellemvijver te kopen voor een identieke som ⁽¹⁸⁾.

Omstreeks 1666 kocht Karel Rijm nog het goed ter Lucht van Maria Bertellij fa Oratio voor 1612 gulden ⁽¹⁹⁾.

Op 9 juni 1671 schonk Karel Rijm aan zijn oudste zoon Jan-Frans in *advancemente van houwelijcke* o.m. de volgende goederen ⁽²⁰⁾ :

- de baronie van Bellem-Schuurvelde ... *soo wel den gront daer op is staende het casteel mette husijnghen ende nederhoff als den polders ende winnen de landt boven het voors. audt fonssier groot ontrent de 50 bunderen voor desen in deele ofte gheheele vijvers gheweest sijnde*
- de heerlijkheid van Ekenbeke

Uit de bovenstaande tekst blijkt duidelijk dat al een stuk van de Bellemvijver in landbouwland en polders waren omgezet.¹

Marie-Margrite Liegeois, douariere van François-Dominicus Bertellij, verkocht tenslotte op 14 april 1706 de Grote en de Kleine Kranepoel, het Paddevijverken en de *Hoochlaerde met singels ende heet ofte heye*, te samen 39 bunder groot, en het *Meerevelt*, gelegen achter *de kercke van Bellem, west de straete loopende van Bellem naer Lootenhulle* aan Charles-Franchois Rijm voor 422 p. 15 sch. 6 gr.¹ ⁽²¹⁾.

Het is dus pas in het begin van de 18de eeuw dat de Kranepoel en omgeving in handen kwam van de familie Rijm. Die 'sloot dus bij hun eigendommen gelegen onder de heerlijkheid van Ekenbeke.'

4. Situering van de voornaamste vijvers

In de bovenstaande beschrijving van de eigendommen van de families Van Lake, Wijts en Rijm komen heel wat vijvers voor. We zullen pogen, in de mate van het mogelijke, die vijvers wat beter te situeren. We zullen beginnen met die vijvers waarvan de localisatie weinig of geen problemen meebrengt.

In 1550 vinden we melding van de *Bellen Vivere ande kercke gheleghen groot xlvijj bunderen* ⁽²²⁾. Deze grote vijver van ongeveer 65 ha. lag onmiddellijk achter en naast de kerk. De huidige kasteeltuin werd aangelegd binnen het vroegere gebied van de Bellemvijver.

Meer zuidwaarts hebben we opnieuw een vast steunpunt met de *Wontergemvijver*. In 1678 wordt die als volgt beschreven : *den Wonterghem vijvere ... oost daeranne ghelant den Boschvijver, west de straete loopende van Bellem naer Loo tot op den dam vande Craenpoel ende noort de straete lee-*

(17) RAG, Bellem, nr. 13, f° 177 r° tot f° 179 r°.

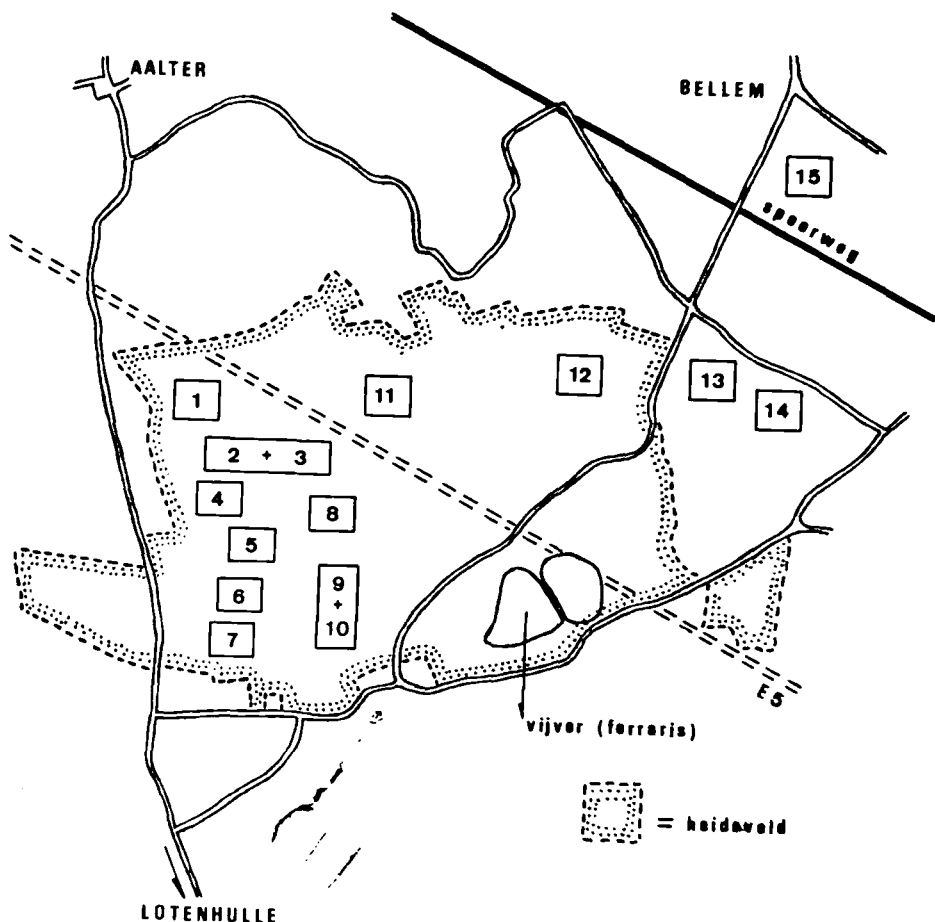
(18) RAG, Bellem, nr. 14, f° 3 r°.

(19) RAG, Bellem, nr. 15, f° 177 v° tot f° 179 v°.

(20) RAG, Bellem, nr. 16, f° 110 r°.

(21) RAG, Bellem, nr. 19, f° 124 r°.

(22) Katedraalarchief Doornik, Bellem, doos 5, los stuk.

LIGGING VAN DE VIJVERS.

1. Paddevijver	6. Kleine Ganzeplas	11. Mayevijver
2. Grote Langendamvijver	7. Grote Ganzeplas	12. Kranepoel
3. Kleine Langendamvijver	8. Strijtvijver	13. Wontergemvijver
4. Gerostijnevijver	9. het Bedelf	14. Bosvijver
5. Het Hulstken	10. Holenplas	15. Bellemvijver

dende naer Haeltcre ⁽²³⁾. Deze vijver paalde dus ten noorden aan de Waggebrugstraat en ten westen aan de Lotenhullestraat. Ten oosten daarvan lag dus de Bosvijver, waarvan de oudste vermelding uit 1510 dateert ⁽²⁴⁾.

Het Neerveld, ook een bezitting van de familie Rijn, strekte zich uit tussen de Bellemvijver en het goed ter Lucht ⁽²⁵⁾.

(23) RAG, Bellem, nr. 17, f° 97 v°.

(24) Stadsarchief Gent, reeks 330, nr. 130, f° 45 r°.

(25) Stadsarchief Gent, reeks 330, nr. 130, f° 44 r° (anno 1608): tGoet ter Lucht ... west het Neervelt, en RAG, Bellem, nr. 11, f° 224 r° (anno 1629): het Neervelt, den Bellemvriere west.

Tussen de Ganzeplas en de Kranepoel lagen een groot aantal vijvers en vijverkens. We beginnen in het zuiden met de Grote en Kleine Ganzeplas, waarvan de ligging ongeveer overeenkomt met die van de huidige Ganzeplas, Grote Ganzeplas en Aalterveld. De Ganzeplasvijver komt al samen met de Strijtvijver en de Langedamvijver in 1474 in de bronnen voor zoals we boven reeds schreven. De beide Ganzeplasvijvers worden in 1628 als volgt beschreven ⁽²⁶⁾ :

- *Item noch een stick velt daerinne vloyende sijn de vijvers ghenaeft den Grooten ende Cleenen Ganseplas, oost het Bedelf, west Mer Ghezaert Rijm, suyt den Capiteyn Triest, noort het Hulstken, groot int gheheele 38 bunder 700 r.*
- In 1678 klinkt het zo ⁽²⁷⁾ : *eene groote partye heye daerinne licht den Grooten ende Cleenen Ganseplas ende een droch vijverken suyt den wech die loopt naer Aeltere ende loopt totten Bruchsen Herrewegh streckende tot aende Waelsseghemstraete.*

Ten oosten van de Ganzeplas komen we dan het Bedelf tegen nl. een stuk heide *metten vijvere daerinne liggende gheheeten den Holenplas, oost den waterloop, west het Hulstken suyt sHeeren Straete die naer Brugghe loopt, noort den Strijt, groot int gheheele 19 bundere 246 r* ⁽²⁸⁾.

Ten noorden van de Kleine Ganzeplas en ten westen van het Bedelf lag vervolgens een *stick velt, ghenaeft Hulstken, oost het Bedelf, west mher Gheeraert Rijm, suyt den Cleenen Ganseplas, noort de Gerostijne, groot int gheheele 5 bunders 830 r* ⁽²⁹⁾.

Ten noorden van het Hulstken treffen we dus de Gerostijnevijver aan en ten noorden van het Bedelf de Strijtvijver. Deze Gerostijnevijver en Strijtvijver maakten deel uit van een groot stuk heide waarin ook de Grote en Kleine Langendamvijver, de Thien Gemeten en een ander stuk land van 12 g. 200 r. begrepen waren. Dit stuk wordt als volgt beschreven : *oost den waterloop, west mer Gheeraert Rijm. suyt het Bedelf ende het Hulstken, noort het Padde ende Maeyevijverken* ⁽³⁰⁾.

Zo zijn we stilaan opgeklommen tot de Kranepoel, want bovengenoemde vijvers maken deel uit van een groot stuk heide van 39 bunder *daerinne ghelegghen es den Grooten ende Cleenen Craenepoel, het Paddevijverken, het Mayvijverken, de Voghelaere ende een viverken dat niet meer gheuseert en woert alsoo die liggende ende vloyen met hunne dammen, canten ende grachten oost an Wontergem, tNeerveldtbosch ende alsoo uppewaerts upden waeghenwech van Bellem naer Loo* ⁽³¹⁾.

Merkwaardig is wel dat de Kranepoel slechts heel laat in de bronnen verschijnt nl. in 1542 : *inden Craenpoelvivere* ⁽³²⁾.

⁽²⁶⁾ RAG, Bellem, nr. 11, f° 116 v° - f° 117 r°.

⁽²⁷⁾ RAG, Bellem, nr. 17, f° 97 v°.

⁽²⁸⁾ RAG, Bellem, nr. 11, f° 117 r°.

⁽²⁹⁾ RAG, Bellem, nr. 11, f° 116 v°.

⁽³¹⁾ RAG, Bellem, nr. 11, f° 124 r°.

⁽³²⁾ ARA, WK, nr. 2963, oorkonde van 1542.

Keren we nu even naar de grensafbakening van 1565 tussen de eigendommen van de familie Rijm op Aalter en die van de familie Wijts op Aalter en Bellem. Deze grens loopt kris-kras door heen de vijvers en hun dammen en begint aan de Kranepoel om achtereenvolgens voorbij de Lijbrouck, de Gheeraertwoestijnevijver (= Gerostijne vijver), de Tien Gemeten, de Langendamvijvers en de Maeyevijver of Voghelaere te komen. We zijn er echter niet in geslaagd om die grenslijn in kaart te brengen omdat we de meeste van die vijvers niet precies weten te situeren. Door de bebossing in het begin van de 19de eeuw zijn een aantal waterlopen en grachten verlegd geworden en werden ook nieuwe dreven aangelegd. We hebben dan ook niet meer gedaan dan de ligging van de vijvers ruwweg op de kaart aan te duiden.

**
*

Uit de bovenstaande beschrijving is duidelijk gebleken dat in het zuidelijk deel van Bellem en in het zuidelijk deel van Aalter, dat gelegen is ten oosten van de steenweg op Deinze, er talrijke vijvers lagen die omstreeks 1565 voor het grootste deel in het bezit waren van de families Rijm en Wijts. Een aantal van de vijvers waren leen van de heerlijkheid van Bellem en Schuurveld.

Luc STOCKMAN

Bijlage

Grensaafbakening tussen de eigendommen van de families Rijm en Wijts te Aalter en Bellem.

Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, nr. 977, f° 75 r° tot f° 76 v°.

Compareeren mrs Gheeraert Rym, raed ordinaire hier int hof ende Charlez Rym, docteur in rechte, zijn oudtste zone over een zijde en(de) jonvr. Jehanne de le Sanch, weduwe van joncheere Jan Wyts, in zijne levne watergrave van Vlaen(deren), metgh(aders) jonchee(re) Willem van Hembiese ghetrauwe hebbende joncvrauwe Barbara Wyts, dochtere vand(en) voorn. joncheere Jan bij joncvrauwe de le Sanch voorn., over heml. en(de) voorts v(er)vanghende ende heml. sterck makende over Loys Wyts ende joncvr. Anna Wyts, ooc kinderen vanden voorn. jonchee(re) Jan Wyten bij de zelve joncvrauwe Johanne de le Sanch alle hoir der zelfs joncheere Jans over andere zijde.

Kennende en(de) v(er)claerende hoe dat zij ond(er)linghe gheaccordeert en(de) v(er)lecke zijn vanden paelghesceeden, strecke, bewijse en(de) designatione vanden goedin(ghen) elc huere toebehoor(ende) en(de) an elcanderen strecken(de) ghelegghen binnen der prochie van Haelter en(de) Bellhem of d(aer) ontrent ind(er) manieren naervolghende.

Eerst dat den voorn. mre Gheeraert en(de) Charles Rym behoort toe en(de) volghen zal tghheheel velt ligghen(de) up de westzijde van(den) Zekc dijcken dat van oudts ghestrect heeft en(de) eensdeels noch street en(de) in wezen en beghinnende anden wech leedende onder Craenepoelvivere n(aer)

Hansbeke en(de) tot sHonsbussche toe en(de) tzelve dijcxken loopen(de) neffens en(de) lancx den zelven Craenepoelvivere tot bij den buusputte en(de) anden oostcant van zekere vivre ligghende zuut van zekeren waterloop die compt van boven den Lijbrouck lancx en(de) neffens den Lijbrouck en(de) velt beede toebehooren(de) de voorn. mre Gheeraert ende Charles Rym an deen zijde en(de) de Gheeraertwoestijne vivre, de Thien Ghemeten en(de) den Langhendam Vivre toebehooren(de) der voorn. wed(uw)e en(de) hoirs an dander, welcken vivre zommeghe nommen den Mayevivre en(de) de andere de Voghelaeren Ghote al zond(er) prejuditie vanden name. Ende dat ghestelt (f° 75 v°) es ten ghemeenene coste eene paele anden voorn. wech daer tvoorn. dijcxken voortijts beggan ende een andere paele anden voorn. Buuseput van Mayevivre of Voghelaeren Ghote voorn., behoudens dat de voorn. weduwe (ende) hoirs volghen zal tusschen den voorn. twee paelen also vele erfve als metten voors. Craenepoel westwaert zal moghen bevloeyen metgh. ooc dat zijl. zal moghen steken russchen of zaen ter minster schaede ende ten naesten in tvelt om haerl. dijcken en(de) dammen vanden voorn. Cranepoel te v(er)maekene westwaert al zond(er) frauden schimp oft argelist.

Voorts dat de voorn. mre Gheeraert en(de) Charles Rym toebehoort en(de) volghen zal al tghuene ghelegen oostwaerts neffens ende lancx den voorn. oostcant vanden voorn. Mayevivre of Voghelaert Gote totten henden van dien Ende van daer voorts noordtwaert lancx ende neffens de noortzijde en(de) ooc westwaerts lancx en(de) neffens de westzijde vanden zelven Maeyevivre oft Voghelaert Gote totten voorn. waterloop commende van voorbij den voorn. Lijbrouck. Ende voorts ooc al tghuene ghelegen up noortzijde ende westzijde vanden zelven waterloop totten hende vanden noortdam van Gheeraertwoestijne vivre voornomt behoudens ende wel v(er)staende dat de voors. joncvr. en(de) hoirs themlieden waert hebben zullen zeker zepe of leechde ligghende noordwaert en(de) westwaert van huerl. voorn. Maeyevivre of Voghelaert Gote omme daeruute te nemene daerde als zo wanneer hemlieden believen mochte op de zelve noortzijde ende westzijde van huerl. voorn. Maeyevivre of Voghelaert Gote dijcke, dammen oft baermen te maecken.

Ende dien volghende dat ghestelt es een paele up thenden vanden voorn. zepen up de westzijde vanden voorn. Maeyevivre of Voghelaere(n) Gote anden cant vanden voorn. waterloop ten goedewaert vanden voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym, behoudens ooc en(de) wel v(er)staende dat de voorn. joncvr. en(de) hoirs hebben zullen en(de) behouden de servitude van eenen weghe duer ende lancx de nieuwe dreve vande zelve mrs Gheeraert ende Charles Rym tot bij zekere huerl. steck landts ghenaeft tleen ter Woestijne tot up den houc van dien en(de) van daer omme keerende loop en(de) strecke nemen(de) duer en(de) lancx den westcant van zeker veldekin toebehooren(de) de voorn. mrs Gheeraert ende Charles Rym en(de) commende tot zeker huuse diemen naeft nieuwe huuse d(aer)overen men gaet inden voorn. Thien Ghemeten omme d(aer)duere bij heml. weduwe en(de) hoirs ofden huerl. te begheve(ne) ov(er) den baerme van(den) voorn. nieuwe buus voortijts gheleyt inde voorn. waterloop tot huerl. voorn. stick ghenaeft den Thien Ghemeten en(de) ooc voorts vandaer lancx den dam ligghende noordwaert van(den) voorn. waterloop naer en(de) int menegat van(den) voorn. huerl. Langhendam vivere ende andere vivre (f° 76

r°) al ter minster schaede vanden voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym oock wel v(er)staende dat de voorn. waterloop zo verre als hij loopt tusschen den goedin(ghen) vanden voorn. mrs Gheeraert ende Charles Rym an deene zijde en(de) vande voorn. wedewe en(de) hoirs an dandere in gronde en(de) proprieteyt zal blijven ghmeene half en(de) half tusschen de voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym ende de voorn. wedewe ende hoirs en(de) als men dien ruumen zal dat de aerde gheschoten werden up elcx zijde en(de) dammen half ende half.

Ende angaende twatere vanden voorn. waterloop commende dat de voorn. wedewe ende hoirs dat bezeghen zullen moghen al daer zijlieden die van doen hebben behoudens dat de voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym zullen d(aer)mede alvooren v(er)moghen te waterene huerl. vivre en(de) servooen uutghedaen twaetere commende van(den) Gheeraerstwoestijne vivre voorn. als die ghestecken ende afghelaeten werden. Van welcke afghe-laeten waetere zij wedewe ende hoirs eerst ghedient en(de) gherieft zullen werden om huerl. andere vivre over al nochtans ghewert fraude ende schimpe van bij indirecten weghe twaetere commende naer of totten vivre vande voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym oft waeterloop voorn. niet af te keerene of te dweerssene van zijnen natuerelicken loop noch tzelve behendlic te doen loopene oft scutene naer de voorn. Gheeraertstwoestijne vivre.

Voorts ooc dat alle tghone ghelegen up de westzijde vanden westdam oft westbaerne vande voorn. Ghereetstwoestijne vivre beghinnende anthende vanden voorn. noortcant vanden zelven vivre anden voorn. waterloop tot up xxvj oft zeven en(de) twintich roeden naer thende vanden voorn. westbaerne van Gheeraetstwoestijne ghenouch rechtover twintgat ligghende an tvelt dat licht boven oft ontrent den Sassenvivre behoort en(de) volghen zal den voorn. mrs Gheeraert en(de) Charls Rym ende toebehooren huerl. goede behouden dat de voorn. joncvr. en(de) hoirs zullen moghen waeteren comen(de) vanden Platten Magherman vivre toebehoorende de voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym naer dien zijlieden mrs Gheeraert en(de) Charles Rym huerl. vivers ghewaeters zullen hebben frauden, schimp ende arghelist van beede zijden gheweert dat dien volghende ghestelt es eene paele anden voorn. beghinen vanden westcant van Gheeraertstwoestijne vivre inde middelwaert vanden waterloop ende eene andere paele te xxvj of xxvij roeden onbegrepen naer thende vanden zelven wesbaerm van Gheeraertstwoestijne zuutwaert ghenouch jeghens over tvoorn. wintgat dat voort ghestelt es eene uuterste paele over den Nevelschen Wegh ghenouch rechtover tvoorn. wintgat welcken Nevelsche Wech v(er)leit zal werden buuten den zelven paele westwaert en(de) tusschen beede de voorn. paelen zijn ghestelt up de rechtstreck van deene (f° 76 v°) paele op de andre twee middele paelen.

Ende dat al tghuene ligghende up de noortzijde vanden voorn. paelen ende streck behoort en(de) zal volghen de voorn. mrs Gheeraert en(de) Charles Rym en(de) tghuene ligghende up de zuutzijde der voors. wedewe ende hoirs zo verre als hij d(aer)anne recht v(er)metende zijn. Dat voorts ghestelt es eene paele an Kerckemecke daer aencompt tleen ter Eecke en(de) dat al tghuene gheleghe up de oostzijde vanden zelven paelen behoort den voorn. Gheeraert en(de) Charles Rym.

Welcke accorde ende v(er)lijckin(ghe) bij huerl. anghelyt en(de) overghegaen es al ter goeder trauwen, schimp ende arghelist gheweert en(de) ooc bij wette en(de) willimerere van Thomaes de Harduin, bailliu zo van(den)

Cmt ^(a) van zijn heerlichede van Schuervelde als van mijnen heeren van Praet van zijne heerlicheden van Woeste en(de) Woestijne inden manieren voorscreven renunchieren(de) van alle exceptien g(e)n(er)ale ende speciale die heml. zouden moghen behelpen in braecke van desen al zond(er) prejudictie oft innovatie van elcx recht van beede zijde dat elc competeren mach uut eeneghe oudde bezoucken, overco(m)mijnghe of bewijzen onder deene of dandere rustende oft anderssins zonder danof eenichsins te scheedene oft die te v(er)cranckene oft v(er)andere breedere dan hierboven v(er)claert werdt v(er)zouckende elc int zijne en(de) in zijne qualiteyt d(aer)inne ende in tgheheel ond(er)houdt van desen over hemlieden theurl. hoirs en(de) n(aer)commers ghecond(ioneer)t te zijne up eerl. executie ende constrainte van(den) v^e pen. met clausele te zijne ende blijven executoire n(aer) stijle.

Ghepasseert voor Snouc ende Huerne
den xx^{en} in decembris xv^c lxv

(^a) Cmt = Conijnlycke Majesteyt

VERBLIJF VAN "BEVRIENDE" TROEPEN TE EVERGEM. (4 april - 8 april 1602).

In meer dan een opzicht had de streek tussen Gent en Brugge, doorsneden door de Antwerpse heerweg, een belangrijke verkeersweg uit die tijd, het bijzonder hard te verduren vanaf 1580, toen de opstand tegen Filips II zich in alle hevigheid manifesteerde.

De inname van Gent door Farnese bracht nauwelijks enige ontlasting. De streek werd beschouwd als een niemansland en geteisterd door uitlopende vrijbuiters, die vanuit hun basissen Sluis, Aksel en Oostende het platteland brandschatten en plunderden ⁽¹⁾.

De landing van prins Maurits op 21 juni 1600 te Filippine jaagt gans het Meetjesland op de vlucht.

Maar ook de koninklijke Spaanse troepen maken het maar al te bont. Het beleg van Oostende, het laatste Staatse bolwerk in de zuidelijke Nederlanden, van 1600 tot 1604 zal bijzonder rampzalig overkomen in onze streken. Ook de lokale overheden beseffen dat, want pachters krijgen kwijschelding in de jaren 1600-1604, zolang het beleg aanhoudt ⁽²⁾.

In dit kader gezien brengen wij deze bronnenuitgave van een zeer gedetailleerd plaatselijk onderzoek naar de schade aangericht door het regiment van kolonel Tilly, gelogeed te Evergem van 4 april 1602 (Pasen) tot en met 8 april.

Tevoren, op 28 maart 1602, had men van de kasselrij van de Oudburg uit, reeds geprobeerd dit regiment Luikenars van Evergem weg te houden ⁽³⁾. Blijkbaar zonder gevolg want enkele dagen later strijken ze er toch neer.

Ze blijven er slechts 5 dagen, maar de ruïne is algemeen.

Hierop stelt Evergem twee rekwesten op gericht aan de kasselrij om kwijschelding te bekomen van achterstallige belastingen, teneinde de meest getroffen inwoners te kunnen vergoeden ⁽⁴⁾.

Vervolgens, wordt een week nadien, heet van de naald, een zeer gedetailleerde opgave verstrekt van de aangearichte schade.

De kasselrij zal kolonel Tilly nog bedenken met 20 kannen wijn, opdat hij de welwillendheid zou opbrengen, Evergem te verlaten ⁽⁵⁾. Achteraf mo-

(1) Zie hierover : A. DE VOS. *De Strijd tegen de Vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*. Handelingen van de Maatschappij voor Oudheidkunde, 1958.

(2) RAG-K 4904, rekening van het Goed te Arlsonk te Waarschoot, 1604-1605 "met conditien zoe verre de stadt van Oistende inneghenomen wert ende volrts op de oude ende andere conditien bij de nieuwe volrwaerde verclaert".

(3) RAG-fonds Oudburg 1027, 170v^o.

(4) RAG-fonds Oudburg 175, 73r^o - 2 mei 1602.

(5) "Betaelt Matthys Rentier hosteller Inden gauden appele de somme van twintich guldens, over twintich kannen wijns gheschoncken anden Collonnel Tilly, ligghende met zijn Regiment Luyckenaers tot Everghem", RAG-fonds Oudburg 1039, 104r^o.

gen de Evergemnaars met 14 wagens, elk met twee paarden bespannen, de bagage van de Luikenars naar Eeklo voeren ⁽⁶⁾.

Omdat deze drie stukken - de twee rekwesten met antwoord van de Kasselrij- en de "informatie preparatoire" zo vroeg voorkomen en van een uitzonderlijk belang zijn voor de lokale geschiedenis, publiceren wij ze hier integraal ⁽⁷⁾.

a) *Eerste rekwest, april 1602.* Wegens voortdurende militaire plunderingen en militaire logementen vraagt Evergem kwijtschelding van zijn achterstallige belastingen ten belope van 340 £ gr.

An mijne Ed. heeren Bailliu ende mannen van den Auderburch van Ghendt.

Supplierende verthoogen in alder reverentie Bailliu, Schaut ende Scepenen van Everghem, jurisdictie St Baefs, hoe dat zijlieden gheleden de conspiratie van den vijandt, up dit quartier, ghesupporteert hebben, groote excessijve foulen, destructien ende ruynen, zo van tordinair passaije van den leghervolcke van haerl. hoocheden naer Oostende, lougieren der selve in menichvuldigher reysen als anderssins, zo zijlieden noch daghelicx zijn lijdende, meer dan alle andere prochien van de Casselrije ten upziene van de passaije van der Langherbrugghen, mijne Ed. heeren alles ten vullen ghenouch bekendt ende principalick de retraicte van onsen volcke, ten tijde den vijandt desbarqueerde vijf zo ses daghen ghedurende tafcomen van tlegher van Oostende, die drije daghen aldaer was ligghende, waerduere den meerderen deel van alle de vruchten der prochie bedorfvē ende gheschonden wierden, tRegiment van Gryson, dwelck ooc tot drije zo viermael aldaer gheheel ghelougiert heeft, tRegiment Bastock, dwelck in sprincen hoff haerl. gheweert ontfinck, tRegiment Spaenjaerden sterck xviii Vendelen comende wt het secours van sHertoghen Bosch, als sonderlynghe tRegiment van Thilly te Paeschen lestleden, dwelcke de suppleanten ghemeente wel ghecost heeft ontrent de VIIc £ blijfven aldaer tot vijf daghen ende doende alle onredelicke ruynen ende destructien, volghende dinformatie preparatoire hier annex, als ooc de drye Regimenten gheconduyseert duer Don Allonce Davola, comende van tleger ende treckende naer Brabant ende vele meer andere lougherynghen ende passerynghen, alles thaerlieder eeuwighe verderfēnisse ten zij bij mijne voorn. Heeren daerin voorzien wordt. Ende hoe wel zij suppleanten ten upziene van dien behoorden gheniet te worden in wtsendynghen die mijne heeren naer repartitie van transporte thaerlieden laste zijn doende, zo andere prochien niet in vulcomen culture hier te vooren gheweest hebbende, gheniet hebben, en hebben alsnoch gheen ghenoot danaf ghehad. Ditte ghemerckt ende dat de suppleanten ghenouch verhopē dat U Ed. zullen believen te verhoeden de totale ruyne van haerl. ghemeente, die emmers de principaelste int upbringhen van den oncosten deser Casselrije zijn, van de welcke men alreede diversche huushouden verloren heeft, nemende haerl. vertreck

(6) "an die vande prochie van Everghem, de somme van twee ende twintich ponden elff schell. gr. ter causen zij ghedaen hebben tot veerthien waghēnen elcken met twee peerden tot voerene van de bagalge vanden Regimente van Thilly tot Eecloo, daerinne zij ghevachliert hebben twee daghen", RAG-fonds Oudburg 1027, 92v^o.

(7) Bewaard als rekeningsbewijs in het fonds Oudburg 1428.

duer de selve groote lasten naer andere quartieren. Ende dat den Ontfanghere Zoete heml. daghelicx by executie moyelick valt tot upbringhen van ontrent IIIc XL £ gr. reste over alle de wtsendinghen, Bidden zij suppleanten oodtmoedelick dat UEd. believe heml. de selve quyte te schelden, ten respecte voorscr. ende den Ontf. de selve te laeten bringhen in wtgheven van sijn Rekeninghe mitsgaders in toecomende wtsendynghen, emmers zo langhe de foulou zouden moghen duren, niet te belasten zo hooghe als haerl. transport soude moghen bedraghen, te meer inziende dat de vertooghers oyut ghewillich gheweest hebben int upbringhen van haerl. beschrijvinghe die nochtans in corte jaeren herwaerts, boven het advenant van haerl. transport ten upziene van de voors. prochien niet vulcomelijck ghecultiveert wel noch eens zo vele bedraghen, dan alhier haerl. versouck es inder manieren dat met alle redene deene prochie in haerl. noodt eenich beneficie gheniet hebbende, andere haerl. nabueren in ghelijcke occasien, wel schuldich zijn thebben, zult wel doen.

Antwoord van de kasselrij. - 2 mei 1602. Evergem bekomt alleen een uitstel van de tweede helft van de achterstallige belasting tot einde aug. 1602.

Bailliu ende Mannen van Leene van den Castele ende Auderburch van Ghendt. Regard nemende up het Inhauden deser ende de Informatien hier annex, Consenteren den suppleanten surceantie van betalijnghe van de helft vande tachterhede die zij uutten name van de prochie van Everghem ten achter zijn tot vutgaende de maent van Ougste naerstcommende behaudens bij heurl. promptelick emmers onthier ende veerthien daeghen furnierende in handen van den Ontfanghere dezer Casselrije dandere helft, up peijne van te verliesen teffect van de voors. surceantie. Actum ijen Meye XVIc twee.
Sevecote

b) Tweede rekwest : juli 1602. Evergem vraagt kwijschelding van het gedeelte van de uitgestelde belasting ten belope van 170 £ gr.

An mijne Ed. Heeren Bailliu ende Mannen van den Auderburch.

Supplierende vertooghen in alder reverentie Bailliu Schaut ende Scepenen ende ghemeene inzetenen der prochie van Everghem, hoe dat zij up de requeste hier annex van weggen UEd. vercreghen hebben surceantie ende staet van executie van den heelft zij ten achter waeren, reste van haerlieden wtsendinghe ende also zij suppleanten haerl. tamelick ghequeten hebben jnt upbringhen van dander heelft ende dat haerl. qualick moghelick es, wt redenen bijde selve requeste vermelt ende daghelicxsche extraordinaire lasten ende foulou, die haerlieder suppleanten teenmaele te ruyne ghebrocht hebben, voorder ende meer up te bringhen,

Bidden zij suppleanten dat U Ed. believe haerlieder de selve upghehouden heelft van haerlieder tachterheyt quyte te schelden ende van nu voorts an haerl. transport te modereren ende minderen ende Int beschrijven van toecomende lasten, die zo hooghe niet te taxeren, zo die tot noch toe ghedaen zijn gheweest, emmers so langhe ende tot alderstont zijl. van haerl. ruynen wat duercommen zijn. Gheinerckt zij suppleanten tot secourse van de prochien, diet niet ghestaet en waeren, tot alsnoch meer up ghebrocht hebben dan zijn behoorden, zult wel doen.

(Evergem zinspeelt hier op de parochies in de noordwest- en westhoek van de Kasselrij die tot dan toe vrijgesteld waren van belasting, wegens totale verwoesting. Hierdoor moesten de overige parochies, waaronder Evergem uiteraard meer opbrengen).

Antwoord van de kasselrij - 31 juli 1602. - Evergem wordt een kwijschelding van belasting toegestaan ten belope van 125 £ om hiermee de ergste nood van de getroffen inwoners te lenigen.

Bailliu ende Mannen van Leene van den Castele ende Auderburch van Ghendt, hierop hebbende ghedaen convoceren de Baillius van de vier Roeden ende up al(le)s rytelick ghelet ende dat de prochie van Everghem boven alle andere groote foulen ende exactien van den Chrysvolcke ten dienste wesende van haerl. hoocheden gheleden heeft ende eenighen tijdt duer tblijven ligghen van de zelve aldaer haerl. huysinghen hebben moeten verlaten, Schelden den suppleanten quyte van tgone zij ten achtere zijn van de laetste vutrendynghe de somme van *Een hondert vijff ende twintich ponden grooten eens* te bedeelene ende daarmede te recompenseren de ghone de meeste foullen gheleden hebben ende verlies ghehad, behaudens tsurpluys van haerl. tachterheyt promptelick uppe brynghende ende dit al zonder te treckene in consequentie. Ordonnerende den Ontfanghere van de Casselrij hem hiernaer te reguleren. Ende mits dese overlegghende omme behoorlick acqyt van validatie zal u jn Remyse tuwer rekenynghe passeren. Actum lesten July xvjc twee.

Bij ordonnantie als boven

Sevecote 1602.

Ontvangstbewijs van Baljuw en schepenen van Evergem - 12 september 1602.

Wij Bailliu ende Scepenen van Everghem bekennen dat dese ordonnantie van hondert vijftwintich ponden gr. onsliden ghevalideert zijn ten comptoire van den ontfangher Zoete, up de tachterheyt dat de prochie over dwtsendynghe van der Auderburch ten achter es, ons Toorconden desen xii september 1602.

Jan Beths, baill. 1602

Bij mij Jan Colpaert, 1602".

c) *Informatie preparatoire* bij Bailliu, Schaut ende Scepenen van Everghem up de foulen, ruynen ende destructien ghedaen bij de soldaten van den Regimente van den Collonel Thilly up de voorn. prochie ghecome sijnde den eersten Paesdach lesten ende aldaer ghebleven tot Sdonderdaechs daernaer. Actum xv April 1602.

Alvooren verclaren Bailliu, Schaut ende Scepenen der vorn. prochie dat bij eenighe van den Bevelhebberen van den zelve Regimente, die heml. ghenoumpt wiert den Sergeant Maygor ende Capiteyn van den selven Regiment fortse ghedaen es up de Kercke der voorn. prochie omme daerin te gheraken niet wetende of zijne ende ghemeene bevelhebberen intentie was die te berooven oft niet, hebbende selve te dien hende ghebroken vier panneelen jn eene van de ghelaes veisters pooghende aldaer in te comen ten hadde geweest dat zij van binnen wederstaen wierden zonder de andere gaten noch meer ghemaect ende gheworpen in andere ghelaes vejnsters welcke schade

niet te repareren en es, zo bij ghelaesmaeckers ghepresen es, onder de L gulden.

Verclaren zij Bailliu Schaut ende Scepenen voornoemt, dat ghedurende de selve soldaten up de prochie zijn gheweest bij haerlieder toedoen afgebrant zijn tot drye huussen danof de twee ontsteken zijn gheworden corts naer tvertreck duer tlegghen van puppen oft anderssins mitz die ontrent de vier huren naer haerlieder vertreck eerst ontstaken onder ander deen van de selve huussen es gheweest thuis van den Pasteur deser prochie.

Verclaren voorts dat jnt vertreck van de selve soldaten drye van de selve Regimenten ghecome syn tot up tCasteel van de prochie willende bij rigueure aldaer hebben tot drye peerden ende also den Bailliu ter plaetsen was om met de selve soldaten te trecken ende dat den Vadere van den selven niet en wiste wat hij daerjn te doen hadde, es hendelijnghe bij een van de selve drye soldaten een scheute gheschoten die ontfanghen wiert bijden knecht van den selven Bailliu in zijn bille, dat tloot daerin es bleven steken dwelc over dander zijde van zijn been wtghesneden es gheworden.

Christoffels de Meyere fs Lievens upzetene der voors. prochie wonende up den wijck van Schoonstrate naer den behoorlicken Eedt verclaert dat de selve soldaten hem verbrandt hebben een ghetauwe, een schapra ende buffet, 200 bert, 6 dueren, een duer hecken, zijn oorten die zij in den ackere ghedreghen hadde(n) up eenen hoop ende aldaer verbrant ende generalick al zijn stoelen, wielen ende ander harnas van eechden, mesberden ende anderssins dienende tot den daghelicxschen ghebruycke van den menage ende agriculture al twelcke hij verclaert ten minsten weerdich te wesen VII £

Christoffels Roegiers fs Christoffels wonende up den wijck van Schoonstrate verclaert dat de selve soldaten hem generalick verbrant hebben alle het hautewerck dat hij binnen zijnen huusse ghelaten hadde onder ander waeren eenighe dueren ende veynsters van zijnen huusse, mitgaders vele stroots up zijn hoff, twelcke hij verclaert ten minsten weerdich te zijne tot II £

Joos Mussche fs Pieters, wonende up den wijck van Meerebeke verclaert dat de selve soldaten hem in partije verbrant hebben een ghetauwe, een docke, een coetse, eenen troch, eenen cordewaghen nieu sle, vier waghewielen, 50 ghelijt diversch temmerhaut, mitgaders noch andere diversche minutyten in ende up zijn hoff ende huus wesende, vijf wielen ende anderssins dwelc hij verclaert al tsamen weerdich te wesen ten minsten V £ X s.gr.

Lieven de Sweertvaghene fs Christoffels wonende up den wijck van Schoonstrate verclaert dat de selve soldaten hem in sticken ghesmeten hebben eenen steen van sijn queeren, den stoel van den selven, een hondert stroot ende ander hautwerck als schapra, cuupen, duere ende anderssins, welcke schade hij niet en soude repareren met III £

Christoffel Strijt fs Francies, wonende up den wijck van Meerebeke verclaert dat de selve hem ontsticken ghesmeten hebben vier cuupen, een keerne, sijn ghetauwe, 2 wielen, troch ende anderssins dienende tot den daghelicxschen huushouden, te vele om te verhalen, welcke schade hij niet en soude repareren met ten minsten III £ gr.

Lieven Clays fs Jacobs wonende up den wijck van Elseloo verclaert dat zij hem den hoven in sticken ghebroken hebben, kelder vlour, eechaecken bijlen, roostere ende ander harnas, welcke hij niet en soude repareren met

II. £ gr.

Jan Aerts fs Christoffels wonende up den wijck van Meerebeke verclaert dat de selve soldaten hem wtghelooopen hebben de weeghen van zijnen huusse, cuupen ghebroken, vier dueren, 108 ghelijt, leeren, spinnewielen, bancken, stoulen ende anderssins dienende tot den huushouden, welcke schade hij ver-

II. £ gr.

Simoen Plattijn jeghenwoordich scepen derselver prochie verclaert dat de selve soldaten hem in sticken ghesmeten ende verbrant hebben, een docke, 3 cuupen, stoulen, bancken, rebben, coetse, hoven ghebroken, ende thovenmuer verbrant, renderstal verbrant ende verkenscot met een oortvimme ende weeghen inden huusse ghebroken ende anderssins, vele diversche minuteyten binnen huusse synde, welcke schade hij niet en soude repareren met

VI £ X s.g.

Christoffel Slock fs Christoffels wonende ter plaetsen bij de kercke, verclaert dat de selve soldaten hem sijn schure gheheel ontschut hebben, rychelen ende stijlen der selver afghebroken dat zij bijnaer omverre valt, 3 veysters verbrant, tbert van den huussen afghetrocken ende verbrant ende andere minuteyten dienende tot den huushouden, de welcke schade hij verclaert dat hij niet repareren en soude met

III £ gr.

Jan Matteus jeghenwoordighen pachtere van mijn heere Bracle up sijn goet binnen dese prochie verclaert dat zij up tupperhuus van den selven Brakele, de looden gote van den huusse ghenomen hebben, ticheldack van den huusse ghebroken, een taffele verbrant, eenen leren stoul in sticken ghesneden, een duere in sticken ghelooopen, vier ghelaes veynsters ghebroken, drye sloten van dueren afghebroken ende an hem Matteus een schapra jn sticken ghebroken, sale ghenomen, stoulen ende bancken binnen huusse sijn verbrandt, sijn ackerharnas ooc verbrandt ende voorts generalick al ghenomen ende gheruyneert dat up den hove ende huusse was, zo van riecken, bijlen ende anderssins, al welcke schaden niet te repareren en es met

C gulden.

Christoffel Schauteet fs Christoffel, wonende te Kerckbrugghe, verclaert dat zij hem verbrant ende ghebroken hebben eenen troch, een coetse, hasp en verbrant waghén, swinghen, stijlen van den huusse ende anderssins, mitg. vele stroot ende ghelijt te quiste ghebrocht, welcke schade hij niet repareren en soude met

XX s.g.

Lieven van Speybrouck fs Pieters wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem verbrant hebben een ghetauwe, spiesche garderobe, coetse, taffele, stoulen, bancken, de weeghen van den huusse wtghesmeten ende anderssins welcke schade hij niet repareren en soude met VII £ gr.

Pieter de Pau fs Pieters, wonende up den wijck van Schoonstrate verclaert dat zij hem hebben een vat biecen bedorfven, een wiel, een cuupe, ende

anderssins verbrant, welcke schade hij niet repareren en soude met

XXVI s. VII g.

Christoffel Roegiers fs Jans, wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem verbrant hebben een spiessche garderobe, tresoir, 3 wielen, sijn ghetauwe in partije, bancken, de queeren in partije, een bruwette, een schuerduere ende ander diversche minuteyten, welcke schade hij niet repareren en soude connen met

III £ gr.

Ghristoffel van Ackere fs Jans, wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem ghebroken ende verbrant hebben een coetse, docke, garde-robeke, taffele in de keeren, vii cuupen, ii dueren, vi vensters ende dander dueren van den huusse gheheel gheschonden, een ghetauwe ende anderssins van stoulen ende bancken, mitgaders up thoff, al thoutewerck ende harnas ghedreghen tot an de houtvimme daerin ten minsten 400 houts was, ende daerinne tvier ghesteken ende also al tsamen verbrant, welcke schade hij niet repareren en soude ten minsten met

X £ gr.

Passchier van Hecke fs Gheerolfs wonende upden wijck van Elselo, verclaert dat zij hem ghenomen hebben vi vaten bien, een calf, een halster graen ende anderssins, mijte up thof ghedaen welcke schade niet gherepareert en soude worden met

L gulden.

Pieter van Vlaenderen fs Jan, wonende up den wijck van Meerebeke verclaert dat zij hem een houtvimme ten minsten van drij hondert verbrant hebben met ontrent 3 steenen vlas ende voorts wel eenen halfven soldere verbrant met den steeghere, mitgaders 200 nieu ghesaecht bert, een coetse, mitgaders andere minuteyten van stoulen, bancken ende anderssins, welcke schade beloopt ten minsten

X £ gr.

Gabriël Huughe fs Christyaens wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem sijn queeren ende steenen derselve gheheel in sticken ghesmeten hebben, daer vooren hem dicwels xx gulden gheboden es gheweest, vj wielen, cuupen, keerne, bancken, 300 haudt up thoff, al tsamen up eenen hoop verbrant, den weech van den huusse wtghesteken ende anderssins, welcke schade ten minsten beloopt

VI £ gr.

Cornelis Taets fs Cornelis wonende up den wijck van Meerebeke verclaert dat zy hem in sticken ghesmeten ende verbrant hebben, sijn docke, 3 wielen, 3 cuupen, stoulen en bancken ende voorts tghone tot den huushouden ende labuere es dienende als spaen, schuppen ende meer harnas welcke schade ten minsten beloopt

II £ gr.

Lieven van Kerckvoorde fs Jans, wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem een ghetauwe verbrant hebben, 2 cuupen, keerne, een vat bien ghenomen, 2 dueren, 2 vensters, coetse verbrant, weech van den huusse wtghelooopen, 4 wielen verbrant, 8 banden vlas, voorts stoulen, bancken, spaden, bijlen ende alderander minuteyt verbrant ende ghenomen welck schade ten minsten beloopt

VII £ gr.

Frans Gheermaert fs Eweyns, woonende up de plaetse van den durpe, verclaert dat zij hem hét caefhoudt in sticken ghecapt hebben, den mantel van

den selven gheheel tot bijden dake ter eerden gheworpen, 75 solderbert gheschijt, een seer groote schapra verbrant, duere gheschijt ende anderssins welck schade ten minsten beloopt III £ gr.

Pieter Hecstijl wonende ooc ter plaetsen verclaert dat zij hem om xi gulden bert verbrant hebben. Item de aftrecken van de schuere, 2 hofhecken verbrant, welcke schade ten minsten beloopt IIII £ gr.

Passchier van de Wostijne ooc wonende ter plaetsen verclaert, dat zij hem 4 vensters verbrant hebben, een aftreck van sijn schuere, rijchelen, stijlen ende ghebindt der selve, welcke schade ten minsten beloopt tot III £ X s.

Lieven van Hecke ooc wonende ter plaetsen, verclaert dat zij hem beede de steenen van sijn queeren in vele sticken ghesleghen hebben, schapray ende voorts al tghonne binnen den huusse bleven was, welcke schade ten minsten bedraecht V £ gr.

Lieven Haesbijt Js Heyndricks wonende ter Kerckbrugghe, verclaert dat zij hem een ronde taffele verbrant hebben, een vleesch stande, een calf ghenomen, boterteele ghebrant mitgaders noch diversche minuteyten welcke schade ten minsten beloopt XVJ s. VIII gr.

De Weduwe Pauwels Batsleer, wonende bi den durpe up Schoonstrate verclaert zij den kelder in ghesmeten hebben, de schuere gheheel ontschut ende also up vier stijlen ghestelt ende anderssins, welcke schade ten minsten beloopt VI £ gr.

Adriaen de Clercq wonende up tgoet van Pieter Boele, verclaert dat zij de duere van den huusse ghecapt hebben, diversche ghelaes veysters in sticken ghesmeten, appelpoten ende crieckekeers afghecapt, sloten ende duere ghebroken ende anderssins, welcke schade ten minsten beloopt XX sch.

Pauwels van Bourgoingien, smet ant durp, verclaert dat sij sijn smesse bijnaer gheheel ghebroken hebben, eenen grooten slijpsteen in vele sticken ghesmeten, de schuere gheheel ontschut, 4 dueren verbrant, een rendt ghenomen, de druwierio (?) van der smessen ghenomen ende voirts al in sticken ghesmeten, dat ontrent in den huusse was, welcke schaede jnt gheheele wel beloopt ten minsten L gulden.

We Lucas Velleman, wonende ooc ter plaetsen verclaert dat zij haer een ghelent teenemael verbrant hebben, dwelc haer 4 £ gr. gecost hadde, een coetse verbrant, 14 zeeptonnekens ende andere minuteyten ontrent den huusse wesende, welcke schade ten minsten beloopt IIII £ X s.gr.

Jan Batsleer wonende bij den durpe, verclaert dat zij hem verbrant hebben een vimme blocken van 500, de ghelaes vejnsters van den huusse ghebroken, diversch solder bert verbrant, de schuere rondsom ontschut ende verbrant, stoulen, bancken ende tafelen verbrant ende anderssins welck schade ten minsten bedraecht IIII £ gr.

Jobs Adriaens, biersteker wonende tot Kerckbrugge, verclaert dat zij hem wel om xviii gulden tonnen in sticken ghesmeten ende verbrant hebben, zonder alle de ander schade binnen zijnen huusæ
II £ gr.

Anthonis Willems, backer, wonende ter plaetsen, verclaert dat zij hem zijnen hoven inghebroken hebben, dueren ende vejsters van den huusse verbrant, aftreck van een swinghelcot ende veercken stal verbrant, een coetse ende anderssins welcke schade minstens beloopt
IIII £ gr.

Symoen Lippens ooc wonende ande plaetse verclaert dat zij zijnen hoven inghestampt hebben, vier dueren gheschijt, een coetse, een garderobe, 2 vensters gheschijt ende verbrant ende anderssins van stoulen ende bancken binnen den huusse wesende, welcke schade ten minsten bedraecht
IIII £ gr.

Bertelmeus Schauteet, wonende ooc ande plaetse verclaert dat zij sijn garderôpe gheheel gheschonden hebben voordueren, 2 vejsters ende anderssins verbrant welcke schade ten minsten bedraecht
XVI sch.

Matteus Coene, weert ter plaetsen, verclaert dat zij hem eenen steegher coetse, schabelle, banck ende gelâes vejsters in sticken ghesmeten ende verbrant hebben, welcke schade ten minsten bedraecht
XXX sch.

Denijs Criel, wonende up Schoonstraete, verclaert dat zij hem vii vaten bien ghenomen hebben, 400 haudt verbrant, fouraige ende anderssins ghenomen, datter bijna niet en bleven en es, mitgaders diversche huysraet up thoff ende binnen huusse wesende ghenomen ende verbrant, welck schade ten minsten bedraecht
IX £ gr.

Jan de Mangheleere fs Christoffels wonende up Schoonstrate, verclaert dat zij hem den hoven ingestampt hebben, metgaders tovenmuur van dien verbrant met diversch vlas daerin ende ontrent 150 schuttebert ende voort sijnt fouraigie ghenomen, tafele, beerden, veistere schapraen stoulen ende anderssins ghebroken ende verbrant, welcke schade ten minsten bedraecht
III £ gr.

Jan Slock fs Christoffels, wonende ant durp, verclaert dat zij zijn coetse verbrant hebben, taffele ontstick ghesmeten, de weech vanden huusse wtghebroken ende anderssins dack vanden huusse wtghetrocken, danof de schade ten minsten bedraecht
II £ gr.

Joos de Vijt, wonende up Schoonstrate verclaert dat zij hem een ghetauwe met al sijn toebehoorten verbrant hebben, metgaders vier wielen, stoulen, banck, keerne troch, docke ende generalick al datter in huus was, vi dueren, 3 veisters, meer dan de helft van de schure ontschut, een voer oorten, 100 stroot al verbrant, welcke schade ten minsten beloopt
X £ gr.

Lieven van Schelstraete wonende up Schoonstrate, verclaert dat zij hem vi wielen verbrant hebben, boom van ghetauwe, 3 stoulen, 100 houdt ende voort kannen ende potten aldaer waeren in sticken ghesmeten, welcke schade ten minsten bedraecht met een vat bien tsamen
II £ gr.

Jan Criel wonende ter plaetsen tEverghem jnt thuus van Frans van Melle, verclaert dat sij eenen gheheelen steeghere verbrant hebben, 2 weeghen wtghesmeten, een groot scherm van bert, een duere ende een veinster ende coetse verbrant welck schade niet gherepareert en soude worden met

III £ X s.

Pieter Batselaar, weert ter plaetse, verclaert dat sij een gat in zijnen muur ghebroken hebben ende wel 250 houdt verbrant, beloopende de schade ten minsten tot

XVI s. VIII gr.

Jooris Wterschaut wonende ande plaetse verclaert dat zij hem een vat bien ghenomen hebben, weerdich ten minsten

XX s.

Symoens Dhossche wonende up den wijck van Elselo verclaert dat zij hem twee goede coetsen gheheel onsticx ghesmeten ende verbrant hebben. Item wel 400 stroot verbrant ende voorts 3 stoelen verbrant ende anderssins dwelck zoude moghen tsamen weerdich zijn omtrent de

II £ gr.

Pieter Dhossche fs Symoens, verclaert dat zij den hoven gheheel inghesmeten hebben, alle sijn oorten verbrant, thuus ontdeckt ende ontschut, ontrent 250 blocken met de selve oorten verbrant. Item een duere gheheel insticx ghesmeten ende verbrandt, met 3 veysters tsamen weerdich ontrent

XXX s.gr.

Lieven de Meyere fs Christoffels, wonende up den wijck van Meerebeke, verclaert dat zij hem een ghetauwe teenmael verbrant hebben, coetsen, docke, garderobe, 3 wielen, peerdecrebbe, een duere al in sticx ghesmeten ende verbrant, met noch diversch ander harnas, veertien stal gheheel afghetrocken ende verbrant ende ander diversche minuteyten, metg. 3 zo 400 stroot wt haerlieder plaisir jeghent zekere tronckeecke verbrant; dwelck al tsamen weerdich es tenminsten

VI £ gr.

Joos Zeghers fs Matteus, wonende up Schoonstrate, verclaert dat zij hem verbrandt hebben een docke, coetse, schuerduere, 3 andere dueren. Item eenen weech wtghesteken, een hoven inghestampt ende thovenmuur verbrant, eenen troch, wieghe verbrant, zo zij ooc doen, 100 bandinghen stroot ende vlas gheleyt jeghens een weere ende also tsamen verbrant tsamen weerdich

IIII £ gr.

Daneel van Speybrouck up Schoonstrate verclaert dat zij hem verbrant hebben banck, hurde, houdt van den dacke van den huusse dat zij afgebroken hadden, tafele ende ander huusraet, tsamen weerdich ontrent

20 s.

Thomaes de Coninck up Elselo, verclaert dat zij zijn ghetauwe bedorfvén ende ghebroken hebben ende andere minuteyten, danof de schade ten minsten bedraecht

20 s.

Marten Batselaar fs Christoffels up Schoonstraete, verclaert dat zij zijnen hove gherasseert hebben, zijn vlas om lakenen te maecken verbrant, coetse, docke, waghen, cas, bert van solder, ceghde, voorwaghen ende om 20 s. gr. oorten verbrandt, 3 cuupen ende ander minuteyten, dwelck tsamen weerdich es

VII £ gr.

Joos Dhooghe up *Schoonstrate* verclaert dat zij hem verbrant hebben een eekvimme, een houdt vimme van 500, al de dueren ende veysters van den huusse, collonnen van den vejstere, 3 coetsen, docken, een garderope, 2 lij-sen, steeghere al verbrant, de verken coten afghetrocken ende verbrandt, een heechde, schuere ende coestallen ontschut, stoelen en bancken, cuupen verbrandt ende andere huusraet, boomen van den hove, mitsgaders tselven huusraet ende oorten verbrant met ontrent 16 zo 17 banden vlasch, twelc al tsamen weerdich mach zijn XII £ gr.

Jan Wytinck fs Jans up *Meerebeke* verclaert dat zij hem eenen nieuwen hoven gherasseert hebben, 6 dueren verbrant, mueren van den huusse wtghelooopen, hoven muer verbrant, docke, 2 coetsen, een lijst, 2 wijstanden, met diversche oorten tsamen up thoff ghebrocht up eenen hoop ende also verbrandt, de platen van de schure wtghetrocken ende voorts thuus van binnen gherasseert ende gheruyneert van tghone tot den menage behouvelick, welcke schade hij verclaert wel weerdich te zijne ontrent de IX £ gr.

Pieter Temmerman up *Elseloo* verclaert dat zij den hoven inghestampt ende gherasseert hebben vlas verbrant, binnen huusse gherasseert, vercken cot verbrandt, plouch ende ander harnas up thoff, dwelck tsamen weerdich IIII £ gr.

Jaspar van Rooten up *Eselo*, verclaert dat zij sijn ghetauwe verbrant hebben, den muer van zijnen huusse wtgheworpen, tafele ghevurstelt, scherm, horde ende ander minuteyt ooc een duere al tsamen verbrandt, dwelc weerdich mach zijn IIII £ gr.

Adriaen Amys up *Eselo* verclaert dat zij hem twee calfveren, een casacke hoet, bijle, spae, drij sargyen, 2 steenen vlas ende vele diversche andere minuteyten ghenomen hebben, weerdich ontrent III £ gr.

Gillis de Vijt, up *Eselo* verclaert dat zij hem eenen coffere van XX s. gheruyneert hebben, een stegher van sijnen solder verbrandt, vijf hofhecken, weeren ende vermaecktselen teenemael verbrant, niet jeghenstaende datter berrynghe ghenouch up thof was, binnen huusse alle gherasseert datter in was, een calf ghenomen ende anderssins, tsamen wel weerdich XXX s.gr.

Jan Strijt fs Frans up *Meerebeke* verclaert dat zij hem wel hondert stroe verbrant hebben om de jonghe boomen die hij op thoff staen hadde, die mede bedorfvn sijn tot der eerden, 2 cuupen, een keerne, vier stoelen, 200 haudt ende noch andere huusreataet, dwelc ten minsten weerdich is II £ gr.

Lieven van Ename up *Schoonstrate* verclaert dat zij hem een ghetauwe verbrandt hebben mitsgaders drie dueren, de schure van den temmerhaute berooft ende verbrandt, veele stroot verbrant mitsgaders stoelen, bancken up thoff verbrandt ende ander huusraet dwelc hij verclaert meer als 3 £ gr. weerdich te zijne III £ gr.

Christoffel Plasschaert *Schoonstrate*, verclaert dat zij hem afghebroken ende verbrandt hebben een nieu waghén huus, een ghetauwe, 2 coetsen, garderobe,

bruwette, vijf dueren, een veyster ende generalick alle de stoelen ende banken binnen huusse, 300 mutsaert, een vour elsen pertsen clophecken ende anderssins tsamen thoope up thoff verbrandt, zo zij ooc doen sijn hoeven huus ende den hoven gherasseert met al tghone dat zij van harnasse ontrent zijnen hove ghevonden hebben als ooc bien, wafelijser ende anderssins inder manieren dat sij de selve schade niet repareren en soude met XI £ gr.

Christoffel Roegiers fs Zeghers, Meerebeke, verclaert dat zij hem verbrant hebben een ghetauwe, een traillie, docke, een coetse, mitsgaders een vat bien ghenomen, een plouch verbrant tafelen, trogh, een duere verbrandt, hoven, steenen wtghebroken, voorts spinnewielen ende generalic alle den huusraet binnen huusse, soo stoelen, bancken ende anderssins al gheruyneert ende verbrant, niet wt ghebreke van haute mitz datter ghenouch up thoff was, maer wt quaden wille inder manieren dat de schaede ten minsten bedraecht tot L gulden.

Christyaen de Baets, waghemaecker wonende ande plaetse, verclaert dat zij hem verbrandt hebben van thaudt dienende tot waghene maecken, weerdich meer dan XX s.gr., een troch, een coetse, veysteren ende schutsel van den huussen, schapra, couffere ende andere huusraet gherasseert ende verbrandt al welcke schade hij verclaert dat hij niet en soude repareren met den muer die zij an zijnen kelder wtgheworpen hebben om III £ gr.

Adriaen van Haute int durp, verclaert dat zij hem verbrandt hebben zijn hecken van zijn duere, sijn coetse, sijn schapra, bijlen, haumessen ende spaen dienende om sijn hanterynghe van zaghen ende andere minuteyten tsamen ten minsten weerdich XX s.

Joos Lanchoff, Schoonstrate, verclaert dat zij hem een ghetauwe, een docke, een coetse, keerne, cuupen, wielen, stoelen ende bancken, generalic al datter in huus bleven was teenemael gherasseert ende verbrandt hebben, welcke schade hij verclaert niet te connen repareren met V £ gr.

Lieven van Vlaenderen fs François, meuleneer, verclaert dat zij hem van zijnen meulen ghedaen hebben vier meulen seylen, die hij niet anders en weet oft zij en sijn in partije verbrandt, de welcke over twee maenden eerst ande meulen ghereeckt waeren ende wel weerdich zyn ontrent X £ gr. Item dat zij hem vier meelstanden gherasseert hebben, 7 so acht zacken ghenomen, 2 zo drij zacken coorne, IX meukens meel ende een vat bien ghenomen, twee calfveren ende anderssins, welcke schaede hij niet en soude connen repareren met II £ gr.

Jan Roegiers fs Willems, Meerebeke verclaert dat zij hem een docke, een coetse, een keerne, 3 cuupen, een tafele, 2 spinnewielen, cordewaghen, couffere ende de dueren van den huusse gheheel gherasseert ende verbrandt hebben, zo zij ooc eenen weech inden huusse wtgheloopen hebben, ende voorts generalic al verbrandt van stroot ende ander minuteyt up thoff ende binnen huuse wesende, welcke schade ten minsten belooft III £ gr.

Jooris Goethals, Meerebeke, verclaert dat zij hem een plouch, een keerne, eenen coffere, een schapra, 2 veysteren, duere, een partije van zijnen waghen, coetse verbrant hebben, zo zij ooc den muer van den huusse ende cave derselve wtgheloopen ende gheruyneert hebben, welcke schaede hij verclaert ten minsten te belooopen III £ X s.gr.

Lieven de Pau, Meerebeke, verclaert dat zij hem een docke, tafele, stoelen, spinnewielen, bedstede ende generalic al datter in huus was II dueren, een veystere gheruyneert ende verbrandt hebben, zo zij wt quaden wille het setloof afghesmeten hebben, welcke schaede ten minsten beloopt II £ gr.

Lieven de Mangheleere, Dralynghen, verclaert dat zij hem een ghetauwe, een queeren, een docke, den hoven, een coetse, 5 wielen, keerne, coffere schapra, eenen troch, den solder van sijn camere so bert als rebben, up thoff thoope teenemael in sticken ghesmeten, gheruyneert ende verbrandt hebben, met noch al tghone datter ontrent zijnen huusse ende up zijnen hove was, welcke schade hij verclaert ten minsten te belooopen IX £ gr.

Christoffels de Vriese int durp verclaert dat zij hem verbrandt hebben ij vejsters, een coetse, den aftreck dwelc maer nieu ghedeckt en was teenemael ontdeckt, welcke schade hij verclaert ten minsten te belooopen XXXIII s. IIII gr.

Gillis van Hecke, Elselo, verclaert dat zij hem een ghetauwe, 2 wielen, 2 weefcammen, scheerboom, een garderope, 2 stoelen gheruyneert ende verbrandt hebben, zo zij ooc zijnen hoven gherasseert ende inghestampt hebben met noch andere ruynen in cuupen, schuere daernaer ende anderssins jn ende ontrent den huusse wesende, welcke schade hij verclaert ten minste te belooopen IIII £ gr.

Pieter Mussche, Meerebeke, verclaert dat zij hem een schapra, coetse, duere, snypeert, nieuwen cordewaghen, nieuwe brouwet wielen ende anderssins als stoelen bancken cuupen, 7 so 8 bundinghen vlas, groote quantiteyt van gheleyt ende oorten ghebroken gheruyneert ende up thoff verbrandt hebben, welcke schade hij niet repareren en zoude met V £ gr.

Jan Mussche, Meerebeke, verclaert dat zij hem verbrant hebben zijn biecot met een vat bien, zo zij ooc de 3 cuupen, 3 spinnewielen, gardrope, coetse, bijlen ende houdenesse, ghenomen, ghebroken ende ghebrant hebben met voorts alle de rest van minuteyt dienende tot den huushouden ontrent den hove ghebleven zijnde, welcke schade, ten minsten beloopt II £ X s.gr.

Pieter van Hiefte, Schoonstrate, verclaert dat zij hem tot IX hondert cooren ontdorsschen ende ghequist hebben, plouch, eechde, waghenhuus, 2 ghetauwen ghebroken ende verbrant, niet bij faulte van houte, mitz datter ghenouch up thoff was, den fornais ketele ghenomen, dueren vejsters ende ghelaes vejsters int sticken ghesmeten ende gheraseert welcke schade hij verclaert ten minsten te belooopen C gulden.

Jan Goethals, Overtwater verclaert dat zij hem een calf ende een vat bien ghenomen hebben ende generalic alle sijnen huusraet ende harnas, dwelc jn

oft ontrent den huusse bleven was teenemael gherasseert ende verbrandt hebben, welcke schade hij niet repareren en soude, ten minsten met

XXXIII s. IIII gr.

Christoffels de Muynck, Meerebeke, verclaert dat zij hem een coetse, een docke, XX bundynghen vlas, 250 geleyt, stoelen, bancken, 2 cuupen, ende generalic alle den huusraet die hij thuus ghelaten hadde teenemael up thoff jn hoopen verbrant hebben, niet jeghenstaende datter haudt ghenouch up thoff was, welcke schade hij niet repareren en soude ten minsten VI £ gr.

Jan Dellaert, Meerebeke, verclaert dat zij hem een docke, tresoir, keerne, 3 cuupen, tafele ende generalic alle de stoelen ende bancken binnen huusse bleven zijnde, teenemael gherasseert ende verbrandt hebben, welcke schade hij niet repareren en soude II £ gr.

Jan van Luevene, verclaert dat zij hem een vat bien ghenomen hebben ende voort alle zijn stoelen ende huusraet ontsticken gheslegghen ende gherasseert hebben, welcke schaede ten minsten bedraecht XX s.gr

Jacob Walvelt, verclaert ooc dat zij hem een vat bien ghenomen hebben ende inschelijcx alle zijnen huusraet binnen huusse bleven, gherasseert ende in sticx ghesmeten welcke schade ten minsten bedraecht XXX s.gr.

Jan de Neetezone, Overtwater verclaert dat zij hem eenen hoofpleume ghenomen ende Wtgheschut hebben, een calf ghenomen ende onder wegghen jn een gracht ghesmeten ende versmoort, sargien, kussenen, stoelen ende bancken binnen huusse gherasseert ende verbrant, welcke schade hij onder de 30 s.gr. niet en souden hebben XXX s.gr.

Lieven van Vooren fs Pieters, Elselo, verclaert dat zij hem drie calfveren ghenomen hebben, een lijst ghebroken ende voorts stoelen, bancken ende ander huusraet gherasseert, welcke schade ten minsten belooft IIII £

Gillis de Vos, Schoonstrate verclaert dat zij hem sijn ghetauwe gheheel verbrant hebben, zo zij ooc doen een docke, een queeren ghebroken, vijf spinnewielen, vijf banden vlas, stoelen, bancken ende cuupen gherasseert ende verbrant, drye dueren ende wel drij so vier hondert stroot, mitgaders eenen muer in sijn huus wtgheloopen ende generalic al tghonne ontrent zijnen hove was teenemael gherasseert, al welcke schade ten minsten belooft V £ gr.

Jacob Boterman, Elselo, verclaert dat zij hem sijn queern ende hoven ghebroken hebben, zo zij ooc doen de mueren van den huusse wtghebroken tshutsel van de schuere af ghebroken ende verbrant soo zij ooc doen sijn coetse, garderobe, rebben ende solderinghe wtghebroken ende verbrant mitgaders voorts alle huuscattheylen ende harnessen dat zij ontrent zijnen huusse vonden, welcke schade ten minsten belooft V £ gr.

De Weduwe Lieven van Melle verclaert dat zij haer den hoven gheheel gherasseert hebbene drye vaeten bien ghenomen, de schutselen van de schuere ende stalle afghebroken ende verbrandt ende generalic voorts alle de andere minuteyten van den huushouden als stoelen, bancken ende anderssins welcke schade ten minsten bedraecht III £ X s.gr.

Christoffel van Vooren, Elselo, verclaert dat zij hem twee vaeten bien ghenomen hebben ende generalic alle sijnen huusraet die hij binnen huusse ghesloten hadde, teenemael gherasseert, welcke schaede ten minsten bedraecht
XXIII s. IIII gr.

Frans van de Velde, verclaert dat hij schade ghehadt heeft in sijnen huusraet ende bien ten minsten
II £ X s.gr.

De Weduwe Pieter Vijveraert verclaert dat zij haer een brau cuupe ende tonne, een ander cuupe, vijf vaetkens, diversche rebben ende bert van den solder ghebroken, vier spinnewielen, boterteele, potten, stoelen, bancken, ghelijt wt schure up thoff ghehaelt ende al tsamen alsoo verbrant met den steegher van den huusse ende alderande huusraet van docken coetsen, cofferen ende anderssins zo zij ooc doen een queeren teenemael de steenen ghebroken ende gherasseert mitgaders de mueren in twee steden inden huusse wtghebroken, welcke schade ten minsten beloopt
IIII £ gr.

Adriaen Martens, Overtwater seght dat zij in zijn huus alle zijn huusraet gherasseert hebben, ende van stoelen bancken ende anderssins, daerover
XIII s. IIII gr.

*Pieter van Reesseghe*m, Overtwaeter, seght dat zij hem drie vaeten bien ghenomen hebben ende binnen zijnen huusse gherasseert ende verbrandt coetsen, stoelen, bancken ende ander huusraedt tsamen dat de schaede ten minsten bedraecht
III £ X s.gr.

Jooris de Backere Meerebeke, verclaert dat zij onder cleen ende groot verbrant hebben X cuupen, een nieu plouch, eeghde, bruwette ende ander diversch harnas, met drij dueren een vejstere, II taffelen ende anderssins, zo zij ooc stroot wter schure wel tot 400 ghelijt up thoff ghehaelt ende jeghens de appelboomen verbrant hebben, met alle andere minuteyten tot den huusse ende aggricuture dienende, welcke schade met cooren schooven wter schure beloopt ten minsten boven dat zij hem ghevanghen hadde, tnemen van zijnen hoet ende rantsoen van V s. g.
X £ gr.

Willem Hochelinck Schoonstrate, verclaert dat zij hem drij dueren, drie cuupen, alle de vejsters van den huusse, een stick van den soldere met al de rebben, een voor ghezaecht bert, een schapra, alle de stoelen ende bancken in zijn huus zijnde verbrant ende gherasseert hebben welcke schade ten minsten bedraecht
III £ X s.gr.

De Weduwe Bavo van Vlaenderen, Overtwater, verclaert dat zijt binnen haeren huusse al teenemael gherasseert ende verbrant zo wel stoelen, bancken, tafelen, garderopen, docken als anderssins, ja de sullen van den huusse wtghebroken, vlas ghenomen ontrent 125 ghelijt, hoffhecken, horden ende vermaecktselen van den hove al verbrant, welcke schade ten minsten bedraecht
II £ X s.gr.

Willem Roegiers fs Symoens, Meerebeke, verclaert dat zij hem zijn ghetauwe, garderope, lijst, docke, stoelen, bancken, keernen ende voorts alle sijnen huusraet verbrant ende gherasseert hebben met wel hondert solderbert ende coetse welcke schade ten minsten bedraecht met 300 houdt
V £ gr.

Lieven van Vooren fs Lievens, verclaert dat zij hem ten minsten interest ende schade binnen zijnen huusse ende hove ghedaen hebben tot XX s.gr.

Lieven Stockman, Officier van de prochie, verclaert dat zij zijnen hoven ghebroken hebben ende eenen halven lechbundinck hoys ghenomen ende voorts binnen zijnen huusse ghebroken tghonne hij daer ghelaten hadde, dwelcke ten minsten weerdich XXV s.gr.

Pieter Lippens, Meerebeke, verclaert dat zij den coestal ontschut hebben, keerne, coetsen, stoelen ende bancken, mitsgaders cuupen ende vele houdt verbrandt hebben welcke schade ten minsten bedraecht XXXV s.

Pieter Plasschaert, Meerebeke, verclaert dat zij hem vier vaten bien verberrent hebben, een bruwette, een plouch ende ander harnas, welcke schade ten minsten bedraecht V £ gr.

Willem Taets, Meerebeke, verclaert dat zij hem een vimme houdt verbrandt hebben wel van XV hondert, zo zij ooc doen stoelen, bancken, ende andersins, mitgaders een eecghde in sticken ghecapt, voort ghenomen plouch yzers, zaghe, bijle ende anderen halm dienende tot den huushouden ende ghebruyck van den lanswercke, dwelc al tsamen wel weerdich es C gulden.

Laureyns van Mourem up Schoonstrate verclaert dat zij hem verbrant hebben 28 banden vlas, caf, hoy ende stroyt, coetsen, garderope, stoelen, bancken, messinck in zijnen mesput, ja de stoelen die hij in grachten verborghen hadde wtghehaelt ende up thoff verbrandt, generalic dat hij niet van zijnen huusraet behouden en heeft, welcke schade int general meer bedraecht dan VII £ gr.

Jooris van Vooren, wonende int durp, seght dat zij een muer achter int huus bijnaer een roede lingde wtghesmeten hebben, tschutsel ende thooch van de vettewarije wtghebroken ende verbrant, zo zij ooc doen de dueren ende vejsteren van den huusse mitgaders de haenbalcken in de vurst van den selven, de solder wtghebroken, een gat dweers duer stroo dacke, coetse binnen huuse, den coestal ende schuere rondtsom tbert af ghetrocken, ende de dueren van dien, mitgaders al tghone datter voorts van minuteyten binnen huusse bleven waeren, al tsamen gherasseert, een vat bien ghenomen ende met quaden wille verbrandt, welcke schade ten minsten men niet restaureren en soude met X £ gr.

*Jan van Verdeghe*m, Meerebeke, verclaert dat zij zijn schuere seere ontdeekt hebben ende stroot der selver met noch 100 gheleyt verbrant up thoff van sijn ghebuer, voorts so verclaert hij dat zij sijn schuere tbert ende rychelen afghebroken ende verbrandt hebben ende generalic gheruynert ende ghenomen tghone ontrendt den hove was, zo sij ooc hem ghenomen hebben den meerderen deel van zijnen alm dienende om te temmeren, mitz hij eenen temmerman es, ende sijn vijsblocken verbrandt welcke schade hij niet repareren en soude met IIII £ gr.

Arent Brusens, Overtwater, verclaert dat zij hem een garderope, een docke coetse, een ghetauwe, veele gezaecht wulghen bert ende generalic stoelen,

bancken ende anderen huusraet binnen huusse wesende gherasseert ende verbrandt hebben, welcke schaede ten minsten bedraecht III £ X s.gr.

De Weduwe Macharis van Marijen, Elselo, verclaert dat zij haer schuere teenemael ghedestruert hebben als de platen, bert, rychelen wtghetrocken ende gherasseert, 2 dueren verbrant, so zij ooc doen cuupen, taffelen, stoelen, bancken ende voorts allerhande huusraet welcke schade ten minsten beloopt III £ gr.

Ghijzel Slock jnt durp, seght dat zij hem wel 200 bert van zijn schure afghetrocken ende verbrant hebben, vijf stijlen ende anderssins, welcke schade ten minsten beloopt XXV s.gr.

Jan de Muynck, Schoonstrate, verclaert dat zij hem II zacken coorne ghenomen hebben staende in eenen coffere ende den selven coffere ghenusselt, zo zij ooc doen noch eenen anderen coffere, garderope, coetse, docke, scheer-alm, troch, 2 zacken, vier spinnewielen ende voorts cuupen, stoelen, boot-hamers, vlegghels, riecken, meshaecten, swinghelen, swinghelberderen, hurden, hofheckens, stroot, haut, schuerduere, schuttebert van de schure, veele hoys ende voorts generalic alle den huusraet binnen huusse ende up den hove wesen, al te maele gherasseert, ghedestruert, verbrant ende ghenomen, zetloof afghecapt ende voorts al tquaet ende schade ghedaen dat haerl. moghelic was, welcke schade hij niet restaureren en soude met XII £ gr.

Jan Stockman, Elselo, verclaert dat zij hem verbrandt hebben sijn ploughen ende voorts ander huusraet binnen huusse ende up thoff, welcke schade ten minsten beloopt II £ gr.

Pieter Plasschaert, pachtere up tgoet van Mevrouw van Boucle, verclaert dat zij up thooghe huus XI gheschilderde ghelaes vejsters in sticken gheslegghen hebben, zo zij ooc doen sijn docke, garderope ende anderen huusraet welcke schade ten minsten beloopt VI £ gr.

Christoffel Slock, verclaert dat zij hem verbrandt hebben een ghetauwe met sijn toebehoorten ende generalic alle den huusraet stoelen, bancken ende anderssins dat binnen huusse bleven was, die hij verclaert niet te connen coopen met VII £ gr.

Willem van Belle, verclaert dat zij hem meer dan om X £ gr. schade ghedaen hebben, wte dien zij de mueren onde weeghen van zijnen huusse in diversche plaetsen wtgheloopen hebben, coetsen, garderope, docke, alle rande harnas tot der aggricuture dienende ende generalic alle den huusraet van stoelen bancken ende anderssins met wel 3 zo vier hondert stroot teenemael ghenomen gherasseert ende verbrant hebben X £ gr.

Christoffel de Pau, verclaert insschelijcx meer dan om X £ gr. schade gheleden thebben duer de destructien alsboven.

Beknopt glossarium

Aftreck : afdak.

alm : alaam, gereedschap.

berrynghe : brandhout.

bert : plank.

boothamer: voorwerp gebruikt bij de vlasbereiding.

boterteele : platte aarden of houten kom bij de boterbereiding.

bruwette : kruiwagen.

bundinck : bundel, bussel.

casacke : kledingstuk.

docke : legplank, kast.

fouraige : veevoeder.

garderobe : kleerkast.

gheleyt : bundel, meestal stro of hout.

ghelent : afsluiting.

halster : inhoudsmaat, graanmaat.

hanebalk : bovenste dwarsbalk van het huis.

harnas : in brede zin landbouwgereedschap, uitrusting.

hasp = haspel : voorwerp waarop de gesponnen draad wordt gewonden

haumes : kapmes.

hoghe huus : hooghuis of opperhof tegenover neerhof.

hurde : landbouwwerktuig, vlechtwerk van rijshout.

huuscattheylen : inboedel.

leere : ladder.

lijse : koffer.

meelstande : kuip waarin het meel bewaard werd.

meuken : inhoudsmaat, graanmaat.

minuteyt : kleinigheid.

mutsaert : houtbussel met rijshout en dikkere takken.

ontdecken : bloot maken van een dakbedekking.

ontschutten : schutting van een houten gebouw uit zijn voegen halen.

oorten : losse strohalmen, tegenover gheleyt : strobundels.

oortvimme : stromijt.

pertsen : staken.

queerne : kweern, handmolen.

te quiste brenghen : verloren gaan, teniet brengen.

quisten : verspillen.

rasseeren : met de grond gelijk maken.

rebbe : dunne steunbalk.

richel : dwarslat, verbindingslat.

roede : lengtemaat = 3,85 m, oppervlaktemaat vierkante roede = 14,82 m².

schabelle : voethank.

schapra : etenskast.

schijen : in stukken splijten.

schutbert : plank ter bescherming.

snijpeert : landbouwwerktuig.

solderbert : planken van de zolder.

steegher : trap, hal waarin de trap uitkomt.

steen : gewichtseenheid inzonderheid voor boter en vlas, ongeveer 3 kg.

sulle : drempel.
 surceantie : uitstel.
 tresoir : voornaam (zilver) kastje.
 verbernen : verbranden.
 vettewarije : vetstoffenwinkel, bij uitbreiding kruidenierswinkel.
 vimme : naargelang de samenstelling hout- of stromijt.
 vleesch stande : vleeskuip.
 weech : voeg, wand in vakwerk.
 weere : haag.
 wtloopen : letterlijk uit-lopen, losmaken, vernietigen.

I. VERKLARENDE OMSCHRIJVING.

Deze "preparatoire informatie" heeft alleen betrekking op het grondgebied van Evergem-Sint-Baafs dat 4 van de 6 wijken van de aloude parochie Evergem omvatte : Schoonstraat, Meerbeke, Elslo en Over-het-Water : het gebied over de Burggravnstroom tot aan de Dries van Doornzele. Belzele en Doornzele vallen dus buiten deze informatie.

Ter verduidelijking stellen we dus dat de benamingen Schoonstraat, Meerbeke en Elslo meer omvatten dan de huidige omschrijving. Zij maken samen met Over-het-Water, Doornzele en Belzele het gehele grondgebied uit van de vroegere gemeente Evergem.

II. VASTSTELLINGEN.

1. Het geografisch kader.

De staat der opgenomen schade heeft betrekking op 109 gezinnen op een totaal van 325, vermeld in een gelijktijdig document, het landboek van 1601, als volgt gespreid over Evergem-Sint-Baafs :

Schoonstraat	72 gezinnen
Elslo	104 "
Meerbeke	63 "
Over-het-Water	86 "
Totaal	325 ⁽⁸⁾ "

Ruim 1/3 van de inwoners en veruit de belangrijkste groep werd dus bijzonder hard getroffen door deze soldateske moedwilligheden. Het was voornamelijk Meerbeke, een zuiver rurale wijk, perifeer ten opzichte van de dorp-kern, die het bijzonder hard te verduren kreeg.

2. Raming der schade.

De totale schade werd geraamd op om en nabij de 700 £ gr. ⁽⁹⁾. Zoals hoger gezegd waren hierbij 109 gezinnen betrokken.

(8) Zie hierover A. DE VOS, *Dertig jaar bevolkingsevolutie te Evergem (1571-1601)* in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Deel XIV* - 1960.

(9) Bij de opgegeven ramingen staat 1 £ gr voor 6 gulden, waaruit 1 gulden = 3 s. 4gr.

3. Randbemerkingen.

a) De aangerichte schade slaat op een bevolkingsgroep van circa 1600 inwoners ⁽¹⁰⁾.

b) Dit onderzoek gebeurde onmiddellijk na de feiten. Het werd reeds volledig uitgeschreven en opgemaakt op 15 april 1602, nauwelijks een week na het vertrek van de troepen op 8 april 1602.

Vandaar dat het onderzoek uitmunt door zijn beeldrijke beschrijving, zijn directe stijl en dat het inlichtingen verstrekt, heet van de naald.

Bij alle ondervraagde zegslieden staat de kwade trouw van de militairen buiten kijf.

De verwoestingen en ontvreemdingen die zij aanrichtten waren bijna nooit bedoeld om in de eigen bevoorrading te voorzien, maar eenvoudig om de bewoners te pesten en opzettelijk schade te berokkenen !

Sommige informanten verklaren dat expliciet zo o.a. Christoffel Roegiers fs Zeghers : "alle den huusraet binnn huusse... verbrant niet wt ghebreke van haute mitg. datter ghenouch up thoff was, maer wt *quaden wille*". Men steelt bv. geen kalf om het even later in een sloot te laten verdrinken.

Hieruit zullen de landslieden nuttige lessen trekken en een halve eeuw later hun have en goed in veiligheid brengen binnen de beschutte stadsmuren.

c) Hierbij aansluitend kunnen we stellen dat de uittrekkende soldaten hoofdzakelijk op ravage uit waren en de veestapel meestal ongemoeid lieten : in enkele gevallen werden kalveren geroofd, vermoedelijk voor eigen consumptie van eerder kleine groepen.

In de tweede helft van de 17e eeuw zal dit ingrijpend veranderen : de veestapel zal het begeerde goed worden en radeloze boeren vluchten er in groep mee naar de enige beschermde plaats van het dorp : de kerk met het kerkhof.

d) Cultuurhistorisch komen wij in dat document ook heel wat aan de weet : de materiële volkscultuur en de levenssfeer worden er als het ware geëta-leerd : constructie van huizen en schuren, inboedel allerhande, alles wat op en rond het erf reilt en zeilt, bijkomende huisvlijt zoals het linnenweven en de bijenteelt, dit alles komt op een sprekende wijze tot ons.

Reden te over dus om deze staat te publiceren !

Achiel DE VOS

(10) Cfr. voetnota 8.

Sprokkeling

EEN KOLONEL OP LOGEMENT OF EEN DURE GAST OP BEZOEK.

"Dat mijn heere den Collonel is ghelogiert op het Schepenhuis van Everghem ende pretendeert het naervolghende :

Eerst een goet calf ter weke
een goet schaep ter weke
100 pondt rentvlees ter weke
10 pont speck ter weke
20 pondt boter
10 guldens broot ter weke
4 guldens visch ter weke
100 eijeren ter weke
het haut noodich
16 viertale havere coorenmaeten
60 busselen hoy ter weke
60 busselen stroot ter weke
twee tonnen goet bier ter weke
voor ses dienaers service ijeder iiij s.gr. ter weke voor den dispensier ende
den cock ijeder twee guldens ter weke te leveren vijf bedden up het Schepenhuis ende drij andere camers te hueren met het service.

Ghenomen dese oncosten up iii £ x s.vi gr. daechs ende daerbij ghevoucht de rations compt te bedraeghen naer transport ten advenante j gulden elcken schilt daechs dit sonder de x s. van den wacht daechs. Tsamen ghenomen up xxv £ gr. ter weke de huere vande camers ende bedden metgaders diversche andere oncosten blijven onverlet ende onghereken tot het vertreck". RAG-fonds Oudburg 641, omstreeks 1649.

Achiel DE VOS

PERSONEN UIT ASSENEDE OVERLEDEN IN HET BIJLOKEHOSPITAAL TE GENT (1651-1799)

In de overlijdensregisters van de Bijloke (bewaard in het stadsarchief te Gent) vinden we betreffende Assenede, volgende vermeldingen :

„De maendt van mej 1679

14 Marten *van den Berghe*, van *assenede*”.

„De Maendt Meij 1687

1 Janneken *de Mol*, van *assenede*”.

(P.R. Bijloke o. 1651-1695 nr. 316 - S.A. Gent).

„De Maent augustij 1733

13 Joanne *vande Velde*, van *assenede*”.

„De Maent 8ber 1734

18 Pieter *de Jode*, van *assenede*”.

(P.R. Bijloke o. 1696-1760 nr. 317 - S.A. Gent).

„Junij 1766

26 Adriaenus *Haeck* fs Pieter, van *assenede*”.

„Junius 1770

4 Theresia *Bulgerman* fi^a Henricus, van Assene, audt 56 jaer”.

„December 1773

3 Joannes Baptista Vereecke fi^a Gerardus, van Westerem deocese van mechen, audt 29 jaer, getrouwt met Laurentia Cornelia Goethaels f^a..., van assenede deocese gendt”.

„augustus 1776

24 Marie Baeckers f^a Joannes, van St michiels in gendt, audt 26 jaer, getrouwt met Judocus Bauwens fi^a Martinus, van hassenede deocese van gendt”.

(P.R. Bijloke o. 1760-1779 nr. 318 - S.A. Gent).

„November 1779

Den 30 november 1779 naerden middagh ten 1 ure is overleden, Petrus *Carle* fs Petri, gebortigh van St albertspolder ⁽¹⁾, audt 34 jaeren, ongetrouwt”.

„februarius 1781

den 27 februarii snachts ten alf ure elf is overleden, Joannes *de Schepper* fs Jacobi, gebortig van hassenede, aud 55 jaeren, tweemaal getrouwt geweest, de eerste met Maria de Molie, gebortig van hassenede, de tweede met Carolina Koolens, gebortig van St nicolaes in gend”.

„junius 1782

den 29 junius smorgens ten acht uren is overleden, Livinus *de Koninck* fs Joannis, gebortig van St albertspolder op assenede, aud 26 jaeren, jongman”.

(1) "Ook de Albertpolder maakte deel uit van Assenede. Zijn bedijking, die zo goed als beëindigd was in 1812, was gewonnen op gronden die in 1375-76 waren overstroomd. De polder werd echter onttrokken aan de jurisdictie van de schepenen van het ambacht (1814) en ingericht als heerlijkheid, in leen gegeven aan Philippe Prats. In 1712 werd de polder zelfs burggraafschap. Ten gevolge van de grensregeling van 1884 kwam de helft op Statenbodem te liggen”.

- Gemeenten van België ; geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. 1. Vlaanderen, Assenede, p. 54.

van ~~de~~ martinus in gend oud 48 jaeren gesamen
gewest met livina de vrese gebortig van ~~de~~
martinus in gend.

Simon joannes de noter

27
joannes
de schepper

Den 27 februari nacht ten alt ure elc is overleden
joannes de schepper ~~de~~ iacobi gebortig van haffenede
oud 55 jaeren tweemaal getrouwt geweest de eerste
met maria de molie gebortig van haffenede
de tweede met carolina koolens gebortig van ~~de~~
nicolaes in gend.

Simon joannes de noter

indele maand syn overleden
den nomber van 's potmen

Overlijdensakte van Joannes de Schepper fs Jacobus, ult Assenede,
+ 27 februari 1781 Gent (Bijloke).

Foto stadsarchief - Gent

den 17 augusti smorgens ten alt ure elc is overleden
iacobus miniotte ~~de~~ nicolai gebortig van ~~de~~ iacobi
in gend oud 62 jaeren weduwaer van maria de
Hle gebortig van ~~de~~ iacobi in gend.

S. J. De Noter

den 17 augusti savonds het quart voor tien ure
is overleden maria rommel ~~de~~ ludovici gebortig
van assenede oud 51 jaeren getrouwt geweest met
tobias de noter gebortig van ingghelant.

S. J.

S. J. De Noter

Den 17 augusti smorgens ten alt ure elc is
overleden

Overlijdensakte van Marla Rommel fa Ludovicus,
ult Assenede, + 17 augustus 1784 Gent (Bijloke).

Foto stadsarchief - Gent

„augustus 1784

den 17 augusti savonts het quart voor tien uren is overleden, Maria *Rommel* fa Ludovici, gebortig van assenede, aud 51 jaeren, getrouwt geweest met Tobias le Poeder, gebortig van buggenhaut”.

(P.R. Bijloke o. 1779-1786 nr. 319 - S.A. Gent).

„Meye 1789

den 8 meye smorgens ten vier uren is overleden, Joannes *Doens* fuis Jacobi, gebortig van hassenede, aud 59 jaeren, getrouwt geweest Catharina Remeus, gebortig van aelst”.

„December 1792

den 6 december smorgens ten negen uren is overleden, Joannes Damman fus Joannis, gebortig van St: nicolaes in gend, aud 70 jaeren, weduwaer van Maria Francisca Nuytens, gebortig van assenede”.

„februarius 1793

den 24 februarius smorgens ten alf ure negen is overleden, Guillielmus *van der Heyden* fus Marini Victoris, gebortig van assenede, aud 46 jaeren, getrouwt geweest met Isabella Caron, gebortig van bambeke”.

„april 1793

Den 3 april savonts ontrent seven uren is overleden, Anna Maria de Boevere fa Jacobi, gebortig van St: Salvator in gend, aud 91 jaeren, weduwe van Guillielmus Pynaert, gebortig van assenede”.

„Meij 1793

den 25 mey snachts het quart voor een ure is overleden, Rosalie *Hellaert* fa Laurentii, gebortig van assenede, aud 19 jaeren, jonge dochter”.

„September 1796

den 25 september smorgens het quart naer negen uren is overleden, Judocus Lernous, sone van Joannes Lernous, borduerder in brussel, ende van Maria Agata Carlier, gebortig van brussel, aud 64 jaeren, borduerder van stiele, woonachtig inde donkerstege, tweemaal getrouwt de eerste mael met Maria Philips gebortig van St. bavo in gend, de tweede mael met Cornelia Dae-ninckx, gebortig van hassenede”.

„Maerte 1797

den 10 maerte smorgens ten alf ure tien is overleden, Joanna de Wandel, dochter van Joannes, in syn leven winkelier, ende van Maria Pullinx, gebortig van gistel, aud 78 jaeren, gewoont inde baudeloostraete, weduwe van Philippus Wydhooge, gebortig van assenede, coster van bochaute”.

(P.R. Bijloke o. 1786-1799 nr. 322 - S.A. Gent).

Wilfried STEEGHERS

HET ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN HET MEETJESLAND 1981-1984.

J. ROMMELAERE, J. SEMEY, N. VAN DER MOEREN,
J. VANMOERKERKE, M. VERLOT.

INLEIDING

Het Meetjesland had tot voor kort bijzonder weinig archeologische vondsten opgeleverd. Dat dit uitsluitend te wijten was aan het gebrek aan onderzoek zal hierna blijken. Daar dit onderzoek zeer snel vordert en iedere dag nieuwe vondsten worden gedaan kan deze bijdrage slechts zeer voorlopig zijn. Op een uitgebreide status questionis zal dus nog enkele jaren moeten gewacht worden.

De belangrijkste oorzaken voor dit plotse ontluiken van de archeologie in het Meetjesland zijn de vruchtbare luchtfotografische prospecties van J. Semey. Dit onderzoek was vooral succesrijk op de west-oost gerichte zandige ruggen. Deze zijn zeer gevoelig aan de droogte, zodat "verstoringen" in de ondergrond betrekkelijk snel een weerslag hebben op de groei van de gewassen. Deze anomalieën in de plantengroei kunnen dan vanuit de lucht waargenomen worden.

Een tweede oorzaak van deze groei is het toenemend aantal veldprospecties. Hierbij worden naar boven geploegde archeologica gerecupereerd. Bovendien worden alle ontsluitingen (grachten, silo's,...) zorgvuldig gecontroleerd op de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen. Het Seminarie voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent o.l.v. J. Nenquin werkt sinds enkele jaren een project in die zin uit. De gemeenten Maldegem, Adegem en Evergem vormden reeds het voorwerp van een dergelijk onderzoek.

EPIPALEOLITICUM-MESOLITICUM

De eerste, zekere sporen van de aanwezigheid van de mens in het Meetjesland dateren uit het epipaleolithicum (10000-7000 voor Chr.).

Van die periode vonden we tot nog toe alleen vuurstenen artefacten terug. Bij de bewerking van vuurstenen knollen werden "klingen" en "afslagen" verkregen. Deze werden dan verder bewerkt tot zogen, schrabbers, boren, spitsen, e.d. Alhoewel we over de preciese functie van deze artefacten slecht ingelicht zijn, kunnen we ze toeschrijven aan groepen jagers-verzamelaars die tijdens de geleidelijke verwarming na de laatste ijstijd in onze streken leefden. Concentraties van artefacten uit die periode werden al aangetroffen te Evergem en te Maldegem. Te Ursel werd een zogen. Tjongerspits, één van de meest typische artefacten uit die periode, aangetroffen door F. Robbrecht.

Sporen uit het mesolithicum (ca. 7000-4000 voor Chr.) zijn ook betrekkelijk talrijk. In de zones die ernstig onderzocht zijn, vinden we steeds een re-

latief dichte verspreiding van concentraties van artefakten van de mesolitische groepen. Het betreft meestal zeer kleine vuurstenen voorwerpen die zowel bij de visvangst, de jacht, het verzamelen van planten als bij de bewerking van goederen kunnen gebruikt zijn.

NEOLITICUM

Van het neolithicum (nieuwe steentijd) (ca. 4000-1700 voor Chr.) in onze streken is nog betrekkelijk weinig geweten. In de leemstreek vinden we reeds in het 5de millenium sedentaire landbouwers. Wanneer precies deze levenswijze ingang gevonden heeft in de zandstreek is nog onzeker. Wel kunnen we uit de verandering van het werktuigenensemble vermoeden dat ook hier de landbouw zijn intrede gedaan heeft in het 4de millenium. De vondsten bestaan tot nog toe uit toevallig aangetroffen voorwerpen zoals bijlen, pijlpunten, e.d. Het is echter niet uitgesloten dat sommige van de door J. Semey bij luchtfotografie aangetroffen sporen uit deze periode dateren.

METAALTIJDEN

Voor de bronstijd (1700-700 voor Chr.) beschikken we over heel wat meer gegevens. Reeds op het einde van de vorige periode had het gebruik om de doden onder grafheuvels bij te zetten zich verspreid in onze streken. Deze grafheuvels werden veelal omringd met één of meerdere grachten en/of bermen. Van het heuvellichaam en de berm(en) vinden we nog weinig sporen terug. De (ge vulde) grachten daarentegen kunnen door de luchtfotografen ontdekt worden. Zo kennen we er reeds een 30-tal in het Gentse.

Het grafveld van Evergem-Ralingen, ontdekt bij luchtfotografische prospectie, is het eerste in zijn soort dat grondig wordt onderzocht. Door diep ploegen en erosie zijn van de structuren alleen de diepste grachten en kuilen bewaard. De eerste "cirkel" heeft een dubbele kringgreppel met een respectievelijke diameter van ca. 11 en 30 meter.

Het centrale deel van de structuur was volledig verstoord. Van de binnengreppel restte alleen nog een spoor van maximaal 40 cm breed en diep. In sommige gevallen kon alleen nog de uitloging ervan vastgesteld worden. Houtskool uit deze binnengreppel kon met behulp van de C-14 dateringsmethode in de vroege en/of midden-bronstijd gesitueerd worden (3480 ± 60 Before Present). In de buitenste gracht, ca. anderhalve meter breed en diep, werden bovenaan scherven uit de ijzertijd aangetroffen. Ze duiden er mogelijk op dat deze gracht lang open is gebleven en gedurende de ijzertijd langzaam toeslibde. Dit vermoeden wordt versterkt door de nabije aanwezigheid van een rechthoekige kuil, grotendeels gevuld met verbrande eikels ⁽¹⁾. Dergelijke "silo's" vinden we veelal terug in ijzertijd-nederzettingen.

De gracht van een 2de circulaire structuur (diameter ca. 22 m.) bevatte ook ijzertijdscherven in zijn bovenste vullingslagen. Centraal in de structuur

(1) De determinatie van deze eikels is het werk van R. De Ceunynck van de VIANO (Vereniging voor Interdisciplinair Archeologisch-Natuurwetenschappelijk Onderzoek).

werd hier wel een kuiltje met sporen van een rode kleurstof aangetroffen. Ook hier bemoeilijkten recente verstoringen de interpretatie.

ROMEINSE TIJD

Vrij verrassend was de ontdekking van enkele Romeinse brandrestengraven, net ten zuiden van de eerste circulaire structuur van Evergem-Ralingen. Het onderste deel van een rechthoekige en een ronde kuil bevatten nog grote fragmenten van Romeins aardewerk.

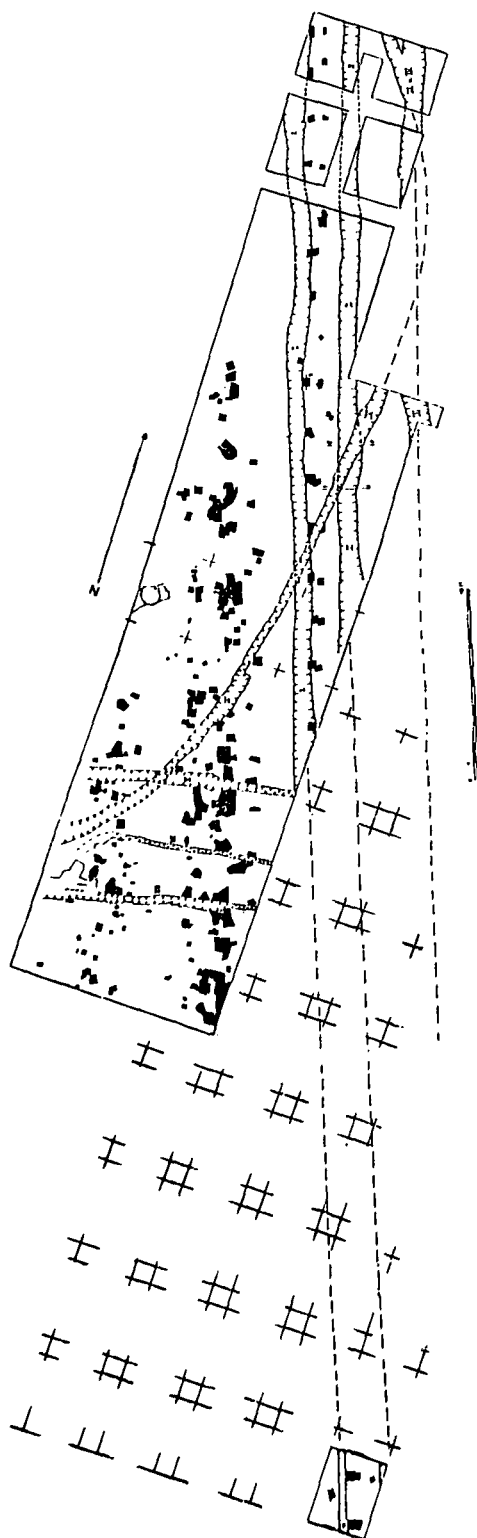
EVERGEM-VIERLINDEN

De Heemkundige kring 'De Gonde' uit Melle voerde sedert 1982 in samenwerking met J. Rommelaere en M. Verlot 3 opgravingscampagnes door te Evergem-Vierlinden, 43. De site werd ontdekt door G. Deseyn. Men vond er 3 greppels over een afstand van 80 meter die zijn afgezoomd door regelmatig terugkerende paalkuilen. Deze noordwest-zuid lopende greppels vertonen in doorsnede een onregelmatige U-vorm. De onderlinge afstand bedraagt ongeveer 1,4 meter. In de vulling van de greppels en de paalkuilen werd Romeins aardewerk gevonden. Dit complex van evenwijdig lopende greppels en stroken paalkuilen wordt nog eens doorsneden door jongere (Romeinse?) greppels. De onderlinge samenhang is echter nog zoek. Hoewel reeds een aanzienlijke oppervlakte werd opgegraven hebben we nog geen idee van de werkelijke omvang van de vindplaats. Het Romeins loopvlak is niet in situ bewaard, maar werd geremanieerd door recente bouwlagen. Nauwkeurig onderzoek van de profielen en onderlinge vergelijking toonde aan dat een deel van het terrein werd genivelleerd waardoor het oorspronkelijk reliëf van de site ingrijpend werd veranderd.

In tegenstelling tot de talloze sporen werd slechts een geringe hoeveelheid materiaal aangetroffen. Het merendeel bestaat uit Gallo-Romeins gebruiks-aardewerk. Daarnaast vonden we nog een 10-tal scherven *terra sigillata*, voor het overgrote deel afkomstig van Centraal-Gallische ateliers en derhalve ruim te dateren in de 2de eeuw. Eén enkele scherf is mogelijk van Zuid-Gallische herkomst en kan worden gedateerd in de 1ste eeuw A.D. ⁽²⁾. Een 4tal scherven *terra nigra* met grafietspolijsting wijzen op een datering in de eerste 2 eeuwen na Christus. Een nagenoeg bijna volledig beker in gevernist aardewerk met zandbestrooiing (type Niederbieder 32a) met trechtervormige hals en omgeslagen rand kan in de 2de helft der 2de eeuw worden gedateerd. Enkele scherven van pompeïaans rood aardewerk kunnen worden gedateerd van 65-75 tot 250 A.D.. Bij het gebruiksaardewerk is vooral de import uit het Eifelgebied van belang. Eifelwaar komt in onze streken voor vanaf het eind van de 2de eeuw. We vonden tevens enkele glasscherven, fragmenten van een maalsteen in arcosegesteente, evenals tegulae en imbrices.

Op basis van deze weliswaar schaarse vondsten denken we toch een voorlopige datering te mogen vooropstellen. Al het gevonden materiaal kan worden gedateerd van de 1ste tot en met de 3de eeuw A.D.. Laat-Romeinse

(2) De datering is afkomstig van Dr. H. Thoen van het Seminarie voor Archeologie van de RUG.

(1) Plan opgraving Vierlinden (M. Verlot & J. Rommelaere)

(2) Opgraving Vierlinden (M. Verlot & J. Rommelaere)

(3) Ceramiek Vierlinden (M. Verlot & J. Rommelaere)

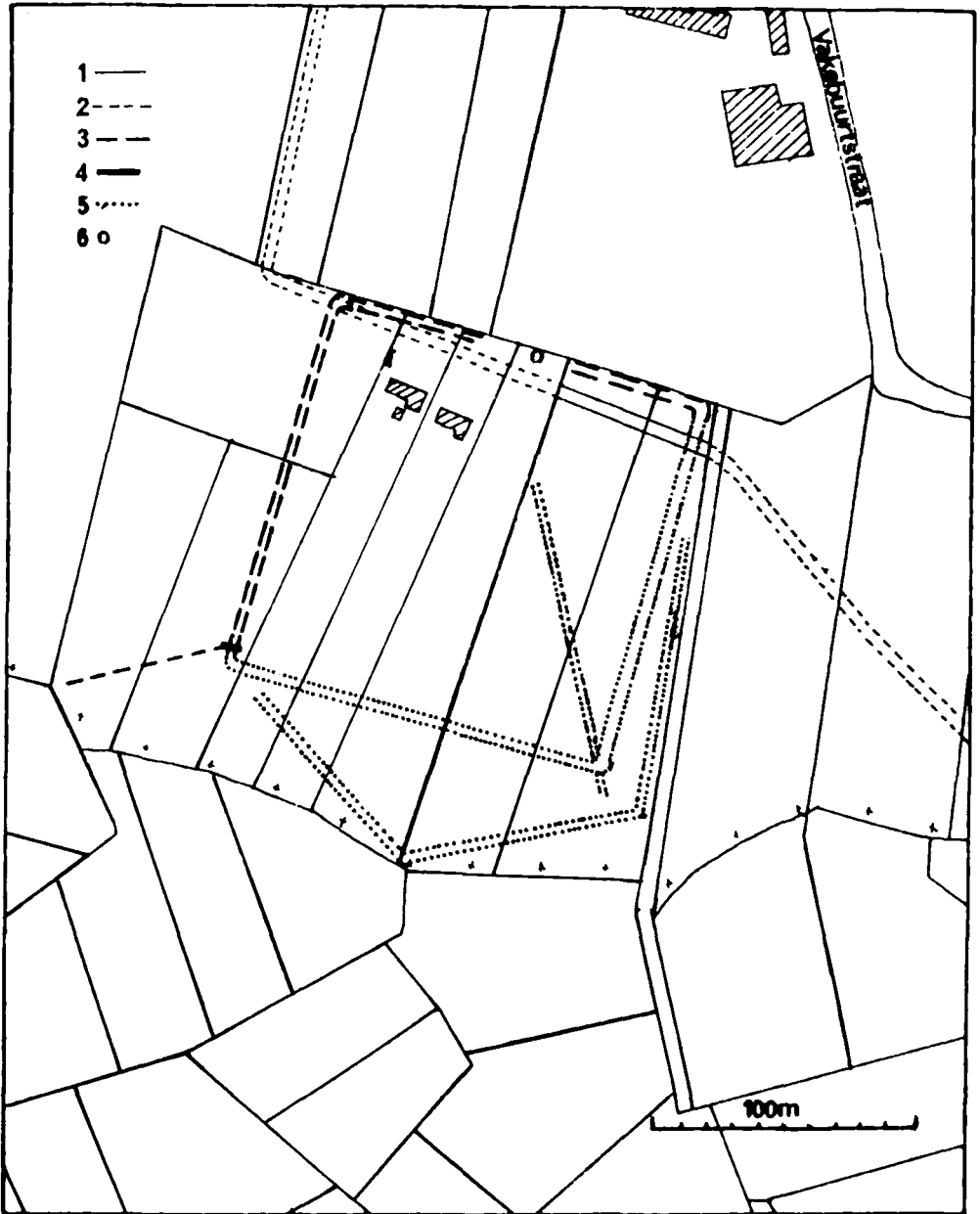
ceramiek werd tot nog toe niet aangetroffen. Het is niet uitgesloten dat het eind van de occupatie te Evergem-Vierlinden samenhangt met de algemeen waargenomen daling van de landelijke bewoning in de 2de helft van de 3de eeuw. Deze daling van de bewoning wordt meestal in verband gebracht met invallen van Germanen in die periode. Hoewel we nog geen zicht hebben op de uitgestrektheid van de site en daardoor een heleboel vragen nog onbeantwoord blijven, staat het niettemin buiten kijf dat we te maken hebben met de resten van een Gallo-Romeinse landelijke nederzetting. De vele paalsporen doen vermoeden dat de bewoning waarschijnlijk in houtbouw was opgetrokken. Een nadere studie van de gegevens zal waarschijnlijk meer informatie aan het licht brengen. Gezien de stand van zaken wensen we ons voorlopig niet verder uit te spreken over de aard van deze Gallo-Romeinse bewoning.

Dit jaar werd nog een derde Romeinse site ontdekt door J. Semey. Bij het "afschaven" van een bestaande greppel werd een Romeinse kuil waargenomen. Deze kuil maakt hoogstwaarschijnlijk deel uit van een groter site dat reeds door luchtfotografie was ontdekt.

De veldprospektie te Evergem bracht ook talrijke Romeinse sporen aan het licht. De betekenis ervan moet echter nog verder onderzocht worden.

MALDEGEM-VAKE

Van groot belang is ook de (luchtfotografische) ontdekking van een Romeins "versterkt" site door J. Semey. In juni '84 liet een proefgraving ons toe het site in de Romeinse tijd te dateren. Bovendien kon al een hypothetisch

(4) Hypothetisch plan Maldegem-Vake.

Legende : 1) kadasterpercelen ; 2) landwegen ; 3) verondersteld tracé grachten op basis van lozingen ; 4) proefgraving ; 5) verondesteld tracé grachten op basis van luchtfoto's ; 6) negatieve boringen. (J. Vanmoerkerke).

plan (zie afb. 4) opgesteld worden op basis van de boringen en de luchtfoto's.

De vierkante structuur wordt gevormd door 2 parallelle grachten waarvan de buitenste mogelijk een palissadegracht is. De andere grachten maken mogelijk deel uit van een gelijkaardige structuur uit een vroegere of latere (Romeinse) fase.

MIDDELEEUWEN

Wat betreft de middeleeuwen is er nog weinig archeologisch onderzoek gebeurt. Te Evergem-Ralingen werd een laag met 11-12de-eeuwse ceramiek aangetroffen. Een haard en een lemlaag maken mogelijk deel uit van een gebouw.

Te Maldegem-Zoetendale, aan de Vier Hofsteden, werden sporen van de abdij ontdekt. Onder enkele muurfragmenten werden skeletten aangetroffen. Bij de bouwresten bevinden zich enkele versierde tegels. De aangetroffen ceramiek kan in de late middeleeuwen gedateerd worden.

Ook voor de studie van de middeleeuwen heeft de luchtfotografie haar steentje bijgedragen. Talrijke omwalde hoeves, de zogen. "moated sites", konden gelokaliseerd worden. Aan de hand van de luchtfoto's kan hun inplanting beter bestudeerd worden.

26/9/84

BIBLIOGRAFIE

DESEYN G., DESMET G., ROMMELAERE J. & VERLOT M., 1984. Sporen van een Gallo-Romeinse nederzetting te Evergem-Vierlinden, *VOBOV-Info*, 15, p. 14-35, Belsele.

DE CEUNYNCK, R., 1984. Macrobotanische analyse van een monster afkomstig uit de silo van Evergem-Ralingen, *VOBOV-Info*, 15, p. 9, Belsele.

RAVESCHOT P., 1984. Het site van Ralingen, *VOBOV-Info*, 15, p. 34-45, Belsele.

SEMEY J., 1984. Luchtverkenning en archeologie, *VOBOV-Info*, 15, p. 2-4, Belsele.

SEMEY J. & VANMOERKERKE J., 1983. Opgraving van een circulaire structuur uit de metaaltijden te Evergem-Ralingen. Voorlopig Verslag. *VOBOV-Info*, 11, p. 26-35. Belsele.

SEMEY J. & VANMOERKERKE J., m.m.v. THOEN H. & VAN DER MOEREN N., 1984. Romeins "versterkt" site te Maldegem-Vake. *VOBOV-Info*, 14, p. 15-20. Belsele.

THOEN H., 1978. *De Belgische Kustvlakte in de Romeinse tijd. Bijdrage tot de studie van de landelijke bewoningsgeschiedenis*. Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Letteren 88, Brussel.

VANMOERKERKE J., 1984. De Metaaltijden te Evergem, *VOBOV-Info*, 15, p. 8-9, Belsele.

VANMOERKERKE J. & VERLOT M., 1984. De Steentijd te Evergem, *ibidem*, p. 6-7.

VAN DOORSELAER A., 1981. De Romeinen in de Nederlanden *In Algemene geschiedenis van de Nederlanden*. Haarlem/Bussum, dl. 1, p. 22-94.

VERLOT M., 1984. *Archeologisch onderzoek in de gemeente Evergem. Prospectie-Analyse-Synthese*, met bijlage. (Onuitgegeven licentieverhandeling RUG).

VERLOT M., 1984. De Romeinse bewoning te Evergem, *VOBOV-Info*, 15, p. 11-13, Belsele.

VERLOT M., 1984. De middeleeuwse periode te Evergem, *ibidem*, p. 36-42.

AANVULLENDE DOCUMENTEN BETREFFENDE DE OMBOUW VAN DE KERK VAN EEKLO TOT VERSTERKING IN 1595

In "Appeltjes van het Meetjesland nr. 16" (1965) p. 59-65 verscheen van de hand van Luk Stockman, naar aanleiding van het ontdekken van een plattegrond van de kerk van Eeklo, een artikel getiteld : "*De Kerk van Eeklo omgebouwd tot Fort in 1595*".

Bij toeval kregen we onlangs nog twee "verloren" documenten over die opbouw in handen. Om ze enigszins beter te situeren geven wij hier een korte historiek van de eraan voorafgaande beslissingen.

Op 9 januari 1595, op het hoogtepunt van de raids der Vrijbuiters, kregen de plannen tot ombouw vaste vorm ⁽¹⁾.

Hoewel buiten de Kasselrij van de Oudburg gelegen, werd de kerk van Eeklo, binnen het Brugse Vrije, omgebouwd tot bolwerk ter bescherming van de Oudburg, zijnde een der voornaamste infiltratiewegen van de kasselrij.

Het was dan ook logisch dat de Oudburg de kosten ervan diende te dragen.

De aanbesteding gebeurde te Eeklo op 30 en 31 januari en op 1 februari 1595 ⁽²⁾.

Ook de bevoorrading in bouwmaterialen en mondvoorraad gebeurde vanuit Gent want Eeklo was op dat moment vrijwel totaal verlaten van zijn bevolking ⁽³⁾.

Een paar maand later kreeg het bolwerk reeds een grondige poetsbeurt ⁽⁴⁾ ; Wat nu onze beide documenten betreft : een eerste ongedateerde aanbesteding vonden we in het bundel rekeningsbewijzen nr 1419 van het fonds Oudburg, verkeerdelijk geklasseerd onder het jaar 1572.

Door de reeds hoger geciteerde archiefstukken kunnen we die aanbesteding dateren einde januari 1595.

De tweede aanbesteding van 10 hutten in de kerk is vermoedelijk kort na 20 maart 1595 opgesteld.

Op diezelfde datum notuleert men immers in de Resolutieboeken, dat volgende werken nog moeten uitgevoerd worden :

- 1) Hutten voor 40 ruiters.
- 2) Houten deur om paarde- en voetvolk af te sluiten.
- 3) Twee privaten.
- 4) Een corps-de-garde.
- 5) Een hut voor kapitein en luitenant.
- 6) Wachthuizen ⁽⁵⁾

(1) RAG-Oudburg 169, 2 r°.

(2) RAG-Oudburg 1422.

(3) RAG-Oudburg 1422 - 25 februari 1595.

(4) RAG-Oudburg 1422 - 31 mei, 2 augustus 1595.

(5) RAG-Oudburg 169, 46 r°.

Beide documenten, die niet alleen een zuiver historisch belang hebben maar ons ook inlichten over het toenmalig kerkgebouw van Eeklo, verdienen een integrale publicatie.

DOCUMENT I. - 1595, januari - Aanbesteding tot het versterken van de kerk van Eeklo (6).

"Up dese naervolghende conditien ende bespreken zalmen besteden van weghen mijne E. Heeren Bailliu ende Mannen van Leene van den Castele ende Auderburch van Ghendt de noodtzakelicke reparatie van metserie die noodich es ghedaen te wesen tot het fortifieren van de kercke van Eecloo.

Eerst sal den annemer up stoppen vijf boghen van het purven upwaert met eenen steen en alf dicke, met noch het up metsen van eender frijte van grondts tot der hoochde van den Capiteele vande orduynen pilaeren dicke twee steen ende lanck drij steen.

Item den annemer wordt noch ghehauden te metsen eenen muer tusschen de voorkercke ende den choor tot onder den boghe twee steen dicke daer in te laten een duere daer men hem die ordonneren zal mitgaders noch te stoppen een duere twee steen dicke up de noortzijde van de kercke ende up de zelve zijde inden zelve muer een ander duere te maken met de handslaghen wijt vier voet en alf ende hooghe acht voet ende daer in te metsen ghoede soffisante duerhaecken metten haecsteenen ende decsteenen ende drij steercke slotsteenen over de selve duere welvende van eenen boghe wesende een alf Ronde eenen correel hooghe ende een correel breed ende van eenen rechten boghe breed naer de dicke van eenen muer ende hooghe eenen steen als voren.

Boven desen wordt hij annemer noch ghehauden te metsen de hegghe van de duere onder den turre ende die vernauwen tot up vier voet en alf den dach ende hooghe acht voet van buuten ende binnen welvende met eenen boghe ooc metten haecken, haecsteenen, slotsteenen Inder manieren als voren naer den heesch.

Voorts zal hij noch toe metsen een duere ende twee veinsters int portael gestaen up de zijdzijde van de kercke van buuten ende binnen effen masits toeghemest naer de dicke van den muer ende daerin ende inde haudde mueren van den zelve portaele te maken zo veel schietgaten alst de besteders believen zal, ende bovendien Int zelve te stoppen noch eene duere met een steen dicke van binnen sleecx daer als nu eenen hauten wintelsteegher in staet ende van ghelijcken inden eenen zijdmuer vanden zelve portaele oostwaert, wort hij annemer ghehauden te maken een schauwe om de selve te dienen tot eender corps de garde wijt acht voet tusschen stantvlieten ende also voorts up ghewrocht tot eenen voet boven der vurst van den dacke.

Boven desen zal hij noch toe metsen een duere nu staende in de cruuskercke up de zelve zijde van de kercke zuytwaerdt ten minsten twee steen dicke.

Al dit voorn. weerck wort hij annemer ghehauden te metsen in goeden calck moortele wernende drij sacken calcx in een voer savele.

Den annemer wordt al dit voorn. werck ghehauden te leveren ende maecken te wetene calc, savele, correel steen, haecsteenen slotsteenen Iseren haecken,

(6) RAG-Oudburg 1419.

dies zal hem volghen al het coreel steen van de kerckmueren rondomme het kerckhof staende met ooc al het ghone dat inden choor van de zelve kercke vervallen licht van de aude muraige.

Het upmaecken ende volcommen van den wercke als hier volcht.

Wijngelt XV guldenen.

Ile bestedynghe.

Boven desen zalmen noch ghehauden wesen te maken Inden choor zes dobbel caven wijt zes voet tusschen stantvlieten ende in alles hooghe ontrent vijfthien voet ende an elcke cave an beede zijdden van den stantvlieten te metsen met een alf correel om te cepareren de hutten van elcanderen.

Ende zo oock den annemer noch van ghelijcken wordt ghehauden te metsen Inde voinsters van de keercke tot dertich in ghetale van de schooten upwaerts eenen muer zeven voet hooghe ofte meer indient noot is daermen de hutten jeghens maken zal ende daer in te maken also veel schietghaten alst den besteders believen zal.

Dese twee laetste partijen metsweerx vermach den annemer te onstane die te metsen in goede vette Eerde ofte die hij vermach te halen tot synen diensten zonder Iemant enighe schade te doene.

Boven desen wort den annemer hem ghehauden te voersien van alle zijn ghe-reetschap als stellinghe cuupen berien ende anderssins hem dienende tot het volcommen van zijnen anghenomen weercke ende zal Int weerck commen den ende also continuelick weercken met zo veel ghesellen dat hij zijn weerck zal voldaan hebben onthier ende een maent naer date deser bestedinghe up peine dies in faulte blivende te verbueren voor Elcken dach langer duerende vijf scell. gr. temploieren bij de besteders tot haerl. discretie. Men zal hier af de betalinghe doen ten drye payementen te wetene een derde ghereet, een derde thalven weercke ende tlaeste derde ten upmaecken ende upnemen van den zelve wercke mits bij de annemere stellende souffisanten zekere ten contentemente van de voors. besteders. Men sal hier af de bestedinghe doen bijden hoop met besloten briefkens ende zo wie het minst instelt zal hebben voor den wijn XII guldenen ende daer naer zo wie eerst mijn zeght zal weerckman bekendt zijn.

De annemers van dese twee bestedynghen zullen ghehauden worden alzulcke wercken eerst te maeckene als heml. van wegghen de besteders zal gheordonneert worden.

DOCUMENT II. - 1595, maart. - Aanbesteding van 10 hutten, 2 privaten en andere werken binnen de kerk van Eeklo (?).

Condicien ende bespreken van tmaken van X hutten Inde vuerkercke van Eeckeloo, mitsgaders van twee privaeten ende andere noodighe reparatie dienende ghedaen ande zelve kercke twelck men besteden zal leveren ende maken van wegghen mijne E. Heeren Baliu ende mannen van Leene van den Castele ende Auden burgh van Ghendt.

Eerst worden de Annemers ghehauden te maken vier hutten lanx den sij muer noort inde vuer kercke welck derthien voet viercant ofte bet, twee jnde Cruuskercke zo groot die ghecommen cuenen ende drije inde Capelle up de

(7) RAG-Oudburg 1422.

zuudsijde van den Rade van vooren ghetemmert ende gheplackt conforme de hutten staende inden Choor totter hoochde vanden aleyen ende van boven ghemaect met elsen peertsen ende hurden ghelijck de Alleyen ende boven upde hurden gheleyt ende ghedeckt met sooden metten groese nederwaert voort sende in elcke hutte een cave jegahens den kerckmuier wijt vijf voeten ende de pijpe van achter wt ghespronghen duer den muier met witte ofte blau steenen ende van daer upwaert ghemetst boven den uppercant van den spronck vijf voeten boven ghedeckt ende ter sijde met gaten om den roock duer te suveren, welck hutten om deen dander te separeren moeten gheplackt ende ghetemert wesen als van voren.

Item worden noch ghehauden te maken twee privaeten het eene in den zo groot den zelven gront es allesins conforme de hutten staende in den Choor met eender inckel cave jegahens den muier upde oostside.

Item worden noch ghehauden te maken twee privaeten het eene in den choor om te ghebruken van upde Alleye ende het ander ande cruus kercke up de noortsijde elck privaet wt stekende drij voeten up twee veerhauten met een hanghereel van onder elck privaet wijt vijf voeten met ije brillen boven ghedeckt met wit tolderbert ende van drij sijden gheschut met witten berde ende van up de alleyen te maken twee duergaten om de zelve te ghebruken, worden noch ghehauden onder elck privaet te delfven eenen put acht voeten viercant.

Item worden noch ghehouden te maken een sentinelle huus boven de poorte vanden Inghanck van tvoetvolck drij voeten breed ende vier voeten wt staende up hanghereelen van drij sijden gheschut met solderbert ende boven ghedeckt met ghelijken berde ende inden muier te breken een duergat om te ghebruken met eenen steegher die de annemers maken moeten van upden steegher van de sanctuarie.

Item worden noch ghehouden te maken een blende van ande optreckende brugge tot anden turre hooghe als de blende upde westsijde van de selve brugge.

Item werden voorts ghehauden te stane x pijlen lanck thien voeten ten minsten dick acht duymen viercant met een gurdel ende twee tanghen duer de gracht zo tzelve af gheteekent es achter gheplanckt ende ghevult met eerde up welcke pijlen moet ghemaect werden een palisade ommekeerende tot upde hegghe vander kercke allesins volghende der palisade staende rontom de kercke.

Item worden noch ghehauden te legghen een sturtgote up Iseren haken om twatere te leeden voor bij de veinsters tot Inde gracht vanden bolleweercke voor den turre.

Item werden noch ghehauden te maken een duere tusschen de vuer kercke ende den Choor wijt vier voeten en half ende hooghe acht voeten de zelve duere hanghende in een casse tusschen stijlen, emmers naer den heesch van den weercke.

Alle de materialen dienende totten zelven weerck als steen, calck savele haudt Iserweerck als ende anderssins zullen de Annemers ghehouden worden te leveren thuerliedder coste ende tzelve behoerlick te weercken ten contentemente vanden ghecommitteerde totten weercke.

Item zullen ghehauden wesen int werck te comen up dagh april 95.

De Betalynghe zal gheschieden

Men zal dese bestedynghe doen als leveren ende maken bij den hoop ende bij tshieten van bijlgette zo wie de zelve minst inne stellen zal die zal hebben te wijne tot XXX s.gr.

Item noch te maken een aftreck boven de corps de Garde, alzoo groot als de cuype es. Item van het Ghebindt nederwaert gheplackt ofte ghecleempt latende aldaer een duere in dese bestedynghe en es gheen metsweerck begrepen.

Es inghestelt bij Gillis de Mesmakere up XVI £ gr XIIIIs. IIII gr. over Thomaes Gossins ende bleven voor de voorscr. somme

Bailliu ende mannen van Leene van den Castele ende Auderburch van Ghendt ordonneren den ontfanghere Jan van Crayenbrouck te betalene an Thomas Goossins de somme van twintich ponden drij scell. vier grooten eens te wetene xxx s. van wijnghelde xvi £ xiiis. iiiid. conforme de bestedynghe ende ij £ gr. van overwercke ende leveren van twaelf caefbalcken dies wort hij ghehauden te leveren noch een leedere om te dienen totten sentinelle huuse staende boven den inganck vanden voetvolck ende zal u met zijn acquyt jn Rekenynghe valideren act. xxvijen Septembris XVc XCV.

Bij ordonnantie alsboven

Sevecote 1595.

Ick onderschreven kenne onfaen te hebben huuter handt van Jan van Craei-hem broeck Ontfangher van et auwerbursche et hinhaut van deser Ordinansie bedragende twijntich ponden drij scellynghen vier groote Orconden der Waerheit zo hebbe ick dit onderteekent.

Thomaes Goossens. ”

Rijksarchief Gent, fonds Oudburg 1422 - Rekeningsbewijzen.

Achiel DE VOS

DE SOCIAAL-ECONOMISCHE MAATSCHAPPIJ-STRUCTUUR

VAN POEKE (OOST-VLAANDEREN) ROND 1866.

Inleiding

Op het einde van de negentiende en vooral bij de aanvang van de negentiende eeuw kwam in België de industriële revolutie op gang. Dit veroorzaakte een complexe reeks evolutielijnen binnen de economische en sociale verhoudingen, die uiteindelijk het ganse maatschappijbeeld van België in de loop van de negentiende eeuw grondig zou wijzigen. Het algemeen beeld van dit ontwikkelingsproces is reeds goed gekend en werd bij herhaling geschetst ⁽¹⁾. Het probleem bij dergelijke werken is dat er noodzakelijk moet veralgemeend worden. Dit vindt dikwijls reeds zijn oorzaak in het gebruikte bronnenmateriaal: de vaak geciteerde resultaten van de nationale tellingen bijvoorbeeld laten zeker niet altijd het afleiden van scherp gestelde en voldoende gedetailleerde besluiten toe ⁽²⁾.

Het resultaat van het generaliserend werk is - uit de aard van zijn opzet - meestal een min of meer zwart-wit getekend beeld. In Belgische context geplaatst: de economische opgang van Gent en enkele Waalse gebieden wordt geplaatst tegenover de aftakeling van de proto-industriële structuur van de Vlaamse lijnwaadnijverheid ⁽³⁾. Dit ruim geografisch kader lijkt het ons niet toe te laten een precies beeld op te hangen van de sociale implicaties, zoals die zich in de verschillende bevolkingslagen voordoen. Zo dienen we er rekening mee te houden dat de sociale impact van de industriële revolutie bij de start voor ruime bevolkingslagen weinig meer dan wrange vruchten opleverde. Hierbij denk ik onmiddellijk aan de werkloosheid der ambachtelijke spinsters, die na 1838 in Vlaanderen totaal weggeconcentreerd werden door het Engels mechanisch gesponnen garen ⁽⁴⁾.

Vooraf voor onderzoek naar de sociale impact van de industrialisatie op de maatschappij biedt het lokaal onderzoek goede mogelijkheden. Enkel door een case-study op lokaal vlak kan men doordringen tot de wezenlijke complexiteit van de sociale en economische hiërarchie van een gemeenschap. Dergelijk onderzoek dient dan gericht te zijn op twee hoofdvragen. In de eerste plaats moet men door het maken van moment-opnames probe-

(1) Hier volstaan we met de vermelding van de recente studie van P. Lebrun e.a., *Essai sur la révolution industrielle en Belgique 1770-1847*, Brussel, 1979.

(2) Cfr de bronnenkritiek verderop in dit artikel.

(3) De teleurgang van de Vlaamse proto-industriële structuur wordt uitstekend beschreven in P. Kriedte, H. Medick, J. Schlumbohm, *Industrialisierung vor der Industrialisierung. Gewerbliche Warenproduktion auf dem Land in der Formationsperiode des Kapitalismus*, Göttingen, 1977.

(4) G. Jacquemyns, *Histoire de la crise économique des Flandres de 1845 à 1850*, Brussel, 1929.

M. Lévy-Leboyer, *Les banques européennes et l'industrialisation internationale dans la première moitié du XIXe siècle*, Parijs, 1964.

P. Kriedte e.a., o.c., hoofdstuk VI.

ren komen tot een juist begrip van de in de bronnen gebruikte omschrijvingen. Het gaat niet op de ontwikkelingen binnen een gemeenschap te onderzoeken zonder voorafgaand zo exact mogelijk de samenstellende delen te leren kennen. Dit onderzoek leert ons inderdaad dat dé typeboer niet bestaat. De term 'landbouwer' dekt een groot aantal inhouden, van de uitbater van een groot bedrijf tot de landarbeider, tegelijk nog huis- of seizoenarbeider, evenals nog veel kleine landbouwers. Hetzelfde kan gezegd worden van het begrip 'arbeider' dat varieert van de ambachtsgezel tot de fabrieksarbeider en de mensen die in de huisnijverheid tewerkgesteld zijn ⁽⁵⁾. Elk van die deelgroepen heeft een leefsituatie, gebaseerd op een reeks kenmerkende eigenschappen van bedrijfsvoering, inkomstenbronnen, demografisch gedrag,... Ten tweede biedt een diepgaand lokaal onderzoek de beste kansen om de zich in de loop der jaren wijzigende inhoud van de verschillende begrippen te leren kennen, en daar rekening mee te houden. Een wever anno 1840 die enkel 's winters thuis weeft, bevindt zich in een andere situatie dan een wever anno 1880, die als fabrieksarbeider tewerkgesteld is. Deze verschillende situatie beïnvloedt verregaand de sociale leefwereld van de betrokkene en zijn gezin, bijvoorbeeld in verband met zijn inkomen, zijn contacten met de arbeidersbeweging, emigratie of pendel naar de steden...

Deze thematiek kan door een gecombineerd kwantitatief en kwalitatief bronnenonderzoek op lokaal (en regionaal?) vlak uitstekend uitgewerkt worden (mits het voorhanden zijn van voldoende bronnenmateriaal). Het is binnen dit kader dat onderliggend artikel onderzoekt hoe een kleine plattelandsgemeente de eerste schokken van de industriële revolutie heeft opgevangen ⁽⁶⁾. Daartoe werd gepoogd een beeld te vormen van de sociaal-economische maatschappijstructuur van het dorp Poeke in 1866. De datum is erg toevallig gekozen, maar lijkt toch heel goed bruikbaar. In het gemeentearchief van Poeke vonden we de ingevulde formulieren van de grote tellingen van bevolking, nijverheid en landbouw van 31 december 1866. Gekoppeld aan de bewaarde lijsten van grond-, patent- en personele belasting en van de gemeentelijke belasting (hoofdelijke omslag) bood dit een goed uitgangspunt om een beeld van die dorpsgemeenschap te schetsen. Het jaar 1866 is een interessant moment om die gemeenschap te onderzoeken. De

(5) J. Craeybeckx, *Boeren 1844-1894*, (N)AGN, deel 12, Haarlem, 1977, p. 104.

D. De Weerd, *Arbeiders en arbeidersleven 1844-1914*, (N)AGN, deel 12, Haarlem, 1977, p. 106.

(6) Er bestaan weinig studies die op lokaal vlak de concrete invloed van de industriële revolutie op economisch en sociaal vlak onderzoeken. We beschikken als uitgangspunt vooral over de algemene studie van B. Verhaegen, *Contribution à l'histoire économique des Flandres*, Leuven/Parijs, 1961. In deze studie konden de uiteenlopende sociaal-economische ontwikkelingen van de verschillende regio's onvoldoende in de verf gezet worden. Sedert enkele jaren heeft men aan de R.U.G. gepoogd door micro-onderzoek van dorpen of steden dit beeld scherper te doen uitkomen. Onder leiding van H. Balthazar kwamen aldus reeds licentiaatsverhandelingen tot stand voor Deinze (J. Lanckswert, *Bi/drage tot de studie van de economische en sociale structuren te Deinze 1830-1860*; 1976-77), Tielt, (M. Strobbe, *Micro-onderzoek over sociaal-economische mutaties te Tielt*; 1977-78), Adegem (J. Van De Casteele, *Microstudie over sociaal-economische mutaties in een plattelandsgemeente. Adegem 1830-1860*; 1977-78) en Aalter (I. Hoste, *Micro-onderzoek over sociaal-economische mutaties in een plattelandsgemeente tussen 1830 en 1860*; Aalter; 1977-78). Het thema vormde ook in de volgende jaren enkele malen het onderwerp van een verhandeling.

schokgolf van de crisisjaren 1845-50, met hevige uitlopers doorheen de vijftiger jaren, is stilaan weggeëbd ⁽⁷⁾. In het jaarverslag van de gemeente van september 1863 spreekt eindelijk weer een positieve toon : er is hoop voor de toekomst en de financiële toestand van het armbestuur "*moet als zeer voldoende beschouwd worden*". De achterstallige schulden zijn afgelost en er zal voor de toekomst allicht jaarlijks een overschot zijn voor "*werken van openbaar nut*" ⁽⁸⁾. Rond 1867 situeert zich echter tevens een keerpunt in de ontwikkeling van de agrarische sector. Na een langdurige opgaande fase zal de Belgische landbouw tussen 1867 en 1888 een periode van stagnatie en zelfs van lichte achteruitgang van de globale jaarlijkse produktie kennen ⁽⁹⁾. Dit brengt voor Poeke, een in die tijd in hoofdzaak op landbouw steunende gemeenschap, opnieuw aanpassingsmogelijkheden met zich mee.

1. HISTORISCH EN GEOGRAFISCH KADER

Poeke, met zijn oppervlakte van amper 583 hectaren, ligt op de grens van Oost- en West-Vlaanderen, tussen Tielt en Gent. Het dorp lag dus middenin dat gedeelte van Vlaanderen waar de lijnwaadindustrie eertijds voor de meeste gezinnen van levensbelang was ⁽¹⁰⁾. Het dorp had volgens de gepubliceerde cijfers van de tienjaarlijkse bevolkingstellingen een langzaam teruglopende bevolking : 1181 inwoners in 1846, 1104 in 1866 en 1072 in 1880. Vooral na de hevige crisisjaren 1845-50 verkeerde de lijnwaadindustrie in een snel proces van aftakeling. Daardoor evolueerde de landbouw tot de enige belangrijke economische sector te Poeke wat betreft de werkgelegenheid. Hieronder valt ook de overgrote meerderheid der dagloners. Het isolement van het dorp speelde daarbij een belangrijke rol. Geen enkele belangrijke verkeersader doorsneed Poeke. De dichtstbijgelegen spoorweg lag meerdere kilometers van het dorp verwijderd. We weten niet hoeveel mensen uit Poeke als seizoenarbeider of pendelaar geregeld het dorp verlieten. In elk geval waren er waarschijnlijk (voortgaande op de beroepsopgaven uit de bevolkingsregisters) weinig of geen fabrieksarbeiders. Daaren-

(7) In dit verband willen we er op wijzen dat de crisis van de jaren 1845-1850 meestal de grootste aandacht krijgt tegenover de daaropvolgende jaren. Inderdaad, de door G. Jacquemyns beschreven periode omvat vooral het spectaculaire klapstuk van de ontredde ring : het samengaan van een structurele industriële crisis met een ongemeen hevige landbouwcrisis. Wellicht mede onder invloed van de chronologische afbakening van de studie van Jacquemyns heeft men al te lang de acute catastrofe van de ondergang van de hulsnijverheid beklemtoond. Gedurende de vijftiger en zestiger jaren steunde een belangrijk deel van het gezinsinkomen van de kleine keuterboeren, dagloners en textielarbeiders nog steeds op het weven en/of spinnen (of kantklossen) op de oude ambachtelijke wijze. De ondergang van de hulsindustrie (en daarmee van de proto-industriële toestand van het platteland) werd dramatisch versneld in de jaren 1845-50, maar zou naderhand pas op langere termijn zijn beslag krijgen. De nationale nijverheids- en beroepsstellingen uit de tweede helft van de negentiende eeuw maken dit duidelijk.

(8) Gemeente-archief Poeke, 172.3.

(9) J. Gadisseur, *Contribution à l'étude de la production agricole en Belgique de 1846 à 1913*, in : Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, IV-1973, nr 1-2, p. 19-20 en grafiek p. 17.

(10) G. Jacquemyns, o.c., kaart p. 55.

boven kon aan de vraag naar landbouwwerklieden in het dorp voldaan worden door de plaatselijke dagloners ⁽¹¹⁾.

Het plaatselijke machtscentrum lag ongetwijfeld bij de bewoners van het kasteel, de familie de Preud'homme d'Hailly de Nieuport. Gemeten naar hun financiële draagkracht stonden ze torenhoog boven de rest van de gemeenschap. Als groep bijeen genomen zorgden de landbouwers voor het grootste deel van de rijkdom en belastingopbrengst in het dorp. Het belang van de landbouw nam echter - ook in Poeke - af doorheen de negentiende eeuw.

Zoals blijkt uit onderstaande tabel was de economische structuur van Poeke in 1866 weinig gedifferentieerd. De gegevens werden overgenomen van de telformulieren van de bevolkingstelling van 1866. Vergelijking met de formulieren van de beroepsaangifte leert ons dat de sociale aanduiding op de algemene telformulieren volstrekt onbetrouwbaar is ⁽¹²⁾. Daarom hebben wij alle aanduidingen herleid tot puur economische gegevens, met name het beroep.

		% t.o.v. totale bevolking	% t.o.v. actieve bevolking
dagloner	215		
totaal dagloners	215	19,4	28,3
landbouwer	244		
koewachter	9		
hovenier	2		
paardeknecht	1		
totaal landbouw	256	23,1	33,6
dienstknecht	25		
dienstmeid	11		
keukenmeid	1		
kamenier	1		
boodschapper	1		
totaal dienstpersoneel	39	3,5	5,1
notaris	1		
totaal vrije beroepen	1	0,1	0,1
schrijver	1		
veldwachter	1		
onderwijzer	2		
religieuze onderwijzeres	4		
bediende	1		
koster	1		
totaal bedienden	10	0,9	1,3

(11) Gemeente-archief Poeke, 521 : 201.4 (1866). Enquêteformulier gevoegd bij de landbouwtelling van 1866.

(12) Om het bij één voorbeeld te houden : de term lijnwaadweversgast (dus als werknemer) in de beroepsaangifte stemt bij de formulieren voor de algemene bevolkingstelling nu eens overeen met de term wever, dan weer met de term lijnwaadweversgast. Gemeente-archief Poeke, 521 : 201.4 (1866).

		% t.o.v. totale bevolking	% t.o.v. actieve bevolking
tapper	20		
winkelier	7		
totaal handel	27	2,4	3,5
koetsier	1		
totaal vervoer	1	0,1	0,1
lijnwaadwever	54		
wever	11		
kantwerkster	35		
spinster	32		
kleermaker	14		
naaister	10		
zingelaar	8		
mutsenmaker	3		
strijkster	2		
bakker	5		
slachter	1		
timmerman	4		
klompenmaker-houtzager	3		
klompenmaker	3		
wagenmaker	3		
kuiper	1		
koperslager	2		
hoefsmid	4		
gareelmaker	2		
schoenmaker	6		
schilder	1		
metselaar	1		
totaal ambachten	205	18,5	26,9
brouwer	2		
tabaksfabrikant	2		
mulder	3		
totaal kleine industrie	7	0,6	0,9
geestelijken	16		
economisch niet actief	332		
totaal	348	31,4	---
	1109	100	100

Het beeld van de economische bevolkingsstructuur anno 1866 is slechts een momentopname en een tussenstap in een lange termijn-ontwikkeling. Deze historische context willen we hieronder kort schetsen, alvorens ons te concentreren op de momentopname zelf van 1866-67.

Doorheen de negentiende eeuw wordt de economische structuur van Poëke in de eerste plaats bepaald door de landbouw en de textielnijverheid. De talrijke dagloners kunnen vrijwel alle in één van die beide sectoren ingepast worden. Pas naar het einde van de eeuw toe duiken in de lokale bronnen

vrij belangrijke aantallen fabrieksarbeiders op ⁽¹³⁾. De grote verschuivingen doen zich dan ook vooral in de twee voornoemde sectoren van landbouw en textiel voor.

Enkele gegevens over de negentiende eeuw werden in een tweetal tabellen bijeen gebracht ⁽¹⁴⁾.

Beroepstelling : totale bevolking

		1829		1846		1866		1880	
		%		%		%		%	
totale bevolking	1248		1204		1124		1111		
landbouwers	150	12	165	13,7	243	21,6	186	16,7	
dagloners	25	2	75	6,2	206	18,3	249	22,4	
wevers	191	15,3	77	6,4	65	5,8	2	0,2	
spinsters	344	27,6	223	18,5	29	2,6	-	-	
dagloner + wever									
+ spinster	560	44,9	375	31,1	300	26,7	251	22,6	

Beroepstelling : beroep der gezinshoofden

		1797		1806		1818		1829		1846		1866		1880	
		%		%		%		%		%		%		%	
totaal aantal															
gezinnen	196		207		216		237		235		208		213		
landbouwer	56	28,6	61	29,5	64	29,6	58	24,5	60	25,5	58	27,9	50	23,5	
dagloner	79	40,3	46	22,2	36	16,7	17	7,2	51	21,7	66	31,7	92	43,2	
wever	5	2,6	20	9,7	41	19	70	29,5	31	13,2	22	10,6	1	0,5	
spinster	3	1,5	27	13	31	14,4	34	14,3	36	15,3	16	7,7			
dagloner +															
wever +															
spinster	87	44,4	93	44,9	108	50	121	51,1	118	50,2	104	50	93	43,7	

Uit de tabel met de gezinshoofden kunnen we afleiden dat het aantal landbouwersgezin doorheen de beschouwde periode weinig veranderingen heeft ondergaan. Dit neemt niet weg dat doorheen de ganse 19de eeuw de landbouwers-beroepsgroep zijn sociaal-economische eersterangpositie ziet afbrokkelen. Onderstaande tabel over de aanslagen van de landbouwers in de hoofdelijke omslag te Poeke maakt dit duidelijk. De hoofdelijke omslag was een gemeentelijke belasting, die te Poeke gebaseerd was op het geschat waar-schijnlijk vermogen ⁽¹⁵⁾.

(13) Gemeente-archief Poeke, bevolkingsregisters en bevolkingsstaten, 520.1.

(14) Beide tabellen zijn gebaseerd op de bevolkingsregisters en bevolkingsstaten voor de betreffende jaren. Gemeente-archief Poeke, 520.1.

(15) Gemeente-archief Poeke, 484.0 en 484.04.

totaal bedrag der betaalde belastingen		aantal betalers		bedrag betaald door
		totaal	landbouwers (percentage)	landbouwers (percentage)
1826	900 gulden	90	68,1	72
1846	3300 Fr	90	64,4	69,3
1867	1500 Fr	85	67,5	59,5
1885	3000 Fr	99	53,5	51
1906	1876,5 Fr	88	55,7	48,5

De dalende trend van het bedrag betaald door landbouwers verloopt parallel met de curve die Gadisseur uittekende voor het aandeel van de landbouw in het totaal fysisch produkt van de Belgische economie ⁽¹⁶⁾. Onze cijfers voor 1846, 1867 en 1885 zijn van dezelfde orde van grootte als bij Gadisseur. Daarna lopen de cijfers echter uiteen : het belang van de landbouw neemt te Poeke tussen 1885 en 1906 nauwelijks nog af, hetgeen sterk contrasteert met de verder dalende trend in de Belgische landbouw. Deze neerwaartse beweging verhindert niet dat in 1866 en 1880 de effectieven, tewerkgesteld in de landbouw (landbouwers én dagloners), te Poeke heel wat hoger liggen dan gedurende de eerste helft van de eeuw. Dit lijkt overduidelijk te wijzen op een overbezetting in de agrarische sector. Een dalend bevolkingscijfer in de volgende decennia is daarvan, bij gebrek aan alternatieve tewerkstellingsmogelijkheden, het onontkoombare gevolg geweest.

De grote groep gezinshoofden werkzaam als wever, spinster of dagloner vertoont als geheel een vrij gelijkmatige verdeling doorheen de 19de eeuw. Wel liggen de cijfers tussen 1818 en 1880 globaal op een iets hoger niveau. Binnen die groep doen zich echter enkele diepgaande veranderingen voor. De vraag kan echter gesteld worden of al die verschuivingen in de beroeps-samenstelling ook gepaard gaan met wijzigingen op sociaal vlak. Het lijkt er op dat de betrokkenen van de regen in de drop kwamen te staan. Ons onderzoek van de momentopname 1866-67 toont inderdaad overduidelijk aan dat die beroepscategorieën sociaal-economisch vrijwel identiek kunnen gesitueerd worden. De beroepsmobiliteit had in de onderzochte periode in hoofdzaak tot doel de armoede te ontlopen. Sociale promotie was er voor de betrokken wevers en dagloners zelden of niet bij.

De jaren van het Franse Keizerrijk waren "*l'âge d'or*" voor de lijnwaadwevers ⁽¹⁷⁾. Dit weerspiegelt zich in onze tabel der gezinshoofden in een snelle toename van het aantal wevers en spinsters, in de eerste plaats gerecruteerd bij de dagloners. Op het einde van de Nederlandse tijd loopt deze beweging ten einde. Het is erg moeilijk om de precieze sociale impact van die opvallende ontwikkeling te bepalen. Allicht waren de gevolgen relatief beperkt. Bij heel wat dagloners evolueerde het agrarisch dagloonwerk van hoofdberoep naar bijverdienste. Het weven en spinnen werd meer en meer gezien als hoofdberoep of misschien zelfs als enig beroep. De banden met

(16) J. Gadisseur, o.c., grafiek p. 37.

(17) *Enquête sur l'industrie linière. Rapport de la commission. Explorations à L'étranger*, Brussel, 1841, p. 364.

de landbouw werden zeker niet in elk weversgezin volledig verbroken. De arbeid van dagloners, wevers en spinsters bleef op de grote boerderijen in sommige periodes van het jaar van groot belang, zoals bij het wieden en het dorsen. Veel dagloners en wevers hielden er zelf nog een kleine parcellaire landbouwuitleiding op na, een onontbeerlijke steun om het gezinsbudget in evenwicht te houden. Bij het begin van de veertiger jaren stortte heel dit labiel arbeids- en inkomenssysteem als een kaartenhuisje ineen.

We kunnen niet nalaten hier een deel van het jaarverslag over de toestand van de gemeente Poeke van 7 september 1857 te citeren. Met een merkwaardige zin voor lange termijn-visie beschrijft het verslag de ontwikkelingslijn die geleid heeft tot de heersende verpaupering der vijftiger jaren. De analyse bevestigt het hierboven beschreven groeimechanisme: *"Gedurende dat gelukkige tijdstip wanneer onze alouden lijnwaedhandel bloeide, wierden er in den omtrek van de dorpsplaats eene menigte kleine huizen gebouwd, bij welke door hunne ligging en nabijheid er meestal maer eenige centiaren groenselhof kon gevoegd worden. Deszelfs bewooners, in het vervaerdigen van lijnwaed een gemakkelijk bestaan vindende, bekreunden zich zeer weinig met het bearbeiten van land. Uit deze oorzaak wierden er ten platten lande bijna geene werkmanshuizen gebouwd, hoewel men aldaer gemakkelijk eene zekere hoeveelheid bouwland kon bijvoegen. Dit is ons dunkens de voornaemste oorzaak van den bedenkelijken toestand van het armbestuer. Inderdaed, bij het verval van den linnenhandel was deze werkende bevolking van huren voornaemsten bestaensmiddel beroofd, en het armbestuer moest in de betaling eener menigte huispachten tusschenkomen. Dit last is steeds aengegroeid. Aen 38 huisgezinnen is er voor 1856 eene som van ongeveer de 700 franken in hulp van dien aard moeten worden toegestaan. Velen dazer huisgezinnen hadden zij ten platten lande gewoond, zouden in het bewerken van eenige aren gronds, eene gedeeltelijken bestaensmiddel gevonden hebben, hunne kinderen zouden werkzamer zijn, en zouden waarschijnlijk thans geen last zijn van het armbestuer"* (17bis).

Hoewel de huisindustrie zich na de heftige crisisjaren 1845-1850 toch nog een tijdlang enigszins wist te herstellen, zouden de thuiswevers en thuisspinsters in de loop van de 19de eeuw uit het Vlaamse platteland verdwijnen. Te Poeke gebeurde die herstructurering vrij snel. Vooral het aantal spinsters liep tussen 1846 en 1866 pijlsnel terug. De terugval der tewerkstelling gebeurde bij de wevers over een langere termijn en zette zich vooral door na 1866. Na de doorbraak van het mechanisch spinnen in de dertiger jaren zou het inderdaad nog duren tot na 1860 vooraleer het mechanisch weven in Vlaanderen volop ingang begon te vinden (18).

De afname van de aantallen wevers en spinsters heeft een nieuwe toename van het aantal dagloners tot gevolg. Toch vangt de toenemende tewerkstelling als dagloner niet de volledige afvloeiing uit de textielsector op. Vermoedelijk is een groot aantal spinsters naderhand niet meer beroepsactief geweest. Het kantwerk vormt slechts een gedeeltelijke compensatie voor de teleurgang van de handspinnerij. In 1880 vermeldt het bevolkingsregister van Poeke 39 kantwerksters. Door de terugval van de textielnijverheid neemt

(17bis) Gemeente-archief Poeke, 172.3, 7 september 1857.

(18) E. Sabbe, *De Belgische vlasnijverheid*, Deel 2, Kortrijk, 1978, p. 347.

het belang van de landbouw als bron van tewerkstelling opnieuw toe. We hebben hierboven reeds gewezen op het uiteindelijk negatief effect van een dergelijke overbezetting. De termijnontwikkelingen in de Belgische economie en in de agrarische sector in het bijzonder verhinderen op langere termijn een toename van de tewerkstellingsmogelijkheden bij de Poekse landbouwers : het uitgebreide areaal heeft zijn limiet bereikt ; de extreme grondversnippering vermindert de levensvatbaarheid van de kleine uitbatingen ; het rendement per arbeider neemt toe (door het uitblijven van de mechanisering speelt dit element in Poeke tot op het einde van de 19de eeuw allicht een meer ondergeschikte rol) ; de industrialisering elders in het land trekt de landbouwarbeiders weg van het platteland ; de snelle uitbreiding van de transportmogelijkheden biedt de arbeiders andere tewerkstellingsmogelijkheden ⁽¹⁹⁾.

De industrialisering van België in de tweede helft van de 19de eeuw is quasi volledig aan Poeke voorbij gegaan. De agrarische sector bood onvoldoende mogelijkheden om al de uit de huisindustrie verdreven arbeidskrachten op te vangen. Het samengaan van de twee factoren heeft geleid tot een langzame demografische achteruitgang, die tot diep in de 20ste eeuw bleef aanhouden. In hoeverre is Poeke een type-voorbeeld dan wel een buitenbeentje ? Het beschikbare kwantitatief bronnenmateriaal laat niet toe deze vraag eenvoudig te beantwoorden. We zullen gebruik maken van de beroepstellingen van 1846 en 1866. Dit brengt nogal wat problemen met zich : de resultaten werden niet per gemeente gepubliceerd ; de beroepen en beroepsgroepen van de twee tellingen zijn helemaal niet identiek en dus bijna onvergelijkbaar ; het naast mekaar leggen van de informatie uit de landbouw-tellingen en de beroepstellingen brengt soms meer nieuwe vraagtekens aan dan verduidelijkingen ⁽²⁰⁾. Vergelijken met een kleine teleenheid is des te gevaarlijker daar de inleiding tot de bevolkingstelling van 1846 zelf aanstipt dat de interpretatie der instructies voor de beroepstelling per gemeente niet steeds precies gelijk zal gebeurd zijn ⁽²¹⁾. Dit is in het bijzonder van toepassing wanneer frequent dubbelberoepen voorkomen, zoals dagloner-wever, enz. Tenslotte moeten we er nog op wijzen dat sommige van de in de tellingsresultaten gebruikte categorieën in werkelijkheid een conglomeraat vormen van meerdere sterk uiteenlopende deelgroepen. De rubriek landbouwers in de telling van 1866 omvat een ganse trits beroepen : landbouwers, landbouw-dagloners, dienstknechten, hoveniers, koewachters...

Ondanks alle twijfels en gevaren die eraan verbonden zijn zetten we hieronder toch de resultaten van de beroepstellingen voor Poeke en voor Oost-Vlaanderen naast mekaar. We geven enkel de percentages ten opzichte van de totale bevolking van enkele belangrijke groepen weer ⁽²²⁾.

(19) J. Gadisseur, o.c., p. 21-31.

G. Bublot *La production agricole belge. Etude économique séculaire 1846-1955*, Leuven/Parijs, 1957, p. 57-62.

(20) Zie bijvoorbeeld in verband met de landbouwbevolking de korte schets van de bronnenkritiek in J. Gadisseur, o.c., p. 24-27, waar de auteur het heeft over het arbeidsrendement per tewerkgestelde in de landbouw : "*Trois catégories de renseignements nous offrent deux solutions extrêmes et une solution intermédiaire*".

(21) Bevolkingstelling 1846. Inleiding p. XLIV.

(22) Voor Poeke komen de gegevens uit de bevolkingsregisters. Voor Oost-Vlaanderen baseren we de percentages op de gepubliceerde cijfers van de bevolkingstelling.

1846	Poeke	Oost-Vlaanderen
totale bevolking	1204	793.264
actieve bevolking	63	61,9
landbouwer	13,7	15,6
dienstknecht (°)	10	5,8
dagloner	6,2	10,1
wever	6,4	3
spinster, etc (°°)	18,5	10,8
kantwerkster	0,2	2,3

(°) = domestiques et concierges.

(°°) = les fabricants de draps, de tissus de laine, de coton, de soie, de tapis, de bonneterie, de fils et de toiles de lin et de chanvre (voir aussi tisserands). Les ouvriers des mêmes fabriques.

Volgens deze cijfers was de textielindustrie in Poeke relatief belangrijker dan in de provincie. De landbouw is te Poeke wat betreft tewerkstelling belangrijker dan op het eerste gezicht lijkt : de grote meerderheid der dienstknechten en dagloners is er ingeschakeld in de agrarische sector, terwijl die cijfers voor Oost-Vlaanderen een groot aantal industriële dagloners en dienstpersoneel uit de steden herbergen. Dit wordt bevestigd door een vergelijking met de landbouwtelling, die eveneens de tewerkstelling in de landbouw opgeeft (de getallen werden herleid tot percentages van de totale bevolking) :

1846	Poeke	Oost-Vlaanderen
landbouwers	13	20,6
dienstpersoneel	7,7	5
dagloners (°)	4,5	3

(°) = aantal gewerkte dagen gedeeld door 300 (23).

Kort gesteld kunnen we besluiten dat in Poeke in 1846 het belang van de landbouw enigszins ingedamd wordt door de hoge graad van tewerkstelling in de lijnwaadindustrie.

Voor 1866 valt het nog minder mee om de cijfers te vergelijken. Net als voor 1846 zijn ze gebaseerd op de bevolkingsregisters (voor Poeke) en op de gepubliceerde cijfers (voor de provincie).

(23) Naar analogie met B. Verhaegen, o.c., deel 2, p. 31.

1866	Poeke	Oost-Vlaanderen
totale bevolking	1124	805.835
actieve bevolking	66,3	54,8
landbouwer (+ landbouwdagloner + dienstknecht)	43	21,1
spinster	2,6	3,6
wever	5,8	3,6
kantwerkster	3	3,5
industrie-dagloner	? (°)	3,8

(°) Alle dagloners werden voor Poeke, bij gebrek aan opsplitsing, ondergebracht bij de landbouw.

Op de eerste plaats vallen de sterk uiteenlopende percentages van de actieve bevolking op, hetgeen we niet onmiddellijk weten te verklaren. Misschien speelt hierin een afwijkende interpretatie van de instructies voor de beroepstelling door de lokale teller een niet onbelangrijke rol. Door de vaagheid van de omschrijving der agrarische werkkrachten begeven we ons bij het vergelijken op glad ijs. We hebben alle dagloners ondergebracht bij de landbouw. De bevolkingsregisters brengen ons immers geen onderscheid tussen industriële en agrarische dagloners. Toch menen wij te weten dat het aantal dagloners in de nijverheid quasi nul is. Gezien de gewijzigde criteria tussen 1846 en 1866 kunnen we hoogstens tot de algemene opmerking komen dat de situatie in de loop van 20 jaar grotendeels omgekeerd geëvolueerd is. Door de sterke terugval van de textielindustrie is in Poeke blijkbaar een aanzienlijk deel van de werknemers teruggevallen op de agrarische sector. Deze beweging is veel minder uitgesproken voor de provincie, waar de industrialisering voor nieuwe tewerkstellingsmogelijkheden gezorgd heeft.

Poeke heeft na de crisisjaren 1845-1850 een ontwikkeling doorgemaakt die men in tientallen Vlaamse dorpen kan terugvinden. De teleurgang van de textielnijverheid heeft een groot aantal werkzoekenden op de arbeidsmarkt gebracht. Ze vonden grotendeels terplaatse een uitweg in de landbouw, of zochten elders (door pendel of door emigratie) een inkomen. In die ontwikkelingslijn is 1866 slechts het beginpunt. Van dit moment af constateert men een toename van het aantal kleine moeilijk leefbare landbouwuittelingen en laat de zuigkracht van de industrie op de arbeidsmarkt zich gevoelen (24). Op langere termijn zal dit in veel niet geïndustrialiseerde dorpen leiden tot een gestadige ontvolking, vooral gericht op de industriegebieden van Henegouwen en naar het buitenland. In 1902 beschrijft Vandervelde dit belangrijk proces zeer precies en bondig: "*Les arrondissements qui envoient le plus grand nombre d'ouvriers agricoles à l'étranger sont ceux d'Alost, de Gand, de Termonde, d'Audenaerde et d'Ath, c'est-à-dire précisément les principaux centres de l'industrie linière il y a 50 ans*" (25).

(24) J. Gadisseur, o.c., p. 28-29.

G. Bultot, o.c., p. 55 (grafiek).

(25) E. Vandervelde, *La question agraire en Belgique*, Parijs, 1902, p. 113.

2. DE MAATSCHAPPIJ-STRUCTUUR TE POEKE ANNO 1866-67.

Voor het onderzoek naar de sociaal-economische hiërarchie te Poeke maakten we gebruik van fiches waarop allerlei gegevens per gezinseenheid genoteerd werden. Onder gezinseenheid verstaan we hier alle personen die tijdens de bevolkingstelling op één formulier werden samengebracht. Deze eenheid is niet identiek aan de gewone notie gezin. Onze gezinseenheid omvat bijvoorbeeld ook het inwonend dienstpersoneel (knechten en meiden, enkele koewachters). Heel frequent komen ook inwonende grootouders voor, evenals meerdere ongehuwde moeders met hun kind.

Bij een onderzoek naar de sociaal-economische samenstelling van een gemeenschap is het vereist over te stappen van het niveau van het individu naar het niveau van het gezin. Een persoon kan enkel sociaal-economisch gesitueerd worden binnen de gezinseenheid waarin hij leeft. Daarom hebben we eerst elk gezin op fiche gebracht. Op die fiche werden daarna allerlei kwantitatieve gegevens ingevuld: het betaald bedrag aan belastingen voor het jaar 1867, de oppervakte van de landbouwuitbating en de grootte van de veestapel, de verbouwde teelten, het bezit van huizen en grond ⁽²⁶⁾. Verder werden ook nog opgenomen: de informatie uit de beroepsaangifte (werknemer of -gever, aantal werklieden, aantal trekdieren), of het landbouwbedrijf als eigendom of in pacht uitgebaat werd, of de betrokkene al dan niet kon lezen en schrijven. Voor enkele jaren vóór en na 1866 werd onderzocht wie lid was van het gemeentebestuur, van het bureel van weldadigheid of van de kerkfabriek en wie bevelhebber was in de burgerwacht. Tenslotte vermelden we dat (vooral ter controle) ook informatie uit de kiezerslijsten opgenomen werd. Hierdoor konden soms problemen in verband met de identificatie van belastingbetalers opgelost worden. Die lijsten geven soms informatie over bezittingen of inkomensbronnen buiten Poeke ⁽²⁷⁾.

Het resultaat van het opstellen van al die fiches is dat je uiteindelijk heel veel informatie bijeen hebt over alle gezinnen van de dorpsgemeenschap. Bij de verwerking van die basisgegevens komt het er op aan uit de veelheid van aanduidingen een sociaal-economische hiërarchie op te bouwen. Concreet gesteld moeten we uitzoeken welke bronnen al dan niet bruikbaar zijn als

(26) Uitzoeken wat iemand precies bezit aan onroerende goederen werd ons eenvoudiger gemaakt door het bestaan van het plan Popp, voor Poeke gedateerd op 1 januari 1861. Uitgaande van de legger bij dit plan konden we zonder al te veel moeite de mutaties voor 1861-66 verwerken en een beeld bekomen van het onroerend bezit van elk artikel uit de legger. Praktisch levert het werken met het kadaster heel wat problemen op. Het kadaster is 100% nauwkeurig wat betreft de weergave van oppervlakte en kadastraal inkomen van elk perceel grond binnen de gemeente, en voor elk artikel als geheel. De identificatie van de eigenaar is echter vaak een probleem. Erfenissen werden dikwijls pas vele jaren later verwerkt. De opgave van beroep en woonplaats is vaak volledig achterhaald. Om die redenen hadden we het erg moeilijk om sommige artikels uit het kadaster op de juiste gezinsfiche te brengen.

(27) Het verzamelen van informatie per gezin op een gezamenlijke fiche levert nogal eens problemen op van praktische aard, vooral in verband met de identificatie van de personen. Moelijkheden kunnen bijvoorbeeld voorkomen indien een weduwe nu eens onder haar eigen naam, en dan weer als weduwe van persoon X ingeschreven staat. Voor een bespreking van dergelijke moeilijkheden en de mogelijkheden om ze op te lossen verwijzen we naar I. Hoste, o.c., p. 170-174.

indicatoren voor de sociale positie van een persoon en/of zijn gezin. We zullen nagaan in hoeverre bepaalde economisch gedefinieerde groepen ook kunnen doorgaan als sociaal samenhangende eenheden, dan wel of een economisch gedefinieerde groep sociaal uitgestreken moet worden over meerdere hiërarchische lagen. Door het gebruik van een ganse reeks verschillende bronnen zal de dorpsgemeenschap van Poeke aan de hand van wisselende criteria steeds weer in verschillende delen versneden worden ⁽²⁸⁾. Evidente splitsingslijnen zijn : Betaalt het gezinshoofd al dan niet personele, grond- of patentbelasting ? Betaalt het mannelijk gezinshoofd al dan niet de vereiste kiescijns voor kamer en senaat ? Exploiteert het gezin al dan niet een landbouwuitbating van meer dan 1 hectare ? Binnen de groepen van belastingbetalers kan je eveneens weer scheidingslijnen trekken tussen de betalers van een hoger en lager bedrag. Slechts weinig scheidingslijnen hebben in hun sociale betekenis een absoluut karakter, vertonen een plotse overgang van zwart naar wit. Met reden kan men zich afvragen of een dagloner die geen belastingen betaalt er niet even goed aan toe is als een dagloner die voor zijn vrouw 1,17 Fr patentbelasting betaalt als mutsenmaakster. Hierbij kunnen we ten andere opmerken dat een spinster vrijgesteld is van patentbelasting. Anderzijds heeft het al dan niet betalen van de kiescijns wel degelijk gevolgen, die echter niet binnen de sociaal-economische sfeer sensu stricto gesitueerd kunnen worden.

Voor de verwerking van het basismateriaal gingen we uit van een indeling der gezinseenheden volgens hun economische activiteit. Op die manier onderscheidde we 5 groepen :

- 1 : de primaire sector : de landbouwers en één hovenier.
- 2 : de secundaire sector : de ambachten en de kleine industrie (zie echter ook groep 3).
- 3 : de dagloners, aangevuld met wevers, spinsters en kantwerksters. Wegens de intense verstrengeling bij het uitoefenen van deze beroepen achtten wij het beter de wevers, spinsters en kantwerksters uit de secundaire sector te lichten. De dagloners kunnen zowel in de primaire als in de secundaire sector actief zijn. In de praktijk zullen het te Poeke wel bijna uitsluitend landbouwwerklieden geweest zijn.
- 4 : de tertiaire sector : handel en diensten.
- 5 : de economisch niet actieve groep particulieren, geestelijken en renteniers.

Die groepen kunnen als volgt ingedeeld worden volgens het totaal bedrag belastingen dat betaald werd. Voor het berekenen van dit totaal bedrag werden volgende posten samengesteld : de drie nationale directe belastingen (personele, grond- en patentbelasting), de belasting voor verkopers van drank en tabak, de gemeentebelasting (hoofdelijke omslag) ⁽²⁹⁾.

⁽²⁸⁾ Deze basis-idee vinden we terug bij J. De Belder, *Elementen van sociale identifikatie van de Antwerpse bevolking op het einde van de XVIIIde eeuw. Een kwantitatieve studie*, Onuitgegeven doctoraatsverhandeling R.U.G., 1974.

⁽²⁹⁾ Gemeente-archief Poeke, 531-12.

	0 Fr	tot 15 Fr	15-30 Fr	30-60 Fr	+ 60 Fr	totaal
landbouw	-	7	23	19	13	62
nijverheid	9	5	4	5	5	28
dagloonarbeid	92	10	1	-	-	103
handel & diensten	-	6	1	2	1	10
restgroep	-	1	1	-	3	5
Totaal	101	29	30	26	22	208

De gezinnen van de vijf onderscheiden klassen betaalden samen de volgende bedragen :

	aantal gezinnen		aantal betalers		betaald bedrag		
		%		%	Fr	%	Fr per gezin zonder kasteel
landbouw	62	29,8	62	57,9	2885,12	46,6	46,53(1)
nijverheid	28	13,5	19	17,8	923,28	14,9	32,97
dagloonarbeid	103	49,5	11	10,3	66,87	1,1	0,65
handel & diensten	10	4,8	10	9,3	422,83	6,8	42,28(2)
restgroep	5	2,4	5	4,7	1895,03	30,6	379,01(3)
	208	100	107	100	6193,13	100	29,77

(1) na verwijdering van de grootste betaler : 38,63 Fr.

(2) na verwijdering van de grootste betaler : 15,50 Fr..

(3) na verwijdering van de grootste betaler : 49,54 Fr.

Onmiddellijk valt op dat de landbouwers de hoogste som betalen, zowel als groep als individueel. Evenzeer valt de ongenaakbare uitschieter op van de kasteelbewoners. De daglonersgroep omvat precies de helft van alle gezinnen, maar weet samen slechts goed 1% op te brengen van alle betaalde belastingen ⁽³⁰⁾.

Vooraleer verder in te gaan op de sociaal-economische structuur van de dorpsgemeenschap als geheel zullen we eerst elke beroepsgroep afzonderlijk onderzoeken. Hierbij zullen we vooral nagaan in hoeverre elk van die groepen sociaal min of meer een eenheid kan genoemd worden of niet. We zullen tevens onderzoeken op welke vermogens- en inkomensbasis de betaling van belastingen in elk van die groepen gesteund is, met andere woorden : we zoeken naar de reële feiten die verantwoordelijk zijn voor het nivea van

(30) Als we uit de formulieren van de bevolkingstelling van 1866 de dagloners, wevers, spinsters en kantwerksters optellen bekomen we 347 personen, dit is 45,8% van de actieve bevolking. Rekening houdend met de geringere gezinsgrootte van de dagloners-gezinnen komt dit aantal individuen procentueel goed overeen met het procentueel aantal gezinnen.

belastingen dat elk der gezinnen bijdraagt. Dit levert ons een meer concreet beeld op van de sociaal-economische verhoudingen te Poeke, tenminste indien we het betaald bedrag aan belastingen beschouwen als een juiste vertaling van de plaats die de betaler inneemt in de piramide van de sociaal-economische maatschappijstructuur ⁽³¹⁾. Dit lijkt ons inderdaad verantwoord, op voorwaarde dat we het begrip sociaal-economische structuur vrij strikt en beperkt interpreteren, enkel gebaseerd op financiële en economische grondslagen. Om een integrale sociale hiërarchie uit te werken moeten we gebruik maken van toegevoegde parameters, die informatie bevatten over de politieke interesse en machtsverhoudingen, over de socio-culturele achtergrond, over opvoeding en onderwijs, over de werking van de instellingen en verenigingen, enz... Heel wat van die toegevoegde parameters worden grotendeels bepaald door de door ons in beperkte zin gedefinieerde sociaal-economische structuren.

Aan de hand van de vier voornaamste belastinglijsten werd per beroepsgroep een schema opgesteld dat grofweg zou moeten duidelijk maken wat elk gezin betaalt ⁽³²⁾. De personele belasting kan omschreven worden als een soort luxebelasting, een aanvulling op de patent- en grondbelasting, die respectievelijk het uitgeoefend beroep en het onroerend bezit als grondslag hebben. Ze wordt berekend op basis van de huurwaarde van het bewoonde huis (als die huurwaarde tenminste boven de 20 florijnen ligt), het aantal buitendeuren, vensters, haarden, de waarde van het meubilair, het aantal dienstboden en de luxepaarden. De patentbelasting belast de inkomsten die voortkomen uit de industriële of handelsactiviteiten. Een lange reeks beroepen is echter vrijgesteld van patentbelasting ⁽³³⁾. De grondbelasting is gebaseerd op het onroerend bezit, zowel huizen als gronden. Het kadaster wordt per gemeente opgesteld. Het is dus niet mogelijk in één oogopslag het volledig bezit van een persoon, gelegen in verscheidene gemeenten, te overzien. Daartoe dient men de kadastrale legger van die verschillende gemeenten naast mekaar te leggen en elk afzonderlijk door te nemen. Voor ons artikel hebben we ons beperkt tot het onroerend bezit van de Poekse inwoners binnen de grenzen van Poeke zelf, hoewel we er ons van bewust zijn dat dit een totaal willekeurige grens is. De hoofdelijke omslag is, in tegenstelling tot de drie bovenvermelde nationale belastingen, een gemeentelijke belasting. Ze werd ook wel aangeduid onder andere namen : octrooi, personele omslag, abonnement, plaatselijke omslag. De gemeente kon zelf het totaal te innen bedrag van deze repartitiebelasting vaststellen, evenals de criteria waarop de aanslag berekend werd. Dit diende naderhand goedgekeurd te worden bij Koninklijk Besluit. In Poeke werd de hoofdelijke omslag berekend op basis van het geschat vermogen.

(31) Als we volgens dergelijke criteria een sociaal-economische piramide vormen kan deze slechts een juiste weergave zijn van de realiteit indien elke beroepsgroep, in verhouding tot zijn financiële draagkracht, evenveel bijdraagt in de te betalen belastingen. Hoewel die stelling verre van bewezen is hebben we ze in ons artikel om praktische redenen toch aanvaard.

(32) Voor een inleiding over de gebruikte bronnen (met name de directe belastingen) verwijzen we naar H. Balthazar, J. De Belder, J. Hannes, J. Verhelst, *Bronnen voor de sociale geschiedenis van de 10de eeuw (1704-1914)*, I.C.H.G., bijdragen 18, Leuven/Parijs, 1965.

(33) *Pandectes belges*, deel 74.

Voor elk van de belastingen vormden we 4 groepen, elk naargelang het betaalde bedrag per gezin :

klasse 1 = gezinnen die 20 Fr en meer betalen ;

klasse 2 = gezinnen die 12 tot 19,99 Fr betalen ;

klasse 3 = gezinnen die maximaal 11,99 Fr betalen ;

klasse 4 = gezinnen die de blasing in kwestie niet betalen.

De combinatie van de 4 belastinglijsten levert dus in totaal $4 \times 4 \times 4 \times 4 = 256$ mogelijkheden op, waarin elk gezin kan ondergebracht worden. Die 256 mogelijkheden werden per beroepsgroep ingevuld in een schema. Voor elk van de combinatiemogelijkheden werd genoteerd hoeveel gezinnen hierin voorkomen. Voor aflezing van de schema's houdt men er rekening mee dat : de personele omslag verloopt van 'negatief' tot klasse 1 in 4 opeenvolgende brede horizontale banden ; de grondbelasting verloopt van 'negatief' tot klasse 1 in 4 opeenvolgende smalle horizontale regels binnen elk der banden van de personele belasting ; de hoofdelijke omslag verloopt van 'negatief' tot klasse 1 in 4 opeenvolgende brede kolommen van links naar rechts ; de patentbelasting verloopt van 'negatief' tot klasse 1 in 4 smalle kolommen binnen elk der kolommen van de hoofdelijke omslag.

a) de landbouwersgezinnen.

Vooraf moet hier duidelijk gesteld worden dat de term landbouwer niet alle gezinnen dekt waarbinnen aan landbouw gedaan wordt. Wij hebben enkel diegenen als landbouwers weerhouden, die tijdens de bevolkingstelling als beroep 'landbouwer' invulden. Dit houdt in dat de betrokkene zijn agrarische bezigheid minstens als hoofdberoep beschouwt. Precies de overgangszone tussen bijverdienste en hoofdberoep zorgt bij het onderzoek van de economische bevolkingsstructuur voor heel wat problemen. De landbouwtelling van 1866 gaf te Poeke per beroepsgroep de volgende resultaten ⁽³⁴⁾ :

	landbouw	nijverheid	dagloon- arbeid	handel & diensten	restgroep
aangifte					
negatief	-	3	20	2	-
tot 1/2 ha	-	16	82	8	3
1/2 - 1 ha	2	4	1	-	-
1 - 2 ha	7	3	-	-	-
2 - 3 ha	4	-	-	-	1
3 - 5 ha	17	1	-	-	-
+ 5 ha	30	1	-	-	-
Totaal	60 ^(°)	28	103	10	4 ^(°°)

(°) bij 2 van de 62 landbouwersgezinnen ontbreekt het formulier met de opgave van de bedrijfsoppervlakte.

(°°) bij 1 van de 5 gezinnen uit de restgroep ontbreekt het formulier met de opgave van de bedrijfsoppervlakte.

(34) Resultaten uitgeteld volgens de telformulieren, gemeente-archief Poeke, 531 : 201.1 (1866). De uitgebate gronden, gelegen buiten Poeke, werden eveneens in rekening gebracht. Dit is niet het geval voor de gepubliceerde resultaten. Voor de meeste algemene landbouwtellingen omvatten de resultaten de oppervlakte van de percelen, welke werkelijk op het grondgebied van elke beschouwde gemeente zijn gelegen.
Zulks was o.a. het geval voor 1866. Zie hierover de Inleiding tot de landbouwtelling van 1950.

Een vergelijking tussen de dagloners en de landbouwers wijst er op dat in Poeke een bedrijfje van minstens 1 ha voor de uitbater een hoofdberoep oplevert. Dit komt goed overeen met hetgeen Verhaegen over de kleine uitbating schrijft : *"Compte tenu du caractère intensif de la culture dans les Flandres, il semble que la limite de un hectare soit préférable. Dans les catégories supérieures à un hectare, il est probable, du moins en Flandre, que pour nombre d'exploitants la profession agricole soit la profession principale"* ⁽³⁵⁾. Verhaegen wijst er echter op dat de limiet van 1 ha niet voor elke landbouwer de grens zal uitmaken tussen hoofd- of bijberoep. Te Poeke vinden we als tweede inkomstenbron bij kleine boeren in enkele gevallen een winkel of herberg ; de zonen worden soms als zwingelaars ingeschreven.

Het aantal uitbatingen van minder dan 1 ha ligt relatief hoog : 116 op een totaal van 180, dit is 64,4%. Dit percentage bedraagt voor Oost-Vlaanderen 54,4 ⁽³⁶⁾. De gebruikers van een parcellair bedrijfje zijn op de formulieren van de bevolkingstelling niet te vinden bij de landbouwers, maar wel - in hoofdzaak althans - bij de dagloners en wevers. Het is in ons geval dus *"tout à fait légitime d'exclure de la profession agricole les effectifs engagés dans les exploitations de ce type (= minder dan 1 ha), et de les ranger parmi les secteurs d'activité qui leur fournissent leur revenu principal"* ⁽³⁷⁾.

Als we nu het schema der betaalde belastingen bekijken valt onmiddellijk op dat alle landbouwers personele belasting betalen, terwijl allen, op drie na, ook hoofdelijke omslag betalen. Er is ruwweg een positief verband vaststelbaar tussen het betaald bedrag van die beide belastingen. Uit het voorgaande kan afgeleid worden dat elkeen die zich te Poeke landbouwer noemt een voldoende inkomen of vermogen heeft om een minimumbedrag aan 'luxebelasting' op te brengen.

Het verband tussen de notering in de grond- en in de personele belasting is minder strak, hetgeen uit volgende cijfers blijkt :

notering in de personele belasting	betalers van grondbelasting	niet-betalers van grondbelasting	aantal huizen in eigendom
3de klasse	6 personen	23 personen	11 huizen
2de klasse	9	11	19
1ste klasse	6	7	22
Totaal	21	41	52

Het landbouwbedrijf is veeleer gebonden aan het pachtsysteem dan aan de volle eigendom. De betaalde grondbelasting door de landbouwers is vaak verschuldigd voor het bezit van enkele huizen, die niet in verband staan met

⁽³⁵⁾ B. Verhaegen, o.c., deel 1, p. 122.
⁽³⁶⁾ Percentage gebaseerd op de officiële gedrukte resultaten van de landbouwelling van 1866.
⁽³⁷⁾ B. Verhaegen, o.c., deel 1, p. 125.

Betaling van belastingen : de landbouwersgezinnen.

		patentbelasting															
		hoofdelijke omslag															
		4				3				2				1			
		4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1
grondbelasting	4																
	3																
	2																
	1																
personele belasting	4	3				10	2			8							
	3					3				2							
	2													1			
	1																
	4					3	1			4				3			
	3									2		1		2			
	2									1							
	1										1			2			
	4						1							3	2	1	
	3													1	1		
	2														1		
	1													1	2		

oppervlakte der uitbating	aantal bedrijven	totaal der betaalde belastingen			
		— 15 Fr	15-30 Fr	30-60 Fr	+ 60 Fr
tot 5 ha	30	7	13	7	3
5 tot 15 ha	18	-	10	5	3
meer dan 15 ha	12	-	-	6	6
Totaal	60	7	23	18	12

De kleinere belastingbetalers baten in meerderheid kleine bedrijfjes uit. Bij de top van betalers van meer dan 60 Fr zitten nog meerdere personen die een klein bedrijf uitbaten. De oorzaak hiervan ligt op twee vlakken : het totaal der betaalde belastingen loopt sterk op bij enkele landbouwers die hun bedrijf in volle eigendom exploiteren en dus heel wat grondbelasting betalen. In andere gevallen wordt bij het landbouwbedrijf nog een belangrijk nevenberoep (vooral als tapper) uitgeoefend. Die beide feiten kunnen gemakkelijk afgelezen worden op de gezinsfiches.

Van specialisatie op bio-industriële bedrijven was rond 1866 nog geen sprake. Elk bedrijf te Poeke verbouwde een heel gamma produkten en bezat een kleine gedifferentieerde veestapel. Op heel wat bedrijfjes zonder paard werd bijvoorbeeld toch ook wat haver geteeld. Als we de tellingen van de bebouwde oppervlakte en de veestapel van 31 december 1866 naast mekaar leggen houden we voor 59 van de 62 bedrijven het volledige telmateriaal over. Vanaf een bedrijfsoppervlakte van 7,5 ha (dit zijn 17 bedrijven) vinden we op elke hoeve minstens één paard, met in totaal 39 paarden als trek-dieren. Daarbuiten treffen we nog enkel 1 paard aan op 2 bedrijven van 5 à 6 ha. In de telformulieren vinden we 11 van de 13 personen terug uit klasse 1 van de personele belasting. Hiervan zijn er 10 die tot de top behoren van 17 uitbatingen met paarden en een oppervlakte van minstens 7,5 ha. In diezelfde top van 17 bedrijven kunnen we 8 van de 12 bedrijven die meer dan 60 Fr aan totale belastingen betalen situeren (het formulier van het dertiende bedrijf ontbreekt).

Op geen enkel bedrijf (59 ingevulde formulieren zijn bewaard) ontbreken koeien. Het lijkt er sterk op dat het bezit van koeien voor de inwoners van Poeke een goed criterium was om iemand landbouwer te noemen. Het aantal koeien op het bedrijf neemt in grote lijnen toe met de oppervlakte. Het kleinbedrijf van minder dan 5 ha bezit wel relatief meer koeien per uitgebate oppervlakte-eenheid. De veeteelt wordt er intensiever bedreven dan op de grote bedrijven. Gemiddeld vinden we te Poeke 6,3 koeien van meer dan 6 maanden en 1,3 kalveren per bedrijf. De varkensteelt is zeer beperkt met slechts 3,6 dieren per bedrijf. Opvallend is dat slechts 1 geit voorkomt op in totaal 59 bedrijven. Betreffende het gevogelte en de konijnen willen we hier toch reeds een verschilpunt tegenover de dagloners aanstippen. Bij de dagloners komen gemiddeld 0,6 stuks gevogelte voor, tegenover ruim 23,7 bij de landbouwers, waar de dieren op het neerhof voedsel bijeen kunnen scharrelen. De dagloner kweekt echter, in een klein hoekje, enige konijnen : gemiddeld 9,4 tegenover 6,7 bij de landbouwers.

b) De gezinnen uit de nijverheidssector.

Na weglating van de wevers, spinsters en kantwerksters, die bij de dagloners gevoegd zijn, blijven in Poeke in de nijverheidssector nog maar 28 gezinnen meer over. Daaronder bevinden zich 9 gezinnen die helemaal geen belastingen betalen. De overige 19 zijn regelmatig verspreid van laag tot hoog. Zoals bij de landbouwers valt ook hier op dat er een positief verband bestaat tussen de betaalde bedragen in de personele en in de gemeentebelasting.

Betaling van belastingen : de gezinnen uit de nijverheidssector.

		patentbelasting				hoofdelijke omslag			
		4 3 2 1				4 3 2 1			
grondbelasting	personele belasting	4	3	2	1	4	3	2	1
		9	1						
		3	1						
		2							
		1							
	3	4	2			3	1		
		3				1		1	
		2							
		1							
	2	4				1		2	
		3							
		2						1	
		1						1	1
	1	4							
		3						1	1
		2							
		1							1

De secundaire sector is te Poeke zwak ontwikkeld. In de registers van de patentbelasting vinden we slechts 16 aanslagen voor industriële bezigheden. Enkel een brouwer (29,70 Fr) en een smid (14,30 Fr) betalen meer dan 10 Fr patent. Net onder die grens zitten een kantfabrikant (het klooster, 9,90 Fr), een smid (9,90 Fr) en 2 mulders met een korenwindmolen (9,33 Fr). Hoewel ons aantal fiches zeer beperkt is, lijkt het toch duidelijk dat er een verband bestaat tussen de klassering in de personele belasting en in de grond-

belasting. Concreet uitgedrukt : het sociaal prestige van de rijkere bewoners van grotere huizen is mede gebaseerd op het bezit van onroerend goed. Meer dan bij de landbouwers is het hier het bezit van huizen dat op de voorgrond staat : de secundaire sector betaalt grondbelasting op een kadastraal inkomen voor gebouwen van 1302 Fr en voor gronden van 437,79 Fr. Voor de meeste gezinnen levert de landbouw een supplementair inkomen. Slechts 3 gezinnen deden een negatieve landbouwaangifte. Daartegenover staan 16 gezinnen met een bedrijfje van minder dan 50 a, 4 met een bedrijfje van 50 a tot 1 ha, 5 met een uitbating van minstens 1 ha. Onder die 5 bedrijven van ruim 1 ha bevinden zich 4 gezinnen die als totaal minstens 60 Fr belasting betalen : een hoefsmid, een tabakfabrikant, een bouwer en een mulder. Samen onderhouden zij 14 van de in totaal 16 koeien die we in de gezinnen van de secundaire sector aantreffen. De gezinnen uit de secundaire sector die het meest belastingen betalen halen hun inkomen dus uit meerdere bezigheden.

Een vergelijking tussen bevolkingsregisters en patentregisters leert ons vlug dat te Poeke veel kleine ambachtslui een heel bescheiden inkomen hadden. Meerdere ambachtelijke beroepen uit de bevolkingsregisters komen niet voor in de patentlijsten. Volgens de wet van 22 januari 1849 waren ambachtslui die alleen werkten (of enkel met de hulp van de gezinsleden), en die voorkwamen in een lijst die 148 beroepen omvatte, in het vervolg vrijgesteld van patentbelasting ⁽³⁸⁾. In patentregisters voor 1867 kwamen de volgende beroepen voor (enkel de secundaire sector) :

- 3 bakkers betalen 6,60 (1 persoon) en 3,74 Fr (2 personen) ;
- 1 brouwer betaalt 29,70 Fr ;
- 1 gebruiker van een boekweitmolen betaalt 2,33 Fr ;
- 2 molenaars betalen 9,33 Fr ;
- 1 lijnkoekbreker betaalt 5,83 Fr ;
- 1 tabakfabrikant betaalt 7,34 Fr ;
- 3 mutsenmakers betalen 1,17 Fr ;
- 1 kantfabrikant betaalt 9,90 Fr ;
- 2 smeden betalen 14,30 en 9,90 Fr ;
- 1 waskaarsenmaker betaalt 1,87 Fr.

In de bevolkingsregisters treffen we, de lijnwaadsector uitgezonderd, de volgende niet in de patentlijsten voorkomende ambachten aan. Tussen haakjes staat vermeld hoeveel gezinnen geen enkele belasting betaalden ; de overige ambachtslui betalen minstens een minimaal bedrag : gareelmaker (1), schoenmaker (3), timmerman (1), kleermaker (2), naaister (1), klompenmaker (1), schilder, metser, kuiper, slachter, koperslager, wagenmaker.

c) De gezinnen met dagloners, wevers, spinsters en kantwerksters.

De beroepsgroep der dagloners, wevers, spinsters en kantwerksters werd door ons als één geheel bekeken. De bevolkingsregisters tonen ons dat veel gezinnen uitsluitend samengesteld zijn uit vertegenwoordigers van die 4 beroepen. Als men de leefsituatie van al die mensen kent wordt het vanzelf

⁽³⁸⁾ *Pandectes belges*, deel 74.

Betaling van belastingen : de gezinnen met dagloners, wevers, spinsters en kantwerksters.

		patentbelasting															
		hoofdelijke omslag															
		4				3				2				1			
		4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1
grondbelasting	personele belasting	4	92	6		1											
		3	1														
		2															
		1															
		4	1	1													
		3															
		2															
		1															
		4				1											
		3															
		2															
		1															
		4															
		3															
		2															
		1															

duidelijk dat het opsplitsen van die groep niet alleen moeilijk realiseerbaar is, maar tevens weinig zin heeft ⁽³⁹⁾. Het onderzoek van de landbouw- en nijverheidstelling bevestigt dit ten volle.

Deze groep, die we voortaan kortweg als dagloners zullen aanduiden, omvat niet minder dan de helft van de gezinnen uit Poeke. 92 van die 103 gezinnen betalen helemaal geen belastingen. De overige horen tot de heel kleine betalers, op één uitzondering na. Bij controle van de fiches blijkt het een wever-werkgever te zijn, de enige die we in Poeke aantreffen. Sociaal steekt hij uit boven de rest, als bewoner van een aanzienlijke woning en werkgever voor 2 lijnwaadweversgasten. Opmerkelijk is dat de dagloners met 49,5% van de gezinnen slechts 39,2% van de bevolking uitmaken. Dit staat in con-

(39) Handelend over het begrip arbeider schrijft D. De Weerd terecht : "... kan men gerust als gemeenschappelijke factor aannemen dat voor geen enkele van deze categorieën de toestand rooskleurig was ; er waren enkel gradaties in de misère afhankelijk van de industriële en economische ontwikkeling in het algemeen en variërend naar gelang het tijdstip". In : *Arbeiders en arbeiderslevens 1844-1914*, (N)AGN, deel 12, Haarlem, 1977, p. 106.

trast met de landbouwers, die met 29,8% der gezinnen niet minder dan 38,1% van de bevolking uitmaken. Als we de 26 inwonende meiden en knechten buiten beschouwing laten verandert dit weinig aan het beeld. Bij de landbouwersgezinnen treffen we regelmatig uitgebreide gezinnen aan met inwonende grootouders, jonggehuwden of ongehuwde moeders.

Slechts één vijfde van de daglonersgezinnen deed in 1866 een negatieve landbouwaangifte. Een goed deel daarvan was uitsluitend actief in de textielsector, waaronder bijvoorbeeld alleenstaande weduwen of oude samenwonende zusters. Voor de overige gezinnen vormde de exploitatie van enkele aren grond een essentieel onderdeel van het gezinsinkomen, onder de vorm van landbouwprodukten voor eigen verbruik. Eventueel kon een klein surplus verkocht worden. De oppervlakte van de bedrijfjes is meestal erg beperkt : 68,7% is kleiner dan 20 a en slechts 1 uitbating op het totaal van 83 is groter dan een halve hectare. Op de meeste van die lapjes grond vindt men steeds weer dezelfde teelten-verdeling. 24 dagloners gebruiken enkel een moestuintje. Niet minder dan 45 gezinnen bewerken een perceel grond met op de ene helft aardappelen en op de andere helft rogge (of meermaals tarwe), al dan niet gecombineerd met een stukje moestuin. Slechts 3 dagloners verbouwen vlas. De veestapel van die dwergbedrijfjes bestaat vrijwel uitsluitend uit kleinvee. Slechts 1 koe werd genoteerd (bij de wever-werkgever, die in klasse 2 van de personele belasting staat !). Van 81 bedrijfjes kennen we de veestapel. Slechts 33 geiten werden geteld. De periode dat de geit gepropageerd werd als de 'koe van de werkman' zal pas enkele tientallen jaren later haar hoogtepunt kennen ⁽⁴⁰⁾. Voor het overige telde men 12 varkens, 47 stuks gevogelte en 763 konijnen. Deze konijnen worden vermoedelijk slechts in zeer geringe mate voor eigen consumptie gekweekt. Het biedt de dagloner de kans om (binnen een kleine ruimte en met weinig onkosten en arbeid) voor een bijverdienste te zorgen.

Slechts 7 dagloners betalen een kleine patentbelasting, tot maximaal 5,61 Fr. Het geheel omvat 5 aanslagen als winkelier, 2 als tapper, 1 als jachtwachter en 1 als gebruiker van een boekweitmolen. Geen enkel van die uitgeoefende beroepen kan als enige bron van inkomsten aanzien worden.

d) De gezinnen werkzaam in handel en diensten.

Het gewicht van de tertiaire sector te Poeke is heel erg gering, zowel wat betreft het aantal betrokkenen als het betaalde bedrag belastingen. De meeste aanslagen in de patentbelasting voor activiteiten in de tertiaire sector belasten slechts een nevenberoep. Enkel voor de notaris, een onderwijzer, een kostschoolhouder, een vijftal tappers en hooguit 1 of 2 winkeliers is de tertiaire sector de hoofdbron der inkomsten. De aanslagen voor kooplui (6 personen) en voor huurhouders (7 personen) vinden we, een paar uitzonderingen niet te na gesproken, terug bij de landbouwers. De verdeling der aanslagen in de patentlijsten ziet er voor de tertiaire sector als volgt uit :

⁽⁴⁰⁾ Pas op 6-11-1910 werd te Poeke de Sint-Jansgilde, maatschappij van onderlinge bijstand voor de verzekering tegen de sterfte van geiten en melkschapen, opgericht. De statuten verschenen in het B.S. van 4-5-1911.

1 notaris betaalt 22 Fr ;
 1 afkondiger betaalt 1,87 Fr ;
 1 jacht- en boswachter betaalt 1,87 Fr ;
 1 onderwijzer en 1 kostschoolhouder betalen 1,87 Fr ;
 6 kooplui betalen 8,80 Fr (2 ×), 3,74 Fr (2 ×) en 1,87 Fr (2 ×) ;
 7 huurhouders betalen 6,60 Fr ;
 1 slijter van sterke drank betaalt 3,74 Fr ;
 16 tappers betalen 8,80 Fr (1 ×) en 3,74 Fr (15 ×) ;
 21 winkeliers betalen 1,87 Fr.

Alleen reeds deze cijfers van de patentbelasting tonen aan dat de tertiaire sector te Poeke vrijwel niet ontwikkeld is. Te meer, daar de hoogste aanslagen van kooplui en huurhouders grotendeels overgedragen moeten worden naar de landbouwersgezinnen en enkele gezinnen uit de secundaire sector. In de bevolkingsregisters, opgemaakt na de bevolkingstelling van 1866, staat geen enkele koopman ingeschreven ! De notaris is duidelijk de grote uit-schieter binnen de groep ; tevens is hij de enige vertegenwoordiger van de

Betaling van belastingen : de gezinnen werkzaam in handel en diensten (cursief) ; de restgroep met eigenaars en economisch niet-actieven (in vetjes).

patentbelasting		hoofdelijke omslag															
		4				3				2				1			
		4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1	4	3	2	1
grondbelasting	patronele belasting	4	3														
		4	3	1	1												
		2															
		1															
		4				1											
		3				1											
		2															
		1															
		4	1	1		1											
		3	1														
		2															
		1															
		4								1							
		3															
		2															
		1															
		4															
		3															
		2															
		1															

vrije beroepen in het dorp. Hij staat op de derde plaats in de rij van de grootste belastingbetalers te Poeke, met onder andere het bezit van 15 huizen (vooral kleine arbeiderswoningen). Het aantal bedienden is beperkt tot het absolute minimum : een veldwachter, een koster en een schrijver. Laatstgenoemde woont in bij de notaris en is tevens gemeente-secretaris. De gemeente-ontvanger woont in de naburige gemeente Lotenhulle. Het onderwijs wordt verstrekt door 2 onderwijzers en 4 kloosterzusters. De sector van het transport tenslotte is, op een koe'sier na, totaal onbestaande als zelfstandig beroep.

De landbouwtelling bevestigt het beeld dat door de patentregisters tot stand kwam. De telling der dieren levert 2 varkens, 54 konijnen en 8 geiten op. Dit lijkt erg sterk op de samenstelling die we vonden bij de daglonersgroep. Voor de volledigheid vermelden we nog een paard, eigendom van de notaris.

Bovenstaand overzicht van de tertiaire sector geeft misschien wel beter dan wat ook aan hoe kleinschalig en geïsoleerd de dorpsgemeenschap van Poeke anno 1866 leefde.

e) De restgroep met eigenaars en economisch niet-actieven.

De kleine restgroep, die te Poeke slechts een vijftal gezinnen omvat, kan moeilijk als een eenheid beschreven worden. Het groepje is samengesteld uit 5 gezinseenheden die elk voor zich specifieke kenmerken vertonen. De renteniers die het kasteel bewonen steken torenhoog boven de rest van de Poekse gemeenschap uit. Van alle belastingen die door de 208 gezinnen van Poeke betaald worden neemt de familie de Preud'omme d'Hailly de Nieuport alleen al 27,4% voor haar rekening. Diezelfde familie betaalt 24% van de grondbelasting die te Poeke verschuldigd is en 49,5% van de grondbelasting die door inwoners van Poeke betaald wordt voor onroerend goed gelegen in Poeke zelf.

De 4 overige 'gezinseenheden' zijn : de pastoor en onderpastoor die samen met een meid en knecht de pastorijs bewonen (samen betalen zij 60,54 Fr belastingen) ; een priester die bij zijn zuster, een bijzondere of particuliere, inwoont en 19,41 Fr belastingen betaalt ; een alleenstaande bijzondere, die amper 4,57 Fr belastingen betaalt. Tot slot is er nog het klooster, waar 15 religieuzen verblijven, en dat instaat voor het betalen van 113,65 Fr belastingen. Dit klooster is een klein wereldje op zichzelf. 4 geestelijke onderwijzeressen geven er onderricht aan de schoolgaande meisjes van Poeke en in het internaat dat op 31 december 1866 33 leerlingen telt, gerecruteerd uit de wijde omtrek. Een dagloner vindt werk als landbouwarbeider op het bedrijfje van 2,13 ha en met 3 koeien. 5 kantwerksters produceren er '*Valencynsche*' kant ⁽⁴¹⁾.

(41) Gegevens over het klooster geput uit de formulieren van de tellingen van 1866. Gemeente-archief Poeke, 502 : 201.4 (1866).

Voortbouwend op de beschrijvingen van de onderscheiden beroepsgroepen zou het nu moeten mogelijk zijn een sociaal-economisch maatschappijbeeld te vormen van Poeke anno 1866. Onze aandacht gaat hierbij vooral uit naar de gelaagdheid in een typische kleine landbouwgemeente. We willen hier nogmaals duidelijk stellen dat onze poging een sociaal-economische hiërarchie te reconstrueren slechts een deelfacet van de sociale geschiedenis van het dorp belicht. De volledige realiteit is veel complexer. Het houdt heel wat bijkomende elementen in : politieke macht, culturele factoren (zoals alfabetisatie-graad), de maatschappelijke uitstraling die uitgaat van sommige specifieke beroepen (zoals de gemeente-secretaris of de onderwijzer)...

De drempels die wij onderscheiden in onze hiërarchie vormen slechts een technisch noodzakelijke abstractie van de werkelijkheid, opdat het gebruikte materiaal beter zou kunnen verwerkt worden : het zijn grenslijnen die in de dorpsgemeenschap geen reële betekenis hebben. Een gemeenschap laat zich niet in trappen tot een hiërarchie herleiden ; ze bestaat steeds uit in elkaar vloeiende sociale lagen. Slechts uitzonderlijk kan een financiële grens tevens een sociale realiteit weergeven. In denk hier met name aan het al dan niet betalen van de kiescijs die direct oorzaak is van het al dan niet mogen deelnemen aan het proces van de politieke besluitvorming. Er ligt echter geen haarscherpe sociaal-economische grens aan de basis van die socio-politieke scheidingslijn. Het sociale verschil (in dit geval het al dan niet kiezer zijn) is niet de precieze oorzaak maar het gevolg van het trekken van een grenslijn ⁽⁴²⁾.

Dit artikel steunt vooral op economische gegevens. Teneinde toch iets verder te gaan dan enkel een op economische informatie gebaseerd beeld hebben we een kort onderzoek verricht om na te gaan wie rond 1866 in de verschillende lokale instellingen een functie uitoefende. We gingen na wie lid was van de gemeenteraad, van het bureel van weldadigheid en van de kerkraad. We noteerden wie bevelhebber was in de burgerwacht, een sedert jaren niet meer actieve instelling, die echter nog geregeld vernieuwd werd ⁽⁴³⁾. Door het voorkomen van meerdere cumuls bekwamen we uiteindelijk voor het geheel der 4 instellingen 21 verschillende personen. Volgens het totaal der betaalde belastingen kunnen ze als volgt ingedeeld worden.

+ 60 Fr	11 personen :	7 landbouwers, een grondeigenaar een tabakfabrikant, een notaris, een bakker.
30-60 Fr	6 personen :	5 landbouwers en een kleermaker.
15-30 Fr	3 personen :	3 landbouwers.
— 15 Fr	1 persoon :	de gemeentesecretaris.

(42) Om dit aan te tonen volstaat het te verwijzen naar de veranderingen in de fiscale wetgeving die tot doel hadden de samenstelling van het kiezerskorps te beïnvloeden. T. Luykx, *Politieke geschiedenis van België*, Amsterdam/Brussel, 1973, 3de druk, p. 158 en 169.

(43) De gemeenteraadsverkiezingen van 1863, 1868 en 1869 leverden 9 verschillende verkozenen op. Voor het bureel van weldadigheid bekwamen we 9 personen, gekozen tijdens de jaarlijkse deelvernieuwingen van 1862 tot en met 1870. De driejaarlijkse deelvernieuwing van de kerkraad van 1864, 1867 en 1870 leverde 7 namen op. In 1866 bestond de burgerwacht van Poeke uit 2 eenheden, met elk 4 bevelhebbers.

De groep met de meest vooraanstaande 22 belastingbetalers (+ 60 Fr belastingen) omvat de helft van de 21 mandatarissen in de instellingen van Poeke. Opvallend is dat de landbouwers, die 58% van de belastingbetalers uitmaken, ruim vertegenwoordigd zijn : 15 van de 21 in functie zijnde personen zijn landbouwers. De groep der landbouwers weet zijn economisch overwegende positie dus grotendeels te vertalen in een deelname in de instellingen die te Poeke het gezag vertegenwoordigen. Het feit dat ze heel wat dagloners tewerkstellen op hun hoeven zal hierin zeker meespelen. Toch wil hiermee nog niet gezegd zijn dat zij in die instellingen het laken naar zich toe konden trekken. Het is wel erg twijfelachtig dat hun kwantitatief overwicht zou kunnen opwegen tegen de positie van de kasteelheer, eigenaar van enkele grote boerderijen. Er spelen trouwens nog andere factoren mee in het spel van de machtsuitoefening. Ik denk hier in de eerste plaats aan de rol van de pastoor van de parochie.

We keren nu terug naar onze sociaal-economische piramide. Aan de top bevinden zich 22 gezinnen die meer dan 60 Fr belastingen opbrengen. Die groep bestaat uit 13 landbouwers, 5 gezinnen uit de secundaire sector (waarvan 4 met een behoorlijk supplementair inkomen uit de landbouw), de notaris, de pastoor, de plaatselijke kasteelheer en de kloostergemeenschap van de zusters van de H. Vincentius a Paulo. Bij de meerderheid onder hen is de fortuinssituatie mede gebaseerd op het bezit van onroerende goederen. Enkel de pastoor en 3 landbouwers betalen geen grondbelasting.

Aan de basis bevindt zich een uitgebreide groep gezinnen, waarbinnen nog moeilijk kan gedifferentieerd worden. Deze groep omvat in de eerste plaats 101 gezinseenheden die helemaal geen belastingen betalen. Bij die groep, bijna de helft van alle gezinnen, kunnen waarschijnlijk nog een aantal kleine belasting-betalers toegevoegd worden. Het ware inderdaad absurd de lijn tussen de betalers en niet-betalers als een scherpe grenslijn te beschouwen. De bijdrage in de patentbelasting voor een winkeltje of als kleine herbergier trekt de betaler sociaal waarschijnlijk niet ver op boven de meerderheid der niet-betalers.

De brede basis bezit een aantal kenmerken die we in vrijwel elk gezin kunnen aanwijzen. In de eerste plaats beschikken die gezinnen niet over eigen onroerende goederen. Het beperkte inkomen verhindert het aanleggen van een financiële reserve. Dit veroorzaakt in geval van werkloosheid dikwijls snel catastrofale gevolgen voor het gehele gezin. Het gebruik van een kleine oppervlakte landbouwgrond helpt bij de meesten die schokken opvangen ⁽⁴⁴⁾. In vele gevallen echter zullen onvoorziene omstandigheden of een diepgaande economische crisis toch heel wat mensen ten laste van het bureel van weldadigheid brengen ⁽⁴⁵⁾.

(44) Cfr het hierboven onder punt 1 geciteerde uittreksel uit het jaarverslag van de gemeente van 1857. Gemeente-archief Poeke, 172.3, 7 september 1857.

(45) Een briefje dat we in het archief te Poeke vonden illustreert dit treffend. P. Van De Walle, slachtoffer van een arbeidsongeval te Gent, roept de hulp in van de burgemeester van Poeke (5.12.1855) : "...Wij zijn nu in een staed om alle twee te moete krivieren van aremoede ; onze logist baes kan ons niet meer logeeren om rede wij niet en kone wine ; daer vore goedhertigen borgemeester, zonder uw help en tusschenkomste zullen wij ons verpligt vinden van dezen slepten tijdt ons op straete te moete laete bezwijken..." (Gemeente-archief Poeke, 205.1, losse stukken).

Tussen de top en de basis van de piramide bevinden zich 29 gezinnen die tot 15 Fr belastingen betalen en 56 die tussen 15 en 60 Fr betalen. Uit die eerste subgroep brachten we een aantal gezinnen over naar de basis (die vooral uit niet-betalers bestaat). Binnen de middengroep staan de landbouwers relatief hoog aangeslagen. Slechts 7 onder hen (op een totaal van 42) vallen onder de grens van 15 Fr. De landbouwersgroep sluit dus goed aan bij de toplaag met 13 landbouwersgezinnen. De uitbatingen van de landbouwers in die middengroep variëren tussen 55,30 are en 27,57 hectare. Daaronder zijn 10 bedrijven die behoren tot de topgroep van 17 exploitaties met paarden. Deze brede spreiding van bedrijven naar hun oppervlakte wordt vooral door twee factoren veroorzaakt. Het bezit van het bewerkte land schuift de landbouwer een stuk omhoog in de sociaal-economische piramide ; het uitoefenen van een relatief belangrijk nevenberoep (koopman, tapper, huurhouder) verschaft de kleine landbouwer eveneens een ruimere sociaal-economische basis. Die twee factoren veroorzaken aanzienlijke fouten als men een sociaal-economische structuur bij de landbouwers wil baseren op de uitgebate oppervlakte. Die basis geeft enkel een ruw beeld, dat men moet aanvullen met de nodige gegevens uit andere bronnen. Wel kan hier aan toegevoegd worden dat uitbaters van grote bedrijven sociaal-economisch altijd vrij hoog genoteerd staan ; bij de kleine uitbaters moet men steeds rekening houden met eventuele bijkomende inkomstenbronnen.

De secundaire sector vertoont in haar sociaal-economische gelaagdheid een merkwaardig regelmatig en breed verloop. In de onderste laag treffen we de kleine ambachtslui aan, die het niet breed hebben en sociaal kunnen gelijkgeschakeld worden met de dagloners of wevers. Daarboven vinden we een gestadig opklimmende trend die, via met personeel werkende ambachtslui, eindigt bij een drietal bedrijfjes uit de kleine industrie. Het tewerkgesteld personeel bestaat overigens voor een groot deel uit gezinsleden. De toplaag, de betalers van minstens 60 Fr belastingen, omvat de drie kleine industriëlen (tabakfabrikant : 82,33 Fr ; molenaar : 126,42 Fr ; brouwer : 195,95 Fr) en twee ambachtslui (een bakker : 70,60 Fr en een smid : 100,40 Fr).

Het is erg moeilijk de precieze plaats van de tertiaire sector in de piramide te bepalen. Meestal komen beroepen uit die sector slechts voor in combinatie met een andere inkomstenbron. Het onderscheid tussen hoofd- en nevenberoep is geen eenvoudige zaak. Een zelfstandige tertiaire sector heeft zich te Poeke vrijwel niet ontwikkeld. Tot de middengroep van betalers van 15 tot 60 Fr kunnen we de koster en een tweetal tappers rekenen. De rest - op de notaris na - ligt onder de grens van 15 Fr belastingen. Toch staan in de kiezerslijst van 7 mei 1867 (voor de gemeente), op een totaal van 69 kiezers, 7 herbergiers vermeld. Het is mogelijk dat we, afgaande op de gegevens uit de bevolkingstelling enkele gezinnen verkeerd geplaatst hebben bij het indelen der beroepsgroepen. Enkele van die kiezers-tappers staan echter in de telformulieren als landbouwer of klompenmaker ingeschreven ; hun vrouw is tapster. Als gezinseenheden werden ze ondergebracht bij de landbouwers en bij de secundaire sector.

3. BESLUIT.

De door ons gereconstrueerde sociaal-economische hiërarchie geeft slechts een momentopname weer. Om bruikbaar te zijn moeten we dit moment in de tijd kunnen situeren.

Na het dieptepunt van de ellende tussen 1845 en 1848 ebde de agrarische crisis snel weg. Men bleef zich echter vastbijten in de verouderde proto-industriële produktiewijze ⁽⁴⁶⁾. De structurele zwakte van de huisindustrie en haar sociale gevolgen bleven overduidelijk bestaan en verhinderden dat veel kleine dorpjes aan een grondig sociaal-economisch herstel toekwamen. De reconversie van de industriële structuur bleef meestal beperkt tot het overstappen van tientallen wevers en spinsters naar de dagloonarbeid (voornamelijk in de landbouw) of het kantwerk. Dit bood op lange termijn echter geen enkele uitkomst voor de inkomensproblemen van die bevolkingsgroepen. In 1848 werden de 234 tot arbeid bekwame behoeftigen te Poeke ingedeeld als volgt : 2 landbouwers, 47 dagloners, 98 spinsters en 87 wevers. Enkele jaren later, in 1854, werden de 209 tot werken bekwame behoeftigen tot volgende groepen gerekend : 67 dagloners, 66 spinsters, 33 wevers, 43 kantwerksters ⁽⁴⁷⁾. Binnen de sociaal-economische basislaag hadden zich een aantal verschuivingen voorgedaan, maar op louter sociaal vlak bleef het herstel uit. Ook op demografisch vlak was het herstel erg zwak. Na de catastrofe van 1845-48 bleven de geboorte- en huwelijkscoëfficiënt zeer laag ⁽⁴⁸⁾ :

	geboorte- coëfficiënt	huwelijks- coëfficiënt
1826-35	26,8‰	6,7‰
1836-45	26,2	6,8
1846-55	19,7	3,8
1856-65	20,9	5,2
1866-75	23,1	4,9
1876-85	21,9	3,6

Hoge prijspieken kwamen, bijvoorbeeld voor rogge, nog herhaaldelijk voor, met name in de jaren 1853-56 en 1867-68. Op langere termijn deed zich tussen de dertiger en zeventiger jaren een stijging voor van het prijsniveau tijdens de jaren met normale prijzen ⁽⁴⁹⁾. Toch verdwijnen bij de aanvang van de zestiger jaren de klachten over armoede in de registers van de briefwisseling te Poeke. Diezelfde registers bevatten voor deze periode echter wel een veel groter aantal gegevens over criminaliteit. Het aantal ingeschreven behoeftigen bedroeg voor de jaren 1856-65 gemiddeld 165 ; voor de jaren 1866-75 viel het terug op 78,2 ⁽⁵⁰⁾. Het lijkt helemaal niet uitgesloten dat er

(46) P. Kriedte e.a., o.c., hoofdstuk VI.

E. Sabbe, o.c., p. 345 e.v.

(47) Gemeente-archief Poeke, 205.1, losse stukken.

(48) De berekeningen zijn gebaseerd op gegevens uit de jaarlijkse demografische statistieken. Gemeente-archief Poeke, 520.9.

(49) C. Vandenbroeke en W. Vanderpijpen, *Gentse merkurialen van granen*,... In : C. Verlinden, *Prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XVIe - XIXe eeuw)*, deel III, Brugge, 1972, p. 109-115.

(50) Gemeente-archief Poeke, 205.1, losse stukken.

een of andere zuivering in die cijfers werd doorgevoerd, vooral toen tussen 1859 en 1860 het aantal van 228 op 144 terugviel. Was de armoede te Poeke in de zestiger jaren reeds een vast en onwrikbaar gegeven geworden, zoals het later werd beschreven in de artikelenreeks '*Arm Vlaanderen*' door A. De Winne ⁽⁵¹⁾ of door Cyriel Buysse, die in de omgeving van zijn geboortedorp Nevele - dicht bij Poeke - inspiratie vond voor tal van zijn werken ,

De positieve invloed die het toegevoegd inkomen van de Franschmans of de in Wallonië werkende Poekenaren kan gehad hebben is onduidelijk. De aanwezige informatie in het archief is beperkt en onsamenhangend. Cijfers over de omvang van dit fenomeen zijn uiterst schaars. Ondanks die lacunes in het archief kan men toch zonder meer stellen dat Poeke rond 1866 bij uitstek een in zichzelf gekeerd agrarisch dorp was. De landbouwers en de talrijke dagloners (vrijwel uitsluitend tewerkgesteld in de landbouw) maakten samen 62% van de actieve bevolking uit op 31 december 1866. Meerdere gezinnen met een gemengd inkomen waren gedeeltelijk actief in de landbouw.

De ligging van het kleine dorp Poeke isoleerde de gemeenschap. Het gebrek aan verbindingsmogelijkheden verhinderde de ontwikkeling en veroorzaakte rond het midden van de eeuw het totaal verval van de 3 jaarmarkten ⁽⁵²⁾. Het contact met de buitenwereld beperkte zich voor velen tot een bezoek aan de markten in de omgeving voor de afzet van landbouwprodukten. De buitenwereld werd door velen verder beperkt tot het begrip 'eigenaar'. Inderdaad, de helft van de gronden te Poeke was in handen van bezitters die buiten Poeke woonden. In dergelijke geïsoleerde gemeenschap werkten de ambachtslui vooral om te voldoen aan de plaatselijke vraag. In het dorp was weinig plaats voor de tertiaire sector, mede omdat de zelfvoorziening van basisprodukten in vele gezinnen aanzienlijk was.

Tussen de leden van de dorpsgemeenschap bestonden heel wat afhankelijkheidsbanden. In geval van nood wendde men zich tot de kasteelheer of geestelijkheid. De dagloner verdiende, net als de dienstknechten en -meiden, zijn dagelijks brood op de grote boerderijen. Een meerderheid van de bevolking was als huurder van een woning of pachter van een uitbating afhankelijk van anderen. De grootste drie belastingbetalers van Poeke bezaten samen 43 huizen. De kasteelheer was te Poeke eigenaar van een zevental landbouwbedrijven van minstens 5 ha. Tevens was de kleine boer aangewezen op het gebruik van paard en/of kar van de grote boeren voor het bewerken van zijn land. Zelfs wevers en spinsters waren vaak voor een deel afhankelijk van de grote landbouwers, indien zij 's zomers als dagloner landwerk verrichtten.

Een archiefstuk van 18 mei 1853 (precies op een moment dat een deel van de bevolking weer in moeilijkheden komt door hoge voedselprijzen) geeft ruwweg een indeling van de Poekse bevolking in drie categorieën ⁽⁵³⁾.

(51) De artikelenreeks, in 1902 in het dagblad *Le Peuple* gepubliceerd, verscheen later ook in het Nederlands in boekvorm : A. De Winne, *Door arm Vlaanderen*, Gent, 1903.

(52) Gemeente-archief Poeke, 172.3 : jaarverslag van de gemeente van 4 september 1865.

(53) Gemeente-archief Poeke, 205.1, losse stukken.

Het stuk stelt dat 668 personen (dit is 57% van de bevolking) voldoende bestaansmiddelen bezitten. 236 personen (20%) zijn behoeftig en worden geholpen door het bureel van weldadigheid. Daartussen ligt nog een groep van 273 personen (23%) die, indien zij hun werk verliezen, dreigen onder de grens van het noodzakelijk levensminimum te val en. Naargelang de conjunctuur op of neer gaat zal in de loop van de jaren de verhouding tussen de beide laatstgenoemde groepen variëren. Een dergelijke brede onderlaag van bezitslozen troffen we ook aan in onze doorsnede van 1866. De gezinnen uit de twee onderste bevolkingslagen, vrijwel uitsluitend dagloners, textielarbeiders en kleine ambachtslui, hebben geen financiële reserve, waardoor werkgelegenheid een constante noodzaak is. In Poeke blijkt men, ruim 15 jaar na de rampzalige jaren 1845-50, nog geen oplossing voor de verarming gevonden te hebben. Bijna de helft der gezinnen leefde in het grensgebied van de armoede, weerloos tegenover de op- en neergaande bewegingen van de conjunctuur- en voedselprijzencurve.

In de loop van het derde kwart van de negentiende eeuw komt langzaam verandering in deze toestand, onder invloed van een groot aantal factoren : nieuwe landbouwmethodes met kunstmest, massale import van goedkoop graan, emigratie, pendelarbeid, mechanisering, arbeidersbeweging,... Tot op welke hoogte de gevolgen van elk van die ontwikkelingen zich te Poeke in positieve of negatieve zin hebben gemanifesteerd blijft voorlopig een open vraag. Het lijkt er echter sterk op dat in het dorp voorlopig de veerkracht en creativiteit ontbraken om te ontsnappen aan de verpaupering in *'Arm Vlaanderen'*.

Ivan HOSTE

VIERING ALFONS RYSERHOVE

Zaterdag 9 februari 1985 was een der meest barre dagen die we tot dan toe tijdens deze polaire winter hadden mogen meemaken : een snijdende wind en fijne poedersneeuw geselden over het Meetjesland. En precies op die dag waren alle heemkundigen uitgenodigd naar Knesselare om er deel te nemen aan de viering van medestichter-bestuurslid Alfons Ryserhove. Heel wat Meetjeslanders hadden Koning Winter getrotseerd om in Knesselare door hun aanwezigheid hulde te brengen aan deze heemkundige van het eerste uur.

Burgemeester Schrans heette alle aanwezigen hartelijk welkom :
Mijnheer de Voorzitter,
Mevrouw en Heren Schepenen,
Dames en Heren van het Bestuur,
Geachte Genodigden,

Ondanks het barre winterweer bent U hier in relatief groten getale aanwezig, en dat kan niet anders dan ons verheugen.

In naam van het Gemeentebestuur verwelkomen wij hier, in deze feestzaal van het gemeentehuis van Knesselare, het Bestuur en de leden en sympathisanten van Uw vereniging. In deze zaal waarin reeds zovele mensen en verenigingen werden ontvangen en gehuldigd omwille van hun bijzondere verdiensten in het belang van de gemeenschap.

Voor *ons* is het genoeg U hier te kunnen ontvangen des te groter, omdat het, voor zover mij bekend, de eerste maal is dat een gezelschap zoals het uwe zich hier bij ons in Knesselare komt manifesteren : het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland. Een *NAAM* die wijd en zijd bekend is, een *VERENIGING* die zich sedert zeer vele jaren inzet voor het onderzoek naar de vroegste bronnen van ons volk, een *groep HEEMKUNDIGEN* met belangstelling zonder grenzen in de geschiedenis van onze streek : zuivere historiografie, genealogie, heraldiek en noem maar op...

EN een Genootschap dat bovendien nog instaat voor de zeer degelijke en uiterst regelmatige publikatie van vondsten en bevindingen in de vermaarde "Appeltjes van het Meetjesland".

Dat deze cultureel-hoogstaande Vereniging van specialisten hier bij ons in Knesselare terechtkomt voor de voorstelling van haar 35e jaarboek zal zeker bij niemand verwondering wekken, omdat iedereen weet dat meerdere inwoners van ons dorp in de loop der jaren, *en in hoge mate*, hebben bijgedragen tot de bloei van het genootschap, hetgeen resulteert in de hulde die vandaag wordt gebracht aan Ere-Inspecteur Alfons RYSERHOVE, bij ons beter gekend als de *historiograaf "van den huize"*.

Zijn onderzoek en zijn menigvuldige publikaties over de geschiedenis van onze gemeente, zijn voor velen *nu nog* het uitgangspunt voor verdere studie. En voor zoiets is ook ons gemeentebestuur erg gevoelig : ik kan nu aan deze vergadering meedelen dat ons Bestuur een projekt heeft opgezet om in extenso, en op basis van wat door verscheidene mensen onder U reeds werd gepubliceerd, een volledig werk samen te stellen waarin onze beide deelgemeenten Knesselare en Ussel zullen naar buiten treden op historisch, sociaal en toeristisch vlak.

Hiervoor zal - in het kader van de tewerkstelling in het derde arbeidscircuit (DAC) - een groep mensen worden aangeworven onder de leiding van een licentiaat geschiedenis.

Ik hoop ten andere dat deze ploeg zal mogen putten uit de ervaring van Uw Vereniging, en dat wij op de medewerking van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland zullen kunnen beroep doen. Wij danken U hiervoor nu reeds.

Laten wij nu deze academische zitting verder gaan door het woord te verlenen aan de Heer De Vos, uw Voorzitter.

Achiel De Vos, voorzitter van het Heemkundig Genootschap richtte volgende woorden tot de gevierde :

Geachte toehoorders,

Vandaag wil ik mij speciaal richten tot ere-inspecteur Alfons Ryserhove. Vanaf het prille begin was hij een doorduwer. Het schrijven en vertellen zat hem blijkbaar in het bloed, want als 16-jarige knaap reeds, publiceerde hij zijn eerste pennevrucht onder de vorm van een Vlaams Filmpje, over onze grote Vlaamse dichter Guido Gezelle.

Na het behalen van zijn onderwijzersdiploma en zijn huwelijk, volgde zijn echte schrijverscarrière, waarbij fiction en non-fiction mekaar afwisselden. Het spreekt vanzelf dat wij als vorsers en heemkundigen het deze namiddag uitsluitend zullen hebben over zijn non-fiction publicaties. Weetgierige lezers die alles willen uitpluizen kunnen trouwens terecht in ons Jaarboek, waar je vanaf blz. 10 tot 18 ook de fiction publicaties kan nalezen.

Zoals hoger gezegd beperken wij ons hier tot de heemkundige hoogtepunten van zijn veelomvattend oeuvre. Reeds in 1945 verscheen van zijn hand een uitgebreide heemkundige studie over zijn geboortedorp Knesselare, slechts enkele jaren later gevolgd door een soortelijke studie over het geboortedorp van zijn voorouders : Beernem. Hiervan verscheen onlangs nog een bijgewerkte herdruk.

Vervolgens spreidden zijn heemkundige bijdragen zich hoofdzakelijk uit over een drietal lokaal-historische periodieken : ons eigen Jaarboek "Appeltjes van het Meetjesland", verder "Bos en Beverveld" en "Ons Meetjesland".

Belangrijk in ons Jaarboek waren zeker de artikels over "*De Geuzenberoerten in de streek van Knesselare*", "*Feodaal Knesselare*" en "*De Handboeken van de familie De Neve te Zomergem*".

In "Bos en Beverveld" verschenen een hele reeks artikelen over Beernemse plaatsnamen, een Leenroerig overzicht van Beernem, De Slag op het Be-verhoutsveld, De Mariakapel op het Eiland te Sint-Joris.

In "Ons Meetjesland" willen wij vooral de nadruk leggen op de artikelen-reeks, eigenlijk een bronnenuitgave van het handschrift Van der Poorten, een kroniek over Waarschoot.

Vanuit "Ons Meetjesland" zijn meestal de brochures verspreid voor onze jaarlijkse uitstap naar een Meetjeslands dorp. Zonder overdrijven mogen wij zeggen dat Alfons Ryserhove hiervan het leeuwenaandeel op zich heeft genomen.

Gewapend met een uitstekende documentatie uit zijn uitgebreid boeken-arsenaal, slaagde hij erin, soms op de valreep, een brochure voorzien van overvloedige illustraties, kant en klaar te stomen.

Op de uitstappen zelf, wist hij op de hem eigen wijze zijn gehoor te boeien en aldus een niet onaanzienlijke groep mensen voor de heemkundige gedachte te sensibiliseren.

Ik zou in mijn overzicht onvolledig zijn indien ik niet even melding maakte over de voordrachtenreeks waardoor hij in gans Vlaanderen tot ver buiten de grenzen van onze regio, bekendheid verwierf: "De moorden van Beernem". Meer dan een sensatieverhaal, eigenlijk een impressie van een post feodale maatschappij in een Vlaams dorp anno 1926 en voor ons opnieuw een sensibilisering omtrent de waarde en de achtergronden van het verleden.

Het weze ons toegelaten als slot het nog even te hebben over de mens Alfons Ryserhove.

In ons bestuur, waarin hij jaren lang zorg droeg voor de boekenschat van het Genootschap hebben wij hem leren kennen als een wakker bestuurslid, bekommerd om onze vereniging en met een rechtmatige trots wijzend op gerealiseerde prestaties en verwezenlijkingen.

Zijn nooit aflatende ijver kwam ook het Genootschap ten goede.

Uit zijn talrijke boekenschat kon menig lid reeds profiteren in naam van de heilige solidariteit onder vorsers.

Wij willen nog even het strikt heemkundig terrein verlaten om iets te vermelden over zijn onderwijzerscarrière, die culmineerde in een benoeming tot diocesaan inspecteur, functie waarin hij meer dan 15 jaar de onderwijzers en onderwijzeressen van het hoofdgebied Gent voorging en begeleidde. Ook hier hebben velen deel gehad in de vruchten van zijn noeste arbeid.

De kleinste kern, waarin Alfons Ryserhove actief was, is zijn gezin. Wij zouden Mevrouw Ryserhove onrecht aandoen, indien wij haar in deze hulde niet zouden betrekken. Echtgenote zijn van een veelgevraagde voordrachtgever, betekent zoveel avonden alleen thuis zijn, wachtend naar de man op verplaatsing.

Het betekent daarenboven veel taken alleen afwerken, zich in de schaduw terug trekken in stille dienst van het gezin.

Mevrouw Ryserhove, wij zijn u dankbaar, omdat u uw man in zijn volle ontplooiing als heemkundige en onderwijsman nooit geremd hebt.

Als blijk van onze dankbaarheid willen we u deze bloemen aanbieden. Ik wil evenwel besluiten met nogmaals een dankwoord te richten tot de gevierde van vandaag.

Als voorzitter van het Genootschap dank ik U, vriend Alfons om Uw inzet voor onze vereniging in dienst van ons gemeenschappelijk ideaal.

Wij hebben onze dank verzilverd met de opdracht van het 35e Jaarboek "Appeltjes van het Meetjesland" aan Uw persoon, waarmee gij trouwens zeer vereerd waart en het dankbaar als geschenk wilde aannemen.

Wij wensen U nog vele jaren, ten bate van uzelf, uw gezin en ons Genootschap.

Alfons Ryserhove tenslotte sprak de talrijk opgekomen aanwezigen als volgt toe :

Mijnheer de Burgemeester, Mevrouw de Schepen, Heren Schepenen en Gemeenteraadsleden, Mijnheer de Voorzitter, Mevrouwen, Mijne Heren, Beste Vrienden,

Bij deze huldiging wil ik allereerst mijn oprechte dank betuigen aan het Gemeentebestuur dat deze prachtige zaal ter beschikking stelde en dat alle faciliteiten voor de receptie verleende. Ik bedank de heer Voorzitter De Vos, samen met de heer Burgemeester, voor hun woorden van lof, waardering en sympathie. In bedank ook de vele vrienden van de "Appeltjes van het Meetjesland", die het kwade weer en de glibberige banen getrotseerd hebben om tot hier te komen, evenals de bestuursleden van de heemkring "Bos en Beverveld". Ik ben blij al mijn kinderen en kleinkinderen hier vandaag te mogen aantreffen, naast de vele sympathisanten van overal.

Ik ben vooral de bestuursleden van het Heemkundig Genootschap dankbaar, omdat zij het 35ste jaarboek van de "Appeltjes" aan mij opgedragen hebben, waarvan het eerste exemplaar mij onder een mooie band gepresenteerd werd. Dat was het grootste plezier dat zij mij als boekenvriend konden doen. Het is een blijvend en waardevol aandenken.

Vijftien jaar geleden viel dezelfde eer ten deel aan onze diepbetreurde Vriend Arthur Verhoustraete. Ook hij was er zeer gelukkig mee, maar een paar jaar later was hij dood... Ik durf hopen dat dit laatste met mij niet het geval zal zijn !

Wanneer men vijfenzestig jaar wordt gaat men zich toch al eens over het leven en de toekomst bezinnen. Ik heb een schoon en gelukkig leven gehad en ben daar erg dankbaar voor.

Allereerst had ik het geluk liefhebbende, milde en vrome ouders te bezitten die mij een onvergetelijke kindertijd verzekerden. Ik ben gelukkig geweest in het ouderlijk huis langs de Kouter en nu nog denk ik vaak met weemoed terug aan mijn Moeder en mijn Vader.

Ik ben gelukkig geweest in mijn jong gezin, met mijn vrouw en mijn opgroeiende kinderen. Ik vond het fijn dat klein grut te zien opkomen en hun eerste pasjes te mogen begeleiden door ons huis en door het leven.

Ik ben gelukkig geweest in mijn klas, vooral met mijn vele leerlingen uit de zesde A, die aan mijn lippen hingen en mij op de handen droegen. Vooral tijdens het verteluurtje glunderden zij van genoegen, want ik had het vertellen nog van vader en moeder geleerd. Overal, ver en bij, zijn mijn talrijke oudleerlingen mij sympathiek gebleven.

Mijn Moeder noemde Maria. Mijn vrouw heet Maria. God heeft mij - door Maria - in deze beide Maria's uitzonderlijk gezegend en begenadigd. Speciaal ben ik mijn vrouw dankbaar : zij stond mij steeds terzijde en liet mij mijn zin doen, ook in mijn dure liefhebberijen. Ik mocht boeken kopen, vele boeken ; ik mocht voordrachten geven en haar dus 's avonds dikwijls alleen achterlaten. Vrouwen kunnen de engelbewaarders van ons leven zijn, die voor zichzelf weinig verlangen.

Ik ben gelukkig geweest in de inspectie. Ik heb getracht geen boeman te zijn, maar een raadgever en een begeleider. Velen heb ik dienst kunnen bewijzen door benoemingen of door werk te verschaffen. In alle scholen van het hoofdtoezichtingsgebied Gent mag ik nog gerust mijn aangezicht tonen.

De vijftien jaren als inspecteur hebben mij ook nog veel beter het goede Meetjesland leren kennen. In alle seizoenen, op elk uur van de dag heb ik het Meetjesland doorkruist en ook het Land van Deinze. Vaak heb ik mijn wagen even stilgehouden, om de schoonheid van het landschap, de weidsheid van de krekens, de simpele eenvoud van de dorpjes of de hoevetjes te bewonderen.

Ik ben gelukkig geweest als ik schreef, midden mijn vele boeken. Die boeken zijn mijn vertrouwde vrienden geworden, altijd bereikbaar en behulpzaam, geduldig en trouw. Zij hebben mij nooit verraden.

Ik heb werkelijk alle reden om dankbaar te zijn. Ik hoop nu nog enkele jaren gezond te kunnen zijn en te mogen voortwerken.

Nogmaals dank aan U allen ! En ik wil eindigen met het woord dat Maurice Ryckaert verleden jaar te Ronsele sprak :

"Deze viering was er hoegenaamd niet nodig, maar zij was mij toch zeer aangenaam" !

Na het overhandigen van geschenken en bloemen besloot een gezellige receptie deze heemkundige namiddag waarbij, hoe kan het anders, nog heel wat werd nagekaart over de verdiensten van inspecteur Ryserhove als heemkundige én als specialist betreffende de zaken van Beernem. Bij het invallen der duisternis haastte iedereen zich over de spekgladde wegen voorzichtig huiswaarts.

H.N.

DE BIBLIOTHEEK VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VOOR HET PUBLIEK TOEGANKELIJK

In de schoot van het nog zeer jonge Genootschap beschouwde men de uitbouw van een heemkundige bibliotheek als prioritair. In de loop van 1949 stelde het toenmalig bestuur dienaangaande een tweeledige doelstelling voorop. Enerzijds het verwerven van regionale publikaties en anderzijds het bundelen van de voornaamste geschiedkundige en folkloristische tijdschriften uit het nederlandstalig landsgedeelte.

In 1950 bestond reeds een drukke ruildienst met zowat een twaalfstal kringen uit Vlaanderen, ja zelfs met enkele uit Nederland. Een activiteit die met de jaren dermate aangroeide dat het bestuur begin 1981 genoodzaakt werd enkel nog de volwaardigste ruilabonnementen te behouden.

Van bij de aanvang was de bibliotheek ondergebracht bij onze huidige voorzitter A. De Vos. Uitbreiding van het jonge gezin was oorzaak dat het tevens snel aangroeiend boekenbestand werd verwezen van de "voutekamer" naar de garage. Op het ogenblik dat huize "Malpertuus" werkelijk te klein werd, bood in 1966 bestuurslid A. Ryserhove zijn diensten als bibliothekaris aan. Achttien jaar bezorgde hij het bezit van het Genootschap een volwaardig onderkomen.

Bleef de boekenschat al die tijd goed bewaard, ook kende het de nadelen van een conservatie in privaat bezit ! Namelijk de quasi ontoegankelijkheid voor onze leden.

Begin 1985, ongeveer vijfendertig jaar na de oprichting van de bibliotheek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland kon de oorspronkelijke doelstelling dan toch volledig worden ingelost ! Met het tot stand komen van een *Documentatiecentrum voor de Geschiedenis van het Meetjesland*, dat als een onafhankelijk orgaan bij het Stadsarchief te Eeklo zou aanleunen werd de kans geboden om een jarenlang bestaande leemte aan te vullen.

Dit centrum, ondergebracht op het stadhuis te Eeklo, dat zowel de rijke streekbibliotheek van de V.V.V.-Eeklo als deze van het Heemkundig Genootschap onderdak verleent is publiek toegankelijk op woensdag van 14 tot 17 uur en zaterdagmiddag van 15 tot 18 uur.

Naast een vijftigtal boekwerken en studies (behandelen we in het volgend jaarboek) bestaat de bibliotheek van het Heemkundig Genootschap in hoofdzaak uit een tijdschriftenverzameling, welke we om praktische redenen hebben opgesplitst in drie secties :

De Levende reeks, omvat de nog lopende ruildienst, lidmaatschappen en zelfs twee gift-abonnementen met :

Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst (1952-)
Land van Beveren (1967-).

Bos en Beverveld (1966-).
 Eigen Schoon en De Brabander (1935-).
 Kunst en Oudheidkundige Kring van Deinze (1939-).
 Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde (1949-).
 Vlaamse Vereniging voor Familiekunde (1965-).
 Studia Historica Gandensia (1963-).
 De Gaverstreek (1978-).
 Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent (1949-).
 Ghendtsche Tydinghen (1972-).
 Ons Heem (1943-).
 De Leiegouw (1959-).
 Ons Meetjesland (1968-).
 De Oost-Oudburg (1963-).
 Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde (1952-)
 Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van
 Inde (1959-).
 Oostvlaamse Zanten (1936-).
 Oudheidkundige Kring van het Land van Waas (1947-).
 Heemkundige Kring West-Zeeuws-Vlaanderen (1961-).
 Culturele Kring van Zottegem (1984-).

De Slapende reeks, bestaat uit een verzameling van stopgezette ruilabonnementen en schenkingen. Door schenking bestaat de mogelijkheid dat een reeks wel doorloopt tot heden. Gezien we echter niet verzekert zijn van een continuïteit hebben we deze laatste ook in de "slapende reeks" ondergebracht. Dit waren eind 1984 :

Archaeologia Belgica (1950-1972) ; Het Oude Land van Aarschot (1972-77) ; De Vier Ambachten (1953-72) ; Armorial Belge (1961-65) ; Armorial Français (1963-79) ; Ascania (1968-79) ; Mededelingen van de Zuidnederlandse Dialectcentrale (1936-46) ; Bremisches Jahrbuch (1973-80) ; Brabants Heem (1956-80) ; Het Brugs Ommeland (1959-69) ; Bulletin (1954-73) ; Biekorf (1967-77) ; Halletorentje (1955-78) ; Oost-Brabant (1967-77) ; Société d'émulation te Brugge (1958-75) ; Graafschap Jette (1963-84) ; Cultureel jaarboek van de provincie Oost-Vlaanderen (1955-83) ; Historica Lovaniensia (1977-83) ; Heemkundige Kring Erpe-Mere (1968-84) ; Het Land van Nevele (1970-80) ; De Nederlandsche Leeuw (1964-84) ; Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis (1949-79) ; Le Parchemin (1973-79) ; Rob (nr. 1 tot 141) ; Heemkring Scheldeveld (1973-83) ; Ons Soldatenblad (1980-84) ; Taxandria (1949-66) ; De Roede van Tielt (1970-80) ; Volkskunde (1968-76) ; Land van Rode (1969-79) ; Kon. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (1964-76) ; A.A.G. Bijdragen (1962-79) ; Oud-Wachtebeke (1974-78) ; Wetenschappelijke Tijdingen (1951-66).

Naast de voornoemde reeksen, die binnen de weergegeven bezitslimieten helaas ook nog lakunes kunnen vertonen, bezitten we ook een bundeling die we "*vliegende bladen*" noemen, dit zijn tijdschriften waarvan we slechts enkele exemplaren bezitten en die weinig betrekking hebben op ons werkgebied.

In de toekomst wordt het bibliotheeknieuws een vaste rubriek in het jaarboek. Naast de boekenaanwinst en een tijdschriftenoverzicht van het voorbije werkjaar, zullen we ten behoeve van onze leden in de tijd teruggaan. Jaarlijks hopen we zodoende een tijdschrift in zijn totaliteit te bewerken zodat na verloop van tijd ons volledig boekenpakket maximaal bruikbare materie wordt.

De bibliothekaris,

Erik de Smet

A - Tijdschriftenoverzicht 1984

In het tijdschriftenoverzicht werden de kringmededelingen, kronieken, jaarverslagen en rubrieken als vraagbak en boekbesprekingen niet opgenomen.

Tot onze spijt konden een tweetal tijdschriften, namelijk van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde en Studia Historica Gandensia niet worden opgenomen, daar bij het afsluiten in augustus 1985 nog geen publicaties beschikbaar waren.

..

HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de Heemkundige Vereniging "Het Land van Aalst".

Jrg. XXXVI, nr. 1-2-3, 1984.

G. VAN BOCKSTAELE, Briefwisseling van Priester Daens 1892-1933.

Jrg. XXXVI, nr. 4, 1984.

X, Verslag van het vijfde Provinciaal Colloquium te Aalst, 22 oktober 1983.

A. DE VOS en L. STOCKMAN, Ere-Pastoor Jozef De Brouwer bekroond met de "Frans De Potter - Jan Broeckaertprijs". X, In Memoriam Z.E.H. De Brouwer (overleden op 7 juli 1984). L. VAN DURME, Dr. Gysseling vindt verloren gewaande Aalsterse en Velzeekse charters terug. W. VAN DEN STEENE, Een tuchtstraf voor griffier Karel Broeckaert. Bibliografie.

Jrg. XXXVI, nr. 5-6, 1984.

D. PODEVIJN, Tot welzijn van de werkersstand. Een bijdrage tot de geschiedenis van de (V.) K.A.J.-beweging in het verbond Aalst (en Geraardsbergen), 1927-1977.

HET LAND VAN BEVEREN

Jrg. XXVII, nr. 1 - maart 1984.

RICHARD WEEMAES, Een Wilhelmietenjaar kondigt zich aan. Kennismaking met de Wilhelmietenpriorij te Beveren (1461-1784). GEORGES M.P. SPONSELEE, Het zand van de Kauter te Nieuw-Namen.

Jrg. XXVII, nr. 2 - juni 1984.

RICHARD WEEMAES, De Wilhelmieten te Beveren en het testament van Bisschop Antoon Triest. GUSTAAF ASAERT, Beveren in de Antwerpse pers. 6. Een mooie dag te Oostende... in 1850.

Jrg. XXVII, nr. 3 - september 1984.

RICHARD WEEMAES, Het Hof ter Welle of Geestelijk Hof te Beveren. RICHARD WILLEMS, Oktober op Ter Welle. RONNY VERSPREEUWEN, Bouwkundige ontwikkeling van het Hof ter Welle.

Jrg. XXVII, nr. 4 - december 1984.

HERMAN COOLS, Ikonografie van het Wilhelmietenklooster te Beveren. GUSTAAF ASAERT, Beveren in de Antwerpse pers. MAURITS GYSSELING, De naam Kallo. GABRIEL WILLEMS, De bevrijding van Beveren in 1944.

HEEMKUNDIGE KRING BOS EN BEVERVELD.

Jaarboek 1984 - Nr. 17.

Dr. L. GELBER, Zangtraditie te Oedelem. J. VLAMYNCK M.S.C., De Walmolen te Beernem. NELE VANDERMOERE, Oude archeologische vondsten te Oedelem.

ETIENNE SLOS, De Beernemse Dorpskern 1850. D. VERSTRAETE, Het Maandagse. ALFONS RYSERHOVE, Historische verkenning door Knesselare. ROBERT CRAPPÉ, Het klein Sint-Jansgoed te Oedelem.

EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER

Driemaandelijks tijdschrift van het Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant.

Jrg. LXVII, nr. 1-2-3, 1984.

J. VERBESSELT, De invloed van de abdijen op onze dorpen. JOS COOLS, De gemeente Haacht. R. MERTENS, Het paard inspannen. J. DAVID, De paardemesthaak. E. D'HOE, Begravingen in de kerk te Dilbeek. B. WALCKIERS, Van Meiseniersbloed. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem.

Jrg. LXVII, nr. 4-5-6, 1984.

J. VRANCKEN, Pieter-Jozef Van Bever (1747-1817). E. VAN DE VOORDE en J. VANKEERBERGEN, Het competentieproces tussen J. Van Langhendonck, pastoor van Diegem, en de Rijksabdij van Cornelimunster. J. VERBESSELT, Waterloo. JOS COOLS, De Haachtse pachthoeven en kastelen. A. HUYSENTRUYT, De H. Wivina van Groot-Bijgaarden en het Psalter van Orbais. E. MOORTGAT, Uit het parochiearchief van Baardegem. R. MERTENS, Het Paard. J. DAVID, De kar met hangbodem. E. D'HOE, De pest te Dilbeek 1668-1669. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem.

Jrg. LXVII, nr. 7-8-9, 1984.

Dr. J. VANDESANDE, Roost. E. VAN DE VOORDE en J. VANKEERBERGEN, Het competentieproces tussen J. Van Langhendonck, pastoor van Diegem, en de Rijksabdij van Cornelimunster. Dr. E. EYLENBOSCH, Oorlogsellende te Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek in de jaren 1689-1697. G. BULTEEL, Kraainem. De kiezerslijst van 1.5.1910 tot 30.4.1912. FR. VERDOODT, Afstammelingen van Antonius Steenput, een Brusse'se vondeling te Ternat. Dr. JOS COOLS, Haacht. Het hof te Deelbroek. R. MERTENS, Druppels pakken. J. VAN RANSBEECK, Vliegende framassons. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem.

Jrg. LXVII, nr. 10-11-12, 1984.

BART MINNEN, De watermolens in het dorp Rotselaar 1200-1550. Dr. J. VANDESANDE, Roost. E.O. D'HOE, De stamzate D'Hoe. J. VERBESSELT, De oorlog van de Toone's.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS DER STAD DEINZE EN VAN HET LAND AAN LEIE EN SCHELDE - Jrg. LI - 1984.

MAURITS GYSSELING, Oude toponiemen te Deinze. HENRI DUFAUX, HERMAN MAES, Historiek van de Villa Zonneschijn te Astene. PAUL HUYS, Van Bachte tot Leerne. HERMAN MAES, Jef Van den Eynde. PAUL HUYS, Deinzenarijen. W.R. JONCKHEERE, Sint-Hendriksprokkelingen. F. MICHEM, De parochiegeestelijkheid van de dekenij Deinze na het ancien régime.

VLAAMSE STAM, tijdschrift voor familiegeschiedenis.

Jrg. 20, nr. 1, 1984.

A. MARIS, Claus 15de-17de eeuw. Land van Waas. A. VAN AERSCHOT, Van tweelingen en drielingen in het Oude Regime. F. GOOLE, Waar haalden onze voorouders hun familieblazoen vandaan? J. MERTENS, Een lijst van voornamen in het Overpelts parochieregister (1634). J. GRAULS, Grauls: Een moeilijke naam. P. DONCHE, De methode der ternaïre boomnummers voor stamboomnummering. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam? - DCCXI. G. DE LILLE, De bevolking van Oostmalle in 1796 (deel 1).

Jrg. 20, nr. 2, 1984.

A. MARIS, De Volder - Land van Waas. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam? - DCCXII. R. DERVEAUX, De raadpleging van akten betreffende de staat van personen, in het bezit van Openbare Besturen. M. GOYENS, Waarom niet begever-bloedverwant van een studiebeursstichting worden als uw familie er recht

op heeft ? G. DE LILLE, de bevolking van Oostmalle in 1796 (deel II). E. VANDERMEERSCH-LANTMEETERS, F. NAECHTERGAELE, Onze kwartierstaat : Pater Jan Thienpont s.j.

Jrg. 20, nr. 3-4, 1984.

G. VUYLSTEKE, Waar woonden onze voorouders in Zuid West-Vlaanderen ? J. CAILLIAU, Monsteringen in de Kasselrij Veurne. J. TANGHE, Onze kwartierstaat : Delfien Vanhauette. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXIII. E. VAN HAVERBEKE, Gewestelijk Dokumentatiecentrum voor Familie- en Plaatselijke geschiedenis. J. COOPMAN, De werkgroep "Oostende". K.M. DE LILLE, Eerste lijst van genealogische bronnen - Bronnen betreffende de stad Ieper. J.J. BEYEN, 200 jaar De Panne. J. ROELANDT, Over Bastaards (deel I). A. FRANÇOIS, Uit het "Huisboek Caessens". J. GHYSSAERT, H. VANDENBERGHE, Onze kwartierstaat : Kanunnik Alberic Decoene. A. VANMARCKE, Huwelijkskontrakten te Menen. J. ROELSTRAETE, Enkele aanvullingen bij de familie Van Belleghem uit Bellegem.

Jrg. 20, nr. 5, 1984.

E. D'HOE, De stam Heymans uit het gehucht Elegem te Dilbeek. M. TRENTELS, Dienstplichtigen van het Schelde-departement. H. GEELLEN, Ixelles = Elsene; Leuckx = Luijck en ij wordt y. A. VANMARCKE (†), Huwelijkskontrakten te Menen. H. SPRANGERS, Onze kwartierstaat : Dom Deodatus (Godelief) Dewilde. J. MERTENS, Rechtsvorderingen in Overpelt wegens verloren "Maagdom", onderhoudsgeld en oneerzaam gedrag. G. DE LILLE, De bevolking van Oostmalle in 1796 (deel III). F. GOOLE, De voorouders van Graaf C.J.M. de Lambrechts, Minister van Justitie tijdens de Franse Revolutie. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam - DCCXIV. W. STEEGHERS, De familie Steeghers te Stalhille en Brugge.

Jrg. 20, nr. 6, 1984.

J. VOSSEN, Hoe men een speld in een hooiberg terugvindt. M. VAN AVERBEKE, Gelegenheidsvondst : Verkeersstoornis te Brussel. B. INDEKEU, Reconstructie van een verdwenen Lommels overlijdensregister (1795-1805). L. LINDEMANS, De doorluchtige voorouders van Prinses Astrid's verloofde. E. DE LELYS, De conscriptielijsten uit de Franse periode als hulpbron bij genealogische opzoekingen. A. MARIS, Van Strydonck - Land van Waas. A. VANMARCKE (†), Huwelijkskontrakten te Menen. W. BEELE, De familienaam Caura. J. VAN OVERSTRAETE, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXV.

Jrg. 20, nr. 7-8, 1984.

P. COUSSEMENT, De afstammelingen van Jozef Coussement (Wevelgem 1694-1775). F. BOSCH, V. BULENS, Het Brechtse geslacht Van Coudenberghe - Derkinderen - Aerts - Masen. P. HUYS, Weerbare mannen te Gottem in 1638. A. HUYSENTRUYT, De vorm van de persoonsnamen uit het "Borduurwerk van Bayeux". J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXVI. M. VAN AVERBEKE, Schilfers : let op uw verf !

Jrg. 20, nr. 9, 1984.

P. BEHETS, Boortmeerbeek anno 1686. L. DUERLOO, Vasthouden aan verloren eenheid De Nederlandtschen Herault in historisch perspectief. J. BEYEN, Staten van Goed uit het Veurnse - Het fonds De Spot. J. MAERIËN, Onze kwartierstaat : Karel Schillebeeckx p.a. W. VAN HOORICK, Vlaanderen 1645. Toen de legers voorbijtrokken. J.J. VAN SCHOONWINKEL, Het geslacht Van Schoenwickel uit Wintershoven. M. CALUWÉ, Huwelijken te Bazel tijdens de Franse tijdsrekening. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXVII.

Jrg. 20, nr. 10, 1984.

H. VANNOPPEN, Konden onze voorouders schrijven ? V. BULENS, Brecht : Telling van 1754. J. MAERIËN, H. DE KOK, Onze kwartierstaat : Remi Lens. J.J.M. VAN ORMELINGEN, Het gearmorieerde fronton van het Tongerse stadhuis. L. PATTEET, Afstammingsproblemen bij de familie Brems (Testelt). H. ROTTIER, Vijf generaties Roettiërs. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXVIII.

Jrg. 20, nr. 11, 1984.

A. MARIS, Boodts - Land van Waas. C. WILLAERT, Demografie en Familiegeschiedenis (deel I). J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXIX. P. SEVERIJNS, De familie Indemans. R. COLAES, Notaris Judocus Braem te Sint-Gillis en te Vrasene.

Jrg. 20, nr. 12, 1984.

J. HENDRICKX, L. POPLEMONT (†), E. VAN HAVERBEKE, Afscheid : Kwartierstaat

L. Poplemont ; Aan m'n trouwe V.V.F.-vriend... J. LAPORTE, H. SPRANGERS, Onze Kwartierstaat : Emanuel Hiel. A. HUYSENTRUYT, Tweemaal opgenomen personen in bevolkingsregisters. J. VAN OVERSTRAETEN, Wat betekent mijn familienaam ? - DCCXX. C. WILLAERT, Demografie en Familiegeschiedenis (slot). W. STEEGHERS, Een Lotelingslijst uit 1815 te Watervliet (I).

DE GAVERSTREKE

Geschied- en Heemkundige Kring.

G. ALGOET, Een drama op Nieuwenhove (1). N. FOLLENS, De paters in Waregem en Nieuwenhove (3). R. CASTELAIN, De kasselrij Oudenaarde slachtoffer van het militair optreden van Gentenaren en gereformeerde Hollanders (1582-1609). PH. DESPRIET, De kerk van Sint-Amandus en Sint-Blasius in Waregem. M. DELMOTTE, Gemeenteraadsverkiezingen en buskruitexplosie te Sint-Eloois-Vijve anno 1911. R. OPSOMMER, Kerkhove en Elsegem volgens het twintigste penningkohier van 1572. L. WANTE en L. VANDERMAELEN, De zaterdagmarkt te Waregem. PH. COUSSEMENT, Jozef Coussement, pastoor te Desselgem en te Deerlijk (vervolg).

G. NEIRYNCK, Hoe het Desselgems veroostvlaamste... F. SPELEERS, Grijsloke 1872-1885. M. DEBROUWERE en E. DUCATTEEUW, Van woonsteden en mensen in Desselgem. M. DEBROUWERE en E. DUCATTEEUW, Toponymische wandelingen door Beveren-Leie (2). F. SPELEERS, Verboden te trouwen in Anzegem. Idem, Oorlogsschade in de dekenij Waregem (1940-44). Idem, Weddenschap te Anzegem. G. ALGOET, De Desselgemse plaatsnaam Schoendale. Idem, Deserteurs uit het leger van Napoleon. Idem, Geestelijken slachtoffer van de Franse Revolutie.

HANDELINGEN DER MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT, Nieuwe Reeks, Deel XXXVIII, 1984.

K.G. VAN ACKER, Geraard de Duivel. Poging tot belichting van een duister figuur. C. MORLION, De vroegste geschiedenis van het Gentse St. Agneeteklooster (1434-1454). Bijdrage tot de studie van de Moderne Devotie in onze gewesten. B. VAN VLAENDEREN, Verhalende bronnen en mentaliteitsgeschiedenis. Het voorbeeld van een anonieme, ongedateerde kroniek over de jaren 1477-1482 : "Die wonderlijke oorloghen van Keyser Maximiliaen". J. DECAVELE, Willem van Oranje, de "vader" van een verscheurd "vaderland" (1577-1584). K. DE WINTER, Stand van het bronnenmateriaal inzake Gemeenteraads-, Provinciaraads- en Wetgevende verkiezingen voor de provincie Oost-Vlaanderen (ca. 1830-1970). L. DHAENE, De Zingemse boeren. Kwantitatieve analyse van hun sociale situatie in de tweede helft van de negentiende eeuw. A.M. VERMEULEN, Determinanten van het alfabetisatieproces te Gent in de 19de eeuw. H. VERSTREPEN, Lokale socio-structurele determinanten van de stedelijke seculiere en reguliere priesterroepingen. Casus : Stad Gent 1801-1914. B. LYON, Was Johan Huizinga interdisciplinair ? R. DE HERDT, Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 1983-1984.

GHENDTSCHIE TYDINGHEN

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring "Gent" v.z.w.

13 jrg., nr. 1, 1984.

J. BOMBAY, Gent in de Filatelie. X, Inventaire Archéologique - Fiche Nr. 96. - De Leeuw van het Pakhuis. RUDY VAN ELSLANDE, III. De Van Eyck's te Gent : Hun oeuvre. R.V.K., Onze Gentse Keukenrubriek (vervolg). M. STEELS, Gent in 1881, Dr. CARLOS METDEPENNINGHEN, DENISE BAETE, PIERRE DECALUWE, De "Briquet" van het Gulden Vlies. H.C., Even Memoreren : 600 jaar geleden stierf Lodewijk van Male.

13 jrg., nr. 2, 1984.

ANDRÉ DESPRETZ, Het van Beverenmonument, Laatste monumentale sculptuur van Jules van Blesbroeck jr. X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 165. Het Roodboek van Gent. R.V.K., Onze Gentse Keukenrubriek (vervolg). HUGO COLUMBIEN, Even Memoreren : Onze Collatiezolder bestaat 500 jaar.

13 jrg., nr. 3, 1984.

EDDY LEVIS, Het Wandelaert-steen en andere "stoven". X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 166. Het Zwartboek van Gent. ANDRÉ CAPITEYN, Hoe de Gentse Joden aan hun eigen kerkhofje kwamen en hoe ze het weer kwijtraakten. LODE HOSTE, Over affiches en het belang van hun geïllustreerde bewaring. DAVID MAES, Nog

iets meer over de gebeurtenissen van 1678 en de erfenisoorlog. R.V.K., Onze Gentse keukenrubriek (vervolg). RUDY VAN ELSLANDE, IV. De Van Eyck's en het Prinsenhof te Gent. WALTER SORGELOOSE, Doodprentjes. ALFONS DE BUCK, Rare snaken en kwasten in het Gentse Patershol.

Jrg. 13, nr. 4, 1984.

M. VAN WESEMAEL, Keizer Karel's standbeeld op de Vrijdagmarkt. X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 167. De Berg van Barmhartigheid. DAVID MAES, Lieven van Pottelsberghe en de Rokerels. R.V.K., Onze Gentse keukenrubriek (vervolg). PIERRE KLUYSKENS, Het Spookhuis. ROGER VAN AERDE, De vijfwindgaten Story (1). ALFONS DE BUCK, De drie toreken en de Lieve.

Jrg. 13, nr. 5, 1984.

ROBRECHT WAERI, De Koninklijke Koorzangmaatschappij "De Vereenigde Werklieden". X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 116. Inhuldiging van Karel XI, Keizer der Romeinen, als Graaf van Vlaanderen, te Gent, den 18 October 1717. M.V.F., Apropos van de Gentse Abdij van Oosteklo. HUGO COLLUMBIEN, Even Memoren: 100 jaar geleden werd George Sarton geboren. RUDY VAN ELSLANDE, V. De Van Eyck's te Gent: Leerlingen en medewerkers (1e deel). R.V.K., Onze Gentse Keukenrubriek (vervolg).

Jgr. 13, nr. 6, 1984.

INGE DE SCHUYTER, Biografie van Eduardus-Theodorus De Vynck (Gent 2.2.1859-Gent 17.8.1930). X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 105. De wapenstok van den Koning der Moorkinderen. PIERRE KLUYSKENS, Olivier Reylof en zijn hotel in de Hoogstraat. R.V., Onze Gentse keukenrubriek (vervolg). M. STEELS, Herinneringen aan het 22de infanterieregiment.

ONS HEEM.

Tweemaandelijks tijdschrift.

Jrg. 38, nr. 1, 1984.

D. HUYGHE, P.M. VERMEERSCH, Archeologie en de plaatselijke verenigingen. J. GERITS, Constantijn Huygens jr. in Vlaanderen, Brabant en het Land van Loon. J. OLYSLAEGERS, De kartel van de Koninklijke Harmonie Sint-Cecilia uit Konticht. X, Archeologische Berichten. X, Molensprokkelingen. X, Van heem tot heem. X, Van en voor onze leden. J. GERITS, Nog heemverbonden gelegenheidsgrafiek.

Jrg. 38, nr. 2-4, 1984.

L. STOCKMAN, Biografie van Raf van den Abeele. F. SILLIS, Bibliografie van Raf van den Abeele. J. VAN OVERSTRAETEN, Vriendengroet. A. CLABOTS, De plaatsing van de Brusselse vondelingen op het platteland. J. DE BROUWER, Vijftientig jaar geleden: Kerk en politiek. G. DEVOS, Van veldkapel tot Lourdesgrot. J. GERITS, Het verplaatsen van Landelijke gebouwen in de 16de eeuw. P. HUYS, De windmolen te Sint-Martens-Latem. A. LOWYCK, Een vergeten rederijker: Benoot Van Rechem. H. MAES, Wittelsbach en de Nederlanden. F. MATHYS, Jubileum! J. PENNINGCK, De godshuizen Lemaire te Brugge. R. RUYS, Sint-Martinus, patroon van Sint-Martens-Latem. J. SCHEERDER, Bevolking en agrarisch-sociaal-economische toestanden te Nazareth in de tweede helft van de XVIde eeuw. L. STOCKMAN, De O.-L.-Vrouw-gilde van de Rozenkrans te Bellem. R. VAN DER LINDEN, Voor de vriend Raf. B. VAN HOOLAND, Raf van den Abeele: ereburgemeester, voorzitter en cultuurdrager. T. VAN KERSCHAEVER, Enkele aspecten van ons heemkundig en artistiek patrimonium te Sint-Martens-Latem. J. VAN TWEMBEKE, Enkele middeleeuwse documenten als bronnen van de studie van het lekedomein. A. VERHULST, De "Wastina de Cheursen" en de ontginningsgeschiedenis van het zuidelijk deel van Sint-Martens-Latem in de middeleeuwen. D. VERSTRAETE, Raf van den Abeele en Sint-Martens-Latem. P. WEYNS-MIJLEMANS, Beste vriend des huizes, Raf van den Abeele.

Jrg. 38, nr. 5, 1984.

J. GERITS, De "school van toen". F. SIMON, Schoolgeschiedenis. De stand van het historisch onderzoek: kritische bemerkingen. J. GERITS, De "school van toen", aspecten voor een heemkundig onderzoek. B. DE KEYZER, Goud- en zilversmeden uit het graafschap Vlaanderen. X, Archeologische Berichten. X, Sprokkelingen. J. GERITS, Nog zinvolle gelegenheidsgrafiek. J. GERITS, In onze Verbondsfamilie. X, Van en naar onze leden.

Jrg. 38, nr. 6, 1984.

J. GERITS, Denkend aan dr. Jozef Weyns. J. GERITS, Dr. Jozef Weyns en de heem-
schutgedachte. N. en F. BORMS-DE COCK, Bomen, struiken en kruiden. Inheems of
uitheems? J. GERITS, 26ste Meifeest op "Ter Speelbergen" in Beersel. X, Heem-
schut. X, sprokkelingen. X, Van heem tot heem. X, Wie Weet?

DE LEIEGOUW.

Driemaandelijks tijdschrift van de Leiegouw, Vereniging voor Geschied-, Taal- en
Volkskundig onderzoek in het Kortrijkse.

Jrg. XXVI, afl. 1, 1984.

H. DEVISSCHER, De landschapschilder Kerstiaen de Keuninck. P. BONCQUET,
Heerlijkheid en Leen in Kortrijk-Buiten. G. VAN BETSBRUGGE, De Hooghes, 18de-
eeuwse brouwers op de Klijte te Belleghem. P. HUYS, Pastoor Keppens van Bavik-
hove. M. BAELDE, Opheffing van voogdijtaak ten gunste van Kortrijks chirurgijn
(1565). Idem, Een "brugkwesitie" tussen Rijsel en Kortrijk in 1542. J. VANBOSSELE,
Gebruiken in het begijnhof van Kortrijk. P. DEBRABANDERE, Nachtwacht in Kortrijk.
F. DEBRABANDERE, Alloo, Laloo en Laleeuwe.

Jrg. XXVI, afl. 2-3, 1984.

W. DECONINCK, Het Daensisme in het arrondissement Kortrijk tot aan de Eerste
Wereldoorlog. R. LAGRAIN, Gezelle dichter van de familie Van Damme. F. GER-
MONPREZ, Bouwmeester Pierre Nicolas Croquison. P.J. VERSTRAETE, Odiel
Spruytte als Vlaams-nationaal denker. J. SOETE (†), F. DEBRABANDERE, Kortrijkse
weerstoestanden. F. DEBRABANDERE, De Desselgemse plaatsnaam Schoendale. P.
CATTEEUW, Het oude kinderspel "stok" blijft modern in Marke. N. MADDENS,
Bibliografie 1982-1983.

Jrg. XXVI, afl. 4, 1984.

Ph. HAEYAERT, Taaltoestanden in Rekkem van 1789 tot 1964. M. PYNCKET, Lager
onderwijs in Rekkem in de 19de eeuw. P. DEBRABANDERE, Het kunstbezit van de
Rekkemse Sint-Niklaaskerk. L. LANNOO, Het orgel van de Sint-Niklaaskerk. F. DE-
BRABANDERE, Enkele Rekkemse familienamen. E. WARLOP, De heerlijkheid Ten
Bulcke in Rekkem. P. HUYS, N. MADDENS, Een Rekkemse lijst van weerbare man-
nen in 1638.

ONS MEETJESLAND

Tijdschrift voor Heemschut, Volkskunde en Geschiedenis.

Jrg. 17, nr. 1, 1984.

ROMANO TONDAT, Maldegem, die grote - of de oorzaak van "De Eeklose Dobb-
gebakkene". RAYMOND DAUW, Het Hof Zoetendale te Waarschoot. MAURICE DE
PAUW, Krüger, Meetjeslandse Brouwerij. P. VAN DE WOESTIJNE, Uit het dagboek
van Victor Roegiers, waarnemend burgemeester van Eeklo. 1914-1918. De opeising
van metsers en timmerlieden door de Duitse overheid in oktober 1915. F. VER-
DONCK, Omtrent het dorp van uw voorvaderen. PAUL VAN DE WOESTIJNE, De
blikken muziek 1917. J. DE PAEPE, Schavotten op de Watervlietse stee. ERIK DE
SMET, Ook Eeklo heeft zijn "Wit Huis".

Jrg. 17, nr. 2, 1984.

ROMANO TONDAT, Maldegem, die grote - of de oorzaak van "De Eeklose Dobb-
gebakkene" (2). HUGO NOTTEBOOM, Heemkundige wandeling door Adegem heen
(8). Het Centrum van Adegem. X, Slachten van vee te Ursel. G. LYBAERT, Basse-
velde - Bernardus-Bernardinnen. X, Schoolleven te Eeklo. J. DE PAEPE, De heer-
lijkheid Watervliet: Een zeldzaamheid in het Graafschap Vlaanderen. ERIK DE
SMET, De Vereenigde Armmeesters.

Jrg. 17, nr. 3, 1984.

ROMANO TONDAT, Maldegem, die grote - of de oorzaak van "De Eeklose Dobb-
gebakkene" (3). WILFRIED STEEGHERS, Een kontrakt over de loting 13-2-1836 te
Sint-Laureins. X, Muzikanten van "Slank en Vrank" omstreeks 1913. X, Schoolleven
te Eeklo, 1918. R. BUYCK, Een merkwaardige "Heer van Kaprijke". PAUL VAN
HECKE, Het "Beirtje" te Waarschoot. J. DE PAEPE, Watervliet steeds in de greep
van Mars. X, Eeklo na de bevrijding. PAUL VAN DE WOESTIJNE, Koninklijke Ka-
tholieke Harmonie Amicitia 1881-1981. ERIK DE SMET, Chronologie van Eeklose
gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid. - 1839.

Jrg. 17, nr. 4, 1984.

ROMANO TONDAT, Maldegem, die grote - of de oorzaak van "De Eeklose Dobbelsgebakkene" (4). HUGO NOTTEBOOM, Heemkundige wandeling door Adegem heen (9). Het Centrum van Adegem (2). ERIK DE SMET, Ex-Librissen uit het Meetjesland. J. DE PAEPE, Prudenceken en Sofietje van Watervliet. Idem, Keizer Karels palen in Watervliet. WILFRIED STEEGHERS, Personen uit het Meetjesland begraven in de Augusstinierkerk te Gent (1757-1796). Idem, Personen uit het Ambacht Maldegem overleden in het Bijlokehospitaal te Gent (1651-1799). Mevr. HUBERT DE BAETS-BAELE, De bierwagen der brouwerij Baele. ERIK DE SMET, Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische onafhankelijkheid. - 1839.

DE OOST-OUDBURG

Jrg. XXI - 1984.

MAURITS GYSSELING, De oudste statuten van het Groot Begijnhof. SUZANNE MINNEBO-VIAENE, Penningkohier van Heusden. WILLY PULS, Brieven van Serafien Eeckhaute.

HANDELINGEN VAN DE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN OUDENAARDE VAN ZIJN KASTELNIJ EN VAN DEN LANDE TUSSEN MAERCKE EN RONNE

Jrg. XXI, nr. 1-2, 1984.

RENE D'HUYVETTER, Drie eeuwen familiegeschiedenis Dhuyvetter. LEEN DE SMET, MARGA BONTE, FANNY DE RIJCKE, Oorlogsgedenktekens in Oudenaarde. JORIS DE JAEGHER, Uitzonderlijke Oudenaardse prentkaarten. PAUL VAN BUTSELE, Wandtapijten of tapisseriewerken. BART OUVRY, Het materiële leven te Oudenaarde 1450-1600. ELSA VANDERMEERSCH-LANTMEETERS, Kunstenaars families in Oudenaarde. RIK CASTELAIN, Genealogische gegevens over Andries Aelschu(u)t. RIK CASTELAIN, De woning De Hert in de Broodstraat. LUC DHONDT, Een industrialiseringsplan voor Oudenaarde van 1785. P. HUYS, Nog over de molens in het "Gouvernement" te Oudenaarde. DIRK CALLEBAUT, Tweede opgravingscampagne te Ename. X. Inventaris van de inboedel van het "Gezworenenhuis" van Pamele 1593. PATRICK DEVOS, Twee retabelfragmenten uit de O.-L.-Vrouwkerk van Pamele ?

ANNALEN

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde.

Jrg. XXXIII - 1984.

H. BOCKSTAL, De Ere- en Herinneringspenningen van de Kamer voor Handel en Nijverheid van Ronse en Omgeving. Idem, De Huldemedaille van de Provincie Oost-Vlaanderen. A. CAMBIER, Pieter Titelmans, Groot Inkwisiteur, Deken van Ronse in Vlaanderen. Idem, Het Altaar en de Kapel van de Heilige Anna in de St.-Hermeskerk. Idem, Onderzoek over Cypriaan de Rore's vroegste verblijf in Italië. Idem, Een huldedicht voor Cypriaan de Rore uit 1576. Idem, Het buffet van de Heilige Hermes en de "Buffetarius" in onze Middeleeuwse Kollegiaal. Idem, Enkele merkwaardige documenten in verband met de handel van vlas te Ronse in de late Middeleeuwen en in verband met Weef- en Tapijtnijverheid. Idem, Een of twee Laat-Middeleeuwse Triomfkruisen in de Sint-Hermeskollegiaal te Ronse ? Idem, Twee reeksen merkwaardige gewelfsluitstenen en kraagstenen in de Sint-Hermeskollegiaal en krypte. J. DECONINCK, Thibald Prévot de l'Eglise de Renaix et son fils Radulf (1089-1126). Idem, Le Château des Nassau à Renaix. E. DE VOS, Het Monasterium van Ronse. H. DUSSART, G. GADEYNE, Clementine De Nie (1873-1955) vroedvrouw te Ronse. S. FOUQUART, De familie Van Overmeren van Etikhove en de scheepsramp met het grootste schip ter wereld, de "TITANIC". R. VAN DE KONIJNENBURG, Mesolithische vindplaatsen uit de streek van Ronse. G. VAN DER MERCKT, Les Traditions qui meurent (5ème série). Idem, De muziekwereld te Ronse in Rouw. Idem, Een herinnering aan de oude textielwereld te Ronse. Idem, Au grand tour de St.Hermès (Le Fiertel) de Renaix. Idem, Voici 40 ans ! Jour de la liberation ! L. WANNYN, Rapport d'un char britannique.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

Tweemaandelijks tijdschrift voor volkskunde.

Jrg. LIX, nr. 1, 1984.

G. VERMEULEN, Altaarstuk, De verzoeking van Sint-Antonius door Maarten De

Vos. J. VAN KEYMEULEN, Het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten en de Volkskunde. J. VAN EFFELTERRE, Stuifzand en reuma. Volksgeneeskunde. A. VERNIERS-DE MUYNCK, Waar begint en eindigt de titel van koning en keizer bij de boldersmaatschappijen. A. ELOY, R. VAN DER LINDEN, De Wereld vergaat !

Jrg. LIX, nr. 2, 1984.

M. BROECKHOVE, Volksdichter Pieter De Windt, alias BOERKE WAARDICHTER en hoofdopsteller van de Gazet van Stekene. A.G. HOMBLÉ, FR. VAN BOST, Het Volksboek "DEN TROOST DER ARMEN" - Bibliografische studie voor Zuidnederlandse uitgaven.

Jrg. LIX, nr. 3, 1984.

A. ELOY, R. VAN DER LINDEN, De Wereld vergaat ! R. VAN DER LINDEN, Kostbaar handschrift voor Karel de Decker, de viervoudige vader van de Vlaamse Kartoenisten. BEN MOENS, De Schapersdoorden, een oud verbodsteken. M. BROECKHOVE, Nationaal Museum van de Vinkensport te Harelbeke-Hulste. MARCEL DAEM, Gentse Bloedzuigersmagazijnen.

Jrg. LIX, nr. 4-5, 1984.

BEATRIX BAILLIEUL, De oude Koninglijke Gilde St.-Rochus te Gent.

Jrg. LIX, nr. 6, 1984.

A.G. HOMBLÉ, Het bier in de volkseneeskunde. L.J. VANDEWIELE, Volksgeneeskunde of officiële geneeskunde. LIEVE LEVEUGLE, Het kanten kleed van Maria Theresia. MARCEL DAEM, Hoe kwamen Karel C. Peeters en Jozef Weyns tot de volkskunde ? A. LOWYCK, Een vergeten rederijker uit de Westhoek : Winok Bourel uit Eecke. PAUL HUYS, Om te maken Tisane. Recept uit 1630.

ANNALEN VAN DE KONINKLIJKE OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN HET

LAND VAN WAAS. Jrg. Deel 87 - 1984.

P.C.J. VAN DER KROGT, G. SCHILDER, Het kartografisch werk van de Theoloog-Historicus Franciscus Haraens (ca. 1555-1631). P. VANDEN BAVIERE, Doopnaamgeving te Lokeren (1586-1665). J. SMET, "Hannemansgoed" of de "Tiendeschuur" van de Sint-Pietersabdij van Gent in Temse. J. DE WILDE, Doel wordt zelfstandige parochie (vervolg en slot). J. BLOMME, Bevolking, Landbouw en Rurale Industrie in het Land van Waas (XVIIIe eeuw). J. TROMMELMANS, Een zeldzaam verslag over de toestand van de landbouw in het Land van Waas en in beide Vlaanderen in het begin van de 19^e eeuw. M. BOURGOIS, Het Castrohof te Sint-Niklaas. Beschrijving, ontleding en restauratie van een edele patriciërswoning bestemd voor een nobele functie. J.P. DE BRUYN, Een voornaam zeventiende-eeuws schilderij bij de Broeders Hiëronymieten te Sint-Niklaas : De Aanbidding der Wijzen van Nicolaas de Lie-maecker (1601-1646). H. VANDOMMELE, Oude Appelsoorten in onze Gewesten en in het Land van Waas. R. BRYSSINCK, Oude Toponymie van Tielrode in de 17^e en 18^e eeuw. H. VAN DER WEE, Van Gallo-Romeinse nederzetting tot moderne gemeente. De economische ontwikkeling van Sint-Pauwels in vogelvlucht.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN WEST-ZEEUWS-VLAANDEREN.

Nr. 13 - 1984.

FRANS BUYSSE, De Zeeuwse gemeenschap van Holanda, Brazilië (1858-1982).

ZOTTEGEMSE CULTURELE KRING

Jrg. XXVII, 1984-1985.

FRANS WATTÉ : Erwetegem.

B - Aanwinsten werken (verschenen in 1984).

CLOET MICHEL e.a. : Het bisdom Brugge (1559-1984). Uitg. Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde, Brugge, 1984, p. 634.

DE BAETS J. o.p. : De Gewijde Teksten van "Het Lam Gods" Retabel. Uitg. Van Hoestenbergh, Maldegem, 1984, p. 88.

FRANCQUE CARLOS : Sint-Jan-In-Eremo, Parochiekerk van Sint-Jan-de-Doper. Uitgave n.a.v. de plechtige onthulling gedenksteen door zijne Excellentie eerste minister W. Martens t.g.v. voltooiing restauratie geklasseerde parochiekerk van Sint-Jan-de-Doper 24 juni 1984, p. 16.

Dr. GOTTSCHALK M.K.E. : De Vier Ambachten en het Land van Saaftingen in de Middeleeuwen. Uitg. Van Gorcum, Assen, 1984, p. 589.
 PYNCKELS KAREL ; DE BAETS JOZEF e.a. : Eekloos Dialectwoordenboek. Uitg. Taptoe, Eeklo, 1984, p. 335.
 WELINGS Y.J.A. : Inventaris van het Archief van de Familie Matias-Pous-Tak van Poortvliet (1386) 1462-1944. Uitg. Rijksarchief in Zeeland - Inventarisreeks nr. 3. Middelburg, 1984, p. 145.

C - Terug in de tijd nr. 1.

HEEMKUNDIGE KRING BOS EN BEVERVELD

1966 : jaarboek 1	1976 : jaarboek 9
1967 : 2	1977 : 10
1968 : 3	1978 : 11
1969 : 4	1979 : 12
1970-71 : 5	1980 : 13
1972 : 6	1981 : 14
1973 : 7	1982 : 15
1974-75 : 8	1983 : 16

Bos en Beverveld, jaarboek 1966, nr. 1.

H. VANHOVE, Het landelijk museum van "Bos en Beverveld". D. VERSTRAETE, De bewoning van Sijsele in 1668. E. MATTHIJS, De militielotingen in het eerste Kanton (Brugge). A. VAN SEVEREN, Schets en geschiedenis van de toneelgilde "Kunst-Adelt". R. STREUVE, De voorhistorische vondsten in de streek. A. VERHOUSTRAETE, Kort overzicht van het leenroerig Oedelem. A. RYSERHOVE, Het tiende-penningkohier van Oedelem, 1559. J. RAES, De familie Govaert te Oedelem. C. DENORME, Karel-Martinus Pavot pastoor te Sijsele 1760-1799. M. DE GRAEVE, De grote restauratie van de Oedelemse kerk in 1836. G. PHILIPS, De armenzorg te Oedelem in de 16e eeuw. FONTEYNE, Geschiedenis van het onderwijs te Oedelem. A. IMPE-A. VERHOUSTRAETE, De baljuw en de griffiers Roelandts van Oedelem. A. RYSERHOVE, De Geestelijkheid van Beernem. A. RYSERHOVE, Vijftig Beernemse plaatsnamen. J. DE LOMBAERT, Geschiedenis van het Beverhoutsveld.

Bos en Beverveld, jaarboek 1967, nr. 2.

W. WINTEN, Landschapsontwikkeling te Sijsele. H. ZUTTERMAN, Griffier Roelandts en het Beverhoutsveld. A. VAN SEVEREN, Camiel-Hector Marichal. C. DENORME, Spermalie-Sprokkelingen. E. MATTHIJS, 100 jaar geleden : Feestelijke ontvangst van Arrondissementskommissaris te Oedelem. A. RYSERHOVE, Tweehonderd Beernemse straatnamen - tweede reeks. J. DE SMET, een klein landbouwbedrijf te Oedelem-Oostveld in de 18e eeuw. J. RAES, Enkele aantekeningen nopens bekende Pastoors van Oedelem in de 17e en 18e eeuw. A. VERHOUSTRAETE, De heren van Praat te Oedelem. D. VERSTRAETE, De kerk van Oedelem in de 17e eeuw. A. RYSERHOVE, De Armendis te Beernem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1968, nr. 3.

D. VERSTRAETE, Het oude Praatse in 1630. J. DE SMET, De Steenweg van Brugge op Oedelem. A. VAN SEVEREN, Het melsjsgesticht te Beernem 1853-1926. J. VAN HULLE, Verklaring der plaatsnamen van Oedelem-Beernem-Sijsele een eeuw geleden. E. MATTHIJS, Het wel en het wee van Oedelems muziekharmonie. C. DENORME, Het zilveren schaalje of blaadje van abdis Eugenia Acket. H. ZUTTERMAN, De familie De Langhe van Oedelem-Oostveld. J. VLAMYNCK, Ivo Strobbe, een Beernemse jeugdschrijver 1857-1923. C. DENORME, De familie Van den Bon. E. MATTHIJS, Zilverdiefstal in de kerk van Beernem. A. RYSERHOVE, Honderd zestig Beernemse plaatsnamen - derde reeks. H. DARAS- H. STALPAERT, De sprookjesencyclus van Richard Duytschaever. H. DARAS, Wat is eigenlijk "Heemkunde". A. RYSERHOVE, Brugse poorters uit ons gewest. R. STREUVE, Vondst van een aarden strijkijzer.

Bos en Beverveld, jaarboek 1969, nr. 4.

A. VAN SEVEREN, Sociale onlusten te Beernem gedurende de 19e eeuw. D. VERSTRAETE, Boederveld en Boertsclare. J. DE SMET, De bevolking van de "Heerlijkheid ten Berghen" te St.-Joris-ten-Distel. G. FONTEYNE, Nog de etymologie of woordafleiding van de plaatsnaam Oedelem. C. DENORME, De familie Van den Bon. J. RAES, Een bewogen huwelijks historie op het platteland op het einde van de 18e eeuw. H. GOEMINNE, Een Romeinse waterput gevonden te Oedelem. J. RAES, Enkele oude hofsteden te Oedelem in 1740. R. STREUVE, In ons Heemmuseum. H. DARAS, Uit het dagboek van een Dorpsveldwachter. A. RYSERHOVE, Honderd dertig Beernemse plaatsnamen. E. MATTHYS, De Oedelemse Dame van Beveren en de Schamele Weze te Vlissegem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1970-71, nr. 5.

H. ZUTTERMAN, De "Markt" te Oedelem meer dan 100 jaar oud ! C. DENORME, De familie Van den Bon (3). E. MATTHIJS, Het wel en wee van Oedelem's muziekharmonie. E. MATTHIJS, Beernem en Oedelem hielpen oorlogsslachtoffers in 1870. J. VLAMYNCK, De gemeenteschool te Beernem. J. RAES, De heren van Praet. F. ROOSE, Pieter Maenhout schapboer en burgemeester Oedelem 1668-1738. F. ROOSE, De manslag op Jan Marisaël (Oedelem 1697). J. VLAMYNCK, Beernem mist een primeur. H. STROBBE, Aanleg van de Hoornstraat te Beernem in 1876. H. STROBBE, Op en rond het "Eeckhof" te Beernem. A. VAN SEVEREN, Franciscus Werrebruck en de heide van het Bulskampveld. H. DARAS, Een proeve van Sociologisch onderzoek in de sprookjes cyclus van Richard Duytschaever. D. VERSTRAETE, Het Hof van den Wyngaarde en omgeving te Oedelem. R. MOELAERT, De tienden te Ursel. N.N., Beverhoutsroute 60 km. J. VLAMYNCK, Het "Beertje" van Beernem. E. MATTHIJS, De dief en de veldwachter te Oedelem. A. MAES, Ontstaan en inhoud van het Brugs Brouwerijmuseum.

Bos en Beverveld, jaarboek 1972, nr. 6.

A. RYSERHOVE, Bulskampveld en Lippensgoed. L. SPANHOVE, De kindersterfte in enkele plattelandsdorpen rond Brugge in de 18de eeuw. J. RAES, Wat de kerkvensters te Oedelem ons leren. A. VAN SEVEREN, Een toneelschool te Beernem. C. DENORME, de familie Van den Bon. J. VLAMYNCK, Kantwerkscholen te Beernem. J. VLAMYNCK, Waterverontreiniging te Beernem in 1886. E. MATTHIJS, Het wel en het wee van de Oedelemse muziekmaatschappij (III). A. RYSERHOVE, Vierhonderd plaatsnamen te Beernem. H. ZUTTERMAN, De bewoning rond de marktplaats te Oedelem. A. CLAEYS, Camiel Hudders, de eerste honderdjarige te Beernem. R. BLONDEEL, Oudheidkundige vondsten te en rond Sijsele. E. MATTHIJS, Oedelemse dorpsfiguur : Kamiel Cloet eenzaat en kloefkapper. H. ZUTTERMAN, Heemkundige wandelingen te Oedelem (I). H. DARRAS, Een klein maar leidinggevend volk.

Bos en Beverveld, jaarboek 1973, nr. 7.

D. VERSTRAETE, Het hof "Ten Hille" op Sijsele. J. RAES, De Heerlijkheid Wulfsberge. E. SLOS, Beroepen uit het verleden, de "curdemaker". J. VLAMYNCK, Het eeuwfeest van de Zusters van Maria te Sint-Joris. H. ZUTTERMAN, Heemkundige wandeling te Oedelem (2). C. DENORME, De familie Van den Bon (5). H. STROBBE, Een heemkundige wandeling door de oostkant van Beernem. J. RAES, Upschote te Oedelem. J. VLAMYNCK, De broederschap van de H. Hubertus te Beernem. H. ZUTTERMAN, Een "bergtocht" te Oedelem. H. STROBBE, Weerspreuken uit het Beernemse. J. RAES, Wat de kerkvensters van Oedelem ons leren. Het Goed ten Torre te Oedelem. A. VAN SEVEREN, Jacques Joseph Haus en het kasteel Meerberg te Beernem. H. ZUTTERMAN, "De jongens bij de jongens" of... onderwijsperikelen van vroeger. J. VLAMYNCK, De Beverhoutsroute. H. ZUTTERMAN, Enorme bijval voor eerste Beverhoutsfeesten.

Bos en Beverveld, jaarboek 1974-1975, nr. 8.

A. RYSERHOVE, In memoriam Z.E.H. Jozef-Antoine Raes. E. SLOS, De wagenmaker. H. ZUTTERMAN, Heemkundige wandelingen te Oedelem (3). J. VLAMYNCK, Godsdienstige genootschappen te Beernem in de 18e en 19e eeuw. D. VERSTRAETE, Bezittingen van de Potterie op Oedelem. J. LANDUYT, Lattenklieverij te Beernem. A. RYSERHOVE, Driehonderd Beernemse plaatsnamen (6e reeks). H. ZUTTERMAN, Herinneringen aan 23 juni 1974... Eerste Beverhoutsfeesten waren onvergetelijk !... C. ROETS, In de Dorpsstraat te Beernem sluit een 145 jaar oude winkel. J. VLAMYNCK, Uit de eerste wereldoorlog... Gevaarlijk klokkengelul te Beernem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1976, nr. 9.

D. VERSTRAETE, Het Goed van de Biest te Oedelem. J. VLAMYNCK, Veldkapellen te Beernem. H. ZUTTERMAN, Heemkundige wandeling te Oedelem. C. DENORME, Het edelsmeedwerk uit de kerk van Sijsele. C. ROETS, Een wandeling door de Dorps- en Bloemendaalstraat te Beernem. E. SLOS, De klompenmaker. H. DARAS, Hoe geen poot een poot werd... en het slagersbedrijf. A. RYSERHOVE, Nog Beernemse plaatsnamen. W. MARTIN, Statistiek en sprookjes of nog eens Richard Duytschaever. J. LANDUYT, Kuipen maken te Beernem. C. DENORME, De Familie Van den Bon. J. VLAMYNCK, Beernemnaars in Argentinië. E. SLOS, De Louisabrug te Beernem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1977, nr. 10.

J. VLAMYNCK, Heemschut-aktie voor het kleine monument. H. ZUTTERMAN, De Zeldontocht. G. VANDEPITTE-A. RYSERHOVE, Het Monster van Beernem. E. SLOS, De balpijp. H. DARAS, Uit het archief van Drukker Vandermoere (Oedelem-Dorp). C. ROETS, Schoolherinneringen. A. RYSERHOVE, Historische speurtocht doorheen de streek van Beernem (1973). H. ZUTTERMAN, De geboorte van een vondeling te Oedelem. J. LANDUYT, Een zonderling Beernems duivenverhaal. J. VLAMYNCK, Boomkwekerijen te Beernem. H. ZUTTERMAN, De stoomcarroussel van Johannes Dobbelaere. E. SLOS, De openbare verlichting te Beernem. J. VLAMYNCK, De St.-Amandsparochie Beernem jubileert 1902-1977. H. ZUTTERMAN, De remedies van "Bonne-Maman Raes". A. RYSERHOVE, De algemene bevolkingsstatistiek uit 1846. E. SLOS, Het winkeltje van Mietje de Witte.

Bos en Beverveld, jaarboek 1978, nr. 11.

A. RYSERHOVE, St.-Joris. E. SLOS, De strodekker. J. VLAMYNCK, De Gevaerts te Beernem. H. DARAS, Volkssagen, volksdevotie en volksgeneeskunde uit Oedelem. C. ROETS, Over oude vooizekens en grappige aftelrijmen uit onze kinderjaren. G. VAN RYCKEGHEM, Een vader had negen zonen. E. SLOS, Beernems politiereglement anno 1828. H. VANHOVE, R. VERDONCK, H. NOTEBAERT, Veldkapellen te Oedelem. J. VLAMYNCK, 1878-1978. Een eeuw bibliotheekwerking in Beernem. H. STROBBE, De "Loeders" te Beernem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1979, nr. 12.

D. VERSTRAETE, Spermalie in de 16e eeuw. J. VLAMYNCK, De Zusters van Onze Lieve Vrouw van 7 Weeën te Beernem. H. DARAS, Alida Plasschaert en haar goe(d) koekebrood... N.N., Kaart uit Petrus Koerius, Habes hic novam... (1607). J. VLAMYNCK, De Halfzotmolen te Beernem. L.M. GOEGEBUER, De Parochiekroniek van Oostveld door Zuster Gerarda. H. STROBBE, Toen er nog vlas gezaaid werd te Beernem en omstreken. N.N. Kaart uit F. DE WIT, Comitatus Flandriae tabula... (1670 ?). E. SLOS, Het beroepsleven te Beernem rond 1850. H. STROBBE, Goed ter Lare - Ter Walle - De Walschen. C. DENORME, Gebeurtenissen te Sijsele in 1579. J. LANDUYT, Hofbouwkunde en bijtenteelt te Beernem. C. ROETS, Veranderingen en vroegere geplogenheden in en rond het kerkgebeuren. N.N. Kaart uit J. DE FERRARIS (1770-1777). R.E. MOELAERT, Uit oude oorkonden over tienden te Ursel. E. SLOS, Klokgelui te Beernem. W. LAUWERS, Sprokkelingen uit Sint-Joris. J. DE LOMBAERT, Historiek van Depot Sijsele.

Bos en Beverveld, jaarboek 1980, nr. 13.

J. VLAMYNCK, Herbergen te Beernem. A. RYSERHOVE, Kerkdiefstal te Beernem in 1728. D. VERSTRAETE, De akkers van Oedelem. A. RYSERHOVE, Nog enige Beernemse plaatsnamen (8e reeks). A. RYSERHOVE-F. MUYLAERT, Namen van de dreven, bossen en landerijen van het Lippensgoed te Beernem 1978. C. ROETS, De klok een draaiken terug. N.N. Handschriftelijke kaart over het delven van de vaart (1615). H. ZUTTERMAN, 140 jaar Muziekgeschiedenis te Oedelem, 1839-1979. J. DE LOMBAERT, Het kwartier Sergeant Baron Gilles de Péllichy te Sijsele. J. VLAMYNCK, De Dépré-molen aan de Dorpsstraat te Beernem. F. MUYLAERT, Kaart van Beernem. Wegennet in 1979. H. DARAS, Oedelemse Volksverhalen. E. SLOS, De timmerman van weleer. H. ZUTTERMAN, De spoorlijn Aalter-Brugge-Oostende toeristisch bekeken in... 1839 !

Bos en Beverveld, jaarboek 1981, nr. 14.

D. VERSTRAETE, Het Goed te Hommelbroeck. N. VANDERMOERE, Laat Middeleeuwse Tegelbakkerijen te Oedelem. A. RYSERHOVE, Het Landboek van Beernem. A. RYSERHOVE, Leenroerig overzicht van Beernem. H. DARAS, Seizoenarbeiders van Oedelem in Frankrijk. N.N. Fragment van een kaart uit de 17e eeuw. J. VLAMYNCK, De Molen aan de Molenweg te Beernem. D. VERSTRAETE, Het Dorpscentrum van Oedelem in 1803. H. ZUTTERMAN, Keramische Nijverheid te Oedelem vele eeuwen oud. A. RYSERHOVE, De Tiende van Beernem en Ter Walle. E. SLOS, De Beernemse dorpskern vanaf 1850. SANDERUS, Flandria Illustrata (1643) Linkerbovenhoek van de kaart van de Oudburg. E. SLOS, De Oedelemse Steenbakkerij.

Bos en Beverveld, jaarboek 1982, nr. 15.

A. RYSERHOVE, De Slag op het Beverhoutsveld, 3 mei 1382. N.N., Kaart: Het Beverhoutsveld te Oedelem. N.N., Kaart, volgens de kadastrale plans van P.C. POPP (1831). A. RYSERHOVE, Het Beverhoutsveld. H. ZUTTERMAN, Kaart: Het Beverhoutsveld in 1965. G. MERCATOR, Fragment uit de kaart van Vlaanderen (1555). A. RYSERHOVE, Het Beverhoutsveld-Bijlagen. P.C. POPP, Kaart: Het dorp van Sint-Joris-ten-Distel in 1843. N.N., De dorpskom van Oedelem volgens een militaire kaart uit 1928. J. VLAMYNCK, De Katholieke Burgersgilde van Beernem. N.N., De dorpskom van Sint-Joris-ten-Distel volgens een militaire kaart uit 1928. E. SLOS, De Beernemse dorpskern rond 1830 (2de deel). N.N., De dorpskom van Beernem volgens een militaire kaart uit 1928. J. VERDONCK, "De Capelaen van Oedelem". J. VLAMYNCK, De Audenaardemolen te Beernem. P.C. POPP, De dorpskom te Oedelem (1831). J. LANDUYT, Het voetbal te Beernem.

Bos en Beverveld, jaarboek 1983, nr. 16.

J. VLAMYNCK, De Lijstermolen van Beernem. N. VANDERMOERE, Prehistorie te Oedelem. E. SLOS, De Beernemse Dorpskern rond 1830 (3e deel). H. ZUTTERMAN, "Oedelem van toen"... Schepencollege 1868-1891. F. MUYLAERT, Kastelen te Beernem. N. VANDERMOERE, Neolithische bijl gevonden te Oedelem. J. VLAMYNCK, Beernem: Staet ofte Denombrement van 1748. A. RYSERHOVE, Slabbaert. R. CRAPPÉ, Beernem in het jaar 1910. Een tijdsdocument. D. VERSTRAETE, In de omgeving van de Zomerstraat. J. DE LOMBAERT, 75 jaar militaire dienstplicht in België 1909-1984. A. RYSERHOVE, Uit oude bladen.

BOUWSTENEN VOOR EEN HISTORIEK VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP (DEEL V)

In aansluiting met onze vorige delen verschenen in AM, nr. 32, 1981, blz. 251-254, in AM, nr. 33, 1982, blz. 299-301, in AM, nr. 34, 1983, blz. 215-226 en in AM, nr. 35, 1984, blz. 269-281, publiceren wij nu een vijfde reeks bouwstenen betreffende het verleden van onze kring.

BOUWSTEEN Nr. 25

Brief van Dr. Edmond Tieleman aan Dr. Elisabeth Dhanens

In het archief E. Dhanens (Ar ED) zitten vijftien brieven en drie postkaarten, geschreven tussen 11 november 1946 en 19 augustus 1948 door Dr. Edmond Tieleman en gericht aan Dr. Elisabeth Dhanens. Daarin staan veel bijzonderheden over het ontstaan van onze kring, de organisatie van de eerste activiteiten (o.m. een tentoonstelling rond de figuur van K.L. Ledeganck) en moeilijkheden om een behoorlijk bestuur bijeen te krijgen en leden aan te werven. We laten hierna een dergelijke brief, geschreven op 24 mei 1948, in extenso volgen.

Sint-Amandsberg, 24 Mei 1948

Mejuffrouw,

Dit om U te melden dat U zich voor 30 Mei niet moet klaar houden : die vergadering kan niet doorgaan, om de eenvoudige reden dat Secretaris Van Acker ze niet voorbereid heeft. Nochtans moest hij niets anders doen dan de zaal bespreken, een circulaire waarvan ik hem te tekst had bezorgd te laten drukken en enige honderden adressen te schrijven, wat hij dan nog had kunnen laten doen, desnoods door leerlingen ! Ik had reeds aan een paar ervaringen gemerkt dat hij niet de ideale secretaris was, een secretaris moet immers het boeltje aan het rollen houden ; hier is het blijkbaar het omgekeerde ! Daarmee zitten we in het slop ; Van de Veire zou een ijverige secretaris zijn, hij moet echter nog soldaat worden en waar zal hij dan benoemd worden ? Ik zal wel het beetje invloed dat ik te Brussel heb er voor in de weegschaal werpen om hem dichtbij te hebben ; het best ware natuurlijk Eekloo, maar dat is toekomstmuziek... Ik kan toch niet alles doen ; trouwens nu minder dan ooit : ook de laatste weken, zelfs maanden zeer weinig tijd gehad : weet de tijd niet te zeggen dat ik op het Rijksarchief geweest ben ! We plegen dan wel eens overleg op 12 Juni. De uitstap in Mei is uitgesteld omdat de alg. vergadering toen in het vooruitzicht was ; Ik was trouwens belet op 9 Mei. In Juni zijn er die twee studiedagen te Gent 12 en 13. Daarom zou ik wachten tot Juli om een uitstap naar Eename en Zuid-Vlaanderen en dan September Waarschoot en Oost-Eekloo ? ? Of wellicht beter nog de alg. vergadering uitstellen tot September. De uitvlucht van Van Acker (waar hij nu mee voor den dag komt !) dat op een Zondag in Mei je de mensen niet naar een vergadering binnen krijgt heeft wel wat in ; echter zijn voorstel : in den Winter de alg. verg. is onzinnig : omwille van de velen die per fiets moeten komen daarom misschien begin September. Intussen in Juli en Augustus het jaarboek klaar maken (ik bedoel persklaar) natuurlijk niet laten drukken voor we de leden aangeworven hebben ; misschien zouden we dit laatste kunnen doen zonder dat te koppelen aan de uit-

nodiging tot de alg. vergadering. Maar dan moeten we een secretaris hebben - secretaris-ad-interim : Achiel De Vos uit Evergem ? Denk aub over alles eens na ; we plegen dan overleg samen en met de leden die naar Gent gekomen zijn over een en ander.

Met vriendelijke groeten

uw dw
(get.) E. Tieleman

BOUWSTEEN Nr. 26

Brief van Achiel De Vos aan Dr. Elisabeth Dhanens

Einde 1966 was het bestuur van onze kring verschrompeld tot vier leden : Dr. E. Dhanens, voorzitter, Ap. Pr. Ryckaert, ondervoorzitter, A. De Vos, secretaris en O. Lippens, penningmeester. Om het bstuur wat uit te breiden deed Achiel De Vos het volgend voorstel aan voorzitter E. Dhanens :

Evergem, 28 februari 1967

Zeer Geachte Juffrouw,

Na de vergadering van zondag laatst te Eeklo, hebben Oskar Lippens en ik besloten, als gevolg van Uw principiële goedkeuring, het bestuur van ons Genootschap met volgende personen te verruimen :

1. Romano *Tondat*, zeer actief in de werkgroep Heemschut, wierf sinds het verschijnen van "Appeltjes XVII" reeds 18 nieuwe leden aan.
2. van *Vooren* Georges (Aardenburg) vertegenwoordiger van de Zeeuws-Vlaamse groep.
3. *Stockman* Luk : verzorger van de "Kroniek" kan opgeleid worden tot lid van de redaktieraad.
4. *Verstraete* Daniël : gezien zijn vroegere verdiensten en om hem opnieuw actief bij het Genootschap te betrekken.
5. *Ryserhove* Alfons : secretaris werkgroep Heemschut.
6. *Lampzaert* Lucien : public relations, voorzitter Eeklose C.V.P.-groep, regionaal comité Kreekenbeleid. Heeft invloed bij de lokale machthebbers.
7. *Steeghers* Wilfried : Werkgroep Familiekunde.
8. *Ryckaert* Maurice : Medewerker voor Zomergem en omgeving.

Dit uitgebreid bestuur zou voor het eerst in bestuursvergadering samenkomen op zondag 19 maart a.s. te Eeklo in het Middenstandshuis te 15 u. Vanzelfsprekend wordt U hiervoor nog speciaal uitgenodigd. Het zou ons een grote steun zijn, moest U hierop kunnen aanwezig zijn.

Alvorens echter deze mensen definitief aan te schrijven en om hun toestemming te vragen, zouden wij graag Uw mening hieromtrent vernemen. Wij hebben ons nog met niemand van deze mensen verbonden, zodat met Uw goed- of afkeuring een bepaalde kandidatuur zal staan of vallen.

Wanneer U hieromtrent geen bezwaren heeft, is het niet nodig hierop te antwoorden.

Wij menen evenwel dat de bloei en uitbouw van ons Genootschap erdoor zal gebaat worden. Het is dan ook uitsluitend deze bedoeling, die aan de verruiming ten grondslag ligt.

Met de meeste hoogachting,

Uw d.w. (get.) Achiel De Vos

Brief afkomstig uit het Ar. E.D.

De stichting van onze kring in 1946

Op 5 maart 1946 schreef apotheker Prudent Ryckaert een kaartje naar Elisabeth Dhanens om haar enkele foto's van gebouwen uit de streek van Zomergem te vragen. Daaruit volgden enkele persoonlijke kontakten en tijdens een gesprek in de Boelare te Eeklo stelde zij voor om een gewestelijke heemkundige kring te stichten. In die periode (1946-1947) was Dr. E. Dhanens secretaresse van het Verbond voor Heemkunde, dat in de eerste naoorlogse jaren trachtte de belangstelling voor de heemkunde te stimuleren.

Het eerste werk bestond in het uitzien naar geschikte medewerkers. Prudent Ryckaert, afkomstig uit Watervliet, wist zijn oudere streekgenoot Dr. Edmond Tieleman, afkomstig uit Waterland-Oudeman, te overtuigen om mee te werken. Dit was een uitstekende aanwinst want Dr. Tieleman had al van vóór de tweede wereldoorlog een grote belangstelling voor de heemkunde en lokale geschiedenis. In *Toerisme* (jrg 17, 1938, blz. 492-494) beschreef hij het Jacob-Jordaenspad, dat op 24 juli 1938 te Ekeren werd ingewandeld door o.m. Jozef Van Overstraeten, toen nog ondervoorzitter van de V.T.B.

In de rubriek *Van Treffende Boeken* van ditzelfde tijdschrift besprak hij geregeld de jaarboeken van de Oudheidkundige Kringen en andere heemkundige publicaties. In *Toerisme* (jrg 18, 1939, blz. 10-16) publiceerde hij een merkwaardige bijdrage over *De Vlaamsche Polderstreek*, waarin ook de Meetjeslandse polders sterk aan bod kwamen. Hij was tenslotte ook een van de eerste medewerkers van het Verbond voor Heemkunde dat in september 1941 door Jozef Van Overstraeten werd gesticht. Hij was bijgevolg de geknipte man om de wagen aan het rollen te brengen. Signaleren we ook nog dat Edmond Tieleman een overtuigd flamingant was. In zijn hogeschooltijd maakte hij deel uit van het bestuur van de Oostvlaamse gouvond van de Vlaamse studenten (*De Blauwvoet*, 4de jrg, nr. 1, kerstverlof 1923, blz. 34).

Op 3 november 1946 kwam dan een stichtingscomité bijeen in het café *De Tramstatie* in de Kasteeldreef te Zomergem. Op die stichtingsvergadering waren o.m. Dr. Edmond Tieleman, Dr. Elisabeth Dhanens, Ap. Prudent Ryckaert, Etienne Van Acker, E.H. Remi Van de Moortel en anderen aanwezig. Daarna werd een eerste openbare vergadering gepland die plaats greep in *Den Groenen Boomgaard* te Eeklo (cfr. Bouwsteen nr. 14). Wij zien daar onder de aanwezigen E. Tieleman, E. Dhanens, Pr. Ryckaert, E.H. Gaston De Smet, E.H. Maurits Steel, Juffr. Van de Veire, Arthur Verhoustraete, Etienne Van Acker, Alfons Ryserhove, een zekere Biessouw, een zekere Van Poucke en vader of zoon Van de Veire. Daarmee was het Heemkundig Genootschap definitief van start gegaan.

De bovenstaande gegevens komen hoofdzakelijk uit het Ar ED en uit een schriftelijke mededeling van Prudent Ryckaert.

Luc Stockman

KRONIEK

VOORDRACHTEN TIJDENS HET SEIZOEN 1984-1985

11 november 1984 — In opdracht van de Eeklose H. Hartkliniek werkt onze bibliothekaris Erik De Smet momenteel heel ijverig aan een historisch overzicht van de geneeskundige praktijk te Eeklo en aan een historiek van de H. Hartkliniek. Dit was de aanleiding voor een spreekbeurt over de geneeskunde en kwakzalverij te Eeklo in de vroegere eeuwen. De eerste officiële gezondheidszorgen te Eeklo werden verstrekt in het passantenhuis of hospitaal van Eeklo. In dit huis, dat een stedelijke instelling was, konden niet meer dan 9 personen gelogeerd worden ! Het omvatte slechts twee kamers, een keuken en een gelagzaal. Onder toezicht van twee stedelijke hospitaalmeesters zorgde de pachter van het hospitaal voor het herbergen en eventueel verzorgen van de passanten. Het aantal opnamen in het hospitaal hing af van de sociale omstandigheden zoals oorlog of besmettelijke ziekten.

Te Eeklo zijn er weinig of geen sporen van grote pest- of cholera-epidemies. De besmettelijke ziektes zoals typhus, rode loop en influenza maakten vooral slachtoffers onder de kinderen (ongeveer 30% van de sterfgevallen).

In het begin van de 15e eeuw treffen we te Eeklo al barbiers-chirurgijnen aan, maar de licentiaten in de medecijnen treden slechts in het midden van de 17de eeuw op. In 1653 vestigde zich Adriaan Van Waesberghe te Eeklo als licentiaat in de medecijnen. Deze gegradueerden beperkten hun werk tot het vaststellen van de diagnose, terwijl de chirurgijnen de ingrepen deden. Per 600 à 900 inwoners was er een chirurgijn te Eeklo. Zij stamden meestal uit begoede families.

De Eeklonars deden soms wel een beroep op rondreizende chirurgijns en kwakzalvers. Bij de behandeling stond de aderlating centraal. Voor andere therapieën ging men te rade bij de sterrewichelarij of secretenboekjes.

Vroedvrouwen waren al in het midden van de 16de eeuw aan het werk in Eeklo. Zij hadden meestal de toelating van de pastoor om het nooddoopsel toe te dienen, want veel kinderen stierven bij de geboorte.

Voor allerlei kwalen gingen de Eeklonaren op bedevaart bij beschermheiligen zoals Sint-Vincentius, Sinte-Barbara, Sint-Rochus, Sint-Elooi, Sint-Jozef en Sint-Hubertus.

Tot daar enkele indrukken van de rijk gestoffeerde voordracht van Erik De Smet, die voor de eerste keer een lezing hield voor ons genootschap !

9 december 1984 — In aanwezigheid van Jozef De Lille en Koenraad De Lille en hun respectievelijke echtgenotes begon Hugo Notteboom zijn voordracht met een korte biografie van Victor De Lille als inleiding op zijn diepgaande analyse van diens gedachten en houding tegenover de problemen van zijn tijd. Vooral in de artikels van 't Getrouwe Maldegem die in de twinti-

De familie De Lille luistert aandachtig op 9-12-1984.

Foto : Walter Notteboom

ger jaren verschenen, kan men heel goed zijn opvattingen op politiek, Vlaams en sociaal gebied volgen. Als eerste punt nam Hugo Notteboom zijn bijdrage tot de lokale Maldegemse politiek onder de loep met als uitschieter zijn strijd tot het behoud van de oude grijze toren, waar hij aanvankelijk niet achter stond ! Zijn houding tegenover de Vlaamse Katholieke partij was bijzonder kritisch en hij kloeg herhaaldelijk de unitaire structuur ervan aan. Wat het activisme en amnestie betreft evolueerde hij van afkeuring naar sympathie. Wel had hij het moeilijk met het optreden van Dr. Borms tijdens de eerste wereldoorlog. Ook was hij een fervente voorstander van de vervlaamsing van de Gentse universiteit en trok hij hard van leer tegen de zogenaamde Nolfbarak. Voor het Belgisch episcopaat en vooral voor kardinaal D. Mercier was hij niet mals in zijn kritiek : hij verwijt hen hun halsstarrig unitarisme dat nadelig uitvalt voor de Vlamingen. De opkomst van Mussolino en zijn fascisme beoordeelt hij genuanceerd in zoverre hij de Katholieke kerk niet aanvalt. Daar geen enkele van de bestaande politieke partijen hem bevalt, komt hij met een eenmanslijst op in het kiesarrondissement Brugge. Voor zijn kiescampagne doet hij een beroep op moderne middelen nl. op : auto's uitgerust met luidsprekers (in 1929 !). Zijn verkiezing op 21 mei 1929 betekende echter ook zijn zwanezang. In de dertiger jaren laat hij de redactie van 't Getrouwe Maldegem over aan zijn zoon Jozef De Lille en trok hij zich terug op zijn kasteeltje in de Noordstraat. Victor De Lille was zeker geen gemakkelijk man, maar door zijn directe journalistiek, zijn warm hart en zijn aanvoelen van de volksziel wist hij een grote populariteit te verwerven. Hij was ook een handig zakenman, met oog voor de mogelijkheden van de moderne techniek die hij doelmatig wist aan te wenden voor

de realisatie van zijn idealen en voor het beheren van zijn drukkerij ! Door het aandachtig lezen van 't Getrouwe Maldlegem wist Hugo Notteboom de wat eenzijdige kijk op Victor De Lille te doorbreken en zijn sociale bewogenheid en zijn Vlaamsgezindheid duidelijk in het licht te stellen.

21 april 1985 — Na een lange gedwongen rustperiode tengevolge van een zware operatie, werkt onze voorzitter Achiel De Vos nu opnieuw met volle kracht aan de Geschiedenis van Waarschoot, die hij in opdracht van het gemeentebestuur moet schrijven. Voor de 19de eeuw botste hij op een vijftal merkwaardige Waarschootse pastoorsfiguren nl. P.J. Resteleu (1813-1828), Willem De Smet (1829-1836), Petrus De Vos (1836-1851), Joannes Van den Broele (1851-1852) en Bruno Van Dorpe (1852-1888).

In de minuten van Meetjeslandse notarissen, gedeponeerd in het Rijksarchief te Gent, vond hij enkele staten van goed en testamenten van die pastoors. Daarin vond hij menig pittig detail over hun bezittingen en de inboedels van hun pastorieën, waarin uiteraard de traditionele wijnkelder niet ontbrak ! Een biezonder levendig portret kon hij tekenen van pastoor Bruno Van Dorpe, 36 jaar herder van Waarschoot, met behulp van het Liber memorialis, waarin deze ijverige priester veel persoonlijke bedenkingen neerschreef.

Achiel De Vos beschreef de activiteiten van die pastoors op het vlak van de kerkenbouw en de stichting van het klooster en hun inspanningen voor het onderwijs, voor de zielzorg en de lotsverbetering van de arbeiders. Een van de besluiten van onze voorzitter was dat door de aktie van pastoor Van Dorpe op het sociale terrein de socialisten toch geen voet aan de grond te Waarschoot kregen, ondanks de aanwezigheid van talrijke fabrieken op het grondgebied van dit Meetjeslands dorp.

Wij hopen dat Achiel De Vos eerlang zal kunnen beginnen met de redactie van de Geschiedenis van Waarschoot, want zijn voordracht was al zo een smakelijk voorgerecht dat wij verlangend uitkijken naar de hoofdschotel !

23 juni 1985 — Filip Bastiaen uit Aalter maakte een licentiaatsverhandeling over de veldwachter met als titel *De veldwachter in het spanningsveld van autoriteit en solidariteit (het arrondissement Gent-Eeklo 1830-1914)*. Voor een veertiental belangstellenden besprak hij in het kort enkele hoofdpunten uit zijn scriptie. Na een inleiding over de oorsprong van het veldwachtersambt handelde hij achtereenvolgens over de benoemingsvereisten, het uitbetaalde loon, hun levensstandaard en hun dienstuitoefening. Uit deze voordracht hebben we vooral het volgende onthouden :

- dat door de lage benoemingsvereisten er weinig mensen met een zekere bekwaamheid in dienst werden genomen en dat bovendien de meeste veldwachters uit eigen dorp werden gerecruteerd.
- dat de veldwachters slechts een karig loon verdienden zodat zij moesten uitkijken naar bijverdiensten zoals het bewerken van een lapje grond, het drijven van een handeltje of het afkondigen van berichten (belleman) of als roeper bij verkopen.

- dat de veldwachter de bemiddelaar was tussen de overheid en de bevolking en vaak door de gemeentelijke overheid als meid voor alle werk werd gebruikt,
 - dat hij weinig gebruik maakte van zijn politionele bevoegdheden en dat zijn dorpsgenoten niet lastig viel met het opstellen van 'kontreventies' !
 - dat de centrale overheid wel gepoogd heeft om de veldwachter onder haar toezicht te plaatsen, maar dat de gemeentelijke autonomie dit belet heeft.
- Deze voordracht bracht ons een heel ander beeld van de veldwachter dan hetgene ons opgedist wordt in streekromans of in de Vlaamse T.V.-feuilletons.
- L.S.

24e HEEMKUNDIGE TOCHT : VINKT

Een vijftigtal Meetjeslandse heemkundigen werden opgewacht aan het kerkportaal van Vinkt door pastoor Frans Michem, die ons dan in zijn kerk binnenloodste waar het welkomwoord werd uitgesproken door onze voorzitter Achiel De Vos. Die herinnerde eraan dat in Oost-Vlaanderen na de Tweede Wereldoorlog drie pastoors heel actief geweest zijn op het vlak van de lokale geschiedschrijving : Jozef De Wilde, ere-pastoor van Lembeke, wijlen Jozef De Brouwer, in leven pastoor van Sint-Gillis-Dendermonde en Frans Michem, pastoor van Vinkt, onze gastheer en gids voor deze namiddagtocht.

Frans Michem ontwikkelde zijn heemkundige activiteit op drie vlakken : als onderpastoor schreef hij de *Geschiedenis van Zele*, als pastoor bestudeer-

De groep deelnemers aan het bezoek aan Vinkt, voor het monument der oorlogsslachtoffers.

Voorzitter Achiel De Vos overhandigt "Uit de Kronieken van Lembeke" aan pastoor Michem in de stemmige kerk van Vinkt.

de hij het verleden van de Sint-Barthomeusparochie en de Vinktse hoeven, beschreef hij de tragische meidagen van 1940 te Vinkt en tenslotte stelde hij de pastoorslijsten op van alle parochies van het bisdom Gent lopend tot aan de Franse revolutie. Achiel De Vos prees zijn werk over de meidagen in Vinkt als een voorbeeld van de orale geschiedenis, waar nu zoveel over te doen is. Aan deze geschiedkundige dorpsherder schonk hij een exemplaar van *Uit de Kronieken van Lembeke*, geschreven door zijn collega Jozef De Wilde, naar aanleiding van zijn gouden priesterjubiläum.

Daarna nam Frans Michem het woord om in het kort de bouwgeschiedenis van deze stemmige dorpskerk te geven en de voornaamste kunstwerken te beschrijven. In de sacristie stond het edelsmeedwerk uitgestald voor de geïnteresseerden in de religieuze kunstvoorwerpen. Daarmee werd het eerste gedeelte van dit bezoek afgesloten.

Het tweede gedeelte begon met een bezoek aan het Memorial voor de burgerlijke en militaire slachtoffers van de slag om Vinkt in 1940. Daar verhaalde hij met behulp van stafkaarten de verschillende fasen van die veldslag. Ook de terreur van de Duitse soldateska, na de inname van Vinkt, werd uitvoerig beschreven. In de pastorietaan werden wij verrast met een kleine militaire tentoonstelling en kregen wij een ere-wijn aangeboden door de gast-vrije pastoor. Daar droeg Alfons Ryserhove het mooie gedicht over Vinkt voor, dat werd geschreven door zijn dochter Lutgart. Na dit aangenaam intermezzo vertrok de autokaravaan naar de Sint-Antoniuskapel dicht bij de grens met Meigem, waar onze gids nog wat biezonderheden toevoegde over de slag van Vinkt. Dat was dan het einde van het tweede gedeelte van ons bezoek.

Het derde gedeelte kunnen we gerust een hoeventocht noemen. Te Vinkt zijn er nog een 23 grote landbouwuitleidingen, gelegen op heel vruchtbare bodem.

We bezochten eerst het goed te Hulstbeke, waarvan de landerijen ten noorden begrensd worden door de Poekebeek. Daar kronkelt en meandert de Poekebeek nog door de malse weiden zoals in vroeger tijden. Het was een heerlijke wandeling onder de warme zonnestralen in de Poekemeersen in het grensgebied met Lotenhulle. Vandaar ging de tocht doorheen de verschillende kouters van Vinkt. Op het erf van het goed te Bastis wordt er even rondgereden om de mooie hoevegebouwen, die in een zee van bloemen stonden, te kunnen bewonderen. De laatste halte was het goed te Bracx, waar de jonge boerin ons uitnodigde om binnen te komen. In de keuken en in de woonkamer was het oude gebinte van de plafond nog goed zichtbaar. Op een luchtfoto van de hoeve kunnen we heel goed de inplanting van de gebouwen zien met nog sporen van de bijna verdwenen walgrachten. Daar sprak Achiel De Vos het slotwoord en dankte heel hartelijk onze gids Frans Michem die er een hartelijke en gezellige familietrip had van gemaakt.

Deze heemkundige uitstap, nr. 24 in de reeks, werd door 27 heemkundigen besloten met een gemeenschappelijke maaltijd in het Biezenhof te Aalter. Degene die er niet bij waren kunnen dit verzuim nog gedeeltelijk goedmaken door de aankoop van de gelegenheidsbrochure van 24 blz., geschreven door pastoor Frans Michem. Het volstaat 100 fr. te storten op postrekening 000-060.40.56-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, 9971 Lembeke.

Luc Stockman

DE HEEMKUNDIGE KRING VAN KNESSELARE

In de lijsten van de correspondenten en studiekringen van het Verbond voor Heemkunde, dat op 21 september 1941 door Jozef Van Overstraeten als een afdeling van de VTB werd gesticht, komt ons bestuurslid Alfons Rysenhove al in 1944 als correspondent van Knesselare voor ⁽¹⁾. Hij was aanwezig op de stichtingsvergadering van ons Genootschap en ook op de eerste openbare vergadering op 19 januari 1947 van deze nieuwe heemkundige vereniging ⁽²⁾. We mogen daarom ook de heemkundige kring van Knesselare, waarvan hij de animator was, als een van de voorlopers van ons Genootschap aanzien. Dit samen met de heemkundige kring *Meetjesland en Polder* ⁽³⁾, de heemkundige kring van Evergem ⁽⁴⁾ en de heemkundige kring van Aalter ⁽⁵⁾. Wij publiceren hierna een vijftal verslagen die heel goed de werking van deze kring weergeven.

(1) Heemkunde, 1944, III, 4, blz. 137.

(2) L. STOCKMAN, *Bouwstenen voor een historiek van het Heemkundig Genootschap (Deel III)*, in : AM, nr. 34, 1983, blz. 222.

(3) L. STOCKMAN, *Bouwstenen voor een historiek van het Heemkundig Genootschap (Deel IV)*, in : AM, nr. 35, 1984, blz. 289.

(4) A. DE SCHEPPER & A. DE VOS, *Firmin De Clercq en de heemkundige kring van Evergem*, in : AM, nr. 34, 1983, blz. 127-130.

(5) R. DEFRIJDT, *Heemkundige Tentoonstelling 1943*, in : Land van de Woestijne, 1ste jaargang, nr. 1, 1977, blz. 7-11.

1. Beknopt verslag over de werking van de Heemkundige Kring te Knesselare gedurende het jaar 1946-1947.

De Heemkundige Kring van Knesselare, pas gesticht bij de Bevrijding in 1944, heeft gedurende het tijdperk 1946-1947 verschillende van zijn voorgenomen plannen verder uitgewerkt. Veel tijd werd besteed aan het inventariseren van het zeer verspreide Knesselaarse archief en aan het verzamelen van documentatie over de molens, kapellen, oude hoeven en plaatsnamen van de gemeente. De verkregen gegevens werden nauwkeurig onderzocht en op fiches gebracht. Inmiddels verscheen het boek "Knesselare", van de hand van dhr. Alf. Ryserhove, secretaris van de Kring, en werd in 1946 bekroond met de Heemkundige August De Reesprijs van het Davidsfonds. Ook in de plaatselijke weekbladen werden tarijke artikels gepubliceerd, met betrekking tot de geschiedenis, de folklore en de heemkunde van de streek. In de loop van augustus 1947 kwam dan de brochure "Het Onderwijs te Knesselare" van de pers. Verder verleende de Kring zijn medewerking aan het historisch gedeelte van de feeststoet, te Knesselare ingericht ter gelegenheid van de viering van Constant De Lichte, de oudste man van België. Voor het ogenblik beschikt de Heemkundige Kring reeds over een uitgebreide verzameling fotografisch en cartografisch materiaal, dat nog voortdurend aangevuld en bijgewerkt wordt. Men is begonnen aan een grondig onderzoek van al de oude Heerlijkheden die binnen Knesselare bestaan hebben (minstens acht in getal), met hun eigen bestuur en rechtsvormen.

(get.) R. SIERENS
Gem. secretaris
Voorzitter

Dit verslag verscheen in het Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, jg 1947, Gent, blz. 449-450

2. Beknopt verslag over het Werkjaar 1948.

Gedurende het afgelopen jaar heeft de Heemkundige Kring van Knesselare onverdroten zijn werking voortgezet. De vergaderingen waren minder talrijk dan voorheen, doch daartegenover hebben de persoonlijke studie en opzoekingen van de leden resultaten afgeworpen. De Kring beschikt thans over ongeveer 700 foto's en kaarten, betreffende de heemkunde, de geschiedenis en de folklore van de streek, benevens nagenoeg 3.000 fiches (archief, bevolking, herbergen, molens, kapellen, hoeven, plaatsnamen). Een twintigtal artikels verschenen in de plaatselijke weekbladen. Eindelijk werd de werking van de Heemkundige Kring uiteengezet door de heer Secretaris, voor de micro van de Gewestelijke Zender Gent, gedurende spreekbeurten, op zondagen 28 november en 5 en 26 december 1948, te 10.45 uur.

Wat de schaduwzijden betreft, moet er thans dringend uitgezien worden naar nieuwe geldmiddelen en ook naar een ruimere kring van belangstellenden voor onze actie.

De Secretaris
(get.) A. RYSERHOVE

De Voorzitter
(get.) R. SIERENS

Dit verslag verscheen in het Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, jg 1948, Tweede Band, Gent, blz. 248-249.

3. *Heemkundige Kring van Knesselare - Werkjaar 1949.*

De Heemkundige Kring van Knesselare telt op dit ogenblik 21 leden en wij zijn gelukkig te kunnen vaststellen, dat de algemene belangstelling voor onze werking groeit.

Gedurende het jaar 1949 werden de bestaande documentatiefardes en fiches verder aangevuld, vooral wat betreft de oude heerlijkheden, de bevolking, de plaatsnamen en de landbouw vóór 1800. Door de zorgen van de Kring werden vier voordrachtavonden ingericht, met volgende onderwerpen :

- 1) Het oude Maldegemveld ;
- 2) Het Drongengoed ;
- 3) De vroegere H. Geesttafel of Armendis ;
- 4) Oude Wegen te Knesselare.

Afzonderlijke leden bewerkten stamlijsten en kwartierstaten van ongeveer twintig Knesselaarse families (Verniest, De Prest, Martens, Bultynck, Mae-yens, Van Hulle, Ryserhove, Hooft, Vermeire, Smessaert, Quysens, De Reu, Grammeeuws, De Swaef, De Loo, De Jaegher, enz.) ; in de loop van de maand november verscheen het boek "Beernem. Een heemkundige Studie", van de hand van de actieve Secretaris van de Kring.

In augustus ondernamen de leden een gezamenlijke uitstap naar de bossen en de oude hoeve van het "Drongengoed", in verband met hogervermelde voordracht.

De Heemkundige Kring beschikt nu ook over ruim 1200 heem- en geschiedkundige boeken uit een private bibliotheek (Hellestraat 19), in vrij bruikleen afgestaan ; er werd eveneens een abonnement genomen op vijf vaktijdschriften.

Wellicht is de tijd niet meer zo veraf, dat er een eigen jaarboekje - hoe bescheiden ook - zal kunnen gepubliceerd worden. Laten we hopen dat het nog vóór 1950 zal zijn.

A. RYSERHOVE, Secretaris

R. SIERENS, Voorzitter

Dit verslag verscheen in het Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, jg 1949, Tweede Band, Gent, blz. 326-327.

4. *Heemkundige Kring van Knesselare*

Gedurende het jaar 1950 bleef het getal leden van de Kring op hetzelfde peil (24). De activiteit was nochtans veel geringer dan die van de voorgaande jaren. Er werd slechts één algemene vergadering gehouden, waarop gehandeld werd over de oude, nog gangbare benamingen der percelen van de gemeente. Bij gebrek aan landboeken is het immers van het hoogste belang, dat alle toponiemen, door onze sterke boerengeslachten tot heden toe bewaard, thans zouden vastgelegd worden. In sommige gevallen zal het zelfs te laat zijn. Volgens zeer nauwkeurige schatting, moeten er te Knesselare ruim 2.500 dergelijke perceelbenamingen bestaan hebben ; daarvan konden er ongeveer 1.000 opgetekend en gesitueerd worden. Dit werk gaat trouwens nog voort.

Sommige leden maakten zich verdienstelijk door persoonlijke studie, door verder familiekundig onderzoek en ook door heemkundige bijdragen in de plaatselijke weekbladen.

A. RYSERHOVE, Secretaris.

R. SIERENS, Voorzitter.

Dit verslag verscheen in het Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, jg 1950, Tweede Band, Gent, blz. 268.

5. Heemkundige Kring van Knesselare

Secretariaat : Kloosterstraat 50, Knesselare

In 1951 werden er, door de zorgen van onze Kring, drie voordrachten gehouden, resp. over "De Kapel van O.L.Vr.-Voorspraak en haar geschiedenis" ; "De Geuzenberoerten in onze Streek (1566-1610)" en "Het Prinsengood".

In zitting van 7 mei heeft de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, sectie Letteren en Morele en Staatskundige Wetenschappen, de vijfjaarlijkse Anton Bergmannprijs (periode 1945-49) toegekend aan de secretaris van de Kring, voor zijn heemkundige studie over "Beernem".

Op 26 oktober, verzorgde de Kring, voor Zender Kortrijk, een uitgebreid vraaggesprek over de geschiedenis van Beernem en Knesselare, in verband met bovenstaande bekroning.

Op 14 oktober, ter gelegenheid van de kermis in de Kloosterstraat, werd de nieuwe reus Tijl Uilenspiegel met grote plechtigheid gedoopt en gehuldigd. Voortaan zal hij ieder jaar van de partij zijn. De goedgeslaagde kolos is een creatie van dhr. Omer Buyse en andere leden van de Kring ; deze laatste stond overigens voor gans de feestelijkheden in, geholpen door de inwoners van de straat.

Verder werd er een toelage verleend tot het uitgeven van de brochure "Het Prinsengood te Knesselare en de Heerlijkheid van het Knesselaarse te Oedelem", door D. Verstraete en A. Ryserhove, verschenen in december 1951.

Ten slotte beschikt de Kring nu over een belangrijke, private bibliotheek, voorzien van ruim 1600 heem- en geschiedkundige werken en kosteloos ter beschikking gesteld van de leden.

A. RYSERHOVE, Secretaris.

Dit verslag verscheen in het Cultureel Jaarboek voor de provincie Oost-Vlaanderen, jg 1951, Tweede Band, blz. 280-281 en in Ons Heem, jg IX, 1951, blz. 160.

LUC STOCKMAN

VARIA

ZESDE COLLOQUIUM VAN DE FEDERATIE VAN DE OOSTVLAAMSE HISTORISCHE KRINGEN OP 26 OKTOBER 1985 TE SINT-NIKLAAS

Op zaterdag 26 oktober 1985 greep te Sint-Niklaas het zesde colloquium plaats van de Federatie van de Oostvlaamse Kringen voor Geschiedenis. Na een welkomwoord van Achiel De Vos, voorzitter van de Federatie, en van Jan Trommelmans, voorzitter van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas sprak Prof. Dr. M. Baelde als eerste spreker over Willem van Oranje : politicus of staatsman ? De tweede spreker was Dr. G. Janssens die handelde over enkele aspecten van Alva's bewind in de Nederlanden. Beide uiteenzettingen vormden een tweeluik waarin enerzijds een beeld wordt opgehangen van het Spaans bestuur en anderzijds het verzet en de rebelië daartegen.

Daarna belichtte Achiel De Vos het historisch en heemkundig werk van ere-pastoor Jozef De Wilde en overhandigde hij aan deze lokaalhistoricus de 'Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs' als blijk van waardering voor zijn geschiedkundig oeuvre en zijn opzoekingen over de historische achtergronden van het Reinaertepos. Burgemeester De Vidts van Sint-Niklaas overhandigde aan de gevierde het Groot Stadsplaket. Het gemengd koor 'de Averulle' zong enkele aangepaste liederen en eindigde met het Waaslandlied, dat geschreven werd door Jozef De Wilde en op toon werd gezet door Fernand Van Durme.

In de namiddag konden de resterende deelnemers twee tentoonstellingen bezoeken. Eerst 'Van muntslag tot muntschat', waarop o.m. de Romeinse zilverschat van Belsele en het noodgeld in het Waasland uit beide wereldoorlogen te zien waren. In de tweede tentoonstelling lagen de Middeleeuwse vloeren voortkomend van de recente opgravingen te Sinaai-Waas op het archeologische site van de voormalige abdij van Baudelo.

Het Meetjesland was vertegenwoordigd door Achiel De Vos, Roger Buyck, Hugo en Walter Notteboom, Georges en Robert Van Vooren en Luc Stockman.

Luc Stockman

MEDEDELING VOOR GENEALOGEN.

Zopas verschenen de "Staten van Goed van het Ambacht Maldegem" door Wilfried Steeghers. Dit laatste deel XIV loopt over de periode 1784-1795 Deze publikatie kost 450 fr., plus 50 fr. voor de verzendingskosten. Dit bedrag kan gestort worden op het rekeningnummer 390-0162547-30 van Mevr. Kelderman, Koggestraat 15 te 9000 Gent.

W. Steeghers

DE FAMILIE MINNE 1773-1985

Op zondag 2 juni 1985 in de voormiddag werd in aanwezigheid van talrijke eregasten het heemmuseum officieel geopend. Hoogtepunt voor dit seizoen vormt de speciale tentoonstelling in de grote zaal over "De familie Minne in Eeklo 1773-1985". De VVV kreeg van Mevr. Wed. Minne-Vermast Marie-Louise het volledig atelier van de horlogemakerij, met precisie-instrumenten, het bureau en de oude winkeluitrusting. De familie "Minnekens" was in de hoofdplaats van het Meetjesland synoniem voor de horloge- en juwelierszaak op de Markt.

VVV-voorzitter Antoine De Boever begroette de aanwezigen en belichtte kort de geschiedenis van de familie Minne in Eeklo. Hij dankte Mevr. Minne-Vermast, ere-voorzitster van het VVV, om de waardevolle gift. Afkomstig uit Brugge vestigde de familie Minne zich in 1773 in Eeklo. Ruim twee eeuwen waren ze er één van de meest en best gekende families bij wie men steeds in volle vertrouwen terecht kon voor het kopen en herstellen van uurwerken, zilverwerk en fraai ontworpen juwelen.

Wijlen Leon Minne, echtgenoot van Mevr. Marie-Louise Minne-Vermast, was de laatste in de rij van de "Minnekens". De Meetjeslandse Ledeganckstad bijzonder genegen was hij een trouw lid en medewerker van de VVV, waarvan hij ere-voorzitter werd. Een eretitel die, na zijn overlijden, door zijn echtgenote werd overgenomen. De uitzonderlijk waardevolle en bovendien ook nog leerzame verzameling van allerlei precisie-instrumenten, oude uurwerken, oude en zeldzame pronkstukken, en nog zo veel meer, geven de bezoeker een ruim overzicht van het beroep en inzet van juwelen.

Tot daar dit verslag over deze tentoonstelling, verschenen in Het Volk van dinsdag 4 juni 1985.

De TV-serie geëxposeerd : Willem van Oranje — Van 30 maart tot 18 september 1985 liep in het Historisch Museum van de Vlaamse Strijd te Bellem een tentoonstelling over de TV-serie "Willem van Oranje". De bezoeker kon vooreerst zeven scènes bekijken : Abdicatie Karel V ; Feestelijke ontvangst met Willem van Oranje en Anna van Saksen ; Karnavalscène met feestmaskers ; Doop van een kind van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon ; Scène in de keuken ; De Hertog van Anjou en zijn gevolg ; Doodsbed van Willem van Oranje. Daarna kon men kennis maken met de problemen van de decorbouw, het bijeenbrengen van de rekwisieten, het vervaardigen van de kostuums, de fabricage van het haarwerk en het grimeren.

Naast dit statisch materiaal was er nog een projectie op een TV-scherm van een film over de opname van deze reeks met interviews met de regisseur en de hoofdrolspelers. Deze expositie was uiterst verzorgd en sprak tot de verbeelding van de gewone man. Als animatie rond de tentoonstelling werden vier voordrachten rond Willem van Oranje en deze TV-serie gehouden en in het kasteel van Poeke werden 16de eeuwse banketten aangericht en soldatenmaaltijden opgediend.

Mevrouw Patricia De Moor-Van den Bossche verdient onze waardering voor de wijze waarop zij tracht dit Bellemse museum in de kijker te krijgen.

L.S.

HEEMKUNDIGE KRING : HET AMBACHT MALDEGEM

Op donderdag 18 oktober 1984 kwamen Maldegems meest fervente beoefenaars van de heemkunde bijeen om over te gaan tot de stichting van een heemkundige kring. De vele heemkundige activiteiten die door de verschillende deelnemers aan de dag werden gelegd maakte een dergelijke organisatie meer dan noodzakelijk. Nauwelijks een maand na de stichting pakte "Het Ambacht Maldegem" reeds uit met een eerste publicatie die handelde over Victor en Gabriël De Lille. In de maanden die volgden breidde het bestuur zich verder uit en namen ook de geplande activiteiten toe.

Naast de brochure over Victor en Gabriël De Lille was Gilbert De Lille druk aan het werk om de bijna versleten Maldegemse parochieregisters te klapperen. Ondertussen is ook die karwei achter de rug : de Maldegemse genealogen kunnen nu in een handomdraai hun verre voorvaders opzoeken in de 8 dikke boekdelen waarin achtereenvolgens dopen, huwelijken en overlijdens alfabetisch geklapperd staan.

De Heemkundige Kring zorgde verder voor het toekennen van zinvolle straatnamen in de nieuwe verkaveling langsheen de Canadezenlaan, was behulpzaam bij het ordenen van het gemeentelijk archief en zorgde voor de restauratie van een dertigtal prachtige affiches die de tentoonstelling handelend over 'Maldegem, Adegem en Middelburg... In onze tijd' opstukten (november '85).

Alle voorgaande activiteiten zijn echter maar 'vingeroefeningen' geweest, want binnenkort komt de heemkundige kring naar buiten met de uitgave van een fotoboek over 'In onze tijd' waarvoor in de kortste keren ruim duizend Maldegemnaren en uitwijkelingen intekenden. Het bestuur van de heemkundige kring wil van deze eerste echte uitgave een waar kunstwerk maken : grafiek, zeefdruk en schilderwerk zullen oude zichtkaarten, foto's en andere documenten nog beter tot hun recht laten komen.

De ongeveer twintig man sterke bestuursploeg heeft alle troeven in handen om de Groot-Maldegemse geschiedenis op een degelijke manier ter kennis van de inwoners te brengen. We hopen dan ook dat we volgend jaar het geplande jaarboek in deze kroniek zullen mogen voorstellen.

Bestuur van de Heemkundige Kring : 'Het Ambacht Maldegem' :

Voorzitter : Walter Notteboom

Ondervoorzitter : Marnix Van de Kerckhove

Secretaris : Marc Martens

Penningmeester : Robert Van Vooren

Verslaggever : Etienne Dauwels

Archief : Hugo Notteboom

Leden : Georges Van Vooren, Jozef Dobbelaere, Jeroom Van Maldeghem, Georges De Vogelaere, Julien De Pau, Mark De Schinkel, Gilbert De Lille, Jozef De Baets, Filip Adam, Jaak De Bruyckere, Nele Vandermoere, Pieter Van Cleemput.

H.N.

IN MEMORIAM LORAND VEREECKE

Op 23 februari 1985 overleed te Eeklo ons trouw medelid Lorand Ver-
eecke.

Zijn hele loopbaan als leraar bracht hij door te Waarschoot, het dorp
dat hem zo nauw aan het hart lag.

Hij was een eenvoudig en beminnelijk man, die hield van zijn huiskring
en de landelijke sfeer van zijn dorp.

Zijn mooiste In Memoriam is de tekst van een zelfgeschreven gedicht
van 1951, vermeld op zijn rouwprentje, een ode aan het landelijk leven :

” Een kruiske wordt aan 't hof gelegd,
twee strengskens stro, een steen daarboven :
t'is op d'eenvoudigste manier gezegd
dat boeren diepe nog geloven.

En kerkewaarts vertrekt de stoet
met zelfde span en zelfde wagen
waarmee hij d'oogsten mannen moet
wordt nu de boer te rust gedragen.

Hij ligt, gedorsen stro gelijk
ontdaan van kaf en ook van koren
en was hij arm of was hij rijk :
dat zal hij van ons Here horen.

De halmen buigen diepe neer,
de morgendauw die geeft hun tranen
en komt gij baas dan nooit meer weer :
aan wie dan geven wij ons granen ? ”

A.D.V.

BOEKBESPREKINGEN

VOORSTELLING VAN "UIT DE KRONIEKEN VAN LEMBEKE" VAN PASTOOR JOZEF DE WILDE

Op zondag 5 mei 1985 waren talrijke belangstellenden uit het Meetjesland naar Lembeke gekomen om in de Parochiale Kring de voorstelling van "Uit de kronieken van Lembeke" bij te wonen. Dit boek werd uitgegeven door het Davidsfonds-Lembeke in samenwerking met enkele Meetjeslandse heemkundigen. Het bevat een aantal uitgezochte artikelen van de hand van ere-pastoor en 'vossenjager' Jozef De Wilde die verschenen in het parochieblad van Lembeke in de jaren 1962-1972.

Na een inleidend woord van Stefaan Van Bastelaere, voorzitter van het Davidsfonds-Lembeke, schetste Dr. Jan Roegiers, hoofdbibliothekaris van de K.U.L. en geboren Lembekenaar, de levensloop van deze geleerde pastoor. Deze biografie vindt de lezer op blz. 10-13 van het boek. Daarna kwam Roger Buyck, samensteller van het boek, aan het woord :

Z.E.H. Pastoor, Dames en Heren,

Toen men mij vroeg of ik bereid was om het boek "Uit de kronieken van Lembeke" aan U voor te stellen, heb ik dat graag aanvaard. En nochtans, Mijnheer Pastoor, wij kennen mekaar nauwelijks.

15 jaar terug werd U gevraagd of U bereid was om in het O.-L.-Vr.-ten-Doorninstituut te Eeklo een voordracht te komen houden over het U zo vertrouwde onderwerp 'Reinaert de Vos'. De enige voorwaarde die U toen stelde was, dat men U met de wagen zou komen halen en terugbrengen. Die chauffeur van toen staat hier vandaag voor U. Dat was de eerste maal dat ik U ontmoette.

Een 8-tal jaren terug zaten wij op zekere dag samen in de leeszaal van het R.A.G. te Gent. Ik had een paar archiefbundels over Kaprijke aangevraagd en toen de bediende met stem de naam 'Kaprijke' uitsprak, zag ik U verwonderd opkijken met een gezicht van "Wie interesseert zich hier voor Kaprijke?". En Uw nieuwsgierigheid was zo groot dat U bij mij kwam en vroeg, wat ik precies bestudeerde. Dat was de tweede maal dat wij mekaar ontmoetten.

Enkele maanden terug heb ik U voor de derde maal leren kennen, in de periode nl. dat ik de lijvige bundel parochiebladen van Lembeke aan het doornemen was om uit Uw talrijke artikelen een keuze te doen die uiteindelijk zou leiden tot het boek dat vandaag voor ons klaar ligt.

Dames en Heren, geschiedschrijving is een moeilijk vak. Het verleden opnieuw doen leven is niet alleen het schrijven van een mooi verhaal, is niet enkel de vrucht van een rijke fantasie, is zeker niet een klaterende waterval van een beeldrijke taal. Natuurlijk zijn dit stuk voor stuk elementen die bijdragen tot een boeiende lektuur, maar een geschiedvorser - en dat was Mijnheer Pastoor - wil op de allereerste plaats een waarheidsgetrouw beeld op-

hangen van dat verleden. Het zoeken naar die waarheid kan alleen maar langs de weg van archiefstudie. En zeer konkreet betekent dit : een zich langzaam vertrouwd maken met een schrift dat aanvankelijk onleesbaar lijkt, met een woordenschat die ons niet vertrouwd meer klinkt, met een massa wijd verspreide archiefstukken, waarvan het onderzoek wel een begin, maar nooit een einde kent. En daarom wil dit boek "Uit de kronieken van Lembeke" een aanzet, een bijdrage zijn tot een wetenschappelijk verantwoorde geschiedenis van Lembeke die hopelijk ooit eens geschreven wordt.

Mijnheer Pastoor, in Uw boek is U op zoek gegaan naar de mens, de mens met zijn zorgen en zijn problemen, met zijn angst voor oorlogen, ziekte en hongersnood, met zijn vreugde voor het ontluiken van nieuw leven en zijn berustend aanvaarden bij het vroegtijdig sterven van de zo talrijke kinderen. Soms wordt het wazig beeld van die grote massa ineens scherp : in die mierenhoop van wroetende en voor het levensonderhoud en -behoud vechtende mensen wordt plots één beeld zeer duidelijk : een adellijke heer van Lembeke, in zijn eer gekrenkt, komt in een open conflict met een voor-aanstaande en onderlegde pastoor. Processen worden ingespannen, advocaten verdienen er hun boterham mee ; bij nader toezien echter waren het veeleer gekwetste eigenliefde en machtswellust die schuil gingen onder de dekmantel van een strijd om principes. En toch gingen diezelfde wereldlijke en geestelijke overheid zich samen inzetten voor de armen en noodlijdenden van Lembeke, luisterden arm en rijk als één grote gemeenschap in de kerk van Lembeke naar het woord van het evangelie.

Dames en Heren, het heeft geen zin om hier in een paar woorden de volledige inhoud van dit werk te willen weergeven. Dit is een taak die voor elk van jullie is weggelegd : tekst en beeld vullen in dit boek mekaar aan, heden en verleden gaan hand in hand, want de mens van vandaag verschilt uiteindelijk niet zoveel van de mens van toen.

Een Latijnse spreuk zegt zeer juist : 'Verba volant, scripta manent', 'Woorden vervliegen, geschriften blijven'.

Met de uitgave van deze kronieken zal de naam van pastoor *De Wilde* voor de komende generaties bewaard blijven, en dat *wilde* je toch, Mijnheer Pastoor ?

Ik dank U.

Ook burgemeester Albert Windey, voorzitter van de Oostvlaamse Provincieraad, verheugde zich over het verschijnen van dit werk over Lembeke. Hij sprak daarbij de hoop uit dat Roger Buyck spoedig zal klaar komen met de *Geschiedenis van Kaprijke*, die hij op het getouw staan heeft. Daarna dankte ere-pastoor Jozef De Wilde heel ontroerd op volgende wijze :

Gewoonlijk eindigen zittingen als deze met een dankwoord van de meest betrokken persoon. Ik wil deze lofwaardige traditie dan ook volgen. Gewoonlijk voelt die persoon zich verplicht van te zeggen : ge moest dat niet doen en zeker er niet zoveel spel van maken. Daarin wil ik ook de traditie volgen en zeg U "dat moest ge niet doen en zeker niet zoveel spel van maken". Maar ik moet ook eerlijk zijn en rechtzinnig en zeg ik aan allen die aan deze uitgave hebben meegewerkt oprecht dank u en het heeft mij ontzaglijk deugd gedaan.

En dat niet alleen omdat ik het spijtig zou vinden dat wat ik jarenlang in het parochieblad heb laten verschijnen verloren zou gaan en mij verheug dat nu in een boek gebundeld, mijn werk en mijn pennevruchten beter zullen bewaard blijven. Och kom met de jaren verliest men veel illusies en ik ben er heel goed van overtuigd dat het verlies van dat geschrijf niet zulke ramp voor de samenleving zou zijn, er gaat zoveel verloren...

Maar ik verheug mij dat die artikels door deze uitgave bestendig blijven om de boodschap welke ze inhouden. Die ontsluiting van wat uw eigen voorvaderen hebben voortgebracht en verwezenlijkt spreekt ons allen meer aan omdat wij daardoor inniger verbonden zijn. De geschiedenis van uw dorp is ten slotte uw eigen geschiedenis. Neem bijv. de geschiedenis van uw kerk waaruit blijkt hoe daaraan zulk groot parochianenaantal hebben gewerkt zodat gij bijna kunt zeggen dat het in werkelijkheid uw kerk is en daarom ook aan de gemeenschap behoort. In de voorspoed of de welvaart van het rijk hebt gij niet veel in de pap te brokken. Maar het dorp is uitgebouwd door de bewoners daar zit dus overal een aandeel in van uw familie. U zijt er zelf mee verbonden en daarom interesseert dat.

Ik heb het belang van de plaatselijke geschiedenis over veel jaren ontdekt van als ik onderpastoor werd op Doel aan de Schelde in het uiterste noorden van het land van Waas, in de polders. Daar was ik getuige van wat de vroegere bewoners uit de oude moergronden, poelen en onder water liggend land met eigen hand gedurende eeuwen werk de vruchtbaarste gronden hadden tot stand gebracht. Bij nader onderzoek vond ik dat dat het werk was van de oude polderboeren, die met spade en kruiwagens heel dat gebied hadden drooggelegd en vruchtbaar gemaakt, dijken en sluizen hadden aangelegd. Telkens was het te herbeginnen, wanneer de stormvloeden de dijken doorbraken. Het reuzenwerk dat bewondering afdwong. Uit die bewondering voor het gezamenlijk werk van gewone volksmensen is dan verder telkens mijn belangstelling gegaan naar de plaatselijke geschiedenis, de geschiedenis van de bewoners der dorpen. Overal heb ik gegevens verzameld over hun geschiedenis over Doel, Vrasene, Sint-Niklaas als onderpastoor en dan later Semmerzake en Lembeke als pastoor omdat zij zouden weten dat wij een klein volk zijn dat grote dingen heeft verwezenlijkt. Zelfs in kleine verwezenlijkingen als de armen-kamer tekenen zich als gemeenschap in de fijne hulp aan hun dorpsgenoten enz...

Ik dank u dat dit alles door het Davidsfonds is geschied. Dat was nog een vereniging welke ik graag nog zou gesticht hebben, maar ik zat al met zoveel bekommernissen beladen dat ik het altijd maar uitstelde. Want aan het Davidsfonds is voor mij heel wat verbonden. In 1928, ik was toen nog op het Groot-Seminarie te Gent, werd door het Davidsfonds een novellenprijskamp uitgeschreven voor jongeren onder de 35 jaar. Ik was er toen 22 en besloot mij ook eens te riskeren. Er waren 50 deelnemers, 7 ervan werden bekroond en ik verwierf de vierde prijs. Het was ook het debuut van Emiel Van Hemeldonk (1e) en Albe die als letterkundigen naam gemaakt hebben. Die novellenbundel verscheen in de boekenreeks van het Davidsfonds in 1930 onder de titel van "Jonge Boogaard". Mijn novelle heette "Van een simpele schilder en O.L. Vrouw" onder mijn deksnaam van "Jef Vanden Berghe". Later na de oorlog van '40, in 1945 meen ik, kreeg ik het

voorzitterschap van de gewestbond Waasland van het Davidsfonds zo een beetje zachtzinnig opgedrongen en moest ik dan wel de afdelingen van het Waasland van voordrachten voorzien. Zo heb ik al de afdelingen van het Waasland afgeketst om voordrachtavonden in te richten over het verleden van hun dorp. En dat was altijd succes, omdat ik over iets sprak waar ze allemaal op enige wijze bij betrokken waren.

Ik begroet ook mijn oude makkers van de heemkundige kring van het Meetjesland waar samen van de boom der geschiedenis zoveel korven Appeltjes hebben geplukt.

Een receptie besloot deze geslaagde voorstelling.

Luc Verstraete maakte het kaftontwerp en enkele tekeningen en samen met Walter Notteboom zorgde hij voor een originele vormgeving van dit werk. Dit boek telt 192 blz. en is overvloedig geïllustreerd. Het gebonden boek kost 750 fr., het genaaide 550 fr. Het verschuldigde bedrag kan samen met 50 fr. verzendingskosten gestort worden op bankrek. nr. 737-32.12.23-97 van het Davidsfonds Lembeke. Het kan afgehaald worden bij Maurice Lipens, Beukenlaan 24 te Lembeke.

(verslag : Luc Stockman)

I. HOSTE en L. STOCKMAN. *Geschiedenis van Poeke*, Gemeentebestuur Aalter, 1985, XXXII + 533 p. ill.

De goede wind voor de lokale geschiedschrijving waait uit Aalter. Nog maar enkele jaren geleden verscheen van de hand van ons medebestuurslid Luk Stockman een uitgebreide geschiedenis van Aalter, thans ligt voor ons de geschiedenis van Poeke en over afzienbare tijd wordt eveneens de geschiedenis van Bellem en de geschiedenis van Lotenhulle aangekondigd, waardoor meteen de hele geschiedenis van Groot-Aalter te boek gesteld zal zijn. Voorwaar een schitterend initiatief van het gemeentebestuur van Aalter dat navolging verdient.

De "Geschiedenis van Poeke" is dus het tweede in een vierluik. Het is gegroeid uit de samenwerking van twee beproefde vorsers : Luk Stockman, zoals hoger gezegd de auteur van de reeds vroeger verschenen geschiedenis van Aalter en Ivan Hoste, specialist van de 19e eeuwse geschiedenis, die trouwens zijn licentiaatsthesis wijdde aan een micro-onderzoek over sociaal-economische mutaties in een plattelandsdorp tussen 1830 en 1860 : Aalter, studie die achteraf bekroond werd met de provinciale prijs.

Het lag dan ook voor de hand dat Luk Stockman het eerste deel : *Poeke vóór de Franse tijd* voor zijn rekening zou nemen met als grote indelingen :

1. Feodaal-administratieve organisatie.
 2. Sociaal-economische evolutie.
 3. Geschiedenis van de parochie.
 4. Weerslag van de oorlogen op het dorpsleven,
- het zijn meteen de klassieke hoofdstukken, die bij elke ernstige dorpsmonografie onmisbaar zijn. Het zou evenwel jammer zijn indien elk van deze delen naar een nivellerend patroon opgesteld zouden zijn. Dit is hier geens-

zins het geval. Elk heeft zijn eigen specificiteit. Een pareltje van geslaagde vorsing vinden wij bv. het aaneenrijgen van de filiatie van de heren van Poeke.

Het tweede deel van de hand van Ivan Hoste, hoewel slechts beginnend vanaf 1796 omvat meer dan 2/3 van het gehele werk.

Het is merkwaardig hoe met een minimum aan bronnen meer dan 350 pagina's kunnen volgeschreven worden over een periode van nauwelijks 180 jaar betreffende een mini-dorp van hooguit 583 ha en met op het einde van zijn zelfstandig bestaan in 1976, nauwelijks 600 inwoners.

In dit tweede gedeelte heeft de micro-historicus het achtereenvolgens over de ontwikkeling van het landschap, wat we eigenlijk reeds in het eerste gedeelte uitvoeriger verwacht hadden, verder over bevolking en gezin, de economische geschiedenis, de sociale pyramide, een overzicht van de sociale geledingen, maatschappelijke ontwikkelingen in de 19e en 20e eeuw, politieke en bestuurlijke geschiedenis, de Sint-Lambertusparochie, het onderwijs, cultuur, ontspanning en verenigingsleven.

Merkwaardig vooral is het hoofdstuk over de economische geschiedenis en dat over de sociale geledingen met het kasteel van Poeke en zijn bewoners als attractiepool.

Met bijzondere belangstelling hebben we eveneens het hoofdstuk gelezen over de maatschappelijk ontwikkelingen in de 19e en 20e eeuw, opgesplitst over een 8-tal fasen.

Toch hebben wij enkele opmerkingen over dit overigens voortreffelijk werk.

Een samenwerking tussen twee of meer auteurs levert steeds gevaren op voor de gaafheid en evenwichtigheid van het geheel.

Wij stellen vast dat de verhouding tussen de twee gedeelten Ancien en Modern Regime 30-70 bedraagt wat wij voor zes tegenover twee eeuwen geschiedschrijving nogal onevenwichtig vinden.

Wat betreft de barons van Poeke, waren allicht nog enkele aanvullende gegevens te vinden in volgende nummers van de Raad van Vlaanderen: 9680, 9746, 10505, 13182, 16886, 17877, 18100, 18361, 18807, 19390, 20092, 21922, 22035, 23970, 24455, 25342, 25909, 28258, 30436, 30504, 31831 en 34209. Wij willen op pag. 166 een kleine correctie aanbrengen. In 1822 is de Nederlandse el gelijk aan de metrieke el = 1 m. Er zal dus weinig contradictie zijn tussen de 678 el van 1822 en de 682 m. van 1865.

Al vinden wij de opdeling tussen de maatschappelijke ontwikkelingen in de 19e en 20e eeuw aan de ene zijde en de politieke en bestuurlijke geschiedenis aan de andere zijde noodzakelijk, toch stellen wij vast dat gegevens over de eerste wereldoorlog (p. 320 en 375), de tussenjaren (p. 325 en 379) en de tweede wereldoorlog (p. 331 en p. 382, 383) mekaar overlappen, heel gewoon zich herhalen ofwel erg van mekaar gescheiden zijn.

Vermelden wij tenslotte nog dat er van de hand van Luk Stockman een addendum geschreven is over de gebeurtenissen te Aalter in de periode 1977-82.

Wij besluiten : ondanks enkele kleine aanmerkingen vinden wij dit werk een monografie van de bovenste plank, een werkelijke aanwinst voor onze regio.

Wij feliciteren het Gemeentebestuur van Aalter om deze verzorgde uitgave en danken beide auteurs om hun merkwaardige inbreng.

A.D.V.

Bij de uitgeverij Taptoe te Eeklo verscheen einde 1984 het EEKLOOS DIALECT WOORDENBOEK, een kanjer van 336 blz. met meer dan 4.000 trefwoorden. De dialectwoorden werden verzameld door wijlen Karel Pynckels en wijlen pater Jozef De Baets, dominikaan, met de medewerking van Paul Bruggeman, Pierre Locufier en Georges Van Damme. Om de uitspraak van het Eekloos dialect aan de lezer duidelijk te maken, voerden de uitgevers een eigen fonetische schrijfwijze in, die gemakkelijker te lezen is dan de algemeen gebruikte schrijfwijze. Bovendien is het woordenboek vergezeld van een geluidsband, waarop het echt onvervalste Eekloos dialect te horen is en de Eeklose uitspraak van de voornaamste medeklinkers en klinkers opgenomen is. Op die manier hebben de uitgevers gepoogd om de eigen klank en kleur van dit dialect zo nauwkeurig mogelijk weer te geven.

Als oud-Eeklonaar heb ik geen moeite ondervonden om deze Eeklose woorden juist uit te spreken. Voor de niet-Eeklonaars liggen de zaken wellicht wat moeilijker, maar ik meen toch dat de gebruikte methode wel te verdedigen is, alhoewel men van de officiële fonetische schrijfwijze, die bijzonder moeilijk is, afgeweken is. Dat is wellicht de reden waarom men geen beroep gedaan heeft op de medewerking van Paul Verstraete, die een proefschrift over de klankleer van het Eekloos dialect gemaakt heeft. Zie in dit verband AM, nr. 33, 1982, blz. 295.

L.S.

A. STROBBE, *De Flandriens van Lotenhulle*, Nevele, 1985, 56 blz., ill.

Naar aanleiding van een hobby-tentoonstelling van de K.W.B. te Lotenhulle in oktober 1983 verzamelde Arnold Strobbe een aantal foto's van renners en nam enkele interviews af van Lootse Flandriens. Daarna pakte hij dit onderwerp nog wat grondiger aan en zocht hij naar de eerste sporen van de 'velo' te Lotenhulle en trachtte ook te weten te komen wanneer de eerste koersen werden ingericht. Dit alles werd verwerkt in een brochure van 56 blz. met veel foto's van Lootse oud-renners en een overzicht van hun voornaamste prestaties. De vaandeldrager daarvan is ongetwijfeld Marcel Buysse, een echte Flandrien, waarover wijlen Karel Van Wijnendale in lyrische bewoordingen de lof schreef.

Deze goed gedocumenteerde bijdrage over deze typische Vlaamse volksport verdient navolging te vinden in andere gemeenten. Voor de Geschiedenis van Lotenhulle vormt het boekje van Arnold Strobbe een stevige bouwsteen, die de taak van de auteurs van deze dorpsmonografie weer wat zal verlichten.

Deze brochure werd uitgegeven door het Davidsfonds van Lotenhulle-Poeke en de Heemkundige Kring "Het Land van Nevele".

L.S.

Raf HEYDE, *Karel De Kesel (1849-1922), portretschilder en beeldhouwer van Zomergemse afkomst*, Maldegem, 1985, 60 blz., 34 ill.

Van deze bijna volledig vergeten Zomergemse kunstenaar heeft Raf Heyde gepoogd de levensloop te schetsen en zijn voornaamste artistieke producties op te sporen. Dank zij ver doorgedreven opzoekingen in de bestaande literatuur en bij de nakomelingen van deze Meetjeslandse kunstenaar is hij erin geslaagd een vrij volledige biografie van Karel De Kesel te schrijven en een opsomming te geven van zijn voornaamste beeldhouwwerken en schilderijen. Heel bekend zijn de beelden van de 'De Leie' en 'De Schelde' die de monumentale ingangspoort van de vismarkt te Gen sieren. Merkwaardig is wel dat Karel De Kesel in 1922 als verbannen activist in Duitsland is overleden.

We gaan volledig akkoord met Raf Heyde die besluit dat we kunnen spreken van 'een actief veelzijdig en verdienstelijk kunstenaar, waarvan de naam met die van zoveel andere kunstenaars van zijn tijd, ten onrechte wel wat in de vergetelheid is geraakt'. Dit biografisch werkje geeft meteen ook een kijk op een stuk van het artistieke leven in Vlaanderen in de tweede helft van de 19e eeuw.

L.S.

H. THOEN & N. VANDERMOERE, *The Roman fortified Site at Maldegem (East Flandres)*. 1984. *Excavation Report*, Gent, 1985, 54 blz., 26 ill.

Op de wijk Vake te Maldegem ontdekte J. Semey op het einde van de zeventiger jaren vanuit een vliegtuig een deel van een vierkante structuur en een grotere onregelmatige structuur. In augustus-september 1983 en in juni 1984 verrichtten J. Semey en J. Vanmoerkerke boringen, gevolgd door het graven van een proefsleuf in juni 1984. De vondsten waren zo veelbelovend dat het Seminarie voor Archeologie van de R.U.G. in het najaar 1984 een opgraving op ruimere schaal begon. De resultaten van deze eerste opgravingscampagne werden vastgelegd in een brochure die verscheen als nummer 2 van de reeks Scholae Archeologicae van dit Seminarie.

Op 18 november 1985 werd die publicatie op het gemeentehuis van Maldegem voorgesteld door prof. dr. J. Nenquin en zijn medewerker Hugo Thoen. Door het gebruik van het Engels voor de redactie van deze brochure valt het niet mee om deze tekst, die doorspekt is met archeologische termen, te lezen. De samenvatting van de inhoud in het Nederlands is niet veel meer dan een doekje voor het bloeden zodat de doorsnee-lezer op zijn honger blijft. Graag hier onderstrepen we hier de actieve medewerking van het Maldegems gemeentebestuur bij de opgravingen. Dit archeologisch onderzoek werd dit jaar voortgezet en wellicht zullen we nu het antwoord op de vraag krijgen of het hier gaat over een Romeins legerkamp ofwel om een Romeinse versterkte nederzetting?

L. Stockman

Staf DE ROO en Erik DE SMET, *Het Eeklo van toen*, Brugge, 1985, 152 pag. 216 foto's, Prijs 1200 F.

In de bekende reeks "Het van toen", verscheen van de hand van ons medebestuurslid Erik De Smet en van Staf De Roo een prent- en kijkboek : een halve eeuw Eeklose geschiedenis (1890-1940).

Voorafgegaan door een verzorgde historische inleiding brengen beide auteurs ons aan de hand van zeer veel originele illustraties een levendig beeld van de evolutie van een kleine stad uit "de goede oude tijd".

In haar genre behoort deze uitgave tot het beste wat in deze reeks ooit gepubliceerd werd.

Een warm kijkboek met verzorgde bijhorende teksten dat wij aan al onze leden ten zeerste aanbevelen.

Verkrijgbaar in de plaatselijke boekhandels.

A.D.V.

I N H O U D

A. DE VOS. — Ignace Alexis Catteeu, "Franse" schoolmeester te Waarschoot (1786-1823).	5
P. HUYS. — Herstelling van een stenen windmolen te Aardenburg omstreeks 1446	60
L. GOEMINNE. — Structuur en terminologie van de windmolens te Eeklo, Kaprijke en Waarschoot op het einde van de 14e eeuw.	67
H. NOTTEBOOM. — De parochie Adegem in het midden van de 16e eeuw.	99
R. MOELAERT. — De Heerlijkheid Wulfsberge te Oedelem en Ursel.	112
M. RYCKAERT. — Het bedrijfsleven te Zomergem.	159
L. STOCKMAN. — De bezittingen van de families Van Lake, Wijs en Rijn te Bellem en omgeving.	195
A. DE VOS. — Verblijf van "bevriende" troepen te Evergem. (4 april - 8 april 1602).	206
W. STEEGHERS. — Personen uit Assenede overleden in het Bijlokehospitaal te Gent (1651-1799).	227
J. ROMMELAERE, J. SEMEY, N. VAN DER MOEREN, J. VAN MOERKERKE, M. VERLOT. — Het archeologisch onderzoek in het Meetjesland 1981-1984.	230
A. DE VOS. — Aanvullende documenten betreffende de ombouw van de kerk van Eeklo tot versterking in 1595.	238
I. HOSTE. — De sociaal-economische maatschappij-structuur van Poeke (Oost-Vlaanderen) rond 1866.	243
H. NOTTEBOOM. — Viering Alfons Ryserhove.	274
E. DE SMET. — De bibliotheek van het Heemkundig Genootschap voor het publiek toegankelijk.	279
L. STOCKMAN. — Bouwstenen voor een historiek van het Heemkundig Genootschap (Deel V).	293
Kroniek.	296

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door Dr. Elisabeth DHANENS, ere-apotheker Prudent RYCKAERT en wijlen Dr. Edmond TIELEMAN, eerste voorzitter.

Ere-voorzitster : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare 91 - 9900 Eeklo

Ere-ondervoorzitter : Ere-Ap. Pr. RYCKAERT, Dreef 2 - 9930 Zomergem

BESTUUR

Voorzitter :

A. DE VOS, Landhuis "Malpertuus",
Achterstege 22 - 9050 Evergem — Tel. 091-53.88.25

Sekretaris :

R. MOELAERT, Pietendries 8 — 9890 Knesselare

Penningmeester :

O. LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke — Tel. 091-77.28.54

Bibliothekaris :

E. DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo — Tel. 091-77.43.24

Leden :

H. NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem
Tel. 050-71.29.12

W. NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem
Tel. 050-71.30.25

A. RYSERHOVE, Kloosterstraat 46 - 9890 Knesselare
Tel. 091-74.23.17

W. STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9050 Evergem

L. STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter — Tel. 091-74.16.10

R. TONDAT, Peperstraat 87 - 9900 Eeklo — Tel. 091-77.11.42

G. VAN VOOREN, Herendreef 43 - Aardenburg (Nederland)

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

OPSTELRAAD

Eindopsteller :

A. DE VOS, Achterstege 22 - 9050 Evergem

Leden :

A. RYSERHOVE, Kloosterstraat 46 - 9890 Knesselare

L. STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter

Alle artikels dienen uiterlijk op 1 september in het bezit te zijn van de eindopsteller.

RUILDIENST

E. DE SMET, p/a Stadsarchief Eeklo, Stadhuis, Grote Markt, 9900 Eeklo.

Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op het adres van de ruildienst.

LIDMAATSCHAPSGELD :

500 fr. te storten op postrekening 000-060.40.56-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13 - 9971 Lembeke.

Dit jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij
VAN HOESTENBERGHE p.v.b.a.
Stationsstraat 17-19, 9990 Maldegem